

ISBRANDI de DIEMERBROECK

Med. Doct. & Profess.

TRACTATUS
DE PESTE,

In quatuor libros distinctus;

Truculentissimi morbi Historiam ratione & experientiâ confirmatam exhibens.

Ab Auctore emendatus, plurimisque in locis adauctus.

AMSTELÆDAMI,
Typis JOANNIS BLAEV.
M. DC. LXV.

ILLVSTRISSIMIS,

POTENTISSIMISQVE

HOLLANDIÆ WESTFRISIÆQVE ORDINIBVS,

PATRIÆ PATRIBVS,

S. P.

Icut magni fieri ſolet Medicus, qui non ſuo, ſed languentis ægri commodo ſtudet; & navis gubernator, qui eorum quos vehit utilitati conſulit; ita quoque Veſtra, P. C. nunquam ſatis laudanda eſt ſollicitudo, qui ad regiminis clavum conſtituti, dies noctesſque conſervationi Reipublicæ & Patriæ invigilatis: utque ejus integritatem tueamini, in omnes partes oculos continuè cir-

circumvertitis, ut ſi fortè hîc illic morbidi & noxii quid ſubrepere videatur, illud in ipſo principio, antequam altas radices agat, Veſtra ſingulari cura ſtatim repelli & extingui poſſit. Hinc tandem factum, quod, cum diram Peſtem hac tempeſtate per Hollandiæ Provinciam diſpergi, magnamque incolis non jacturam modò, ſed & ſtragem minari obſervaretis, prudentiſſimo conſilio, convocatis peritiſſimis Provinciæ Veſtræ Medicis, quomodo iſti truculentiſſimo hoſti occurri, ejuſque jam ſævientis impetus infringi, atque ſiſti, poſſet, inquiſiveritis. Qua in parte adverſus contagii propagationem ſaluberrima quædam media ab ipſis ſuppeditata, & Veſtra auctoritate promulgata ſunt. Verum cum illa ſola ad tanti hoſtis debellationem & expulſionem ſufficere non poſſe, vix quiſpiam iturus ſit inficias; meas eſſe partes putavi, in commune omnium, atque imprimis Veſtræ jam laborantis Provinciæ, commo-

mo-

modum, huic operi etiam meam admovere manum, ut ea quæ desiderantur media ad sævissimæ luis suppressionem, non ægris solum, aut sanis, Medicinæ imperitis, sed plurimis quoque Medicis, in arte nostra peritis quidem, verum in hujus fortè rarioris ac perniciosissimi morbi impugnatione minus exercitatis, larga manu, è nostræ praxeos & experientiæ penu, suppeditarem. Quod arduum negotium spontè, nullo petente, lubens suscepi; partim ut hoc tempore Provinciæ Vestræ, plurimisque urbibus miserè jam pestilenti lue contaminatis, succurrerem: partim quia hac in parte felicius quid à me, in his castris exercitato, quam à multis aliis præstari posse, existimavi. Sicut enim in acie nemo hostium consilia facilius illudit, eorumque vim melius infringit, quam qui longo usu eorum bellandi mores exploravit; sic huic atrocissimo morbo nemo certius resistit, quam qui diu consiliis & armis medicis ejusdem

furori ſe impavidum objecit : quemadmodum illud diu antehac à me factum fuit, annis 1635, 1636, 1637, cum graviſſima peſtis, qualis vix unquam ſimilis in Belgio viſa fuit, Superiorem Inferioremque Germaniam miſerrimè affligeret, atque in Geldros, & imprimis in Noviomagenſes (quibus tunc temporis Medicus ordinarius eram) immanè quantum debaccharetur, meque propter ægrorum inviſendorum copiam innumerabilem, continua inquietudine exagitaret. Quo tempore crudelis illius hoſtis naturam & mores, ſummo cum vitæ periculo, curioſiſſimè perſpexi & indagavi, ejuſque hoc libro (cujus incomptum prodromum ante aliquot annos ubique terrarum à viris doctis læta fronte exceptum fuiſſe, intelleximus) depictam imaginem, in communem omnium, & præcipue Hollandorum, ſalutem, nunc publici juris facio. Quem librum, P. C. amore Veſtræ Reipublicæ, nunc ad ſummam perfectionem deductum,

ctum, & in lucem editum, cum summa animi submissione, & studio erga Vos officiosissimo, Vobis, ad clavum Reipublicæ positis, offero, Vobis dedico & consecro, Vestræque tutelæ committo, utpote quos publico commodo studere, aliorumque labores, publici commodi ergo susceptos, minimè aspernari solere, nemo non novit. Hanc ergo meam medicam adversus pestilens virus medendi methodum, & refertam remediorum officinam, ut serena fronte suscipiatis, rogo. Interim ut Vos, Vestramque Rempublicam à tristi hac calamitate citissimè liberet, & perpetuum incolumem servet Altissimus Deus, precor,

Illustrissimis Vestris Eminentiis

devotissimus

ISBRANDUS de DIEMERBROECK.

BENEVOLE LECTOR,

QVos antehac, cum plurimorum stupore, ex ipsius Cerberi faucibus satis audacter eripui bolos, illos nunc pluribus gratis offero, nempe observationes meas de Peste, quas olim in truculentissima Noviomagensium peste, summo cum vitæ periculo collegi. Hunc meum laborem paucis quidem destinaveram, sed ne viderer communi saluti invidere, eundem omnibus communicandum sensi, propterea quod multi præstantissimi Medici, exitialis contagii metu deterriti, à curiosiore multarum rerum, in peste omnium maximè notandarum, inquisitione abstinuerint, atque hinc Pestis historiam satis accuratè non descripserint, & varia quidem usu observata tradiderint, sed interim innumera alia, quæ ipsis videre non contigit, partim ex incerto aliorum relatu, partim pro suis singuli speculationibus diversimode adjunxerint, aliique ex aliis rursus exscripserint, & solummodo diversissimis theoricis rationibus, aliorumque auctoritatibus confirmare conati fuerint. In quibus cum varia animadverterem, tam in mali cognitione, quam in curatione, quæ experientiæ minus responderent, hunc meum à multis diu exoptatum de Peste tractatum, nunc magis quam in prodromo, ante aliquot annos edito, perpolitum, multumque adauctum, publici juris facere volui, hoc imprimis tempore, quo dira Lues Inferioris Germaniæ Provinciis bellum minari videtur: ut ille aliis quibuscunque Medicis, pestiferorum curationi, hîc aut ullibi terrarum, incumbentibus, ex usu esse, melioremque, quam hactenus ab aliis tradita est, præcautionem ac curationem ostendere posset. Lector autem percipiet, me in toto hoc tractatu non tam in probandis aut improbandis veterum & recentiorum scriptis, ac in sermone expoliendo laborare, quam ipsius morbi veram naturam, morem, cognitionem, præcautionem, ac curationem inquirere, & hac in parte me plurima longè aliter, quam multi alii antehac fecerunt, explicare, eaque partim clarissimis rationibus demonstrare; partim meâ, aliorumque doctissimorum virorum, cum veterum, tum neotericorum, experientiâ confirmare.

In

In quibus omnibus si fortè adhuc obscura quædam supersint, aut talia inveniantur, quæ ad votum à me non satis perfectè potuerunt declarari, non est quod quispiam miretur, quandoquidem in hoc morbo divinitatis involucro multa obteguntur, quæ nos præstat pio animo ignorare, quam arroganti spiritu explicare velle. In cæteris tamen, monente Galeno, lib. de usu respir. cap. 1, audendum, & veritas investiganda, quam etiamsi in omnibus non assequamur, omnino tamen propius, quam nunc sumus, ad eam perveniemus. *Vt autem quælibet hujus morbi mysteria fieri possint notiora & clariora, omnes Medicos rogatos velim, ut si aliquid melius, quod ad majorem ejus dilucidationem facere possit, invenerint, vel observaverint, illud humaniter & liberaliter in medium conferre dignentur. Interim quæ scripsi, Candide Lector, boni consule, & Vale.*

EPIGRAMMATA,

In Experientissimi Doctissimique
D. ISBRANDI DE DIEMERBROECK,
Med. Doct. & Profess.
TRACTATUM DE PESTE.

I.

HOrrida luctificæ pridem contagia Pestis,
 Et Batavum grassans sensimus urbe malum.
Vt Cancri & rabidi deferbuit ira Leonis,
 Visus & Icarias Sol superasse minas,
Mox gravis à Tungris exercitus incubat; illic
 Pro Cereris spicis spicula dira volant.
Vim primæ sensere luis florentia Galli
 Corpora, sed lentâ detenuata fame.
Succedunt Batavi, morbo mortique dabantur:
 Quæ sine tabe foret vix erat una domus.
Sævit Autumnus, nivibusque extinguere flammas,
 Nec toto potuit turbida Bruma gelu.
Vere calor rediit novus, & philomela sub umbra
 Qua cecinit, fœdus tristia bubo gemit.
Pro Flora Libitina ruit. Non Pleias amicum
 Conspecta est terris expediisse caput.
Non alius Majo mensis mage lethifer: ipsi
 Tyndaridæ fratres fulmina pestis erant.
Vecta catervatim manantia corpora tabo,
 Frigida communi cespite clausit humus.
Vidimus, & meminisse piget, certamina tristi
 Pro feretro, & laceris ora cruenta genis;

Funera

Funera funeribus denſari, mortua vivis
Corpora corporibus miſta jacere toris.
Heic quoties medius tunc DIEMERBROECKIVS inter
Adſtitit, atque ægris pocula fida dedit!
Votivam hic meritò tabulam ſuſpendit, ut ejus
Tu quoque ſis cladis, qui legis iſta, memor.
Nil metue: & bubo, & carbunculus aure vel alis,
Aut alia innocuus nunc tibi parte patet:
Antidotique patent ſpecies, & pharmaca. Peſti
Forſitan & peſtem pagina docta feret.

I. SMITIVS,

Paſtor Eccleſiæ Noviomagenſis.

II.

QVis ſacrum queat explicare morbum?
Qui ſpargens varias Dei ſagittas,
Ferit mille modis volante telo,
Graſſans diſſimili necatione:
Qui quos corripuit ſuo veneno,
Hos ipſos quoque vertit in venenum,
Nec curam patitur medentis ægro,
Ægrum quin faciat ſimul medentem.
Tanti forma mali lateret ergo,
Alcides niſi quis timore pulſo,
Diræ cominus obſtitiſſet hydræ,
Obſervans oculo laborioſo,
Et notans bene multiforme monſtrum,
Nec ſtratus tamen impetentis ictu.
DIEMERBROECKIADES quod auſus unus,
Tunc cum nobilis urbs Neomagorum
Hoc oppreſſa malo jaceret, uni huic
Credens innumeros miſella cives,

Queis ille omnibus adfuit medendo.
Hinc quæ curâ adeo periculosâ
Spretis perdidicit tamen periclis,
Testis nunc oculatus edit Orbi;
Dignus perpetuùm virente cedro.
At cum feceris ista, Dieme-broecki,
Intactus tamen integerque, nec te
Ægris agglomerarit illa cura,
Quis curam neget esse te Iehovæ?

A. Mol, I. C.

III.

Non levis est virtus inimici prodere mentem,
Quoque magis possit, scire, nocere modo.
Hactenus infesta latuit quod peste venenum,
Nunc Diemerbroecki sedulitate patet.
Viribus occultis animosior undique strages,
Quæ dedit & morti spicula multa, lues,
Illa modo in lucem protracta nocere timebit,
Nec tot, ut ante dedit, funera sæva dabit.
Adde quod antidotis munitus miles, ab illo
Hoste, istoc Medico nunc mage tutus erit.
Si tamen incautum prosternat, vulneret, ecce
Pharmaca grassanti certa parata malo.
Pharmaca lethiferum virus quæ ritè coërcent,
Non magis ut possit triste nocere malum.
Addita, ne dubites, certa experientia scriptis,
Et quod ei specimen pestis acerba dedit.
Ergo stude, Pestis, sævas compescere flammas,
Fons Diemerbroecki plus valet igne tuo.

G. Coets,

Reipublicæ Arnhemiensis Medicus ordinarius.

IV. Dira

IV.

DIra lues, funesta lues, crudelior Orco,
Aurâ quæ superas cuncta venena truci:
Cur toties populos numerosa strage perisse
Vidimus, & tantos occubuisse viros?
Indoctus morbum hunc monstrosum curat agyrta,
Et, quot pœnè lues, tot necat ille homines.
Sed tu qui veram Medicinæ diligis artem,
Et non plus tibi, quam vivere vis aliis,
Hos lege, quos crebro tibi DIEMERBROECKIUS usu
Conscripsit magna cum utilitate libros.
Non hic conspicies laudes vanasque stupendasque,
Ut multi celebrant pharmaca, inepta licèt,
Sed doctam praxin, depromptam ex Arte medendi,
Et certa methodo; quæ Medicinæ anima est.

H. GESSELIUS,
Med. Doct.

V.

VIvit in æternum Medicinæ verus amator,
Qui præbet medicam, queis opus, aptus opem.
Hujus testis erit DIEMERBROECK, arte Galenus,
Ipse Plato vitâ, Tullius ore gravis.
Hic patriæ Hippocrates, decus insuperabile Phœbi,
Edidit hoc plenum frugis & artis opus.
Hoc ipso post fata cupit prodesse relictis,
Et tunc morborum languor asylon habet.
Præsentes dirimit morbos, tollitque futura
Noxia, præsentes ore, futura manu.
Ut miseris, doctrina dedit, succurrere posset,
Ut vellet, Virtus fecit, utrumque Deus.

H. van RENTSEN,
Lib. Art. & Philos. Magister.

E P I G R A M M A,

ad Experientissimum Clarissimumque Virum,

D. YSBRANDVM DE DIEMERBROECK,

Med. Doct. & ejusdem in illustri Vltrajectinâ Acad. Professorem dignissimum; Libri hujus Authorem laudatissimum.

CVm commissa foret nostris Correctio curis,
DIEMERBROECKI, Operis, Pæone nate, tui,
Quod scripsti de PESTE: equidem sic ore precabar:
Talia Collegæ, vota, mihique, vovens:
Pestilitas, quæ fœda lues, & turpis habetur,
Prodeat ut vitiis incomitata, paro.
Ergò meas operas maneat quæ Gratia? né me
Tangat, & immunem me quoque labe sinat.
Ad finem perducta Operis correctio. Peste
Quod modò correptis utile prodit Opus.
Cum Peste, & sine Peste tamen modò vivit uterque:
Et neutrum tetigit dira, tuente Deo.
At sparsim erratum? dices. sed crimine parvo.
. Tum, non Argum, hominem me Tibi sisto libens.
Adde quòd à denâ modò nunc trieteride, Labis,
Inguine, pestiferæ stigmata & ipse feram.

Samuel le Rousseau,

Poëta L. Cæs.

S E-

SERIES CAPITUM
cujusque libri.

LIBRI I.

LIBRI II.

IX. *De*

LIBRI III.

LIBER IV

NOTA,

Vbicunque in textu capitis numeri alicujus character, parenthesi inclusus, insertus reperitur, ad illum locum, seu illa verba, respondere annotationem sequentem eodem numero notatam.

DE

DE PESTE, LIBER PRIMVS.

Cap. I. *De Pestis nominibus.*

Describpturus historiam truculentissimæ illius Pestis, quæ annis post Christum natum 1635, 1636, 1637, totum Belgium, maximamque Germaniæ Superioris partem diris furiis peragravit, & imprimis Geldriæ provinciam, atque in ea omnium maximè civitatem Noviomagensem anno 1636 miserrimè afflixit, pauca quædam de morbi hujus nominibus præmittenda esse judicavi.

Quemadmodum crudeles Tyranni, magnique Principes plurimis heroicis titulis donari solent, ut ex iis eorum excellens potestas clarissimè queat innotescere: sic etiam magno huic morbo varia nomina attributa fuerunt, quibus crudelissimi Tyranni perniciosissima vis & natura manifestissimè indigitatur. Græcis appellatur λοιμὸς (1.) ὄλεθρον (2.) ἐπιδημία (3.) vel ἡ νόσος ἐπίδημος: etiam νόσος (4.) simpliciter, & νόσος Θεοῦ, (5) Latinis nominatur *Pestis* (6.) & *Pestilentia*: *Lues* (7.) & *Contagium* (8.) Lucretius & Paracelsus vocant *Pestilitatem.*

ANNOTATIONES.

I. Appellatur λοιμὸς, παρὰ τὸ λείπειν, id est, à deficiendo, quia hominum defectum inducit; seu, ut aliis placet, παρὰ τοῦ λιμοῦ, id est, à fame, indigentia, vel quia hominum penuriam seu famem parit; vel quia post famem seu annonæ caritatem non raro sequi solet: secundum Græcum proverbium, λοιμὸς μετὰ λιμὸν, *pestis post famem.* Etiam appellatur λοιμικὴ νόσος, & ἡ λοιμώδης διάθεσις.

II. Ὄλεθρον, ab ὄλλυμι, pessundo. quod plurimos pessundet.

III. Ἐπιδημία, *popularis*, vel *vulgaris*, quia maximè communis existit. Sciendum tamen Pestem ita solummodo vocari per excellentiam; nam differentia est inter morbum vulgarem & pestilentem. Vulgaris enim, est quilibet morbus qui in una regione eodem tempore multos invadit (tales morbi sæpe sunt variolæ, morbilli, colica, dysenteriæ, &c.) Pestilens verò morbus est, qui non solum plurimos invadit, sed eorum maximam partem occidit. Ita ut morbus pestilens sit species morbi epidemii, seu vulgaris, eaque pessima, utpote qui morbus non tantum communis est ratione causarum manifestarum & externarum; verum

rum etiam absque illis causis communis esse potest ratione suæ occultæ malignitatis & contagiositatis. Dico, *esse potest*, nam licet unus solus sit peste infectus, inde tamen non licet concludere, illum peste non laborare, quia communiter plures ea non laborant: sufficit illi inesse potentiam malignum morbum contagio diffundendi ac communicandi, licet actu nondum communis sit.

IV. Νόσος, κατ' ἐξοχὴν, tanquam morborum omnium maximus ac potentissimus. Ita etiam Gallis per excellentiam appellatur *La maladie*, Italis, *il morbo*.

V. Νόσος Θεῦ, *morbus Dei*, seu *divinus*, non tantum quia occultum & incognitum quid in se continet; verum etiam quia justissima ira Dei mortalium delicta non rarò punire solet immissione hujus morbi.

VI. *Pestis*, à depascendo appellata: & Isidorus, *lib. 4. cap. 6. Pestilentiam* quasi *pastulentiam* dictam fuisse refert: quia, scilicet, instar immanissimæ feræ humanum genus absumit & depascit: unde Galenus, *de theriaca ad Pison.* inquit, quod pestis, ceu fera quædam venenata, non paucos aliquos miserè perdat, sed totas civitates depopuletur. Vocabulum autem *Pestis*, non semper uno modo sumitur. Interdum in genere sumitur pro quocunque morbo vulgari, qui multos interimit: sic Galenus, 3. *epid. com.* 3. *text.* 20. inquit: *Non est certum morbi nomen Vulgare, vel Pestilens: cæterum quicunque in uno loco multos simul invadit, Vulgaris hic vocatur: qui si simul hoc habeat, quod multos interimat, Pestilens est.* Interdum specialiter significat Pestilentiam, & nonnunquam Pestilentem constitutionem. Sæpe quoque Pestis nomen detorquetur ad omne id quod in perniciem & detrimentum alicujus rei cedit: sic Cicero inquit: *Tam detestabilis pestis nulla est, quæ non homini ab homine nascatur.* Alibi malos consules imperii pestes, Catilinam reipublicæ pestem, pecuniæ cupiditatem, pestem in amicitia nominat. Ita quoque Terentius, lenones juventutis pestes; & Seneca invidiam pestilentem vocat.

VII. *Lues*, simpliciter per excellentiam, propterea quod magis & vehementius quam ulla alia lues polluat.

VIII. *Contagium*, à contingendo, propterea quod contactu inficiat.

CAP. II. *Pestis definitio.*

CVm definitio, teste Cicerone, sit rerum opertarum & incognitarum, quasi patefactio, qua quidnam aliqua res sit, aperitur: etiam hîc à Pestis definitione incipiendum est, ut de quali morbo acturi sumus, clarius innotescat.

Est autem Pestis (1.) morbus (2.) communissimus (3.) peracutissimus (4.) perniciosissimus (5.) & maximè contagiosus (6.) ex maligno & occulto (7.) spiritibus calorique nativo tota substantia infestissimo inquinamento ortus, à quo omnium viscerum, & imprimis cordis (8.) functiones læduntur.

A N-

ANNOTATIONES.

I. Quercetanus, *in Alex. cap.* 1. definit pestem, *quod sit morbus epidemius contagiosus, venenatus, & perniciosus, qui omnes quidem in genere corporis spiritus, imprimis verò cor, arcem vitæ, cum dependentibus ab eo spiritibus aggreditur.* Minderetus illam sic definit: *Pestis est lues venenata, summeque lethalis & contagiosa, cor primariò afficiens, febre, bubone, anthrace, aut exanthematis ut plurimum comitata.* Hermetici definiunt pestem hoc modo: *Pestis est morbus astralis, igneus, ac contagiosus, qui venenato suo vapore, seu spiritu arsenicali aut napellino, corporis meatus subintrans, citissimè omnium spirituum principalia subjecta, cor scilicet, cerebrum & hepar, occupat, eaque malignitate & acuitate sua inficit, corrumpit ac dissolvit; & tandem sulphuris accensi adminiculo sal sub auribus, alis, ac inguinibus coagulando, varia apostematum genera, ut sunt bubones ac carbunculi, protrudit.* Hæc Hermeticorum definitio plurimas patitur objectiones; in ea tamen non male venenum pestilens assimilatur veneno arsenicali & napellino, ab effectuum similitudine, quam latius exponit Quercetanus *in Alex. cap.* 6. Iulius Palmarius, Angelus Sala, aliique multi pestem definientes, dicunt, *illam esse febrem peracutam, contagiosam, malignam, & communiter grassantem.* Quæ definitio pesti planè non convenit, cum febris propriè non sit de essentia pestis, sed ab illa separabilis, ejusque symptoma, ut *cap.* 12. *annot.* 2. latius docebimus.

II. Morbi quicunque eodem tempore multos invadunt, *vel sunt dispersi* (quos *Sporadicos* appellant) id est, qui genere diversi, in una vel pluribus regionibus grassantur, multosque infestant, ut si eodem tempore multi ophthalmia, hydrope, colica, dysenteria, aliisve morbis laborent. *Vel sunt communes.* Horum autem sunt *alii Endemii*, qui inquilini, patrii, ac vernaculi dicuntur, & sunt alicui regioni solummodo communes & perpetui, qualis est Phthisis in Lusitania, elephantiasis in Ægypto, scorbutus in maritimis Septentrionalibus, quartana in Zelandia. *Alii verò sunt Epidemii*, qui in una pluribusve regionibus pro tempore dominantur, & postea desinunt, quia regioni non sunt patrii & familiares. Atque hi vel sunt *mitiores*, vel *perniciosi*. *Mitiores* magna ex parte cum salute ægrorum finiuntur, nec tam multos interimunt, quales sæpe sunt, variolæ, morbilli, febres quædam putridæ, dysenteriæ, peripneumoniæ communes (quales observavit Dodonæus *observat. med. c.*21.) colli tumores (quales observavit Wierus) tusses, & catarrhi, quales communiter vagasse notavit Forestus *lib.*6. *observat.* 3. *Perniciosi* verò plurimis sunt lethales: hos Græci λοιμώδεις, hoc est, pestilentes appellant, quales sunt, febres pestilentes, dysenteriæ pestilentes, anginæ & peripneumoniæ pestilentes (quales se vidisse refert Wierus) aliique similes, quibus præcipuè ipsa pestis annumeranda est, quia est morbus communissimus maximeque lethalis. Porrò hîc inquirendum venit: Cum duo sint morborum genera, nempe morbi intemperiei, & pravæ conformationis; ad quam classem pestis referenda sit? Certum est non esse morbum pravæ conformationis, cum non consistat in vitio magnitudinis, numeri, situs, nexus, aut continuitatis (tumores enim & ulcera non sunt ipsa pestis, sed producta pestis) ergo eam esse morbum intemperiei, quam classem Mercurialis ei etiam adscribit. Intemperies autem duplex est, alia materiæ, alia totius sub-

ſtantiæ. Hanc multi vocant Intemperiem formæ. Fernelius totam rei ſubſtantiam appellat inſitum calorem, facultates, ac formam, quæ junctim perfectionem & integritatem, qua res unaquæque conſiſtit, conſtituunt. Hæc autem totius ſubſtantiæ temperies quoties immutatur, & de perfectione recedit,(quod citiſſimè,& quaſi in momento fieri poſſe docent multa venena) res tota ſubitò perfringitur, atque illa illius temperiei receſſio eſt morbus totius ſubſtantiæ. Sic Galenus *lib. 2. ad Glaucon. cap. 2.* ſcribit, *immoderate laxantia robur ſolvere, refrigerantia calorem extinguere, & qualitates extraneas vim ac facultatem debilitare.* Quo loco in partibus corporis duas intemperiei ſpecies manifeſtè conſtituit, alteram manifeſtam, alteram occultam ſeu totius ſubſtantiæ. Ex. gr. ventriculo intemperies humida inducitur à multo pinguium, humidorum, & laxantium uſu; frigida verò à largo frigidæ potu, aliorumque frigidorum uſu: quæ duæ intemperies inſtrumentum ad debitum officium, nempe coctionem, ineptum reddunt. Sed totius ſubſtantiæ intemperies ventriculo imprimitur, cum à veneno, aliave re occulta ejus calidum innatum affligitur vel extinguitur, à quo calido ipſius actionis principium dependet. Quia autem peſtis hoc calidum innatum cum ſuo ſubjecto, ſcilicet humido primigenio, præcipuè impugnat, hinc neceſſario referenda eſt ad illos intemperiei morbos, qui occulti, ſeu totius ſubſtantiæ appellari ſolent.

III. Dico, *eſſe morbum communiſſimum*, quia plerumque omni ætati, ſexui, & temperamento communis exiſtit, iis in locis ubi graſſatur, quod aliis epidemiis morbis tam familiare non eſt. Morborum autem alii ſunt communes actu, alii etiam potentia; utrique à communi cauſa inducuntur. Sed illi ab illa ſola cauſa foventur, neque ſe ipſos diffundere valent, ſicut interdum à certa quadam aëris diſpoſitione, vel communi victu, anginæ, catarrhi, tuſſes, aliive morbi communes, ſed minimè contagioſi, inducuntur. Hi verò, vel jam actu communiter graſſantur; vel poſito communiter non graſſari, habent tamen in ſe potentiam ſe ipſos contagio diffundendi & communes faciendi: & horum ordini etiam peſtis annumeranda eſt, ut dictum *præcedente capite, annot. 3.* Haly dicit, *Peſtem eſſe morbum multiplicem, pluribus eodem tempore communem.* Multiplicem autem & communem appellat, propter duas rationes. 1. Quia ſola non manet, ſed ſtatim poſt invaſionem illi plures alii morbi adjunguntur, ut febres, carbunculi, bubones, ſyncope, &c. qui tamen morbi non ſunt de eſſentia peſtis, ſed eam inſequuntur & comitantur, ut ejus ſymptomata. 2. Quia tempore peſtilenti peſtis adjungitur & communis fit omnibus fere morbis, ita ut tunc vix ullus alius morbus peſte incomitatus conſpiciatur.

IV. Morbi acuti dicuntur qui celeriter & cum vehementia ac periculo curſum ſuum abſolvunt. Hos Medici dividunt in tres ordines, ſcilicet in acutos, acutiſſimos, & peracutiſſimos. Acuti ſunt illi qui plerumque ad vigeſimum diem protrahuntur, eoque ſpatio vel deſinunt, vel ægros occidunt: ſi ad trigeſimum vel quadrageſimum diem excurrant, tunc appellantur acuti ex decidentia. Acutiſſimi ſunt illi qui ad quartum, vel ſeptimum, rarius ad decimumquartum diem extenduntur, ut pleuritis, peripneumonia, cholera, angina. Peracutiſſimi ſunt illi, qui citiſſimè ad vitam vel mortem moventur, & raro ad quartum, rarius ad ſeptimum diem protrahuntur, quales ſunt, apoplexia. peſtis. ſudor Anglicus.

V. Dico,

V. Dico, *perniciosissimus*, quia nullus unquam morbus cognitus fuit, qui tantam stragem in genere humano edit, sicut pestilentia: quod non tantum hodierna obvia exempla docent, verum illud ipsum, præter Sacras literas (quæ super hac re videri poterunt Exodi cap. 5. Levitici cap. 26. Ieremiæ cap.14.37. & 51. Isaiæ cap.37. Ezech. cap. 5. & 14. 2. Regum cap. 24. & 4. Regum c. 19.) etiam ex Historicorum scriptis passim liquet. Eusebius, *in Chronic.* refert in illa peste quæ sub Vespasiano & Commodo Imperatoribus Romæ sævìit, quotidie decem hominum millia interiisse. Suetonius, *in Nerone*, unius autumni peste triginta hominum millia (ubi Lipsius putat legendum esse, 300000.) Romæ occubuisse testatur. Thucydides, Manilius, & Lucretius, adeo truculentam pestem Atheniensium describunt, qua durante neminem repertum fuisse tradunt, quem vel morbus, vel mors, vel luctus non attingeret. Sub Marco Antonio duas pestes sæviisse legimus, quibus pene ad internecionem usque humanum genus deletum est. Procopius, *lib.* 11. *de bello Persico*, describit pestem, quæ in urbe Constantinopoli qualibet die quinque, & sæpe etiam decem hominum millia occidit. Illa verò pestis quæ ab anno 1343, toto quinquennio per totum terrarum orbem diris furiis debacchata fuit, totius mundi dimidiam fere partem pessumdedit, ut refert Iacobus Foroliviensis, *in exposit. can.* 1. *Avicen. fen.* 2. *doct.* 12. Platina narrat sub Bonifacio VIII. plures peste fuisse mortuos, quam superfuisse vivos. De peste illa quæ sub Clemente VI. Papa sævìit, testatur Guido, quod vix quartam mortalium partem in vivis reliquerit. Petrarcha refert suo tempore, anno 1359, tantam pestem Italiam invasisse, ut ex millenis quibusque hominibus vix decem superessent. Nicephorus, *lib.* 17. *histor. Eccles. cap.* 17. narrat pestem ex Æthiopia universum pene orbem invasisse, ita ut neminem fere hominum intactum reliquerit, & totas civitates incolis vacuas fecerit. Cayri aliquando ad decem dies, spatio 24 horarum, viginti millia peste sublata fuisse, narrat Radzevilius, *in itiner. Hierosol.* Spangenbergius, *in Chronicis*, refert anno 1348 Erfordiæ una die 1500 homines peste interiisse. Michael Saxò refert anno 1453, in eadem urbe unica peste 28000. hominum millia succubuisse. Qui plures hujusmodi historias scire desiderat, ille legat Plutarchum *in vita Camilli*: Paulum Orosium *lib.* 7. *cap.* 15: Baronium *tom.* 2. Paulum Diaconum & Crusium *part.* 1. *lib.* 11. Leonclavium *in Pandect. Hist. Turc.* Iohannem Wolffium *cent.* 2. *memorab. lect.* Iustum Lipsium *lib.* 2. *de Constant. cap.* 23. Georgium à Frunsberg *in Hist.* Funccium *in Chron.* Blondum *l.7.Decad.* 2. Polidorum Virgilium *lib.* 7. Riccium Neapolitanum, Pomarium, Hedium, aliosque plurimos, qui immanissimam pestis perniciem notis historiis describunt & confirmant.

VI. Dico, *Maximè contagiosus*, ad differentiam aliorum morborum contagiosorum (ut lepræ, phthiseos, luis Venereæ, &c.) quorum contagium tam facile, citò, & vehementer non dispergitur. Præterea etiam ad differentiam nullarum febrium pestilentium sine peste, quales sæpe plurimas citra ullum contagium fieri, clarissimè docet Galenus, *lib.* 3. *de præsag. ex puls. cap.* 4. Notandum etiam pestem dici contagiosissimam, non quod pestiferi semper alios actu inficiant (hoc enim multis de causis impediri potest) sed quod nullo dato impedimento alios inficiendi potestatem habeant.

VII. Dico, *Maligno & occulto*, quia est excellens, incognitum, ac vix explicabile inquinamentum, quod non consistit in aliquo manifestarum qualitatum excessu, sed in venenositate quadam vitæ nostræ prorsus contraria, cujus natura difficulter describi potest. Hic tamen dubitant nonnulli, an inquinamentum illud verè venenosum, aut venenum sit; putantque potius tale quid esse, quod in corpore nostro facile in venenum mutatur, vel efficit ut humores venenum fiant: nec aërem venenosum fieri, vel esse posse arbitrantur; quia si talis foret, omnes eo inficerentur, cum ejus usu nemo carere possit. Hanc partem defendit Mercurialis, qui *lib. de peste, cap.* 17. ita scribit: *Dixi, &, ni fallor, clarissimè demonstravi, aërem nunquam fieri posse venenatum, eodem modo quo sunt alia venena, propter animalium custodiam. Fit quidem ut aër possit esse occasio gignendis venenis, in corporibus dispositis.* Cum Mercuriali pro eadem opinione pugnat Marsilius Ficinus, *lib. epid. cap.* 1. *Cum dico venenosum*, inquit, *hunc esse vaporem, tu ne crediderıs ipsum fore talem secundum formam & totam sui naturam, quia omnes inde inficerentur: sed hujusmodi est qualitatis, ut quam facillimè in veneni naturam transeat. Et propriè venenum efficitur, quando per ipsum in humano corpore certo quodam gradu putrefiunt humores simul & ebulliunt.* Verum hæc opinio longissimè aberrat à vero. Nam respondeo Mercuriali, pestilens illud qualecunque inquinamentum aëri immissum, non minus illum speciali modo corrumpere & venenatum reddere posse, quam humores, nec eum hac in parte majore prærogativa gaudere quam alii quicunque humores: & quod talis venenatus aër non inficiat omnes, hoc fieri, quia ubique & per omnes sui particulas non est venenatus, atque non ab omnibus malignus, ut neque æque venenatus inspiratur: præterea dispositionum corporum diversitas hoc plurimum facit, quæ talis est, ut ab eodem veneno alii facillimè, alii planè non lædantur. Marsilio Ficino respondeo, ut inquinamentum malignum ac contagiosum in corpore humores putrefaciendo venenum fiat, quod factum vires suas exserat, tempore opus esse, cum tanta mutatio in minimo momento fieri nequeat: at è contrà experientiam docere, multos auræ perniciosæ afflatu ilico pestem contraxisse; item multos fortes ac sanos, tanquam fulmine ictos, subitò concidisse (hac de re vide *sequens cap.* 12. *annot.* 1.) quod tam citò fieri non posset, si prius debuisset gigni venenum, & tunc in actum prodire: nam eventus docet repentinas istas consternationes non procedere à veneno gignendo, sed jam actu genito. Ita ut pro certissimo concludendum sit, inquinamentum pestilens venenatum, imò venenum esse antequam humanum corpus ingreditur, non verò venenum in corpore fieri.

VIII. Hoc venenosum inquinamentum nonnunquam extrinsecus partibus adhærens, corde robusto existente, in iis carbunculos excitat, etsi id rarissimè contingat; quod tamen contingere, in me ipso expertus sum, qui tempore pestilenti carbunculum in sinistra manu habui, reliquo corpore prorsus sano existente; quod ipsum vidi in Capitanei famulo, ut & in illa muliere cujus memini *lib.* 4. *histor.* 90. Sed plerumque, simul ac corpus humanum invadit, vitalitatis primariam arcem, cor, peculiari antipathia impugnat, idque omnium gravissimè afficit; quod ex eo apparet, quia syndrome gravissimorum symptomatum, à læso corde procedentium, ut plurimum ingruit, animali sæpe facultate usque

usque ad mortem parum labefactata. Hic quidem nonnulla repugnantia, sed admodum frivola, occurrunt, quæ videntur docere cor à veneno pestilenti primario non affligi. I. Quia multis pestiferis vitalis facultas robusta est, animali maximè læsa, ut sæpe docent deliria, sopores, &c. Sicut contigit Paræo (ut scribit *lib. de peste cap.* 12.) cum pestilentem halitum per nares ad cerebrum attraheret. II. Quia sæpius venenum pestilens in aliis partibus sedem capere, easque magis quam cor affligere visum est; sicut contigit in truculentissima illa colica pestilenti, quæ tempore Pauli Æginetæ totam Italiam aliasque regiones plurimas devastavit: Sicut etiam ex gravissimo vomitu, doloribus pleuriticis, aliisque symptomatibus, id pluries contingere animadvertitur. III. Quia sæpius carbunculi & bubones visi sunt absque ulla manifesta cordis læsione. Verum, nos respondemus ad *primum*, pestilens venenum per nares attractum, posse quidem primò & graviter afficere ipsum cerebrum, sed illam malignitatem non posse non statim etiam ad cor deferri; (circulatio enim sanguinis continuè procedens, etiam infectionem sanguini aut spiritibus in capite impressam, protinus cordi communicat.) idque adhuc multo gravius affligere, quod manifestissimè apparuit in Paræo, qui venenum quidem per nares hausit, sed ab illo etiam cor ilico affectum fuisse, testis erat lipothymia, quæ protinus insequebatur. Ad *secundum*: in pestilenti colica, pleuritide, aliisve pestilentibus morbis, venenum pestilens etiam primario impugnare cor; sed illud validum ac robustum existens, magnam virulentiæ partem à se depellere, modò ad intestina, & tum colicam; modò ad ventriculum, & tunc vomitum; modò ad pleuram, & tum pleuritidem pestilentem facere, ita ut hi affectus tanquam symptomata, ex pugna cordis cum veneno pestilenti, procedant, non verò sine prævia cordis gravi afflictione, ex se ipsis oriantur. Quare autem in tali casu venenosum virus magis ad unam quam ad alteram partem propellatur; & quare in eadem parte, sumamus cerebro, in uno ægro phrenitidem, in alio soporem inducat, docebimus *sequenti cap.* 13. Ad *tertium*: bubones & anthraces sine manifesta aut notabili cordis afflictione duobus modis apparere: Primò, cum cor adeo validum est, ut venenum pestilens, simulac in ipsum irruit, ilico à sese ad partes exteriores propellere possit; in quo tamen casu ipsum cor primitus fuit impugnatum. Secundo, cum à pestilentis contagii externo contactu carbunculus contrahitur, corde robusto existente, & hostem suum eminus extra limites suos profligante: in quo casu cor quidem primitus & maximè non affligitur, sed quia hoc rarissimè, imò ex tribus ægrorum millibus vix uni contingit, non potest talis rarissimus casus communem regulam evertere. Hic adhuc aliud examinandum occurrit, scilicet, cum cor primario afficiatur, idque constet ex spiritibus, humoribus, & solidis, quodnam horum afficiatur? Dico, vel simul omnia tria, vel tantum aliqua ex his affici posse. Spiritus tamen omnium primo affici, verisimile est, utpote qui à veneno pestilenti interdum protinus corrumpuntur, interdum nimis dissipantur, sed frequentius nimis concentrantur, atque ita figuntur, ut amplius propelli nequeant. Humores verò & solida cordis, illi facilius & citius, hæc difficillimè & cum exitio corrumpuntur, ac à pestiferi veneni septica qualitate enecantur. Hæc veneni pestilentis operatio manifestissimè apparet in anthracibus, de quibus agemus infra, *cap.* 14. Avicenna hæc

tria explicans, dicit: aërem pestilentem corrumpere complexionem spiritus cordis, deinde putrefacere quod circumdat spiritum, tertiò accendere calorem præter naturam, quartò hunc calorem diffundere in corpus.

Cap. III. *De pestis Noviomagensis principio, vigore & fine.*

VEr anni 1635 tepidum & modicè humidum fuit: post hoc secuta est æstas vehementer calida & sicca: qua tempestate maximæ putredines, multique graves morbi epidemii plurimis in locis excitati fuerunt. Imprimis autem gravissima pestis Lugduno Batavorum uno anno ultra viginti millia funerum extorsit. In nos autem & totam Geldriam, aliasque plures regiones febris quædam pestilens epidemia diris furiis debacchata fuit, magnamque hominum stragem edidit. Circa autumnum, adhuc permanente, imò magis adaucto aëris fervore, summis siccitatibus conjuncto, undique adhuc majora putredinis indicia, & undique plures maligni morbi apparuerunt, variolæ, morbilli, diarrhœæ, & dysenteriæ pessimi moris passim grassabantur, sed omnium maximè prædicta febris pestilens, quæ indies majora incrementa sumens, magis magisque in pejus mutabatur, & purpurata (quam *Petechialem* vocant Itali) evadebat, donec tandem in apertissimam pestem transiret. Quæ Noviomagi mense Novembri anno dicto initium sumens, paulatim ista (1.) hyeme spargebatur. Hyems autem nullo magno frigore excellebat, in siccitate & humiditate mediocris erat. Mense Ianuario sequentis anni 1636, omnia pejora reddi cœperunt: at circa Martium pestis longè majora incrementa sumpsit: summo autem acumine exarsit circa finem mensis Aprilis, atque in isto furore usque ad finem mensis Octobris continuavit, quo temporis intervallo tam crudeliter grassatus fuit morbus, ut in tota urbe nulla fere, quod scio, domus à peste immunis fuerit. Innumeri undique conspiciebantur ægri, inter quos Mors sceptra tenebat; plures enim moriebantur quam evadebant: & inexplicabilis morbi malignitas omnium fere remediorum efficaciam illudere ac superare videbatur. Quibus mensibus morbum in vigore seu statu fuisse, certum est. Postea lues hæc paulatim cœpit declinare, ita ut tandem mense Decembri multo pauciores ægri, & rariores mortes viderentur. Hyems illa præter consuetudinem valde tepida fuit, hincque pestis diutius perduravit. Anno sequenti 1637, circa medium Februarii, magno frigore præter expectationem repentè oborto, per sex septemve dies fortiter gelavit; quod acerrimum, licet breve, frigus horrendæ hujus luis vires adeo infregit, ut in principio mensis Martii ejus reliquiæ apud Noviomagenses penitus eradicatæ fuerint (2.) quo tempore ultimos hoc contagio infectos invisimus. Dico, *apud Noviomagenses*,

magenses, nam multis aliis in locis etiam, toto illo anno 1637, maximam tyrannidem exercuit, & præter alia loca, in diœcesi Vltrajectensi, charam mihi patriam Montfurtum oppidum, totumque territorium Montfurtense, adeo miserè afflixit, ut vix dimidia incolarum pars superstes remanserit. Quemadmodum annus 1635, æstate & autumno maximis aëris fervoribus excellebat, ita sequens annus 1636, non minori fervoris vehementia, à Vere usque ad hyemem perdurante, antecedentem annum excepit. Venti à Vere usque ad hyemem fere semper meridionales, vel zephyri erant, cum magnis aëris squalloribus. Ad hæc, à mense Martio usque ad finem Augusti continuæ erant siccitates, quales vix unquam antea tam diuturnæ visæ fuerant: quæ omnia anni præcedentis mala plurimum adauxerunt.

ANNOTATIONES.

I. PEstis quæ in autumno vel hyeme incipit, longè vehementior & diuturnior esse solet, quam quæ aliis temporibus initium sumit. Petrus Paschalis, *de febr. pest.* bene sic ait: *Quæ Vere & æstate incipit pestis, hyeme solet desinere: quæ verò autumno vel hyeme, longius protenditur.*

II. Pestis apud Noviomagenses duravit per sexdecim menses, postea inde ad alia loca demigravit. Cardanus, *lib. 2. Subtil.* scribit, nullam pestem ultra triennium sævire; (quod de uno eodemque loco est intelligendum) ejusque rei has causas subjungit. 1. Quia si tam diu sæviat, non habet ferme in quos ulterius sævire potest. 2. Quia aër ipse cum sit levissimæ substantiæ, ulteriorem corruptionem pati nequit. 3. Quia vix fieri potest, quin tanto tempore aër motu suo in ventos transferat totam corruptionis labem. 4. Quia omnibus pessimis rebus Dei beneficio modus quidam impositus est; nec ullum vehemens malum potest esse diuturnum.

CAP. IV. *De Pestilentiæ subjectis.*

PEstis hæc, bruta (1.) fere intacta relinquens, solis hominibus bellum indixerat. Nihil sexum, nihil temperamenta curabat, non humorum synceritatem, ac bonitatem, non eorundem corruptionem: (2.) laudabiles humores eandem non impediebant, & propter vitiosos citius non invadebat. Corpora cacochyma sæpe intacta relinquens, optimè temperata inficiebat. Æque mulieres (3.) atque viros, æquè virgines atque prægnantes, æquè infantes, pueros, juvenes, atque constantis ætatis homines corripiebat: sola senectus (4.) maximè immunis erat. In principio morbi à contagio plurimi inficiebantur, postea verò adeo immanis evasit dira lues, & aëris tam horrenda labes, ut nullus fere in tota civitate locus non infectus inveniretur. Tunc æque fere inficiebantur, qui contagiosa & infecta loca fugiebant (5.) atque alii qui indiscriminatim

quoslibet ægros & ſanos adibant. Præterea non raro, quaſi ſympathiâ quadam occultâ, integræ familiæ eodem tempore inficiebantur: imò vidimus nonnullas familias, longiſſimè à ſe invicem diſſitas, & diverſis in locis ac urbibus habitantes, eodem fere tempore exitialiſſimis hujus tyranni ſpiculis graviter afflictas, & fere deletas fuiſſe. (6.) Tanta crudelitate graſſabatur hæc lues, ut totum Noviomagum, quaſi inſtar ignis, ab ea accenſum videretur, & in tota urbe vix aliqua domus ab illius contagio immunis fuerit. Eheu, quam triſte ſpectaculum erat, ſæpe tria quatuorve cadavera ex iiſdem ædibus ſimul ad ſepulturam efferri videre! feretra funeralia per omnes plateas ante plurimorum civium ædes depoſita, & mortuos hinc illinc ad ſepulchra deportatos conſpicere!

ANNOTATIONES.

I. PEſtis Noviomagenſis bruta animalia à furoris ſui violentia excuſavit: ſi fortè hic vel illic aves quaſdam domeſticas, vel etiam nonnullos canes (quod tamen rarum erat) corripuerit; quia tamen inter bruta non fuit communis, non debet inde concludi peſtem inter bruta dominatam fuiſſe: nam boves, equi, oves, cuniculi, columbæ, porci, anſeres, aliaque hujuſmodi animalia tam immunia à peſte fuerunt, ut vix unum peſte mortuum fuiſſe noverim; imò ipſi etiam feles & canes, quos maximè peſtilenti contagio infici vulgò credunt, rariſſimè infecti ſunt; quemadmodum etiam pauciſſimæ gallinæ: de ſylveſtrium brutorum ſtrage toto tempore nihil audivimus. Aves quidem ſylveſtres regionem noſtram maxima ex parte deſeruiſſe (fortè aëris pravitatem perſentientes) ſed nihil de earum ſtrage obſervavimus. Homerus, nec non Hippocrates, *lib. de flat.* meminerunt etiam peſtis quæ ſola bruta animantia invadit, & alterius, qua homines & bruta æqualiter corripiuntur. Villanovanus, *cap. 2. epid. antid.* ſcribit, peſtem humanam pecora non invadere, & vice verſa, frequenter homines ſanos ac ſoſpites degiſſe, interim contagio peſtifero armentorum myriades catervatim proſternente. Cujus rei hiſtorias deſcribunt, Michael Saxo, *in Cæſarum chronica*, & Matthias Mehonius, *in Chronica*. Fernelius, *lib. 2. abdit. cap. 12.* refert anno 1514 irrepſiſſe peſtem quæ ſolos feles corripuit. Furioſam peſtem quæ pecudes invaſit, etiam deſcribit Virgilius, his verſibus:

Hic quondam morbo cæli miſeranda coorta eſt
Tempeſtas, totoque autumno incanduit æſtus,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum,
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo.

II. Nonnulli Medici arbitrantur peſtem magis vel citius invadere corpora cacochyma, quam pura, quia illorum conſtitutio malignæ putredini recipiendæ aptiſſima eſt. Sic Mercurialis, *lib. de peſt. cap. 1.* notavit in peſte Patavina maximè infectos fuiſſe ignobiles, ſervos, miniſtros, intemperantes, incontinentes, & qui nullam prorſus rationem vitæ aut valetudinis habuerant. Contra verò, alii putant corpora pura & bene ſana citius peſte infeſtari, quia, teſte Hippocrate, *Evexia quæ ad ſummum pervenit, periculoſa.* Dicendum ad hujus dubii ſolutionem: Peſtilens venenum interdum ſolum in aëre divagari, ſine

manifeſta

manifesta putredine; interdum cum magna putredine conjunctum esse. In priore casu magis timendum esse euchymis & optimè temperatis corporibus, utpote quæ minimas quasque noxas tum longè citius percipiunt, quam corpora cacochyma, quæ jam dudum multis vitiis morbosis, ab humorum impuritate productis, assueverunt. In posteriore casu magis periclitari cacochymos, utpote quorum impuri humores ab aëris aliarumque rerum occurrente putredine facillimè afficiuntur, & ad pestem recipiendam disponuntur. Verum, utcunque se res habeat, ego auctor esse volo euchymis & robustis, ne multum confidant suæ dispositioni ac fortitudini: cacochymis quoque, ne impuritatibus suis aliquid tribuant immunitatis ab hoc morbo: nam hac pestilenti constitutione manifestè edocti sumus, pestem nullam cujuscunque temperamenti, vel boni, vel mali, vel mediocris, rationem habere; & morbi invasionem non dependere à corporum puritate vel impuritate, sed ab occulta quadam dispositione, de qua pluribus agemus alibi.

III. Dionysius Halicarnasseus, *histor. Rom. lib.* 9. similem truculentissimam pestem Romam invasisse scribit, quæ promiscuè sæviebat in omnes, sine ullo discrimine ætatis aut sexus, aut corporum roboris, vel imbecillitatis, nec arti & remediis, quæ morbum levare & expellere creduntur, cedebat. Idem auctor, *lib.* 4. *histor. Rom.* describit pestem qua solummodo virgines fuerunt correptæ. Contra vero in illa peste quæ tempore Gentilis Medici grassata fuit, paucæ mulieres, sed non nisi viri robusti mortui sunt. Sic Ioannes Boterus, *lib.*3. *relat. univ. de mundo novo*, magnam enarrat pestilentiam quæ solos juniores fuit adorta, paucis triginta annos egressis illius contagionis insultu tentatis.

IV. Plinius, *lib.* 7. *cap.* 50. dicit, *Senes pestilentiam minimè sentire*: hoc est, minus cæteris, vel omnium minimè. Sic quoque Mercurialis observavit, in peste illa Patavina senes maximè immunes fuisse: quod ipsum in Delphensi peste se quoque animadvertisse, refert Forestus. At Platerus scribit pestem illam quæ anno 1563 Basileæ grassata est, neque senibus, neque decrepitis pepercisse.

V. Ratio fuit, quia aër Noviomagi ubique æquali fere modo (quod tamen in aliis pestibus rarissimè accidere solet) infectus erat, nec multo magis in ædibus ægrotantium, quam extra easdem, & tantum erat ubique locorum aëris contagium, ut qui aptam ad pestem dispositionem habebant, nusquam fere tuti essent, sed quocunque loco peste corriperentur: qui verò hanc occultam dispositionem non habebant, omni in loco, etiam in ædibus infectis non minus quam extra easdem, tutò versari possent. Guilhelmus Fabr. Hildanus, *cent.* 4. *obs.* 23. refert anno 1613 similia contigisse in peste Lausannensi, in qua dicit rusticos, & illos qui in altissimis montibus, ab omni hominum consortio separati, vivebant, non minus peste infestatos fuisse, quam illos qui in civitate habitabant; qui licet etiam maxima diligentia à se invicem separarentur, nihilominus tamen infinitos, qui cum ægris nullum consortium habuerant, trucidatos esse.

VI. Multa hujusmodi extiterunt exempla. Novimus civem, N. van Dans appellatum, qui pestem timens, & liberos amans, duos eorum Gorcomum in Hollandiam ad amicos transmisit, tertium domi retinuit. Cum autem illi duo in ista civitate (in qua tunc temporis nulla pestis erat) per duos tresve menses bene sani vixissent, tandem simul peste correpti & mortui fuerunt,

runt, eodem tempore quo etiam pater cum tertio filio Noviomagi peste extinctus est: mater autem venenatæ luis spicula sensit, sed tamen feliciter effugit. Circa idem tempus illius civis soror, & adhuc duo tresve liberi, qui ab alia sorore superstites erant (singuli satis longè à se invicem habitantes) pluresque ejusdem familiæ nepotes & cognati peste interierunt. Sic aliam novimus familiam, è qua intra octiduum circiter viginti occubuerunt. Ita etiam Euagrius, *lib.* 4. *histor. Eccl. cap.* 28. refert, in peste Antiochena certas familias prorsus interiisse, salvis manentibus reliquis urbis incolis. Causa verò ob quam pestis integras familias corripiat, dependet ab arcana quadam dispositionis similitudine, quam inter se habent; quæ apta est ad pestem recipiendam. Hanc dispositionis similitudinem etiam agnovit Duncanus Liddelius, qui *lib.* 3. *de febr. cap.* 2. sic inquit: *Ex natura proprietate quidam à peste immunes sunt, licet cum peste infectis perpetuò vivant: alii, licet bene constituti, contagione tamen facillimè inficiuntur. Quod evenit ob peculiarem natura proprietatem & similitudinem, quam habent corpora, quibus contagium communicatur, ad illa qua communicant. Nam communicatio sive receptio per similitudinem fit: ac ob similitudinem sæpe videmus integras familias contagio perire: ob dissimilitudinem rarò belluas ab hominibus infici, item in peste belluarum rarò homines affici.* De hac dispositionum similitudine paucis agemus *cap.* 11.

Cap. V. *De nonnullis quæ in hac peste notanda occurrerunt.*

DVobus tribusve diebus ante & post novilunium, ut & (1.) plenilunium, hæc dira lues semper exacerbata fuit, eoque tempore, & plurimos morbus corripiebat, & quos tunc invadebat, illi fere omnes moriebantur, idque valde citò; nam multi antequam vix ægrotare viderentur, nescio qua virium labefactatione oppressi, intra paucas horas extinguebantur, multi secunda aut tertia die deficiebant, iis præcipuè mensibus quibus morbus in vigore erat.

Pestis sine febre (2.) paucis incipiebat & finiebatur: pluribus sine febre quidem incipiebat, sed quæ tamen non diu post insequebatur: plurimos autem ab ipso principio cum parvo rigore pestis corripiebat, cui febris protinus adjungebatur, interdum ardens, nonnunquam mitis, ut plurimum verò mediocris.

Mulieres gravidæ (3.) plurimæ abortiebant, ac simul etiam peste corripiebantur, à qua paucissimæ evadebant. Quæ verò ad justum partus tempus perveniebant, & feliciter pariebant, etiam has dira lues, cum suo fœtu, citissimè occidebat, ita ut quoque tales mortis spicula rarius subterfugerent.

Viri Veneri minus assueti, si eandem nimis strenuè exercerent, brevi post peste corripiebantur (4.) ac cum cymba Charontis ad Elysios campos citissimè deferebantur. Hinc factum quod plurimis sponsis, secunda tertiave post tedam nuptialem die, funebris teda accensa fuerit.

Si

Si quispiam alio quodam morbo corriperetur, intra viginti quatuor horas pestis illi morbo adjungebatur (5.) ita ut toto anno vix ullus morbus peste incomitatus visus fuerit.

Ægri qui in ipso morbi principio antidota sudorifera sumebant, multi sanabantur: principio transgresso grave periculum imminebat.

Plurimi ægri ante septimum diem interibant, multi subitò prima die extinguebantur, multi quoque tertia vel quarta, plures autem quinta vel sexta.

Qui diem septimum & nonum supervivebant, de iis aliqua spes erat. Aliquos tamen vidimus qui ad tertiam, & paucos qui ad quartam septimanam morbum protraxerunt, & tandem tamen mortui sunt. Febres enim pestilentiales lentæ valde fallaces erant (6.) nam propter symptomatum minorem violentiam sanationis magnam spem dabant, & ægros longo tempore circumducebant, sine magnis (ut videbatur) symptomatibus, & tandem tamen ex improviso sæpe eosdem trucidabant.

ANNOTATIONES.

I. QUemadmodum in hac peste circa novilunium & plenilunium morbum valde exacerbatum fuisse observavimus, sic etiam Ioubertus suo tempore in plena atque silente Luna id ipsum notavit. Hinc quoque monet Iohannes Morellus, *lib. de febr. purp. ut unusquisque sibi caveat circa novilunium & plenilunium*, *quia*, inquit, *tunc fortiter aëreum venenum movetur*. Hoc ipsum quoque animadvertit Iohannes Heurnius, *de peste cap*. 8. qui adhuc aliam observationem addit: *Cave tibi*, inquit, *circa novilunium & plenilunium, tunc enim aëreum venenum movetur violentius. Vis*, addit, *aliquid secretioris in natura? cave tibi cum singulis mensibus Luna venit in eum locum cœli, in quo erat Saturnus cum nascereris: idem de Marte dictum puta, quod tamen vix millesimus observat*. E contra verò Gemma scribit in peste anni 1575, Lunæ decrescentis quadraturam fuisse efficaciorem. Paræus, *lib. de peste*, ait Lunam decrescentem peste correptis sæpe fatalem esse ad interitum. Illud ipsum quoque affirmat Duncanus Liddelius, *lib.* 3. *de febr. cap.* 4. *Luna decrescens*, inquit, *peste laborantibus lethalis esse solet, plures enim Luna crescente, quam decrescente restituuntur*. Quercetanus, *lib.* 1. *Alex. cap.* 7. dicit senes & fœminas peste laborantes frequentius Luna decrescente, plethoricos verò in plenilunio plerumque interire. Alii particulatim de quolibet subjecto annotarunt, in nova Luna natis circa novilunium maximum pestiferæ infectionis periculum impendere, & in plena Luna natis circa plenilunium: idque observavit Goclenius, *de pest. quæst.* 8. De Lunæ in corpora sublunaria viribus, diversissimæ sunt opiniones, quas hic examinare nimis longum foret: inter has tamen verior videtur illa, quæ statuit, ad motum aquarum, humorum, succorum, &c. Lunam nihil facere, sed illa sponte naturæ moveri eodem modo & tempore quo Luna, atque Lunam istius motus tantum signum esse, non verò causam efficientem.

II. Pestem esse quid diversum à febre, & febrem ejus esse symptoma, durante hac pestilente constitutione multoties observavimus, ac proinde non-

nulli pestem malè per febrem definiunt, cum febris non sit de ipsius essentia, ut infra probabitur *cap.* 12. *annot.* 2.

III. Quare mulieres gravidæ tempore pestis magis afficiantur & periclitentur, docebitur *cap.* 15. *annot.* 22.

IV. Ratio erat, quia nimia seminis profusio spirituum dissipatione corpus enervans, nec non humorum omnium excalefactio, atque ex his procedens primariorum viscerum debilitatio, & ad veneno pestilenti resistendum major impotentia, corpora citissimè crudelitati hujus tyranni subjiciebant.

V. Sic etiam Sennertus scribit, se observasse in magnis pestibus annorum 1616, & 1626. fere omnes alios morbos siluisse; & si nonnulli quosdam invaderent, illis statim pestem adjunctam fuisse. Hoc ipsum quoque observavit Mindererus, *de peste cap.* 11.

VI. Si pestilens venenum substantiæ cordis firmius infigeretur, & valde exiguam humorum putredinem induceret, adeo parva sæpe inducebatur febris, ut ipsi ægrotantes se febricitare vix sentirent. Cum hujusmodi febribus ægri, vel citò interibant, si nempe pestilens venenum majore quantitate, aut fortiore qualitate cor invaderet: vel morbum longius protrahebant, si minori quantitate vel qualitate cordi se insinuaret. Atque tales febres lentæ valde fallaces erant. Quod etiam Avicenna animadvertens, ex Galeni *lib.* 3. *de præsag. ex puls. fen.* 1. *lib.* 4. sic inquit: *Sunt quippe ex iis pestilentibus febribus nonnullæ, in quibus neque æger, neque ipsum tangens, excellentem febrilem calorem persentiunt, imò ipsius ægri pulsus & urina à naturalibus non multum distant, & tamen febris ipsa interficit.* Quapropter oportet ut Medici tempore pestis de talibus ægris prudenter judicent, ne calumniam incurrant, & salutem promittant dum mors in propinquo est. Quam ob caussam Galenus carpit Medicos sui temporis, qui in diuturna quadam peste hæc discernere nescirent, eosque nihil plebe præstantiores, imò imperitiores esse dicit.

Cap. VI. *De signis pestem præcedentibus, & præsagientibus.*

Quia prima pestis causa cœlitus dimittitur & occulta est, hinc etiam difficulter ejusdem adventus ex signis seu præsagiis certò prævideri potest; nam haud rarò obscurè ac furtim, nullis sui indiciis præmissis, multa loca repente invadit: nonnumquam etiam quibusdam in locis sui signa quædam, modò obscuriora, modò clariora, præmittit, maximè ab occulti pestilentis veneni effectu primo ac leviore, nec non ab iis quæ corpora ad pestem præparant, desumpta. Hujus quoque generis varia signa pestem Noviomagensem prænunciare visa sunt: Tota enim æstate anni 1635, non minus quam anni 1636, hujusmodi indicia se prodiderunt: Nempe, stellarum ardentium in cælo oberrantium magnus concursus, & in terram (1.) prolapsio. Plurima & fere continua nocturna fulgura, cælo non nubiloso existente, sine pluviis & tonitruis. Venti austrini (2.) diuturniores, sæpe etiam nulli venti manifesti. Maximi æstatis fervores, & siccitates diuturnæ, quæ hyemem tepidam humidamque

dámque ſequebantur, & rurſus ab hyeme tepida excipiebantur. Avium (3.) multo rarior numerus quam aliis temporibus. Maxima & incredibilis inſectorum (4.) copia, qualis vix unquam viſa fuit, ut culicum, papilionum, ſcarabeorum, crabronum, cicadarum, omniumque maximè muſcarum, quarum utroque anno tam ſtupenda ubique copia reperiebatur, ut ædium interiorum parietes undique muſcis conſiti viderentur, & foris ipſe aër multis in locis quaſi muſcarum nubibus obfuſcaretur. Carnium aliarumque rerum putredines, præter conſuetudinem, longè citiores & graviores. Mulierum gravidarum (5.) frequentes abortus. Morbi epidemii mali moris, ut erant variolæ, morbilli, dyſenteriæ valde malignæ & contagioſæ, imprimis febres putridæ maligniſſimæ, & purpuratæ, plurimiſque lethales. Pueri in luſibus ſuis mortuorum (6.) ſepulturam agentes; aliaque ſimilia, quæ omnia huic regioni imminentia mala prænunciabant: quibus & illud accedebat, quod peſtis crudeliſſima Lugdunum Batavorum jam miſerrimè affligeret. Pro ſingulis autem individuis invaſuræ peſtis pauciſſima vel nulla dabantur præſagia, nam fere omnes ex improviſo feriebat, nec niſi effectis & eventis deprehendebatur. Hoc unum adhuc obſervavimus, ubi aviculæ (quas nonnulli caveis incluſas delectationis & cantus gratia alunt) moriebantur, in illis ædibus etiam non diu poſt, imò frequentiſſimè intra duos treſve dies, inter inhabitatores homines peſtem dominatam fuiſſe, idque multis in locis ſeu ædibus contigiſſe vidimus.

ANNOTATIONES.

I. Mercurialis, Foreſtus, aliique Medici, in iis peſtibus quas deſcribunt, hujuſmodi meteora quoque viſa fuiſſe notarunt: atque ſic etiam Trichemius, Andreas Gallus, & Cruſius, ſimilium præſagiorum peſtis in ſuis hiſtoriis meminerunt. Verum nec cometæ, nec terræ motus peſtem Noviomagenſem prænunciarunt, quæ tamen ſigna nonnullas alias peſtes præſagiiſſe & præceſſiſſe, teſtes ſunt Sigebertus, Platina, Paulus Warnefridus, Michaël Saxo, aliique Hiſtorici. Aliud aëreum ſignum referunt Titus Livius & Sabellicus, contigiſſe anno 290 ab Vrbe condita, ſcilicet, cœlum multo tempore, omnium cum ſtupore animique conſternatione, apparuiſſe in forma flammæ ardentis, poſt quod ſignum furioſiſſima peſtis ſubſecuta eſt. Nonnulli etiam inter hæc præſagia referunt pluvias ſanguinolentas (quales ante paucos annos Buſcoduci viſæ dicuntur) funerum per nubes delatorum viſiones, tonos lugubres in aëre, ſonitus in cæmiteriis auditos, aliaque ſimilia. Alii credunt aſtra ſæpius in terram excrementa quædam exſpuere, è quibus imminens peſtis, ejuſque forma præſagiri poſſit. Sic ajunt Paracelſum anno 1538 hujuſmodi recrementa ſtellarum diſcipulis ſuis monſtraſſe, eaque inveniſſe inteſtinis ſimillima, atque hinc ex ictis ab eo paucis menſibus ſecutam fuiſſe peſtem crudeliſſimam, quæ homines una cum colica atrociſſima affligebat.

Ita

Ita eundem quoque in Vngaria dicunt notasse hæc stellarum excrementa, repræsentantia linguam crassitudine digitali, punctis atris signatam, ac paulo post secutam fuisse truculentissimam pestem, cum angina, & faucium ac linguæ exustione. Atque in Borussia illum vidisse hujusmodi recrementa maculis luteis, nigris, ac lividis insignita, ad quæ, ecthymata cum peste secuta fuerunt. Verum quia solus Paracelsus, nec alius quispiam, quod scio, hujusmodi stellarum recrementa observasse dicitur, rei veritatem cuilibet judicandam relinquimus.

II. Hippocrates agens de peste, austrinæ constitutionis plerumque mentionem facit. Ita quoque Galenus annum australem pestilentium morborum feracissimum esse, passim testatur. Quia nempe auster corpora ad pestem facilius suscipiendam maximè præparat ac disponit, si modò aliquod pestiferum venenum cœlitus in aërem dimissum fuerit: nam alioqui auster per se nullas pestes inducit; (hoc latius docebimus *cap.* 8. *annot.* 1. *problem.* 5. & *annot.* 7.) & austrini venti multoties longo tempore perstiterunt sine ullo sanitatis incommodo. Præter austrum, etiam aëris quies, si nempe à ventis non agitetur, ad pestis præparationem plurimum facit. Hinc Hippocrates, 3. *epidem.* constitutionem pestilentem describens, inquit, *Sine aura usque annus fuit.*

III. Aves, quia illud aëreum pestilens venenum citius ac facilius persentiscunt, regionem mutare, & ad loca salubria se conferre, etiam nidos, ova, & pullos non rarò deserere solent: quod à multis Historicis & Medicis ante hac quoque observatum fuisse, passim legimus.

IV. Insectorum copiam pestem præsagire, jam à multis seculis annotatum fuit. D. Augustinus, *de civit. Dei, cap.* 31, scribit, post immensam locustarum copiam, tantam pestem insecutam fuisse, qua in solo regno Masanissæ octies centum millia hominum perierunt, & prope Carthaginem bis centum millia, & Vticæ ex triginta millibus juniorum militum, qui ibi erant, decem millia remanserunt. Sic quoque D. Hieronymus, *in Ioël. Prophet.* scribit, tempore Theodosii Imperatoris maximam locustarum copiam in Iudæa horrendam pestem præsagiisse. Simile quoque in Gallia Cisalpina contigisse, tradunt, Agricola, *de pest. lib.* 1. & Iohannes Wolffius, *cent.* 16. *lection. memorab.* Refert Hildanus, *cent.* 4. *obs.* 24. in peste Lausannensi, anno 1613, tantam ubique fuisse muscarum copiam, ut post hominum memoriam vix similis visa fuerit.

V. Mulierum abortus pestem sæpe præsagiisse, etiam observarunt Alexander Benedictus, Forestus, Sennertus, aliique plurimi. Fiunt autem, quia tenelli & imbecilles fœtus, propter cordis & reliquorum viscerum debilitatem, venenatæ aëreæ malignitati minus resistere valent, sed ab ea facile enecantur, tumque mulieri pondere & putredine molestam irritationem facientes, abortu excluduntur.

VI. Gallus Tridentinus, *fascic. de pest.* agens de pestis prænunciis, inter cætera etiam hujus præsagii meminit: *Pueri*, inquit, *ab intelligentia non errante ducti, presbyterorum modo cantant, alios vivos pueros sepelire simulant, hanc universam animantibus perniciem futuram præsagientes.* Forestus ante pestem Delphensem illud præsagium etiam observavit. *Pueri*, inquit, *antea colludentes scobes instar sepulchrorum faciebant, & feretra in humeris, ut vexillones, portabant: & quamquam hæc & similia ab aliis pro portentis, ab aliis pro nugis habeantur, tamen sævissima pestis subsecuta est.* Sic etiam nos anno pestem hanc præcedente, Noviomagi variis in locis,

cis, atque etiam in vicinia nostra, puerulos mortuorum sepulturam agere vidimus. Memini me quondam Montfurti vidisse puerulos quosdam per aliquot dies continuos, ante ædes vicini nostri Arentii Vos, mortuum, ut ajebant, lusisse, nec ab illo lusu prohiberi potuisse; atque post duos ab inde menses iisdem in ædibus tres liberos variolis extinctos fuisse.

Cap. VII. *De signis & symptomatibus pestem concomitantibus.*

Signa & symptomata (1.) quæ pestem hanc comitabantur, eamque adesse testabantur, varia (2.) erant: Febres; jactationes (3.) corporis: summa anxietas: æstus sæpe internus magnus: dolores capitis (4.) rarius acres, sæpius gravativi: terrores: deliria, (5.) convulsivi subsultus, & quasi leves contractiones membrorum: in aliis continuæ vigiliæ, (6.) in aliis graves sopores: visus (7.) turbidus: aurium tinnitus, & in nonnullis surditas: linguæ siccitas (8.) rarius tamen nigredo: oris & sudoris graveolentia: syncope: pulsus sæpe validus (9.) & naturali pene similis, interdum debilis, creber & inæqualis, ac in nonnullis intermittens, in multis valde parvus & creber, modò æqualis, modò inæqualis. Hæmoptysis: tussicula (10.) sicca: sitis (11.): inappetentia: oris ventriculi dolor: nausea, vomitus, singultus: alvi dejectiones crudæ, admodum fœtentes, ut plurimum turbidæ, ac interdum cum vermibus: diarrhœæ (12.) perniciosæ. Vrinæ (13.) multis optimi coloris & sedimenti, sanorum urinis similes, multis igneæ, aliis tenues & crudæ, interdum quoque turbidæ, nonnullis etiam unica die variæ, nempe modò bonæ & laudabiles, modò turbidæ, vel igneæ, aliquibus quoque sanguineæ. In aliis repentina virium dejectio & impotentia ad motum ab ipso morbi principio, in aliis vires robustæ usque ad mortem. Calor corporis in aliis acer & vehemens; in aliis tantum (14.) naturalis. Color vultus aliis pallidus, aliis erysipelaceus, plurimis verò sanorum colori non multum absimilis. Maculæ (15.) purpureæ, nigræ, violaceæ, vel rubeæ, modò paucæ, modò multæ, modò angustæ, modò latæ, at fere semper (16.) exactè rotundæ, modo in una corporis parte, modò in alia, sæpe in toto corpore apparentes. Tumores (17.) in emunctoriis. Carbunculi (18.) in variis corporis partibus. Hæc dicta signa non pleraque in eodem subjecto (19.) videbantur, sed modò hæc in uno, illa in altero.

ANNOTATIONES.

I. Vix aliquod exactè certum pathognomonicum pestis signum reperiri potest, quo posito pestis necessariò ponatur, sublato auferatur. Quia morbus hic multoties variat, neque eundem morem semper servat, unde quoque varia ejus ac intricata, & pleraque fallacia signa sunt, partim propter

occultam malignitatem primò efficientem, partim propter humorum corporumque varietatem: propterea unum, duo, vel tria ex his signis nihil certi concludunt sola, sed ex multorum congerie certius judicium ferri potest. Quamvis enim pestilens venenum suas habeat notas peculiares quibus se prodit, nempe bubones, carbunculos & exanthemata, quia tamen hæc nonnunquam in aliis quoque morbis apparent, quia etiam in peste semper non apparent, & morbus sæpe irruit in corpus variis humoribus ad putredinem paratis refertum, multa alia simul infert symptomata diversis aliis morbis communia, quæ magis propria pestis signa obscurant, vel prodire impediunt, cognitionemque interturbant, utpote quorum multa non immediate à malignitate, sed à putredine oriuntur. Quapropter non febris, non somnolentia, non capitis dolor, aliudve simile ex prædictis symptomatibus, per se pestem designant; sed si his accedat magna virium prostratio, & pestilens sit cœli status, ac morbus epidemius perniciosus grassetur, haud exigua de peste conjectura fieri poterit, imprimis si aliquod ex peculiaribus signis (nempe bubo, anthrax, vel exanthemata) accesserit. De quibus tamen peculiaribus signis, cum illa etiam aliis quibusdam morbis communia sint, non imprudenter judicandum, sed his pestis characteribus apparentibus, ut certa morbi cognitio indagari possit, etiam præcedentia, concomitantia, & subsequentia symptomata consideranda, aliæque circumstantiæ (ut aëris malignitas, pestis grassatio, contagii occasio, &c.) animadvertendæ sunt. His tamen peculiaribus signis non apparentibus, statim inde pestis absentia concludenda non est; nam sæpe vel æger moritur antequam illa erumpunt; vel debilitata atque oppressa virtus nullam à centro ad peripheriam morbifici veneni expulsionem moliri potest.

Hic jam quæritur, cum signa pestis sint valde incerta, si fortè morbus hic in urbe unam solam domum invaderet, (peste nusquam apparente) & nullis carbunculis, bubonibus, aut exanthematibus se manifestaret, an & unde cognosci posset, istius domus ægros peste infectos esse? Respondeo, illud primo ingressu vix certo judicari posse, quamvis Reipublicæ plurimum intersit illud sciri, ut contagii propagatio declinari queat. Ex syndrome tamen pravorum signorum, & malis concurrentibus circumstantiis, morbum suspectum fieri debere; atque si primus æger sine magno ardore, magna cum anxietate viriumque prostratione, accedentibus magno vomitu, delirio, somnolentia, aut jactatione, aliisve similibus symptomatibus, primo vel secundo morbi die moriatur, & post eum secundus & tertius similiter citò extinguantur, aliique iis inservientes inficiantur, maximè verisimile est, illum morbum esse pestem, licet nec anthraces, nec bubones, nec exanthemata appareant. Sic refert Follinus, *in Amuleto cap.* 19. se Sylvæ-Ducis ex syndrome pravorum symptomatum in ædibus cujusdam civis detexisse pestem, qua pater & mater familias, una cum duobus liberis & ancilla, citissimè fuere sublati, nullis carbunculis, bubonibus, aut exanthematibus prodeuntibus, nullo etiam contagio se ulterius extra domum illam extendente. Simile etiam à nobis postmodum Vltrajecti contigisse visum est anno 1661, apud nobilissimam viduam Dominam van de Perck, in media circiter urbe habitantem, in cujus ædibus (eo tempore nusquam peste observata) in fine Octobris mensis & principio Novembris, unus filiolus

filiolus intra biduum fuit extinctus, cum maximis anxietatibus & continuo vomitu, quem brevi secuta est ancilla ipsi inserviens, hanc item alia ancilla quæ huic inserviverat, illam adhuc alia mulier extrinsecus ad hujus servitium vocata: tandem ipsa Domina eodem malo correpta, cum summo vomitu maximaque anxietate intra viginti horas obiit: (reliqui liberi fuga se servarunt) hanc simili modo non diu post secuta est alia pedissequa, cum famulo: & ex his septem (qui omnes intra tres quatuorve septimanas succubuere) nemo ultra quatriduum decubuit, sed omnes citius extincti sunt; etiam in nullo eorum ulli anthraces aut bubones apparuerunt, nulla exanthemata prodierunt, ita ut chirurgus pestiferorum visitationi destinatus, illos peste non laborasse pronunciaret. Ego tamen ex syndrome pessimorum symptomatum, contagio, & tot domesticorum repentina morte illos omnes peste interiisse, & domum fugiendam esse dixi; quod tamen pauci tunc temporis crediderunt. Sed ultimò, una, quæ adhuc supererat, ancilla, Amstelodamum ad fratrem suum profectura, in itinere male habere cœpit; mox prodiit ipsi bubo inguinalis cum duobus anthracibus, sicque omne de peste dubium sublatum est. Ipsa tamen ancilla sanata est, sed Amsterodami duos fratris liberos suo contagio infecit. Sic interdum diu occultum latet hoc malum, cujus tamen præsentia ex concursu pravorum symptomatum & aliis circumstantiis dijudicanda est. Verum hic maximè mirandum videtur, quod ex ista domo acris illius pestis seminaria ulterius non fuerint disseminata, nec quisquam alius in tota urbe infectus, nec etiam Amsterodami per ultimam ancillam malum ulterius propagatum fuerit. Certè plaga illa in illam solam domum depluisse, in eaque, cum suo contagio, rursus extincta fuisse videtur: cujus origo nulli putredini adscribi poterat, cum splendidissima esset domus, nitidè inhabitata, ab omnibus cloacis & fœtoribus longissimè remota, in qua domestici erant valde nitidi, & ante hujus mali invasionem omnes optimè sani longo tempore vixerant, nec ullis corruptis, sed optimis semper cibis usi fuerant. Neque etiam contagio imputari poterat, cum pestis tunc nusquam grassaretur, & in illa domo post hominum memoriam nemo unquam peste infectus fuisset.

II. Symptomatum diversitatem nonnulli malè opinati sunt dependere à veneni pestilentis naturæ diversitate, quod tamen semper est unius ejusdemque naturæ, differens tantum in quantitatis vel qualitatis minore vel majore excessu, non in natura, cujus ratione modò plures & vehementiores, modò pauciores & leviores effectus edit. Præterea illam symptomatum diversitatem parit, partim diversa corporum dispositio, quæ in causa est quod alia in biliosis, alia in pituitosis, alia in euchymis, alia in cacochymis, alia in juvenili, alia in senili corpore producantur: partim ipsius pestilentis constitutionis varietas, quæ prout conjuncta est, cum putredine, pravis exhalationibus, fervoribus vel frigiditatibus, humiditatibus vel siccitatibus longè diversa symptomata suscitat, unde fit ut in una peste non contingant eadem quæ in alia; nec in omnibus pestibus semper eadem lædantur subjecta. In una enim maximè corripiuntur mulieres, in alia viri; in una pueri, in alia adulti; in una interdum sola bruta, in alia soli homines; pro ut scilicet modò horum, modò illorum corpora (ratione aëris, temperamentorum, alimentorum, animi motuum, &c.) magis ad infe-

infectionem suscipiendam apta sunt. Non enim una peste omnes peccatores simul castigare & extinguere, sed modò brutorum internecione nonnullos magno damno mulctare, sicque Dei sui suorumque peccatorum (quorum nomine talia fiunt) memores facere; modò multos homines è medio tollendo, alios superstites ad timorem Domini & pœnitentiam adducere, decrevit Altissimus. Talia non considerantes Medici, putarunt hactenus ipsum venenum pestilens esse diversum, idque interdum dipsadis, interdum viperæ, interdum cicutæ, interdum napelli, interdum arsenici, interdum alterius toxici naturam æmulari: cum tamen operationum diversitas, non à naturæ ipsius veneni diversitate, sed potius aliunde procedat, ut modò dictum. Qualiacunque autem fuerint symptomata quæ pestis inducit, pleraque gravia sunt & multum timenda: hinc, juxta Paulum & Aëtium, bene dixit Altomarus: omnia horrendissima in peste fieri posse, & gravissima supervenire symptomata.

III. Iactationes corporis fiunt ob angustiam cordis veneni malignitate oppressi, & virium debilitate: dum enim cor graviter angitur, artus debiles, tamquam cordi aliquod juvamen & solatium allaturi, huc illuc jactantur; eodem modo sicut in gravi dolore alicujus partis, aliæ omnes partes se contrahunt, tamquam hoc modo levamen aliquod allaturæ. Ioubertus, *lib. de peste*, aliam jactationis rationem reddit: *Plerisque*, inquit, *maxima est inquietudo, ob æstum, & pectoris, qua premuntur, angustiam, quod suscitati vapores minus difflari & discuti possint, magisque inclusus maneat calor: unde fit ut nusquam consistere valeant, huc atque illuc agitati, & in lecto se dimovere impotentes, velamenta abjiciant.* Verum non valet hæc ratio, quia Ioubertus præsupponit veneni pestilentis operationem consistere in fervore seu æstu, vel saltem sine illo non peragi; quod minimè verum esse alibi latius docebimus: quod ex eo uno etiam satis liquet, quia sæpe hujusmodi jactationes contingunt absque ullo interni ardoris signo, sed nunquam tamen absque cordis anxietate; quod indicium est cor à veneno [illegible], non verò ab ardore angi.

IV. Fallopius, *lib. de tumor. cap. de bubon.* inter alia pestis signa etiam recenset vehementem capitis dolorem cum tensione & calore vehementissimo conjunctum: verum nos in hac peste Noviomagensi, præter capitis dolores solos, imprimis gravativos, nec ullam tensionem, nec vehementem calorem animadvertimus.

V. Delirium in peste frequentissimum esse solet, in hac tamen nostra peste illud rarius erat. Thucydides refert in peste Atticâ deliria fuisse maximè communia, imò à deliriis memoriam multis abolitam, eosque tanta rerum oblivione captos fuisse, ut restituti, nec amicorum, nec rerum gestarum memores essent, sed sibi ipsis quasi peregrini & incogniti haberentur.

VI. Sic etiam Hippocrates, 3. *epidem.* inquit: *In totum autem plurimos aut gravis sopor comitabatur, aut parvos ac tenues somnos habebant.* Causas soporis & vigiliarum describimus *cap.* 13.

VII. Sunt qui inter alia pestis signa etiam statuunt rubores oculorum; & Galenus, *lib. de præsag. ex puls.* hos non tantum accuratè observari, verum etiam ægrorum oculos aqua frigida ablui vult: qua ablutione si magis magisque inflammentur, illud pro certissimo & infallibili pestis signo reputatur. Nos tamen in furiosissima hac peste rubores oculorum in paucissimis observare potuimus.

VIII. Quercetanus, *in pestis Alex.* inter

inter certiora pestis signa etiam nigredinem linguæ numerat, eamque semper necessariò subsequi ait. Verum eandem in hac nostra peste raram observavimus: fortassis quia illi pesti, quam ipse vidit, magnus ardor; huic verò nostræ exiguus fervor adjunctus erat.

IX. Varietatem pulsus inducit naturæ ac veneni pugna, dum in se vicissim agunt, alter in alterius perniciem. Cum venenum cor ferit, fit aliqua humorum cordis fixatio, quam mox sequitur non sufficiens sanguinis dilatatio ac propulsio; hinc magna procedit anxietas, & pulsus obscurus, frequens, & intercidens evadit: qui è contra fit plenior & firmior, cum cordis robur in venenum insurgit, & humorum fixatio jam minuitur, sanguinisque dilatatio melius procedit. Interdum etiam pulsus naturali plane similis est, quod Mercurialis, *de febr.* 3. *cap.* 17. dicit fieri, quia facultas motrix est debilis, & necessitas eventilationis magna, ita ut ex his duobus fiat motus quidam moderatus, exemplo illius qui debilis sit & hostes fugiat. Alii melius arbitrantur id fieri, quod aura venenata, non aucto incendio, nec figendi modo, sed alia quadam deleteria qualitate cor impugnet. Vtcunque se res habeat, ex solo pulsu de peste nihil certi judicatur; sic etiam Ioannes Baptista ab Helmont ingenuè fatetur, se ex pulsu pestem non posse agnoscere: *Numquam*, inquit, *potui ex pulsu vel urina, quantumvis distillata, pestem novisse præsentem: urina enim & pulsus nunquam apud meam ruditatem detexerunt pestem.* Forestus scribit, in peste Delphica interdum per totum morbi decursum nonnullos probum pulsum habuisse, & tamen mortuos fuisse. Quod ipsum quoque asserit Galenus, 3. *de præsag. ex puls.*

X. Galenus, 5. *method. cap.* 12. tussim siccam omnibus fere pestilentialibus affectionibus adesse refert. Hoc dictum Galeni ab experientia confirmari tradit Quercetanus, *in alexic.* Nos tamen in hac peste, licet tussim siccam multoties, non tamen communiter nec valde frequenter observavimus.

XI. Sitis est symptoma quod frequenter pestem comitatur, sed non tamen semper: & quamvis Rondeletius dicat esse symptoma à peste inseparabile, nos tamen multos etiam absque siti peste laborasse & extinctos fuisse, vidimus.

XII. Alvi excretiones in peste non sunt similes illis quæ in aliis alvi fluxibus contingunt, sed sunt fœtidissimæ, turbidæ, confusæ, liquidæ quidem, verum quasi oleaginosæ, hincque illas à colliquatione oriri, putat Galenus. In his excretis, præter colorem & fœtorem, aliud quippiam ipsis familiare observavit Sennertus, nimirum exigua quædam glutinosa corpuscula, modò albi, modò crocei, modò viridis coloris. Forestus observavit in iis aliquando apparere quippiam simile ovo fœtido aqua diluto.

XIII. Ex solis urinis certò pestis præsentia judicari nequit; hinc Galenus, 3. *de præsag. ex puls.* inquit: *Verum ex urina in hujusmodi febribus, præsertim ubi corpus cordis occupaverint, certam notitiam petere semper non licet.* Sunt itaque alia quoque consideranda. Optimi coloris & sedimenti sunt urinæ, sanorum urinis similes, vel parum mutatæ, cum venenata labes in cor & spiritus solummodo agit, humoribus adhuc illæsis relictis: vel cum humores plus peccant maligna qualitate, quam putredine. Igneæ vel rubicundæ fiunt, cum calor internus nimis excandescit: turbidæ autem à caloris nativi imbecillitate, & magna humorum jam putrefactorum ebullitione ac confusione: quæ ebullitio & confusio si per intervalla fiant, in

causa sunt quod urinæ modò turbidæ, modò laudabiles appareant.

XIV. Calorem sæpe ad tactum mitem ac placidum esse, observavit etiam Avicenna, *fen.* 4. *lib.* 1. *cap. de febr. pest.* Quod ipsum quoque asserit Galenus, 9. *simpl. cap. de bolo ar.* Ratio est, quia in hoc morbo magis infestat maligna & venenata qualitas, quam excessus caloris aut frigoris, vel putredo.

XV. Maculæ hæ communiter & plerumque erant purpureæ: rariores erant rubeæ, violaceæ, vel nigræ. *Omnes quidem maculæ* (inquit Crato, *tract. de febr. petech.*) *quæcunque fuerint, febris pestilentis sunt indices, sed non omnes febris pestilentis contagiosæ: nam cum in progressu morbi, videlicet quarta vel nona die, rubræ primum se produnt, pestilentis spuriæ notæ sunt: cum verò in initio morbi conspiciuntur, contagiosam febrem indicant, aut cum lividæ apparent vel nigræ, quæ raro in vivis, in cadaveribus plerumque se offerunt, cum nempe contagii vis subitò vitam adimit.* Hæc Crato: cujus dictis in hac nostra peste non respondit experientia: nos enim tertia, quarta, quinta, sextave, imò & septima die prodeuntia rubra exanthemata contagiosissimæ luis, & plerumque mortis instantis certissimum indicium dedisse vidimus; nam in tota hac peste vix viginti cum maculis rubris evaserunt; cum purpureis, unum tantum; cum nigris aut violaceis nullum evasisse novimus. Præterea etiam istas maculas lividas, imò & instar atramenti nigras, non solum in mortuis, sed in vivis quoque non raro observavimus, certa quidem mortis indicia, sed cum quibus tamen nonnulli ægri aliquando per biduum triduumve adhuc supervivebant. Hujusmodi maculæ, cujuscunque formæ vel coloris fuerint, semper vel pestem, vel saltem febrem maximè malignam & pestilentialem (qualis etiam est petechialis) indicant, in nullo enim alio morbi genere reperiuntur. Interdum quidem apparent in aliis quoque affectibus maculæ his non multum absimiles (ut in scorbuto, lue Venerea, &c.) citra pestem vel pestilentem febrem, sed earum ab his differentiam peritus Medicus sola inspectione & circumstantium consideratione facile animadvertet. Adde quod procedant à longè diversa causa, nempe à sanguinis nimia tenuitate, salsugine, vel aliquo excrementitio humore illi permixto, qui à calore effervescens & agitatus, à facultate expultrice foras ad cutem propellitur, in eaque efflorescit.

XVI. Dico, *fere semper rotundæ*, quia vidimus etiam maculas lividas & nigras oblongas, quasi calamo scriptorio inscriptas; alias quoque majores, quasi flagellis inductas; nonnullas etiam maximas, totum aliquod membrum, vel magnam ejusdem partem occupantes.

XVII. Tumores in emunctoriis frequentissimi, & inter omnia symptomata pestis certiora signa erant, sicut etiam carbunculi & exanthemata, ac proinde vulgares his tribus indiderunt nomen pestis.

XVIII. Carbunculi ut plurimum ab exili pustula oriebantur, magnitudinis milii seminis, interdum à pluribus hujusmodi pustulis simul junctis: his sensim increscentibus pars subtus emoriebatur quasi cauterio inusta, & pravum colorem, vel nigrum, vel cinereum acquirebat, in ejusque summitate ut plurimum omnes vesiculæ in unam ichore nigricante plenam côibant. Caro in circuitu magnopere inflammabatur. Hi carbunculi in aliis erant parvi, in aliis magni: imò non semel vidimus illos, instar sphaceli, mortificationis labem brevissimo tempore latissimè in vicinas partes extendisse.

XIX. Licet venenum pestilens nullarum non corporis partium actiones inter-

interturbare, omniaque mala inducere possit, tamen non eadem mala omnes affligunt, nec in omnibus pestilentibus constitutionibus eadem apparent; imò vix duos eodem contagio infectos, planè eadem symptomata pati videas. Hujus diversitatis rationem dedimus annotatione secunda præcedente.

Cap. VIII. *De Pestilentiæ causis.*

OMnis vera pestis, qualis etiam fuit hæc Noviomagensis, tres causas habet, quarum secunda à prima, tertia à secunda descendit. Prima & primaria causa est justissima summi Dei (1.) ira, quam turpissimæ ac teterrimæ exhalationes è stagnis fœdisque peccatorum nostrorum cloacis sursum elatæ provocarunt & incenderunt. Ab hac causa promanat illud τὸ Θεῖον (2.) quod pesti inesse animadvertitur, cujus etiam Hippocrates sæpe mentionem facit.

Secunda causa, quæ à prima originem sumit, est malignissimum, occultum (3.) venenosum, & naturæ humanæ infensissimum pestilens seminarium, cœlitus (4.) demissum, quod minima quantitate aëri infusum, instar subtilis cujusdam fermenti sese per aërem dilatat, eumque inquinat, (5.) ac plurimis ejus particulis, multis in locis seu regionibus, similem venenositatis labem imprimit, per cujus communionem non pluribus tantum unius loci incolis, sed pluribus etiam orbis terrarum partibus pestis plerumque communicatur. Hujus autem causæ, scilicet venenatæ inquinationis aëris, origo, non ab astrorum aliorumve corporum cœlestium variis motibus & influentiis, non à tempestatum certis constitutionibus, non à sublunarium putredine (6.) aut certa quadam elementorum mistione, non à pravis exhalationibus, sed ab illo *Divino*, seu primo immisso seminario resultat ac dependet. Huic tamen inquinationi aëris plerumque variæ aliæ causæ adjutrices seu secundariæ, partim per corruptiones à dicta inquinatione introductas genitæ, partim aliunde advenientes, adjungi solent, quibus non primariò pestis inducitur, sed humorum alterationes, putredines, aliæque præparationes ad pestem suscipiendam generantur. Quales causas secundarias (7.) etiam in hac peste varias habuimus; nempe malignas siderum (8.) conjunctiones, (si modò malignæ dentur, & sidera in inferiora quicquam operentur) aëris cœlique maximos ardores & squallores, ventos meridionales, & sæpe fere nullos ventos manifestos; siccitates diuturnas, hyemis & veris tepores, putridarum rerum fœdissimas exhalationes, aliasque similes.

Tertia causa, quæ à secunda procedit, est contagium, quod est morbi primò soboles, postea causa. Dico *Soboles*, quia non existit nisi post morbum primò inductum; nam qui primus peste corruptus fuit, illam à contagio

tagio non contraxit; sed post semel factum morbum, exivit contagium, quod similem quoque morbum multis aliis communicare potuit. De quo plura capite decimo sequente.

His tribus pestilentiæ causis nonnulli etiam adjungi volunt animi emotiones (9.) iram, terrorem, metum, luctum, repentinam lætitiam, & tristem (10.) imaginationem. Sed cùm hi motus nihil maligni in se contineant, & solummodo per accidens spirituum commotione corpora disponant ad facilius recipiendum pestilentem labem, eamque ad cor deferant, nullo modo causæ pestem efficientes, sed tantum secundariæ seu præparatoriæ ad pestem recipiendam, dici possunt.

ANNOTATIONES.

I. DE causis pestis maximè ardua inter Medicos quæstio movetur. In eo conveniunt omnes, illam excitari à cœca quadam pernicie, & inexplicabili aëris labe. Sed unde labes illa emerserit, quomodo aër tantum vitium contraxerit, quid hoc elementum inquinaverit, de eo dubitant, & in eo inveniendo laborant omnes. Atque hæc difficultas doctissimorum ingenia adeo torsit, & tam diversas opiniones, veritatis specie omnes exornatas, extorsit, ut ex eorum scriptis simul collatis, cum quo sentiendum sit, gravissimè judicari queat. Alii hanc labem à Deo præternaturaliter immitti, alii à malignis siderum influentiis induci, alii per incantamenta & Diabolicas artes excitari, alii à tempestatum certis constitutionibus produci, alii à putredine, tetrisque ac venenatis exhalationibus generari existimant. Quas omnes opiniones Paracelsistæ simul colligentes, quinque pestis causas, & ab illis quinque ejusdem differentias, statuunt: Dicentes, pestem generari, 1. Ab ente Deali, cùm solo Dei nutu inducitur, ad coërcenda hominum flagitia. 2. Ab ente astrali, cum à maleficis siderum aspectibus, configurationibus, conjunctionibus, & oppositionibus illa labes in aëre gignitur. 3. Ab ente Magico, cum veneficorum & incantatorum operâ provocatur. 4. Ab ente veneni, cum per inspirationem halituum venenatorum aër inficitur. 5. Ab ente Naturæ, cum oritur ex interna maligna humorum putredine. Harum quinque causarum nonnulli secundam & tertiam rejiciunt, ac quartam cum quinta conjungunt, sicque duas pestis species agnoscunt, unam ab ente Deali, alteram ab ente Naturæ. Nos verò etiam nullam ab ente Naturæ pestis causam agnoscimus, sed omnem veram pestem à solo ente Deali procedere dicimus, & jam latius probabimus.

Omnis pestis primam causam in supplicium à Deo irato immitti, ab omni ævo creditum fuit, tam apud Gentiles, quam apud Iudæos & Christianos. Plato *in Phæd.* pestilentiæ causam Diis attributam fuisse docet. Idem etiam testantur, & historiis confirmant, Plutarchus, *in vita Romuli*, & Titus Livius, *Hist. lib.* 11. *cap.* 45. nec non Homerus, antiquissimus scriptor, qui ob filiam Chrysis stupratam, læsum Apollinis numen, telo pestifero in Græcos sæviisse scribit. Eodem sensu etiam Ovidius Phœbum una cum sorore filios & filias Niobes interfecisse dicit. Plin. *l.* 7. *c.* 28. refert, ob præcipitatum è Capitolio Manlium, Diis Capitolinis indignatis, sævam

sævam pestem Romanos adortam esse. Hippocrates pestilentis contagii labem *τὸ Θεῖον τι* continere docet: & *lib. de nat. mulieb.* dicit, maximè divinum in hominibus morborum causam esse, ac propterea curationem ἀπὸ τῶν Θεῶν inchoari debere. Avenzoar, 3. *Theisir.* ait, pestem procedere ab illo qui est summæ & ultimæ scientiæ. Hinc olim quoque, teste Galeno, in pestiferis constitutionibus semper consulebant deos de remediis; quia ut morbi causam ab iis descendisse pro certo habebant, sic etiam causæ ablationem & remedia ab iisdem petebant. Etiam hodie Gentiles confugiunt ad sua idola, ut testantur illi qui Indias perlustrarunt.

Præter hæc & innumera alia Gentilium testimonia, Sacræ literæ quoque plus satis confirmant, pestis primam causam semper à summo Deo, ad hominum punitionem, cœlitus descendere atque immitti. Exodi, *cap.* 5. *vers.* 3: *Sacrificemus Iehovæ Deo nostro, ne fortè occurrat nobis peste & gladio.* Ibidem, *cap.* 9. *vers.* 15: *Nunc extendens manum percutiam te, & populum tuum peste, peribisque de terra.* Levitici, *cap.* 26: *Ait Dominus, si non audieritis me, nec feceritis omnia mandata mea,* &c. tandem addit: *cumque confugeritis in urbes, mittam pestilentiam in medio vestri.* Numeri, *cap.* 16. *vers.* 46: postquam 14700 peste occubuissent, dixit Moyses ad Aaron, *Iam egressa est ira à Domino, & plaga sævire cœpit.* Ibidem, *cap.* 25. *vers.* 9. leguntur 24000 homines peste extincti. Deuteronomii, 28. *vers.* 21 & 22: *Adjunget tibi Dominus pestilentiam, donec consumat te de terra: percutiet te Dominus tumore, febre, & frigore; ardore & æstu, & aëre corrupto ac rubigine.* Ieremiæ, *cap.* 14. *vers.* 12: *Quoniam gladio, fame & peste consumam eos.* Ibid. *c.* 21. *vers.* 6: *Percutiam inhabitatores hujus civitatis, ita ut homines & bestiæ magna peste sint moritura.* Ibidem, *cap.* 29. *vers.* 17, 18: *Ecce mittam in eos famem, gladium & pestem, & persequar eos in fame, gladio & peste.* Ibid. *cap.* 51. *vers.* 1: *Ecce ego suscitabo super Babylonem quasi ventum pestilentem.* Ezechiel. *cap.* 5. *vers.* 12: *Non parcet oculus meus, & non miserebor, tertia pars tui peste morietur.* Ibid. *cap.* 14. *vers.* 19: *Si autem pestilentiam immisero super terram, & effudero indignationem meam super eam.* 2 Regum, *cap.* 24. *vers.* 15: *Immisit Dominus pestilentiam in Israël, à manè usque ad tempus constitutum, & mortui sunt ex populo à Dan usque ad Bersabee septuaginta millia virorum.* Habacuc, 3. *vers.* 5: *Ante faciem Dei ambulabat pestis, & carbunculus ante pedes ejus procedebat.* His Sacræ paginæ testimoniis addi possunt duæ memorabiles historiæ, quarum primam describit Acmon, *lib.* 5. *de gestis Francorum, cap.* 16. nempe filiis patrem Ludovicum, Principem pium ac religiosum, injustè persequentibus, Deum hoc facto tantopere infensum & irritatum fuisse, ut immissa peste undecim dierum spatio totam fere Galliæ Nobilitatem extinxerit. Alteram describit Eusebius, *Histor. Eccl. lib.* 9. *cap.* 8. de violentissima peste, quæ in omnes indifferenter idololatras & paganos sæviit, Christianorum ecclesiâ planè intactâ. Qualem historiam quoque refert Orosius, *lib.* 7. His adjungatur auctoritas Theophylacti, *in Matth. cap.* 24. ita scribentis: *Nunquam aliunde pestis quam à Deo provenit.* Ex quibus omnibus causam pestis divinam esse, & præternaturaliter à summo Deo immitti, nemo non videt. Quod ipsum quoque docet horrendum illud præsagium adventus Christi, *Matthæi cap.* 24. *Erunt pestes, & fames, & terræ motus per loca.* Etiam liber Apocalypseos sanctis Angelis (tanquam divinæ voluntatis executoribus) pestis illationem attribuit, non verò ullis causis naturalibus. Præterea hactenus quoque ab omnibus

Christianis idem illud semper creditum fuit: hinc enim est, quod Magistratus in pestilenti constitutione publicas supplicationes indicere soleant, ut communibus omnium precibus, jejuniis, & elemosynis divinum Numen placari, & Angeli percutientis gladius à populo averti possit.

His ita positis, ut rei ipsius veritas clarius elucescat, etiam aliorum opinionum fundamenta perscrutanda sunt. In eum finem hic sex problemata examinanda proponemus:

1. *An pestis causa de novo à Deo generetur.*
2. *An ab astris producatur.*
3. *An incantamentis & diabolicis artibus excitari queat.*
4. *An ex putredine & tetris exhalationibus resultet.*
5. *An à tempestatum certis constitutionibus procedat.*
6. *An veneficiis induci possit.*

Problema I.

Primi problematis negativam defendit Ioannes Pistorius, *lib. de Peste*, qui dicit in prima mundi creatione Deum omnia creasse quæ ad rerum omnium sustentationem & lapsum necessaria erant, ac postea destitisse à creatione: atque hinc concludit omnium rerum fata certo & irrevocabili ordine continuè volvi, nec quidquam de novo ad sanitatem vel morbos inducendos à summo Deo creari. Pistorii sententiam probat Platerus, qui, *prax. tract.* 2. *cap.* 2. statuit pestilens venenum ab initio mundi fuisse creatum, neque unquam pestem primitus generari, sed eandem solummodo propagari per contagium, quod vel aliquibus in locis in fomite longo tempore delituit, vel ab aliis regionibus peste infectis (nunquam enim mundum à peste ita liberum esse credit, quin semper alicubi grassetur) allatum per ventos vel fomites. Huic sententiæ quoque subscribunt, Ioannes Magirus, *pathol. lib.* 2. *sect.* 7. *cap.* 6. & Matthias Vntzerus, *de lue pest. lib.* 1. *cap.* 15. Verum hanc opinionem à veritate prorsus alienam esse, jam demonstrabimus. *Primo* enim inde necessariò concluditur, Deum in prima mundi creatione fuisse auctorem multorum malorum, utpote qui tunc expressè multa condidisset ad lapsum & interitum generis humani. Quod tamen repugnat Sacro textui, *Genesios cap.* 1. *Viditque Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona.* *Secundo*, inde sequitur, semen pestilens semel natum deinceps intrasse in naturam, nec quidem ut maledictionis cujuspiam, sed ut creationis prolem, postmodum suam continuare generationem. Quæ conclusio è directo repugnat verbo Divino, quod pestilentiam tanquam maledictionis & divinæ indignationis plagam à summo Deo ad deputata loca immitti docet: sicut illud paulo ante ex plurimis Bibliorum sacrorum locis probavimus. *Tertiò*, dicimus, Deum, postquam mundum & omnia quæ in eo sunt creasset, sexta quidem die quievisse, ut dicit textus Sacer, id est, plures mundos creare noluisse, sed interim tamen creationis potestatem non deposuisse, ita ut ipsi non liceret in mundo jam creato aliquid immutare, & de novo addere, aut creare, vel ante creatum auferre seu annihilare. Hoc quippe certissimum est, quamquam rerum omnium Conditor cœlo & elementis certas ac definitas vires dederit, & leges indixerit, quibus mundus hic administretur, illum tamen nullis legibus addictum, imò legis auctorem, omnibus præesse, & quas condidit ordinatas vires ac leges, pro beneplacito suo immutare, & novas addere: Sicut olim Solis ordinatum cursum impedivisse, eumque

quæ ſtitiſſe legimus, ut Ioſua hoſtes ſuos proſequi poſſet: ſicut etiam aquarum ordinatum curſum mutavit, eaſque in Mari Rubro inſtar murorum ſtitit, ut Iſraëlitis ex Ægypto exitus, & per mare tranſitus daretur. Ita quoque non ſemel ad mortalium punitionem varias plagas in mundum hunc extra omnes naturæ leges ac ordines demiſit. Sic quadraginta dierum pluvia totum terrarum orbem ſubmerſit: Azotiis, propter Arcam Teſtamenti captam, morbum hæmorrhoïdum impoſuit: ſulphur & ignem ſuper Sodomam & Gomorram depluit: aliaque ſimilia multoties peregit, quorum cauſæ in prima mundi creatione creatæ non fuerunt, ſed quibus ipſe, naturæ Creator & rector, naturæ leges immutavit. Fortè quis dicet, hæ plagæ non ſunt de novo creatæ, ſed aliunde ſolummodo advocatæ, & in deſtinata loca immiſſæ: nam, ex.gr. aqua creata fuit ante Diluvium, ſulphur ante Sodomam, ignis ante Gomorram, ranæ ante Ægyptum, &c. hæc enim à prima mundi creatione originem ſuam agnoſcunt. Addam igitur plura: an uxor Lothi in prima creatione etiam creata fuit ſtatua ſalis? an baculus Moyſis ſerpens? an aqua Cananæa vinum? an calcei Iſraëlitarum tam fortes ut quadraginta annis non fuerint attriti? extiterunt quidem in mundo colles ſalini ante natam uxorem Lothi, ſerpentes ante natum Moyſem, vinum ante nuptias Cananæas; ſed tamen uxor Lothi, baculus Moyſis, aqua Cananæa, talia nec erant in principio, nec ulla naturæ opera fieri potuiſſent, nec unquam facta fuiſſent, niſi ſummo Deo placuiſſet hujuſmodi novam immutationem ſeu creationem, pro omnipotentia ſua de novo efficere. Quid mirum igitur ſi etiam peſtis ſeminaria nonnunquam de novo producat, & in aërem præternaturaliter dimittat ad hominum punitionem, quando ſcelerum noſtrorum infamia id poſtulat? eaque rurſus, pœnâ ſufficienter illatâ extinguat? certè maximus ille Opifex, qui Naturæ conceſſit in particularibus ſubjectis nova venena producere poſſe, (qualia ſunt illa quæ ex ſanguine menſtruo & ſemine corrupto, aliorumque multorum tetra putredine generantur, ut & venenum rabioſum canis rabidi, &c.) ſibi etiam illam poteſtatem reſervavit, ut morbificum aliquod venenum ad punitionem mortalium, in & ex ipſo aëre generare poſſit, quando celſiſſimæ ipſius Majeſtati ſic placuerit: juxta illud quod populo Iſraëlitico dicit, *Deuteronomii cap.* 28: *Niſi cuſtodieris & feceris omnia verba legis hujus, augebit Dominus plagas tuas, & plagas ſeminis tui, plagas magnas & perſeverantes, infirmitates peſſimas & perpetuas, & convertet in te omnes afflictiones Ægypti, quas timuiſti, & adhærebunt tibi: inſuper univerſos languores & plagas quæ non ſunt ſcripta in volumine legis.* Verbo autem Dei ſumma eſt poteſtas, qui creſcentibus noſtris impietatibus, etiam pœnas creſcere facit, inter quas haud minimum locum tenent morbi; quorum magna ſeries, majoribus noſtris planè ignota, in hoc noſtrum ulceroſum ſeculum de novo irrupit, quorum multorum cauſas non creatas in prima mundi creatione, ſed ob multam peccatorum noſtrorum accumulationem, à ſummo Deo de novo productas eſſe, certum eſt. Tales novi & antea incogniti morbi ſunt: *Sudor Anglicus* ſeu *Britannicus*, qui primo viſus eſt anno 1436. *Lues Venerea*, quæ anno 1494, in obſidione Neapolis primum initium in Chriſtianiſmo ſumpſit. *Scorbutus*, qui anno 1556. in noſtris oris maritimis primo obſervatus fuit. *Morbus Vngaricus*, qui anno 1566 mundum intraſſe dicitur, *Bruno Gallicus*, ſive *Nova Moræ*

viæ lues, quem annus 1577 peperit. *Morbus novus Luneburgensis*, qui anno 1581 primo spargi cœpit. *Febris castrensis insolita & contagiosa*, quæ non ante multos annos visa est: aliique plures. Si aliorum venenatorum morborum (quales suntSudor Anglicus, LuesVenerea,&c.) venenum de novo à Deo genitum sit, quis venenum pestilens de novo à Deo generari posse negabit? Non est quod quispiam hic objiciat: si Deus causam pestis de novo præternaturaliter immitteret & generaret, illum fore magnorum malorum causam. Illud nos negamus: Deus enim nec vult, nec desiderat mortem peccatorum, sed ut convertantur & vivant: atque hinc non immittit pestem ad perditionem mortalium, sed ad salutem plurimorum, ut cum isto flagello multos quidem justè castiget, verum maximam partem, pœnæ & furoris divini metu, à peccatis avertat, & ad salutis viam impellat, qui alioqui omnes ad æternæ perditionis barathrum se facile devolvissent. Eodem modo sicut Magistratus facit, qui homicidas & latrones capite plectit, non eo solo fine ut ipsos justè castiget, sed magis ut per illam pœnam multos alios ab ejusmodi delictis avertat, & ad virtutis viam, metu pœnæ & dedecoris, impellat. Si in prima mundi creatione Deus expressè ad humani generis internecionem pestilens venenum condidisset, tunc longè aliter se res haberet, haud secus ac si Magistratus ad civium perniciem foveas in urbe foderet; hoc enim non fieret ad bonum finem, in pœnam delinquentium, sed fieret ex crudelitate & tyrannide in malum finem, & plurimorum insontium perditionem. Atque ita ex omnibus his satis liquet, summum Deum pro omnipotenti sua potestate, pestilens venenum de novo in sublunarem mundum introducere, quando peccatorum numerus pœnam exigit; idque ex contagio aut fomite non suscitari. Hujus rei veritatem, præter modò dicta, confirmat ipsa ratio. Nam si pestis à contagio semper excitaretur, fieret vel à contagio in aëre hærente, vel in fomite latente. Non ab *illo*, quia venti & radii solares aëris squallores purificant & continuè expurgant, ac inquinamenta absumunt, ita ut noxia illa contagiosa miasmata longo tempore in aëre conservari, multo minus integris viribus ad longinqua loca deferri nequeant. Non ab *hoc*, quia si pestis produceretur à solo contagio in fomite asservato, necessariò, cum urbem vel regionem aliquam invaderet, ibi perpetuam sedem figeret: nam in constitutione pestilenti semper innumeri fomites in ædibus infectis asservantur, ex quibus commotis identidem varii contagio inficiuntur, scilicet quo usque pestis in vigore est: sed declinante vigore, etiam imminuitur infectio; ac denique cessante peste, fomites passim commoventur & excutiuntur, vel sine, vel cum valde exigua noxa. Si autem ex tali fomite identidem nova pestis epidemia produceretur, tunc in illis locis semel infectis duraret pestis in perpetuum. Ita ut tandem concludendo dicamus, à fomitis contagio alios infici, quousque fomes recens, & pestis in vigore est: sed extra pestilentem constitutionem à fomite diu asservato, aut neminem, aut fortè nonnunquam unum atque alterum, vel saltem paucissimos, pestem contrahere posse, à contagio scilicet quod isti fomiti jam commoto vel excusso inhærebat. Nam hoc in nostra crudeli peste satis diligenter observavi, quod desinente peste, contagium, in quocunque fomite latens, anni spatio penitus emoriatur: neminem enim in tota civitate, in qua propter maximam pestem fomites innumeri fuisse debue-

debuerunt, poſtquam peſtis per annum ſiluerat, à fomite infectum fuiſſe, aut quidquam mali contraxiſſe, audivi, quantumvis ubique domus expurgarentur, ſupellectilia lanea, linea, aliave qualiacunque excuterentur, veſtes peſte mortuorum induerentur, nullusque fomitis locus intactus relinqueretur. Quod ipſum quoque obſervavimus in illa peſte quæ Montfurtum anno 1637 graviſſimè afflixit; ut & in nupera peſte Ultrajectina, quæ annis 1655 & 1656 graſſata eſt. Quæ obſervationes faciunt ut non admodum magnam fidem habeam iis, qui ſcribunt peſtem aliquam excitatam eſſe à contagio è fomite, poſt 12, 20, vel 30 annos in lucem producto, erumpente: ſed poſito, à tali fomite fortè unum vel alterum ex proximè aſtantibus infici, malum tamen non longè proſerpet ulterius; (vide exempla *lib.* 4. *Hiſtor.* 112. 119.) nec epidemiam peſtem generabit, peſtis nomine verè dignam, utpote cujus primum ſeminarium ſeu cauſa prima à ſummo Deo, cum concurrente natura, præternaturaliter in aëre gignitur, & genita, inſtar ſubtilis fermenti, ſe mox ulterius expandit. Hic fortè quis objiciet nuperam peſtem Amſterodamenſem, quæ à fomite ex Algeria Turcarum, ut & Smyrna allato, circa Autumnum anni 1663 vigere cœpit, ac brevi majora incrementa ſumpſit, aliiſque circumjacentibus urbibus & pagis communicata fuit. Reſpondeo, illud contagium per ſolum fomitem eò non fuiſſe tranſportatum, ſed imprimis per ipſos peſte infectos & ægrotantes, ex Barbaria & Græcia (quibus in locis peſtis acerrimè graſſabatur) huc delatos, qui ſuo contagio nautas & peregrinos in navibus infecerunt, cumque tandem omnes Amſterodamum venirent, atque in diverſis urbis partibus hoſpitia ſumerent, plurimis in locis ſuo contagio infecerunt cives ſuos hoſpites, ſicque propagatum eſt malum per totam urbem, & ſequenti æſtate, per infectos ad vicinas urbes inde commeantes, etiam Lugduno-Batavorum, Hagæ-Comitis, Dordraco, pluribuſque oppidis & pagis fuit communicatum; idque per contagium quidem, ſed cujus tamen primum ſeminarium Dei nutu aëri fuit impreſſum, in pœnam ſceleſtiſſimorum prædatorum Algerienſium, cujus etiam aliqua pars, ad noſtrorum peccatorum punitionem, nobis per contagium fuit tranſmiſſa, & mediante putido fœtore, Amſterodamo non modò per æſtivalem æſtum familiari, verum etiam propter dilatata eo tempore urbis pomœria, hincque magnam ſtagnorum & cloacarum commotionem, multum adaucto, plurimis communicata. Sed quis ſcit, an non quoque noſtro aëri antea aliquid peſtilentis ſeminarii fuerit immiſſum? nam diu ante adventum iſtarum navium contagium advehentium, peſtis crudeliter graſſabatur Heuſdæ, multiſque in pagis, quæ tamen ab iſto forinſecus allato contagio proceſſiſſe non potuit. Denique, poſito caſu, mercimonia in antedictis navibus contenta, fuiſſe fomites contagii, hoc tamen non probat peſtem ſemper excitari à contagio in aëre vel fomite aſſervato, (ut vult Platerus;) verum ſi fomes recens fuerit, ſicut in illis navibus (quæ brevi tempore ex Barbaria & Græcia huc trajecerant) & acre contagium vigente peſte fomiti immiſſum, tunc illud fieri poſſe concedimus: ſed quod contagium per multos annos in fomite aſſervari, & poſtea ex eo excuſſum peſtem epidemiam excitare poſſit, hoc negamus; nam, ut modò dictum, anni ſpatio emoritur.

Problema II.

Secundi problematis affirmativam partem multi gravissimi Philosophi ac Medici cum Astrologis defendunt, docentes pestilentiæ causam generari à sola vi corporum cælestium, quæ pro variis aspectibus, conjunctionibus, oppositionibus, & configurationibus, in hæc inferiora vires suas diversis modis exserunt. Hanc opinionem probare nituntur rationibus, & auctoritatibus præstantissimorum virorum. Receptissimum est, inquiunt, Peripateticorum axioma, *Cœlum, ut causam universalem, cum particularibus causis concurrere.* Hinc ait Philosophus, *Sol & homo generant hominem.* At si cœlum sit auctor generationis, erit etiam corruptionis: nam *Corruptio unius est generatio alterius*, hæcque eadem habent principia. Vnde cœlum, tanquam causa universalis, huic sublunari mundo non beneficia tantum, sed quoque maleficia, non salubria tantum ad vitam, sed etiam venenata ad mortem impertitur. Operationes autem cœli seu astrorum in corpora hæc inferiora maximas esse, varia docent, imprimis verò Lunæ effectus, qui omnibus maximè cogniti sunt, in fluxu & refluxu maris, in plantationibus, seminationibus, lignorum cæsionibus, etiam in nonnullis morbis, ut hydrope, epilepsia, aliisque, qui secundum varium Lunæ motum, modò hoc tempore ingravescere, modò alio leniri solent. Ex variis quoque siderum motibus tempestates, pluvias, calores, frigiditates, & similia prævideri posse, Astrologorum scripta non tantum docent, sed ipse quoque eventus demonstrat. Ex iis etiam Hippocrates aliique Medici varios morbos præviderunt & prædixerunt. Tradunt etiam Philosophi astra esse primarias causas papilionum, muscarum, locustarum, ranarum, murium, aliorumque ex putri materia ortorum animalium, ut & plurimorum morborum, tam cum, quam sine putredine, corpora humana infestantium. Cum autem tales astrorum in hæc inferiora virtutes, tales in morbis prædictiones, tales putredinum excitationes, tales animalium quorundam ac morborum generationes notissimæ sint, quis dubitabit inter alios morbos etiam pestem ab astrorum hoc illove concursu produci? Probant hanc opinionem maximi quique Philosophi & Medici, ut & ipsa experientia. Aristoteles, 1. *Meteor. cap.* 2. dicit, mundum hunc inferiorem superioribus motibus esse contiguum, & omnem ejus virtutem inde regi ac gubernari; & tam omnem corruptionem, quam generationem à cœlo provenire, necessarium esse. Idem alibi dicit, cöitione Iovis & Saturni, regum principatus deletum iri, sævituros que morbos pestilentes. Avicenna, *primo quarti*, ubi tractat de pestilentia, & *fen* 3. *primi, doct.* 5. *cap.* 1. astra, pro diversa inter se mistione, in corpora subcœlestia, & in ipsum aërem qualitates occultas, seu benignas, seu maleficas imprimere, hincque etiam pestis causam derivari, clarissimè demonstrat. Valescus de Taranta, *in Philon. pharmac. lib.* 7. *cap.* 16. & Fernelius, de *febr. cap.* 17. nec non *lib. de abdit. cap.* 12. causas quoque pestilentiæ figuris atque influxibus cœlestibus adscribunt. Albertus Magnus dicit, Iovis cum Marte cöitum bella & pestes excitare. Duncanus Liddelius, *lib.* 3. *de febr. cap.* 2. tradit, adspectum Saturni & Martis, aut Iovis, potissimum in signis humanis, vel in signo Scorpii, esse infaustum, & pestis causam. Ex conjunctione Saturni, Iovis, & Martis generatam pestem describit Guido de Chauliaco. Aliam ex Saturni & Iovis con-

conjunctione ortam, enarrant Marsilius Ficinus, & Iosephus Quercetanus. Astrologi præter siderum conjunctiones, etiam à Solis & Lunæ eclipsibus, cometis, aliisque meteoris, & portentis, pestem, famem ac bella produci ac præsagiri tradunt. Sic ab eclipsibus exortas pestes referunt Georgius Tholosanus, *lib. 2. de Rep. cap. 7.* Michael Saxo, *Chronic. in vita Constantini Secundi Imp.* Matthias Mechonius, *lib. 3. Chronic. cap. 26.* A cometis inductas pestes describunt Andræas Angelus, *annal. lib. 3.* Crusius, *in annal.* Trichemius, *in Chronicis,* & Porphyrius. Inter neotericos Sennertus, *lib. 4. de febr. cap. 2.* doctè & latè probat, non supernaturaliter, sed sola astrorum vi pestis causam generari. Idem quoque docent Matthæus Zeisius, *in orat. de caus. & period. pestis*; Quercetanus, *in Alex.* & Vntzerus, *de pest. lib. 1.* qui tamen duo posteriores pestiferam vim astris supernaturaliter à Deo tempore pestilenti attribui credunt.

Nonne munitissima & inexpugnabilia videntur omnia hæc argumenta? & tamen illa omnia, quantumvis valida, & gravissimorum virorum auctoritatibus munita, facili negotio ab ipsa Sacra scriptura evertuntur, quæ docet, *Genes. cap. 1.* stellas creatas esse in signa, & tempora, & dies, & annos, non verò in malorum & mortis causas. Profectò in Paganismum (inquit Ioannes ab Hemont) impinget, quicunque stellarum officia ac destinationes supra Textum Sacrum extendere audebit. Nam *Psalmo* 148 Deus dicitur præceptum posuisse cœlo, quod non præteribit. A transgressu Adami nulla maledictio vel labes cœlo infusa legitur, sicut terræ, quæ spinas & tribulos profert, & propter peccatum remansit mortis feudum. *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum Domini annunciat firmamentum.* Cœli ergo futura annunciant, non verò generant, nec venenosos morbos, nec bella inducunt: per motum suum naturalem vicissitudines temporum faciunt, sed nihil mali producunt. Liber Apocalypseos etiam nullam vim punitivam cœlis attribuit, sed eandem Angelis adscribit. Ad hæc ipsam pestem inferendi potentiam Angelis à summo Deo mandatam fuisse, legimus, 1 *Paralipom. cap. 21. vers.* 12. Isaiæ, *cap. 37. vers.* 36. Ezech. *cap.* 9. *vers.* 3, 4. aliisque locis. Imò etiam sæpe non per Angelos (multo minus per astra) sed ipsemet pestem immisit, cujus rei vide citata loca *in initio annot. 1. hujus cap.* Cum itaque cœli à summo Deo non sint ordinati ad plagarum illationem, neque in se contineant mortem, bella, venena, pestem, non poterunt quoque hujusmodi plagas super nos effundere; nam dare nequeunt quod non habent, nec continent, nec generant, non enim nuncius bellorum præco eorum causa est. Hinc quoque Origenes, 4. *tract. super Matth.* acriter eos damnat, qui stellas affirmant maleficas, cum nullam stellarum Deus Opt. Max. creaverit aliquid malefici in se continentem. Præter Sacras literas, ipsa quoque ratio prædictæ opinioni repugnat. 1. Cum terra respectu cœlorum sit minimi puncti instar, & astra multa millena milliaria à terra distent, ac generalissimos influxus habeant, non poterunt malignæ ac pestilentes irradiationes inde defluere ad certas quasdam regiones vel urbes, (sicut plerumque non per totum mundum simul, sed in certis quibusdam civitatibus, vel regionibus pestem grassari videmus;) sed debebunt ad omnes mundi, quem quotidie ambiunt, angulos, vel saltem ad dimidiam mundi partem extendi; nisi fortè quispiam tubum à cœlo ad nos usque per aërem directum supponat,

per

per quem astra hujusmodi pestifera inquinamenta nonnunquam ad determinata loca ejaculentur. 2. Quia cum omnes regiones astrorum influentiis expositæ sint, non poterunt non omnes esse pestis tributariæ. Contra verò Trigautius refert, in Sinarum toto Imperio pestem insolitam, & nunquam visam esse. Sic etiam Scaliger tradit illam Æthiopiæ oram, quæ Nigir accolit fluvium, semper pestis expertem esse: quibus tamen idem Saturnus, Iupiter, Mars, aliáque sidera eadem sunt quæ aliis regionibus. 3. Si ab astrorum conjunctione induceretur pestis, ut conjunctio illa, sic & pestis brevissimo tempore duraret: nam cessante causa, cessaret simul etiam effectus. 4. Quia si astra venena generare & depluere possent, unica maligna coitione tantum veneni generaretur, quo totum mortalium genus penitus extingueretur. 5. Quia si astra generarent venena, forent perniciosa; atqui Deus illa creavit absque omni pernicie, ut inferiora hæc benigniter continerent & foverent. Hîc si fortè quispiam objiciat, astra per se quidem bona esse, sed pestilens venenum per accidens ab iis produci, quatenus hoc illove contrario modo inter se commista, propter contrarias inter se discordes vires, casu aliquid naturæ inimicum generant. Respondeo, ob tempestatum mutationes (quarum astra sunt signa, non causæ) ad calidum, frigidum, humidum, vel siccum, fortè humorum alterationes vel putredines, hincque morbos quosdam naturales per accidens induci, nullum verò venenum pestilens (quod in nulla humorum putredine consistit) nec à tempestatibus, nec ab astris earum signis, unquam de novo generari. Quantum ad Peripateticorum axioma, *Cœlum, ut causam universalem, concurrere cum causis particularibus*: illud in multis falsum erit, nisi per *cœlum* intelligant ipsum Deum; nam alioqui etiam ipsa miracula forent naturalia. Sic etiam non satis propriè dicitur, *Sol & homo generant hominem*; nisi per *Solem* (quem multi Gentiles pro vero Deo coluerunt) intelligatur ipse Deus. Malè etiam Lunæ operationes citantur in fluxu & refluxu maris, &c. in quas res nulla Lunæ operatio incidit, cum aquæ marinæ, succi, & humores sponte naturaliter moveantur eodem modo & tempore quo Luna, atque illorum motuum Luna tantum signum sit, non verò causa efficiens. *Tempestatum* verò & quorundam morborum prædictiones è siderum motibus prædici posse concedimus, nempe tanquam è signis, non verò tanquam è causis efficientibus: nam Deus ab initio mundi omnium quæ futuræ erant tempestatum mutationes præscripsit, iisque talem ordinem motus qualem astris dedit; ita ut astra harum mutationum signa esse possint, quia naturaliter simul cum tempestatibus moventur. *Negamus* quoque sidera esse causas papilionum, muscarum, &c. nam hæc animalcula è certa putredine oriuntur in illis locis ubi putredinis occasio est, nempe ubi sunt cadavera animalium putrescentia, fructus facile corruptibiles, aquæ paludosæ, cloacæ, aliaque fœdam corruptionem suscipientia. Si ab astris talia insecta primariò generarentur, totus mundi circuitus ab iisdem occuparetur, quia astra generalissimos dicuntur habere influxus, & mundum ambiunt: verum experientia docet illorum insectorum extraordinariam abundantiam non nisi in certis locis reperiri, iis nempe, in quibus magna est putredinis seges, alia verò loca ab iisdem esse immunia. Idem quoque de morbis intelligendum. Quantum ad Aristotelem, Avicennam, aliosque Gentiles, prædictæ opinionis patronos, non mirum

mirum est illos astris multas virtutes tribuisse, nam verum Ens entium ignorabant; ac propterea videntes necessario aliquid debere esse à quo sublunarium mutationes producerentur, astra id facere arbitrati sunt, utpote quorum motus cum tempestatum motibus convenire videbant. Aristoteles adhuc ulterius prospiciens, cum etiam astrorum ordinatos motus adhuc aliud majus principium necessario agnoscere videret, duos Angelos cœlorum rotatores affinxit. Præterea ipse quoque Aristoteles nullam maleficam vim astris adscribit; nam 9. *Metaph. cap.* 10. dicit, in his quæ sempiterna atque æthérea sunt, neque malum, neque errorem, neque corruptionem inveniri. Plato quoque docet, cœlum & siderum concursus semper bonum in hæc inferiora influere, ab iisque non nisi conservationem & beneficium inferri. Sic quoque Averrhoës, *cæli cap.* 24. inquit: *Corpora cœlestia continent elementa, conservant ipsa, & universaliter sunt ipsis quasi forma.* Verum hic planè mirari licet, quomodo Mercurialis, Sennertus, aliique Christiani, viri doctissimi, qui verum Deum omnium principium agnoscunt, prædictæ cœcæ Paganorum doctrinæ tam facile subscribant, ut etiam, licet verbo Dei contradicente, à creaturis potius quam Creatore rerum principia & causas quærant, atque insontia sidera, tanquam malorum fabricatores, culpent, iisque pœnas extraordinario modo inferendi vim tribuant, quæ soli Deo propria est. Quapropter omnium horum auctoritates & rationes, in quantum Sacræ scripturæ repugnant, & astrorum operationes ad alia munia, à Deo ipsis non præscripta, distorquent, rejiciendas esse arbitramur. *Flocci* etiam faciendæ sunt historiæ ab experientia de conjunctionum astrorum effectibus annotatæ: quam frivolæ enim sint & distortæ, vel sola Guidonis historia ante citata satis docet: nam ille describit pestem furiosissimam, qualis vix unquam sævior grassata fuit, hancque dicit incepisse mense Januar. anni 1348, & genitam fuisse ex conjunctione Saturni, Iovis, & Martis; quam conjunctionem ait contigisse anno 1340, die 24. mensis Martii. Ecce quam egregiè causam illius pestis conjunctioni illorum Planetarum adscribit, quæ totis octo annis antea facta fuerat, & solummodo per exiguum temporis duraverat: quis non videat absurdissimum esse credere, conjunctiones astrorum minimo tempore durantes, post tot annorum intervallum primò operationes suas edere, & tanto temporis interstitio nullum malignum signum præmittere? profectò si tales conjunctiones aliquid possent, in instanti suas operationes ederent, nam sunt tantum momentaneæ. Sic etiam multorum aliorum similes observationes, si curiosius examinentur, nullo solido fundamento inniti apparebit. Et posito, pestes oriri tempore talium conjunctionum, quis vel ex Sacris literis, vel firmis rationibus demonstrabit, illas à talibus siderum conjunctionibus produci? & rursus, posito, venenum pestilens ab istis conjunctionibus generari, unde tunc illarum pestium causæ procedent, quæ sæpe cum salutiferis (ut appellantur) astrorum conjunctionibus & influentiis inducuntur? sicut se id in gravissima peste sui temporis observasse scribit Platerus, *prax. tract.* 2. *cap.* 2. Frivolæ igitur sunt hujusmodi observationes, ut & illæ quæ de Solis Lunæque eclipsibus (quas aërem pravis & malignis inquinamentis conspurcare credunt) gravi stylo à quibusdam descriptæ sunt. Profectò nihil eclipses ad inductionem pestis facere, quotidiana experientia demonstrat; nam nullo non anno aliquot hujusmodi eclipses

contingunt, nulla omnino peste subsequente. Huc etiam accedat Cardani observatio, qui *Subtil. lib.* 16. inquit: *Ab anno* 1539 *usque ad annum* 1551, *tot Solis, & maxima, tum Lunæ deliquia apparuerunt, & tamen Italia ab anno* 1531, *ad annum præsentem* 1552, *nullam passa est insignem pestis cladem, imò nec fermè vestigium.* Quantum ad cometas, meteora, aliaque similia, illa etiam nunquam pestem generarunt, sed aliquando ejusdem adventantis signa fuerunt; quemadmodum etiam terræ motus bella & pestem non rarò præsagierunt. Fiunt autem hæc præsagia, quia Deus Opt. Max. secundum immensam suam misericordiam, antequam vult punire, solet signo dato peccatores præmonere, (sicut præmonuit Ninivitas per Prophetam Ionam) ut à sceleribus suis tandem desistant, & convertantur ac vivant, priusquam indignationem suam super illos effundat. Concedendum ergo multos divinos morbos, propter delictorum nostrorum magnitudinem, de novo à summo Deo immitti, (quales olim etiam fuerunt illi, quibus Azotios in secretiore parte natium, in Ægypto omne primogenitum, in castris Assyriorum centum & octoginta quinque hominum millia percussit) quorum primaria causa ab astris, aliisve naturalibus corruptionibus petenda non est: atque inter hos morbos pestem facile primarium esse. Quapropter, his ita se habentibus, non immeritò Petrus Paulus Pereda, *in Paschalii meth. med. l. 2. c.* 9. Ioannes Picus Mirandula, *lib.* 4. *advers. Astrol.* Valleriola, *in append. locor. com. cap.* 2. Iamblichus, *lib. de myster.* multique alii, negant influxus astrorum aërem corrumpere, & ad pestem quidquam facere posse. Averrhoës quoque dicit: *Qui credit Martem, aut aliud sidus quoquo modo dispositum nocere corporibus, aliena ab omni Philosophia credit.*

Problema III.

Tertii problematis affirmativum patronum imprimis se offert Paracelsus, cum suis asseclis; qui docet pestem spirituum infernalium ope, ac sagarum incantamentis induci quoque posse. Quod etiam antiquitus à nonnullis creditum fuisse, liquet ex Diodoro Siculo, qui pestem appellat, *Dæmoniacam calamitatem.* Ita quoque Eustathius refert, nonnullos putasse, illam pestilentiam Græcorum, de qua scribit Homerus, *Iliad.* 1. magicis artibus à Chryse machinatam fuisse. Hercules Saxonia, *lib. de plica, cap.* 11. Sagarum, non tantum vivarum sed etiam defunctarum, magnas esse vires ad pestis inductionem, historia (quam tanquam certam & veram proponit) admiranda probare annititur. Præterea ex magica pestis curatione quoque judicandum videtur, pestem magicis Sagarum artibus induci posse. Nam si morbum hunc generaliter curare & tollere diabolo concessum fuerit, quidni etiam inferre? Sic Philostratus 4. 3. & Eusebius, *in Hierod.* 4. referunt, Apollonium magum gravissimam Ephesiorum pestem diabolicis artibus extinxisse. Sic quoque refert Iovius, *histor.* 21. tempore Hadriani Pontificis Romam à peste graviter afflictam fuisse, quæ omnibus remediis deficientibus, tandem à Græculo quodam Demetrio Spartano, diabolicis incantamentis, & immolatione tauri sedata est. Verum etsi hæc nonnihil speciosa esse videantur, multa tamen, quæ in contrarium docent, nec cacodæmones, nec sagas pestem inferre posse. Nam si talis potestas diabolis concessa foret, illi propter odium perpetuum maximamque iram, qua perpetuò in genus humanum flagrant, pestem immanissimam & infinitam, usque

ad

ad totalem humani generis extinctionem, inducerent. Præterea cacodæmones illam in nos potestatem habere, nusquam in Sacris literis invenitur; neque in iis alii satellites, qui plagam hanc inferant, leguntur, quam Angeli lucis, qui nativa bonitate præditi, non odio in humanum genus efflagrant, neque illius interitum, sed salutem potius desiderant. Ideoque à Sacræ paginæ veritate recedunt, qui diabolis vim pestem inferendi tribuunt. Quantum ad historiam Saxoniæ, quam magnus ille vir, nimis credulus, non nisi ex relatu aliorum, tanquam veram describit, illa tota fabulosa est, ut quilibet citato loco videre poterit. Profectò nimis increduli, & minus Christiani nobis videntur, qui à vero Deo recedunt, & cacodæmones plagarum primarias causas absolutâ voluntate ac potestate inferre statuunt: haud secus ac illis jam diu à summo Deo in æternum condemnatis, etiam aliqua alios condemnandi, plagasque inferendi libera potestas superesset: quasi verò judex condemnato latroni liberum latrociniorum exercitium adhuc permittat. At enim dicas, diabolus id facit Deo sic permittente, sicut etiam sanctissimi viri Iobi corpus gravi morbo defœdavit. Respondeo, *primò*, nusquam in Sacris literis legi, Deum Satanæ permisisse ut pestem plurimis regionibus communem inferret, sed Deum illam potestatem semper sibi reservasse, ut liquet ex Sacræ scripturæ locis jam antea citatis. *Secundò*, posito casu, Deum id Satanæ permittere, illa tamen pestis tunc à Deo est, neque à Satanæ arbitrio dependet; quam etiam Satanas non invehit, nec invehere potest jussu sagarum & incantatorum, imò ne quidem propria potestate, sed solius Dei. Idem quoque de magica pestis curatione intelligendum, quam etiam Satan pro suo arbitrio, aut sagarum beneplacito perficere nequit. At repugnant, dices, citatæ historiæ. Minimè: nam illæ curationes generales à diabolo peractæ non fuerunt, sed à Deo. Satan autem cum sit perspicacissimus, & ad generis humani seductionem ac perditionem dies noctesque incumbat, simul ac percipit morbi terminum à Deo præfinitum jam adesse, tunc per sagas, incantatores, aliosque suos ministros, pestis extinctionem promittit, dummodo homines hanc illamve ceremoniam celebrent, ut hoc modo multos à veritatis via ad erroris tenebras seducat: qui videntes pestem ad sagarum promissa cessare, (quæ etiam sine illis, propter præsentem terminum à Deo præscriptum, cessatura erat) diabolicis laqueis facile irretiuntur, dum credunt diabolum divina maximaque potestate præditum, atque etiam metuendum, honorandum, & implorandum esse. Denique objicies, tamen sagas & fascinatores diabolicis artibus alios morbos inducere posse, ut à longa experientia constat, (exempla describunt, Alexander Benedictus, *lib.7. pract. c.25.* Ioannes Langius, *lib. 1. epist.* 38. Antonius Benivenius, *de abdit. sanat. cap.* 8. Baptista Codronchius, *de morb. venef.* Forestus, *lib.* 18. *observat.* 16. *in scholio.* Cornelius Gemma, *lib.* 2. *de divin. nat. charact. cap.* 4. Fabricius Hildanus, *centur.* 2. *observ.* 43. Zacutus Lusitanus, *prax. admir. lib.* 3. *observat.* 134. aliique plures) si alios morbos, ergo etiam pestem inferre posse. Respondeo: sagas ope diaboli non posse aliquos morbos inducere quando volunt, neque etiam quibuslibet illos inferre, sed quando Deo placuerit, & solum talibus, vel quorum fidei constantiam Deus hoc modo vult probare, sicut sancto viro Iobo contigit: vel quorum incredulitatem & impietatem Deus hoc modo vult punire, non solum in propria impii per-

persona, sed multoties quoque in insontibus liberis, armentis, frugibus, aliisque bonis: atque ita sagarum incantamentis interdum etiam infantes, (quod ego ipsemet bis vidi) interdum alicujus boves, oves, equi, vel fruges læduntur; non tamen quod ista lædendi potestas dependeat ab arbitrio sagarum, sed Dei, ut jam diximus. Ita ut concludendum sit, nullos morbos primariò induci à sagis aut Satana, sed à Deo, qui ad illorum illationem interdum Satana utitur tanquam instrumento, non verò tamquam causa efficiente. Nusquam tamen, quod scio, in Sacris legimus ad pestem inferendam Deum Satana usum fuisse tanquam ministro, multo minus tanquam causa. Hanc quæstionem curiosius examinandam relinquimus Theologis, præter quos, eadem satis accuratè discutitur à Wiero, *lib. de præstig. dæmon.* Ioanne Bodino, *in confutat. opin. VVieri*; Iacobo Magnæ Britanniæ Rege, *in libello hac de re ab ipso peculiariter conscripto*; Sennerto, *lib. de morbis à fascino inductis.*

Problema IV.

Quarti problematis affirmativam partem tenent, Fracastorius, Eustachius Rudius, Capivaccius, Gerardus Columba, Augenius, Massaria, Riverius, aliique gravissimi artis Medicæ proceres, qui ex putredine pestis causam resultare omnes statuunt. Hanc autem putredinem alii excellentem, alii totius substantiæ destructivam, alii profundam, alii sordidam appellant: alii rursus ex sola putredine & re putrescente, alii à veneno putrescente, pestilens seminarium generari existimant. In hoc autem cardine tota res versatur, quod credant pestilens venenosum inquinamentum generari ex certa quadam putredine, eaque vel interna, intra corpus hominum genita; vel externa, ab aliis rebus externis putrescentibus producta: vel ex putredine interna & externa simul concurrentibus: & illud nihil aliud esse quam excellentē putredinem quæ superat communis putredinis gradum. Hanc opinionem stabilire nituntur rationibus, historiarum exemplis, & auctoritatibus.

1. Præcipuum argumentum quo imprimis nituntur, hoc est: Si ab excellenti putredine, tam intra, quam extra corpus, aliqua venena generari possint, ergo etiam venenum pestilens: Atqui verum prius, ergo & posterius.

2. Probant minorem ex Galeno, qui *lib. 6. de loc. affect. cap. 5.* dicit, à Medicis olim indubie sancitum & conclusum fuisse, quod in animantibus corruptio quædam possit excitari tam vehemens, ut veneni serpentis similem habeat vim ac qualitatem. Etiam, *eodem lib.* scribit, corruptum semen veneni naturam induere, & convulsiones, suffocationes, aliaque sævissima accidentia proferre. Ad hæc, inquiunt, quia venenum rabiosum, epilepticum, hystericum, aliaque plura, ex occulta insigni putredine intra corpus generari, notissimum est.

3. Probant consequentiam, partim quia plurima symptomata ex putredine orta (ut nausea, linguæ siccitas, febris, bubo, anthrax, &c.) pestem comitantur. Partim, quia febres illæ pestilentes, quæ constitutiones pestilentes plerumque antecedunt, ex insigni putredine intra corpus genita nascuntur, ex qua adaucta venenum pestilens generari; atque hinc, postquam tales febres nonnihil grassatæ sunt, pestem plerumque sequi tradunt. Sic quoque pestilentes illas febres quæ pestem comitantur, id ipsum docere ajunt, quæ ex eadem putredinis malignitate una cum peste oriuntur. Præterea famem, seu annonæ

annonæ caritatem, quam plerumque pestis sequitur, dicunt omnium manifestissimè ostendere, pestilens venenum intra corpora humana generari ex putredine humorum è corruptis alimentis genitorum: quales pestes describunt, Iulius Cæsar, *lib. 2. de bello civili*; Flavius Iosephus, *lib. 7. de bello Iudaico*, *cap. 26.* Euagrius, *lib. 2. Hist. Eccles. c. 6.* Avenzoar, *lib. 3. tract. 3. cap. 1.* Forestus, *lib. 6. observ. 9. & 26.* Rulandus, *de morbo Vng. cap. 8.* aliique plures. Illud ipsum quoque clarissima historia demonstrare tradunt Thomam Erastum, *epist. med. 7.* ubi refert, cum in nuptiis quibusdam ob æstum carnes putrescere cepissent, omnes illos qui de iis esitassent, communi morbo correptos & confectos fuisse: nempe à veneno, ajunt, pestilenti, è corruptis illis carnibus, in corporibus adhuc magis putrescentibus, & humorum quoque internorum malam putredinem inducentibus, genito. Similem quoque historiam adferunt ex Iulio Obsequente, qui tradit ad insulam Liparas, mare ab Ætnæ montis ignibus fervefactum multos pisces neci dedisse, quibus semicorruptis ad littus ejectis cum incolæ avidius vescerentur, ex interna corruptione morbos pestilentes exortos fuisse, quibus multi perierunt. (His posterioribus historiis, aliisque similibus etiam probant, interdum neque solam externam, neque solam internam putredinem, sed utrasque concurrentes, venenum pestilens producere posse.) Tandem colophonis loco citant Galenum, qui 2. *de nat. hum. com.* 2. scribit, quosdam qui in fame coacti fuerant triticum semiputre comedere, morbo communi laborasse; & olim exercitum universum, cum aqua corrupta fuisset usus, in omnibus militibus commune malum sensisse. Et *lib. de cibis boni & mali succi*, nec non 1. *de differ. febr. cap. 3.* docet ex pravis & corruptis alimentis morbos pestiferos oriri. Atque his jam dictis arbitrantur se satis probasse, venenum pestilens ex putredine interna oriri posse.

4. Ab externorum verò putredine venenum pestilens quoque generari, docent, inquiunt, magnæ bellicæ strages, post quas, è cadaverum putrescentium multitudine venenatus pestilens vapor elatus, gravissimas sæpe pestes induxit; quales describunt, Iulius Alexandrinus, *de bello Punico lib. 6.* Ioannes Cuspinianus, *in vita Henrici I. Imp.* Diodorus Siculus, aliique plures. Sic etiam Paræus, *lib. 10. cap. 13.* refert, Penæ multa interfectorum hominum cadavera in puteum centum ulnas altum projecta fuisse, atque hinc tam fœtidum ac venenatum vaporem suscitatum esse, quo multa hominum millia, per totam Agenensium provinciam, tamquam peste interierunt. Aliorum quoque animalium cadavera putrescentia idem facere, varii scribunt. D. Hieronymus, *in Ioëlem Prophet.* & D. Augustinus, *l. 3. de civ. Dei, c. 31.* ac Sabellicus, *lib. 9. En. 5.* tradunt, ingentem locustarum multitudinem, in mari suffocatarum, ac postea in littus ejectarum, ibique putrescentium, horrendam pestem excitasse. Ex piscibus emortuis in littora ejectis, & putrescentibus, excitatas pestes describunt, Ioannes Wolffius, *tom. 1. lect. memorab. cent. 10.* Andreas Angelus, *in annal. Brandenb.* Forestus, *lib. 6. observ. 9. in scholio.* Paræus, *lib de pest. cap. 3.* Agricola, *de peste, lib. 1.*

5. Externas quoque evaporationes, exhalationes, putridosque vapores, pestilentes ac venenatos esse, præter modò dicta, imprimis demonstrare, dicunt, latrinas & antiquas cloacas, è quibus apertis tam exitiosi halitus exspirant, qui multoties proximè adstantes statim interimunt; quod quotidiana

nâ experientiâ compertum habemus: & Guainerius, *de pest. cap.* 1. scribit in Campania ex puteo quodam antiquo, diutissimè clauso, & tandem aperto, tam venenatum halitum exspirasse, quo adstantes subitò perempti sunt. Ita quoque notissimum esse ajunt, post terræ motus non rarò ex abditis terræ meatibus adeo putridum venenosum halitum prodire, qui pestes furiosissimas inducat, qualem Platina refert contigisse anno 1232. Georgius Agricola anno 1360. Quercetanus anno 1584.

6. Stagna quoque, lacus, aliasque aquas putrescentes pestilens venenum generare, satis notum esse, arbitrantur ex eo, quod Laërtius testatur Empedoclem ex adjacentis fluvii fœtore genitam pestem à Salenutiis avertisse, duobus vicinis amnibus in illum immissis. Etiam ex aqua illa in qua cannabis vel linum maceratum fuit, quæ adeo venenosa evadit, ut non tantum pisces, verum etiam potata homines occidat.

7. Ab aëre in sua substantia putrescente, pestilens venenum generari, probant historia illa Capitolini, *in L. Vero*, & Ammiani Marcellini, *Hist.* 73. (cujus etiam meminerunt Cardanus, Portus, Io. Riolanus, aliique) qui referunt in Seleucia furiosissimam pestem natam, & inde Parthis, Græcis, Italis, ac toti orbi communicatam fuisse, ubi in templo Apollinis ex arca quadam miræ vetustatis (in quam milites fortè inciderant) aperta, spiritus contagiosus ac pestilens exiisset, qui adeo horribilem excitavit pestem, qua tertia pars hominum prostrata fuit. Hunc autem spiritum pestilentem generatum fuisse credunt ex putrefactione substantiæ illius aëris, qui in arca ista tanto tempore conclusus fuerat.

Atque hæc sunt præcipua fundamenta quibus vetus opinio, de pestilentis veneni generatione ex putredine, innititur: quæ antiquissima fundamenta nunc evertere, & tot tantisque doctissimis viris se opponere velle, eminus inspicienti non minus temerarium, quam operosum, videbitur. Verum quia *Nihil temere credere, nervus est sapientiæ*, etiam nos huic opinioni non temerè subscribendum censemus; sed, ut rei veritas melius elucescat, prius singula breviter examinabimus.

1. Videamus quanti momenti sit præcipuum eorum argumentum: *Si ab excellenti putredine, &c.* Nos concedimus aliqua venena ex putredine generari posse, sed dicimus pestilens venenum ab illa non produci. Non ex putredine interna, quia hæc prævias alterationes, & longius tempus requirit, neque ab illa eodem tempore hæc omnia simul fieri possibile est, nempe putredinem incipere, summam evadere, venenum generare, hominem occidere, & ejusdem veneni translatione eundem morbum etiam aliis communicare: quæ omnia necessariò simul fieri deberent in iis, qui peste correpti statim mortui concidunt, ac simul etiam alios contagio inficiunt, quales subitas mortes sæpe evenire notissimum est. Non etiam ex putredine externa, partim propter jam dictas rationes: partim quia venena, quæ inde producuntur, proximos quidem, qui illa attrahunt vel attingunt, inficiunt, non verò aliis contagione multum communicantur. Velim igitur illos, qui ex putredine pestilens venenum extorquere volunt, modum & formam illius putredinis depingere, & docere processum quo humores interni taliter putrescant, & quomodo illa venenifactio peragatur, in quo loco illa putredo concipiatur, quomodo in sanguine euchymo ante pestem oriatur, etiam demonstrare essentiam istius putredinis, quæ paucis subinde horis, imò momentis tragœdiam suam absolvit.

vit. Nisi hæc edoceant, cadit eorum doctrina.

2. Galeni loca ad probationem minoris citata, nihil pro iis faciunt: nam Galenus ibi docet, ex interna putredine posse generari venenum serpentino veneno simile, vel aliud aliquod non contagiosum ad distans; minimè verò probat pestilens venenum maximè contagiosum inde produci. Sic quoque nos concedimus, venenum canis rabidi, aliudve simile, sponte Naturæ ex certa aliqua interna corruptione posse generari, minimè verò venenum pestilens, aliudve, quod contagio totas regiones inficere possit.

3. Malè etiam consequentiam inde probare nituntur: *Primo*, quod symptomata ex putredine orta pestem comitentur, nam illa non sunt de essentia pestis, & putredo humorum, est pestilentis veneni effectus, non causa, à quo effectu symptomata illa procedunt. Talis etiam fuit mens Galeni, quando 3. *epid. com.* 3. *text.* 75. de quodam peste cum phrenitide extincto, ita scribit: *Hic quoque æger statim tertio die censendus est obiisse à qualitate succorum virulentorum, non phrenitide peremptus: at phrenitis illum est subsecuta symptomatis vice. Secundò*, quod febres pestilentes putridæ pestem præcedant & comitentur: nam pestis non procedit ab aucta putredine istarum febrium causa(ut illi putant)sed ab aucta causa illius putredinis, quæ eadem est cum causa pestis, à qua tantum differt intensionis gradu, quam causam paulo altius inquiremus sequenti capite. Neque fames etiam, seu annonæ caritas eorum opinionem stabilire potest;nam non omnem,sed illam tantum famem sequitur pestis,quæ fames & ipsa à pestilentiæ causa originem sumit,(dum ab ea causa primò fruges terræ corrumpuntur, postea pestis inducitur)sicut putredo è qua febres pestilentes(ut sequenti capite docebimus) ita ut fames illa non sit causa pestis, sed ipsamet eandem cum peste causam habeat. Nam putredines humorum è corruptis alimentis genitas non producere pestilens venenum, liquet ex iis qui diu vel annonæ, vel opum defectu (ut captivis, aliisve fugitivis, in peregrinis regionibus, hominum consortia sæpe diu fugientibus, nec non interdum pauperibus quibusdam honestioribus & mendicare erubescentibus, non semel contigisse novimus) valde corruptis alimentis usi, & tamen peste correpti non fuerunt. Liquet etiam ex eo quod omnem famem non sequatur pestis, quod alioqui necessariò contingere deberet.Sic Ioannes Morellus, *lib. de febr. pest. cap.* 3, refert apud Cabilonenses fuisse rei frumentariæ inopiam, & tamen agrestes ac plebejos homines, qui pravis eduliis vescebantur, pestilenti morbo correptos non fuisse, sed eundem maximè sæviisse in divites, nobiles, & genio indulgentes. Item & Galenus, *lib.* 1. *de bonit. & vit. succ.* meminit pestis quæ Romam crudelissimè afflixit, quam continuò excepit haud mitior fames, post quam tamen famem nulla pestis de novo excitata fuit. *At enim hic forte dices*, in urbibus longa obsidione clausis, ut plurimum post famem invadit pestis, quæ fames & pestis non possunt adscribi supernæ alicui causæ, quia tunc non uni tantum urbi, sed pluribus etiam locis illa pestis communis foret, & soluta obsidione, ac copioso victu allato, statim non cessaret, quod tamen plerumque fieri videmus: ergo illa pestis oritur ex maligna humorum putredine, è corrupto ac pravo victu inducta. Respondeo: *primò*, post hujusmodi famem diu obsessi loci, à vitiosis & corruptis alimentis, hincque generatis pravis succis ac humoribus, generari febres pestilentiales privatas sine peste, quæ etiam perni-

perniciosæ sunt ob putredinis magnitudinem, ac corporum à longa fame emaciatorum debilitatem, & communes sunt, non tam à contagio, quam communi vitioso victu: & quia se contagio ad distans non diffundunt, hinc extra obsessa mœnia non conspiciuntur. Hujusmodi autem febres pestilentes (quæ in locis diu obsessis frequentes sunt) vulgariter, quamvis impropriè, pestes appellantur, cum propter frequentiam, tum propter perniciem; etsi à peste multum differant, (hoc docebimus *cap.* 12. *annot.* 4.) atque ita sæpe putatur pestis in talibus locis grassari, quæ tamen vera pestis non est: ut ex eo patet, quod soluta obsidione, & victu copioso allato, rursus brevi tempore cesset, cum alioqui vera pestis nulla victus copia vel bonitate extinguatur. *Secundo dico*, multoties gravem annonam seu famem, tanquam justissimæ divinæ iræ flagellum, ad mortalium punitionem, non minus quam ipsam pestem, à summo Deo cœlitus immitti; sicut legere est Deuteronom. *cap.* 28. Exodi *cap.* 5. Ieremiæ *cap.* 14, *&* 19. aliisque plurimis Sacræ paginæ locis, ubi Deus minatur se fame, peste, & gladio hominum delicta puniturum, è quibus tribus plagis Regi Davidi optionem dedit. Vnde satis percipi potest in locis diu obsessis pestem non necessariò oriri à fame, sed Deum posse illis obsessis & bellum, & famem, & pestem simul immittere, ita ut unum non sit causa alterius, sed singula suas proprias ac diversas causas habeant ab uno Deo diversimode immissas. Tandem ergo concludentes, dicimus cum Liddelio (*lib.* 3. *de febr. cap.* 2.) ex pravis alimentis per se pestem non oriri, sed febres pestilentes privatas: ex accidente verò, quia corpora ad pestem suscipiendam disponunt, causas pestis secundarias dici posse. Huic conclusioni etiam non repugnat citata Erasti historia, nam illa ex putrescentium carnium esu non probat genitam fuisse pestem, seu aliquod pestilens venenum, sed tantummodo morbum communem putridum, ac lethalem iis qui illas carnes edissent; neque de pestiferis signis, nempe bubonibus, anthracibus, vel exanthematibus, ut neque de contagio, ullam facit mentionem. Neque repugnat historia Obsequentis, qui dicit, ex comestione piscium putrescentium generatos fuisse morbos pestilentes, (fortè febres malignas, dysenterias, aliosve similes) minimè verò pestem: quam etsi expresso verbo etiam nominasset, tamen nonnihil concedendum fuisset scriptori non Medico, sed Historico. Etiam non repugnat Galeni auctoritas, colophonis loco, *ex* 2. *de nat. hum.* citata, nam Galenus ibi in toto commentario loquitur de aliis morbis communibus, non verò de peste, cujus ne minimam quidem mentionem facit: hæc sunt illius verba: *Qui in Aeno, tempore maximæ famis, vescebantur leguminibus, ii cruribus debilitabantur: qui verò erva edebant, hos genuum dolor corripiebat: neque hoc nos ignoramus, cum in fame quidam frumentum semiputre coacti manducare essent, in communem communi de causa incidisse morbum: aliquando etiam cum usus infecta aqua esset totus exercitus, similiter afflictos omnes milites fuisse.* Exemplum super hæc Galeni verba petere licet ex Polybio, 3. *Hist.* ubi dicit, totum Hannibalis exercitum multa mala perpessum, à pravo victu cachexia & λιμοψώρα (id est, scabie è fame orta) laborasse. Galenus etiam, *lib. de cib. boni & mali succ.* ut & 1. *de differ. febr. cap.* 3. non dicit pestem, sed morbos pestiferos ex pravo victu oriri, quod fieri posse etiam nos concedimus. Ratum igitur esto, saltem nullam internam humorum putredinem, qualiscumque illa fuerit, pestilens venenum, & veram

& veram pestem generare posse. Nunc videamus quid possit externa putredo.

4. Cadavera, sive hominum, sive aliorum animalium, putrescentia pestem non generare, docent multæ magnæ strages, post quas talis cadaverum inhumatorum putrefactio nullas pestes induxit. Nostris temporibus, anno 1642, in agro Iuliacensi maxima strages facta, & præter Weimerenses (qui victoria potiebantur) ad minimum octo millia militum Cæsariorum occisa sunt, præter majorem adhuc famulorum, rusticorum, aurigarum, puerorum, & mulierum numerum, atque equorum copiam innumerabilem: corpora inhumata sub dio computruerunt, maximo cum fœtore, nulla tamen pestis insecuta est. Sic in Germania, durantibus his nostri seculi crudelissimis bellis inter Cæsarianos & Suedos, etiam plurimæ maximæ strages factæ sunt, nulla peste subsequente. Idem quoque alias sæpe contigisse, ex historiis constat. Si aliquando ex fœda cadaverum putredine aliqui morbi oriantur, illi vel erunt putridi simpliciter, vel putridi maligni, ac pestilentes privati, non autem vera pestis. Liquet id ex historia Paræi citata, qui ex cadaveribus in puteum projectis, dicit multos tanquam peste interiisse: non dicit simpliciter *peste*, sed *tanquam peste*, id est, morbo tali, quem propter malignitatem assimilat pesti. Idem quoque liquet ex altera Paræi, ut & Foresti historia, qua singuli describunt pestem inductam ex teterrimo fœtore balenæ in littore putrescentis, quam pestem dicunt tantum invasisse proximos accolas. Vbi ambos per *pestem* intellexisse febres, vel morbos pestilentes privatos, ipse eventus docet, nam vera pestis contagio se ulterius propagasset: neque facile mihi quispiam persuaserit, veram pestem in unico solo pago sedem figere, eique immori. Præterea sciendum, post magnas hominum strages, sæpe magnam cœlestem plagam, nempe pestem à summo Deo immitti, qua tanti homicidii peccata vult punire, non quod illius plagæ causa ex putredine cadaverum oriatur, sed ex venenato inquinamento, quod ab ultrice Dei manu descendit. Quam etiam causam, non verò locustarum putredinem, agnoverunt pestes illæ ex D. Hieronymo & D. Augustino citatæ: nam in præcedentibus referunt magni illi viri, summum Deum maximas plagas in Africam & Iudæam, & inter cæteras, tantam locustarum copiam immisisse, quæ non arborum solummodo, sed omnium frugum & herbarum folia, fructus, ac cortices consumerent atque deperderent; quibus locustis tandem ventorum turbine simul in mare transportatis ac suffocatis, & inde rursus in littora ejectis, successisse alias duas maximas plagas, famem nempe & pestem. Hanc autem pestem non ex locustarum putredine processisse (hæc enim solummodo potuit esse causa secundaria, corpora labefactans, & ad pestem facile suscipiendam disponens) sed cœlitus demissam fuisse, vel cæcus videat. Nam locustæ illæ in plagam hominum eodem modo immissæ fuerunt, sicut tempore Pharaonis, *Exodi* 8. cyniphes & muscæ in Ægyptum missæ sunt; ut & locustæ, *Exodi* 10. quæ similiter super terram devorarunt omnem herbam: & Pharaone nondum resipiscente, Deus alia nova plaga percussit omne primogenitum in Ægypto, *Exodi* 12. quæ percussio non fuit orta à plaga præcedente, seu à locustis, sed de novo à Deo fuit immissa. Idem quoque de illis citatis pestibus judicandum est: nam hoc modo verificatur verbum Dei, qui minatur se inobedientibus, & verba legis

non custodientibus, immissurum omnes plagas Ægypti, ut ex Deuteronomii *cap.* 28. citavimus problemate primo: quæ plagæ non producebantur una ab alia, sed singulæ seorsim à Deo immittebantur, quemadmodum illud ipsum in citatis quoque pestibus factum fuit.

5. Evaporationes quasdam putridas & malignas interdum à graviore putredine etiam venenatas fieri posse, concedimus, sed minimè pestilentes fieri, aut pestem generare posse. Docent id citatæ latrinæ & antiquæ cloacæ, quarum halitus proximè adstantes tantum afficiunt, neque contagio suum virus ulterius diffundunt, neque unquam bubones, anthraces, aliudve pestilens symptoma producunt, imò isti fœtori assuetos plane non afficiunt, ut apparet in iis qui talia loca purgare solent. Idem quoque intelligendum de puteo illo Guainerii, in Campania aperto, cujus halitus tantum proximè adstantes interemit, non alios, neque contagio diffusum fuit virus. Qui post terræ motus ex terræ hiatibus exspirant halitus venenati, illi venenositatem suam non habent ex putredine, sed à profundissimis maximeque exitiosis mineris (antimonialibus, arsenicalibus, mercurialibus, vel aliis) è quibus sæpe emergunt: quod ex eo manifestum est, quia cum ex talibus mineris non prorumpunt, etiam nulla eorum venenositas percipitur. Sic anno 1640. 4. Aprilis stylo novo, seu 25. Martii stylo veteri, nocte circa diluculum magnus terræ motus totum Belgium & magnam Germaniæ partem concussit; hinc in Geldria, non longè à civitate Venloo, montem arenaceum disruptum, magnum hiatum fecisse intelleximus: sed à spiritu inde prodeunte vel exhalante nulla pestis aliusve morbus contagiosus vel venenatus excitatus fuit, imò nemo male habuit, propterea quod in illo & vicinis montibus nullæ latebant exitiosæ mineræ. Et posito, ab exitiosis mineris hujusmodi venenatos halitus exspirari, illorum tamen venenositas non erit à putredine, neque etiam inducet pestem, sed fortè alios quosdam morbos venenatos ac malignos. Nam, teste Seneca, *lib. 6. quæst. nat. cap.* 28. varia Italiæ loca pestilentialem (id est, venenatum) halitum exhalant, sed absque ulla peste. Et Mercurialis testatur se plurimas, & venenatos spiritus exhalantes cryptas prope Romam vidisse, quæ tamen nullas pestes inducebant. At enim *dices*, post terræ motus sæpius tamen pestis subsecuta fuit, procul dubio, à spiritu venenato ex terræ hiatibus exspirante. Respondeo: *Primò*, inde non probari istum spiritum venenatum ex putredine ortum esse, vel in putredine consistere, de qua re quæstio nostra agitur. *Secundò*, terræ motum esse signum à summo Deo præmissum, quo, secundum suam misericordiam, peccatores ad resipiscentiam admonet, antequam indignationis suæ plagam super illos effundat, non verò esse causam pestis.

6. Aquarum fœtidarum putridas exhalationes venenum pestilens non generare, testis est ipsa Hollandia, cujus maximæ urbes (imprimis Lugdunum Batavorum, Haga Comitis, Amsterodamum, & nonnullæ aliæ) inter plurimas plateas latos aquarum stagnantium ductus habent, qui æstate, propter aquæ corruptionem ac putredinem sæpe tantum fætorem exspirant, ut cum nautarum remis aut contis aqua commovetur, transeuntibus isti fœtori non assuetis multoties nares obturare necesse sit: atque illa etiam aqua multi plebeji in istis locis ad omnes usus utuntur: Hollandi tamen rarius peste infestantur, ut & Zelandi, quorum aquæ non minorem mephitim redolent. Quantum ad

Empe-

Empedoclem, ille corruptas aquas emendando, à Salenutiis dicitur avertisse pestem, id est, morbos pestilentes, à fœda exspiratione illius aquæ productos. Pestem fuisse, non Medicus, sed Historicus scribit, qui etiam febrem quartanam facile malam pestem appellaret, & inter pestem ac morbos pestilentes, aut alios quoscunque pravos endemios morbos, nullam differentiam statuit. At non fuisse veram pestem quæ Salenutios infestavit, vel ex eo liquet, quia si hæc tanto tempore, & tot annis vel seculis ibi sæviisset, usque ad omnimodam internecionem omnes incolas dudum delevisset, imò locum istum diu antea omnes homines fugissent & deseruissent. Aquas verò ex immaceratione cannabis vel lini putrescere ac venenatas evadere concedimus; pestilentes tamen non fieri, inde docemur, quia non sunt contagiosæ, nec alios lædunt quam qui illas bibunt, aliove modo intra corpus assumunt: imò impunè eas nudo corpore absque ulla minima noxa tractare licet, dummodo per os corpus non ingrediantur.

7. Substantiæ ipsius aëris putredinem pestilentis seminarii causam aut genitricem esse, nemo facile probaverit. Historia Capitolini & Ammiani nihil ad rem facit. Primo enim de historiæ illius veritate non parum dubitatur, nempe an spiritus ille venenatus ex aurea arca prodiens, pestem illam induxerit: nonnulli enim alii Historici, qui eandem pestem describunt, nullam illius causæ ex aurea arca prodeuntis mentionem faciunt. Astrologi quoque negant illam pestem inde ortam fuisse, sed illam potius conjunctioni Martis & Saturni, quæ tunc temporis facta fuit, acceptam ferunt. Credibile esse posset, ab halitus illius venenositate adstantes fuisse interemptos, sed de ejus pestilitate non sine ratione dubitatur. Verum posito casu, pestem ab illo halitu ortam fuisse, historia tamen nihil scribit è quo colligi possit, spiritum illum pestilentem fuisse aërem in substantia putrefactum, aut aliquid ex aëris putredine productum. Nam aërem, licet diutissimè conclusum, nullam in substantia putredinem contrahere, unde pestis oriri possit, experientia demonstrat. Prope antiquissimam arcem Noviomagensem, & in variis territorii Noviomagensis partibus, plurimæ inventæ sunt, & adhuc quotidie inveniuntur urnæ ferales, calce exactissimè occlusæ, profunde in terra sepultæ ante mille & quingentos vel sexcentos forte annos, (quo tempore Romani ibi sedem fixerant, & imperium tenebant, quibus mos erat cadavera comburere, & cineres urnis exceptos sepelire) aërem tamen ex illis urnis tot seculis exactissimè conclusis prodeuntem, ne minimam quidem noxam ulli hominum intulisse, animadversum est; ego ipsemet earum quinquaginta noviter inventas, & mihi dono datas, horæ spatio aperui, sine ullo damno. Præterea etiam sepulchra profundissima exactissimè clausa, in eodem territorio multa inventa sunt, in quibus cadavera non concremata ab iisdem Romanis deposita fuisse, ex adjacentibus nummorum aliorumque indiciorum signis inventum ac perceptum est, è quibus tamen sepulchris apertis exiens spiritus nulli unquam noxius fuit, cum tamen ille aër (si unquam alius) in talibus sepulchris tot seculis conclusus, non tantum à sua ipsius, sed etiam à cadaverum putredine, malignam venenositatem acquirere debuisset. Cryptæ quoque subterraneæ variæ, ab iisdem Romanis olim fabricatæ, nunc casu inventæ & apertæ, nulli damnum intulerunt. Ante paucos quoque annos Arnhemii, in angulo quodam templi, sepulchrum valde anti-

quum, & in eo arca argentea exactè clausa inventa est, alicujus magni Ducis Geldriæ cor inclusum continens, verum neque ex sepulchro, neque ex arca illa exspirans aër ulli noxius fuit. Vltrajecti anno 1648, tria antiquissima Romanorum sepulchra prope Ædes Papales casu eruta vidimus, quæ (quantum ex adjacentibus nummis colligi poterat) per mille & quadringentos annos conclusa fuerant: item paucis annis pòst, in templo D. Petri casu erutum vidimus sepulchrum Bernulphi Episcopi, ultra quadringentos annos lapideæ cistæ inclusi; è quibus sepulchris exspirans aër nemini obfuit: certissimum signum, aërem diu conclusum non putrescere, multò minus à putredine venenositatem pestilentem contrahere. Hæc ad refutationem istius opinionis, quæ ex putredine veneni pestilentis originem deduci existimat, sufficere arbitramur: qua de re adhuc nonnulla alia videri possunt annotatione sexta sequente. Pro conclusione tandem subjungemus rationes & verba Fernelii, *lib. 2. abdit. cap.* 12. quibus docet pestem ex nulla putredine, sed ex peculiari venenata qualitate, oriri. *Cum peste*, inquit, *correptus solo spiritus halitu, aut excrementorum exspiratione assidentes vel integrè sanos labefactet, hique vestibus contagium longius exportent, reserventque diutius, constat hanc non simplicem putredinem, sed multo immaniorem perniciem esse, quæ tenui, eoque admodum repentino aëris inquinamento teneatur, hancque alio quovis veneno expeditiorem. Non enim si quis toxicum ebiberit, aut sit à scorpione demorsus, halitu alios inquinet. Reliqua symptomata si diligenter expenderis, pulsum parvum & obscurum, animi defectionem, syncopem, vomitionem assiduam, jactationem cum vigiliis, omniaque nullo fere sensus dolore; quis vestrûm hæc non potius veneni, quam putridi caloris sobolem dicat? &c.* addit: *si illarum febrium urina sanis sint simillima, fieri nequaquam potest ut in vasis mala putredo subsistat, quæ interitus sit causa, sed latet nonnihil gravius pestilentiusque putredine, quod nimirum cordi totius substantiæ repugnantia & dissidio adversum sit, & tanquam deleterium.* His verbis, aliisque multò pluribus, citato capite videndis, Fernelius abundè docet pestilens venenum è nulla putredine oriri: quod ipsum quoque paucis solidisque verbis significare voluit Ioannes Iuvenis, *in epistola ad Braklemium*, ubi sic inquit: *Pestis diversissima est ab aliis morbis quibuscunque, quam nulla humorum in nostro corpore immoderatio, nulla intemperies profert; nulla intestina putredo, ingestorumve corruptela gignit: non esculentorum potulentorumque commune vitium, non paludum, stagnorum, barathrorumque pædor, pestem epidemiam efficiunt: nulla graveolentia quam exspirant cadavera, cœmiteria, foricæ publicæ; non tinctorum cortinalia, cerdonum alutariorum proluvia, aliave ulla mephitis, pestem in orbem diffundunt, nisi è sublimi inficiantur, & inde noxam hauriant.*

Problema V.

Quinti problematis affirmativam confirmare videtur Hippocrates, qui *aphorismorum sect.* 3. plurimos morbos à tempestatum constitutionibus produci docet: & speciatim 3. *epidem. text.* 3. annum austrinum & humidum sævissimam pestem generasse scribit: quod ipsum confirmans *lib. de aëre, aq. & loc.* ait, austrinas cœli constitutiones esse morborum pestilentium causas. Hunc sequitur Galenus, qui per τὸ θεῖον Hippocratis nihil aliud intellexit, quam aëris constitutiones: & 1. *de differ. febr. cap.* 4. scribit, pestilentes morbos oriri necessarium esse, cum aëris temperatura ad caliditatem & humiditatem conversa fuerit. Aristoteles, 1. *problem.* docet, austros siccos & nihil humentes pro-

procreare febres pestilentes. Avenzoar à sicca constitutione pestem fieri scribit. Rases æstate & autumno vehementer calidis & aridis existentibus; pestem maximè dominari ait. Titus Livius, *decad.* 4. *lib.* 1. narrat Romæ magnam pestem factam fuisse propter ingentem siccitatem: qualem pestem etiam describit Nicephorus, *lib.* 15. *cap.* 10. Virgilius refert in Creta, ob calidam & siccam constitutionem, pestem contigisse. Ab altera verò parte alia multa obstant, quibus evincitur nullas tempestatum constitutiones pestem generare. Concedimus quidem, austrinas & humidas constitutiones multas putredines inducere, siccas verò & calidas spiritus incendere, sanguinem & humores inflammare, bilem augere & exacuere, ac utrasque multos & graves morbos, imò etiam malignos ac pestilentes producere, sed veram pestem generare negamus. *Primò*, quia pestilentis causæ ratio non consistit in caliditate, siccitate, aut humiditate, vel ex his procedente putredine, sed potius in peculiari aliqua venenositate, à manifestis qualitatibus & putredine longè diversa. *Secundo*; quia si constitutiones calidæ & humidæ, vel siccæ, pestes inducerent, facerent illud semper, nam ejusdem causæ foret idem effectus: at contra, multoties animadversum est, austrinas, calidas & humidas, vel siccas constitutiones, etiam diuturnas, nullam pestem; imò sæpè nullos morbos pestiferos excitasse. Sic Fernelius, *lib.* 2. *de abdit. cap.* 13. dicit: *Annus ab hoc secundus, omnium quos majorum memoria notaverat, toto orbe ferventissimus, maximè tamen salubris obtigit.* *Tertio*; quia si à prædictis constitutionibus oriretur pestis, ergo contrariæ, nempe aquiloneæ, frigidæ & siccæ, vel humidæ eandem extinguerent: at contra Titus Livius, *decad.* 1. *lib.* 5. pestilentem constitutionem ab ingenti frigore ortam describit. Fernelius, Ioannes Iuvenis, Platerus, Io. Morellus, Riverius, aliique præclari Medici testantur, animadversum esse, pestilentes constitutiones hyeme atque æstate, sicco & pluvioso cœlo, bene temperato ac inæquali, nulla præcedente temporum anni mutatione insigni, accidisse. *Quarto*, quia si jam dictæ constitutiones pestilentiæ seminaria generarunt, nulla pestis posset esse generalis, nam quæ calidas regiones invaderet, frigidas illæsas relinqueret, quæ locis humidis familiaris, siccis ignota esset; verum contra, non semel pestes generales, ac toti fere orbi (tam calidis, quam frigidis; tam humidis quam siccis regionibus) communes sævisse, notum est: quales duas sub Marco Antonio fuisse referunt, quibus maxima humani generis pars extincta fuit: qualem etiam anno 1450 contigisse tradunt. Verum, his ita se habentibus, quid tandem respondebimus ad auctoritates Hippocratis, Galeni, aliorumque citatorum? Dicemus constitutiones austrinas, calidas, & siccas, vel humidas, posse esse causas pestis secundarias, quatenus corpora ad pestem facile suscipiendam disponunt, non verò primarias: atque de illis secundariis prædictos auctores fortè locutos fuisse. Sic etiam Fernelius, *lib.* 2. *abdit. cap.* 12. apertissimè, & bene docet, anni tempestates, regionumque constitutiones esse pestis causas remotas, non pestem inferentes, sed præparationem ad pestem facientes. *Pestilentia*, inquit, *gravior evadit in regione putridis exspirationibus infecta, quam in sicca atque pura; rursumque gravior æstate, quam hyeme; & austrina tempestate, quam aquilonea; & inæquali intemperatoque cælo; quam æquali & temperato. In summa gravior est pestilentia quæ epidemiis & endemiis constitutionibus permiscetur, quam quæ pura solaque consistit.*

Ergo graves terrenæ inferioresque exspirationes pestilentiam solæ non inferunt, ad illam tamen non parum præparant & excitant. De his videantur adhuc pauca annotatione septima hujus capitis.

Problema VI.

Sexti problematis negativam nonnulli defendunt eo argumento, quod nullum aliud venenum pestilenti veneno in vehementia & contagiositate simile, in tota natura existat, nec arte etiam efformari possit. Verum facillimè evertitur horum opinio. Nam concesso, non dari aliud venenum pestilenti veneno simile, tamen ab ipsa peste contagiosum pestilens venenum desumi, idque aliis rebus immisceri, atque ita veneficia pestifera confici posse, docent ratio & experientia. *Ratio:* quia si peste ægrotantium spuma, aliaque excrementa, si pus & sanies ex anthracibus & apostematibus effluens, sæpe contagiosa sint, ac pestilens venenum in se contineant (quod suo periculo, se didicisse testatur Paræus, *de Peste c.* 12.) quare illa venefica unguenta, quibus talem pestiferorum illuviem, nec non carnes putridas cadaverum peste extinctorum, immiscere solent, contagiosa esse, & pestem multis aliis inferre posse, negabimus? Si in alio fomite pestilens venenum asservari, ac postea pestem inducere possit, quare non æque ab hoc venefico fomite pestis excitabitur? quam quidem credimus adeo furiosam esse non posse, quam si primario aëris vitio induceretur; neque etiam tam generalem, aut multis locis communem, sed tamen mediocrem. Rationi quoque favet *Experientia*; & historiæ testantur non semel quorundam sceleratorum hominum perfidiam eo usque progressam fuisse, ut interdum per pulveres, sed plerumque per hujusmodi unguenta venenata pestem disseminaverint: quales tres quatuorve insigniores historias descripsimus *lib.* 3. *cap.* 3. *annot.* 12. Quales etiam plures apud Scriptores inveniuntur, ut apud Titum Livium, *decad.* 11. *lib.* 8. Antonium Sabellicum, *Ennead.* 4. *lib.* 4. Dionem Nicæum, & Xiphilinum, *in vita Commodi Imper.* Antonium Portum, *lib. de Peste*; Paracelsum, *tract.* 2. *de pestil. cap.* 2. Herculem Saxoniam, *de plica, cap.* 11. & 12. Ioannem Ewichium, *lib.* 1. *de Officio Magistrat. cap.* 20. Wierum, *de venef. lib.* 3. *cap.* 27. Michaëlem Saxonem, *in Append. Chronic.* Victorem de Bonagentibus, *de febr. pest. tract.* 2. *cap.* 1. Augenium, *tom.* 1. *epist. lib.* 4. *epist.* 1. & *de peste, cap.* 3. Petrum Droëtum, *lib. de pest. cap.* 10. Iordanum, *de pestis phænom. tract.* 1. *cap.* 18. Nicolaum Polium, *in Hemerolog. Siles.*

Explicatis & enucleatis jam his problematibus, redeundum ad Annotationes.

II. Docuimus nunc, & satis superque demonstravimus, pestem ex solo Dei præcepto in mundum, vel deputata loca præternaturaliter immitti. Quod etiam animadvertens Hippocrates, dixit, inter alios morbos pestem τι θεῖον τι continere. Quidnam autem illud sit quod Hippocrates per τὸ θεῖον intellexerit, de eo valde dubitatur & disputatur inter præstantissimos Medicos. Galenus existimat ipsum nihil aliud intellexisse, quam aëris constitutiones. Fernelius, 2. *de abdit. cap.* 12. dicit esse abditam quandam & occultam qualitatem, à certis astrorum conjunctionibus productam. Augenius, Massaria, Altimarus, aliique plures, per τὸ θεῖον intelligunt excellentem putredinem, vel summum quendam putredinis gradum. Medici Astrologi intelligunt certas

tas

tas malignas siderum influentias. Sed nulla harum opinionum ipsius Hippocratis mentem tangit vel explicat. Nam si Hippocrates per τὸ θεῖον intellexisset aëris constitutiones, quare non omnes aëris constitutiones divinas, & morbos, inde productos, divinos appellavit? si abditam & occultam qualitatem, quare non omnes hujusmodi occultas qualitates (quales multis venenis, magneti, aliisque rebus insunt) divinitatis titulo donavit? si magnam & excellentem putredinem, quare non omnes insignes putredines, quales in febribus petechialibus, aliisque putridis malignis, in variolis, dysenteriis epidemiis contagiosis, multisque aliis morbis deprehenduntur, etiam divinas esse dixit? si malignas siderum influentias, quare benignos influxus ab iisdem sideribus manantes, divinos non appellavit? Quapropter nos arbitramur, Hippocratem per τὸ θεῖον intellexisse causam quandam morbificam, præter naturæ ordinem ac potentiam, à diis è sublimi immissam, vel in & ex aëre de novo ab ipsis suscitatam, cujus essentia nec in certa elementorum mistione, nec in manifestarum qualitatum intemperie, nec in magna aliqua putredine consistit, sed in novo quodam veneno, præternaturaliter à diis in hoc sublunari mundo suscitato, cujus veneni processum describemus sequenti capite.

III. Pestilens inquinamentum, quia venenum est, hactenus occultum & incognitum fuit, nec ab ullo Medico perfectè describi potuit, quia venenorum plerorumque natura occulta est. Illud autem inquinamentum esse venenum, ex eo liquet, quia habet veneni effectus (qui sunt, corpus citissimè malo modo afficere & mutare, corrumpere, mortificare, nigrum, lividum, & diffluens reddere, maculis conspergere, &c.) & illam veneni proprietatem, quod curetur alexipharmacis. Hinc Galenus, *in comm. ad Hippoc. lib. de nat. hum.* dicit, illud nocere substantiæ proprietate: & *lib. de theriac. ad Pison.* illud clarè nominat venenum. Sic etiam Oribasius, *lib. 6. cap. 24.* & Aëtius, *2. tetrab. 1. cap. 94.* illud exitiosum ac venenosum appellant. Horum aliorumque Veterum, de pestilentis inquinamenti occulta venenositate, opinioni maxima pars doctissimorum Neotericorum subscribit, nempe Fernelius, Hercules Saxonia, Oddo de Oddis, Hollerius, Forestus, Iulius Palmarius, Gentilis, Nicolaus Massa, Mindererus, aliique plurimi, inter quos Ioannes Iuvenis, in epist. ad Braklemium, sic inquit: *Pestis neque præcavetur, neque demitur medicamentis primarum secundarumve facultatum vi instructis, cum morbus sit occultus, & à natura ipsa involutus, etsi ab obviis rebusque evidentibus credatur nasci, multorumque talis de peste inoleverit opinio.* Etiam Sennertus, *lib. de peste*, ita scribit: *Qualis sit specifica veneni pestilentis natura, & causa, nemo unquam explicare potuit; & profectò talia sunt quæ latent animos temperatos, illudunt curiosis.* Hermetici, ab effectuum aliqua similitudine, hoc inquinamentum assimilarunt veneno napellino, arsenicali, dipsadis, aliisque similibus, ut occultam ejus naturam saltem aliqua comparatione nonnihil illustrarent. Contra verò Altomarus, Conciliator, Massaria, Thomas Minadous, Augenius, Antonius Portus, Eustachius Rudius, aliique horum sectatores, dicunt inquinamentum illud non esse occultum, sed manifestum, ortum scilicet ex insigni putredine, quam statuunt tam in aëre, quam in humoribus, vel sponte naturæ; vel ab astrorum influentiis talem fieri posse, ut inde pestilens inquinamentum produci queat. Profectò longissimè errant, qui occultum inquinamentum manifestare volunt per aliud æque

æque vel magis occultum, nempe per insignem vel excellentem putredinem, id est, occultum vel ignotum putredinis gradum, cujus nec formam, nec modum, nec processum, nec locum, nllo calami acumine depingere vel describere noverunt; quæ qualiscunque putredo etiam ipsamet ab isto inquinamento primitus inducitur, ut latius docebitur sequenti capite IX. Sed horum opinionem nos paulò ante, problemate quarto, satis refutasse existimamus. Similiter etiam hodierni nonnulli Philosophi nimis animosè promittunt, se hanc obscuritatem claram redditoros, & explicaturos, per minimas particulas aculeatas, striatas, unciatas, pungentes, aliove, nescio quo, modo dispositas; cum interim, dum aliis plus sapere videri volunt, nil nisi inania verba & meras tenebras effundant, alioque, novo quidem, sed non minus obscuro, termino rem magis implicent, quam extricent, nec istarum particularum generationem, conjunctionem, causam congressus & motus, operationes, &c. describere queant, ut nec qualis sit illarum, & qualium commistio, aut commistionis causa ac differentia cum soli boves, qualis cum solæ oves, qualis cum soli feles (inter quæ bruta speciatim pestis sæviisse, aliis animantibus à peste prorsus immunibus, observatum est) qualis cum soli homines peste infestantur. Quæ omnia cum isti Philosophi per suas minimas particulas minimè explicare possint, cogentur, una cum cæteris ad obscuritatis asylum, scilicet occultam veneni pestilentis qualitatem, rursus confugere. Ad quod asylum etiam redeundum erit Athanasio Kirchero & aliis ejus asseclis, qui novo ingenioso commento divortium ab illo facere volentes, totam pestilentis veneni occultitatem minimis bestiolis dilaniandam ac devorandam objecerunt: hanc quippe obscuritatem novo lumine illustraturi, dicunt, venenum pestilens esse congeriem minimarum bestiolarum, seu animalculorum invisibilium, per aërem volitantium, quæ corpora humana per inspirationem, aut poros subeuntia, eorum partes corrodunt ac corrumpunt, ex iisque ad alia corpora evolitantia, seu ad alia quocunque modo delata, & quasi contagio propagata, etiam illa inficiunt, corrodunt, & corrumpunt, sicut priora è quibus exiverunt: ab horum verò injuriis maximè vendicari, & præservari illos qui luculentis exstructis ignibus eorum alas pedesque (fortè etiam rostra & dentes) exurunt, ut ulterius volitare & corrodere nequeant, vel per suffumigia aut alexipharmaca penitus illa suffocent, & extinguant. Atque sic illi hæc & alia mille similia somnia sibi fingunt (quæ omnia hìc referre nimis longum foret) eaque tanquam nova quædam oracula publicè exhibent, cum interim animalculorum istorum nec generationem, nec generationis causam & modum, nec eorum constitutionem aut formam, imò denique nec unum ex illis, vel demonstrare, vel certis rationibus probare valeant.

IV. Pestilentem labem à Deo immitti, nec ab ullis naturalibus causis produci, præter illa quæ jam diximus, etiam alia sunt quæ id docent. 1. *Morbi vehementia & pernicies*, quæ tanta est, ut ex nulla rerum sublunarium mistione vel putredine tam exitialem & vehementem morbum produci posse, certum sit. 2. *Veneni pestilentis effectus*, qui tam exitialis ac furiosus est, ut sæpe eodem momento homines invadat, inficiat, & occidat, quod nullis naturalibus morborum causis internis concessum est, cum omnes, ut effectus suos edant, majore tempore opus habeant. 3. *Magnitudo contagii*, quod tantum est, ut

ut nullum è naturalibus causis productum contagium ei assimilari possit. 4. *Morbi communio*, nam pestis, præter naturalium morborum consuetudinem, omnibus ætatibus, sexibus, temperamentis, regionibus, anni temporibus, & tempestatibus communis existit.

Verum etsi prima labes, seu primum pestilens seminarium à summo Deo aëri immittatur, non est tamen existimandum, illud necessario esse aliquid quod excedit in magna quantitate, sed potius id esse exiguum quid, pessima summéque venenosa qualitate maximè noxium, in & ex ipso aëre Dei verbo genitum, quod, instar acerrimi fermenti, sese dilatans, aërem hic illic certo modo corrumpere, ejusque multis particulis peculiarem quandam veneni speciem, hominibus, aut interdum his illisve brutis animalibus, speciatim infensam imprimere, atque ita se longè lateque diffundere potest. Ita ut quamvis prima venenata corruptionis causa à Deo immittatur, ipsa tamen venenosa ac maligna corruptio, aëri, aquæ, alimentis, aliisve rebus impressa, sit illa quæ morbum proximè infert, & corpora animalium inficiendo corrumpit. Talis autem aëris aliarumque rerum corruptio à nullis venenatis exspirationibus (quales interdum è venenatis mineris, aliisve terræ visceribus erumpunt) ut nec ab ulla putredine fieri potest, quamvis id Thomas Willis, aliique varii sentiant ac inculcare nitantur: quorum opinionem abunde refutavimus *problem.* 1. & 4.

V. Dico, *aerem inquinat*, quia cum pestis sit morbus communissimus, ejus causam aëri, qui omnium maximè communis existit, & cujus usu nemo carere potest, inesse, planè necessum est. Hujus talem dat rationem Galenus: *Aër*, inquit, *cum natura existat volatilis, ac totaliter spiritualis, corpora porosa, aërea, & spiritualia, sive bona, sive mala, salubria vel insalubria fuerint, pari subtilitate permeat ac facilitate.* Sic etiam Hippocrates veræ pestis causas in solo aëre statuit. Huic tamen opinioni contrarius videtur esse Galenus, *lib.* 1. *de differ. febr. cap.* 3. nec non *lib. de cibis boni & mali succi*, ubi dicit, pestiferos morbos etiam oriri ex prava victus ratione: & *com. in lib. de nat. hum. text.* 4. scribit, non rectè statuere Hippocratem, morbos communes fieri solum ab aëre, quandoquidem etiam prava victus ratio, nec non vapores elati ex putridis aquis & speluncis, morbos communes facere possunt. Ad contrarietatis solutionem dicimus, Hippocratem rectè primariam pestis causam in solo aëre statuisse, neque huic doctrinæ adversari Galenum, cum ex mala victus ratione, putridis vaporibus, & pravis exhalationibus, morbos communes ac pestiferos generari scribit: nam Galenus ibi non loquitur de vera peste, sed de morbis epidemiis pestiferis, qui à peste longissimè differunt in causa, vehementia, velocitate, contagio, & curatione; interim tamen pestiferi appellantur, quia putridæ cujusdam venenositatis participes, & nonnihil contagiosæ sunt, multosque occidunt, & virium dejectione, summa anxietate, deliriis, aliisque pravis symptomatibus proximè ad pestem accedunt. Sciendum præterea Hippocratem per morbum communem interdum intelligere veram pestem, cujus causam soli aëri primario inesse statuit; interdum alios morbos epidemios, quibus tunc etiam alias causas, humores & spiritus vel immediatè, vel mediante aëre inficientes, adscribit. Galenus autem citatis locis intelligi potest de posterioribus epidemiis, non de vera peste. Denique possemus etiam dicere, Hippocratem locutum fuisse de primaria pestis causa: Galenum verò, hac brevitate

tate non contentum, etiam secundarias addere & describere voluisse, nempe pravum victum, putridas exhalationes, aliasque similes, quæ corpora ad pestem recipiendã disponunt & præparant. Verum his omissis, ulterius procedendum.

Illud aëris inquinamentum, de quo hic agimus, multi hactenus nihil aliud esse putarunt, quam halitus venenatos & putridas exspirationes aëri immistas, quorum opinionem problemate quarto refutavimus. Multi tantum certam aëris dispositionem, qua aptus redditur ut venenum in corporibus dispositis generet: quam opinionem Mercurialis, *lib. de peste, cap. 7.* variis rationibus defendit, quas splendidè refutavit Sennertus, *lib. 4. de febr. cap. 2.* Multi ipsius substantiæ aëris putredinem: cujus opinionis nervos dicto problemate quarto valde infregimus, eorum reliquias hic nunc penitus exstirpaturi. Substantiam aëris putrescere posse, docent ratione & auctoritatibus. *Ratione:* quia illa quæ calida & humida temperie prædita sunt, prompte putredinem concipiunt: atqui talis est aër, ergo, &c. *Auctoritatibus:* quia Zoar, *cap. 4. juxta finem,* dicit aërem calidum & humidum promptissimum esse ad putredinem: & Avenzoar, *3. theisir. tract. 3.* ponit duo genera putredinis aëris, unum ex vaporibus, alterum in substantia propria. Hinc tandem concludunt, qualitatem pestiferam, ex substantiæ aëris putredine genitam, interdum adeo gravem esse, ut pestem faciat; interdum minus gravem, atque tunc producere alios morbos epidemios. Ex. gr. si excessus caloris & humiditatis levior fuerit, aër leviter putrescens inducet morbos epidemios leviores: si verò magnus fuerit, aër in substantia magnopere putrescens, generabit pestem. Verum si rem ipsam pensiore judicio trutinemus, videbimus hæc argumenta nullo solido fundamento inniti: quia nullus manifestarum qualitatum excessus ipsas elementorum substantias putrefacere potest: nam putrefactio solis rebus mistis competit, utpote per quam fit misti dissolutio, & elementorum vel à se invicem omnimoda separatio; vel quædam levis dissolutio, aliaque nova mistio. Ex. gr. in cadavere putrescente nullum elementum putrescit in sua substantia, sed exacta elementorum mistio dissolvitur, & singula, vel omnino separantur (atque tunc quod aëreum vel igneum ei inest, sursum ascendit; quod aqueum, defluit; aut in vapores resolvitur; quod terreum, terram petit) vel rursus alio novo modo simul miscentur, atque tunc generantur vermes, muscæ, apes, serpentes, &c. Talis autem substantiarum separatio in ipsa aëris substantia, quæ simplex est, fieri nequit: nam in quas quæso partes dissolveretur? non in aqueas, igneas, terreas, quia nihil horum ipsi inest: non in minimas alienas particulas, quia singulæ minimæ particulæ aëris sunt aër. Ergo in aëris substantiam non incidit ulla putrefactio. Vidit hoc ipsum Aristoteles, ac propterea, *sect. 25. probl. 20.* dixit, aërem non corrumpi nec putrescere. Et inter neotericos Sennertus, *prax. lib. 6. part. 3. cap. 2.* scribit, ipsum aërem, quatenus purum elementum est, nec putrescere, nec alio modo corrumpi posse. Profectò si aër, vel alia elementa putrescerent in suis substantiis, subverteretur tota rerum natura, ipso Hippocrate id testante, qui, *lib. de nat. hum.* dicit: *si unum elementum putresceret, corrueret totum.* Nihil hic ad rem facit quorundam effugium, scilicet, aërem modò sumi pro puro elemento, modò pro elemento unà cum aliis rebus ipsi immistis: atque hoc posteriore modo illum in substantia putrescere posse. Respondeo: 1. ex-

1. extrema illa quæ ipsi permista sunt, non esse de substantia aëris. 2. Cum loquimur de aëris substantia, tunc semper aër tanquam purum elementum sumitur; quod dicimus nunquam putrescere posse: Cum verò loquimur simpliciter de aëre: tunc interdum sumitur pro puro elemento; interdum pro elemento cum suis contentis: Si priore modo sumatur, tunc non putrescit: si posteriore modo, tunc substantia aëris etiam non putrescit, sed tantum pravi vapores aliaque heterogenea ipsi immista, & quasi unita, ab eo secessum faciunt, qui in rebus mistis putredo appellatur, quæ tamen putredo ipsam aëris substantiam minimè corrumpit. Ita ut prædicta distinctio sit tantum inane diverticulum. Concludimus ergo aëris substantiam non putrescere, nec putrescendo pestis causam fieri posse, sed illam causam esse à putredine longè diversam, nempe substantiæ aëris corruptionem sine putredine, cœlitus demissam: quæ corruptio qualis sit, & quomodo fiat, nemo hactenus describere potuit, neque illud cuiquam revelare voluit Altissimus Deus: ac propterea mysterium hoc occultum manet, & Medicos illud explicare, & manifestare, ac frustraneo & nimis fastoso conatu per naturales speculationes rem divinam describere volentes, fere omnes in putredinis labyrinthum deduxit, quem quo magis ingressi, eo minus inde extricati fuerunt.

VI. Non sine ratione illam opinionem, quæ pestilens venenum è putredine extorquere nititur, problemate quarto impugnavimus & dejecimus: nam præter ibi dicta, adhuc varia sunt quæ clarissimè docent, illud nec in putredine consistere, nec ex putredine educi. 1. *Putredinis generatio*; quæ fit longiore tempore & gradatim, per excessum manifestarum qualitatum, imprimis caloris cum humiditate conjuncti: nec in momento simul fieri, perfici, venenum generare, ejusque effectum edere potest: at in peste sæpe nullus caloris, alteriusve qualitatis excessus animadvertitur, & cum ille adest, inde tamen pestis causa non dependet, nam alioqui febres putridæ ardentes forent omnes pestilentes, utpote in quibus calida qualitas maximè excellit. 2. *Morbi divinitas*: quia pestis est flagellum Altissimi Dei, quo homines præter Naturæ ordinem castigat: ergo non oritur à putredine, utpote quæ ordini naturæ inclusa est. 3. *Morbi invasio*: quia æque invadit regiones salubres quam insalubres; æque, & sæpe magis corripit euchymos, optimis humoribus donatos, atque cacochymos, pravis humoribus refertos: nulli sexui, nulli ætati parcit: frigida, calida, aliave quacunque tempestate, & quocunque anni tempore æqualiter grassatur: præterea tanta velocitate invadit, & gravissima symptomata inducit, ut nulla putredo tam citò fieri, nec ab ulla putredine tanta symptomata adeo repentè excitari possint. 4. *Pestis signa*: quia sæpe nulla putredinis indicia ex pulsu, sanguine, urina, siti, fœtore, vel caloris intensione percipiuntur; neque etiam in externis sæpe talia reperiuntur, ut cum pestis cœlo temperato & æquali, vel media frigida hyeme invadit. 5. *Febris*: quæ, si lues hæc à putredine excitaretur, foret individuus pestis comes, cum tamen multoties contrarium evenire, usus doceat: præterea inter febres putridas, imprimis malignas, & pestem, nulla foret differentia. 6. *Pestis curatio*: quæ à putridorum morborum curatione longissimè differt: nam in his requiruntur venæsectiones, purgationes, aliaque similia, quæ omnia in peste sunt maximè noxia, cujus curatio imprimis peragenda est alexipharmacis, quæ sæpe sunt

calidâ, ſiccantia, aſtringentia, obſtruentia, ac proinde, putredini amovendæ minus idonea. Præterea morbi putridi maligni, & graves rarò ſanantur abſque ope convenientium remediorum; à peſte verò innumeri evadunt citra ullius remedii uſum, & præſertim citra uſum eorum quæ corpus à putredinoſa illuvie expurgant. Franciſcus Valleriola, his & ſimilibus ſecum diligentius examinatis, *in append. loc. com. cap.* 2. non ſine ratione in hæc verba erupit: *Cum aliquis*, inquit, *integre ſanus acceſſu ad peſte correptum peſte quoque inficitur, atque paucis poſt horis concidit;* (*quod fieri ſæpe videmus,*) *aut cum quis à rabido cane demorſus in rabiem & ipſe agitur, quis tam hebes ſit qui putredinem tam repentinæ mortis cauſam ſtatuat? nam quæ poſſet tam vehemens tamque pernicioſa putredo in hominem incurrere, ſine alterius cujuſpiam rei concurſu, quæ tam citò hominem tollat? præſertim cum qui concidit, nec plethora, nec cacochymia, obſtructioneve eſſet correptus, ſed bene valens, ſanus, & vegetus, bonoque habitu præditus.*

Hic fortè aliquis objiciet, ſi putredo non producat venenum peſtilens, quare igitur neceſſe ſit, tam in præſervatione, quam in curatione, omnes putredines externas & internas, earumque cauſas ſummo ſtudio evitare, impedire, corrigere, & auferre? Reſpondeo: æque rationem habendam eſſe cauſarum ſecundariarum, quam primariarum: putredinem autem eſſe unam ex cauſis ſecundariis, quæ corpora diſponunt & apta reddunt, ad peſtilens venenum facile recipiendum, ſine qua aptitudine peſtilens virus ſine noxa in hominem incurrit, ab eoque mox repercutitur, ſicut ſagitta à clypeo ferreo.

Ex his omnibus, atque etiam ex illis quæ præcedentibus ſex problematibus, nec non annotat. 2. 3. 4. 5. dicta ſunt, penſius conſideratis, ſatis patet nimis anxios & timidos eſſe illos, qui præcedentium Medicorum errori, de peſtilenti putredine, ſe opponere non audentes, hanc à nobis propoſitam veritatem (de peſtilentis ſeminarii principio cœlitus immiſſo) ambabus ulnis amplecti, & pleno ore profiteri verentur; ſed ut præcedentes, circa peſtem putredinoſam errantes, è directo non offendant, & interim veritatem à nobis propoſitam etiam omnino non rejiciant, mediam viam eligere maluerunt, dicentes, tutius & commodius duas ſtatui peſtis cauſas; unam ſupernaturalem à Deo immiſſam; alteram naturalem, à ſublunarium ſpontanea putredine, aliave corruptione excitatam: cum tamen in præcedentibus ſatis ſuperque probatum ſit, hanc poſteriorem, ipſis naturalem appellatam, cauſam, non generare veram peſtem, ſed tantummodo morbos putridos, peſtiferos, malignos, alioſve epidemios pravos.

VII. Cauſas illas, quas ſecundarias appellamus, corpora ad peſtem ſolummodo præparare, nihil verò per ſe ad veneni peſtilentis generationem facere, quotidiana experientia docet. Maligni ſiderum influxus peſtem non inducunt, ſæpius enim facti fuerunt nulla peſte ſubſequente: nec benigni influxus peſtem avertunt, cum his enim non ſemel invaſiſſe, docuimus problemate ſecundo. Aëris fervores maximos, ut & ventos meridionales, ſiccitates, ac hyemis tepores, ut plurimum animadverſum eſt nullas peſtes excitaſſe. Exemplo eſt annus 1558, quem Medici & Hiſtorici iſtius temporis referunt, non tantum ipſo vere, ſed etiam tota æſtate atque autumno fuiſſe calidiſſimum & ſicciſſimum, nullas tamen tunc peſtes, verum ſolummodo febres varias, maximè intermittentes & diuturnas, minimè lethales, per totam Europam viguiſſe. E contra verò abſque fervida & ſicca tem-

tempestate, & sine ulla aëris inclementia pestem nonnunquam invadere, observavit Platerus, *prax. tract.* 2. *cap.* 2. Sic etiam Fernelius, *lib.* 2. *de abdit. cap.* 12. testatur nonnunquam hyeme media cœpisse pestem, æstate solutam, sæpeque ardentes æstates ab omni peste vacuas fuisse. Radzivilius, *in Itiner.* meminit pestis, quæ mensibus Decembri, Ianuario & Februario maxime sæviit, & æstivis caloribus soluta est. Similiter quoque Ioannes Morellus, *de febr. purp. cap.* 3. dicit, se non rarò observasse, flante Borea pestem ferocius in suos cives excanduisse, pluresque aquilonea tempestate morbo correptos fuisse: & paulo post inquit; Cabiloni post hyemem siccam & aquiloneam successisse ver temperatissimum ac saluberrimum, quod tamen induxit pestem, & quidem tempestate aquilonea, ac puro synceroque aëre existente. Huc accedunt exempla locorum, quæ etiam docent caliditatem & siccitatem per se nihil ad pestem facere: calidissima enim & siccissima illa Æthiopiæ ora quæ Nigir accolit fluvium, teste Scaligero, pestis planè expers est. Sic in Ægypto pestis dominium caloribus magnis extingui tradunt: Etiam Hispania, licet calidissima, rarius peste infestatur, neque ea tam vehementi ac multis aliis in locis. Exhalationes quoque fœdas ac putridas ad hanc luem primariò nihil facere, docent loca hujusmodi exhalationibus perpetuò obnoxia, in quibus tamen non perpetua, sed rarior pestis observatur, ut dictum problemate quarto. Non obstat quod hîc nonnulli objiciunt, in Cayro, Ægyptiorum urbe, pestem fere esse continuam, (teste Prospero Alpino, *de medic. Ægypt. lib.* 1, *cap.* 15.) & Sardiniam insulam, ob malignas exhalationes, continuis pestilentibus morbis subjectam esse, teste Pausania, aliisque Geographis. Dico, in Cayro, non ob pravas exhalationes isti loco familiares pestem fere perpetuam sedem fixisse, sed ob contagium, quod non tantum incolæ sibi mutuo communicant, sed etiam forinsecus ex Syria, Græcia, Barbaria, aliisque adjacentibus locis, peste frequenter infectis, eo defertur, quemadmodum idem Prosper Alpinus, *citato loco*, id fieri testatur: & quia à solo contagio, sine primario aëris vitio, suscitatur, illam pestem valde exiguam nulliusque momenti esse. De Sardinia dico, consuetas putridas exhalationes istius insulæ, continuos quidem inducere morbos malignos ac pestiferos, sed non veram pestem, ut ex eo patet, quod nemo, ratione contagii, insulam illam fugiat, neque commercia ibidem sileant.

VIII. Solæ conjunctiones Saturni, Iovis & Martis, ad inductionem pestis facere creduntur: habuimus autem anno 1635, 27. Sept. conjunctionem Iovis & Martis in signo Leonis: sequenti verò anno 1636, 20. Octobris, conjunctionem Saturni & Martis, in signo Virginis; quæ conjunctio à multis pessima esse creditur, quia fit in signo humano: attamen circa tempus hujus ultimæ conjunctionis pestis nostra fuit in declinatione. Quapropter hujusmodi conjunctiones non esse magni faciendas, neque ad pestis inductionem quidquam facere, demonstravimus problemate secundo, & in principio præcedentis annotationis septimæ.

IX. Animi motus per accidens tantum ad pestis inductionem juvant. Ira humores & spiritus vehementius exagitat, confundit, & excalfacit, sicque eosdem ad pestilens venenum facile suscipiendum disponit. Terror & metus intus omnia conturbant, & spiritus inordinate movendo, malignitatem corpus ambientem versus interiora alliciunt, & intus latentem in actum pro-

movent. Mœstitia cordis constrictione calorem & spiritus opprimendo: nimia verò ac subita lætitia spiritus nimis diffundendo ac dissipando, eadem pericula facile accersunt. Hinc non ineptè dicit Pigræus: *Sicut mala victus ratio præparat humores, sic animi passiones præparant spiritus ad recipiendam pestem; & tristitia, terror, ira, ac metus, sunt pabulum ac nutrimentum pestis.* de his videantur *plura lib. 2. cap. 7. annot.* 9.

X. An imaginatio sola ad pestilentis veneni in corpore generationem aliquid faciat, dubium existit. Affirmativam partem, quæ docet, sola fortissimæ imaginationis vi pestilens venenum generari posse, tria confirmare videntur: 1. Imaginationis stupendi effectus: 2. Ratio: 3. Experientia. *Stupendi effectus* imaginationis clarissimè elucent in mulieribus gravidis, quarum fœtibus pro gravi concepta imaginatione, in utero materno insignes ac miraculosæ notæ imprimuntur, cujus rei exempla apud Scriptores passim inveniuntur. Isti effectus etiam in aliis animadvertuntur: nam à sola tristi cogitatione homines sæpe inhorrescunt ac tremunt, vel lachrymas profundunt: imò à forti mortis imaginatione nonnullis una nocte capillos incanduisse, ex historiis notum, & à nobis ipsis quoque visum fuit. Sic etiam nonnulli ab adspectu & imaginatione epileptici cadentis, epilepsiam contraxerunt. Imaginatio grati cibi salivam copiosam in os profluere facit: rei fœtidæ imaginatio ad vomitum incitat: Veneris cogitatio colem erigit. Visi quoque sunt ægri, qui per solam validam imaginationem de remedio aliquo conceptam, sanitatem recuperarunt. *Ratio* docet, cum ab imaginatione humores & spiritus in corpore variis motibus agitati, varios effectus, & multos quoque morbos inducant, etiam pestilens venenum inde in corpore generari, sicque pestem induci posse. *Experientia* hæc priora magis confirmare videtur, cum sæpius visum fuerit, nonnullos ex sola imaginatione peste correptos fuisse: quod historiis seu exemplis demonstrant, Erasmus Hedenus, *in oratione quadam.* Io. Matthæus, *cent. quæst.* 86. Scheunemannus, *in Paracels. de pest. cap.* 15. Cum autem hæc ita se habeant, videtur sola imaginationis vi pestilens venenum etiam in corpore generari posse. Pro negativa parte, his jam dictis itidem tria opponuntur: 1. *Imaginationis* in plurimis rebus debilitas, seu agendi impotentia: ex. gr. quantumcunque homo pallidus imaginetur, & velit ut sanguis spiritusque ad faciem ferantur, illud propterea per imaginationem non impetrat: sic neque ictericus flavedinem, neque hydropicus aquam intercutem, neque calculosus calculum ulla imaginationis vi deponere potest: sic etiam qui tempore hyberno friget, imaginationis vi non incalescit, nec qui esurit, saturatur. 2. *Ratio*, quæ docet, à forti imaginatione induci animi affectus, lætitiam, iram, metum, terrorem, &c. & spiritus ac humores non primariò ab imaginatione, sed ab his affectibus commoveri variis modis, pro eorumdem varietate, atque sic non ab imaginatione, sed ab illis motibus procedere varios affectus, pro varietate corporum in quibus fiunt. 3. *Experientia*, quæ illud confirmat: nam licet mille homines sibi firmissimè imaginentur epilepsiam, ex illa sola imaginatione nemo epilepticus fiet: verum si illi mille epilepticum horribiliter convulsum viderint, & à visione illa omnes graviter terreantur, fortè ex illis omnibus unus aliquis (nempe cujus dispositio jam antea ad epilepsiam inclinabat) epilepsia corripietur, illud tamen non fiet ab imaginatione, sed à dispositionis aptitudine

tudine

tudine & terrore, qui humores subito movet versus cerebrum, jam ante ad æpilepsiam præparatum. Idem de aliis quoque morbis & imaginationis effectibus intelligendum. Sic quoque dicendum est, pestilens venenum per solam tristem imaginationem in corpore humano non gigni, sed terrorem isti imaginationi comitem commotione spirituum, corpora, disposita ad venenum pestilens facile recipiendum, disponere, & si veneni quid in corporibus latitet, illud in actum promovere. Quod ipsum quoque asserit Thomas Fienus, *de virtut. imaginat.* *Quod fortiter,* inquit, *de peste imaginantes pestem interdum acquirant, fit per accidens, quatenus scilicet imaginatio hæc magnum infert timorem, qui timor movet malignos humores in corpore imaginantis latitantes, qui moti pestem faciunt: & ita dico, imaginationem pestis non facere pestem, nisi in corporibus ad eam dispositis: uti ex eo patet, quod tempore pestis grassantis multi sæpe intensissime, & cum subsequente maximo timore de ea cogitantes, non propterea tamen ea corripiantur, tempore verò non grassantis multo minus.* Idem quoque sentiunt Goclenius, *in Loimographia,* & Sennertus, *lib. de consens. chym. cap.* 14.

CAP. IX. *De pestilentis inquinamenti processu.*

CVm pestilens inquinamentum aëri jam cœlitus immissum, atque in & ex illo exigua quantitate genitum, per eumque aliquantillum dispersum est, paulatim quasi fermentatione quadam se expandit, in eoque augetur, sicque magnæ aëris parti sibi similem venenositatem imprimit. Cum autem aër à venenoso hoc inquinamento incipit alterari, pollui, & ad venenositatem disponi, incipit simul etiam rebus sublunaribus valde infensus & noxius esse, iisque pro tempestatum, quæ tunc vigent, varietate, varia damna inferre (eodem modo sicut pestis in hominibus, pro humorum, temperamentorum, ac dispositionum diversitate, varias partes variis modis affligit, & diversa symptomata profert) interdum armentorum magnas strages edere; interdum segetes & terræ fructus (1.) ad vitæ sustentationem necessarios, corrumpere; nec non cicadas, muscas, scarabeos, aliaque noxia insecta, item millepedas & mures, aliaque animalcula segetes fructusque corrodentia ac comedentia, quantitate maxima gignere, sicque sterilitatem terræ inducere (hinc sæpe oritur illa gravis annonæ difficultas (2.) quæ pestem præcedit) interdum carnium, piscium, aliorumque alimentorum, imò & humorum corporis nostri citas ac malignas putredines inducere, à quibus tunc febres illæ malignæ & pestilentes (3.) quæ pestem antecedunt, generantur. Porrò, sicut interdum partis alicujus phlegmone paulatim augetur, & transit in gangrænam, hæcque paulatim in sphacelum: sic quoque à primi inquinamenti pollutione aër corrumpitur & inficitur per gradus (4.) donec tandem magna illius pars venenositatem, primo inquinamento similem, acquisiverit, atque tunc demum fit apertissima pestis. Nam aër ille non putridus, sed

ſed venenatus (5.) exiſtens, cum ſit hominum calori nativo infenſiſſimus, totaque ſubſtantia contrarius, peſtilenti ſua venenoſitate corpora facillimè inficit, & ſtatim poſt invaſionem innatum calorem impugnando, humidumque primigenium depopulando, viſcerumque actiones lædendo ſeu depravando, facit ut humores amplius nec bene coquantur, nec cocti bene regantur, ac in ſalubri ſtatu conſerventur; unde plerumque graves eorum putredines citiſſimè inducuntur, è quibus tunc ilicò procedunt febres iſtæ putridæ peſtilentes, quæ peſtem mox ſequuntur, vel comitantur, idque ſæpe tam citò (præcipuè in corporibus quorum humores jam antea ad putredinem inclinabant) ut multoties peſtis & febris ſimul invadere videantur: quo errore nonnulli, putarunt peſtem eſſe febrem, eamque per febrem definierunt.

ANNOTATIONES.

I. SEgetes & fructus à peſtilentis aëris malignitate corrumpi, etiam ſcribit Avicenna: *Mortalitas*, inquit, *corrumpit ſegetes & vegetabilia, & animalia corrumpuntur quæ ea comedunt.* Nam illa aëris maligna corruptio fruges & arborum fructus injucundos, inſipidos, & mali ſaporis reddit, germina, herbas, & plantas perimit: frumenta vel naſci impedit, vel nata rubigine aliave labe inficit.

II. Hæc eſt illa fames quam peſtis ſequi ſolet, cujus mentionem fecimus capite præcedente, problemate quarto: ubi docuimus peſtem non produci ab ulla fame, neque etiam ſequi quamcunque famem, ſed tantum illam quæ eamdem cum peſte cauſam habet, licet intenſionis gradu minorem.

III. Citato problemate etiam probavimus peſtem non induci ab aucta putredine illarum febrium peſtilentium quæ peſtem antecedunt;ſed illam putredinem oriri ab eodem aëris inquinamento (ſed intenſionis gradu minore) à quo & ipſa peſtis producitur, ſicut ex hoc proceſſu jam manifeſtiſſimè apparet.

IV. Objiciat aliquis: ſi illa peſtilens venenoſitas ita paulatim & per gradus in aëre augeatur, quomodo potuit in exercitu Regis Davidis trium dierum ſpatio incipere, & ſimul adeo magna fieri, ut ſeptuaginta millia virorum occiderit? Reſpondeo, æque in manu Dei eſſe magnam partem prædicti inquinamenti in aërem immittere, vel in eo ſuſcitare, atque ita citò multos perdere, quam parvam, & ita præmiſſis pœnæ imminentis ſignis, ſecundum immenſam ſuam miſericordiam, homines ad peccatorum pœnitentiam præmonere, antequam omnes in furore ſuo diſperdat, ut multi reſipiſcentes & converſi vivere, ac pœnam effugere poſſint.

V. Si quis fortè dicat, aërem non poſſe exuere naturalem conditionem; & venenoſitatem induere, niſi mediante putredine ipſius ſubſtantiæ aëris? Reſpondebo, illud ſine ſubſtantiæ putredine fieri poſſe; eodem modo ſicut corpus violenta morte enecatum, quamvis exuit naturalem vitalitatis conditionem, propterea tamen non exuit ſtatim corporalitatem illius quod fuit (ut ſi hominis corpus fuerit, per mortem ſtatim non mutatur in corpus equi,

equi, piscis, vel alterius animalis, nec etiam statim potest dici putrefactum, sed spiritu vitali privatum; post quam privationem postea putredo substantiæ insequitur: ita ut mors non à putredine, sed putredo à morte seu vitalitatis privatione procedat. Sic quoque aëris aliqua pars à cœlesti inquinamento polluta, naturalem conditionem exuere, & venenosa fieri potest absque putredine, à qua venenositate postea putredines (scilicet rerum compositarum, non verò simplicium elementorum) inducuntur: ita ut venenositas non oriatur à putredine, sed putredo à venenositate. Et quare, quæso, hoc in aëre fieri posse negabimus, quod in aliis rebus fieri manifestissimè percipimus? ex. gr. Si frustum vitri antimonii, exactissima statera ponderatum, paucis horis imponatur vino optimo, postea eximatur, & siccatum iterum ponderetur, nihil de pondere imminutum esse comperietur, licet talis infusio vigesies, vel trigesies cum eodem frusto reiteraretur. Ergo manifestum est ex antimonii vitro nihil, quod animadverti potest, exiisse in vinum: præterea vinum omnino servat suum colorem & saporem, nec ulla in eo animadvertitur corruptio, & interim talem qualitatem ab antimonio contraxit, cujus ratione corpus sursum deorsumque satis violenter evacuat. Vnde aliena illa qualitas seu purgans vis vino accessit? an à putredine? Hoc nemo, credo, defendet, cui aliquid solidi judicii supererit: igitur à venenata aliqua qualitate ab antimonio ei communicata & impressa sine putredine. Sic etiam venenum pestilens cœlitus demissum potest aërem venenata qualitate inficere sine putredine, quæ infectio postea in corpora sublunaria varias putredines & corruptiones inducit. Verum manifestissimum est, has non generare primum venenum infectionis causam, sed potius ab illo generari has corruptiones.

CAP. X. *De Contagio.*

Contagium (1.) est (2.) communicatio inquinamenti (3.) morbifici ab uno corpore in aliud, qua corporis inficientis morbus planè similis alteri corpori viventi communicatur. Vt cum per morsum canis rabidi similis rabies alteri communicatur: vel cum ab exhalationibus ægri peste laborantis alius quoque peste corripitur. Vt autem hæc communicatio (de pestilenti loquemur) cum effectu peragi possit, quatuor requiruntur: 1. Apta dispositio patientis. 2. Contactus patientis ab agente. 3. Efficacia major agentis quam patientis. 4. Tantum temporis (4.) ut ad invicem agere patique possint. In contagio quatuor consideranda veniunt: 1. corpus quod communicat: 2. quod communicatur: 3. cui communicatur: 4. quomodo communicetur. Corpus communicans est corpus à peste morbosum (5.) vel fomes. Quod communicatur est μίασμα (6.) seu occultum pestilens seminarium, ab ægroto seu infecto corpore (7.) vel fomite exiens. Hoc μίασμα communicatur alteri corpori analogo (8.) aptam dispositionem ad hujusmo-

di ſeminarium recipiendum habenti. Fit autem hæc communicatio, vel immediatè, ut cum per contactum corporis morboſi, vel excrementorum infectorum illud ſeminarium tranſmittitur: vel mediatè, idque ſive per aërem (qui ſicut fumos, odores, aliaque ſimilia, ita etiam illa μιάσματα, & vapores peſtilenti veneno inquinatos recipit, atque aliis deinde communicat) ſive per fomitem. Nam hæc μιάσματα per aëris vehiculum tranſmittuntur, aut primo ad corpora animata analoga aptam diſpoſitionem habentia, quibus tunc peſtem ſtatim inferunt: aut primò ad inanimata, atque ab his poſtea ad animata. Omne corpus inanimatum, ad quod hæc tranſmiſſio fit, & quod peſtilens venenum recipere, atque aliquamdiu ſervare poteſt, Medicis neotericis (9.) appellatur fomes. Debet hujuſmodi fomitis corpus eſſe rarum, (10) laxum, poroſum, nullo frigore, nullo vehementi calore præditum; qualia ſunt corpora lanea, linea, pellicea, lignea rariora & foraminolenta, aliaque ſimilia. Quemadmodum autem odores, fœtores, vel fumi, diu in veſtibus, aliiſque rebus conſervari queunt, ſic etiam peſtilens inquinamentum ſæpe longo tempore, in fomite ſervari, & cum eodem quoque ad alia longinqua loca (11.) transferri poteſt: ſi nempe quietus maneat fomes, nec agitetur, aut incaleſcat: nam ſi vel agitetur, vel incaleſcat, tunc inquinamentum loco ſuo movetur, & inde transfertur, vel ad corpora animata, quibus peſtem infert, ſi modo aptam habeant diſpoſitionem: vel rurſus ad alia inanimata, in quibus iterum aliquamdiu ſervari poteſt: vel diſſipatur, & ſurſum in aërem aſcendit, in eoque extinguitur. Sæpe etiam fit, ut inquinamentum illud peſtilens in fomite aſſervatum, licet non agitetur, ſi tamen à radiis Solaribus calidioribus quotidie feriatur, paulatim reſolvatur, attenuetur, & evaneſcat, vel ſurſum aſcendat ac diſſipetur, ſine ulla noxa eorum qui haud longè ab eo verſantur. Sæpe etiam fit ut à maximo frigore vel gelu venenata ejus vis adeo infringatur, ut vel penitus extinguatur (ut in hac noſtra peſte factum fuiſſe diximus ſupra, *cap.* 3.) vel adeo debilis evadat, ut non multum nocere poſſit; exemplum vide infra, *lib.* 4. *Hiſtor.* 129. At ſi fomes fuerit in tali loco qui à ventis perflatur, peſtilentia μιάσματα diu (12.) in iſto loco commorari nequeunt.

ANNOTATIONES.

I. Contagium à *contactu*, vel *contingo*, ſeu potius ab antiquo verbo *contago* nomen deſumpſit. Solet autem contagii nomen tribus attribui: 1. Ipſi morbo contagioſo, atque eatenus peſtis, tanquam maximè contagioſa, haud rarò per excellentiam ſimpliciter *contagium* appellatur. 2. Seminario venenatæ qualitatis, atque eo ſenſu nonnulli definiunt contagium, quod ſit, *inquinamentum ab ægroto corpore exiens, quo ſimilis affectus alteri corpori analogo communicatur.* 3. Com-

3. Communicationi morbi contagiosi per μιάσματα, seu seminarium: quo sensu Hercules Saxonia definit contagium; quod sit, *actio quædam qualitatis morbosæ in corpus humanum dispositum & præparatum, quæ fit per contactum.* Et dicit contagium contineri sub actione, tanquam sub proprio genere. Sic Petrus Salius Diversus definit contagium, quod sit, *contactus duorum corporum, cujus ratione similis in altero per alterum morbus producitur.* Quæ tamen Salii definitio pestilenti contagio minus proprie convenit, utpote quod non tantum per corporis morbosi contactum, sed etiam per medium, nempe per aërem vel fomitem, aliis communicatur. Quapropter nos potius dicendum arbitramur, *Contagium esse communicationem inquinamenti seu seminarii, &c.* sive illa actio communicationis fiat per immediatum contactum, sive per medium. Eodem modo Liddelius definit contagium, quod sit, *communicatio inquinamenti similis morbi, facta à corpore in corpus, aut immediate, aut mediante aliquo.* Nomen autem contagii non satis bene seminario, seu inquinamento attribui putamus, cum inquinamentum pestilens sit res per se, quæ morbum inducere potest etiam ante contagium, ut proinde nulla ratione contagium, sed propriè inquinamentum contagiosum appellari possit: nisi enim illa actio communicationis seminarii ab uno corpore in aliud accesserit, non fit contagium.

II. De contagio, anne pesti adsit, nec ne, alii aliter sentiunt. Petrus Salius Diversus, *lib. de peste, cap.* 11. contagium alicui pesti adesse concedit, sed non omni: idque probare nititur auctoritatibus & historiis Hippocratis, Galeni, aliorumque Medicorum, qui in furiosissimis pestibus, nulla habita contagii ratione, imò ne ulla quidem ejus mentione facta, quoslibet peste laborantes indiscriminatim inviserunt, neque contagium fugientes, neque alios id fugere monentes, utpote quod tunc temporis nullum (inquit) pesti aderat. Præterea dicit in Syria, Ægypto, & Cayro etiam hodie neminem peste infectos fugere, procul dubio propterea quod pestis ibi non sit contagiosa. Alii existimant nulli pesti adesse contagium, idque probare nituntur auctoritatibus & rationibus. *Auctoritatibus*: quia Hippocrates, Galenus, Avicenna, aliique varii, cum Græci, tum Arabes, viri sagacissimi, qui pestem curiosissimè descripserunt, contagium, neque fugerunt, neque illud cognovisse videntur, quia aut nusquam, aut saltem valde obscurè de eo loquuntur. *Rationibus*: 1. Quia si pestis, inquiunt, contagiosa foret, ab illius contagio omnes illi necessariò inficerentur qui cum ægrotis peste laborantibus conversantur, iisque inserviunt; at contrarium apparet in Medicis, Chirurgis, vespillonibus, aliisque, ergo non est contagiosa. 2. Quia si vapores & halitus è sano corpore emanantes, aliis corporibus ægrotis sanitatem istius corporis, è quo exiverunt, communicare, & morbos expellere nequeant, ergo etiam ægrotorum morbosi vapores & halitus in sana corpora eosdem morbos transferre, ac sanitatem expellere non poterunt. His argumentis utitur Gregorius Nyssenus, magnus Philosophus & Theologus, *in explicatione istius dicti Servatoris nostri, Quod uni ex minimis meis fecistis, &c.* ubi tandem concludit, eos, qui cum ægrotis pestiferis conversantur, propterea eodem morbo corripi, quod communi cum infectis aëre utantur, ut eandem dispositionem internam habeant, non autem quia ab infectis contaminantur. Has jam dictas opiniones plurimi rejiciunt, & ex altera parte cum Fracastorio fere omnes primarii neoterici Me-

dicinæ proceres, omni pesti maximum contagium adesse meritò judicant. Profectò non potuit etiam non illud contagium ipsis quoque Veteribus cognitum fuisse, quia antiquus Græcus Historicus Thucydides, in descriptione gravissimæ pestis Atheniensis, maximi contagii mentionem facit: cui pesti ipse Hippocrates etiam interfuisse dicitur, qui tamen istius contagii non facit apertam mentionem, quia, teste Galeno, *lib.* 2. *de difficult. respir. cap.* 7, sicut Thucydides, populo vulgari scribens, omnes totius morbi vulgò spectabiles circumstantias describit; ita Hippocrates omnes fere res notissimas prætermittens, tantum illa describit, quæ vulgares ordinariè non observant, & maximos sæpe Medicos latent. Ita ut Hippocrates pestis contagium tanquam notissimum quid præsupposuerit, hincque de eo verba non fecerit: cum tamen *lib.* 2. *de nat. hum. text.* 4. *νοσηρῆς ἀποκρίσιος*, id est, *morbosi effluvii*: & *lib. de flat.* *μιασμάτων*, id est, *seminariorum pestilentium*, meminerit. Aristoteles, *sect.* 1. *problem.* 7. dicit, unam pestem omnium maximè contagiosam esse. Galenus quoque, *lib.* 1. *de differ. febr. cap.* 2, inquit: *Pestilenti morbo laborantium conversatio minimè tuta, periculum enim est, ne concipiatur, ut scabies & lippitudo.* Atque ibidem, *cap.* 4, scribit pestem Atticam ex Æthiopia per putrida inquinamenta & aëris infectiones fuisse propagatam. Inter Historicos Titus Livius, tam *lib.* 3, quam *lib.* 25, graves pestes describens, contagii vocem expressit. Appianus Alexandrinus scribit Celtas ab Illyriis peste laborantibus, quoque infectos fuisse. Seneca 4. *de ira, cap.* 5, dicit: *In pestilentia cavendum est, ne corruptis jam corporibus & morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahimus, afflatuque ipso laborabimus.* Hinc ait Ovidius, 7. *Metamorph.*

Quo propior quisque est, servitque fidelius ægro,
In partem lethi citius venit.

Ex quibus omnibus satis liquet, Veteribus contagium non fuisse ignotum. Quod autem Hippocrates & Galenus contagium non metuerint, nec fugerint, illud eorum humanitati & audaciæ adscribendum est, qui non timuerunt per flammas & ignes, ac per mille pericula proximis suis in summa pestilenti necessitate auxilium ferre, (quemadmodum etiam ego in hac furiosissima Noviomagensi peste continenter feci;) non quod à peste contagium abesse putarent; non etiam quod cum Syriis & Ægyptiis, pestem per solam fatorum destinationem hominibus immitti, ac propterea neminem per contagium peste corripi, vel pestem effugere posse, crederent; sed quod charitatis in proximos ergo, huic periculo se exponere, quam proximorum extremis necessitatibus non succurrere, mallent. Verum dicas; quare igitur plerique veterum Medicorum contagii descriptionem silentio præterierunt; vel adeo obscurè de contagio locuti sunt? Respondeo: vel quia illos deterruit rei gravitas, cum ejus descriptionem difficillimam fore viderent; vel quia illud tanquam rem clarissimam & notissimam tacitè præsupposuerunt; vel quia non cognoverunt aliud contagium, quam quod fit per immediatum contactum corporis morbosi, quo modo scabiem, lepram, morsum canis rabidi, aliaque similia contagiosa appellarunt. Cum autem contagium in peste frequentius per medium, quam per immediatum contactum communicetur, propterea de eo, tanquam rariore, vix loqui dignati sunt. Istius enim contagii quod fit per vapores, aërem, fomitem, aliudve medium, vix uspiam meminerunt, propterea quod causam morbi ita inducti, non cor-

corpori ægroto medium illud inficienti, sed ipsi medio infecto adscriberent: ex. gr. æger peste infectus sudorum, exhalationum, & excrementorum fœtidissimorum malignitate inficit aërem, qui aër ita infectus postea ab alio aptam dispositionem habente, inspiratus, eidem illam, quæ ab ægroto corpore exierat, infectionem communicando, eundem morbum infert. Talem morbum Veteres non à contagio corporis primò ægrotantis, sed à maligna aëris infectione proficisci dicebant, neque id contagium appellandum esse judicabant. Porrò, quantum ad rationes in contrarium allatas, illæ non sunt magni ponderis. Respondeo ad primam, propterea non infici omnes qui cum peste laborantibus conversantur, quia multa corpora tali occulta dispositione prædita sunt, ut à veneno pestilenti, etiam vehementi, prorsus affici nequeant; qua de re pluribus agemus sequenti capite. Ad secundam dico, sanitatem in mediocritate, morbum verò in excessu consistere: mediocritatem autem non vincere excessum, sed excessum evincere mediocritatem; atque hinc esse quod salubres exspirationes, cum sint remissiores, morbos tollere nequeant; morbidæ verò exspirationes, cum excedentes qualitates habeant, mediocritatem possint corrumpere. Præterea sciendum, ita comparatum esse in rebus naturalibus, ut ad alicujus rei destructionem longè paucioribus mediis opus sit, quam ad constructionem. Vt sanitas constituatur, omnium humorum concordans ac conveniens mistio requiritur, cum unius solius excessus morbum inducere possit. Ad hæc, effluvia sanorum cum sint excrementitia & inutilia, à meliore mixtura separata, non possunt continere facultatem sanitatis, sicut effluvia corporum peste laborantium continent ipsam maligni inquinamenti pestilentis proprietatem ac potentiam. Denique auctoritati & opinioni gravissimi viri Gregorii Nysseni, opponimus auctoritatem & opinionem S. Basilii, non minus Medici, quam Philosophi & Theologi insignis, qui, *in explicatione primi Psalmi*, docet pestem esse maximè contagiosam: ut & auctoritatem Bezæ ac Riveti, summorum Theologorum, qui reprehendunt eos qui dicunt pestem non esse contagiosam, & bene docent, ejus contagiosam infectionem fugiendam esse. Præterea Gregorius Nyssenus videtur pia necessitate coactus statuisse, vel saltem dixisse, pestem non esse contagiosam: videns enim passim quoscunque metu contagii & mortis fugere, postpositis omnibus misericordiæ & amoris operibus, atque hinc plurimos mori qui vivere potuissent, si aliquis iis inserviisset, atque hinc metuendum esset, ne omnes tandem interirent, consultum duxit nonnullis fucatis rationibus populo persuadere, pestem non esse contagiosam, non quod talis non esset, verum ut sic multi à fuga detinerentur, & sibi mutuo auxiliares manus ferendo, plurimi servarentur. Cum Paulus Apostolus naufragium pateretur (*Actor. cap.* 27.) & nautæ fuga se servare nitebantur, dicebat: *Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis.* Sic etiam in peste, nisi auxiliares manus ferantur ægris, pereunt plerique; & qui fugiunt etiam sunt incerti, an se fugâ servare possint. Ita ut ex illa necessitate, quæ Nysseno hanc persuasionem extorsit, concludi nequeat, pestem non esse contagiosam. Verum qui his sibi nondum satisfieri patiuntur, sed antedictam opinionem pertinaciter defendere volunt, tandem eam confirmare nituntur verbis Sacræ scripturæ, quæ 2 *Samuelis* 24. pestem appellat manum Dei: & *Psalm.* 38, *ut &* 91. sagittam

Dei: & 1. *Paralipom.* 21. gladium Dei. Atqui, inquiunt, Dei manus, sagitta, gladius non vulnerant contagio, ergo, &c. Respondeo, Sacram scripturam dictis locis, per manum, gladium, & sagittam Dei, manifestissimè designare partim eum qui plagam desuper immittit, scilicet Deum; partim ipsius plagæ magnitudinem, quæ plaga per se, & per ex se emissum contagium, instar immanissimæ feræ grassatur inter homines, sicut potentissimorum hostium gladii & sagittæ debacchari solent. Ita ut per has Sacræ scripturæ loquendi formulas pestis comes contagium à peste non excludatur (sic etiam non excluditur ab elephantiasi, quæ & ipsa appellatur manus Dei, qui tamen Deus, ratione contagii, jubet leprosos separare ab aliis) propter illud enim jubet Deus, (*d. versis in locis, infra citatis lib.* 2. *cap.* 4. *annot.* 2.) fugam capescere.

III. Dico, *inquinamenti*, quia corpus peste infectum duo communicat, vapores seu halitus putridos, & inquinamentum venenosum: in hoc consistit, & ab hoc peragitur contagium pestilens, non verò ab illis. Quia contagium pestilens, quod à putredinoso contagio longissime differt, non resultat ex putredine (ut *c.*8. *in annot.* fuse probavimus) nec ejus essentia in putredine consistit, sed in veneno, licet putredinem, ut plurimum comitem habeat. Attamen Matthias Vntzerus, *l.* 1. *de lue pest. c.* 7, pestilens contagium in putredine, tanquam in proprio subjecto subsistere, statuit: quam suam opinionem his rationibus stabilire nititur. 1. Quod in externis videmus res putrescentes putredinis communicatione alias res vicinas corrumpere, ut liquet in carnibus, pomis, aliisque rebus putrescentibus. 2. Quod in omni contagio cernitur putredo. 3. Quod nullus, quantumvis periculosus, morbus, dummodo expers sit putredinis, contagione in alios proserpat. 4. Quod in omni contagio fiat corruptio substantiæ, non secundum totum, sed secundum partem, idque sensim, quæ corruptio est putredo. Omnes hæ rationes speciosæ quidem sunt, sed interim parvi momenti. Ad primam respondeo, maximam esse differentiam inter contagium putridum & venenatum: illud lente, & non nisi post prævias alterationes, aliud corpus contaminare; hoc in momento operationem suam edere, ut apparet in iis, qui pestilenti contagio infecti subitò concidunt: illud corpora etiam diversi generis contaminare; hoc ut plurimum tantum corpora analoga: illud operationem exercere etiam in corporibus mortuis; hoc tantum in vivis. Ita ut omnino claudicet hæc Vntzeri comparatio, qui illud tantum describit, hoc verò planè ignorasse videtur; nesciens, si in putredine consisterent illa contagiosa pestilentia μιάσματα, illa necessariò in se ipsis à putredine brevi tempore consumi debere, neque integris viribus in fomite asservari posse. Ad secundam & tertiam dico, nos negare, in omni contagio putredinem cerni, & morbum sine putredine contagio non proserpere; idque probamus exemplo eorum qui subitò peste correpti statim mortui concidunt, & simul eamdem contagiosam labem adhuc aliis communicant, nullis putredinis signis, neque in his, neque in illis, apparentibus, nec ante, nec post morbum vel mortem, imò nullo tempore ad putredinis inductionem concesso. Quod exemplum etiam falsitatem quartæ rationis demonstrat, & probat in omni contagio non fieri talem corruptionem substantiæ, quæ sit putredo, nam neque hæc, neque illa in momento fieri potest, cum tamen venenosum pestilens contagium

id possit. Ad hæc, dico etiam in humoribus posse fieri venenatam qualitatem ex substantiæ corruptione sine putredine, nam ad prioris formæ corruptionem & novæ inductionem, necessariæ quidem sunt prævıæ alterationes (ut in semine, quod dum corrumpitur secundum formam seminis, & induit formam fœtus, alteratur quidem, sed non putrescit) non verò putredo. Liquet id in parte gangræna vel sphacelo correpta, quæ primo corrumpitur, postea putrescit. Sic corruptio quoque præcedit in iis qui per contagium peste afficiuntur: nam venenatum inquinamentum prius communicatur, communicatum corrumpit spiritus & humores, & hanc corruptionem sequitur putredo, sicut demonstravimus *præcedente capite, annotat.* 5. Atque ita ex his satis manifestè liquet putredinem non esse de essentia contagii, neque contagium pestilens ex ea oriri. Quod contra se ipsum docet Vntzerus *lib. citato, cap.* 9. ubi inquinamentum pestilens appellat venenum, quod non dependet ab aliqua quatuor vulgarium qualitate, sed ab occulta specifica qualitate. Super hoc dubio etiam legi poterunt, Fernelius, *lib.* 2. *de abdit. cap.* 14. & Franciscus Valleriola, *in append. loc. com. cap.* 2. sed imprimis Sennertus, *lib.* 6. *prax. part.* 3. *cap.* 3. *& Paralip om. ad lib.* 6. *prax. cap.* 1. qui omnes plurimis aliis firmissimis rationibus (quas hic referre nimis longum foret) hanc, de contagio pestifero à putredine, sententiam penitus destruunt.

IV. In qualibet naturali actione hæc quatuor concurrunt: Agentis fortitudo, patientis dispositio, contactus passi ab agente, & mora agentis in passo. Maximè requiritur agentis fortitudo, quoniam à proportione minoris inæqualitatis non sequitur actio, sed à proportione majoris inæqualitatis, nam magna navis non à parvo, sed à magno vento impellitur. Patientis dispositio necessaria est, quia quodlibet non agit in quodlibet, sed actus agentium fit tantum in agente bene disposito: sic magnes non trahit lignum, non lapidem (quia non sunt aptè disposita subjecta) sed ferrum, dummodo sit mundum, non verò admodum rubiginosum, vel oleo illitum, vel adamante alteratum, tunc enim, propter malam dispositionem ferri, illud non attrahit. Huc facit contactus, immediatus, vel mediatus: nisi enim aut ipsum magnetis corpus, aut aër aliudve medium cui virtus ejus impressa est, ferrum tangat, illud non attrahit: quemadmodum neque ignis aliquem calefacere potest, nisi calefaciendus ab ipso igne, vel ejus calore aëri infuso, tangatur. Etiam tempus & mora expostulatur, nam si lignum parvum in ignem quantumcunque magnum posueris, & statim rursus amoveris, non comburetur, propter nimis parvam moram. Quantum ad pestilens contagium, illud ut agat, debet esse fortius patiente, & non potest agere nisi per contactum in patiente disposito, accedente aliqua mora, quæ interdum longior requiritur, interdum brevis sufficit, imò nonnunquam vix temporis momento opus est, ut contagium vires suas exerat: quæ diversitas procedit ex majore vel minore veneni efficacia ac quantitate, & majore vel minore corporis quod invadit, aptitudine.

V. Dico, *corpus à peste morbosum*: quia non quodlibet corpus, quod alteri quam ipsum habet affectionem communicat, contagiosum est, ut cum calidum aliud calefacit, aut frigidum frigefacit. Neque quodlibet morbosum corpus contagiosum est, ut cachecticum, ictericum, hydropicum. Neque quod-

quodlibet corpus morbosum & contagiosum pestilenti contagio contaminat alterum, (sic scabie vel lue Venerea infectum alteri non infert pestem) sed tantum illud quod à peste morbosum, seu pestilenti veneno infectum est. Sciendum enim, non quælibet venena, nec quælibet corpora venenata esse verè contagiosa, licet multa nobis sint lethalia: sic arsenicum, etsi sit nocentissimum, non est tamen contagiosum: scorpio vel serpens, quamvis homini ictu vel morsu suum venenum communicent, non sunt tamen animalia contagiosa, quia illud venenum non est ipsis morbosum, sed naturale.

Hic quæri posset, an corpus à peste morbosum, sit contagiosum ratione morbi, an verò ratione causæ morbificæ? Dico, utriusque: nempe primariò ratione causæ morbificæ, absque qua nec morbus, nec contagium fieri potuisset: secundariò ratione morbi: nam postquam causa morbifica in corpore generavit morbum, etiam ipsi simul impressit facultatem eandem causam multiplicandi, quæ multiplicata ulterius diffundi ac disseminari potest ad alios: eodem modo sicut fit in fermento, cujus parva quantitas magnæ farinaceæ massæ admista, totam fermentare facit, ita ut postea quælibet istius massæ particula, quousque in operatione persistit, æque efficax sit ad similem quoque effectum edendum: quæ vis isti massæ primò impressa est à primo fermento, at secundariò aucta à fermentatione.

Hic & alia quæstio adjungenda est, anne omnia corpora à peste morbosa sint æque contagiosa? Dico, non: sed illa, quorum morbus in salutem & vitam terminatur, esse minus contagiosa iis, quorum morbus lethalis est. Quia in illis venenum pestilens à robusta naturæ vi & alexipharmacorum usu non solum retunditur, verum etiam tandem extinguitur, ita ut qui è tali corpore exhalant vapores, multò minus venenositatis in se contineant. In his verò venenum evicto calore vitali triumphans, omnibus humoribus maximè venenatam corruptionem imprimit; ita ut è talibus corporibus, quorum humores venenosa labe magis magisque inficiuntur, multò magis venenosas exhalationes efferri necesse sit. Sic tempore pestilentiæ plurimos ab iis, quorum morbus in exitium terminatur; pauciores verò ab aliis, qui à morbo convalescunt, infici, observatum est. Nam in domo aliqua si quispiam peste correptus à morbo evadat, sæpe nullum domesticorum inficit; atque sic morbus sæpe in uno solo illic terminatur: contra verò si unus æger peste correptus moriatur, plures in eadem domo infici & mori solent.

VI. Illa *μιάσματα* Græci etiam *νοσερὰς ἀποκρίσεις*, & *ἀποῤῥοίας*, ac *σπέρματα*. Latini *Morbidas exspirationes*, vel *Morbosa effluvia*, vel *inquinamenta*, & *contagii seminaria* appellant. Quia sicut semen corporis viventis aliud animatum ejusdem speciei producere potest, sic illud *μίασμα* seu seminarium, è corpore morboso emissum, alteri corpori similem quoque morbum inducere potest.

Occurrit hic quæstio, cum in plerisque aliis morbis etiam aliquid morbifici exhalet, quare non omnes sint contagiosi? Respondeo: quia in aliis morbis solummodo effectus causæ aliqua pars, nihil verò ipsius causæ morbificæ exhalat, quæ si exhalare posset, forent plerique morbi contagiosi. Explicabo mentem: multi morbi oriuntur, vel à sanguinis nimia copia, vel à meatuum obstructione, vel à putredine. In morbis à sanguinis copia exhalat quidem pars istius copiæ, sed causa istius copiæ (scilicet nimia boni

boni cibi ingestio, otium, aliave) non potest exhalare. In morbis ab obstructione potest quidem exhalare pars humoris obstruentis, sed ipsa obstructio nequit exhalare, & adhuc minus debilitas viscerum humores obstruentes generantium. In morbis à putredine exhalat quidem pars humorum putrescentium, sed causa istius putredinis (nempe obstructio, solutio unitatis, mala coctio, visceris alicujus vitium, debilitas, vel corruptio, aliave qualiscumque) nequit exhalare. Idem de cæteris intellige. Ac propterea non possunt tales morbi esse contagiosi, in quibus non exhalat aqua causæ morbificæ pars, nam contagium in ipsa causa morbifica consistit, & ab ea peragitur. Hinc autem est, quod pestis sit contagiosa, quia in ea exhalat ipsius causæ morbificæ, nempe veneni pestilentis, pars, una cum parte effectus, nempe putridis vaporibus & excrementis.

VII. Contagiosa μιάσματα per varias vias è corporibus infectis exeunt, ut, per poros cutis, sudores, & invisibiles exhalationes, per exspirationes, dejectiones, & sputa, per pus & saniem, &c.

VIII. Corpori analogo & ejusdem speciei illud venenum pestilens communicari debet, ut pestilentem infectionem inferat: (loquimur de eo quod plerumque contingit, nam pro miraculo habendum non est, si fortè animal brutum, canis, felis, &c. aliquando ab homine, vel homo à bruto animali ægrotante inficiatur, sicut canem rabiosum videmus per contagium inficere hominem simili veneno, licet humanum corpus ipsi non sit analogon:) Nam si ab homine transferatur ad equum, illum non inficiet, quia inter hominem & equum nulla est analogia; atque hinc fit, quod idem venenum, quod homini perniciosum est, equo non noceat. Illa autem perniciosa istius pestilentis veneni operatio, in omnibus hominibus non eodem tempore & modo peragitur: nam cum illud contagiosum μίασμα in corpore receptum est, in aliis citissimè, in aliis lente morbum inducit. Imò in hac peste Noviomagensi, etsi plerumque citissimè se effectis proderet, tamen interdum per aliquot dies, interdum per duas tresve hebdomadas, semel per aliquot menses (exemplum annotavimus *lib. 4. Histor.* 103.) in corpore latuisse, observavimus, antequam sui præsentiam certis ac notis signis manifestaret, viresque suas manifeste exereret. Illa autem operationis tarditas ob duas imprimis rationes fieri potest: 1. Cum venenum pestilens, quod corpus ingreditur, vel est nimis parvæ quantitatis, vel nimis debile, quam ut calorem nativum citò afficere possit; atque tunc ab exiguo initio paulatim vires acquirens, longiore tempore eget, antequam calorem nativum impugnare ac debilitare, viscerum robur dejicere, putredines malignas inducere, & sic ad excellentem potentiam assurgere, ac se manifestè prodere possit: quemadmodum Galenus, *lib. 6. de loc. affect. cap. 5.* illud ipsum docet de sputo canis rabidi. 2. Cum venenum illud recipitur à corpore non satis aptam dispositionem habente, cujus calor nativus fortior illum hostem diu non persentiscit, nec ab illo notabilem vim patitur; attamen tandem ab hoste, tractu temporis clanculum potentiore facto, lacessitus, adversus illum insurgit, & tunc ex illa pugna oriuntur pestifera symptomata. Nam quod venenum pestilens citius vel serius hominem afficiat, non tantum à magis minusve malefica vi dependet, sed etiam à majore minoreve dispositione ac resistentia ejus, qui illud recipit. Id quod quotidie experimur in aliis venenis: nam idem ejusdem ponderis & qualita-

tis venenum variis hominibus exhibitum, alium statim, alium post aliquod tempus; alium gravius, alium levius, alium fere nihil afficit: quod ipsum in medicamentis purgantibus quotidianus usus etiam docet, quæ pro varia disparique ægrotantium ægrorum constitutione, temperamentique diversitate, citius aut tardius, levius aut vehementius operantur. Has rationes planè rejiciunt Hieronymus Mercurialis, Io. Anton. Saracenus, Andreas Cisalpinus, Matthias Vntzerus, Ioannes Morellus, aliique plures; qui expresse negant pestilens venenum per menses vel hebdomadas aliquot in corpore humano occultum latere posse, idque tantum parvo tempore, nempe per duos tresve, aut ad summum per septem vel octo dies fieri posse concedunt. In horum sententiam etiam ego quoque antehac facile ivissem, nisi experientia me aliud docuisset. Sed quare, quæso, venenum pestilens aliquamdiu in corpore occultum latere non posset, æque atque venenum canis rabidi? quod licet etiam naturæ sit infensissimum, in corpore tamen humano, non tantum per dies, hebdomadas, vel menses, sed per annos latuisse, observarunt, Alpharabius, præclarissimus Arabs Medicus, Matthiolus, Palmarius, Amatus Lusitanus, Albertus Magnus, Guainerius, Petrus Salius, aliique plures. Quare non æque atque virulentia luis Venereæ? quam in corpore humano diu latere posse, præter quotidianam experientiam, testes sunt, Fernelius, Ingrassias, Franciscus Rennerus, Cardanus, aliique gravissimi Medici. Quare non æque atque in aliis venenis assumptis? quæ teste Galeno, ut & Theophrasto *lib. 9. cap. 16.* nimis parva quantitate, vel debili qualitate assumpta. non nisi post tempus aliquod nocent & interficiunt. Hic fortè dicent adversarii, differre venenum pestilens à rabioso, Venereo, aliisve venenis, quod hæc lentore quodam, & terrestri gravitate prædita sint, cujus ratione tardius in actum promoventur; illud verò subtilissimum sit, ac citissimæ actionis. Sed respondeo: neque alia omnia venena terrestri lentore prædita esse, neque pestilens venenum semper subtilissimum existere, sed hoc sæpius quoque alicujus lentoris particeps esse, cujus ratione tanto tempore in fomite asservari & latere potest. Quæstionem hanc latius tractat Ioannes Oelhafius, *disput. 1. de seminar. pestil. intra corpus vivum latente.* Tandem concludimus, non solum pestilens, verum etiam omne qualecunque venenum, quod corpus ingressum est, vel citius, vel tardius operationes suas edere, prout corpus hoc illove modo dispositum invenerit, & majore vel minore quantitate, aut qualitate illud ingressum fuerit.

Hic non malè subjungi posset alia quæstio, nempe, annè venenum pestilens, quod corpus subiens in eo latitat, priusquam illi corpori morbum actu inducat, aliud externum corpus inficere possit? Dico, posse, eodem modo sicut fit in muliere, quæ cum viro Gallica lue infecto rem habens, ab eo inficitur, potestque cum alio statim coiens eandem ei labem contagio inferre, licet in se ipsa adhuc nulla morbosa istius luis indicia percipiat.

IX. Dico, Medicis neotericis appellari *fomitem*, quia nemo, quod scio, veterum Medicorum fomitis meminit.

X. Fomitis corpus debet esse rarum, ut μιάσματα illa contagiosa, tenaci aliquo vapori immixta, recipere possit; densa enim corpora illa non admitterent: ac propterea nec lapides duriores porphyrii, marmorei, ut nec metalla possunt esse fomes, tum propter densitatem, tum propter frigiditatem. Hac de causa Mercurialis irridet

det eos, qui tempore pestis monetas tractare recusant, vel easdem antequam contingant, abluunt. Fortè hinc ille laudabilis Medicorum mos, toti mundo, quasi vero, communis, originem sumpsit, quod nempe ægris suis in pestilenti constitutione gratis, si diis placet, inserviant, propterea quod nummos scilicet metu contagii tractare non audeant. Videtur Mercurialis ea in parte non fuisse adeo scrupulosus, ut alii Itali solent esse, qui porrectam pecuniam de manu alterius immediatè non audent accipere, sed illam in pelvim aqua repletam prius injici curant, ut si qui fortè viscidi noxii vapores à manu dantis adhæreant, illi prius aquâ vel abluantur, vel extinguantur. Nostrates videntur cum Mercuriali sentire, fomitem contagii metallis, propter eorum densitatem & frigiditatem, inhærere aut adhærere vix posse, atque hinc tempore pestis nunquam anxii sunt in tractandis monetis, sciunt quippe fomitis corpus, nec adeo densum, nec adeo frigidum esse debere aut posse, quia frigore & gelu edomatur contagii vis, sicut è contra magno calore consumitur.

Quæritur, utrum contagiosa μιάσματα, quæ in fomite hærent, sint ejusdem naturæ & venenositatis cum causa morbifica, quæ isti corpori, è quo exierunt, morbum induxit? Dico, planè eandem naturam & vehementiam continere. Quare igitur omnia μιάσματα è corpore morboso exeuntia, non constituunt ubique fomitem, corpore, seu subjecto aliquo commodo ad fomitē dato? quia μιάσματα illa per se tenuia plerumque sunt, ac propterea deferuntur & dispergunt ut plurimum per aërem, nec facile alicui rei, propter tenuitatem & subtilitatem adhærent, sed una cum aëre facile ab aliis inspirantur; (hac de causa valde periculosa est conversatio cum infectis.) At si illa μιάσματα immixta fuerint tenaci alicui vapori, atque ita ad commodum inane corpus delata, illi firmiter adhærebunt, & fomitem constituent. Hinc est quod pestiferorum novissimi halitus (quibus illa μιάσματα immixta sunt) è moribundis exeuntes, plerumque fomitem constituant; quia moribundorum calor jam penè extinctus & omni vigore privatus, putridas fuligines amplius attenuare & discutere nequit, ac propterea crassas tantum & tenacissimas exhalationes vaporosas emittit, quæ cuicunque disposito corpori obvio facile inhærent, eique se insinuant. Hic est ille halitus verus (à multis pro fabula habitus) de quo vulgares loquuntur, cum dicunt, se vidisse ab ægro extremum spiritum reddente exiisse venenum pestilens instar parvæ nubeculæ ceruleæ (nam illi ultimi halitus talem colorem aliquo modo rudioribus referre videntur, si candela ardens paulò longius à lecto adstet) idque se insinuasse in hanc aut illam rem. In eo quidem errant illi rudiores, quod totum venenum pestilens una cum extremo spiritu è corpore exire arbitrentur, cum tantum aliqua veneni pars, vaporibus istis permixta, exeat: attamen docet experientia, ex rebus illis, in quas talem nebeculam transferri viderunt, postea casu commotis vel excussis, pestem non semel aliis adstantibus mox communicatam fuisse.

XI. Thucydides refert contagium pestilens per fomitem ex Æthiopia in Græciam advenisse. Sic quoque Appianus Alexandrinus, *lib. de bello Illyrico*, scribit olim Celtas, cum superassent Illyricos, ipsorum rebus potitos, peste infectos fuisse, propterea quod Illyrici peste laborassent. Non minus etiam hodie cum vestibus aliisve rebus pestilens venenum ad alias civitates vel regiones deferri videmus: qua de re plu-

ra videantur *praecedente cap.* 8. *annot.* 1. *problem.* 1. *&* *lib.* 2. *cap.* 3. *annot.* 4. *&* 11. Hic duæ quæstiones occurrunt: 1. Vtrum aliquis contagium in vestibus suis circumferre possit, & illud aliis communicare, se ipso illæso manente. 2. Anne solum contagium è fomite prodiens possit inducere pestem generalem. Ad primam respondeo; id fieri posse, si contagiosum inquinamentum circumferatur ab homine aptam dispositionem ad pestem non habente, qui tamen illæsus manens per hunc fomitem, illud venenum pestilens alteri aptam dispositionem habenti impertiri potest. Hujus rei exempla tempore pestis extant in vespillonibus, aliisque qui ægris & mortuorum sepulturæ inserviunt, quorum hominum communionem non minus quam ædes infectas, imò adhuc magis fugere jubent omnes Medici, quia tales plerumque solent contagium pestilens, ipsis innoxium, aliis verò dispositis damnosissimum circumferre. Ita scribit Evagrius, *Histor. Eccles. lib.* 4. *cap.* 28, contigisse in magna peste sui temporis, ut sæpe homines sani ex infectis regionibus discedentes, & in liberas abeuntes, inficerent illarum regionum sanos, eo quod in vestibus fomites inscii circumferrent, quos aliis communicabant, atque ita etiam aërem inficientes, pestem inducebant. Ad secundam dico; per contagium fomite translatum duobus modis pestem induci. 1. Cum contagium illud peste vigente fomiti immissum non diu post ad alia loca transfertur, ibidemque aliis communicatur, qui rursus simile contagium à se diffundentes, plures ipsis vicinos inficiunt, atque sic pestis pomeria ulterius extendunt: qualem pestem describit Rondeletius, *lib. de febr.* à qua illos tantum infectos fuisse refert, qui infectas ædes frequentaverant. Verum talem pestem minimè generalem seu epidemiam appellari posse putamus. 2. Cum contagium adeo vehemens est, ut non tantum proximos homines, sed ipsum etiam aërem inficiat, qui deinde omnibus promiscue communicatus, sævam pestem inducere potest: quæ tamen pestis licet in una vel duabus civitatibus vagari queat, pluribus tamen regionibus communis fieri nequit, nisi aliquid *divini*, de novo cœlitus immissi, aut in aëre generati, concurrat, quod non tantum inceptam causam adaugeat & promoveat, verum etiam aërem pravis qualitatibus imbuendo, & alimenta corrumpendo, corpora debilitet, atque sic ad pestem facilè suscipiendam disponat. Saltem contagium in fomite latens non debet esse antiquum, ut postea pestem accendat: nam (ut antea dictum, *cap.* 8. *annot.* 1. *problem.* 1.) contagium in fomite integris viribus non diu persistit, sed aliud citius, aliud tardius in eo emoritur, & ad summum spatio unius anni prorsus invalidum evadit, adeoque aboletur, ut inde nihil mali amplius metuendum sit. Huic nostræ sententiæ, procul dubio, in contrarium objicientur testimonia aliorum auctorum, qui scribunt, non tantum à recenti, verum etiam ab antiquissimo contagio, quod plurimis annis in fomite delituit, furiosissimas epidemias maximeque perniciosas & generales pestes fuisse excitatas. Quale est testimonium Ammiani Marcellini (hujus mentionem fecimus supra, *cap.* 8. *annot.* 1. *probl.* 4.) qui scribit ex antiquissima arca aurea, in templo Apollinis reperta, tam virulentum pestilens contagium erupisse, quod magnam mundi partem infecerit. Vt & aliud Trincavellæ, qui, *lib.* 3. *Consil.* 17. refert Iustinopoli pestilens venenum per viginti annos latuisse in chordis illis, quibus mortui tempore pestis ad sepulchra dimissi fuerant, quibus post tantum

tum

tum temporis è ſcrinio quodam depromptis, contagioſam malignitatem primò proximè adſtantes, ac deinde totam civitatem invaſiſſe, ita ut ex hac occaſione decem hominum millia interierint. Item illud Sennerti, qui *libr.* 4. *de febr. cap.* 3. ſcribit, Laubani à contagio, quod quatuordecim annis in linteo latuerat, peſtem magnam excitatam, & vicinis quoque civitatibus communicatam fuiſſe. Verum etſi hæc teſtimonia ab auctoribus fide dignis conſcripta ſint, attamen quia illi hæc non de ſua propria experientia proponunt, ſed tantum ex relatu proletariorum quorundam, de viliſſima plebis fæce hominum, (qui non tantum mendaces, verum etiam valde rudes & creduli ſunt, atque ſuas imaginationes facile aliis tanquam veriſſima oracula proponunt, vel ut alios ignaros fallant, vel ut nimis credulos irrideant) ſcribunt, non videntur certe tanti momenti, quæ noſtram experientiam, multijuga obſervatione, atque etiam ratione confirmatam evertere queant. Sciendum quippe, cum peſtis invadit, multos homines, præcipuè rudes, timidulos, ac ſuperſtitioſos, ſibi facile perſuadere, illam ex hac illave occaſione initium ſumpſiſſe, cum tamen illis putata occaſio ſæpe nihil ad peſtem fecerit, ſed morbi cauſa ad peccatorum punitionem à Deo de novo in aëre genita vel immiſſa fuerit. Eodem modo ſicut fit, cum hoſtis urbem aliquam ex improviſo obruit & capit, facile ſibi quiſque perſuadet, vel foſſas minus altas, vel muros ruinoſos urbis captæ cauſas eſſe, cum potius incolarum negligentia, & quod non vigilaverint, culpari deberet. Hîc aliud occurrit dubium; quomodo tam exigua veneni peſtilentis in fomite latentis quantitas, tantam infectionem de ſe diffundere poſſit, ut multos adſtantes inficere queat? Dico, illud eodem modo fieri, ſicut parvum fermenti fruſtum magnam farinaceam maſſam fermentat: plura hac de re videantur *annot.* 5. *præcedente.*

XII. Etiam Marſilius Ficinus, *lib. de peſte*, docet pannos & parietes ſi ſpatio viginti dierum perflentur & emundentur, ab omni contagio depurari. Quod tamen ſemper tam brevi ſpatio non fieri, etſi plerumque contingat, liquet infrà, ex *lib.* 4. *hiſtor.* 119.

Cap. XI. *De cauſis infectionis.*

IAm ante docuimus peſtem eſſe morbum communiſſimum, ejuſque cauſam elemento communiſſimo, nempe aëri, imprimis inhærere, ſive illa primitus à ſummo Deo ei immiſſa, vel in eo genita, ſive à contagio ei ingeſta fuerit. Hanc quoque cauſam peſti adſcripſerunt Hippocrates, Galenus, Avicenna, aliique præclariſſimi Medici, nec quemquam fere invenias, qui non putaverit primitivam peſtis cauſam in aëre gigni, ejuſque nocentiſſima ſeminaria in aëre maximè divagari. Verum cum nemo viventium aëre carere poſſit, ſed eodem illo elemento omnes neceſſariò frui debeant, mirum videtur, illo jam maligna ac peſtilenti labe infecto, quare non omnes homines & animantes, qui eodem illo fruuntur, iſta venenata pernicies æqualiter offendat: cur aër ille inquinatus, cum ſit omnium

ſanitati vitæque adverſus, inſpiratus omnes non malè afficiat : cur eadem peſtis quæ homines invadit, pecora etiam non inficiat. Ad hujus dubii ſolutionem dicimus : *Primo*, aërem per omnes ſuas partes (1.) æquali malignitatis gradu infectum non eſſe. *Secundo*, infectionem omni tempore (2.) & ubique locorum (3.) æquè magnam non eſſe, ſed ſuos gradus habere : nonnullis enim in locis & temporibus minimam, in aliis majorem, in aliis maximam exiſtere, & prout homines hunc illumve aërem hoc illove loco & tempore ingrediuntur ac inſpirant, ita illos, pro iſta diverſitate, vel vehementius, vel levius, vel planè non infici. *Tertio*, ad peſtilentem infectionem non minus requiri cauſam recipientem (4.) quam efficientem ; quæ non ex qualitatum primarum intemperie, non ex putredine (5.) ſed ex totius ſubſtantiæ occulta quadam & inexplicabili diſpoſitione reſultat : quæ diſpoſitio in aliis talis eſt, ut à peſtilenti veneno ſtatim afficiantur ; in aliis talis ut difficulter ab eo lædantur ; in aliis talis ut eidem ſine ulla noxa reſiſtere poſſint.

ANNOTATIONES.

I. SI aër per omnes ſuas partes æqualiter peſtilenti labe contaminatus foret, totus venenum eſſet, nec ullum animal in eodem abſque ſanitatis vitæque naufragio commodè vivere poſſet. In peſte autem nonnullæ minimæ ejus particulæ tantum contaminatæ ſunt, eæque adeo paucæ, ut plurimorum animalium naturis nihil obſint, & tantum certis quibuſdam diſpoſitionibus damnum inferant. Eodem fere modo ſe res habet, quemadmodum ſi quis in cubiculo hominibus pleno aliquantum ſulphuris accendat : ab iſto enim nidore, ſi paucus ſit, nec aërem totaliter inficiat, maxima eorum pars nihil offendetur, imò multi exiguum iſtum nidorem non percipient : verum ſi inter illos quidam fuerint aſthmatici, tuſſiculoſi, aliudve pectoris vitium habentes, illis nidor ille ſulphuris, licet exiguus, ſtatim ſummam moleſtiam inducet. At ſi tantum ſulphuris in iſto cubiculo accenderetur, ut omnes aëris partes æqualiter ab eo inficerentur, nemo in iſto nidore vivere poſſet, ſed omnes ſuffocarentur.

II. Omni tempore infectionem non eſſe æque magnam, docet uſus : in principio enim & fine peſtilentis conſtitutionis morbus adeo gravis & crudelis non exiſtit, quam in augmento & ſtatu. Præterea ut plurimum æſtate & autumno (quia horum temporum conſtitutiones corpora maximè diſponunt & præparant ad peſtem) imprimis in his noſtris regionibus, multò graviorem tyrannidem exercet, quam media hyeme ; licet interdum etiam contrarium evenire viſum ſit, idque propterea, quia anni tempeſtates non ſemper debito ac conſueto modo ſe habent, (ut cum æſtas ſubfrigida, hyems tepida fuerit, &c.) atque hinc pro earumdem varia mutatione, ſæpe etiam furor peſtilens variat.

III. Certiſſimum eſt peſtilentem infectionem ubique locorum non eſſe æqualem, neque eandem per totum mundum æqualibus furiis debacchari ; ſed ut plurimum modò hæc, modò illa loca, nunc vehementius, nunc levius inva-

invadere, & rursus alia multa intacta relinquere. Eo sensu intelligendus est Galenus, quando longam sui temporis pestem describit: ut & Philostratus, cum pestem suo tempore quindecim annis durasse, refert: nec non Iacobus de Partibus, *in comm. ad primam quarti Avicennæ*, quando pestem suo tempore per quindecim annos totum terrarum orbem pervagasse refert. Non quod eodem tempore omnes regiones & urbes simul peste infectæ fuerint, sed quod isto intervallo, modò in una orbis parte, modò in altera, morbus hic debacchatus fuerit, & plerasque regiones infestaverit. Sic etiam nostra ætate non semel Italiam solam, vel solam Germaniam, vel Galliam, vel Angliam, aliasve regiones seorsim peste afflictas fuisse notum est. Sic quoque Euagrius, Ecclesiasticus scriptor, refert maximam sui temporis pestem non simul omnes regiones invasisse, sed sine ullo ordine, modò hanc, modò illam afflixisse: *Subjungit*: sæpe aliqua in urbe dimidium populi fuisse infectum, & aliud dimidium fuisse liberum. Hanc de pestis varietate secundum loca opinionem confirmant omnes Medici, nam hoc fundamento innixi, jubent ad præservationem infecta loca citò & longè fugere. Sed quò? ad aërem salubriorem: ergo præsupponunt aërem in uno loco pestilenti labe infectum esse, aliis multis illæsis.

IV. Nullum agens potest agere absque patientis aptitudine, teste Galeno, 1. *de differ. febr. cap.* 4. ubi sic inquit: *Nulla causarum sine patientis aptitudine agere potest: alioqui omnes qui sub Sole æstivo, aut nimio motu exercentur, aut vini potu gravarentur, aut irâ excandescentes, aut tristitia affecti, febricitarent: alioqui etiam, ut arbitror, circa Canis exortum omnes ægrotarent, & pestilentia morerentur: at, ut diximus, magnam in generatione ægritudinum, partem habet ejus, qui passurus est, habilitas corporis.* Idem paulo post, eodem capite, subjungit: *Cum enim corporum dispositiones dissimiles sint ac multiformes, quædam facile alterantur ac patiuntur à causa in ipsis operante, quædam insuperabiles ac impassibiles omnino existunt, quædam cum difficultate patiuntur.* In hunc sensum quoque scribit Hippocrates, *lib. de flatibus*: *Sed est fortè qui dicat, ut quid ergo non omnibus animantibus, sed alicui eorum generi accidunt hi morbi? cui ego sic responderim: differt corpus à corpore, natura à natura, nutrimentum à nutrimento, non enim omni animantium generi eadem sunt commoda & incommoda, sunt alia aliis magis convenientia.* Sic etiam pestifera lues neminem corripit, nisi eum qui habuerit recipiendi aptitudinem, procedentem potius ex occulta quadam naturæ proprietate, quam ex mala corporum vel humorum dispositione, seu morboso apparatu. Hanc aptitudinem nonnulli Medici malè arbitrati sunt dependere à peculiari quadam similitudine, seu analogia veneni pestilentis cum corpore quod inficitur; *quia*, inquiunt, *simile cum simili promptè jungitur.* Dico, *malè*, quia in analogia non est pugna, simile enim simili junctum illud conservare nititur. Contra verò omnis actio in contrarietate consistit, & agens dum agit in patiens, ea intentione agit, ut illud sibi simile reddat. Non dependet ergo illa aptitudo ab analogia, sed potius à peculiari quadam ἀντιπαθείᾳ, quæ est inter venenum pestilens & corpus recipiens. Ista autem ἀντιπάθεια dependet à peculiari quadam corporis dispositione, quæ dispositio duo requirit: *Primo*, similitudinem generis: neque enim quæ hominibus infesta est pestis, eadem bruta afficit, quæ ovibus eadem sues; quæ piscibus eadem quadrupedes terrestres; quia non est similitudo generis, ergo dispositionum magna

gna diversitas. Hinc etiam est quod venenum aliquod non sit cuilibet animali venenum; sine noxa enim araneas comedunt gallinæ, serpentes & bufones ciconiæ, quæ tamen hominibus aliisque multis animantibus sunt lethalia venena: idem quoque in peste evenit. *Secundo*, requirit hæc dispositio aliquam occultam specificam similitudinem inter corpora inficienda & infecta, cujus ratione pestilens venenum ipsis æqualiter magis infestum ac perniciosum existat, quam aliis qui illam specificam qualitatem non habent. Atque hæc causa est, quod interdum integræ familiæ, in quibus omnes, ratione originis, istam similem qualitatem habent, peste extinguantur (exempla vide supra, *cap.* 4. *annot.* 6.) aliis plurimis illæsis. Hinc etiam est quod interdum una natio magis peste inficiatur, quam alia, quemadmodum Cardanus, *lib.* 8. *de rer. varietat. cap.* 40, meminit pestis cujusdam Basiliensis, in qua soli Helvetii, non Itali, non Galli, non Germani affecti sunt. Et Ioannes Vtenhovius, *peregrinat. Eccles. Anglica cap.* 4, meminit sævissimæ pestis Hafniæ in Dania, à qua omnes advenæ, Angli, Belgæ, Germani, immunes erant, quamvis etiam promiscuè inter infectos in ædibus infectis versarentur. In quo autem illa occulta dispositio consistat, quæ tantam cum veneno pestilenti antipathiam habet, nemo facile explicaverit: ac proinde frustra laborant, qui illam in manifestis qualitatibus, in temperamentis, in sexu, in ætate, in regione, in caloris nativi & vitalis facultatis robore vel debilitate, in corporum puritate vel impuritate, in minimarum particularum figuratione, aliisve similibus quærunt; nam nihil horum majorem vel minorem immunitatem à peste polliceri potest, ut docet quotidianus eventus: plurimi enim tam juvenes quam senes, tam viri quam mulieres, tam in una mundi parte quam alia, debiles, cacochymi, pravis humoribus referti, intemperanter viventes, pravo victu utentes, aliique similes, in domibus infectis, inter ægros peste correptos, inter eorum fœtidissima excrementa, imò inter jam putrescentia mortuorum cadavera, absque ullo sanitatis incommodo sæpe versantur; cum è contra alii multi euchymi temperatissimi, robustissimi, prudentissimè viventes, qualibet levissima occasione peste corripiantur. Hinc Pigræus, *prax. lib.* 8. *cap.* 1, non ineptè sic ait: *Quamvis difficile sit judicare, qualia corpora disposita sint ad pestem, attamen videmus illam magis quærere certam quandam præparationem, quam cacochymiam, aut malam habitudinem; facilius enim ab illa inficiuntur corpora quorum humores ad corruptionem apta sunt, quam alia quorum humores corruptionem jam conceperunt; & videtur pestis esse talis qualitas, quæ sedem potius quærit in corpore sano, quam aliis morbis obsito.* Fateri igitur necesse est, in quibusdam individuis esse peculiares dispositiones corporis atque cordis, quæ auræ pestilenti vel validissimè resistunt, vel non resistunt; has autem dispositiones, vel dispositionum qualitates, nobis in hac naturæ caligine, & formarum ac qualitatum ignoratione, occultas esse & incognitas. Quapropter etiam Fernelius, *lib. de febr. cap.* 17, in hujus dispositionis investigatione non multum laborat, sed simpliciter dicit: *Est cognitu difficillimum quid corpus unumquodque pestilentiæ obnoxium reddat.* Lucretius & Fracastorius succinctè & eleganter dixerunt, in peste varia ac diversa vagari seminaria, quæ prout his illisve amica vel inimica existunt, ita etiam modò hunc, modò illum inficere. Platerus, *centur. posthum. quæst.* 42, sic inquit: *Qua-*

Quænam hæc objecti sit dispositio, ut lubenter edoceri cupio, sic nos nescire, promptè fateor, licet non ignorem hoc venenum pro varia corporis dispositione variè agere. Forestus, *lib. 6. Obs. 9. in scholio*, ait: *Propria & peculiaris constitutio atque præparatio, quæ loca vel corpora reddit pesti obnoxia, omnino nos latet, neque sensu, neque ratione, sed solo eventu & experimento comprehenditur.*

V. Dico, *non ex putredine*, id est, non primario ex putredine: nam putredo est una ex illis causis quæ tantum secundario corpora ad pestem disponunt. Hæc enim humores corrumpendo, & spiritus alterando ac inficiendo, calorem nativum ad sui coctionem & expulsionem distrahit, ac simul viscerum robur imminuit, naturæque vires infringit & impotentiores reddit, quam ut pestilenti veneno resistere queant. Hinc fit quod in constitutione pestilenti ad omnes morbos putridos, qui homines tunc invadunt, se pestis facile adjungat, & rarò tunc morbus putridus peste incomitatus cernatur: quia dispositio eorum qui morbis putridis affliguntur, mediante putredinis occasione apta redditur ad pestem recipiendam. Eodem fere modo hæc res peragitur, sicut fit in munitissima aliqua urbe, quam nullus hostis, durante civium concordia, superare potest: hæc si casu exortis dissidiis intestino bello conflagret, atque tunc eandem fortis aliquis hostis forinsecus invaserit, dum ab intestino tumultu vires diffractæ, & aliis negotiis impeditæ, vel aliorsum distractæ fuerint, facillimè eam ingredietur & capiet: non quod illa urbs primariò per se aptitudinem habuerit ut facile capi posset; non etiam quod cives in isto tumultu hostem primi advocaverint, sed quod secundario ex occasione istius intestini belli hostis occasionem nactus fuerit muros absque impedimento conscendendi, & urbem superandi.

CAP. XII. *De causis febris pestilentis quæ pestem comitatur.*

VEnenum pestilens, quod totius substantiæ dissidio calori nativo infensissimum existit, cum sit tenuissimum ac subtilissimum, simul ac corpus ingreditur, & præcipuè cum per inspirationem ejus penetralia subit, facillimè labis ac malignæ suæ venenositatis notam imprimit sanguini arterioso, ejusque subtilissimæ parti, spiritui vitali, cum eoque ad cor procedens, ipsius vitalitatis asylum fortissimè impugnat, ut evicto summo illo munimento, totum microcosmicum regnum protinus devastet. Hujus crudelissimi tyranni insultibus natura se opponit, omnesque vires intendit, ut dirum hunc hostem reprimere, retardare, & quam longissimè è penetralibus suis propellere atque arcere possit. Hæc pugna si citò peragatur, & cor vel à majore seu fortiore veneno statim (1.) suffocetur, vel illud statim foras expellat, antequam ulla humorum putredo generari possit, tunc fit pestis sine febre, & sæpe etiam fiunt anthraces ac bubones sine febre. Si verò pugna hæc diutius perduret, & calor nativus in certamine adversus pestilentem hostem occupatus, debilitetur, ac in coctione & regimine humorum corporis imbecillior evadat, non possunt

non humores citò putredinem concipere, è qua tunc febris (2.) exsurgit, quæ etiam maligna (3.) ac pestilens evadit, à pestilentis veneni infectione, ipsis quoque humoribus communicata. Tunc cor à duobus malignis hostibus impugnatur, nempe à pestilenti veneno, & à putredine febrili: pestilentis tamen veneni invasio tempore & natura putredinem febremque (4.) antecedit, atque ita putredo & febris fiunt symptomata pestis. Illa verò febris, vel citius, vel tardius pestilentis veneni invasionem sequitur, & major vel minor, ac hujus vel illius typi (5.) vel propter humorum putrescentium confusionem, absque typo est, prout pestis invadit hoc illove tempore & loco, & corpus hoc illove modo (6.) vel bene, vel male temperatum.

ANNOTATIONES.

I. TAntæ violentiæ sæpe est pestilens venenum, ut nonnullos statim ipso invasionis momento repentè occidat, aliis intra breve tempus vitæ filum citius abrumpat, quam inflammationi aut putredini tempus detur. Hujus rei etiam aliqua exempla in peste Noviomagensi vidimus, & aliàs quoque ab aliis Medicis observata fuisse legimus. Iacobus de Partibus, *in comment. ad primam quarti Avicennæ, cap. de peste*, narrat suo tempore in pestilenti constitutione interdum ægros ad ipsum cum urinis accessisse, quos ex pulsu aliisve signis nulla febri, nulla inflammatione, nullo gravi symptomate laborare percipiebat, qui tamen statim mortui concidebant. Plutarchus *in Romulo*, scribit in illa peste multos absque morbo interiisse, id est, ex improviso extinctos fuisse, antequam aliquis morbus generari posset. Valleriola, *loc.com.lib.3. cap. 18.* scribit tempore pestilentiæ anni 1534, in Gallia Narbonensi hujusmodi mortes sæpius visas fuisse, imò nonnullos loquentes & incedentes, repentè, quasi fulmine ictos concidisse. Mercurialis *lib. de Peste, cap.18*, in Patavina peste tales subitaneas mortes non uni accidisse refert. Quercetanus, *in Alex. cap.4.* meminit magnæ pestis quæ Aquisgranum infestavit, in qua multi mensis assidentes, & cibos deglutientes, animam reddiderunt. Droëtus, *Consil. de peste, cap. 3.* refert, Lugduni tempore pestilenti homines obambulantes per viam subitò exanimatos concidisse in terram. Alexander Benedictus, *lib. de febr. pest. cap.2.* de peste quadam sic inquit: *Hoc malum miserabile mortalibus ita evenit subitò, ut plurimi sine febre inter domesticas ac forenses actiones, decem horarum spatio, quidam viginti, sine urinæ pulsusque certo signo, in templis, in via, ex insperato raperentur.* Follinus, *Amulet. cap. 16.* refert anno 1502, Bruxellis tam crudelem sæviisse pestem, qua sæpe quingenti una die fuere sublati, & homines læto convivio assidentes, inter calicem supremaque labra, tanquam percussi fulgure, protinus exspirarunt. Zacutus Lusitanus, *Prax. admir. lib. 3. Observat.43.* scribit, ex immenso fœtore sanguinis è secta pestiferi vena effluentis, tres ministros subitò interfectos fuisse, & quasi sideratos illicò animam efflasse. Similia quoque se vidisse testantur, Gemma, *lib.1. Cosmocrit.cap.17.* Petrus Salius Diversus, *de pest. cap. 5.* & Paræus, *lib. 21. cap. 17.* Sed quænam

nam est causa tam violentæ operationis? Dodonæus, *Prax. lib. 1. cap.* 18. dicit, pestis seminaria interdum esse minus acuta & lentioris activitatis; interdum acutissima & tenuissima, atque hæc citissimè ad cor pervenire, & maximæ, ac velocissimæ activitatis esse. Qualem autem operationem hæc acutissima seminaria in corde faciant, describit Hercules Saxonia, *Prax. lib.* 11. *sect.* 2. *cap.* 3, his verbis: *Hinc fit in peste non rarò homines, integra valetudine fruentes, & sanorum omnia munia obeuntes, momento temporis, quasi fulmine percussos, cadere & interire, quod in aliam causam, quam in spirituum vitalium à veneno, inspiratu accepto, corruptionem, referri non posse, pro constanti habeo.*

II. Hic gravissimum problema examinandum occurrit, nempe, *Vtrum febris sit de essentia pestis, nec ne.* Hercules Saxonia, Ioannes Paschalius, Rondeletius, Angelus Sala, Petrus Paulus Pereda, Palmarius, Antonius Portus, aliique præclari Medicinæ proceres, multis variisque argumentis probare nituntur, febrem esse de essentia pestis, nec pestem sine febre dari posse. 1. *Quia*, inquiunt, invasionis modus & symptomata illud docent: nam pestis invadit cum horrore, quem postea excipit calor, ut in multis febribus putridis fieri solet: adsunt quoque vigiliæ, oris siccitas, sitis, aliaque symptomata, putredinis & febris indicia. 2. *Quia* morbi acutissimi semper febrem comitem habent, testibus, Hippocrate, 1. *epidem. sect.* 3. *text.* 3. & Galeno, 1. *aphoris.* 7. nec non 3. *de difficult. respir.* ubi scribit, febrem esse inseparabilem à morbis acutis. 3. *Quia*, secundum Galenum, 1. *de differ. febr.* 4. pestis generatur ex putredine accensa circa cor. Nequaquam autem insignis putredo circa cor fieri potest sine calore in ipso prius accenso, atque inde per universum corpus diffuso. 4. *Quia* infensissimum pestilens inquinamentum non potest subsistere sine putredine & calore præter naturam: Galenus enim, 6. *epid. com.* 1. *text.* 29. pestis causam statuit in immensa humorum corruptione, calorem simul putridum inducente. 5. *Quia* Hippocrates, *lib. de flat.* dividens febrem in particularem & communem, dicit communem febrem ab omnibus appellari pestem. 6. *Quia* Galenus, *lib.* 1. *de differ. febr. cap.* 4. & cum illo Avicenna, Rases, Aëtius, Paulus Ægineta, omnesque fere Medici, tam veteres, quam neoterici, in tractatu de febribus pestis historiam describunt, quasi eandem febribus annumerantes. 7. *Quia* experientia docet, pestem cum febre invadere. Hæc sunt primaria argumenta & propugnacula, quibus gravissimi Medici dictam opinionem hactenus stabilierunt: quam tamen veritati minus consentaneam, nec febrem de essentia pestis esse, sed hanc ab illa differre, & sine illa existere posse, nunc ordine demonstrabimus. Respondemus igitur *ad primum* argumentum, pestem quidem multoties invadere cum horrore, sed non semper, neque etiam calorem intensum semper sequi, sed ejusdem nullum excessum haud rarò in ægris toto morbi decursu animadverti, ut experientia docet, & Medicinæ Scriptores passim testantur. Dicimus etiam horrorem non esse certum signum febris, ut nec calorem. Quantum ad symptomata, vigilias, sitim, &c. neque illa in peste semper apparere, neque semper esse certa febris indicia. *Ad secundum:* cum Hippocrates & Galenus dicunt, morbos acutos habere febrem comitem, ipsos non de omnibus, sed de plerisque id intellexisse: quod inde liquet, quia dantur aliqui acutissimi morbi sine febre, ut apoplexia, epilepsia, tetanus, &c. quos sine febre acutos esse testatur Ga-

lenus, *com. ad 2 Aphor.* 19. *& ad 5 Aphor.* 30. Præterea illis verbis ipsos significare voluisse, febrem plerumque vel antecedere, vel comitari, vel sequi morbos acutos, non autem febrem esse de essentia morborum acutorum, & ab illis inseparabilem; nam si interdum sequatur, interdum planè non adjungatur, separabilem esse certum est. Illam fuisse Hippocratis mentem, liquet ex 3. *epidem.* ubi agens de sacro igne & ulceribus pestilentialibus, inquit: *Multos autem una cum febribus, & ante febrem, & à febre arripuerunt.* *Ad tertium:* cum Galenus dicit, pestem generari ex putredine circa cor accensa, ipsum eo loco per *pestem* non intellexisse ipsam pestem, sed febres pestilentes: nam alioqui sibi ipsi contradixisset, talis enim putredo non posset circa cor accendi sine putredine, & tamen *lib. 9. de medic. simpl. facult.* docet pestem interdum esse sine febre. *Ad quartum:* nos ante, *cap.* 8. *annot.* 1. *problem.* 4. & *annot.* 6. satis fuse demonstrasse, pestilens inquinamentum, nec è putredine oriri, nec in putredine consistere, sed esse rem à putredine diversam: quotidianam quoque praxim docere, multos à pestilenti inquinamento repente ac in momento suffocari, antequam ad gignendam putredinem aut inflammationem ullum tempus detur: exempla patent annotatione præcedente. Quantum ad Galeni citatum locum, negamus ipsum eo loco agere de peste, vel pestis causam inquirere, sed dicimus illum apertissimis verbis loqui de febre pestilente: sic enim ait: *Sed febrium enumeratio, nunc in præsenti sermone proposita, à differentia caloris accipitur, sub qua & pestilens febris, putridum calorem habens, contineri potest.* Et paulo post addit: *Sola pestilens febris denotatur, cujus ab aliis calor per putredinis excellentiam differt.* Ne minimam autem in toto isto commentario mentionem facit ipsius pestis, sed dicit, febrem habere calorem putridum excellentem; quod ipsi concedimus, de quacunque febre pestilente illud intellexerit, sive de ea quæ pestilentem constitutionem præcedit, sive de ea quæ pestem comitatur, sive de ea quæ est sine peste: verum de ipsa peste id minimè verum est. *Ad quintum:* licet Hippocrates dicat febrem communem appellari pestem, inde tamen concludi non posse, pestem esse febrem communem: nam illud eodem rediret, ac si quis diceret, apoplexia ab omnibus appellatur morbus lethalis, ergo omnis morbus lethalis est apoplexia. Præterea sciendum (sicut etiam antea, *cap.* 1. *annot.* 6. diximus) *pestis* vocabulum sæpius etiam detorqueri ad omnes res perniciosas, atque eo sensu fortè Hippocratem significare voluisse, febrem communem, quia valde perniciosa existit, multosque interimit, ab omnibus appellari pestem: sic etiam hodie vulgus febres malignas communes, quibus multi moriuntur, pestem appellare solet, propterea quod instar pestis communes sint, ac valde perniciosæ. Galli adhuc magis impropriè solent febres quartanas, omnesque morbos odiosos ac difficilis curationis, suâ linguâ *pestes* appellare. *Ad sextum:* historiam pestis à plerisque Medicis subjungi tractatui de febribus, quia morbus hic ut plurimum febrem sibi comitem, vel à principio, vel paulo post, adsciscit, non tamen individuam, sed ab eo separabilem, nam est sua cuique particularis ratio, pestis enim oritur ex maligno veneno, febris ex putredine & calore. *Ad septimum:* in prima pestis invasione febrem sæpe quidem animadverti, sed talem quæ procedit ex putredine à pestilenti veneno inducta, ita ut veneni invasio tempore febrem antecesserit: præterea dicendum, sæpius etiam per multas horas febrem

febrem pesti in principio non adesse; imò sæpe toto morbi decursu nullam febrem pesti adjungi, quod necessario tamen ab ipso invasionis momento fieri deberet, si febris esset de essentia pestis, nam essentia est inseparabilis ab eo cui præstat suum esse.

Hæc sufficiant ad amputationem istorum fulcrorum, quibus prædicta opinio hactenus innixa fuit. Quid de re ipsa sit, in textu diximus, nempe febrem pestilentem, pestis comitem, immediatè non oriri à veneno pestilenti, sed mediante putredine, id est, non generari propterea quod humores à veneno pestilenti inquinantur, sed quod cor pestilenti veneno irretitum, obrutum, plurimumque debilitatum, inquinatos humores debito modo, neque coquere ac dilatare, neque regere & satis dispellere possit; qui hac de causa putrescunt, caloremque præter naturam concipiunt, sicque febrem excitant; quæ ob dictam causam ordine posteriorem necessariò est diversa ac separabilis à peste, ejusque symptoma. Hoc ipsum confirmant dogmata & auctoritates, tam veterum, quam neotericorum, nec minus quotidiana praxis & obvia exempla. Hippocrates, 3. *epidem.* pestilentes quosdam morbos describens, inquit: *His adjuncta aliquando erat febris; aliquando non erat.* Paulo post addit: *Ipse morbus multis eo erupit citra febrem, & in febre.* Et 6. *epidem. sect.* 7. dicit: *Quibus voces frangebantur ad tussim, horum plurimi ne febricitarunt quidem, aliqui verò parum.* Galenus, 3. *epid. sect.* 3. *comm.* 158. ait: *Cum mortales vel citra febrem pestis corripit, &c.* Idem, 9. *de simpl. med. fac. cap. de Terra Samia: Bibitur,* inquit, *ex vino albo consistentia tenui, modicè diluto, si aut planè febre careant, aut leviter ea teneantur; sin graviter febriant, admodum aqueo.* Æschines, antiquus & doctissimus Orator, in epistola ad Philocratem ita scribit: *Delii pestilenti morbo laborabant, cæterum nulla febris accedebat.* Haly, inter Arabes magni nominis Medicus, *Theoria lib.* 5. *cap.* 2. expressis verbis docet, pestem multoties febre minime comitatam conspici. Inter neotericos idem docent, Duncanus Liddelius, *de peste cap.* 1. Theodorus Corbejus, *lib.* 2. *patholog. sect.* 7. *cap.* 6. (qui liber ab aliis Io. Magiro adscribitur) Lazarus Riverius, *sect.* 3. *de febr. cap.* 1. aliique innumeri. Forestus, *lib.* 6. *Observat.* 10. inquit: *Vidimus anthracem habentes in membris ignobilioribus, sine febre, qui & vix decumbebant, & facillimè ab initio restituebantur: alios rursus spectavimus, qui subitò simul extinguebantur, cum ab initio nequaquam febricitare aut malè habere viderentur.* Alexander Massaria, *lib.* 2. *de peste*, his verbis utitur: *In nostra peste, non solum nostro, sed aliorum quoque gravissimorum hominum testimonio, sine ulla febre plerique interierunt.* Ioannes Morellus, *lib. de pest. cap.* 4. scribit, tempore pestilenti multos dari bubones & carbunculos, quos nec febris, nec ullum malum symptoma comitatur, idque Cabiloni in constitutione pestilenti sæpius à se fuisse observatum. His accedat quoque testimonium nostrum, qui in peste Noviomagensi anthraces & bubones non semel sine febre vidimus; quin ego ipsemet carbunculum pestilentem magnum in manu sinistra habui, sine ulla febre, imò sine ullo alio sanitatis dispendio; qualem etiam sine febre vidi in manu famuli Capitanei Brouwer, ut & in muliere illa, cujus historiam infra descripsi, *lib.* 4. *histor.* 90. Observavi etiam in multis ægris peste jam correptis, non nisi post viginti, vel triginta, pluresve ab invasione pestis horas, febrem incepisse. His adjungantur etiam præcedente annotatione citata testimonia eorum, qui referunt plurimos subitò peste extinctos fuisse

ſine febre antequam putredini aut accenſioni febrili tempus daretur. Ex quibus omnibus meridiana luce clarius patet, febrem non eſſe de eſſentia peſtis, ſed ejus comitem ſeparabilem. Quapropter non ſine ratione Andreas Dudith, in epiſtola quadam ad Petrum Monavium (quæ eſt *Epiſt. Med. à Scholtio collect.* 52.) ita ſcribit: *Peſti neceſſariò febrem adeſſe, non prius credam, quam tu affirmatis bonis rationibus illud me docueris, an eos, qui ſubitò correpti concidunt in mediis compitis ac triviis, cum antea incolumes domo egreſſi eſſent, febre etiam affectos fuiſſe tam ſubitâ, tam improviſa, tam inſenſibili, dicendum ſit.* Sed audiamus etiam Fernelium, qui apertiſſimè diſtinguit inter peſtem & febrem, & licet peſtis cum febre ſæpius invadat, tamen peſtem eſſe quid diverſum à febre, idque ex eo manifeſtum eſſe, quod deſinente febre ægros poſtmodum ſæpe extinguat ſola peſtilentia: hac de re, *lib.* 2. *de abditis, cap.* 12. ſic inquit: *Initio calor vehemens, ſitis, capitis dolor, vigiliæ, nauſea, aliaque vehementia ſymptomata exercebant; ſimul urinæ cernebantur rubicundæ, craſſæ, turbidæ, atque confuſæ, omnia in ſeptimum diem perſiſtentia. Hoc verò ipſo die urinæ puriores evadebant, coctione manifeſta, quotidie in melius procedente. Cum ita ſe mox perſanatum iri, magna ſpe, Medicorum judicio, ſibi pollicerentur, plerique non multo poſt peribant. Pulſus quippe hinc indies ſenſim minuebatur & langueſcebat, totiuſque corporis robore pedetentim diſſoluto, intra quartum decimum diem mortem oppetebant. In his ergo febribus*, inquit, *putredini immiſta erat peſtilentia; ac die ſeptimo, evicta jam putredine, perſeverans peſtilentia tacitè ac furtim jugulabat.*

Verum fortaſſis hæc omnia nondum ſatisfacient Vntzero, qui *lib.* 1. *de peſt. cap.* 10. ut peſtilens venenum è putredine oriri ſtatuit, ſic febrem de illius eſſentia eſſe, ac ſemper & neceſſario inſeparabiliter ipſi conjungi, variis diſtortis argumentis probare nititur. Profectò veriſimile eſt Vntzerum, virum alioqui doctiſſimum, cum illud caput ſcriberet, capite omnino doluiſſe, neque animadvertiſſe ſe ipſum ſibi ipſi in multis contradicere, variaque abſurda ad ſententiæ ſuæ probationem adferre. Nam *cap.* 7. in febribus putridis nullam agnoſcit putredinem: citato autem capite, peſtem, febremque peſtilentem è ſola putredine oriri ſtatuit. Dicit etiam, omnes morbos acutos neceſſariò febrem adjunctam habere; & ut hoc probet, egregiè ſcilicet apoplexiam, ſyncopem, choleram, tetanum, & iliacam paſſionem, ab acutorum morborum numero excludit, eoſque impropriè morbos acutos appellari ſcribit, quia non habent febrem conjunctam. Modò dicit febrem inſeparabilem eſſe à peſte: modò, cum Minderero, dicit, illam interdum in principio adjunctam non eſſe, ſed ſymptomatum vi excitari. Dicit etiam, omnes Medicos libenter fateri, peſtilens venenum ſemper à putredine oriri; fortaſſis ita ſcribit, quia nunquam legit Fernelium, Valleriolam, Ioannem Iuvenem, Sennertum, alioſque plurimos, qui contrarium ſentiunt. Multas inſuper nullius momenti diſtinctiones, ac frivolas rationes in medium profert, quibus hic ſingulatim reſpondere non videtur operæ pretium, cum illa quæ jam diximus, & ipſius, & omnium aliorum contrarias rationes ſatis ſuperque refellant.

III. In eo differt hæc febris ab aliis putridis, quod non ſolo caloris putridi exceſſu, ſed etiam maligna ac venenata qualitate cor afficiat, vireſque citiſſimè proſternat, etſi ſæpe, neque ardore, neque ſiti multum moleſta ſit, & ægrorum urinæ à ſanorum urinis vix differant: quod etiam frequens ſyncope

adſit,

adſit, cum pulſu parvo ac preſſo, vel cum aſſidua vomitione, vel cum vigiliis, aut ſopore, vel cum inquietudine, aut corporis jactatione, & quod plerumque ſine ſenſu doloris hominem inopinatò rapiat. Quantum ad alia ſigna, quæ cum prædictis ſæpe concurrunt, ut capitis dolor, delirium, ſitis magna, incendium vehemens, urina turbida, &c. illa ab incremento putredinis oriuntur, & malignam febrem longè pejorem efficiunt.

IV. Docuimus jam peſtem eſſe quid diverſum à febri peſtilenti, & illam ſine hac exiſtere poſſe: verum nunc ab altera parte quæritur, an febris peſtilens dari poſſit ſine peſte, & quomodo differat à peſte, & à febre maligna? Reſpondemus, poſſe dari, idque duobus modis. 1. Cum peſtilens inquinamentum cœlitus immiſſum, aërem incipit alterare, polluere, & ad venenoſitatem diſponere: qui aër cum incipit naturæ damnoſus eſſe, (nondum ſatis venenatus exiſtens ut peſtem producat) putredines malignas & venenoſas in corporibus gignit, è quibus procedunt febres illæ peſtilentes, quæ peſtilentem conſtitutionem præcedunt, & peſtilentes ac malignæ vocantur, quia valde perniciosæ ſunt, idemque cum peſte habent principiũ (ſolo malignitatis & venenoſitatis gradu diverſum) à quo mediante putredine oriuntur: qua de re fuſius locuti ſumus capite nono. 2. Cum à pravis exhalationibus, vel corruptis alimentis, aliove interno corporis vitio peſſima humorum putredo inducitur, quæ perniciosa, venenoſa & peſtilens evadit. Tales ſunt illæ febres, quas Galenus, *3. epidem. comm. 57. & alibi*, peſtilentes ſine peſte vocat, quales ſe non rarò obſervaſſe teſtatur Amatus Luſitanus, *cent. 7. curat. 27.* Imò Quercetanus, *in Alex.* & Riverius, *ſect. 3. de febr. cap. 1.* dicunt hujuſmodi febres non ſemel viſas fuiſſe cum veræ peſtis indiciis (puta anthracibus, & exanthematibus) & tamen à vera peſte longè diverſas fuiſſe, quia non erant contagioſæ. Has febres Saxonia & Riverius appellant *peſtilentes ſporadicas*: Crato & Liddelius, *peſtilentes privatas*: alii *peſtilentes ſpurias*.

Febres autem peſtilentes in multis differunt à peſte. 1. Quod illæ procedant ab humorum gravi putredine, hæc ab occulto venenato inquinamento ante putredinem. 2. Quod in illis dicta putredo generetur à putridis exhalationibus, vel pravis nutrimentis, vel alio quopiam interno corporis vitio: in hac, occulta venenoſitas à præternaturali aëris inquinatione & contagio. 3. Quod illæ non ante putredinem & inflammationem fiant: hæc autem ſine putredine invadat. 4. Quod illæ non ſint tam communes ac perniciosæ quam peſtis: quia illarum cauſa in cujuſvis privati ſubjecti humorum putredine conſiſtit: peſtis vero in inquinamento aëris, elementi omnibus communis. 5. Quod illæ ſæpius non ſint contagioſæ, & ſi tales fuerint, earum tamen contagium non niſi proximè adſtantes inficere, nec ad diſtans longè diſpergi, nec in fomite diu aſſervari poſſit: peſtis verò omnium contagioſorum morborum contagioſiſſima exiſtat, cujus contagium ad diſtans etiam alios inficere, atque etiam in fomite aliquamdiu aſſervari queat.

Differunt præterea febres peſtilentes ab aliis febribus malignis, perniciei, ſymptomatum, & putredinis gradu ac contagio, quod illæ pernicioſiores exiſtant, multò graviora ſymptomata habeant, & à majore ſeu pejore putredine oriantur, quam febres malignæ: præterea, quod illæ frequenter, hæ rarius contagioſæ exiſtant. Denique quod illæ ſemper alicujus venenoſitatis participes ſint, hæ non ſemper, utpote quæ à ſola

à sola symptomatum pravitate multoties malignæ nominantur. Fernelius, 2. *abdit. cap.* 12. febrem pestilentem etiam ab aliis clarissimè distinguit. *Quoniam*, inquit, *pestilens febris, neque caloris incendio, ut causus, neque siccitate, ut hectica, cor torret, ab utraque plurimum differt, habetque præsentem vim & perniciem omni intemperie, omni putredine majorem, quæ una veneni specie cor, vitæ fontem, obsidet demoliturque.*

V. Febrium pestilentium differentias hic longo sermone inquirere, non decrevimus, tantum breviter dicimus, licet Mercurialis, Andreas Gallus, Hercules Saxonia, & Riverius, febres pestilentes intermittentes pestis comites dari, easque se vidisse, asserant, nos tamen hactenus nullas potuisse animadvertere intermittentes, sed observasse omnes fuisse continuas, earumque multas subinde quidem, sed absque ullo certo ordine, remisisse, nunquam verò intermisisse. Solent autem hæ febres pestilentes variare, pro diversitate humorum putrescentium, & pro malignitatis ac putredinis magnitudine. Dico, *humorum putrescentium*: nam si sanguis secundum omnes, ex quibus constat, humores putrescat, fiet febris synocha pestilens putris, qualis rarissimè, aut vix unquam contingere potest, cum tam æquabilis totius sanguineæ massæ putredo vix fieri queat: si biliosa sanguinis pars plus cæteris putrescat, fit pestilens causus, vel tertiana continua, rarò vera, plerumque notha: si pituitosa vel melancholica sanguinis pars plus cæteris putrescat, fit pestilens quotidiana vel quartana continua: si duo humores diversis temporibus accendantur, fit febris duplex: si simul mixti putrescant, fit febris vaga: quæ omnia symptomatum diversitas ostendit. Sic quoque Hippocrates, 3. *epid. sect.* 3. scribit, in illa constitutione pestilenti pervagatas esse quartanas, tertianas, & quotidianas, scilicet pestilentes. Sed cum plerumque plures humores simul putrescant, plerumque febres vagæ sunt, earumque vix ulla manifesta distinctio animadverti potest. Dico autem, *pro magnitudine malignitatis vel putredinis*: nam hinc procedit febrium pestilentium major vel minor vehementia. Interdum enim summa maligna qualitas summam malignam putredinem sibi sociam adscifcit, atque tunc fit sævissima febris pestilens, in qua non minus à venenata qualitate, quam à gravissima putredine cor lacessitur, omnesque facultates læduntur, gravissimaque symptomata inducuntur. Interdum maligna qualitas remissior est, putredo verò summa, atque tunc cor vitalisque facultas magis à putredine & febri, quam à venenata qualitate affligitur. Nonnunquam intensior est venenata qualitas, putredo verò remissior, tunc cor magis labefactatur à veneno quam à febri, neque tam gravia videntur accedere symptomata, licet revera gravissima existant. Aliquando putredine minima & levissima existente, maligna qualitas intensa est, tuncque fit febris clemens, quæ & ægros, & Medicos sæpe fallit, interea enim dum ex hac felicem morbi eventum sperant, cor à maligna qualitate obruitur & extinguitur.

Verum graviter disputatur inter Medicos, ad quam febrium classem pestilentes referri debeant? Nos febribus putridis easdem annumerandas esse censemus: non verò ephemeris, quia hæ generantur à solo incendio & effervescentia spirituum absque putredine; & viginti quatuor horarum spatio salubriter terminantur: pestilentes autem oriuntur à maligna putredine, & cum exitio ægrorum plerumque finiuntur. Nonnulli tamen ephemeras pestilentes

in

in sola spirituum putredine consistere asseverant. Sed his regero, si ex putredine fiant, aut in putredine consistant, non posse esse diarias (utpote quibus nihil commune est cum putredine) verum necessariò esse putridas, cum ex putredine non generetur alia quam putrida febris: addo; de putredine spirituum vitalium esse acerrimam litem inter Medicos, eamque adhuc sub judice pendêre. Non possunt etiam hæ febres pestilentes annumerari febribus hecticis, quia hæ gravia symptomata non habent, diu durant, totumque corpus sensim emaciant: pestilentes verò gravissima habent symptomata, & curriculum suum citò absolvunt: præterea quia in his cordis substantia afficitur calida intemperie; in illis verò non sola illa intemperie, verum magis maligna venenositate. Nostram opinionem non evertit frivola illa distinctio, quam Franciscus Vallesius, *controvers. Med. lib. 5, cap. 2*, in contrarium profert, qua dicit ipsam cordis substantiam, vel saltem illos succos qui proprium ejus alimentum, & more roris per illud sparsi sunt, in aliis hecticis à calida intemperie consumi; in hecticis verò pestilentibus mala putredine corrumpi. Respondeo: si febres illæ pestilentes, quas Vallesius hecticas nominat, oriantur ex putredine substantiæ ipsius cordis, non minus erunt putridæ, quam aliæ quæ ex putredine humorum oriuntur: & præterea, quomodo quæso ipsa substantia cordis poterit putrescere sola sine humoribus in ea contentis, aut succis ejus magnam partem constituentibus? cordis enim substantia non constat ex solis particulis siccis, sed ex siccis cum humidis mixtis. Atque hinc est, quod etiam Galenus, *lib. 1. de differ. febr.* dicat: *Postquam autem mentionem fecimus febrium pestilentium, quæ omnes ex putredine fiunt, &c.* Verum hic fortè objicietur, quorsum igitur Galenus, 3. *de præsag. ex puls.* longo sermone docet, multas pestilentium febrium esse hecticas statim à principio? Respondeo, Galenum illas pestilentes febres, quæ clementer procedunt, nec protinus ægros interimunt, hecticas appellare, non quod tales sint, sed ratione lenti processus & clementiorum symptomatum, tales esse videantur: eodem modo sicut illa lenta febris, quæ in phthisi ab ulcere pulmonum oritur, à multis Medicis hectica appellatur, cum tamen re vera sit putrida, ab ulceris putredine orta. Quod autem Galenus has lentas pestilentes non ad hecticarum, sed ad putridarum classem referri voluerit, patet ex loco ante citato, quo dicit, omnes febres pestilentes oriri ex putredine. Præterea illud ipsum quoque manifestum est ex ipsius verbis eodem loco sequentibus: *Adsunt*, inquit, *necessariò huic febri fœtor anhelitus & calor in thorace, &c.* Atqui fœtor est symptoma proprium putredinis, è qua si febris oriatur, illa erit putrida. Hic certè aliud non facile persuadebunt nobis Massaria & Hercules Saxonia, quantumvis subtilissimis disputationibus pestilentes illas, hecticas dictas, è putridarum classe separare nitantur: nam vix solvent hunc nodum, *quomodo possit dari febris à putredine, quæ non sit putrida.*

VI. Dico, *corpus hoc illove modo temperatum:* nam in corporibus biliosis, plethoricis, cacochymis, & obstructionibus laborantibus, humores longè citiorem & graviorem putredinem atque inflammationem concipiunt, quam in multis aliis, imprimis verò æstate & autumno, atque in locis quæ pravis & putridis exhalationibus obnoxia sunt.

Cap. XIII. *De causis symptomatum pestis.*

PRæter febrem jam dictam, multa symptomata horrenda & gravia pestem comitantur, quorum alia hæc, alia illa subjecta, pro veneni magnitudine, & cujusque naturæ (1.) ac temperamenti diversitate, invadere solent. Hæc autem vel sunt morbi à peste orti, vel mera symptomata, & excrementorum vitia: suntque vel pesti magis propria, & cum aliis paucis morbis communia, ut bubo, anthrax & exanthemata (quorum causas sequenti capite inquiremus) vel minus propria, & cum pluribus aliis morbis communia, quorum primaria hæc sunt: Capitis dolor, phrenitis, sopor, vigiliæ, anxietas, debilitas seu magna virium prostratio, visus turbulentus, cordis palpitatio, linguæ siccitas, vomitus, singultus, lumbrici, fluxus alvi, hæmorrhagia narium, menstruorum profluvium, sanguinis mictus, sputum cruentum, dolores lateris, hepatis, renum, aliarumve partium. Omnia hæc symptomata à pestilenti veneno, vel immediatè, vel mediante putredine inducuntur. Nam simulac labes illa corpus ingressa est, ac vires suas exerere incipit, tunc prout singula ejus viscera disposita invenerit, & has illasve partes magis vel minus invaserit, varios effectus edit. Cor enim (2.) maligna hac pernicie impugnatum, antequam à tanto hoste se expedire possit, angitur & comprimitur, ejusque vitales spiritus vel dissipantur, vel, quod frequentius contingit, graviter concentrantur, unde tunc necessariò procedunt summæ anxietates, virium debilitates, & cordis palpitationes, imprimis si vel venenum violentius, vel cor debilius fuerit, quam ut tam gravi inimico satis fortiter resistere possit. Cor autem hujus tyranni injuriis se fortissimè opponens, ejusdem spicula, quantum potest, à se divertit, & magnam venenatæ malignitatis partem quaquaversum ad alias partes, aliaque viscera expellit & extrudit. Hinc sæpe (3.) per arteriam aortam, ac inde per carotides arterias cerebro haud parum communicatur: quod si excrementis vacuum offenderit, membranas ejus pungendo ac vellicando capitis dolores excitat; quibus si magna spirituum animalium agitatio accedat, fit delirium; si membranarum inflammatio, fit phrenitis. Si verò cerebrum serosis vel pituitosis humoribus repletum invenerit, spirituum animalium generationem imminuit, volatilitatem ac tenuitatem incrassat, & sopores (4.) facit. Vigilias inducit, si acri malignitate spiritus nimis exagitet, nimiumque calorem cerebro inducat, quo roridi suavesque vapores ad somnum necessarii, consumuntur. Oculi verò turbidi, & flentium ac mœrentium oculis similes apparent, simulque vivido colore ac splendore destituuntur, propter spirituum paucitatem, motumque inordinatum,

dinatum, & caloris nativi debilitationem. Lingua ficca & afpera redditur ab ardore interno, qui à maligna humorum putredine, veneni peftilentis malignitate excitatâ, & hinc prodeunte febre, inducitur. Sæpe etiam ad alia vifcera venenatæ malignitatis pars propellitur: quæ fi fortè ab arteria aorta per cœliacos ramos ad arterias gaftricas & gaftroëpiploïcas (quæ ventriculo inferuntur) transferatur in ventriculi tunicas, continua vellicatione anxietates inducit, & naturam ad id quod moleftum eft excludendum incitat, unde cardialgia, naufea, & vomitus procedunt. Si verò validum fuerit venenum, & adeo tenaciter ventriculi tunicis adhæreat, ut avelli nequeat, facile in aliqua ejus parte mortificationem feu anthracem (5.) excitat, quam moleftiam natura irrito conatu expellere nititur, tuncque fit fingultus, aut vomitus continuus lethalis. Ventris lumbrici generantur ab ingenti fœda putredine. Si autem inferioris ventris colluvies, non folum per veneni peftilentis admixtionem putrefcat, verum etiam fortiter effervefcat, feu fermentetur, naturam valde ftimulat ad excretionem, hinc verfus inteftina decumbens ac defluens, producit alvi fluxum. Hæmorrhagia narium, fluxus menftruorum, & cruenta mictio, fiunt, cum cor veneni peftilentis aliquam partem, una cum fanguine, per arterias ad nares, uterum, aut renes cum tanto impetu propellit, ut ruptis vel apertis vaforum extremitatibus, per illa loca effluat. Sputum cruentum, præterquam quod ob dictam caufam frequenter contingat, non rarò etiam oritur ab anthracibus (6.) in pulmone obortis: quam caufam etiam agnofcunt dolores lateris, hepatis, aliarumve partium.

ANNOTATIONES.

I. Illud ipfum quoque docet Galenus, *3. epid. com. 3. text. 70. Hæc tempeftas*, inquit, *videtur humores coacervaffe, & repleviffe caput, idque omnibus morbis commune fuiffe; fed fuiffe fuo quemque modo alium alio correptum, pro fua cujufque natura: alvi fluxionibus acribus, pinguibufque dejectionibus biliofi: rubicundi verò & ad melancholiam difpofiti, non injuria funt phrenitide & febre ardente correpti (ut & craffo biliofoque fanguine præditi) & cruentis dyfenteriis. Quæ autem effent natura frigidiores tantum, vel frigidiores fimul & humidiores, has par erat, ut quæ nec facile febribus, nec biliofis affectibus funt obnoxia, in folas incidiffe capitis diftillationes.*

II. In pefte folet fere femper ab ipfo morbi principio cor vehementer impugnari, nam peftilens venenum huic vitalitatis arci primariò bellum indixiffe videtur, ut etiam antea, *cap.* 2. dictum: Hinc fit quod illa fymptomata, quæ à cordis affectione procedunt, plerumque graviffimè affligant, & omnium primò confpiciantur, qualia funt palpitatio, anxietas, lipothymia, fyncope, & pulfus alterationes.

III. Dico, *fæpe:* nam interdum etiam cerebrum à peftilenti labe citius inficitur quam cor, quod imprimis per infectum aërem infpiratione attractum contingere videtur, ut Paræo contigiffe diximus fupra, *cap. 2. annot.* 8.

IV. Nonnulli exiftimant fopores in

peste induci ab humidis vaporibus à calore pestilenti in partibus inferioribus excitatis, sursumque ad caput delatis, ac cerebri substantiam humectantibus. Sed cum tales sopores non multum distarent à soporibus naturalibus, nec valde damnosi essent, alia debet eorum esse causa: scilicet, quod venenata qualitas cor & cerebrum simul impugnet ac debilitet (nunquam enim in peste contingunt graves illi sopores, corde non graviter afflicto) atque hinc fiat, quod cor paucos spiritus vitales, eosque vitiosos, generet, & debiliter ad cerebrum propellat (liquet hoc ex pulsu debili ac parvo) è quibus in cerebro, à venenata labe etiam debilitato, tam pauci generantur spiritus animales, qui propter paucitatem (fortè quod etiam vitiosi sint) non sufficiunt ad debitas actiones in organis sensuum perficiendas, unde tunc iis in actionibus deficientibus, ac quiescentibus, fit altus sopor.

V. Ventriculi anthraces vix ullus Medicorum antehac observavit, nec quisquam illam singultus ac vomitus perniciosi causam ante nos animadvertisse videtur (exemplum describimus *lib.* 4. *histor.* 15.) præter solum Ioannem ab Helmont, qui, *in tumulo pest.* eorundem etiam meminit.

VI. Sic etiam Palmarius, *de febr. pest. cap.* 24, dicit, carbunculos, si thoracem, id est, pulmonem occupent, sanguinis excretionem & spirandi difficultatem inducere, mortemque in biduum aut triduum differri; idemque periculum esse, si vel in jecore, vel in liene excitentur.

CAP. XIV. *De causis bubonum, (1.) carbunculorum & exanthematum.*

VEnenum pestilens cum sit aëreum & subtile, corpus humanum subiens, rarò ad cerebrum primò vel hepar unà cum humoribus defertur, sed partim ob substantiæ tenuitatem, partim quia cum inspiratione plerumque in pulmones adducitur, facillimè ac citissimè venenatam qualitatem imprimit sanguini arterioso, è dextro cordis ventriculo in pulmones impulso, qui ista labe infectus ad sinistrum cordis sinum descendens, vitalitatis arcem impugnare ac labefactare incipit. Huic infensissimo tyranno cor se statim opponens, fortiter cum eo colluctatur, omnesque vires intendit, ut dirum ac molestissimum hostem quam citissimè foras expellere, & longissimè à se ablegare possit. Hoc autem venenum si paucum ac debile, & solummodo tenui seroso vehiculo junctum fuerit, interdum vel solius naturæ vi, vel medicamentorum tempestivo subsidio, brevi temporis spatio cum sudoribus per poros cutis expellitur & dissipatur, antequam sanguinis massæ aliqua pars ab ejus contagio corrumpatur: atque tunc unica forti sudatione ita restituuntur tales infecti, ut nullum mali vestigium relinquatur, sicut in hac nostra peste illud multoties contigisse vidimus. Si verò venenum fortius, & ipsius cordis penetralia altius ingressum fuerit, eique firmius inhæserit, tunc ab ejus prava infesta-

infestaque qualitate stimulatum viscus, istius veneni quam maximam potest partem longissimè à sese, qua datâ commodiore viâ, dispellit: eamque interdum cum impetu, una cum seroso lymphatico vehiculo, ad axillarum glandulas (quæ vulgò dicuntur esse cordis emunctoria) deponit, antequam ab ejus contubernio aliqua sanguinis arteriosi pars in arteriis majoribus notabiliter corrumpatur: quæ in iis insigni acrimoniâ salsas lymphatici influentis liquoris particulas, cum effervescentia quadam figendo (sicut in chymia, aquæ tartari particulæ salsæ affusione pauxilli olei vitrioli, ilicò cum effervescentia quadam figuntur & coagulantur) insignem dolorem, &, propter earum impeditum profluxum, conspicuum tumorem faciunt, quem bubonem (2.) appellant Medici. Reliquam veneni partem cor quaquaversum à se dispellere, & quam celerrimè potest è suis & arteriarum liminibus ad alias partes exturbare nititur, antequam ab istius infensi hospitis contubernio, & ipsum, & ipsius proximum nutrimentum, vitæque fulcrum, sanguis spiritusque vitales corrumpantur & extinguantur. Hanc fortem expulsionem etiam molitur per arteriam aortam: in quam sæpe magna hujus perniciosi veneni pars deposita, una cum sanguine arterioso, cui immiscetur, sursum ad cerebrum ascendit per arterias carotides, in eoque varia symptomata (de quibus præcedente capite dictum) excitat. Ab hujus veneni malignitate gravatum ac stimulatum cerebrum cum suis membranis, illius quam maximam potest partem ad glandulas in faucibus & pone aures deponit, quæ in iis salivalis liquoris fixationem cum effervescentia inducens, tumorem dolorosum facit, ut sub axillis fieri dictum. Sæpe etiam cor magnam istius veneni partem per ejusdem arteriæ aortæ ramos descendentes, ad inguinum glandulas propellit, quæ & ibi bubones (3.) excitat. Si verò venenum illud acerrimum sit, & à corde per arterias aliquas, una cum sanguinis parte cui inhæret, ad cutem propellatur, in eaque nonnihil subsistat, quocunque loco substiterit, caustica & deleteria sua vi particulam, quam occupat, adurit cauterii potentialis, & mox unam pluresve exiguas vesiculas (quales per ambustionem etiam oriri solent) in ea excitat, sicque illam enecando, carbunculum (4.) facit. Quia autem venenum illud, cum sanguinis, cui inhæret, parte, à corde huc illuc, qua datâ viâ, propellitur, hinc fit quod non semper in uno, sed multoties in diversis corporis partibus carbunculi (5.) excitentur. Si verò non ad cutem, sed ad aliqua viscera, partesve interiores hæc veneni propulsio fiat, tunc in iis carbunculi oboriuntur, gravium symptomatum causæ, & ægris lethales (vide *præcedente cap. annot.* 5. & *sequenti cap. annot.* 13. & *lib.* 4. *histor.* 15. & 38.) quales interdum in membrana pleura, ventriculo, intestinis, pulmonibus, renibus, generari docet usus. Notandum tamen carbunculos non semper hanc in-

ternam causam habere, sed interdum etiam, licet rarius, à fomite aut contagio extrinsecus in cutem incidente, eique, mediante nonnihil viscoso vehiculo, adhærente, excitari; atque tales sæpe curriculum suum absolvere sine ulla notabili cordis læsione, præcipuè in talibus hominibus, quibus cor validum est: hujus rei duo vel tria exempla dedimus supra, *cap.* 12. *annot.* 2. Carbunculus autem ut plurimum ab exili adurente pustula; (6.) interdum à pluribus parvis pustulis, seu vesiculis paulo post in unam vesiculam coëuntibus, rarius sine pustula seu vesicula exordium sumit. Hinc pars pungitivum dolorem sentit, qualis in gangræna adesse solet, & brevi magis magisque emoritur, ac nigrum vel cinereum colorem acquirit. Quæ verò carbunculum in circuitu proximè circumstant partes, alterantur (sicut etiam in gangræna & sphacelo fieri solet) valde inflammantur, & acriter dolent, easque natura coquendo ad suppurationem deducit, antequam perfectæ mortificationis labes in illas quoque proserpat, & mediante illa suppuratione corruptam ac emortuam particulam à sanis separat & ejicit. Fiunt igitur bubones & carbunculi à veneno pestilenti, quod cor ex sese per arteriarum cavitates ad alias partes expellit. In quo expulsionis opere si cor, vel ob summum veneni acumen, ejusve firmiorem inhæsionem; vel ob propriam debilitatem, aliudve impedimentum, diutius occupetur, neque satis citò & fortiter se expedire possit, facile multæ spirituum vitalium (id est, subtilissimæ sanguinis arteriosi) particulæ, ante veneni ex arteriis egressum, sine putredine corrumpuntur, & quasi extinguuntur, atque tales cum reliquo nutritio sanguine ad frigidiores partes, nempe membranas, tendines, ligamenta, & periostea delatæ, ob earum subfrigidam constitutionem, mox in iis paulo crassiores evadunt, summamque mobilitatem deponentes, ex illis partibus pyramidali forma, à latiore basi paulatim versus cutem in acumen ascendunt (instar fumi lampadis recens extinctæ) musculorum aliarumque intermediarum partium substantiam porosam, ob aliqualem superstitem tenuitatem, insensibiliter transeuntes, usque dum ad cutem perveniant, in qua ob externum frigus nonnihil condensatæ, & à cuticulæ densitate detentæ, magis constipantur, & maculas illas constituunt, quas exanthemata (7.) appellamus. Quæ maculæ majores vel minores, & hujus vel illius coloris sunt, prout magis minusve corrupti sunt illi spiritus arteriosi, & majore vel minore quantitate, à partium calore magis minusve sursum, seu versus cutem feruntur: plerumque autem sunt coloris obscurè purpurei, & exactè rotundæ, granum piperis majusculum, vel etiam parvum, in circuitu magnitudine referentes: aliæ formæ, aliique colores non tam communes & frequentes sunt, quamvis interdum etiam inveniantur. Tam diu autem per illas intermedias partes corrupti illi spiritus arteriosi versus

cutem

cutem ascendunt, quousque à partium calore propelluntur, quo deficiente, mox in partibus quasi coagulati subsistunt, suique coloris (purpurei, subnigricantis, violacei, alteriusve) maculas in illis relinquunt, quæ in cadaverum pestiferorum dissectione, non minus intus, quam foris inveniuntur, & plerumque ab aliqua membrana, ligamento, aut periosteo, latiore basi in acumen versus cutem assurgere comperiuntur. Interim quia partibus quibus inhærent nullam molestiam aut corruptionem inferunt, videtur venenum, quod dictos spiritus corripit, in iis esse extinctum & emortuum, eæque sine veneno esse.

ANNOTATIONES.

I. NEmo Medicorum hactenus bubonum, carbunculorum & exanthematum historiam à vero certoque fundamento descripsit: fortasse quia vel naturæ veneni pestilentis ignorantia, vel rei gravitas, vel contagii metus omnes à curiosiore hujus necessariæ scientiæ inquisitione deterruit. Fortè hac etiam causa fuit quod veteres Medicinæ proceres, ut veneni pestilentis; sic etiam horum præcipuorum pestilentialium symptomatum historiam levi calamo transierint. Quorum vestigiis plurimi posteri insistentes, & in illorum verba somniculosè jurantes, nihil illis certius hac de re prodiderint, sed dum in veterum scriptis evolvendis & probandis toti occupati fuerunt, ex illorum rudiore rei delineatione multa sibi somnia finxerint, pleraque veritatis titulo, & veneni pestilentis occultitate exornata, de quorum veritate hactenus acerrimè, tanquam pro aris & focis, contenderunt, cum tamen nihil solidi contineant; & neque horum symptomatum veram causam, neque generationis modum, ullo modo attingant. Nam bubonum causam judicarunt esse pituitosam sanguinis partem veneno infectam (haud secus ac si venenum illud sanguinis massæ admixtum, ejus peculiarem aliquem humorem, & quidem talem, qui ipsi, ratione frigoris & crassitiei, maximè contrarius est, primò & seorsim inficeret) carbunculorum sanguinem torridum & inflammatum (haud secus ac si aliquis sanguis in nostro corpore totus torridus esset, aut veneni pestilentis essentia in summo fervore & tostione consisteret) exanthematum, sanguinem biliosum infectum, haud secus ac si sanguinis biliosa pars seorsim infici posset. Sic etiam carbunculorum causam è venis & arteriis expelli tradunt, sed per quam viam venas aut arterias ingrediatur venenum, nemo verè describit, plurimi hac de re planè tacent; alii illud è corde in venam cavam, magno orificio ipsi junctam, expelli autumant, immemores quod cor è vena cava sanguinem quidem recipiat, sed, ob valvularum obstacula, nihil in illam expellere possit. Ita exanthematum materiam per venarum extremitates in cutem effundi putarunt, cum tamen venarum extremitates humores è partibus recipiant, nullos verò in eas effundant, cùm etiam exanthemata non à venis cutaneis prodeant, sed ab interioribus membranis sursum versus cutem ascendant: quod alii, cum Fernelio, animadvertentes, nullam hujus materiæ viam describere ausi sunt. Erratum igitur est, non in

una aliqua parte, sed in toto, ut jam docebimus.

II. Galenus, *2. ad Glauc. cap. 1.* ut & *1. de differ. Febr. cap. 5.* definit bubonem, *quod sit glandulosarum partium inflammatio.* Verum cum inflammatio neque necessariò, neque semper bubonibus adsit, sed tunc præcipue accedat, cum natura pus & coctionem molitur, & alioqui multoties sine inflammatione aliquamdiu subsistat, & postea evanescat; videtur melius definiri, *quod sit tumor earum glandularum quæ sita sunt retro aures & in collo, sub axillis, & in inguinibus*, quæ vulgò emunctoria appellantur. Quamvis enim plurimæ in corpore sint glandulæ, tamen ab omnibus Practicis hactenus observatum est, bubones pestilentes non in aliis quam dictis locis & glandulis emergere, quemadmodum etiam nos in truculentissima hac peste nullos alios videre potuimus. Huic præstantissimorum Medicorum observationi solus Zacutus Lusitanus se opponere velle videtur, qui aliquid novi scribere desiderans, *Prax. admir. lib. 3. observat.* 38. refert se in magna quadam peste, non tantum in dictis locis, sed in aliis quoque corporis partibus multos bubones vidisse, ut in capite, in nucha, in humeris, thorace, umbilico, femore, & tibia, sed cum talibus bubonibus omnes ægros periisse. Ex centum mille Practicis neminem invenias, qui tam perfrictæ frontis sit, ut quotidianæ Practicorum experientiæ tam audacter contradicere audeat. Verum cum Zacutus fuerit homo multæ quidem lectionis, sed interim supra modum gloriosus, quantum ex ejus scriptis, & præcipue ex Praxi admiranda, colligo, aliorum plurimorum Medicorum observationes sibi adscripsit, & ut speciem aliquam veritatis haberent, casum alicujus ægri affinxit, qui æger vel nunquam in rerum natura extitit, vel in pago aliove abstruso loco, nunquam invento, nec unquam inveniendo, vixit; imò multis in locis, ut aliquid gloriolæ sibi conquirat, tam splendidè veritati parcit, ut vel cœcus videat plurimas ejus observationes ab omni veritate alienas esse. Atque sic etiam, quod citato loco de bubonibus aliarum partium scribit, tam longè distat à veritate, quam cœlum à terra. Ille hæc scribat quo usque velit, ego tamen, qui mihi ipsi non peperci in praxi pestiferorum sedulò peragenda, & solus in peste plus vidi ac inquisivi, quam fortasse sex Zacuti viderunt, vel videre ausi fuissent, ego, dico, nihil hujusmodi unquam comperire potui, ac proinde hujusmodi arrogantem dicacitatem, ut maximè inanem, penitus rejiciendam censeo.

III. Hic explicandum, qua ratione à veneno pestilenti, quod est tenuissimæ substantiæ & minimæ quantitatis, glandulæ intumescere possint, & quare ab ejus virulentia non enecentur, sicut pars carbunculo correpta. Cum venenum pestilens ad dictas glandulas expellitur, statim permiscetur lymphaticis vel salivalibus illis humoribus, quibus glandulæ illæ semper scatent. Hi humores cum valde humidi sint, atque etiam nonnihil tenaces, glutinosi, ac subfrigidi existant, ineptum sunt subjectum in quod venenum pestilens suam septicam vim imprimere possit, fere æque atque stercora in intestinis. Ac proinde illos malignâ suâ acrimoniâ solummodo ebullit, seu fermentat, sicut sal & acetum, panis massam fermentant, ejusque minimas partes à se invicem distendunt; vel sicut citri succus oculis cancri pulverisatis affusus, eosdem ebullire facit, qua effervescentia salsæ in iis contentæ particulæ tandem coagulantur. Ab hac fermentatione dum effervescunt illi humores, fit

fit aliquis calor immodicus in parte, & quia valde extenduntur, fit à distensione illa tumor, à tumore illo acris dolor; partim ob minimarum particularum substantiæ solidioris à se invicem divulsionem; partim ob erosionem à salsis jam coagulatis particulis liquoris contenti inductam. Ad dolentem autem partem undequaque è vicinia plures tales humores ex consuetudine affluunt, qui & ipsimet paulatim effervescentiam similem concipientes, tumorem & dolorem adaugent. Natura ut ab hac molestia se expediat, illorum humorum coctioni incumbit, eosque in pus mutatos foras expellit. Hinc jam liquet quare dictæ glandulæ à veneni virulentia non enecentur, sicut in carbunculo pars carnosa enecatur, quia scilicet venenum statim immiscetur tali seroso humori, qui ob substantiæ contrarietatem, veneni violentiam retardare ac multum infringere potest; contra quam fit in carbunculis, in quibus venenum ingreditur ipsam solidam alicujus partis substantiam, quam caloris nativi extinctione devastat, & nutritios humores corrumpit, neque ab ullius rei contraria qualitate impeditur in sua operatione. Accidit tamen interdum, sed rarissimè, ipsam glandulam, propter venenum ei inhærens, emori, atque tunc in bubonum locum emergunt carbunculi: quod fit cum in glandulis paucus est liquor ille serosus, multumque salsedinis habet: atque etiam cum venenum in pessimæ qualitatis summo gradu, magnaque quantitate in illas irruit, ita ut glandulæ adversus tam violentum tyranni impetum à suo præsidio defendi nequeant.

Præter jam dicta, adhuc tria alia scitu digna, hic consideranda occurrunt. 1. Quomodo bubones interdum absque suppuratione, in aliis cum salute, in aliis cum exitio, subsidant & evanescant. 2. Quam ob causam nonnunquam etiam serius prodeant, vel ad salutem, vel ad exitium ægri. 3. Vbi post sanationem maneat eorum causa venenum. *Primum hoc modo fit:* cum venenum pestilens vel debile, vel paucum in glandulas expellitur, & illæ multo lymphatico aut salivali liquore abundant, fit aliquando ut in prima fermentatione illud vel insensibiliter exspiret & dissipetur, vel ejus vires omnino infringantur, aut extinguantur, (multa enim sunt quæ pestilentis veneni virulentiam extinguunt, ut liquet in antidotis;) antequam magna intemperies partem occupaverit, atque tunc salsæ humoris contenti à veneno coagulatæ particulæ paulatim rursus dissolvuntur & fluidæ evadunt, sicque tumores spontè evanescunt, in salutem ægri. Interdum verò, cum venenum copiosius in corde & arteriis continetur (quæ copia ex symptomatum vehementia ac multitudine innotescit) natura ab illo nimis gravata, valde debilitatur, & cum totum non possit, saltem illius aliquam partem ad glandulas propellit; cumque in reliquiis expellendis laborans, arteriarum poros seu fines aliquos identidem circa glandulas reserat, ac frustraneo debilique conatu intestinum hostem illac ejicere nititur, tunc facile contingit, ut paucum illud venenum non satis efficax sit, quod validam effervescentiam in glandularum humoribus faciat, atque hinc in fluido subjecto fluidum manens, cum reliquo sanguine circuletur, & ad cor redeat, ejusque afflictionem cum exitio ægri augeat, sicque interim bubonum tumor evanescat. *Quantum ad secundum:* jam ante satis docuimus, quare bubones citius in principio morbi prodeant: quod autem serius emergant, duplex causa est: Vna, quando cor obruitur, vel à nimia

veneni copia, vel à malignissima ejus qualitate, à qua tantopere intricatur & debilitatur, ut hostem suum non nisi tardius expellere possit, atque tunc bubones & carbunculi serius excitantur, idque cum summo vitæ periculo, quia venenum grave vix tantas moras in corpore trahere potest, absque maximo spirituum sanguinisque arteriosi nocumento. Altera causa est, cum cor debile impugnatur à debili veneno, cum quo diu colluctatur, antequam ab eo se expedire, hostemque suum ejicere possit. Atque in tali casu sæpe bubones & carbunculi, etiam serius prodeuntes, salutares sunt, & morbum brevi finiunt: quia illud debile venenum, ob suam parvam potentiam, in diuturniore illa mora non potest magnum nocumentum inferre sanguini spiritibusque vitalibus, per quos illud à continuo cordis motu sine magno damno agitatur, donec tandem excutiatur: eodem modo sicut homo parvam ignis prunam longo tempore ab una manu in alteram sine ustione excutere & agitare potest, donec illam tandem abjiciat. *De tertio dicimus*, venenum pestilens bubonum causam, dum humores in glandulis contenti fermentantur, aut in pus coquuntur, sæpe ibidem extingui, sæpe etiam insensibiliter exspirare, atque tunc pus ex illis apostematibus effluens, non esse contagiosum. Fieri quoque multoties, ut venenum, ob cutis densitatem, aliudve impedimentum, exspirare nequeat, & ob summam malignitatem non extinguatur, atque tunc rupto apostemate, illud una cum pure effundi, idque pus tunc contagiosum esse, sicut liquet ex historia Paræi, suprà, *cap.* 2. *annot.* 8. *citata.*

IV. Carbunculus, à similitudine, variis nominibus nominatur. Appellatur *Carbunculus*, vel *Carbo*, quia extinctum carbonem refert, vel (ut alii volunt) quia illius color in ambitu, instar carbunculi lapidis, obscuro rubore splendescit. Dicitur etiam ἄνθραξ, ab ἀνθρακόω, in carbonem muto, quia est quasi pruna extincta, & in carbonem mutata. Arabibus vocatur *Ignis Sacer*, *Ignis Persicus*, & *Pruna*, quia extrinseco adspectu non malè refert exustionem cum pruna ignita factam: vel, ut 6. *Aphor.* 54, mavult Galenus, quia instar ignis circumstantes partes inflammantur. Nonnulli inter carbunculum, anthracem, & ignem sacrum, aliquam differentiam statuere voluerunt, cum tamen revera nihil differant, neque veteribus ulla differentia cognita fuerit; nam Avicenna in curatione ignis sacri eadem remedia præscribit, quæ Galenus in carbunculi curatione.

Hactenus in carbunculi pestilentis cognitione graviter hallucinati sunt Medici. Galenus, illum ordini ulcerum annumerans, *in comment. ad* 6. *aphor.* 45, sic definit: *Anthrax est ulcus crustosum, cui adjungitur multus partium circumstantium fervor.* Et. 5. *de comp. medic. sec. gen.* sic inquit: *Carbunculus est ulcus crustam citò, cum valida phlegmone circumstantium particularum, inducens.* Galeni definitionem sequitur etiam Paulus, *lib.* 4. *cap.* 25. illique etiam posteriores Medici plerique omnes subscripserunt. Verum si ipsius carbunculi naturam ac constitutionem pensius examinemus, videbimus has definitiones ipsi non satis proprie accommodari; cum carbunculus non sit ulcus, sed particulæ alicujus enecatio, seu mors, à veneno pestilenti inducta. Est igitur carbunculus partis alicujus gangræna, dum est in fieri; & sphacelus, dum est in facto esse, quorum neutrum ulceribus annumerari potest. Sphacelum esse, & non ulcus, ex eo liquet, quia carbunculus nulla naturæ vi edomari & in pus converti potest (quod posset, si ulcus esset)

esset) sed integer à vicinis partibus separatur; & si à natura debiliore separari nequeat, illius mortificatio ulterius proserpit in proximas partes, ut in sphacelo fieri solet; & putredinem quidem concipit, nunquam verò coctionem, quia in partem emortuam nulla incidit coctio. Malè igitur plerique Medici, ex sententia Galeni, hactenus carbunculum ulcus appellarunt, nisi fortè gangrænam & sphacelum propterea etiam ulcera nominari velint, quod in eorum separatione vicinæ partes suppurent. Præterea etiam Galenus alibi, (nempe 10. & 14. *Method.* & 2. *ad Glauc.* & *lib. de tumor. præt. nat.*) carbunculum ordini tumorum annumerat.

In causis carbunculi adhuc longè gravius erratum est. Galenus, *lib. de tumor. præt. nat.* dicit, carbunculos excitari, cum sanguis tanquam fervens & inflammationi propinquus exurit cutem. Actuarius, *Method. med. lib. 2. cap. 12.* consentit cum Galeno, dicitque eum oriri à sanguine melancholico fervente. Ægineta, *lib. 4. cap. 17.* tradit, illum excitari à crassis & adustis humoribus. Hos sequuntur neoterici. Aquapendens, *Chirurg. par. 2. lib. 1. cap. 27.* scribit, carbunculum fieri à fluxione ferventissimi sanguinis ad partem. Mercurialis, *de pest. cap. 18.* illius causam, cum Ægineta, crassis adustisque humoribus adscribit. Fernelius crassum torridumque sanguinem: Forestus verò sanguinem corruptum, fervidum, cum succo melancholico vel atra bile, ejus causam statuunt. Guainerius triplicem adfert materiam, sanguinis putredinem, bilis impetum & acumen, ac melancholiæ diuturnitatem. Aliquibus ex prædictis sententiis, parum inter se dissentientibus, omnes fere Medici hactenus calculum adjecerunt, & unanimiter hæc duo concluserunt: *Primum*, sanguinis massam, aut aliquos ejus humores fervidos vel adustos, generare carbunculum. *Secundum*, veneni pestilentis operationem in fervida adustione consistere. Verum (parcant mihi dictorum Virorum manes) longissimè à veritate aberrarunt, & illi, & quotquot hactenus eorum sententiis subscripserunt Medici. *Prima enim conclusio* admodum vacillat, nam meridiana luce clarius est, nec sanguinis massam, nec ejus humores aliquos fervidos, adustos, biliosos, vel atrabilarios excitare carbunculos; hocque satis docent, erysipelas, febris ardens, mania, aliique varii morbi à talibus humoribus orti, nullis tamen carbunculis comitati: illud ipsum ex eo quoque liquet, quod in pestiferis sæpe nullus sanguinis aliorumve humorum notabilis excessus in calore deprehendatur, cum tamen in talibus etiam prodeant carbunculi. Sanguinis vel humorum putredinem huc quoque nihil facere, ex eo liquet, quod plurimæ graves putredines multoties fiant, maximis quoque inflammationibus sæpe conjunctæ, quas nulli carbunculi sequuntur. Si quis igitur, unde carbunculi oriantur, nos roget? Dicemus, omnes carbunculos, sive pestilentes, sive non pestilentes fuerint, oriri à veneno. Pestilentes, à veneno aërio ac subtilissimo, qui proinde, ob communem causam, pluribus sunt communes, & ob causæ tenuitatem ac fluxibilitatem contagiosi. Non pestilentes, à veneno crassiore, quod certis aliquibus de causis, in particulari aliquo homine, ex humorum gravi quodam corruptionis modo, tanquam novum productum, resultavit: qui carbunculi propterea non sunt communes, quia tantum privatam causam habent: nec sunt contagiosi, propter veneni crassitiem. *Secunda conclusio* non minus falsa est; nam veneni pestilentis operatio planè non consistit in fervoris excessu,

verum in ſeptica quadam qualitate, calori nativo totaliter contraria, à qua partium calor nativus corrumpitur, ſicque ipſa pars extinguitur ac enecatur: hæcque ſeptica operatio in carbunculo adeo manifeſtè apparet, & oculis conſpicua eſt; ut eam nemo ſanus in dubium vocare poſſit. Contra verò, à veneni excellente vel adurente fervore carbunculum non excitari, ratio docet: nam ſi inde oriretur, deberet ille fervor eſſe, vel in penultimo, vel in ſummo gradu. Si eſſet in penultimo gradu, faceret partis colliquationem, ſicut in febribus acutis corpus à fervente calore colliquari, & carnes ad ignem in humores ac pinguedinem reſolvi & contabeſcere videmus: talis autem colliquatio in carbunculo non fit, quia partis affectæ ſubſtantia non imminuitur, ſed tantum prius temperamentum cum forma vitali perit. Non eſt quod quiſpiam hic objiciat, tales partium colliquationes fieri & conſpici in alvi fluxibus peſti ſupervenientibus: nam illæ colliquationes non fiunt immediatè à veneno peſtilente, ſed mediante putredine ab iſto veneno inducta, è qua putredine poſtea colliquans ille fervor reſultat: ſi enim illæ colliquationes immediatè procederent à fervore veneni peſtilentis, tunc omnes ægri peſtiferi aliquo colliquativo fluxu, vel alvi, vel urinæ, aliove affligerentur, quos tamen uſus docet rarius contingere. Si verò veneni fervor eſſet in ſummo & ultimo exceſſûs gradu, faceret partis aſſationem ſeu toſtionem, ac citam duramque exſiccationem; ſicut ſummus ignis fervor, aut ferrum candens, carnes ſtatim urit ad ſiccitatem & cruſtam; talis autem aſſatio ſeu toſtio in carbunculo non fit, nam eo affecta pars laxa humidaque permanet; & quamvis Galenus dicat, carbunculum eſſe ulcus cum cruſta, vel cruſtam inducens, qualis candenti ferro inuri ſolet, nunquam tamen vera cruſta in carbunculo peſtilenti reperietur, nam pars non eſt ſpoliata humiditate, ſed vitalitate: ac proinde veriſimile eſt, Galenum per cruſtam, intellexiſſe particulam enecatam ſeu mortuam, quæ patienti cruſtoſa & dura eſſe videtur, propterea quod inſenſilis ſit, & cum novaculâ inciditur, illa inciſio quidem audiatur, non verò ſentiatur, ſicut in cruſtis etiam fieri ſolet. Certum igitur manet venenum peſtilens non operari ſummo fervore adurendo, at ſeptica perniciosa quadam vi enecando ſeu extinguendo.

In quonam autem conſiſtat illa ſeptica vis, ad majorem rei elucidationem, etiam paucis inquirendum eſt. Galenus, 5. *de ſimpl. med. fac. cap.* 15. & Haly Abbas, 2. *pract. cap.* 18. putarunt illam ſepticam vim conſiſtere in vehementi fervore: quæ opinio jam dictis rationibus ſatis refutata eſt: nempe quod fervor ille vel colliquaret, vel aſſaret, quorum neutrum ſeptica faciunt per ſe; & ſi quid tale eorum operationi adjungatur, illud contingit mediante putredine aut inflammatione, quæ præter ſepticam qualitatem, partem invadit & affligit. Præterea ſi à ſummo fervore extingueretur partium calor nativus, eæque ſic enecarentur, ergo piper, euphorbium, ſpiritus vini ſæpe rectificatus, aliaque ſimilia, majore adurente vi prædita quam multa ſeptica, eandem operationem citius peragerent; uſus tamen contrarium docet. Cum itaque nulla manifeſta qualitas hujuſmodi effectum edere poſſit, dicendum ſepticorum vim conſiſtere in occulta venenata, & calori nativo totaliter contraria qualitate. Hoc ipſum quoque animadvertens doctiſſimus Thomas Fienus, 2. *de cauteriis cap.* 6. elegantiſſimè ſic inquit: *Certè, meo judicio, non tam videntur ſeptica*

ptica calore, quam potius maligna sua & venenata qualitate partes corrumpere: neque videntur eas colliquare, sed potius ad putredinem & sphacelum deducere. Etenim venenata sua qualitate & totâ substantiâ spiritibus vitalibus infesta sunt, eosque sic inficiunt, ut intermoriantur, & vel fugiant, vel ineptum animæ in particula fiant instrumentum: inde calor nativus in particula extinguitur, eo extincto pars putrescit, & humidum à sicco decedit, parsque humida, frigida, flaccida, emortua, & decolor relinquitur. Fienus hac in parte sequitur Avicennam, qui, 2. *canon. tract.* 1. *cap.* 4. ita scribit: *Septicum est, cujus proprietas est, ut corrumpat complexionem spiritus pervenientis ad membrum, & complexionem humiditatis membri ejus cum resolutione, ita ut nequeat amplius permanere pars membri illius: & non pervenit ad hoc ut adjuvet ipsum, & corrodat, & resolvat humiditatem ejus, imò dimittit in ipsum humiditatem corruptam, in qua agit aliud quam calor innatus, & putrescit.* Ejusdem quoque opinionis est Averrhoes, 4. *collig. cap.* 16. In hujusmodi septica vi veneni pestilentis operationem consistere, quilibet pestilentes carbunculos diligentius perscrutari volens, facile percipiet. Nullam verò qualitatem adurentem ipsi primariò & necessariò adesse, varia docent. 1. Quod pestis multos affligat sine ullo vel interno, vel externo fervoris signo. 2. Quod multi pestiferi non febricitent. 3. Quod exanthemata non fiant cum inflammatione. 4. Quod carbunculis semper in principio non adsit magna inflammatio. 5. Quod fomes à multis innoxiè attingatur sine cutis adustione, & sine ullo sensibili calore; imò à vespillonibus ipsum venenum pestilens sæpius impunè manibus contrectetur, absque ulla adurente læsione: quæ certè fieri non possent, si actio veneni pestilentis in adurente calore consisteret. Hic fortè objicietur, quod multi pestiferi conquerantur de maximo interno ardore, & quod in carbunculis etiam magna oculis conspicua inflammatio, cum summis doloribus conspiciatur. Respondeo: internum illum ardorem non induci primitus à veneno pestilenti, sed à putredine humorum internorum & biliosorum, ab illo veneno inducta: post magnas autem humorum putredines sequi inflammationes, in febribus ardentibus, multisque aliis putridis manifestum est. In ipso autem carbunculo dico non esse inflammationem hanc, ut nec dolorem, cum jam perfectus est carbunculus, sed tantum excitari à pugna veneni contra calorem nativum cum carbunculus est in fieri: postea verò cum carbunculus jam factus, & particula emortua insensilis est, tunc dolorosam illam inflammationem inesse partibus proximè circumvicinis, quarum calor nativus à particulæ emortuæ contiguitate graviter affligitur, quo afflicto cum humores in iis non satis debitè regantur, accedit statim caloris præternaturalis dominium & inflammatio, quæ tamen non fit proximè à veneno pestilenti (quod per caloris excessum non operatur) sed à putredine & caloris præternaturalis dominio.

Hodierni Philosophi, qui omnes hactenus occultas qualitates septicorum venenorum jam manifestas reddere tentant, eorum naturam explicant per minimas particulas, striatas, pungentes, unciatas, aculeatas, & nescio quibus non figuris donatas, quæ prout hoc vel illo modo inter se miscentur & côeunt, modò partes corrumpunt, modò dolores, modò stuporem, modò gangrænam, modò sphacelum, &c. inducunt. Verum non docent quomodo tales particulæ, quæ antea non erant, nec peccabant in sanguine &

partibus, in iis generentur, quid illas introducat, moveat, jungat: si dicant in peste hoc facere venenum aëri inhærens, deberent docere quale, & cujus naturæ ac formæ foret illud venenum, & quomodo illius operatio, novaque particularum generatio procederet. Cum autem nihil horum dicant, certè nihil melius docent, sed obscurum per æque obscurum explicare nituntur.

V. Carbunculi non habent certa determinata loca in quibus exoriantur, sicut bubones, sed ob rationem in textu dictam, in quacunque corporis parte excitari possunt: modò enim conspiciuntur in thorace, vel collo; modò in abdomine, vel dorso; modò in brachiis vel crûribus; modò in manuum pedumve digitis; modò unus aut alter, modò plures simul, vel in una, vel in diversis partibus: imò sæpe etiam in partibus internis oboriuntur, ut in pulmonibus, ventriculo, renibus, &c.

Hîc quæri posset, quare à veneno pestilenti, dum hæret in arteriis, non corrumpatur tota sanguinis massa? dico, illud fieri non posse, partim quia venenum non ingreditur omnes arterias: partim quia illud in arteriis nusquam quiescit, sed à corde continuè movetur ac propellitur ab una parte in aliam, donec tandem per arteriarum extremitates pervenerit ad cutem, per cujus poros, si latiores fuerint, exspirat ac dissipatur; si verò obstructi, in cute (vel, si introrsum pellatur, in aliqua membrana) quiescit, ubi, propter moram, calorem nativum extinguit, & particulam enecat. Nullum autem venenum in celeri transitu magnum damnum humoribus inferre potest: antimonii vitrum vino injectum, & inde statim rursus exemptum, nullam vomitivam qualitatem ipsi communicat; sed diutius in eo relictum illi vomitivam qualitatem imprimit. Propterea, si in illa veneni pestilentis propulsione per arterias, ob naturæ cordisve debilitatem, vel ob humorum sanguinisve crassitiem, vel propter vasorum nimiam repletionem, aut aliquam obstructionem, aliudve impedimentum, hoc venenum tardius vel lentius vasa transeat, aut hic vel illic aliqua mora fiat, tunc in istis locis, ubi segnior ille progressus fit, in transitu magna putredo sanguinis massæ à veneni malignitate inducitur, cui statim adjungitur intemperies nimis calida, atque hinc febris, multaque gravissima symptomata oriuntur. Hinc jam facilis fit solutio istius dubii, quod nonnulli moverunt, nempe cum febris plerumque comitetur carbunculum, utrum illa excitetur à carbunculo, an verò carbunculus à febre. Dicendum, neutrum ab altero produci, sed utrumque malum generari seorsim; à veneno quidem pestilenti, at carbunculum immediatè, febrem verò mediante putredine: atque hinc, cum carbunculus possit fieri absque humorum internorum putredine, & illa putredo, quà putredo, non possit facere carbunculum (ut antea diximus) sequitur nec illum à febre, neque hanc à carbunculo excitari, & carbunculum posse curriculum suum absolvere absque ulla febre. Hoc ipsum etiam docet Fernelius *Patholog. lib.* 4. *cap.* 18. Ex prædictis, *de celeri transitu*, etiam alterum dubium solvitur: Vtrum etiam carbunculi in cordis parenchymate fiant? duæ rationes docent illud fieri non posse. Prima, quia si venenum fuerit in summo malignitatis gradu, & magna copia in cor irruat, totum ejus nativum calorem subitò corrumpit & extinguit, ita ut non fiat carbunculus in aliqua ejus parte, sed subita totius mors. Altera,

tera, quia si venenum fuerit in minore malignitatis gradu, vel exigua quantitate cor impugnet, citissimè è corde excutitur, ita ut propter exiguam moram tantum malum in isto viscere operari nequeat.

VI. Pustula illa, à qua carbunculus plerumque ortum sumit, inde fit, quod cor fortiter stimulatum venenum pestilens cum valido impetu per minimarum arteriolarum extremitates propellat in cuticulam, per cujus poros, si satis patentes sint, ilico exspirat; sin verò occlusi, tunc isto loco, ubi desinit arteriolæ (per quam fortè propellitur) extremitas, sub cuticula detentum, mox humoris, cui immiscetur, corruptionem cum quadam ebullitione molitur, sicque cuticulam à cute divellens, corruptumque humidum sub ea deponens, vesiculam instar parvæ pustulæ excitat; vel si per plures proximè vicinarum arteriolarum extremitates eo propulsum fuerit, tunc sæpe plures parvas vesiculas sibi mutuo proximè junctas, & ichore subnigricante repletas, producit, quæ haud infrequenter brevi in unam vesiculam concurrunt: aliquando etiam nullam vesiculam facit, cum scilicet venenum non est tam acutum vel acre, & minore cum impetu propellitur. Venenum autem illius partis, cui infixum hæret, calorem nativum septica sua vi destruit, eamque enecans carbunculum facit. Verum illâ particulâ jam enecatâ, & carbunculo à vicinis partibus separato, ubinam manet pestilens venenum quod illum excitavit? Idem hic respondendum quod antea, *annotatione tertia*, de bubone diximus, nempe venenum in illo loco vel extingui, vel foras exspirare, vel in carbunculo remanere, nec ab illo separari, nisi particula mortua per summam putrefactionem penitus dissolvatur.

VII. Exanthemata pestilentialia (quæ vulgus *mortis* & *pestis maculas*, Itali *petechias*, *peticulas*, & *lenticulas*, Galli *purpuras*, & *papiliones*, Belgæ *granum piperis* appellant) sunt maculæ purpureæ vel rubræ, vel nigræ, vel violaceæ, ut plurimum rotundæ, aliquando latæ, oblongæ, aliusve formæ, in summa cute efflorescentes. Nonnulli distinguunt inter exanthemata & maculas, quod illa habeant eminentiam, & sint de genere tumorum, hæ non. Verum illi confundunt variolas & morbillos cum exanthematibus pestilentibus, quæ sunt prorsus sine tumore: ac proinde nos omissa hac curiosa magis quam necessaria distinctione, ad exemplum Fernelii, utroque vocabulo indifferenter pro eadem re utemur.

De causis exanthematum pestilentialium minimè convenit inter Medicinæ Scriptores. Actuarius, *Method. med. lib.* 12. *cap.* 11. dicit exanthemata conflari à crassis humoribus cuti impactis, ubi densa est summa cuticula. Mercurialis, *de pest. cap.* 18. scribit fieri maculas parvas rotundas, cum humores pauci subtiles sanguini permisti feruntur ad cutem, atque ubi per *διαπήδησιν*, hoc est, rarefactionem vasorum, excernuntur: si verò copiosi fuerint illi humores, dicit, cum Stephano Atheniense, disruptis venis plus sanguinis subtus cutem effundi, atque hinc produci maculas latissimas, quasi vibices. Palmarius, *de febr. pest. cap.* 24. illa fieri credit ex biliosa & tenui sanguinis parte. Petrus Paschalis, *de febr. petech.* existimat illa generari ab ebullitione sanguinis circa cor à virulentia aliqua contaminati. Eodem fere modo Ioannes Morellus, *lib. de febr. purp. & pest. cap.* 2. refert ex Seguino, illa produci ab humore corrupto, per malignam auram intus ebulliente. Paræus, *lib.* 21, *cap.* 28, sæpe à crassa & adusta materia

teria illa generari scribit. Riverius, *lib. de febr. sect.* 3. *c.* 1. putat illa oriri ex prava & venenata sanguinis aliorumve humorum qualitate putredini conjuncta. Benedictus Faventinus, *in sua Empirica*, docet, ex quatuor humoribus illa gigni posse, & ab humore prædominante colorem habere, à sanguine rubrum, à bile citrinum, à pituita pallidum, à melancholia nigrum vel lividum. Sennertus, *lib.* 4. *de febr. cap.* 4. illorum originem adscribit humorum putredini & corruptioni. Platerus, *tract.* 2. *Prax. cap.* 2. illa fieri tradit, cum portio veneni in poros cutis se exonerat. In has sententias innumeri, imò fere omnes Medici hactenus discesserunt, alii huic, alii illi opinioni subscribentes. Verum Medici non videntur hactenus exanthematum pestilentialium naturam satis perspexisse, ac propterea alii errarunt in cognitione ipsius mali, alii in cognitione viarum per quas exanthemata progrediuntur. Primi putarunt exanthemata tantum esse maculas solius cutis, cum revera sint maculæ ab internis partibus ascendentes, qui in cute terminantur. Secundi crediderunt exanthemata produci à sanguine, vel aliquibus ejus humoribus ebullientibus, inflammatis, putrescentibus aliove modo corruptis, & ad cutem delatis, cum illa tamen non prodeant ex hoc fonte, sed è sola spirituum vitalium extinctione, seu corruptione sine putredine, & extravasatione, ut mox docebimus. Tertii existimarunt causam exanthematum per venarum extremitates expelli in fungosam cutis substantiam: alii verò per anatomiam melius edocti, ab interioribus partibus illa foras adscendere animadverterunt, sed rei difficultate perterriti, nullam viam describere ausi sunt. Sic doctissimus Fernelius, *de febr. cap.* 18. ita dicit: *Vt autem* [exanthemata] *corporis summa, ita & interiora omnia viscera, musculos, nervos, cæterasque partes solidas obsident, ex hisque primam ducunt originem.* De causa nihil aliud dicit, quam quod producantur à maligna aëris qualitate: de via & modo generationis planè tacet: cum tamen cognitio viæ, per quam exanthematum causa transit & expellitur, multum luminis ad cognitionem causæ proximæ dare potuisset. Nos in textu docemus, exanthemata oriri ab arteriosi spirituosioris sanguinis sine putredine corruptis seu extinctis particulis, per arteriarum minimarum extremitates exclusis seu expulsis. Illa est vera exanthematum materia, hæc vera via per quam excutiuntur. *Veram materiam* esse, varia docent. 1. Quod insensibiliter, sicuti solent spiritus, transeat partes carnosas aliasque intermedias. 2. Quod exanthemata pestilentialia sint sine tumore. 3. Quod persistant sine inflammatione. 4. Quod sint absque dolore. 5. Quod non lædant manifestè partes per quas transeunt, & quibus inhærent. 6. Quod non separentur instar carbunculi, nec suppurent instar ulceris. Quæ omnia, aut saltem aliqua ex his necessariò adesse deberent, si, secundum supradictas opiniones producerentur ab alicujus humoris putredine, inflammatione vel ebullitione. *Veram viam* esse, docet Anatomia, quæ primò ostendit exanthemata non esse solius cutis maculas, sed illas ab interioribus partibus initio sumpto ad cutem ascendere, nec minus inhærere interioribus partibus, quam cuti. Deinde demonstrat multo latiores arteriolas versus interiores membranas hiare, quam versus cutem, (hoc etiam observavit Galenus, cum alibi, tum maximè *lib. de dissect. venar. & arteriar. cap.* 9. cum quo etiam consentit Fernelius) atque hinc naturam lacessitam.

tam longè facilius corruptas spirituosas sanguinis arteriosi particulas effundere, & per latiores vias deponere versus interiores membranosas partes, quam per angustiores versus cutem; quæ tamen, ob tenuitatem jam deficere incipientem, à vicinarum partium calore propelluntur, ac per incumbentium carnosarum partium latiores poros ascendunt ad cutem, in qua sub cuticulæ densitate, & à frigore externo incrassati subsistunt, dictasque maculas efficiunt: quæ semper longè periculosiores sunt quam carbunculi aut bubones, non ut causæ, sed ut signa: quia in his cor adeo validum est, ut perniciosum venenum versus externas partes depellere, & sanguinem à pestilenti corruptione præservare possit: in illis verò adeo debile est, ut nec venenum foras expellere, nec sanguinis corruptionem avertere possit, quod brevi secuturæ mortis indicium est; unde fit, quod ex sexcentis peste laborantibus vix unus evadat cui exanthemata in cute apparent.

Cap. XV. *De signis prognosticis.*

A*Cutorum morborum*, inquit Hippocrates, *incertæ admodum ac fallaces sunt prædictiones.* Hoc dictum si in ullo morbo, certè in peste verissimum esse experimur, in qua signa ambigua sunt & incerta, cumque singulis fere horis ac momentis mutentur, prædictiones admodum obscuras & lubricas (1.) faciunt, ita ut Practici etiam exercitatissimi sæpenumero in morbi hujus prognosi graviter decepti ac delusi fuerint: quia hîc sacro involucro multa teguntur, & fallax ille inimicus sæpe dum arridet, occultas insidias struit; dum blanditur, maximè nocet; in facie salutem, in tergo funus gerit. Attamen cum non omnes perimat gravis hic & fallax morbus, & praxis nos morum ejus magnam partem edocuerit, nonnulla signa prognostica, quæ in hac peste Noviomagensi certiora fuisse observavimus, breviter describemus.

I. Criticæ mutationes qualescunque, diebus decretoriis incidentes, nihil certi promittebant, omnes enim fallaces (2.) erant, & cum his, etiam optimis, æque multi moriebantur, quam evadebant. At sextæ diei (3.) crises semper certò lethales erant.

II. Quicunque circa novilunium aut plenilunium (4.) peste corripiebantur, ii maximè de vita periclitabantur.

III. Pestis quæ invadebat post ingentem iram, vel terrorem, vel venerem fortiorem, multo gravius periculum minabatur, quam quæ absque his præcursoribus corripiebat.

IV. Magna virium prostratio in morbi principio, ut & crebra animi deliquia, ac cordis palpitationes, periculosa, imò plerumque lethalia signa erant.

V. Pulsus sanorum pulsui fere similis, fallax & periculosus, intermittens (5.) verò semper lethalis erat.

VI. Sopores (6.) à principio morbi grave periculum indicabant.
VII. Sternutationes (7.) crebræ mortis præcones erant.
VIII. Motus tremuli (8.) manuum & linguæ funesti erant.
IX. Delirium (9.) semper grave periculum, at convulsivis partium motibus, & nervorum levibus contractionibus, membrorumque quasi subsultibus conjunctum, certam mortem prædicebat.
X. Dolor in gutture (10.) qui sine ullo tumore, sine aphthis, orisve siccitate, aliave aliqua manifesta causa, aderat, ut & raucedo, imminens exitium certò prænunciabant.
XI. Narium hæmorrhagia (11.) die decretorio incidens, valde periculosa, non decretorio, lethalis erat.
XII. Lingua in principio morbi nigrescens, malum: sed humida & naturalis coloris apparens, bonum erat indicium.
XIII. Anhelitus valde fœtens (12.) quasi carnium putrescentium fœtorem olens, plurimis infelix signum erat.
XIV. Pleuritides (13.) quæ durante hac pestilente constitutione invadebant, semper lethales erant, sive præcederent, sive statim sequerentur pestis invasionem.
XV. Tussicula, spirandi difficultas, sputum cruentum (14.) dolor punctorius in pectore, hepate, liene, renibus, utero, aut vesica, hæc omnia calamitosa erant.
XVI. Singultum (15.) semper mors citò sequebatur.
XVII. Vomitus erat molestissimus, multosque ad mortem usque comitabatur, multis etiam tempestivo alexipharmacorum subsidio feliciter sistebatur.
XVIII. Suppressio alvi (16.) in morbi principio & augmento, imò usque ad vigoris declinationem, laudabilis erat, & spem salutis dabat.
XIX. Alvi fluxus (17.) summum minabatur periculum, & cum hoc vix centesimus æger evadebat.
XX. Cruentæ dejectiones (18.) mortem antecedebant.
XXI. Cum urinis (19.) sanorum urinis similibus multi, præter expectationem, subitò moriebantur, idque non rarò sine gravibus, ut videbatur, symptomatibus.
XXII. Vrinæ turbidæ (20.) malæ quidem erant, sed cum his tamen nonnulli adhuc evadebant.
XXIII. Vrinæ pingues, oleaginosæ, nigricantes, livescentes, vel hypostasin lividam nigramve deponentes, fere semper exitiosæ erant.
XXIV. Qui per urinarias vias sanguinem (21.) excernebant, sive solum, sive urinæ permistum, illi omnes brevi moriebantur.
XXV. Menstruorum fluxus pesti superveniens, etiam die critico erumpens,

pens, valde periculoſus, & plurimis exitioſus erat: die verò non critico certiſſimè occidebat.

XXVI. Mulieri gravidæ, puerperæ, vel abortienti (22.) ſi peſte corriperetur (quod pleriſque contingebat) magnum periculum imminebat, & tales plerumque moriebantur.

XXVII. Si fonticuli, quos ad præſervationem multi in brachiis aut cruribus habebant, in morbi principio exareſcerent, certæ mortis indicium erant.

XXVIII. Tumores in emunctoriis (23.) laudabiles erant, & quo citius prodibant, tanto meliores.

XXIX. Si tumores illi ſine febre (24.) vel ante febrem prodirent, citæ ſanationis & ſalutis magnam ſpem dabant. Contra verò ſi poſt febrem, imprimis majorem, prodirent.

XXX. Si tamen prædicti tumores, imprimis qui in faucibus & pone aures protuberabant, ſpatio duodecim vel viginti horarum valde increſcerent, & molles eſſent (25.) inſtar tumoris flatulenti, ſive cum, ſive abſque inflammatione, ſemper lethales erant, & quamvis ægri cum talibus tumoribus ſe aliquamdiu non admodum malè habere viderentur, omnes tamen moriebantur.

XXXI. Contra, ſi illi tumores in principio duri eſſent, inſtar tendinis duri, rigidi, & oblongi, atque paulatim increſcerent, cum tolerabili dolore, bonum erat, præcipuè ſi accreſcendo duritiem illam aliquamdiu ſervarent.

XXXII. At ſi duri illi bubones circulum quendam (26.) diverſi coloris, inſtar iridis, haberent, malum erat indicium, ac perniciem prænunciabat, ut & ſi rubicundi, lividi, aut nigri fierent.

XXXIII. Tumores in emunctoriis manente febre ſubito evaneſcentes (27.) ſæpiſſimè mortem prænunciabant.

XXXIV. Si illi tumores cito ad ſuppurationem pervenirent, imminutum periculum ſignificabant. Si verò ceſſante febre (28.) paulatim ſine ulla ſuppuratione evaneſcerent, nihil quoque metuendum erat.

XXXV. Si in emunctoriis loco tumorum (29.) emergerent carbunculi, graviſſimum periculum indicabatur.

XXXVI. Anthraces, vel à morbi principio, vel paulo poſt in locis carnoſis apparentes, erant laudabiles. At ſi in pedum vel manuum digitis (30.) prodirent, peſſimi ominis erant, ut & illi qui ſupra ſpinam dorſi conſpiciebantur.

XXXVII. Si carbunculi tardius prodirent, malum: ſi valde multi (31.) erumperent, peſſimum erat.

XXXVIII. Carbunculi ſi intra duos treſve dies circulo rubeo compreben-

prehenderentur, citius & facilius sanabantur. Si verò, instar sphaceli, quotidie latius proserperent (32.) magnamque latitudinem acquirerent, difficilis curationis erant, imò sæpe pessimi ominis, præcipuè si supra dorsi spinam, vel in parte aliqua nervosa subsisterent.

XXXIX. Carbunculus in principio subsidens, recurrens, ac fere disparens, vel postea manente febre exarescens, calamitatem prædicebat.

XL. Maculæ purpureæ, nigræ, virescentes, violaceæ (33.) quocunque tempore apparentes, semper lethales erant. Cum rubris nonnulli evadebant, etsi paucissimi.

ANNOTATIONES.

I. PEstem Medicos gravissimè deludere, docet quotidiana experientia; ac proinde in hoc morbo divinissima Medicinæ pars *Prognosis* admodum incerta est, quæ maxima incertitudo Ioanni Morello, *de febr. pest. cap.* 5. hæc verba extorsit: *Vnde fit*, inquit, *ut in peste fallat nos sensus, fallat ratio, fallant Hippocratis aphorismi, & ipse, ut puto, in his falleretur Hippocrates.* Ob hanc incertitudinem etiam sic dicit Liddelius, *lib.* 3. *de febr. cap.* 4: *Nullus morbus ex se magis perniciosus est, aut in quo signa omnia magis infida sunt, & motus magis incerti inconstantesque: sæpe enim signis bonis apparentibus in urina, pulsu, aliisque, præter expectationem ægri subitò moriuntur.* In eundem sensum etiam eleganter ita scribit Raimundus Mindererus, *de peste cap.* 11: *Quia morbus pestifer suâ naturâ infidus existit, ideo fida de se mortis ac salutis signa non perhibet. Vnde apparentibus alioquin indiciis salubribus (quæ tamen omnia in hoc morbo suspecta sunt) ægros interdum perire deprehendimus, & quos morbus inductâ sævissimorum accidentium turbâ, jugulare velle videbatur, vitalis virtus, quasi clam subterfugiens, hostiles persæpe manus evasit.* Quapropter bene monet Guainerius, ut in peste nequaquam signis, quamvis bonis, fidamus, etsi pessimis signis absentibus: Nam quamvis neque febrilis ardor, neque sitis, anxietas, aliave gravia symptomata, ut neque urinæ vel pulsus indicia ullum periculum portendere videantur, tamen omnia tuta timenda sunt: sæpe enim horror, nausea, levis capitis dolor, aliudve exiguum symptoma, ægris non valde molestum, pestilentiam lethalem antecedit vel comitatur.

II. Fallacia crisium inde procedebat, quod pestilens venenum nulla naturæ coctione mitigari, neque etiam per vias humorum purificationi dicatas satis commodè evacuari posset. Hæc causa fuit quod alvi fluxus criticus, nec non uteri vel narium hæmorrhagia, nunquam laudabiles essent; nam rarissimè spontè cessabant, sed medica arte semper sisti debebant, & multoties sisti non poterant, propterea quod natura per has inventas jamque apertas vias totum venenum expellere nitebatur, atque hinc cum plurimi boni humores effluerent, & malignitas corpori ac cordi altius inhærens hoc modo multum imminui non posset, vires brevi deficiebant, citiusque ad mortem, quam veneni totalem expulsionem perveniebant ægri. Etiam copiosi spontanei sudores, à quibus maximum levamen expectabatur, valde incerti erant, nam etsi morbum aliquando feliciter solverent, multoties tamen in principio aliquam remissionem adferre videbantur,

tur, post quam longè gravius recrudescebat malum. Causa erat, partim quod natura inceptum per hanc viam expulsionis opus, vel propter ægrorum externos errores, vel propter summam debilitatem, plerumque absolvere non posset, sed in medio opere impediretur vel deficeret: partim quod illi sudores multoties symptomatici essent.

III. Periculosæ, infidæ, imò lethales sunt sextæ diei crises, non in sola peste, verum etiam in aliis morbis acutis; quapropter Medici hunc diem appellant *Tyrannum*, cujus tyrannidem Galenus, *lib.* 1. *de diebus decret. cap.* 4. his verbis expressit: *Multos hic dies in syncopen derepente conjecit, aut immodico sanguinis profluvio extinxit, aut immoderatis vacuationibus, vel etiam catoche, aut mania mulctavit: alios verò in manifestam perniciem conjecit, icterum invehens, parotides suspectus, rubras quippe & vertiginosas excitans, & ad hæc marasmis insanabilibus irretiens, & quod demum mali genus dies ille non infert?* Idem illud de hoc die variis locis testatur Hippocrates, *in coac. prænot. Quibus sexta die rigores fiunt, ægrè judicantur. Sudores sexta die manantes, pessimi. Icterus sexta die lethalis, &c.* Exempla etiam scribit in libris epidemiorum. Ita ut multorum sæculorum experientia confirmet, sextæ diei crises ægros semper ad exitium præcipitare, aut saltem in maximum vitæ discrimen deducere. Speciatim autem de peste hanc observationem scribit Brassavola, *in com. ad* 2. *aphor. Hipp.* 24. *Nos,* inquit, *sexcenties anno* 1528, *experientiâ vidimus in epidemio morbo, omnes fere sexta die obiisse; & in pestilentibus morbis ut plurimum ægri sexto die intereunt. Propter hæc Galenus hunc diem tyrannum vocat; quoniam si non interficiat, quando judicat saltem, malè judicat: quippe tyrannus si non interficit, saltem bona surripit, vulnerat, percutit. Ita sextus dies, vel pernicie illius, quem judicandum acceperit, gaudet, vel salute dolet, quæritque ubi animum expleat, & malè ægrum tractet, tum longa punitione exerceat.*

IV. De novilunio & plenilunio antea dictum, *cap.* 5. *in textu, & annot.* 1.

V. Galenus dicit pulsum intermittentem in juvenibus semper esse lethalem, & se plurimos senes ac pueros cum tali pulsu liberatos vidisse, juvenem verò nullum. Contra Galenum testatur Riverius, se in febribus malignis observasse, juvenes non paucos, qui pulsum intermittentem per multos dies habuissent, evasisse. Idem se observasse, exemplo demonstrat Wierus, *lib. Observat. Medic.* Contra hos ego testor, me in tota hac peste neminem, sive juvenem, sive senem, sive puerum, sive virum, sive mulierem vidisse, qui cum pulsu intermittente evaserit, sed omnes, quotquot talem pulsum habebant, brevi temporis spatio obiisse. De pulsus mutati causis videndum supra, *cap.* 7. *annot.* 9.

VI. Sopores indicio erant, præter cor, etiam cerebrum graviter impugnari & labefactari: his autem duobus vitæ fulcris vacillantibus, naturam facile succumbere, necesse est. Sic etiam Dodonæus, *Prax. lib.* 1. *cap.* 18. refert anno 1602, in magna peste omnes fere occubuisse, quibus cum sopore morbus invadebat. Quod ipsum in peste sui temporis quoque contigisse, scribit Mindererus.

VII. Riverius, *de febr. pest.* dicit, se observasse, licet alia sæva symptomata periculum portenderent, sternutamenta tamen spem solutionis attulisse. Contra verò Cardanus, *lib.* 5. *Aphoris. Hipp.* meminit pestilentiæ, in qua cum brevi spatio sæpius sternutassent ægri, statim mortui concidebant. Sic nos quoque in hac peste cum crebris sternutationibus neminem evasisse vidimus. Ratio erat, quia sternuta-

menta producebantur à venenata labe cerebri membranis tenaciter affixa, sicut singultus in ventriculo à veneno ventriculi tunicis firmiter adhærente, easque vellicante. Itaque Riverii experientia hac in parte non est intelligenda de vera peste, sed potius de aliis febribus malignis, in quibus sternutationes à pravorum & acrium humorum aut vaporum vellicatione excitati, naturæ & facultatis animalis robur denotant, validamque molesti vellicantis humoris excussionem ostendunt.

VIII. Hi motus maximam arguunt cerebri læsionem, spirituum animalium paucitatem, & nervorum ac virium imbecillitatem, atque ostendunt naturam à morbo jam evinci; quapropter etiam ab Hippocrate, 1. *Prognost.* damnantur.

IX. Delirium gravem cerebri afflictionem, & convulsivi motus ipsius, & principii nervorum pessimam læsionem indicabant.

X. Hoc mortis instantis præsagium adeo certum & infallibile erat, ut cum hujusmodi gutturis dolore vel raucedine nullum evasisse viderim, & sæpe ægri iis infestati ambulantes & loquentes moriebantur. Videtur etiam Hippocrates simile quid observasse in acutis, nam 1. *prorrh.* 11. inquit: *In acutis morbis faucium sine tumore dolores, & pusilli, & strangulantes, perniciosi.*

XI. Quare narium hæmorrhagia tam periculosa esset, jam diximus *annot.* 2. Huic nostræ observationi obstare videntur historiæ eorum qui pestem anni 1568. describunt: testantur enim tunc temporis febres pestilentes, fluente è naribus sanguine copiosissimo, eoque fere florido, maxima ex parte fuisse judicatas, & quamvis ad lipothymiam usque proflueret, fere omnes tamen, quibus hæc crisis accidebat, fuisse sanatos. Quænam causa tantæ contrarietatis? Plurimi crediderunt hanc operationis diversitatem inde dependere, quod venenum pestilens sit diversissimæ conditionis: & sic Platerus, *tract.* 2. *prax. cap.* 2. dicit, *venenum pestilens ejusdem naturæ minimè esse, sed diversæ*; *verum quidnam*, inquit, *in veneno latens illius varietatis causa sit, atque unde proficiscatur, ut & in cæteris venenis, describi minimè potest.* Verum pestilentis veneni non satis exacta cognitio, & rudis operationum ejus inspectio, hactenus in causa fuerunt, quod plurimi illud venenum diversum esse judicaverint, cum tamen semper sit uniusmodi, seu ejusdem naturæ ac conditionis, differens tantum intensionis & remissionis gradu, & diversitas quarundam operationum procedat à diversitate tempestatum, locorum, victus, temperamentorum corporum, exhalationum, &c. Fortasse anno 1568, venenum pestilens in minimo intensionis gradu, & propter certas tempestates corporumque dispositiones, internæ putredines ac fervores in summo gradu viguerunt, quorum ratione gravissimæ ac malignæ, & naturæ magis, quam illud exiguum pestilens venenum, infestæ febres productæ sunt, quæ ratione sui per copiosam narium hæmorrhagiam judicatæ fuerunt, à quarum onere levata natura, exiguum illud pestilens venenum facilius evicit & expulit. Interim quod maximum periculum præsagiant hæmorrhagiæ quæcunque, ipsi vulgo innotuit, quod hæmorrhagias videns, mox desperat de ægro, dicens illum laborare peste sanguinolenta. Illud ipsum periculum etiam in sua praxi observavit Mindererus, qui *de pest. cap.* 11. sic inquit: *Mors videtur esse vicina iis, qui ineunte morbo sanguinem è naribus, utero, aut ore profundunt. Sic mulieres peste correptas, quibus menses extra statum tempus fluerent, prognosticis fere linquendas*

quendas censuimus. Hemorrhagiam autem narium quinta die passos, obiisse notavit Heurnius. Re vera, quicunque tandem sit sanguinis fluor, in peste mihi semper suspectus est habitus, de quo tamen aliis in morbis sæpe gratulari licuit: hic enim sanguis non sine magna virium internecione promanat.

XII. Sic quoque scribit Avicenna: *Plurimi ex istis, quorum anhelitus fœtet, ex primis moriuntur.* Et Fracastorius, *de morb. contag. lib. 2. Quorum anhelitus præter solitum immodicè* (inquit) *fœtet, omnes moriuntur.*

XIII. Pleuritides propterea lethales erant, quia quæ post invasionem pestis fiebant, generabantur à carbunculo in membrana pleura & musculis mesopleuriis excitato, quod malum in interiore thorace erat prorsus insanabile. Quæ verò ante pestem invadebant, illis statim adjungebatur pestis, ac proinde lethales evadebant; partim, quia acutum morbum alteri acuto adjungi, exitiosum, propter citissimam maximamque virium prostrationem: partim propter contraria indicantia & medendi difficultatem, cum venæ sectio, in qua pleuritidis curatio potissimum consistit, ratione pestis maximè lethalis sit, ut latius docebimus *lib. 3. cap. 3. annot. 1. & cap. 13. annot. 1. & lib. 4. histor. 4. 28. 53. 71. 107. 113.*

XIV. Omnia hæc lethalia erant, quia generabantur à carbunculis in visceribus internis excitatis. Inter cætera sputum cruentum magis commune erat, & semper præceps exitium prænunciabat. Sic etiam Guido de Chauliaco, 2. *doct. apost. cap.* 5. observavit in maxima peste anni 1348, omnes illos qui sanguinem spuebant, intra triduum mortuos fuisse.

XV. Singultum morbis acutis supervenientem, lethalem esse, docet Hippocrates, probat experientia. Quare autem in peste lethalis sit, liquet ex ejus causa, suprà *cap.* 13. enarrata, quo loco etiam vomitus causa describitur.

XVI. Suppressionem alvi in tota hac peste nulli ægro noxiam fuisse observavimus. Indicabat, partim tantum naturæ robur quod venenum pestilens fortiter à centro ad peripheriam moveret: partim tam exiguam veneni quantitatem, vel debilem qualitatem, quæ humores confundere, colliquare, & per inconvenientes vias expellere non posset. Præterea etiam laudabilem corporis constitutionem, ad graves humorum putredines minimè proclivem, significabat.

XVII. Alvi fluxus in hac peste nunquam sponte subsistebat, imò etiam medicamentis, summâ diligentiâ adhibitis, rarius sisti poterat. Sic quoque refert Hippocrates, 3. *epidem.* in pestilenti illa constitutione plurimos alvi fluxu & dysenteriâ fuisse sublatos. Sic & Galenus scribit, in peste illa longissima, quæ ipsius ætate sæviit, omnes prope periisse quibus alvi fluxus superveniebat. Illud ipsum quoque à plurimis neotericis observatum fuit. Quapropter minimè audiendi sunt illi, qui in pestis curatione minus exercitati, contra experientiam, dicunt, fluxum alvi in peste, si die critico incidat, laudabilem esse, nec medicamentis sisti debere: ignorantes in peste hunc fluxum semper esse symptomaticum, & nunquam criticum aut salutarem: qua de re plura dicentur *lib.* 3. *cap.* 11.

XVIII. Quare cruentæ dejectiones exitiales essent, liquet ex annotatione secunda.

XIX. Quæ ex urinis sumebantur prognostica, pleraque incertissima & valde fallacia erant, neque enim color, neque consistentia, neque hypostasis, aut sedimentum, aliaque innatantia corpuscula quidquam certi prædicebant,

bant; cum lethalissimis urinæ signis plurimi evadebant, cum saluberrimis moriebantur innumeri. Ita ut rectè Galenus dicat, *lib.* 3. *de præsag. ex puls.* ex urina in hujusmodi febribus, præsertim ubi corpus cordis occupaverint, firmam notitiam petere, semper non licere. Hic unum adhuc vulgi experimentum adjiciam ex Foresto, qui *lib.*6. *observat.* 13. *in scholio*, dicit aliquos hoc experimentum pro signo verissimo habere: *projiciunt*, inquit, *lac mulieris lactantis masculum in urinam pestiferi: si cadit ad fundum, morietur, ut ajunt, in sex aut septem diebus: at si non, citò evadet.*

XX. Hippocrates, 3. *epidem. cap.* 3. idem quoque prognosticum observavit, inquit enim, *Vrina turbida multa, mala.* Non dicit illas esse lethales, sed malas & periculosas, utpote cum quibus multi, licet non omnes, moriantur.

XXI. Sola sanguinis mictio certissimum instantis mortis signum erat: ratio petenda ex annotatione 2. ut & ratio prognostici vigesimi quinti.

XXII. Mulieres gravidæ quia magnam humorum impurorum copiam coacervabant; parturientes verò & abortientes, quia magnam mutationem & alterationem subibant, ac summopere debilitabantur, pesti non tantum maximè obnoxiæ erant, sed eidem etiam minimè resistere poterant, hacque de causa plurimæ moriebantur, secundum dictum Hippocratis, 3. *aphoris.* 31. *Mulierem gravidam morbo quopiam acuto corripi, lethale.* Forestus in peste Delphensi illud ipsum quoque observavit: *Fœmina*, inquit, *quædam magis afficiebantur, & præsertim illæ ex fœmineo sexu, quæ uterum gerebant, tum ob mensium obstructionem, tum ex frequenti pro se & fœtu anhelitu; & hæ rarius evadebant.* Hinc etiam Liddelius, *lib.* 3. *de febr. cap.* 5. scribit gravidis nihil consultius esse, quam tempore pestilenti statim locum mutare, quia valida remedia præservativa non ferunt, cæterisque facilius inquinantur & moriuntur.

XXIII. Tumores citò prodeuntes indicabant robur naturæ, quæ magna vi adversus venenum pestilens insurgebat, idque foras propellebat.

XXIV. Ante febrem prodeuntes tumores indicium erant, à victrice natura venenum citius foras expelli, quam humorum putredo intus generari possit, eamque, si fortè sequeretur & febrem produceret; levem & non valde periculosam futuram. Post graviorem verò febrem emergentes tumores significabant cor dupliciter impugnari, & à veneno, & à gravi humorum putredine, atque tam ab illius virulento furore, quam ab hujus infesto ardore vehementer affligi, & his duobus magnis hostibus resistere vix par esse posse: quapropter multi tales tumores funestos esse scripserunt: verum nos illis potius valde periculosos esse dicimus; nam etsi cum illis plurimi in nostra peste mortui fuerint, multos tamen cum iisdem evasisse vidimus.

XXV. Hoc infelix prognosticum, de tumoribus subitò in magnam molem excrescentibus, in hac peste fuit infallibile & certissimum. Quod ipsum quoque observasse videtur Paræus, qui *lib.* 21. *cap.* 30. de bubone sic inquit: *Lethale est tumores repente augeri, & furente velut impetu ad debitam magnitudinem pervenisse, summaque omnia doloris, tumoris, & ardoris symptomata subitò & momento habuisse. Visi sunt nonnunquam bubones colore nativa cuti similes, cætera tumoris œdematosi æmuli, qui tamen mox ægrum ad exitium præcipitant, eorum more qui lividi & atri existunt.*

XXVI. In bubonibus diversi coloris circulus maximi veneni index est, quod non tantum tumorem, verum etiam

etiam mortificationem parti infert, & ad vicinas partes ulterius proserpit.

XXVII. Hujus, ut & 39. prognostici ratio est, quod subsidentia bubonis aut carbunculi, quæ fit manente febre & morbi vehementia, significat veneni pestilentis ad partes principes recursum, & cordis dejectum robur, quod jam à maligna pernicie nimis obrutum, incipit succumbere, neque amplius intestinum hostem è suis penetralibus expellere potest.

XXVIII. Tumores post febrem evanescentes, venenum vel edomitum, vel penitus extinctum ac evictum, vel foras ejectum & dissipatum indicabant.

XXIX. Rationem prognostici 35. pete ex annotatione 26. ut & ex præcedentis capitis annotatione 3. Idem prognosticum etiam annotasse videtur Ioannes Morellus, nam *lib. de febr. pest. cap.* 5. scribit, se observasse illos, quibus circa fauces effloruit carbo, cita morte fuisse peremptos: periculosum quoque esse carbunculum qui fit in inguine.

XXX. Docent Medici, carbunculos, quo longius à corde erumpunt, eo minus esse periculosos. Nos tamen è contra in hac peste, experientiâ edocti, frequentissimè observavimus, carbunculos in manuum vel pedum digitis, præcipuè in extremis eorum articulis emergentes, semper mali ominis fuisse, & cum hujusmodi carbunculis paucissimos evasisse: nam licet sæpe ægri cum illis adhuc per sex septemve dies superviverent; tandem tamen moriebantur. In talibus carbunculis etiam periculum aliquod animadvertisse videtur Actuarius, qui *Method. Medic. lib.* 2. *cap.* 12. sic inquit: *Qui carbunculi carni tantum insident, brevi spatio circumscribuntur: qui verò in membranis aut nervis nascuntur, longo tempore durant, & subjecta loca in affectionis consensum protrahunt; adeo ut inflammatio, quæ erysipelatis naturam sapit, in iis excitetur.* Quod ipsum quoque confirmat Paulus Ægineta, *lib.* 4. *cap.* 25.

XXXI. Galenus, 3. *epidem. com.* 12. pestiferum carbunculum vocat perniciosissimum, quia nihil salutiferi secum fert, & pestilentis veneni index est: ergo quanto major carbunculorum est numerus, eò plus & fortius venenum intus latêre, ac gravius periculum impendêre, significatur. Quapropter minimè audiendus est Mercurialis, qui, *lib. de pest. cap.* 18. & 29. scribit, carbunculos, quo plures sunt & latiores, eo magis salutem promittere. Quam opinionem cum illo multi alii Medici (fortè in peste majores Theorici, quam Practici) confirmant, propterea quod solum expultricis facultatis robur intueantur, de causæ verò summa magnitudine parum solliciti sint, quæ tamen illud magnum robur facile dejicere potest. Plures autem carbunculos paucioribus esse periculosiores, in hac peste millies vidimus: neque id à nobis tantum, verum ab aliis quoque Medicis, diu ante nos, notatum fuisse legimus: inter novissimos, se illud etiam observasse testantur Daniel Sennertus, Morellus, Lazarus Riverius, aliique plures.

XXXII. Carbunculos latæ magnitudinis metuendos ac periculosos esse, docet ratio: nam, instar sphaceli, mortificationem in vicinas partes magis magisque extendunt, ita ut neque nervis, neque majoribus vasis, aliisve profundioribus partibus parcant. Hinc bene Paræus, *lib.* 21. *cap.* 33. inquit: *Ab ejusmodi abscessibus, magnitudine vastis, & adspectu horridis, mors vel toti animanti, vel certa parti imminet.* Sic quoque scribit Ioannes Morellus: *Omnis carbunculus magna molis & magnitudinis horrenda pertimescendus, cum præsertim serpit ad subjectas*

jectus partes depascitur, velut nos aliquando in faucibus vidimus, qui ad asperam arteriam usque, & in epigastrio, qui ad peritoneum rodendo pervaserant.

XXXIII. Multi magni nominis Medici has maculas, quocunque tempore prodeuntes, & præcipuè die decretorio apparentes, scribunt esse salutiferas, inde seducti, vel quod earum causam & originem (de qua latius egimus capite præcedente, in textu, & annotatione 7.) non satis cognoverint, & ipsum venenum pestilens per has maculas evacuari putaverint: vel quod sola inani speculatione ducti, gravi stylo multa de peste scribant, cum nihil de ea viderint, nec quidquam de ejus historia curiosè ad veritatem examinaverint. Quantumvis enim eorum rationes hujusmodi criticam evacuationem probare videantur, necesse tamen est, ut experientiæ, contrarium docenti, hac in parte cedant: neque interest quam acutè & doctè de hujus criseos bonitate disputent, si subrepens mors pendentis litis decisionem faciat. Nos semper observavimus exanthematum eruptionem symptomaticam, nunquam verò criticam esse, & semper naturam succumbentem indicare, multorum quoque spirituum vitalium internecionem seu extinctionem, nunquam verò naturæ victoriam significare. Neque aliter se res habere potest: nam in laudabili crisi expellitur materia morbifica, vel tota, vel ex parte, hic verò illa intus remanet, & ejicitur istius materiæ productum, nempe arteriosi sanguinis ab illa extincti & corrupti pars, (sicut interdum in hydrope dejicitur serosæ saburræ pars, manente interim hepatis obstructione, debilitate, aliave hydropis causa) ad hæc, post laudabilem crisim sequitur levamen & sanatio, hic verò majus gravamen, & plerumque mors. Quapropter simul ac in hac peste exanthematum eruptionem animadvertebamus, omnem vitæ spem abjiciebamus, ægrisque omnia quæ petebant tunc ad lubitum dari concedebamus: quamvis enim per diem unum aut alterum (quod tamen rarum erat, nam plurimi post exanthematum eruptionem intra horas octo, duodecim, vel viginti, moriebantur) & sæpe quidem sine gravibus, ut videbatur, symptomatis, vitam protraherent, tandem tamen inopinanter extinguebantur. Dico, *inopinanter*, quia multos vidi adeo fortes, qui loquentes & ambulantes, ac nihil minus quam mortem expectantes, præter spem & opinionem subitò conciderunt. Neque exanthematum multitudo (quam multi, tanquam salutarem laudandam censent) neque paucitas, majorem vel minorem sanationis spem dabat: nam plures maculæ majorem quidem veneni violentiam & quantitatem, majusque spirituum vitalium damnum indicabant, causam verò morbi nihil imminuebant: æque cum paucis & parvis, quam cum innumeris majoribus per totum corpus copiosissimè erumpentibus moriebantur ægri: atque in tota hac truculentissima peste, unum solum cum exanthematibus purpureis copiosis evasisse vidimus, cujus historiam raritatis gratia libro quarto annotavimus.

LIBER SECVNDVS.

De Præſervatione à Peſte.

CAP. I. *De Præſervatione in genere.*

SI in ullis aliis morbis, certè in Peſtilentia diligens Medici officium requiritur: quod duplex eſt, Corpora ſana præſervare, & ægrota curare. Hinc duplex emergit remedium, Vnum προφυλακτικὸν, alterum θεραπευτικὸν: illud ſanitatem tuetur, ac imminentem morbum avertit: hoc præſentem morbum curat. Cum verò præſtantius & optabilius, imò tutius ſit, futurum morbum arcere, quam jam factum expellere; ſicut tutius & melius eſt prævenire domûs incendium, quam ejuſdem igne jam flagrantis incendium extinguere: propterea, imprimis in Peſte, illa Medicinæ pars, quæ de Præſervatione agit, alteri, nempe Curativæ, tanquam nobilior præferenda eſt, de qua etiam nos hoc ſecundo libro ſermonem inſtituere decrevimus. Prophylaxis autem, ſeu præſervatio in duobus præcipuè conſiſtit, nempe in remotione cauſæ agentis, & in præmunitione corporum adverſus illam cauſam. His indicationibus maximè tribus modis ſatisfit, Spirituali, Politico, & Naturali: atque hinc triplex reſultat prophylaxis, Theologica, Politica, & Medica, de quibus ſingulis jam ordine dicturi ſumus.

CAP. II. *De Prophylaxi Theologica.*

CVm peſtis ſit morbus à ſummo Deo ad mortalium punitionem cœlitus immiſſus, (ut ſatis probavimus *lib. 1. cap. 8. annot. 1.*) difficulter ejuſdem advenientis invaſio averti vel impediri, & invadentis pernicies graviter reprimi poteſt, quia in divinis morbis humana auxilia plerumque ſilent, imò nihil proſunt, niſi per Divini favoris radios ad optatum actum promoveantur. Quapropter in hoc naturæ defectu altiora remedia ab ipſo remediorum Creatore petenda ſunt. Cum enim in plagis divinitus immiſſis ſummi Dei Iuſtitiam pari paſſu comitetur immenſa atque imperſcrutabilis ejus Miſericordia, ab illo ſummo Medico primarium auxilium petendum; neque amplius obdurandus animus, neque etiam in extremæ deſperationis barathrum abjiciendus, ſed verè contritus, pœnitens, ac humiliatus, ante ſummi irati Numinis pedes devolven-

dus, & devotis precibus, (1.) jejuniis ac eleemosynis justissima ejus ira placanda est, ut hoc modo imminens à plagis exitium, per immensam ejus misericordiam, sisti & averti possit: Hic est ille Deus qui sacrificiis & holocaustis non delectatur; cui spiritus contribulatus sacrificium est; qui cor contritum & humiliatum non despicit; qui non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur & vivat; qui debilibus ipsemet auxilium offert, dum inquit: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos.* Quapropter in pestilenti constitutione ad hunc misericordiæ fontem ante omnia confugiendum est, utpote in cujus solius potestate, ut pestilentem plagam immittere, sic eandem rursus auferre, consistit; utpote sine cujus auxilio frustra laborant omnes Medici. Itaque tam publicè (2.) quam privatim supplices orationes, pœnitentia suspiria, ac devota jejunia unanimiter Deo offerenda sunt, ut iis, tanquam dulci holocausto furor ejus extingui, ac in misericordiam transmutari, & quemadmodum à Ninive interitus, sic ab afflicta regione Angeli percutientis gladius averti (3.) possit.

ANNOTATIONES.

I. QVantum ad afflictiones pœnasque divinas (inter quas Pestis primarium locum obtinet) cervicibus nostris imminentes, declinandas; valeant orationes è contrito ac pœnitenti corde prodeuntes; nemini ignotum esse arbitramur. Quapropter D. Bernhardus dicit, *piam & ex fide profectam orationem esse salutare in omnibus adversis remedium, clavem Paradisi, scutum defensionis, in calamitatum æstu refrigerium, in morbis pharmacum, gladium contra diabolum, murum contra infortunium.* Devotas preces ad morborum quoque sanationem prodesse, docet Iacobus Apostolus, *Epist. cap.* 5. *v.* 15. *Oratio fidei*, inquit, *servabit ægrotum, & Dominus alleviabit ipsum.* Idem illud quoque docet Ecclesiasticus, *cap.* 38, *vers.* 9: *Fili in tua infirmitate ne despicias temetipsum, sed ora Dominum, & ipse curabit te.* Omni verò tempore plagarum, atque etiam pestis, supplices ad Deum fusas orationes exaudiri, liquet ex 2 *Paralipom. cap.* 6. ubi Sacra Pagina hoc modo loquitur: *Si fames orta fuerit in terra, & pestilentia, aër corruptus, & ariditas, & locusta, & bruchus, & hostes vastatis regionibus portas obsederint civitatis, omnisque plaga & infirmitas presserit, si quis de populo tuo Israël fuerit deprecatus, cognoscens plagam & infirmitatem suam, & extenderit manus suas in domo hac* (nempe Templo) *Tu exaudies de cœlo, de sublimi scilicet habitaculo tuo, & propitiaberis.* Ad hæc, *Ieremiæ cap.* 3. ipsemet Deus promittit se pœnitentes ac confitentes peccatores exauditurum. *Revertere*, inquit, *Israël, & non faciam cadere iram meam super vos, quia sanctus ego sum, & in perpetuum non irascor, solum agnosce iniquitatem tuam.* Horum Sacræ scripturæ locorum veritatem ipsa experientia comprobavit in Rege David, 4 *Regum cap.* 24. qui cum se coram Deo humiliasset, & peccata sua confessus esset, ac pœnitentiam egisset, cessavit pestilens plaga. Item in Ezechia Rege, *apud Isaiam cap.* 34. & 4 *Regum cap.* 20. qui similiter lachrymis & precibus ad Deum profusis,

sis, à pestilenti morbo & jam annunciata morte liberatus fuit. Hinc est quod Savonarola, animadvertens, quam necesse sit ut homo reconcilietur Deo, non malè sic dicat: *Vt corpora munda præserventur, fac ut anima tua primo mundetur, & sic Deus misericors te ab ipsa peste præservabit.* Sic etiam Iacobus Horstius, eodem fere sensu sic inquit, *in consil. de peste: Pestilentia in peccatorum infinitorum à nobis commissorum vindictam, tanquam hostis vitæ & naturæ infensissimus, à Deo immittitur: ad cujus ablationem non tam ad ordinaria Medicinæ principia, quam piacula, devotas preces, & veram cordis pœnitentiam Deo summo litandam, confugiendum est.* Has orationum vires in peste etiam Gentilibus ignotas non fuisse, apparet ex Avicenna, qui, 4. *Method. cap.* 1. inquit: *Ob has causas prosunt hominibus orationes & sacrificia.* Et alibi dicit: *Ira Dei reconciliatur sanctis ac devotis precibus.*

II. Tempore pestis non tantum olim, sed etiam hodie apud Christianos, laudabili instituto, publicæ supplicationes & jejunationes indici consueverunt, quarum non semel maximi effectus fuere. Sic testantur Historici quondam Marsiliæ deploratissimam pestem solis orationibus & jejuniis extinctam fuisse: idemque etiam Romæ, tempore Gregorii Papæ, contigisse; ut & Papiæ, referente Paulo Diacono, *lib. 6. de bello Longobard. cap.* 3. nec non apud Bulgaros, teste Georgio Cedreno, *in suis Hist.* Eundem morem ipsis quoque gentilibus familiarem fuisse, legimus apud Titum Livium, 11. *hist.* ubi scribit de peste quæ tunc sæviit: *Supplicatio per omnia pulvinaria indicta per diem unum, & Coss. edixerunt ut per totam Italiam triduum supplicatio & feriæ essent.* Sic in pestilentia quæ proximè sequenti anno secuta est, inquit: *Decemviri supplicationem in biduum, valetudinis causa, in Vrbe, & per omnia fora conciliabulaque edixerunt; majores duodecim annis omnes coronati & lauream manu tenentes supplicaverunt.* Idem, *lib.* 41. de alia peste inquit: *Consul Apollini, Æsculapio, Saluti, dona vovit, & dedit signa inaurata.* Ita L. Ebutio, & P. Servilio Coss. in gravissima peste etiam publicè summa devotione ad Deos concursum fuit: *Supplicatum est*, inquit, *in omnibus templis, matres passim stratæ crinibus templa verrebant, cœlestium irarum veniam pacemque poscentes.*

III. Quæritur, anne tempore pestis etiam confugere liceat ad Magicas & diabolicas artes; cum testentur Historici, violentissimas pestes his artibus non semel sedatas & extinctas fuisse. Sic refert Diodorus Siculus quendam Aristæum immolatis victimis ardores Syrii mitigasse, & adductis ethesiis Græciam à peste liberasse. Etiam scribit Suidas, Iachen Ægyptium carminibus, non solum variorum morborum curationem feliciter peregisse, sed Ægyptum etiam à maxima peste liberasse. Refert quoque Paulus Iovius, *Hist.* 21. (cujus historiæ etiam meminit Gilbertus Cognatus, *lib.* 8.) tempore Adriani Sexti, Pontificis, furiosissimam pestem, Romam miserè affligentem, tandem extinctam fuisse præstigiis & carminibus Demetrii Spartani, qui ferum taurum, verbis nonnullis in aurem insusurratis, mansuefactum reddidit, & postea immolavit, atque sic ab illa inanis sacrificii litatione mitescere cœpit morbus. Nos dicimus artes diabolicas è Christianorum ecclesia ad inferorum domicilia ablegandas, neque unquam à vero Deo ad condemnatorum diabolorum opem confugiendum esse, imò ne credendum quidem pestes aliasve plagas, per diaboli proprium voluntatem ac potestatem vel inferri, vel auferri posse, sicut *lib.* 1. *cap.* 8. *annot.* 1. *problem.* 3. fusius demonstravimus.

Cap. III. *De Prophylaxi Politica.*

PRophylaxis Politica consistit in officio Magistratuum (1.) quorum munus est publica auctoritate impedire ne pestilens contagium intra urbes recipiatur, (2.) & curare, ut vel cælitus immissum, vel aliunde cum fomite allatum, non multum disseminetur, sed citissimè extinguatur. Vt hæc bene peragantur, præmissis primo supplicationibus publicis (de quibus præcedente capite dictum) amovendæ sunt omnes occasiones, quibus aër vitiari, contagium propagari, & corpora ad pestem disponi possunt. In eum finem diligenter caveant necesse est, ne promiscuè omnes advenæ & peregrini, (3.) è suspectis præcipuè locis venientes, admittantur: ne etiam vestes, supellectilia (4.) aliave antiqua, vel etiam lanea, linea, gossypina, ac similia mercimonia, ex iisdem locis delata, intra urbes recipiantur. Deinde oportet, ut sub gravi pœna edicto publico prohibeant, ne quispiam incolarum ullas sordes vel fæces, multò minus excrementa (5.) ægrotorum, stramina in quibus ægri vel mortui decubuerunt, aquam saponatam (6.) in qua sordida linteamina lota sunt, canum aliarumque mortuarum bestiarum (7.) cadavera, stercora (8.) quælibet, bestiarum mactatarum sordes, aliasve quascunque res putridas ac fætentes, in vias publicas ejiciat: omnium verò maximè impediant ne ullæ putridæ, fœtentes, aliove modo inquinatæ sordes in puteos aquaticos (9.) publicos injiciantur. Adhæc ne sani promiscuè cum infectis conversentur: ne ex infectis ædibus exeuntes, aut eas inhabitantes, unquam in publicum prodeant absque bacillo (10.) albo, aliove signo, quo ab aliis distingui & internosci possint. Ne suppellectilia qualiacunque, ex ædibus infectis delata, intra anni spatium (11.) publicè vendantur, vel ad alias, nondum infectas, ædes deportentur. Ne mortuorum cadavera ultra biduum (12.) asserventur. Præterea oportet ut, pro sua auctoritate, publicè jubeant, ut omnes & singuli ante suas ædes quotidie diligenter expurgent plateas, compita, vicos, & aquarum compitalium ductus: ut cloacæ, (13.) publica fimeta, aliaque loca vulgi sordibus colligendis dicata, per certos homines isti operi destinatos & assuetos, sæpius expurgentur: ut ædes infectæ occludantur, (14.) & aliquo signo foris præfixo notentur, sicque alii ab earum ingressu arceantur: ut pauperum ægroti ad nosocomia, (15.) solis pestiferis excipiendis destinata, quam primum deferantur. Ad hæc consultum est, aquis stagnantibus, (16.) si quæ in urbibus fuerint, flumina vel rivulos currentes (dummodo id fieri possit) immittere, ut per continuum fluxum à putredine præservari possint: vel si hoc

si hoc fieri nequeat, easdem exsiccare, & terra replere: si neque hoc, tunc excrementorum, cadaverum animalium aliarumque sordium injectionem strictissimè vetare. Requiritur etiam, ut Magistratus certos viros constituant, qui diligentem rationem habeant publicæ venditionis annonæ (17.) & prohibeant ne frumenta quæ situm contraxerunt, aliove modo corrupta sunt, ne carnes, volatilia, pisces, ova, aliaque similia, morbosa, corrupta, vel putrida, ac malè olentia vendantur: ne in macello, aut apud laniones mactentur boves, oves, porci, aliæve bestiæ ægrotantes: ne fructus horarii facile corruptibiles & pravi succi seu nutrimenti (quales sunt cucumeres, pruna, melones, persica mala, aliique similes) ad forum deferantur. Item ut alios constituant viros, qui pauperum (18.) rationem habeant, atque illis res necessarias è publico ærario suppeditent, & diligentem ædium, linteamentorum, vestium, aliarumque rerum domesticarum quotidianam expurgationem strictè injungant. Denique necesse est, ut encænia, nundinas, comediarum spectacula, aliosque majores publicos conventus (19.) inhibeant. Maximè etiam requiritur ut aliquos boni nominis doctos ac peritos Theologos, Medicos, & Chirurgos eligant (20.) qui ægrorum pestiferorum diligentem curam habeant; utque hi alacrius magisque intrepidi periculosissimum hoc munus (21.) obeant, liberali & annuo stipendio ex ærario publico dotandi sunt. Non minus etiam requiritur, ut multos honestos viros, (22.) de quorum vitæ probitate constet, nec non aptas ac fidas mulieres sub publico juramento constituant, qui ægrotis ubique inserviant; & si ab iis aliquod improbitatis, furti, homicidii, aliusve sceleris signum peractum intellexerint, ut statim severissimè tales puniant, aliisque exemplo constituant.

ANNOTATIONES.

I. EX prædictis illis, durante hac peste, Noviomagi paucissimæ tantum leges conformatæ & publicatæ sunt, neque adhuc postea earundem exacta aliqua ratio habita fuit: quia Magistratus Noviomagensis eo tempore gravibus bellorum turbis & hostium vicinia tantopere intricatus, & ut inde se aliquo modo expediret, adeo occupatus erat, ut intestini mali, scilicet Pestis, non nisi minorem curam habere posset. Hac de causa in morbi principio contagii semina longè lateque disseminata fuerunt, ita ut intra paucos menses veneni pestilentis furor totam civitatem occuparet, cui certè bonis legibus, tempestivè institutis, multum obviam iri potuisset.

II. Solet semper in omni peste, si initia periculi contemnantur, & contagii propagatio citissimè non impediatur, postea vix ullo consilio succurri posse. Quapropter necesse est, ut in ipso principio strictis legibus obviam eatur illis erroribus quibus tanto hosti liberior introitus præbetur, ut vix locum ali-

aliquem ingressus, antequam ibi firmam sedem figat, rursus ejiciatur, nam

Ægrius ejicitur, quã non admittitur hospes.

III. Multoties docuit experientia, peregrinos ex infectis locis venientes, sæpe contagium pestilens, vestibus aliisve suis rebus inhærens, ad alias urbes & regiones detulisse, iisque hoc pacto pestilentem labem communicasse. Ab hac causa refert Mercurialis pestem Venetam sui temporis initium sumpsisse: qualia exempla plura enarrantur à Ioanne Ewichio, *lib.* 1. *de offic. Magistrat. cap.* 10. Ab hac occasione etiam anno 1663. initium sumpsit pestis Amsterodamensis, propterea quod navem unam aut alteram ex Algeria & Smyrna (quibus in locis, & tota Græcia, pestis crudeliter grassabatur) admitterent, & peregrinos inde venientes nimis imprudenter intra urbem reciperent, quorum multi peste correpti primò hospitia sua infecerunt, ab hisque malum ulterius per urbem disseminatum fuit. A multijuga hujus rei experientia prodiit ille ordo, in Italia, Gallia, Hispania, multisque Germaniæ locis familiaris, nempe, ut neminem, licet sanum, ex infectis locis venientem, intra alias urbes recipiant, nisi post quadragesimum ab exitu è tali loco diem; certissimum judicantes, eum qui per quadraginta dies continuos extra locum infectum sanus vixerit, nullo contagio infectum esse: qui ordo nobis quondam in itinere Gallico haud parum molestus fuit, ac interdum ille mendacia extorsit, ut iis mediantibus alicubi hospitio excipi possemus; nam adeo ab hujusmodi peregrinis abhorrebant passim homines, ut eorum neminem intra ædes suas admittere vellent. In multis quoque locis omnia commercia ad infecta loca omnino prohibentur, & merces ex infectis locis allatæ non admittuntur.

IV. Testatur Fracastorius, *lib.* 2. *de morb. contag. cap.* 7. Anno 1511. cum Germani Veronam tenerent, exorta peste, qua hominum fere decem millia periere, ex una veste pellicea non pauciores quam quinque & viginti Teutones obiisse; uno defuncto, alius induebat eam vestem, donec monefacti ex tot defunctis, vestem combussere. Contagii enim fomes imprimis vestibus, ut & laneis, lineis, aliisque similibus supellectilibus ac mercibus diu inhærere solet, nec quidquam est per quod magis communiter disseminetur, & ad alia loca deferatur, non tantum ad propinquas ædes vel civitates, verùm etiàm ad longissimè dissitas urbes & regiones, cujus rei exempla extant apud Appianum Alexandrinum, *lib. de bello Illyrico*, Fracastorium, *lib.* 2. *de morb. contag. cap.* 7. Mercurialem *de peste cap.* 1. Alexandrum Benedictum, *de peste cap.* 3. Ewichium, *loco proximè citato.* Trincavellam, *lib.* 3. *Consil.* 17. Forestum, *lib.* 6. *Observat.* 22. *in scholio.* Erasmum Hedenum, *in orat. de contag.* aliosque plures.

V. Sordes & fœces putidæ fœtore suo aërem inquinant: excrementa vero ægrorum, cum sint contagiosa, facile quoslibet transeuntes inficiunt: sic quoque stramina quibus incubuerant ægri & mortui, non semel aliis contagium intulisse, observavimus.

VI. Hoc pestis tempore animadvertimus fœtorem illum qui excitabatur ab aqua saponata, in qua sordida linteamina lavabantur vel lota erant, & ægris, & sanis maximè noxium fuisse. Illud enim notatu dignum sæpissime observavimus, nempe in illis ædibus in quibus nulla adhuc pestis erat, si linteamina sordida aquâ & sapone nostrate (ut in Belgio moris est) illic lavarentur, eo ipso die, vel interdum postridie duos tresve simul peste correptos fuisse,

se, ipsique ægri testabantur fœtorem aquæ saponatæ illis primam & maximam alterationem intulisse. Hoc ipsum quoque in meo ipsius hospitio infelix experientia docuit, in quo post lota linteamina statim gravem alterationem perceperunt plerique domestici,& proximè sequenti nocte tres peste correptæ, ac brevi post mortuæ fuere, nempe hospitis mei filia, ancilla, & alia lotrix forinsecus advocata, quæ etiam omnes conquerebantur mali principium ipsis ab aquæ saponatæ nauseabundo fœtore inductum fuisse. Quin imo interdum integras familias post sordidorum linteaminum lotionem peste infectas fuisse vidimus, idque maximè in ædibus angustioribus, in quarum omnia cubicula dictæ calentis aquæ fœtidus vapor facile penetrabat. Ego ipsemet, si aliquas ædes intrarem ubi sordida linteamina lavabantur, statim sentiebam me ab aquæ saponatæ fœtore ad nauseam & vomitum proritari, cum tamen extra pestem hujusmodi fœtor me planè non afficiat. Hinc tandem per multijugam experientiam Noviomagi factum est, ut plurimi hunc fœtorem non minus, imò magis, quam ædes infectas fugerent; & multi quoque melioris fortunæ cives, aliorum periculis prudentiores redditi, sordida sua linteamina passim foris lavari curarent, à lotricibus isti operi ac fœtori assuetis. Quemadmodum autem saponis fœtor sanis nocebat, ita quoque ægris multum oberat: idque sæpissimè animadvertimus in delicatioribus,aliisque qui sordida linteamina fastidirent; cum enim post sudores indusia vel alia linteamina renovarent, & cum mundis mutarent (licet iis optimè calefactis) semper quatuor aut sex horis pòst multo pejus se habebant; anxietates, vomitum, febres majores, capitis dolores, aliaque incommoda plura incurrebant; eaque omnia maximè oriebantur à saponis fœtore, quem lota, quamvis optime sicca, linteamina plus minus retinent. Non autem hæc mala producebantur à frigore (ut quispiam existimare posset) in hac linteaminum mutatione corpus facillime subeunte, & poros cutis occludente, nam usus contrarium docebat; quia si ægris induerentur talia indusia quæ ab alio quopiam sano homine prius per tres quatuorve dies gestata fuerant, quorum saponis fœtor jam à sani corporis calore discussus erat, tunc illa nullum nocumentum inferebant, quod alioqui per illud ipsum frigus tunc fieri debuisset. Hanc ob causam ego in meis ægris renovationem seu mutationem indusiorum ante diem septimum, vel in aliquibus ante decimumquartum (pro morbi & ægri conditione, sordiumque copia) non desiderabam, atque tunc adhuc semisordida, ab aliis sanis per aliquot dies gestata ipsis indui curabam, & immunditiem munditiei in hoc casu præferebam, cùm hanc graviter nocere, illam verò prodesse, nec ullum unquam incommodum ab indusiorum sudorifero fœtore sequi, observarem. Linteaminum renovationes tantopere nocuerunt ægris, ut etiam imperitum vulgus, tristibus plurimorum exemplis edoctum, has cane pejus & angue fugeret, & urgente aliqua necessitate,non alia quam semisordida indusia ab aliis sanis per aliquot dies prægestata induere vellet. Huic nostræ observationi unanimiter obsistunt omnes Medici,qui hactenus de Peste scripserunt; nec quemquam invenias qui non suadeat, post copiosos sudores indusia aliaque linteamina sudore madentia (quibus malignitatem aliquam per sudores expulsam inhærere arbitrantur) abjicere, aliaque nitida induere, quorum opinioni ego ipsemet etiam antehac subscripsi,

scripsi,&,si solam speculationem sequerer, adhuc fortè subscriberem, nisi me fere nolentem quasi vi, ab illa discedere coëgisset multiplex experientia.

VII. Inveniuntur nonnulli qui putridos & corruptos fœtores cadaverum animalium, aliarumque similium rerum putrescentium, pro amuleto esse credunt, eodem modo sicut aliquando unum venenum alterius veneni vim infringit. Atque ea ratione ducti suadent feles, canes, aliaque inutilia animalia trucidare, & in vias publicas projicere, ut ibi putrescant, & aërem teterrimis fœtoribus impleant: quo modo olim Medicum quendam à peste Scythiam liberasse ajunt (quod illius Medici experimentum etiam Alexander Benedictus, *lib. de febr. pest. cap.* 6. ex relatione cujusdam mercatoris referre & confirmare non erubescit;) suadent etiam quotidie fœtidissimarum cloacarum aut latrinarum teterrimum nidorem olfacere. Hoc modo dicunt naturam citra vitæ periculum adversus pestilentis aëris malignitatem ita confirmari, ut postea eandem planè negligat. Opinionem hanc confirmant exemplis vespillonum, qui ægrotis continuè inservientes, pestilenti malignitati assuescunt, ita ut ægrorum fœtores & excrementa contagiosa innoxiè tractent & ferant: præterea exemplis cerdonum, coriariorum, eorumque sordidorum hominum qui latrinas & cloacas expurgant, quos malignis fœtoribus assuefactos, rarius peste infestari tradunt. Verùm non sunt audiendi hujus fœtidæ opinionis patroni, cum putridos fœtores semper febres pestilentes inducere, & corpora ad pestilentem malignitatem facile suscipiendam disponere, ac per consequens pestem semper multùm augere, experientia doceat. Testes sunt Diodorus Siculus *lib.* 14. Ioannes Cuspinianus, *in vita Henrici* I. *Imp.* & *in vita Ludovici* II. *Imp.* Iulius Alexandrinus, *de bello Punico lib.*6. Forestus, *lib.*6. *Observat.*9. *in scholio.* Michaël Saxo, 2. *part. Chronic. Cæsar.* Paræus *de peste cap.* 3. aliique plures, cum Medici, tum Historici, imprimis illi qui diuturniores urbium obsidiones describunt, qui omnes plurimis exemplis putridorum fœtorum noxas annotarunt. Ad probationem dictæ opinionis nihil etiam confert exemplum Scythiæ, utpote quod pro falso & incredibili habendum est, cum planè non constet quo tempore, & à quo Medico pestis tali modo fugata fuerit: & quamvis istius historiæ meminerit præclarus Medicus Alexander Benedictus (nemo enim alius, quod scio, istius meminit, nisi ex Alexandro Benedicto citati) hoc tamen nihil ad rem facit, nam & ille deceptus fuisse potuit, nimis facile fidem præbens rumori, qui sine auctore in ore solius populi vagatur, quem ipse Alexander etiam non ex sese, tanquam de re sibi visa, sed tantummodo ex cujusdam mercatoris (quorum multi satis splendidè mentiri norunt) relatu describit. Malè etiam per exemplum vespillonum docere nituntur, naturam citra vitæ periculum putridis malignis fœtoribus assuefieri, & consuetudine illa adversus pestilentem malignitatem muniri posse: nam in principio pestilentis constitutionis, etiam plurimi moriuntur vespillones, nec quidquam illis prodest fœtorum consuetudo: illi verò soli superstites manent, omnesque venenosos pestilentes halitus innoxiè ferunt, quorum occulta temperamenti proprietas veneno pestilenti resistit, atque hi postea tuti omnibus pestiferis inserviunt. Hinc fit quod in pestis principio plurimi vespillones moriantur, illi scilicet qui illam occultam temperamenti qualitatem non habent: & quod postea in progressu pestis pauciores ve-

spil-

ſpillones moriantur, quia vix alii ſuperſunt quam illi qui occultam iſtam diſpoſitionis proprietatem peſti contrariam habent. Sic quoque cerdones, coriarii, aliique ejus generis homines, à peſte non magis immunes ſunt quam alii, imò eâ gravius plerumque affliguntur: refert enim Palmarius, cum peſtis invadit eam urbis Pariſiorum partem in qua ſordidi illi mechanici habitant, illam nuſquam gravius ſævire. Itaque explodendum eſt fœtidum illud pro putidis putridiſque fœtoribus allatum patrocinium. Gravibus & inſuavibus potius, quam ſuaveolentibus, odoribus ſe aſſuefacere, etiam nos laudamus, (ut docemus ſequenti cap. 5.) ſed minimè putridis ac corruptis.

VIII. Sennertus præcipit ut viæ publicæ imprimis mundentur à ſtercore ſuillo & anſerino, quia illud fœtore ſuo ſpiritibus & cerebro infenſiſſimum eſſe, ac præ cæteris ad contagium propagandum multum facere, dicit. Sic quoque Vntzerus porcorum imprimis ſtercora abominatur: *Magiſtratus*, inquit, *officium erit, ſedulo cavere ne in urbibus cives ac incolæ prope ædes ſuas, aut ſaltem in interiore earum parte, haras aut ſuilia erigant aut conſtruant, in illiſque porcos magno numero alant ac ſaginent, cum hac re nihil pernicioſius civitati, præſertim tempore graſſantis peſtis, poſſit contingere, propagatâ per eam tanquam fomite aptiſſimo, contagione virulenta, & ad plures celerrimè translata.*

IX. Puteorum publicorum imprimis diligens ratio habenda eſt, præcipuè in illis civitatibus in quibus, ſicut Noviomagi, ad omnes neceſſarios uſus puteali aqua, tanquam clariſſima & optima, ſemper utuntur. Nihil enim eſt quod peſtilens ſeminarium magis diſſeminare poteſt, quam hujuſmodi puteorum publicorum infectio. Non ſemel malignorum, ac ſceleratorum hominum perfidiâ, qui carbunculos è cadaveribus extractos, pus & ſaniem ex ægrotorum abſceſſibus effluentem, ac ſpumam ab agonizantium ore pendulam, in puteos projecerânt, peſtes citiſſimè propagatas, multumque aggravatas fuiſſe, legimus; cujus memorabile exemplum refert Ewichius, *de offic. Magiſtrat. lib.* 1. *cap.* 20. de Germaniæ quadam urbe, in qua veſpillones tabo ac maligna purulenta materia ex apoſtematibus peſtiferis effluente puteos infecerant, ſicque multos, qui aquis iſtis utebantur, infecerant, & interemerant. Neque id mirum, cum enim omnes incolæ ad ciborum coctiones, lotiones, & alios uſus illa aqua intrepidè utantur, abſque ullius mali ſuſpicione, quomodo poteſt non diſſeminari contagium? Nos Noviomagi in puteum illum qui eſt in Magna platea, una quadam nocte plures quam quadraginta glires (procul dubio peſte, aut ſaltem veneno enecatos) à nebulonibus injectos fuiſſe, novimus, & poſtridie profundiſſimum iſtum puteum hanc ob cauſam ſumma cum moleſtia ſemel atque iterum penitus evacuatum & expurgatum fuiſſe, vidimus.

X. Periculoſa eſt converſatio cum iis qui inter infectos verſantur, præcipue cum veſpillonibus, aliiſque qui illis perpetuo inſerviunt; ac propterea eorum conſortium fugiendum eſt, quia ut plurimum in veſtibus ſuis circumferunt contagium, ipſis quidem, propter certam diſpoſitionis proprietatem, plerumque innoxium, aliis verò damnoſiſſimum. Ac propterea ſtrictè jubendum eſt, ne tales in publicum prodeant, niſi aliquod ſignum geſtantes, quo ab aliis cognoſci, eorumque conſortium evitari poſſit. Hac in parte adeo curioſi ſeu exacti ſunt Itali, ut etiam publico edicto prohibeant con-

versationem cum iis Sacerdotibus, Medicis & Chirurgis, qui ad curationem ægrorum pestiferorum destinati sunt.

XI. Maximo errore Noviomagi permissum fuit, supellectilia ex infectis ædibus delata mox publicè divendere. Multoties una die ad sepulturam delatis mortuis, postridie, vel intra paucos dies publica auctione vendebantur lecti ab ægrorum excrementis graviter adhuc fœtentes, tegmina, vestes, omnesque aliæ res domesticæ nondum purgatæ: qui error quantum fecerit ad contagii propagationem, innumera docuere exempla, ut inter alia illud cujusdam rusticæ Bataviensis, quæ cum in tali auctione lecti tegmen emisset, idque domum veniens suo ipsius lecto imposuisset, prima nocte unà cum maritò peste infecta, & postea mortua fuit: item aliud exemplum militis cujusdam nobis noti, habitantis in ultimo angiportu prope portam Hesiam, qui cum in simili auctione pro filiolo suo vestimentum parvo pretio emisset, filiolum & veste, & peste simul vestivit, quæ labes ad ipsum, uxorem, & reliquos liberos transcendens, omnes enecavit. Magistratus Noviomagensis cum Phrygibus serò sapiens tandem, postquam intestinus hostis jam firmissimas radices egisset, prohibuit hujusmodi supellectilium venditiones solummodo per tres menses: profectò longè præstitisset in ipso mali principio, illas potius per tres annos prohibuisse.

XII. De cadaveribus peste extinctorum, sint ne contagiosa nec ne, & anne magis vel minus contagiosa existant, quam pestiferorum viventium corpora, controvertitur apud Medicos. Fracastorius, *lib. 1. de contag. cap. 12.* inquit: *Mortuum autem animal contagem eam non servat, qua tenebatur vivens, quoniam seminaria contagionis una cum calore innata, extincta sunt.* Sic etiam Rondeletius scribit, corpora mortuorum nullum amplius venenum conjunctum habere, mortuoque animali, perire omne venenum; idque probat ab experientia, dicens se aliquando multis spectantibus absque ullo damno corpus peste extinctum in Theatro Anatomico dissecuisse. Hanc opinionem probat etiam Iordanus, dicitque illud fieri, quia magnus venenatus halitus, aliorum calori nativo infestissimus, exhalat è corpore vivente, qui è corpore mortuo nullus exit, utpote in quo venenum illud, una cum calore, evanescit & emoritur. Cum Iordano consentit Gregorius Horstius, *lib. de morb. caus. exercit. 5. quæst. 14.* Contra vero Zacutus Lusitanus, multique alii clarissimi viri, multo majus contagium metuendum esse à cadavere peste extincto, quam à corpore vivo peste infecto: idqueIoubertus; *lib. 7. de pest. cap. 3.* dicit fieri, quia extincto calore nativo (qui alioqui in viventibus veneni ferociam reprimere solet) universum corpus à veneno occupatur, quod tunc non tantum multo ferocius, quam antea, dominatur, verum etiam ab insequente putredine multum augetur & exasperatur. Hanc sententiam confirmare videtur historia Diodori Siculi, qui, *lib. 14.* refert, ob multitudinem cadaverum insepultorum, pestem Atheniensem maxima incrementa sumpsisse. Sic quoque Zacutus Lusitanus, *lib. 3. Prax. admir. observ. 42.* dicit se vidisse plures, corpus peste emortuum ex agro, ubi jacebat, per funes super tabulas deportantes, qui omnes unius diei spatio peste correpti occubuerunt. Nos ad controversiæ hujus decisionem dicimus, cadaveris tempus distinguendum esse in tres partes. 1. Cum cadaver peste extinctum primis horis adhuc calet. 2. Cum

cadaver

cadaver tam diu mortuum fuit, ut planè refrigeratum sit. 3. Cum cadaver tam diu extinctum jacuit, ut jam putredinem contrahere incipiat. In primo tempore cadaver magis contagiosum est, quam corpus vivens peste infectum: *primo*, quia venenum pestilens in illo cadavere adhuc ferociter dominatur, ut docent bubones & exanthemata, quæ nonnullis dum moriuntur, aliis statim post mortem erumpunt: *secundo*, quia veneni violentia à calore nativo amplius non coërcetur: *tertio*, quia halitus illi qui è morboso vivente corpore prodeunt, cum tenues sint & à magno calore propulsi, eodemque comitati, facile dispelluntur, nec aliis multum adhærent, atque minorem malignitatem sibi conjunctam habent: contra verò halitus qui è cadavere adhuc calente exeunt, ab exiguo calore propulsi, non attenuantur, nec satis discutiuntur, sed prope cadaver hærent, magnamque simul junctam malignitatem in se continent, & propter deficientem calorem incrassati, ac viscositate quadam præditi, facillime aliis corporibus adhærent, eaque inficiunt. Eodem modo hic processus fit sicut in lampade ardente, cujus vapores quousque à luculenta flamma dispelluntur & attenuantur, minimè molesti sunt, at extinctâ flammâ illi vapores magno calore privantur, & exudat ab elychnio adhuc calente crassus, tetricus ac viscosus vapor omnibus facile adhærens, maximeque infensus. In secundo tempore cadaver multo minus contagiosum est quam corpus morbosum vivens, quia ob frigiditatem & extinctionem caloris nativi pori sunt adstricti & occlusi, humores & spiritus amplius non agitantur, nullæ vel paucissimæ fiunt exspirationes, & veneni intus latitantis actio (quæ à calore & motu antea excitabatur) languida ac torpida reddita est. In tertio tempore cadaver rursus multo magis contagiosum evadit, quam corpus morbosum vivens, quia tunc quod antea languidum latebat venenum, vi caloris externi non solummodo in actum rursus promovetur, verum etiam ab insequente putredine multum exasperatur. Hinc fit quod iis in locis, ubi peste mortuorum cadavera diu insepulta manent & putrescunt, pestis brevi tempore multum increscat, ut patet ex Diodori Siculi citata historia. Hac consideratione ducti omnes præclarissimi Medici, qui de Peste præcavenda scripserunt, unanimi consensu statuunt, peste interemptorum cadavera citò terræ esse mandanda, (nempe antequam putrescere incipiant) & quidem in sepulchris altius effossis, atque, si fieri possit, longius extra urbes in locis solitariis, soli peste mortuorum sepulturæ dicatis, ne fortè ulli adhuc vapores vel halitus è cadaveribus illis sursum extra terram efferantur & aliis noceant; quemadmodum illud Noviomagi in hac peste non semel factum fuisse novimus, ubi in ipso Templo majore, ob sepulchra nimis multis cadaveribus repleta, & pauca terra negligentius contecta, cadaverum pessimus fœtor exspirans non uni exitiosum contagium intulit. Quapropter non sine ratione dicebat Zoar, antiquissimus Medicus, pessimum esse tempore pestis habitare in locis mortuorum monumentis propinquis. Porro, quantum ad illud quod Fracastorius, Rondeletius & Iordanus credunt, venenum pestilens in cadaveribus, planè mortuum esse, atque illa omni contagione carere, quia multi innoxiè cum iis conversantur, eaque contrectant; dicimus, non tantum cum pestiferis cadaveribus, sed etiam cum ægrotantibus vivis multos tutò conversari, non

quod ægri aut cadavera contagiosa non sint, sed quod illi, qui cum iis tutò conversantur, non habeant aptam dispositionem ad recipiendam pestem. Ad hæc si vestis, aliaque supellex possit esse fomes veneni pestilentis, quanto magis cadaver illo veneno occisum & occupatum? Præterea, quid mirum, venenum pestilens in cadavere permanere, & mortuo animali non penitus extingui, cum etiam alia venena contagiosa in corporibus mortuis diu integris viribus latuisse visa sint? Sic ex Io. Bauhino refert Sennertus, rusticum quendam suem rabidam occisam minus alte in terra defodisse, quam cum tempore hyberno vulpes olfecissent, erutamque vorassent, non tantum illas in rabiem actas fuisse, sed eandem etiam aliis pecoribus & hominibus morsu communicasse. Si rabidum venenum tanto tempore in cadavere latere potuerit, quare non æque venenum pestilens? quod non minus quam alia venena diu in corpore latere posse, docet clarissime Iulius Alexandrinus, qui refert duos veneficos conjuratos Patavii inter tormenta confessos fuisse, se, cum peste extinctorum cadaverum elixatorum jure, ostiorum repagula, manubria, limina, & postes illevisse, atque ita quoslibet transeuntes & attingentes contagio infecisse, ac pestem incredibiliter propagasse. Idem quoque docet historia Nicolai Poli, *in suo Hemereol. Siles.* qua refert, anno 1606, Franckesteinii Silesiæ vespillones quosdam veneficos captos, inter tormenta confessos fuisse, se veneficio ultra duo hominum millia occidisse; quod veneficium ex cadaveribus peste interemptorum parabatur, quibus capita amputabant, & bubones ac carbunculos abscindebant, præterea è monumentis carnosas imprimis seu musculosas cadaverum putrefactorum, ac in tabum jam diffluentium partes sumebant, atque ex his omnibus pulveres & unguenta sua venefica conficiebant. Eodem modo è cadaveribus peste extinctis, & elixatis maleficos anno 1555, unguenta contagiosa & pestifera concinnasse, testantur Hercules Saxonia, *lib. de plica, cap.* 12. & Fallopius, *de bubone pest. cap.* 13. Si in illis cadaveribus venenum pestilens planè emortuum fuisset, etiam malefica illa unguenta non fuissent contagiosa. Profectò agens cum ob caloris privationem, aliudve incidens impedimentum, ab actione cessat, omnino interire, dicendum non est. Concludimus ergo, cadavera pestiferorum esse contagiosa, idque magis vel minus pro dictorum temporum diversitate. Quod contagiosa sint, hoc ipsa bruta animalia ab experientia & naturali instinctu noverunt: nam refert Thucydides, animalia carnivora in peste Atheniensi cadavera pestifera non attigisse, & si illa gustassent, statim mortua fuisse. Quod ipsum quoque testatur Titus Livius, *Decad.* 5. *lib.* 1.

XIII. Fœtidissimam platearum, cloacarum, & sterquiliniorum illuviem ad multorum morborum, & imprimis malignarum febrium inductionem, ac pestiferi contagii propagationem plurimum facere, docet experientia, sicut de Parisiorum urbe testatur Palmarius, *lib. de pest.* & Quercetanus, *in diætet. lib.* 2. *cap.* 3. de urbe Tholosana. Quapropter omnium maximè in pestilenti constitutione annitendum est, ut viæ publicæ ab omni sordium & excrementorum illuvie diligentissimè mundentur, & impediatur ne ullæ fœtidæ sordes in illas rursus projiciantur, secundum legem Pampinii I. C. *Ædiles non permittant, neque in plateas stercora aut sordes projici, neque cadavera, neque cerdones pellium sordes abstergere.*

XIV. Si

XIV. Si veteres Hebræi prohibuerint conversationem in illis cubiculis, ubi mulieres menstruatæ depurabantur, propterea quod timerent sanguinem menstruatum corruptum aliis contagio aliquam noxam illaturum; quanto magis periculosa & contagiosa debet censeri frequentatio illarum ædium in quibus aliqui peste laborant, vel ab eadem extincti sunt? Hinc est quod in Gallia, Italia, aliisque multis regionibus, non tantum ægros peste infectos statim longius extra urbes deferri, eorumque ædes occludi, ac sigillo publico obsignari curent; verum etiam non rarò istarum platearum, in quibus multæ ædes infectæ sunt, transitum objectis muris impediant. Verum etsi nostrates tanta morbi & mortis formidine non teneantur, ut in pestilentia integras plateas occludant, & charitatis Christianæ immemores, multos ægros, & simul sanos, in iis habitantes, solorum sceleratorum & quorundam inhumanissimorum vespillonum tyrannidi, ad exemplum Italorum & Gallorum, exponant, eosque ab omni honestorum hominum ac amicorum subsidio secludant; tamen illud cum maxima Reipublicæ utilitate fieri posse, existimandum est, ut Magistratus ædes infectas occludi, & signo præposito notari, atque in iis, si officinæ fuerint, omnem venditionem prohiberi, & extraneos ab illis diligenter arceri & averti curent. Verum hic fortè quispiam mihi objiciet; cum alios ab infectis locis arceri velim, quare ego ipsemet, durante tota hac peste, quaslibet infectas ædes adierim, & ægros pestiferos tam liberaliter inviserim? Respondeo, licet morbi hujus malignitas præsens exitium minaretur, tamen minime Christianum, sed planè inhumanum ac crudele fuisset, proximos omni spe & ope destitutos deserere: quapropter cum meæ essent partes, hoc imprimis tempore, proximorum necessitatibus succurrere, nolui huic meo officio deesse, sed in summo Deo confidens, (etsi nullo pretio aut præmio publico, nulla lege, nullo Magistratus jussu ad munus illud devinctus essem) promiscuè omnes, pauperes æque atque divites, sine ulla tergiversatione invisi, iisque consilia & auxilia mea libentissimè communicavi, idque non temere sordidi lucri gratia, sed piè proximorum commiserationis ergo: atque ea de causa non minus vigilanter inserviebam pauperibus gratis, quam divitibus mercede, quam ab his etiam non majorem petii in peste, quam aliis temporibus solvi solet, imò sæpe minorem. Quis scit an non summus Deus, qui omnium corda & renes perscrutatur, & cui hæc mea pia intentio cognita fuit, me propter illam miraculosè ab omni pestilenti contagione immunem servaverit? Nam non tantum Noviomagi, verum etiam in aliis plurimis civitatibus, multi Medici sordido lucro toti inhiantes, peste extincti sunt, alii ingratis, alii dissolutis quibusdam hæredibus morte adeptum lucrum relinquentes.

XV. Noviomagi in eo quoque graviter erratum fuit, quod pauperum ægri à sanis non fuerint statim separati, quæ res plurimum ad contagii propagationem fecit; partim quia pauperes angustis domibus inclusi, non poterant ægrotos in diversa cubicula deferre, & sic à sanis domesticis sejungere: partim quia etiam defectu linteamentorum aliarumque rerum necessariarum, non poterant ægrorum & ædium impuritates satis debito modo expurgare, atque ita propter sordium, vaporum, exhalationum, & fœtidorum excrementorum communionem, unico infecto facillimè ac citissimè reliqui omnes.

gos, prudentes, doctos, atque in praxi dudum versatos Medicos, & peritos Chirurgos, quorum opera tempore necessitatis ad omnium pestiferorum visitationem & curam publicè uti possint. Vt illis stipendiis & exiguis sumptibus parcant, publicum commodum negligunt; volentes potius ingruente peste totum ægrorum negotium committere ignaris quibusdam, ac sæpe non satis bonæ famæ, semitheologis (quos ægrorum consolatores appellant) & sciolis agyrtis, medicastris, ac pseudochirurgis, (quos in genere pestis magistros nominant) quam ad publicæ salutis & sanitatis curam annuis stipendiis doctos atque peritos viros obligare. Hinc fit quod hujus gravissimi morbi (in quo Medici summa ac cita prudentia atque peritia opus est) curatio plerumque demandetur ineptissimis ac stolidissimis quibusdam pseudochirurgis & bardis, seu potius ex licentia homicidis, quibus tunc temporis publica auctoritate ægrorum impunè necandorum licentia conceditur, & quorum temerariâ ignorantiâ innumeri pereunt, qui à prudentibus Medicis servari potuissent: cujus rei etiam nos in hac peste à tribus quatuorve talibus ignaris asinis (à Magistratu ad id munus imprudenter deputatis, & liberali stipendio donatis) multa perpetrata exempla vidimus. Neque id mirum, nam cum sint Medicinæ prorsus ignari, nec morbum, nec curationis modum, nec medicamentorum vires noverunt; atque hinc fit quod æque facile venenum quam alexiterium porrigant, & quos corroborare oportet, detracto sanguine labefactent, quos propinato antidoto convenit erigere, dato catarctico dissolvant. Propterea dico expertos atque peritos viros extra pestem esse eligendos & obligandos, quia in ipsa peste aliorum vestigia quemlibet terrent, & à tanto munere abhorrere faciunt, ita ut tunc difficulter quis doctum aliquem Medicum practicum inveniat, qui tam gravi & periculoso oneri se subjicere velit. Dico etiam illos non exiguo, sed liberali annuo stipendio dotandos esse, non minus extra pestem, quam in peste: quia Medici & Chirurgi docti ac periti cum satis habeant quod agant, ægerrimè periculosissimam hanc provinciam suscipiunt, ac proinde talibus continuis nummorum illecebris ad hanc publicam utilitatem illiciendi sunt, ne forte stipendii exiguitatem contemptui habentes, aliquando tantæ servitutis jugum è cervicibus suis excutiant. Pauci inveniuntur Medici, qui non lucri, sed pietatis ergo, ægrotos pestiferos omnes intrepide invisunt, sicut ego libentissimè & sponte, à nemine incitatus feci; quod meum factum Senatus Noviomagensis haud iniquis oculis adspexit, sed adeo inhumanus fuit, ut finita peste, non tantum nullis donis (sicut aliarum civitatum Magistratus Medicos suos, qui in peste aliquam operam præstiterunt, luculentis & honorificis donis cumulare ac exornare solent in gratiarum actionem) me pro præstito meo officio donaverit, sed ne quidem ullis verbis mihi unquam aliquas minimas gratias agere dignatus sit.

XXI. Dico, *periculosissimum*, quia multoties

in ipsos sævæ medentes
Irrumpit clades, obsuntq; auctoribus artes.

XXII. Tempore pestis maximus quoque error in plerisque urbibus in eo committitur, quod Magistratus publica auctoritate non eligat & constituat certos notæ fidei homines, qui ægrotis ubique inserviant, sed illud munus à quibuslibet obiri permittat. Hæc enim causa est quod multæ pessimæ fœminæ ac sceleratissimi vespillones

nes

nes se ubique in civium ædes, sub pii auxilii prætextu, egregiè insinuent, non tam ut ægrotis inserviant, quam ut eorum loculos spolient, & quælibet pretiosiora supellectilia furentur: quod ut commodius peragant, non rarò spumam de primi agonizantis ore pendulam clanculum cibis immiscent, quibus reliquos domesticos sanos omnes inficiunt, infectos verò ægrotantes ac debiles pulvinaribus faciei impositis suffocant, atque tunc pro libitu æraria, cistas, scrinia aperiunt, & nullo prohibente quidlibet furantur: sicut plurima tristissima exempla illud passim testantur, quorum (proh dolor) nimia copia invenitur apud Medicinæ & Historiarum Scriptores, atque etiam nostro tempore pluries videre contigit. Imò sæpe illius generis nefariorum hominum eo usque processit sceleratissima audacia, ut etiam mulieres ac virgines ægrotantes & summè debiles stuprare ac violenter vitiare non timuerint: quod scelus an non Noviomagi in hac peste aliquoties perpetratum non fuerit, dicere non ausim; credo terram hujusmodi flagitia non semel occultasse. Memini, cum in Gallia quondam versarer, illud tunc Salmurii à quodam nebulone factum fuisse, qui deprehensus, illam ob causam publicè vivus igne concrematus est. Sed quid de vivis ægrotantibus dico? vix etiam mortuorum cadavera ab horum sceleratorum hominum scelestissimo furore immunia esse posse videntur, nam (præterquam quod ab illis varias partes ad venefica sua unguenta conficienda exscindant) scribit Iordanus, *de pest. phænom. tract.* 1. *cap.* 18. Vratislaviæ Silesiorum peste atrociter grassante, vespillonem quendam pulchrum virgineum cadaver, lue pridie interemptum, sequenti mane nefando scelere inivisse, atque ob illud flagitium publice virgis cæsum, & in perpetuum exilium ejectum fuisse.

CAP. IV. *De Prophylaxi Medica in genere, & de fuga.*

PRophylaxim Theologicam & Politicam sequitur Medica, quæ in divino hoc morbo semper Theologicæ prophylaxi necessario unita procedere debet, propter rationes jam ante *cap.* 2. dictas. Hanc Medicam (1.) prophylaxim dividimus in diæteticam, chirurgicam, & pharmaceuticam, atque de illis tribus jam in sequentibus ordine acturi sumus. Verum antequam eo perveniamus, hîc de uno maximo & laudatissimo præservativo paucis præfari necesse est, nempe de fuga (2.) cum timore Domini copulata, quam tanquam præstantissimum ac certissimum prophylacticum commendant plerique Medici, & multi Theologi. Dico, *cum timore Domini copulata*, quia non debet quispiam cum audacia fugere, tanquam summi Dei manus effugiturus, sed tanquam Deum timens, & evitaturus solummodo illa loca in quæ divinæ plagæ effunduntur, quas nihilominus Deus ubique terrarum cui vult immittere potest: ac proinde non instituenda fuga, nisi divina ope ac protectione ardentissimis precibus simul etiam implorata, ut hoc pacto divino favori, tanquam inseparabili comiti, fuga associari possit. Fugiendum autem in mali princi-

pio (3.) cum pestis primo urbem aliumve locum invadere incipit: & in longè remotas (4.) à loco pestilenti terras salubres demigrandum, atque inde tardissimè (5.) redeundum est, juxta versiculum:

Hæc tria tabificam tollunt adverbia pestem,
Mox, longè, tardè, cede, recede, redi.

Ita quoque nos in truculenta hac peste fugam, tanquam certius præservativum, Nobilibus aliisque ditioribus, quorum res familiaris id permittebat, maxime commendavimus: quorum verò conditio loci mutationem non patiebatur, his alios se præservandi modos, de quibus mox agemus, præscripsimus.

ANNOTATIONES.

I. HIc dubium occurrit: Anne homini Christiano in hoc cœlesti ac divino morbo liceat confugere ad auxilia & remedia mundana ac terrestria? Dicimus, non modo licere, verum etiam in hoc morbo maximè necessarium esse citum remediorum usum, dummodo in iis solis tota sanationis spes non ponatur, sed illis adjungantur spiritualia remedia, nempe supplices orationes, & ferventes auxilii cœlestis implorationes. Tali modo post fervidas orationes per emplastrum ex ficubus à peste liberatus fuit Ezechias Rex, 4 *Regum* 20. Verum tres sunt ordines eorum qui de Medicina & remediis male judicant. Primi, nimium in Medicina confidunt. Secundi, nihil omnino in ea confidunt. Tertii, quamvis hanc salutarem Dei manum noverint, eaque ipsimet sæpissimè feliciter usi fuerint, tamen per malevolentiam, invidiam, aut contemptum malè de ea loquuntur. Primi, cum nimium tribuant instrumento, negligunt instrumenti auctorem & directorem, sine quo instrumenti operatio non procedit; tantopere confidunt creaturæ, ut creatorem non agnoscant, non respiciant; atque hos in sua perversitate punit Altissimus Deus: cujus rei clarissimum exemplum habet Sacra Pagina, de rege Asa, 2. *Paralipom. cap.* 16. *vers.* 12. qui recessit à Deo, & solis Medicis confisus est, atque hac de causa simul benedictione divina & vita privatus, impietatis suæ pœnas dedit. Medicina manus & donum Dei est, ille autem qui manum creat & donum dat, major est & creaturà, & ipso dono; ac proinde qui manum adorat, Creatorem verò manûs negligit, ei fit inutilis manus, & divinum donum ei cedit in perditionem. Medicina utendum est cum gratiarum actione & confidentia in Deo, supremo Medico, à quo supplicibus precibus cum fide petendum, ut doctam medicam manum nutu suo dirigat, eique benedicat, & donum hoc in ægrotorum salutem convertat: nam,

Ni Deus adfuerit, viresque infuderit herbis,
Quid rogo, dictamnus, quid panacæa juvent?

Homines sumus omnes: nullus autem homo, qualiscunque fuerit, sine nutu Dei manum vertere poterit, multo minus aliquid boni præstare circa proximos suos: ille Deus fons est omnis boni; Medicus instrumentum est quod creavit, & quo utitur, quo benedictionem suam circa ægros exequitur: malè igitur faciunt, qui nimium con-

confidunt instrumento, & interim instrumenti creatorem ac directorem negligunt. Ab altera parte, non minus malè faciunt, qui Medicinam omnino negligunt, nec quidquam salutare ab ea procedere posse arbitrantur; sed à solo Deo, omnium bonorum fonte, morborum sanationem, nullis remediis adhibitis, expectandam esse existimant; imò etiam impietatis eos accusant, qui medicam opem in morbis implorant: Deus, inquiunt, omniscius est, morbique adventum & eventum diu præscivit & præordinavit, ejusque voluntatem hac in parte nulla Medicina immutabit, aut evertet: præterea omnipotens est, atque morbos, quoscunque vult, sanare potest sine remediorum medicorum usu, ergo in scopulos impietatis impingunt, Deoque diffidunt, qui à Medicis morbi medelam expetunt. Certè, qui ita loquuntur, aut ipsimet impii sunt, aut saltem adeo stolidi, ut præ crassa ignorantia nesciant quid dicant. Æque sonat eorum argumentum, ac si quis diceret, Deus, quos vult, potest alere sine cibis, ergo tempore famis confugere ad cibos, impium est; ab iisque solatium & vitæ prolongationem expectare, nihil aliud est, quam diffidere Deo. Profectò nimis impia foret hæc locutio: nam sicut Deus ad vitæ sustentationem creavit cibos & alimenta, sic ad morborum sanationem creavit herbas aliaque medicamenta, & voluit ut utrisque uterentur homines. Non tamen promisit per alimenta vitam in sempiternum productum, nec per medicamenta morbos semper sanatum iri, sed nihilominus voluit per illam obedientiam honorari. Nam sicut illi, quorum vita sustentatur per alimenta, non vivunt per illa sola alimenta, sed per Deum, qui illos ipsos Verbo creavit, ut & alimenta illa quæ iis concessit; (sicut scriptum est, *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod exit ab ore Dei;*) ita etiam illi qui per medicamenta curantur, non per illa sola sanantur, sed per Deum, qui illa creavit, iisque tales sanativas facultates indidit. Atque ita per eorum felicem usum & successum non debent, nec verè possunt illa sola laudari, neque etiam propter sinistrum morbi eventum damnari insontia medicamenta, sed per obedientiam iis utentis, in qualicunque morbi eventu, magnificari debet Deus, sine quo illa medicamenta non fuissent, & qui per illa operatur in ægris operationem ad suum beneplacitum; quæ operatio ut feliciter cedat, precibus ab illo petendum, & ipsi soli sanationis summa ac prima gloria danda est. Dicimus igitur, sicut qui volentes se ipsos fame enecant, nolentes uti alimentis ut remediis ad famem extinguendam, vitamque sustentandam concessis, illi omnium homicidarum pessimi, & æternæ perditionis rei habentur; sic etiam gravissimum peccatum incurrere illos, qui inobedientes medicamenta aliaque remedia, summi Dei dona, tanquam inania irrident & contemnunt, atque in morbis iisdem uti prohibent, vel negligunt, cum tamen ipse Christus dicat, ægrotos egere Medico; imò cum ipse Servator Christus, qui omnes languores verbo sanare poterat, medicamentis tamen nonnunquam uti voluerit, ut etiam tali modo gloriam Patris sui exaltaret: sicut legimus apud Marcum, *cap*. 8. cum cœcum sanare vellet, quod verbo potuisset, ipsum usum fuisse collyrio ex saliva, nam *exspuit in oculos ejus, & bis imposuit manus suas:* id est, collyrium illud bis manu infricavit in oculos. Sic etiã apud Ioannem, *cap*. 9. cœcum sanaturus, hujusmodi collyrium fecit: *Exspuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & linivit lutum super oculos ejus, & dixit, Vade, lava in natatoria Siloe.*

Siloë. Sic etiam discipulis suis injunxit, ut ægros, quos verbo sanare potuissent, oleo inungerent ad sanationem, ut non sine medicamento perageretur sanatio ad gloriam Dei; sicut videre est Marci *cap.* 6. & epist. Iacobi *cap.* 5. Non minus misericors quam justus est Omnipotens, & quos punit ac vulnerat, eosdem, quando vult, rursus sanat, idque sæpissimè per media naturalia, sicut per medicamenta id fieri videmus in morbis, quos licet, sine medicamentis aliisve naturalibus remediis, verbo sanare possit, vult tamen ut iis utamur, & ex illorum infinito numero, viriumque varietate & excellentia, omnipotentiam ejus admiremur, gloriam ejus extendamus, & divinitatem ejus veneremur. Ex quibus satis patet, quam longè à vero aberrent, qui Medicinam, summi Dei donum, penitus contemnunt. Concludendum igitur, etiam in peste maximè necessarium esse remediorum usum. Nam licet prima causa pestis desuper à Deo immittatur, (ut dictum *lib.* 1. *cap.* 8. *annot.* 1.) cujus manus nullis remediis cohiberi posse videtur; tamen sciendum, illam causam tale quid esse, quod res naturales corrumpit, quarum corruptio commodis remediis emendari, imminui, & evinci potest, (dummodo summi Numinis favor supplicibus precibus impetratus accedat;) atque hinc, cum in nullo alio morbo major corruptio aëris, alimentorum, humorum corporis, aliarumque multarum similium rerum, inveniatur, etiam in nullo alio morbo citissimus remediorum usus magis necessarius est.

II. Hippocrates, *lib.* 2. *de nat. hum.* fugam capescere suadet his verbis: *Locum præterea in vim alienam, ab eo, in quo morbus ille excitatus est, mutabis.* Hanc fugam nonnulli Stoici nec piam esse, nec hominem Christianum decere arbitrantur. 1. Quia repugnat (inquiunt) fidei, & abjectionem fiduciæ in Deum indicat. 2. Quia nemo Altissimi manus uspiam effugere potest, qui neminem non omni loco servare vel perdere potest, pro ejus beneplacito. 3. Quia per illam charitas in proximos annihilatur. 4. Quia cum unicuique certus & inevitabilis vitæ terminus à summo Deo constitutus sit, nemo ulla fuga illum transire, vel longius extendere poterit. Verum non sunt audiendæ tales frivolæ rationes: nam in peste ea intentione non instituitur fuga, quasi per diffidentiam, manus Dei omnipotentis effugere, vel vitæ statutam metam prolongare quispiam vellet aut posset; verum, ut hoc pacto timor Domini demonstretur, quem Sacra Pagina ubique non minus commendat, quam Spem, Fidem, & Charitatem: nam cum hac triplici cœlesti scala nemo ad salutem adscendit, absque timore Domini, utpote cui scala illa, tanquam basi & firmo fundamento, insistit: nam est initium & quasi prima via ad Sapientiam & salutem, sicut testatur Salomon, *Initium sapientiæ timor Domini.* Qui ergo à nullo rei familiaris aut publicæ impedimento detinetur, & tamen in loco ad quem pestilentem plagam depluit Altissimus, audacter ac pertinaciter vult permanere, in tali homine non est timor Domini, sed temeraria ac impia audacia, qua Divini furoris justissimas plagas irridet & contemnit, quas tamen unumquemque cum timore & tremore metuere oportet. Neque etiam per fugam charitati quidquam detrahitur, quia hæc incipit à se ipso: nullus enim veram & debitam charitatem in alios ostendere potest, qui suam ipsius & domesticorum salutem ac sanitatem eadem charitate non prosequitur: nam scriptum est: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum.* Non dicit S. Scriptu-

S. Scriptura, *Ante te ipsum*, nec *Plus quam te ipsum*, sed, *Sicut te ipsum*. Talem charitatem ostendit ille, qui ingruente aliqua calamitate, Deum timens, se suosque fuga servare nititur, & simili, vel alio modo proximos suos servari posse desiderat, cùm sua ope, vel suo auxilio illos servare omnino nequeat. Si vero per illius auxilium cum illo aliqui proximorum servari possent, & tunc ipse sibi soli fuga consuleret, ac proximos desereret, charitatem non haberet; verum illud non fit in peste. Præterea charitas non requirit ut omnes omnibus ægris adsint, ipsis quippe succurri potest per eos qui ad id munus electi ac deputati sunt. Certè omnino contra charitatem foret, si quis, ut uni inserviat, multis aliis velit officere, si familiam suam inficere, si alios, cum quibus conversatur, in periculum velit adducere non necessarium: quid enim necesse est ut singuli ægrotis inserviant, cum ad illud munus obeundum satis multi alii sint destinati, qui lubentes ægris inserviunt, & maligno aëri ac contagiosis fœtoribus jam dudum assueti sunt? Profectò non est omnium tanta perfectio, ut ægris pestiferis intrepidè ac sine terrore adesse possint, in quo tamen morbo terror ac timor maximam communicationis contagii ac infectionis occasionem præbent. Quapropter dico è locis pestilentia infestatis cuilibet fugere licere, exceptis iis qui speciali officio proximis & Reipublicæ sunt devincti; quales sunt, Magistratus, Verbi divini Ministri, Medici, Chirurgi, obstetrices, aliique similes, quos pietas fugere vetat, & quorum opera Respublica, tali imprimis tempore, carere nequit. Reliquis autem omnibus, quos nec rei familiaris angustia, nec alia necessaria impedimenta detinent, licitum esse fugâ sibi consulere, ipsa S. Scriptura docet: nam Ezechiel *cap.* 7. inquit, *Qui in civitate sunt, pestilentia & fame devorabuntur, & salvabuntur qui fugerunt ex eis.* Ieremias *cap.* 51, non tantum docet, sed jubet fugam capescere: *Hæc dicit Dominus, ecce ego suscitabo super Babylonem & super habitatores ejus quasi ventum pestilentem*, &c. Paulo post addit: *Fugite de medio Babylonis, ut salvet unusquisque animam suam.* Sed velim mihi dicant prædicti Stoici, quare non æque licitum sit homini Christiano fugere è locis peste infectis, ut pestilentiæ pericula evitentur, atque aliis sanctis viris licitum fuit alia pericula fugiendo evitare? sicut legimus *Gen. cap.* 17. Iacobum Patriarcham, propter iram fratris sui Esau, in Mesopotamiam recessisse: *Exodi* 2. Moysen à facie regis Ægyptii in Madian fugisse: item 2. *Samuel.* 4. *vers.* 19, 20, 21. Davidem ob furorem regis Saul se multoties occultasse: & 3. *Regum cap.* 19. Eliam propter minas Iezabelis reginæ diu in deserto solitarium vixisse: In Actis Apostolorum & Epistolis Pauli, ipsos Apostolos, ob metum Iudæorum, multoties sibi fuga consuluisse: *Matthæi cap.* 2. Iosephum cum Maria matre Iesu à facie Herodis clanculum in Ægyptum confugisse: imò ipsum Servatorem nostrum Iesum Christum imminentia pericula fugiendo non semel evitasse, ut videre est apud Matthæum, *cap.* 12. *vers.* 15. Marcum, *cap.* 14. *vers.* 50. Ioannem, *cap.* 6. *vers.* 15. & *cap.* 7. *vers.* 1. & *cap.* 8. *vers.* 59. Quam fugam etiam Christus discipulis suis inculcavit, Matthæi *cap.* 10. *vers.* 23: Si vos persecuti fuerint in una civitate, tunc fugite in alteram. Præterea cum fames etiam sit manifestissimum supplicium quod Altissimus sæpe alicui populo vel variis regionibus immittit, quam tamen famem Patriarchæ Abraham, Isaac, & Iacob

Iacob fugerunt, scire velim, quare non etiam pestem, quæ haud levius supplicium est, effugere liceat Christianis? Si in bello, quod ad hominum punitionem quoque suscitatur, hostium perniciosas copias, regionum vastationes, & militum tyrannidem fugere ac evitare liberum sit; quare illud ipsum in pestilentia quoque facere non liceat? His omnibus pensius consideratis, non sine ratione fugam non modo permittunt, sed etiam suadent, ac ipsimet instituunt præstantissimi Pontificii scriptores, cum quibus etiam aliarum Religionum clariores Ministri hac in parte passim consentiunt. Lutherus enim *in epistola quâdam ad Ioannem Hessum* ita scribit: *Si sanctis Patriarchis licitum fuit fugere gladii, famis, &c. impendens periculum, cur non idem quoque in peste sit licitum; cum non minus hac, quam illis, utpote peccatorum nostrorum flagellis, mortem nobis accersere queamus?* Idem 2. *tom. in Genes.* omnibus, & imprimis pavidis fugam suadet: *Si pestis* (ait) *imminet, fugiat qui volet, ac præcipuè isti qui pavidi sunt; hos enim Sacra Scriptura jubet excedere castro, ne simul faciant pavere corda fratrum.* Sic quoque Ioannes Calvinus, *epist.* 362, agens de quæstione fugæ, scribit, hanc quæstionem videri ex stupiditate eorum nasci, qui nunquam aliquo humanitatis gustu fuerunt præditi: *Ergo* (inquit) *non licebit eligere salubrem aërem? ergo in ædibus quoque non licebit prospectum salubrem præferre? ergo cavere à noxio fœtore non licebit? ergo nulla contagio erit timenda? Facessant igitur paradoxa, quorum finis est, exuere nos omni sensu. Interea nostri consilii non est, eorum indulgere timiditati, qui objecto periculi colore, à vocatione sua discedunt: quemadmodum, si vir uxorem, si maritum uxor, si liberi parentes, aut vicissim parentes liberos suos deserant; si Pastor ecclesiâ relictâ sibi consulat; si Magistratus officio desit. Denique, modo ne officium negligatur, non minus pestis contagio, quam gladius aut ignis vitari potest.* Idem etiam sentiunt Hieronymus Zanchius *comm. ad 2. epist. ad Philip. vers.* 30. Guilhelmus Perkinsus, *in explicat. Decalogi* VI. Georgius Abbatus, Cantuariensis Archiepiscopus *in schola Theolog. quæst.* 5. *de fuga in persecut. & pest.* Ludovicus Lavaterus, *in lib.* 5. *Paral. cap.* 21. Georgius Sohnius, Theodorus Beza, Andreas Rivetus, aliique præstantissimi Theologi. Concludimus ergo fugam in peste licitam esse, juxta illud Iesu Syrach: *Qui amat periculum, peribit in eo:* & juxta dictum Alcibiadis, apud Plutarchum: *Stultum est non fugâ sibi consulere, cum fugere possis.* Nam,

Se minus afflictum sentit, qui providet ictum:
Sis procul à jaculis, & feriere minus.

III. Citò fugiendum est, priusquam admissum aëris vitium spiritus & humores infecerit: nam qui serius locum mutant, non rarò pestis causam jam in sinu fovent, quæ paulatim vires acquirens, illos sæpe brevi in aëre serenissimo atque saluberrimo versantes perimit: quod Io. Ewichius, *lib.* 1. *de offic. Magistrat. cap.* 9. confirmat historiâ cujusdam primarii Medici, cujus uxor & filia pestiferam contagionem fugientes, cum in locum salubriorem se recepissent, eadem contagione, quam jam antea domi contraxerant antequam fugerent, paucis diebus extinctæ sunt.

IV. Longè fugiendum est, extra pestilentiâ infectæ regionis limites. Sed quò ergo? Avicenna laudat transitum in aërem crassum. Hujus opinionem rejiciunt alii, atque ad aërem purum & tenuem fugere suadent. Nos Septentrionem versus fugiendum esse arbitramur, (si modo nulla illic pestis vigeat) ad aërem frigidiorem, cum hæc lues

lues in frigidioribus regionibus rarius grassetur, imò in nonnullis fere nunquam, ut de Moscovia testantur quidam Historici. Nam frigus est inimicum corruptioni ac putredini, & impedit valde dispositionem illam qua corpora ad pestem apta redduntur. Quapropter non temere rejicienda est Avicennæ opinio, qui, procul dubio, per aërem crassum intellexit frigidiorem.

V. Tardè redeundum est, id est, non antequam malignitas prorsus extincta ac deleta sit, & aër pristinam puritatem ac integritatem receperit. Qui citius revertuntur, pessimè sibi consulunt, nescientes periculosum esse transitum è salubri loco in gravem ac insalubrem. Consultius sane fuerit in aëre inquinato remanere, ejusque malignitati paulatim assuescere, quam alternatis vicibus modò in salubri, modò in insalubri aëre versari. Hujus rei triste exemplum vidimus in Trans-Isulana Provincia, in qua cum anno, ni fallor, 1657, pestis totâ æstate crudeliter grassaretur, multique divites inde fugissent, iique circa hyemem, peste fere cessante, rediissent, plurimi eorum peste correpti & mortui fuerunt, ita ut quasi nova pestis inter divites speciatim accensa videretur.

CAP. V. *De prophylaxi Diætetica, & primò de Aëre.*

PRophylaxis diætetica consistit in exacta & conveniente observatione sex rerum non naturalium, Aëris, Cibi & potus, Inanitionis & repletionis, Motus & quietis, Somni & vigiliarum, ac Animi pathematum. Primum locum tenet aër, qui cùm omnibus viventibus ad vitam sit necessarius, isque purus absque inquinamentis existens sanitatem foveat, impurus verò vel contaminatus morbos inducat, tempore imprimis pestilenti, maximo studio annitendum est, ut ille purus ac nulla labe infectus haberi possit. Quod si verò per se talis non fuerit, illum mutare, expurgare, & arte, quantum fieri potest, ad salubritatem reducere necesse est. Quod Veteres olim præcipue peragebant luculentis ignibus (1.) per vias publicas passim exstructis. Qui modus cum hodie, propter sumptuum magnitudinem, & incendiorum pericula omnino abolitus sit, nos in hac peste particulatim in cujusvis ædibus aërem sequentibus modis emendavimus. Primò domus ab aranearum (2.) telis, aliisque sordibus quotidie curiosissimè expurgari curavimus. Deinde, ut noxius aër excludi, & purior ac salubrior intra ædes admitti posset, jussimus fenestras (scilicet postquam Solis exortus vapores prope terram hærentes discussisset) quæ orientem, & imprimis illas quæ aquilonem (3.) versus spectabant, per horam unam aut alteram aperiri, dummodo non foret tempus nebulosum; reliquas verò quæ austrum (4.) vel occasum, vel propinquas cloacas respiciebant, semper clausas teneri. Post hæc passim in cœnaculis & cubiculis luculentos ignes è lignis juniperinis (5.) (quæ tunc temporis è proxima sylva satis copiosa ad forum deferebantur) vel fraxi-

neis (si haberi possent) vel quercinis exstruximus, qui ignes hyemali & frigidiore tempore maximè conveniebant: calidiore autem tempore eosdem non adeo (6.) magnos struximus. Æstate in maximo aëris fervore, loco ignis, cubicula aceto (7.) conspersimus, & interdum pampinos, folia salicis, rosas, folia & flores nympheæ, aut violarum, aceto vel oxycrato immersa, dispersimus per pavimenta. Aëre verò non admodum calido existente, sæpe etiam herbas calidiores per pavimenta dispergi curavimus, ut melissam, serpillum, hyssopum, nepetam, betonicam, thymum, majoranam, rosmarinum, folia lauri, aliasque similes. Nonnulli suo ipsorum consilio aviculas (8.) in caveis alebant, easque in cubiculis ad aëris purificationem suspendebant. Præterea quocunque anni tempore suffumigia per totas ædes, manè & vesperi, & sæpe etiam meridie instituimus, in quibus illud notatu dignum animadvertimus, quod suffitus boni seu suavis (9.) odoris, (qualia ex styrace, labdano, benzoino, gariophyllis, aliisve similibus conficiuntur) non tantum parum profuerint, sed plurimis maximè noxii extiterint: præterquam enim quod caput tentarent, imprimis aëre calidiore existente, etiam illi qui his gratis assuefacti erant odoribus, si forte malum quendam fœtorem alicubi persentiscerent, multo magis ab eo exterrebantur, & gravius afficiebantur, quam alii qui suavibus odoribus se non assueverant. Quapropter nos suaveolentia hæc fugientes, alia nonnihil insuavia & graveolentia, non quidem multa & varia, sed pauca, fere omnibus præscripsimus; imprimis hæc sequentia:

℞. *Thuris, baccarum juniperi, ana part. æq. imponantur igni ad suffumigium. Hoc licet vile & commune esset, plurima tamen alia suffumigia viribus longè superabat.*

℞. *Thuris (10.) granorum juniperi, succini (11.) albi, ana unc.* ß. *myrrhæ, benzoini, mastiches, styracis cal. ana drach.* ij. *gariophyllorum drach.* j. *f. fiat pulvis, è quo cum mucagine tragacanthæ concinnentur pastilli, prunis candentibus imponendi.*

Sæpe solum sulphur (12.) igni imponi & accendi curavi, utpote cujus fumus seu halitus putredini maximè resistit, & omnes aëris corruptiones optimè ac citissimè corrigit.

℞. *Sulphuris (13.) thuris, baccarum juniperi, picis navalis, ana unc.* ß. *misceantur & parentur s. art. pastilli.*

℞. *Thuris, unc.* ß. *sulphuris unc.* j. *myrrhæ drach.* iij. *picis navalis, benzoini, styracis, succini, ana drach.* j.ß. *gariophyllorum drach.* j. *fiat pulvis, cui adde olei juniperi scrup.* ij. *cum mucaginis tragacanthæ q. s. fiant trochisci ad suffumigium.*

Præter

Præter hæc pauca, quæ nobis maximè in usu erant, subinde etiam pulverem tormentarium (14.) (cujus sulphur & sal nitrum aërem egregiè expurgant) in mediis ædibus longis ductibus accendimus, vel solum, vel cum forti aceto in massas, magnitudinis pilæ, redactum. Nonnunquam etiam solo aceto acerrimo (15.) ignitis lapidibus infuso magnum fumum seu vaporem excitavimus: de quo tamen illud notandum, hunc aceti vaporem ab omnibus ferri non posse, quia multorum pulmonibus molestus existit, & asperam arteriam per inspirationem admodum exasperat; quod non tantum in me ipso, verum etiam in plurimis aliis, tam sanis, quam ægris, sæpius comperi, qui nescientes quidnam pectus eorum tantopere exacerbaret, ac molestam aridamque tussiculam moveret, de suffumigio aceti non cogitabant, quod tamen solum mali causa erat. Hæc prædicta nostro consilio ad aëris domestici emendationem à nobis præscripta sunt: præter quæ pauperrimum vulgus in eundem finem cornua bestiarum (16.) & detritos calceos, aliave antiqua coria comburebat. Nonnulli ditiores Equitum Capitanei, hircum, (17.) quem alioqui apud equos stabulo includunt, in cœnaculis & cubiculis alebant, atque hujus fœtorem ab experientia aëris pestilentis contagium impedire & extinguere asserebant. Innumeri suffumigium tabaci omnibus aliis præferebant, de quo plura dicentur sequenti cap. 10. Quidam etiam lac dulce (18.) recens mulctum, hîc illic in ædibus passim deponebant, idque aëris malignam venenositatem ad se trahere credebant.

ANNOTATIONES.

I. AEris inquinamenta maximè consumit ignis, neque ullum melius pestilentis aëris correctorium in rerum natura datur. Cujus rei veritatem non semel comprobavit experientia. Hippocrates (testibus Galeno, Plutarcho, Aëtio, Varrone, aliisque) famosissimam illam pestem, quæ ex Æthiopia Græcos invaserat, olim per ignes edomavit & extinxit. Iusserat quippe per totam civitatem accendi ignes luculentos, nocturnis præcipuè temporibus, qui non simplicem incendii materiam habebant, sed etiam odoratissima ligna; præterea etiam coronas & herbas ac flores fragrantis odoris, nec non aromata & unguenta pinguissima in illos projiciebat: ut his ignibus aëris inquinamenta purgarentur, eumque homines sic puriorem inspirarent, atque hoc modo à peste immunes viverent: imò referunt nonnulli, illum in locis campestribus, eundem in finem, integras sylvas accendisse & combussisse. Sic Plinius, *lib. 7. cap. 27*, refert Acronem Agrigentinum & Empedoclem à Siciliæ urbibus pestem ignium vi depulisse. Ita quoque Plutarchus, *in Isid. & Osir.* scribit Ægyptios solere noctu consurgere, ac inquinatum aërem suffitibus & odoratis incendiis purgare. Ita ut ignes, imprimis publicos & generales, ad pestis extinctionem plurimum valere, jam à multis seculis constet. Hinc est quod Plinius, *lib. 36. cap. 26.* dicat: *Est & ipsis*

ipsis ignibus medica vis, cujus suffitum pesti auxilium ferre, certum est. Etiam Augenius, *lib. 2. de pest. cap. 3.* ignes maximè commendat: *Vellem* (inquit) *tempore pestis ut circa urbem in quatuor vel quinque angulis quotidie ignes excitarentur, injectis lignis quercinis, miscendo odorata ex lauro, cypresso, junipero, & aliis; ausim promittere, adhibitâ tali diligentiâ, pestem vel exiguam, vel nullam noxam esse allaturam.* Sic quoque Ioannes Ewichius, *lib. 1. de offic. Magistrat. cap. 8.* scribit: *Ego si interrogarer, quid ad præservandam civitatem aliquam à pestis contagione, omnium rerum sit primum, quid item secundum, & quid tertium, huic uno respondebo verbo, ignem.*

II. Nonnulli satis stultè credunt araneas, quæ telas suas in mediis ædibus expandunt, omnem aëris venenositatem ad se trahere, eumque à contagiosis inquinamentis emundare ac liberare. Sic in hac peste vidi quosdam, qui illas, tanquam magnum aëris expurgatorium, curiosissimè servabant, eoque privilegio donabant, ut telas suas, quousque vellent, extenderent, neque illas ab ancillis abigi, expelli, vel occidi volebant. Horum opinioni video etiam calculum adjicere Matthiam Vntzerum, qui, *lib. 1. de lue pest. cap. 21.* sic ait: *Illi malè sibi consulere videntur, qui tempore grassantis pestis araneas scopis ac perticis è parietibus detrahunt, easque ab omnibus omnium cubiculorum ac conclavium angulis dejiciunt ac deturbant, ignorantes scilicet, hoc insectum omnia inquinamenta aëris putrida ac venenata peculiari natura sua proprietate allicere, & pro alimento attrahere & coquere.* Profectò miror Vntzerum, virum doctissimum, tam facile talibus nugis subscribere, quæ adeo frigidam & frivolam rationem habent, ut ejus refutationi incumbere vix operæ pretium videatur: qua de re plura dicemus *cap. 11. annot. 1.* Illud tamen unum non possum non hic adjicere, pestilens venenosum contagium se multoties insinuare in telas aranearum, atque in illo fomite sæpe diu latere, ac postea inde casu excussum sæpe alios inficere; cujus rei experientia notissima est, quam exemplo confirmat Forestus *lib. 6. Observ. 22.* Si araneis inesset illa vis consumendi venenum pestilens, profectò illud maximè consumere deberent dum telis earum inhæret, quod cum usus doceat ipsas non posse, talis quoque vis ipsis minimè adscribenda est.

III. Hippocrates, *lib. de morb. sacro*, dicit, Aquilonem omnium ventorum saluberrimum esse. Et paulo ulterius, *eodem lib.* dicit, ventum aquilonarem aërem compingere, turbatum ac nebulosum excernere, illustriorem ac pellucidiorem facere. Hinc est quod Aristoteles, *7. Polit. cap. 11.* tradit, urbes auroram versus spectantes, & ventos ab oriente spirantes, salubriores esse; proximum verò ab his salubritatis gradum obtinere urbes quæ in Aquilonem vergunt. Aquilo aëris impuritates, putredines, ac corruptiones impedit, expurgat, & extinguit, ac simul etiam corpora ad pestem suscipiendam minus disposita reddit. Attamen nonnunquam observatum est, flante Borea pestem magis incanduisse, quod de peste Cabilonensi testatur Ioannes Morellus, *de febr. purp. cap. 3.* Sed cum illud rarius contingat, & septentrionales regiones rarius, & quæ magis polares sunt, nunquam peste infestentur, atque ut plurimum Aquilonem pestis progressus multum sistere ac imminuere, jam à multis ævis animadversum, & ab innumeris Medicis observatum & annotatum sit, omnibus modis studendum est, ut hic ventus, tanquam reliquis salubrior, intra ædes admitti possit. Verùm hic notare oportet (quod etiam

etiam monet Hollerius, *lib. de peste*) cum Aquilonem salutiferum, Austrum verò noxium esse dicimus, illud solummodo intelligi debere in Europa aliisque regionibus citra zonam torridam sitis; nam in Africa & locis ultra hanc zonam sitis, Auster salutaris est, Aquilo verò damnosus existit, quodque nobis Aquilo, illud iis Auster operatur.

IV. Observatum semper fuit ventos austrinos pestem maximè augere, quod etiam testatur Plinius, *lib.* 7. *cap.*50. Quapropter diligentissimè providendum est, ut hujusmodi venti, quantum fieri potest, evertantur & arceantur, aliique salubriores, quales sunt septentrionales & orientales, intra urbes, si fieri possit, vel saltem intra domus admittantur. Ita refert Plutarchus, Empedoclem olim Agrigentinam regionem à sterilitate & pestilentia liberasse, obstructis montis faucibus, per quas Auster in campos decidebat. Sic etiam scribit M. Varro, 1. *de Re Rustic.* 4. se Corcyram insulam à gravissima peste liberasse, obstructis iis fenestris quæ Austrum spectabant, & apertis iis quæ ad Aquilonem vergebant.

V. Lignum juniperinum ad venenatas aëris corruptiones emendandas multum valere, propterea credibile est, quia illud accensum (ut & ejus baccæ) suo halitu seu fumo & odore è tota vicinia serpentes fugare dicitur. Nec minus illud de fraxineis lignis credi potest, nam arboris fraxini, teste Plinio, contra venena tam præclara vis est, ut illius ne matutinas quidem occidentesve umbras, licet sint longissimæ, serpentes attingere audeant, sed longè inde diffugiant. Paræus scribit se expertum fuisse, si circulus conficiatur, cujus una pars ignis sit, altera verò frondibus fraxini clausa, & serpens vivus in medio collocetur, illum in ignem potius, quam in fraxinum fugere.

VI. Ignes calidis tempestatibus adeo luculenti non sunt exstruendi, ut frigidis temporibus, ne fortè ab intenso calore aër nimis effervescat, ac spiritus humoresque in eo degentium nimis excandescant, hincque febres accendantur: quem damnosum errorem in hac peste inter vulgus non rarò vidimus, qui in maximo cœli fervore se ipsos interdum ante magnos ignes extorrebant, atque ita incidebant in Scyllam volentes evitare Charybdin; nempe pestilentem infectionem evitare & fugere volentes, incidebant in febrem, à qua mox corporis dispositio citius ad pestem præparata fuit. Sic etiam Mercurialis, *lib. de Pest. cap.* 22. observavit in peste Patavina multos ex iis interiisse, qui ad ignem artes exercebant, ut fabri ferrarii, aurifices, &c. neque id (inquit) sine ratione, quia vi ignis corpora rarefacta facilius aëris inquinamenta admittebant. Cum igitur ignes luculenti ad aëris expurgationem laudantur, hoc intelligendum est de iis qui frigidioribus, non verò qui fervidis temporibus exstruuntur.

VII. Rhazes, *lib.* 4. *de Re Medic. cap.* 25. jubet domum quotidie irrorare aceto cum aqua mixto, quia acetum veneno & putredini potentissimè resistit: hinc plurimi Medici illius irrorationem ad pestem, maximi faciunt. Quantum autem valeat acetum ad aëris pestilentis emendationem, abundè satis compertum habent nautæ qui Indos petunt; multoties enim vehemens pestis ipsos invadit dum longius à terris absunt, quam cum ob medicamentorum aliorumque subsidiorum inopiam compescere nequeunt, solo multoties aceto, si ejus copiam habeant, profligare solent; quod non tantum ægris ad sanationem, & sanis ad præservationem ex-

exhibent, sed eodem etiam totas naves interiores quotidie diligenter abluunt & emundant, hocque pacto brevi tempore intestinum hostem expellunt. Hinc etiam Liddelius jubet ædes illas, in quibus aliqui pestiferi mortui sunt, primò scopis bene emundare, ac postea aceto acerrimo cum aqua mixto abluere. Videntur veteres loco aceti ad aëris purificationem interdum usi fuisse vino: nam Ioannes Beverovicius, *in Idea Medic. veter.* ex Luciano hæc verba citat: *Quo tempore sæva pestilentia grassabatur Athenis, existimavit Architelis Areopagitæ viri uxor, astantem sibi Toxarim jussisse, ut Atheniensibus diceret, cessaturam pestem, si vino multo conspergerent angiportus: quod cum sæpe fecissent, non amplius grassata est pestis, quia vapores infestos odore suo vinum extinxit.*

VIII. Aviculas, & imprimis passeres, si in cubiculis alantur, aërem purgare, nonnulli scribunt, atque hinc fortasse vulgi de hac aëris purificatione, dimanavit opinio: quam nos nihili æstimamus, utpote ab experientia & ratione planè alienam. Dico, *ab experientia:* quia sæpissimè animadverti aviculas illas in ædibus omnium primò peste correptas & mortuas fuisse, atque pestem non potuisse excludi è domibus eorum qui plurimas hujusmodi aviculas alerent, easque per omnia conclavia deponerent. Dico, *à ratione:* quia non percipio qua vi illæ aërem corrigere possint, nisi dicamus illud fortasse propterea fieri, quod aërem alarum motu identidem commoveant, quem à nimia quiete, instar aquæ mortuæ, putrescere ac corrumpi, nonnulli existimant.

IX. Multi arbitrantur suaveolentia sola efficere ut pestiferi halitus ab homine citius ac facilius recipiantur, quam depellantur; quorum opinioni non malè favent ratio & experientia. *Illa:* quia cum grati odores à mente percipiuntur, cerebrum, ut diutius fruatur ista amœnitate, poros suos undequaque dilatat, sicque suaveolentium fragrantes halitus longè copiosiores, sed simul etiam longè plures halitus venenatos suscipit & admittit: adde quod ad suaveolentium occursum longè fortior & frequentior fiat inspiratio, atque ita simul cum aëre copiosa pestilentia miasmata, aëri inhærentia, cum magno hominis periculo, introducuntur ad pulmones & cor. *Hæc:* quia in hac peste à nobis observatum est, his odoribus assuetos, citius & magis fuisse afflictos, quam alios.

X. Averrhoes, 9. *Collect. cap. ult.* laudat pro suffumigio costum, styracem, & galbanum, nec non terebinthinam, eo quod proprietate quadam pesti resistat. Rhazes domum suffumigare jubet cum costo, thure, myrrha, styrace, bunch, santalis, & camphora. Atque ita hi auctores fumis grati odoris insuavia quædam admiscent, ne sola suavia noceant, iisque nimis assuescat natura. In eum finem nonnulli etiam laudant suffitus ex assa fœtida, sagapeno, galbano, & similibus. Sennertus, *lib. 4. de febr. cap. 5.* ab experientia commendat hunc pulverem, à Gregorio Horstio quoque laudatum:

> ℞. *Baccarum juniperi* M. iiij. *radicem helenii, cortic. exterioris betulæ, cornu hirci raspati, sabinæ, ana* M. ij. *foliorum quercus, myrrhæ, ana unc.* j.
> *Fiat pulvis pro suffumigio.*

Commodum est (inquit idem) *calcem vivam in conclavi aqua perfundere, atque eo vix aliud efficacius.* Idem quoque probant Quercetanus & Follinus.

XI. Succinum suffitum aërem optimè corrigere, & venenum pestilens occulta quadam proprietate extinguere, ab experientia testantur, Cardanus, *lib. 5.*

lib. 5. *Subtil.* Anſelmus Botius, *lib.* 2. *de lapid. cap.* 160, Georgius Agricola, *lib.* 4. *de natur. foſſil.* Libavius, *part.* 3. *ſingular. de ſuccino, lib.* 15. *cap.* 27. & 28.

XII. In ſulphuris accenſione notandum, ejus vaporem ſeu fumum cerebro & pectori admodum gravem & moleſtum exiſtere, atque præcipuè tuſſiculoſis, anheloſis, aliiſve thoracis vitiis detentis, valde noxium eſſe: ac proinde cum in cœnaculis aut cubiculis accenditur, eo tempore hominibus per horam unam aut alteram ex iis recedendum eſſe. Interim ad corrigendas aëris infectationes, tam præclaras vires obtinet, ut vix aliud quippiam cum eo comparari poſſit. Vnde etiam Veteres ſulphuris ſuffumigatione ad aërem alterandum, purificandum, & à putridis contagioſiſque ac venenatis miaſmatibus expurgandum, uſos fuiſſe, liquet ex Homero, *in Odyſſ.* 22. *circa finem*, ubi Vlyſſes ad purgationem ſuæ domus petit ignem & ſulphur, malorum medelam, & dicitur ſulphure bene purgaſſe cœnaculum, & reliquam domum, ac veſtibulum. Inveniuntur tamen nonnulli, qui ſulphur nimis fœtens & calidum eſſe, aliiſque potius temperatis, aromaticis, & ſuaveolentibus utendum exiſtimant. Verum, quantum ad fœtorem, ſciendum tempore peſtis non nimis indulgendum eſſe naſo, neque ullam habendam eſſe rationem gratiæ, ſed magnam utilitatis medicamentorum: nam venenum peſtilens vehemens & malignum eſt, quod non magis per ſolum gratum odorem benzoini, ſtyracis, moſchi, zibethi, aliarumque rerum ſuaveolentium, domatur, quam rabies leonis per reſiſtentiam agni, vel quam viperæ, ſcorpionis, aut arſenici virulentia per uſum ſacchari Candi. Quantum ad calorem, dicimus oleoſas ſulphuris partes quidem eſſe calidas, ſed eas, dum accenditur, temperari ac infringi per ſpiritus ſeu vapores acidos, qui uſtione ab eo ſeparantur, atque in aëre oleoſis particulis immiſcentur. Hos enim acidos vapores non eſſe calidos, docet aqua (vulgò malè appellatur oleum) ſulphuris, quæ ex ſententia Medicorum refrigerandi vim obtinet, putredinem, omnemque corruptionem ac venenatam qualitatem tollit & corrigit, febrilem calorem extinguit, etiam aquas vitioſas & putridas, nec non vina turbida clarificando purificat. Sic etiam vapor ille effumans in accenſione ſulphuris, aërem purificat, omnemque ejus corruptionem & noxam abigit; quam ob cauſam uſus ejus in peſte meritò magnifaciendus eſt. Neque etiam ob flammæ calorem uſus ejus extimeſcendus, cum ipſa quoque flammæ ſit optimum aëris purificatorium, ut ante dictum, *annot.* 1. Si fœtidus illius odor minus arrideat, dum accenditur, aliquantiſper ſecedendum eſt.

XIII. Theophraſtus Paracelſus cum ſulphure parat tale ſuffumigium:

℞. *Sulphuris, lib.* j. *myrrhæ, unc.* iiij. *thuris, unc.* viij. *gr. opoponacis, dr.* j. *aſſæ fœtidæ, unc.* j. *baccarum lauri, lib.* ij. *ſuccini flavi, lib.* ſ.
Fiat pulvis.

XIV. Pyrius ſeu tormentarius pulvis inſigniter aëris impuritates expurgat & emendat, ratione ſulphuris & ſalis nitri; præterea etiam ratione violentæ commotionis aëris, ſi nempe in tormentis bellicis accendatur, nam tali modo peſtiferæ nebulæ quaquaverſum diſpelluntur, & ſuccenſi pyrii pulveris flamma atque ardore venenata qualitas corrigitur. Hoc modo Tornacenſes venenum peſtilens diſpuliſſe, teſtis eſt Levinus Lemnius, *lib.* 2. *de occult. natur. mirac. cap.* 10. *Factum* (inquit) *apud Nervios, quos Tornacenſes modò vocant, ubi milites præſidiarii machinas tormentaque bellica pulvere*

pulvere bombardico, non globis, oppleta urbi obverterunt, eaque sub diei noctisque crepusculo, incenso funali explodi curabant: quo effectum est, ut sonitu violento, fumantique odore aëris contagium discuteretur, ipsaque civitas à peste facta fuerit immunis & libera. Mox addit Lemnius: *Neque enim minus præsentaneum est hoc remedium in dissipandis nebulis, infectique aëris contagiis, quam, quod Hippocratem factitasse legimus, exstructis pyris per compita ignes excitare.* Hinc etiam Petrus Salius, *de febr. pest. cap.* 20. inquit: *Credo ego quod maximè in tali casu proficient tormenta bellica majora, sæpius vi ignis excussa: nam cum hæc validissimè aërem, & ad distans commoveant, & sonitus maximus ab eis concitetur, & terræ etiam circumstantis tremor, idcirco apta erunt, si sæpius reiterentur, ad aëris validam purificationem, poteruntque aërem ab illis inquinamentis, ea displodendo, liberare.*

XV. Medici Antwerpienses, in suo Consilio ad pestem dato, anno 1624, in aceto jubent coquere rutham, scordium, scarleam, rosmarinum, lavendulam, radices iridis, gentianæ, zedoariæ, & baccas juniperi, idque sic coctum infundi in lapides ignitos, huncque fumum seu vaporem, januis & fenestris bene clausis, ad minimum sex horis intus detinere, antequam cubiculum aperiatur. Eodem vapore etiam vestes aliaque mobilia eorum qui peste interierunt, perfumare jubent.

XVI. Lemnius, aliique multi suffitus ex cornibus & detritis coreis combustis valde laudant, eosque etiam antiquitus apud nostrates in usu fuisse, docet Belgicum proverbium: *VVacht u, men brandt daer hoorn*: id est, cave tibi ab illo loco, nam ibi cornu comburitur: quasi dicas, est pestilens ille locus, vel instar pestis fugiendus: in eos enim quadrat proverbium, quorum ædes & consortia, tanquam peste infecta loca, fugere oportet.

XVII. Illud experimentum de hirco, testatur Mercurialis se suo tempore etiam vidisse apud Hungariæ Cancellarium, qui ad aëris correctionem, & præservationem à peste, magnum hircum in ædibus suis alebat. Omnino simile de hirco etiam referunt Iordanus, *de pest. phænom. cap.* 9. *tract.* 3. Paræus, *lib.* 21. *cap.* 6. & Liddelius, *de febr. lib.* 3. *cap.* 5. Illud ipsum quoque observasse videtur Palmarius, nam *de febr. pest. lib.* 1. *cap.* 15. inquit: *Sunt qui pro singulari præcautione in cubiculo, ubi cibum capiunt & cubant, hircum alant, qui gravi suo halitu tetroque nidore de se perfuso omnia impleat, omnemque vim aëris maleficam vel repellat, vel dissipet, atque extinguat; quorum minimè rejicienda videtur opinio, nam adversus hoc contagium optimum creditur esse suffimentum: gravis enim & olidus vapor, alium qui fœtidus est, diversi tamen generis, oppugnat & arcet quam longissime.*

XVIII. Stulta est hæc vulgarium opinio, qui existimant lac dulce, quasi magnetica quadam vi, pestilentia miasmata ad se attrahere, eaque in illo extingui: atque hac falsa imaginatione decepti, illud non tantum hîc illic in ædibus ad præservationem deponunt; verum etiam in scutellis patulis ægrorum lectis apponunt, certò credentes illud adeo fortiter ad se trahere venenum pestilens è corpore ægroto exspirans, ut nusquam alio deferri, vel alibi fomitem facere possit: cum verò pestilentis veneni bona quantitas à lacte jam attracta est, illud eo significari dicunt, quod lac in supremitate aliquantum ex cæruleo livescat, ac propterea illo tunc abjecto aliud novum deponunt. Verum frivola sunt hæc omnia, iisque neque experientia, neque ratio favet. Non *illa*; quia non minus peste infestantur illæ domus in quibus lac illud depositum est, quam aliæ: præterea qui

qui ægroti propius adsunt, æque contagio inficiuntur lacte illo deposito, quam illo non deposito: & usus docet, æque fomites inveniri in illis lecticis, in quibus lac ante ægrotos depositum fuit, quam in aliis. Non *hæc*; quia lac non contrahit illum cæruleum livorem à seminario pestilenti in illud attracto, sed à generali maligna aëris alteratione, qua non tantum lac, verum etiam carnes, fructus, aliaque multa facile & citò corrumpuntur.

CAP. VI. *De cibo & potu, repletione & fame, balneis & vestimentis.*

DVrante hac peste in cibo & potu (1.) ad præservationem commendavi mediocrem sobrietatem, (2.) & in genere jussi famem ac sitim (3.) ut & majores ac insolitas inanitiones & repletiones (4.) fugere. In utroque autem consuetudini (5.) multum concessi: illis qui assueti erant crassioribus & durioribus cibis & potibus, non facile ad alios transeundum esse arbitratus sum, tantummodo ex iis maximè suspectos vel noxios prohibui: aliis autem, qui levioribus assueti erant, transitum ad crassos interdixi: qui verò utrisque, & levioribus, & crassis, omnisque generis cibis semper usi & assueti fuerant, & quorum lautior fortuna copiosiorem victum ac quadram bene instructam permittebat, his sequenti modo victum præscripsi. Cibos commendavi euchymos & facilis digestionis, quales sunt, panis optimus, caro agnina, ovilla, hœdina, vitulina, bubula: gallinæ, capones, pulli gallinacei, galli Indici, cuniculi, perdices, alaudæ, passeres: pisces plurimi fluviatiles, cancri: ova gallinacea recentia, lac acidum ebutyratum (quod etiam à Rhaze valde commendatur) aliique similes, qui ad lubitum vel assari, vel elixari (6.) possunt: quorum condimenta etiam conficere jussi cum talibus quæ cordis robur firmant, putredines impediunt & tollunt, ac corruptionibus malignis resistunt: qualia sunt vinum, acetum, omphacium, cappares, uvæ immaturæ, fructus, ribesii rubri, berberis, cerasa morella acida: herbæ, cichoreum, pimpinella, endivia, borago, acetosa, lactuca, melissa, betonica, chærefolium, petroselinum, majorana, rosmarinum: asparagi, bulbi raparum, mala citria, aurantia, cydonia, aurea vinosa (nostratibus *guldelingen* dicta) item cinnamomum, gariophylli, macis, nux moscata, aliaque similia. Summopere improbavi jejunum exitum matutinum, imprimis qui in diei crepusculo, vel nondum discussis à Sole vaporibus circa terram hærentibus, fiebat; & omnibus suasi non ante in publicum prodire nisi post duas à Solis exortu horas, idque non nisi prius assumpto jentaculo (7.) ex frusto panis butyro pinguius inuncto, vel solo, vel caseo ovillo viridi ei imposito, & poculo cerevisiæ melioris superbibito:

S

bibito: nam butyrum adversus pestem valere creditur, & caseum viridem (qui à stercore ovillo viriditatem habet) alexipharmacam vim habere, & malignas corporis putredines à centro ad peripheriam propellere, notissimum est. Prohibui usum eorum ciborum qui mali succi sunt, vel difficilius digeruntur; ut & ciborum valde pinguium, antiquorum, durorum, aut facile corruptibilium: quales imprimis sunt, carnes porcinæ (8.) vel recentes, vel fumo siccatæ, (sicuti pernæ & lardum venundari solent) haleces, (9.) soleæ, aselli saliti, salmones, anguillæ, alosæ, conchæ, lac dulce, similesque plures: nec non fructus horarii plurimi, exceptis acidis; ut cucumeres, pepones, melones, abricochi, pruna, mala persica, cerasa dulcia, dactyli, pira dulcia, uvæ maturæ dulces, &c. ad hæc fabæ Romanæ, omniaque legumina, allium, (10.) cæpe, porri, &c. etiam abstinere jussi à melle (11.) & saccharo, omnibusque valde dulcibus. In genere illud in omnibus eduliis præcepi, ut cum aqua clara & optima curiosè abluerentur, & deinde usque ad sufficientem mollitiem percoquerentur, vel assarentur, ac cum maximo nitore præpararentur: deinde ut in eorum usu ac comestione mediocritas (12.) servaretur, nec majore copia ingererentur quam pro famis necessitate natura desiderat; utque potius uno aut altero cibi genere fames pelleretur, quam multis variisque simul ingestis: denique ut ex prædictis cibis singuli eligerent sibi maximè convenientes, secundum cujusque temperamenti diversitatem; biliosi nempe humidiores & refrigerantes, pituitosi sicciores & calefacientes, & sic de cæteris. Pro potu concessi cerevisiam claram, tenuem, & mediocrem, ex optima aqua (13.) confectam (qualis Noviomagi clarissima exhauritur è cerevisiariorum puteis) ut & vinum (14.) tenue modice sumptum, vel solum, vel potius admisto succo citri recens expresso, vel imposito frusto pomi citrii, vel aurantii, vel granati acidi. In potu temperantiam maximè colere, & ebrietatem (15.) tanquam infensissimum hostem fugere, præcepi: tristioribus usque ad hilaritatem, (præcipuè hyberno tempore) nemini usque ad ebrietatem vinum concessi. Verum hos à me præscriptos limites plurimi haud rarò transgrediebantur, quorum tamen multi temeritatis suæ pœnas dederunt. Imprimis fugere jussi crassissimam cerevisiam Brunsvicensem, & Bremensem, aliasque similes: ut & cerevisias turbidas minimeque defœcatas, easque quæ è stagnantibus vel corruptis aquis, vel hordeo corrupto confectæ erant: adhæc etiam fugere melicratum, & omnia vina dulcia ac fortia, qualia sunt pleraque vina Gasconiensia, Canarina, Hispanica, & similia. Spiritum vini, ut & omnes aquas vitæ varii generis (quibus vulgus apud nostrates majore copia uti solet) in plerisque prohibui, solis senibus, aliisque frigidam temperiem, vel debilem ventriculum habentibus, exiguum earundem

dem usum concedens, imprimis hyberno tempore, & maximè usum spiritus vini juniperini. Post cibos & potus, suasi ut natationibus assueti, hoc tempore ab omni natatione (16.) penitus abstinerent, sive in fluminibus, sive in aquis stagnantibus eæ fierent: sicut aliis in locis, ubi publica tepida balnea in frequenti usu sunt, ab iis abstinere, bene jubent Medici. Iis, quorum fortuna lautior paulo majores impensas permittebat, suasi ut gestarent vestes ex serico tenuiore, vel undulato, vel satino (17.) aliove simili; in aliis verò minoris conditionis, ex lana tenuiore, vel camelina, vel lana bombacina, vel ex corio tenui, aut similibus, confectas. Illas autem vestes semper nitidas servari, alias verò, ex pannis laneis crassioribus confectas, in aliud non pestilens tempus seponere ac servare, jussi.

ANNOTATIONES.

I. SI ullo tempore, certè in pestilente constitutione exquisita victûs ratio magnopere requiritur, & ad præservationem conducit; nam licet illa sola per se pestem fugare & excludere nequeat, tamen per illam variæ occasiones ad pestem declinantur, & corpora in tali dispositione conservantur, quæ pestilenti veneno contraria est, ita ut pestis illa vel non invadat, vel minus & levius affligat. In hunc sensum eleganter M. Varro, *lib.* 1. *de Re Rustic. cap.* 4. sic inquit: *Etsi salubritas, quæ ducitur à cœlo & à terra, non sit in potestate nostra, sed naturæ, multum tamen est in nobis, ut quæ sunt graviora, possimus diligentiâ nostrâ facere leviora.*

II. Pestis sibi summum jus vendicat in intemperantes, quapropter consultum est, pestilenti imprimis constitutione, temperantiam colere, quæ quantum ad sanitatis conservationem prosit, exemplo suo docuit olim Socrates, de quo Aulus Gellius, *lib.* 2. *cap.* 1. ita scribit: *Temperantia eum fuisse tanta traditum est, ut omnia fere vitæ suæ tempora valetudine inoffensa vixerit, in illius etiam pestilentiæ vastitate, quæ in bello Peloponesiaco imprimis ipsam Atheniensem civitatem internecino genere morbi depopulata est; is parcendi moderandique rationibus dicitur & à voluptatum labe cavisse, & salubritates corporis retinuisse, ut nequaquam fuerit communi omnium cladi obnoxius.*

III. Fames spiritus resolvit, vires dejicit, corpora languida, eorumque meatus inanes reddit, & ea præparat ut pestilentem labem facilius suscipiant, eique minus resistant. Sitis autem humores incendit, eosque acriores reddit, præcipuè in biliosis: adde, quod etiam haud parvum languorem inducat. Quapropter Rhases, 4. *ad Almans. cap.* 25. scribit, *maximè cavendum esse ne in Sole fiat sessio, neque jejunet aliquis, neque comestio tardetur, sitim etiam nullo modo esse tolerandam.* Quantum ad pestis incrementa facere possit fames, diuturna multarum urbium obsidia satis docuerunt, præcipue autem notissima illa duo, primum Lugduni Batavorum, ab Hispano milite quondam obsessi; alterum Rupellæ in Gallia, à Galliarum Rege anno 1628. captæ, in quibus multa hominum millia fame & peste interierunt.

IV. Magnæ repletiones meatus obstruunt, & corpus cruditatibus replent,

atque ad morbos disponunt; inanitiones verò illud debilitant: atque ita utræque per accidens illud ad pestem præparant. Si quispiam hic roget, cujusnam magnus excessus tempore pestilenti magis periculosus ac noxius existat? dicam, inanitionis, propter rationes præcedente annotatione relatas: & si necessariò in alterutro peccandum foret, ego peccari malim in repletione, quam inanitione, quia illam facilius & tutius est imminuere, quam hanc replere. Hinc etiam Hippocrates, 1. *Aphoris.* 5. postquam docuisset ægros magis delinquere in tenui victu, quam in paulo pleniore, tandem addit: *Propterea etiam sanis periculosus est valde tenuis, & status, ac exquisitus victus.* Plerumque, imprimis autem tempore pestilenti, minus peccatur in replendo, quam in inaniendo, quia tutius est superfluitates cumulare, quam spiritus vitales humidumque nativum consumere ac debilitare; superfluum enim facilius expellitur, quam deperditum restauratur. De inanitione quæ fit per chirurgiam & pharmaciam, dicemus *cap.* 8. & 9.

V. *Omnis repentina mutatio periculosa*; quapropter à consueta victus ratione subitò discedere, præcipue in constitutione pestilenti, maximè periculosum foret: neque etiam ratio ad illud faciendum urget. Nam summus Deus omnes res alimentares eo fine creavit, ut ad nutritionem & conservationem hominis inservirent, easque variis modis inter mortales distribuit, ut alii his, alii illis, pro regionum & cujusque fortunæ varietate uterentur, utque illi qui crassis & crudioribus alimentis vescuntur, æque bene nutrirentur, quam alii levioribus & tenuioribus assueti. Quod ipsum quoque docet experientia, cum in utrisque æque bonus sanguis reperiatur, neque ordinariè melior sit in iis qui panem triticeum album cibosque delicatos comedunt, & vinum bibunt, quam in aliis qui panem secalinum, castanearum, vel fabarum, & carnes suillas, aliasque crassas edere, atque aquam bibere consueti sunt. Quapropter si Medicus talem victus consuetudinem repentè mutare ac invertere velit, robur corporis non conservabit, nec augebit; sed illud potius imminuet & dissolvet: quemadmodum illud in multis fieri videmus, qui è longinqua regione ad aliam transeunt, in qua ob aëris & alimentorum mutationem in principio valde debilitantur, ac non rarò etiam in morbos concidunt, neque ad pristinum statum redeunt, antequam huic novæ diætæ temporis tractu paulatim rursus assueti fuerint. Hinc est quod Hippocrates, *lib. de nat. hum.* dicat: *Si quis citò diætam permutet, periculum est etiam à permutatione aliquid in corpore novatum iri: quapropter victu solito quidem utendum* [in peste] *ubi hominem nihil lædere videtur.* Paulo ante dicit: *Homines eo tempore* (scilicet pestis) *commonefaciendi sunt, ut diætas non commutent, quia morbi causa non existunt, sed ut corpus habeant quam minimæ molis.*

VI. Ridendi profectò sunt illi Medici, qui, in pestilenti constitutione diætam exquisitam præscribere volentes, omnes carnes assari scrupulosissimè præcipiunt, ut hoc pacto earum humiditas consumatur; haud secus ac si ciborum succi pejores forent illa humiditate quæ cum condimentis affunditur, & pejores potu, qui post siccos cibos necessariò superbibitur. Videntur nescire, cum cibis elixis longè commodius varias herbas, fructus, aliasque res malignæ corruptioni ac putredini resistentes, visceraque corroborantes, & ad feliciores coctiones præparantes, coqui posse, quam cum

assatis;

aſſatis; ac proinde nihil eſſe quod elixatorum uſum magis quam aſſatorum, damnent. Non minus etiam ridendi ſunt illi, qui carnes bubulas, hœdinas, & cervinas damnant, propter nimiam ſiccitatem: nec non carnes agninas, ovillas, & vitulinas, propter nimiam humiditatem: quaſi verò illarum ſiccitas, vel harum humiditas ad peſtilentis veneni generationem vel inductionem aliquid faciat, & nulla etiam arte corrigi poſſit.

VII. Malum eſt vigente peſte jejuno ſtomacho manè exire in publicum, quia ventriculus vacuus non habens quod concoquat, parum vel nihil chyli ad cor transmittit; hinc cor etiam debilius pulſans, cum non fortiter propellat à centro ad peripheriam, facile ſibi aſſumit aëris inquinamenta per inſpirationem aſſumpta, & corpori in ambitu adhærentia. Contra verò cum ventriculi aliorumque viſcerum coctiones liberaliter procedunt, tunc à centro ad partes externas humores alimentarii, ſpiritus & vapores transmittuntur. Quapropter jentaculum manè ante exitum aſſumptum, etiam pro inſigni præſervativo contra peſtem habendum eſt, imprimis illud de quo in textu diximus. Qui non ſunt aſſueti jentare, illi buccellam panis albi, vel panis biscocti, vino intinctam edere: vel, Anglorum more, hauſtum cereviſiæ, cui fruſtum panis recenter toſtum, cum pauxillo nucis moſcatæ immiſſum eſt, bibere queunt: vel morſulorum ſeu placentularum, ab Angelo Sala deſcriptarum, unam aut alteram aſſumere poſſunt, quæ ſunt admodum delicatæ, & grati ſaporis:

℞. *Panis triticei biscocti, ſacchari albiſſimi, ana lib.* j. *amygd. dulc. excortic. cortic. citri virid. condit. ana lib.* ſ. *gelatinæ cydoniorum unc.* iiij. *nucis muſcatæ condit. zingiberis chynæ condit. myrobalanorum condit. ana unc.* ij. *cinnamomi electi drach.* j. ſ. *croci opt. drach.* ſ. *ſingula ſeorſim exactè contundantur, poſtea cum piſtillo ligneo ſimul miſceantur, & fiat paſta, addendo Aquæ roſarum q. ſ. Ex hac deinde conficiantur placentulæ, quæ poſtea leniſſimo calore aliquantum exſiccentur, & ad uſum ſerventur.*

Angelus Sala huic paſtæ addit ambræ griſiæ & moſchi, ana ſcrup. j. ſed nos illa duo ſtudio omiſimus: partim quia hujuſmodi grati ac ſubtiles odores in peſte minus conveniunt: partim quia multi tales odores ægerrimè ferunt, imprimis verò mulieres.

VIII. Carnes porcinæ in peſtilenti conſtitutione maximè damnoſæ ſunt: quod in hujus peſtis principio ipſa experientia adeo notum fecit omnibus, ut earumdem uſum poſtea quilibet fugeret, imò multi quoque eaſdem foras canibus projicerent; utpote poſt quarum comeſtionem multos ſtatim peſte infectos fuiſſe obſervaverant. Quo factum ut Noviomagi tota æſtate & autumno pauci porci mactarentur. Hoc ipſum Rhazes quoque obſervaſſe videtur, nam *lib. de peſte, cap.* 4. in victu, præter alia, etiam à carnibus porcinis abſtinere, expreſſe jubet.

IX. De halecibus illud notatu dignum in hac peſte obſervavimus, nempe cùm menſe Iunio & Iulio haleces novæ (ut appellant) muria conditæ adveherentur, & incolæ, novitatis gratia, illas paſſim crudas (ut ſolent noſtrates) comederent, peſtem eo tempore multum accreviſſe, multoſque, qui illas comederant, intra viginti horas contagio infectos fuiſſe: quibus exemplis alii prudentiores redditi, poſtea halecum uſum intermiſerunt. Huic noſtræ obſer-

observationi è directo contrarium est illud, quod scribit Palmarius, *lib.* 2. *de febr. pest. cap.* 18. his verbis: *Certissimo experimento constare tradunt, cum primum halecis sale condita copia à piscatoribus in maritimas civitates defertur, pestem brevi tempore evanescere, ignoratâ causâ, propterea quod omnibus salsis id minime concessum sit.* Vt hæ contrariæ observationes concilientur, dicendum: primò, dubitari posse de veritate illius posterioris observationis, utpote quam Palmarius solummodo scribit ex relatione aliorum, ipsemet autem non vidit. Secundò, posito illam verissimam esse, varietates tamen locorum seu regionum, nec non tempestatum, sæpius in causa esse, ut quod in una peste prodest in victu, id in alia noceat, quod uni regioni damnosum, illud alteri salutiferum existat. Quapropter Cardanus, *lib.* 2. *Subtil.* non sine ratione inquit, tot ferme esse modos pestis, quot tempora. Non quod venenum pestilens sit diversæ naturæ, sed quod diversimodè operetur pro diverso corporum apparatu. Hoc est quod Lucretius significare voluit his versibus, nempe, eandem pestem etiam pro mutatione temporis anni multum variare: nam quod

——— *aliis dederat vitales aëris auras*
Volvere in ore licere, & cæli templa tueri;
Hoc aliis erat exitio, lethumque parabat.

Hanc varietatem multoties confirmavit experientia. Scribit Appianus, *de bello Parthico*, in exercitu Antonii, pestilentia gravi laborante, casu præsidium inventum esse, quo plerique servati sunt, qui eo utebantur, idque erat ὀινέλαιον, id est, vinum oleo permixtum, quod tamen aliis in pestibus nihil prodest, imò sæpe nocet. Sic in vehementissima peste anni 1580, observatum est, nulla alia medicamenta profuisse, præter lenientia (teste Thuano, *Hist.* 68.) quæ contra in aliis pestibus semper noxia fuerunt, ac in hac nostra certissimam mortem advocarunt. Hujusmodi varietates aliàs quoque sæpius animadversæ sunt, quas nonnulli scribunt procedere à diversa veneni pestilentis natura ac conditione: sed errant: nam veneni pestilentis semper una eademque est conditio, sola intensione vel remissione differens: operationum verò diversitas (ut modo dictum) procedit à diversitate locorum, tempestatum, victus, & temperamentorum corporum.

X. De alliis & cæpis, quare non conveniant in præservatione, dicemus paulo post, *cap.* 10. *annot.* 6.

XI. Omnia dulcia facile bilescunt, inflammationem concipiunt, & corrumpuntur, præcipue in adolescentibus, juvenibus, aliisque calidiore natura præditis. Hac de causa Rhases, *lib. de Peste*, omnia dulcia vitare jubet: & Avicenna, à saccharo abstinere, ac succos refrigerantes, acetosæ, citri, &c. sine saccharo exhibere præcipit. Sic etiam Valescus de Taranta, *lib.* 7. *Philon. pharmac. cap.* 16. inquit: *Non probantur mellita confectiones, & quæ dulcedine pollent.* Etiam Mercurialis, æstate ab omnibus dulcibus abstinendum esse, docet. Nos quoque in hac peste dulcia maximè nocuisse, & in corporibus, præcipuè calidioribus, citissimè in bilem mutata ac corrupta fuisse animadvertimus, imprimis autem mel & mellita omnia; quoniam mellis damnosissimus usus erat: illud enim hoc tempore assumptum, in ventriculis sanorum non minus quam ægrotorum, statim corrumpebatur, bilescebat, ac malignam qualitatem suscipiebat, vomitum quoque, diar-

diarrhœam, ſummas anxietates, febrem, aliaque mala inducebat, ita ut illud omnino fugiendum eſſe, doceret uſus, neque ullis medicamentis facile admiſcendum, niſi iis quorum alexicaca vis hanc ejus qualitatem planè evincit, qualia ſunt, theriaca, mithridatium, diaſcordium, aliaque ſimilia. Quapropter etiam minimè probandum eſt conſilium Quercetani, aliorumque Medicorum, qui jubent ut apozemata ſudorifera ad peſtem in hydromelite coquantur, aliæque variæ confectiones, loco ſacchari, cum melle conficiantur. Notandum etiam, ſi condita, conſervæ, vel qualiacunque fuerint medicamenta, quibus ad peſtis tam præſervationem, quam curationem utimur, poſſent ſine melle, ſaccharo, vel alia dulcedine confici, quod longè utiliora forent, cum dulcia hic noceant. Verum multa medicamenta cum melle, ſaccharo, vel ſyrupis exactè miſceri debent ad meliorem commiſtionem, & ut integris ac copulatis viribus melius diu conſervari poſſint. Ad hæc, ſæpe etiam cogimur dulcedine aliqua gratiam conciliare medicamentis, eaque ad delicatiorum palatum hoc modo aliquantum accommodare, qui alioqui ab illis nimium abhorrerent. Sed ego auctor eſſe velim, ut in quam pauciſſima fieri poteſt quantitate dulcia reliquis admiſceantur. Sic nos hoc peſtis tempore in tabellis (ſi forte præſcribendæ forent) duplo plus pulverum ſumebamus, quam ordinariè ad ſacchari quantitatem fieri ſolet; ſyrupis ſolis rariſſimè utebamur, &; ſi ſyrupos aliis rebus admiſcere neceſſe foret, non utebamur aliis quam de ſucco citri, de ſcordio, & conſervationis radicum helenii conditarum.

XII. In ciborum quantitate mediocritatem ſervandam eſſe, docet Hippocrates, *2. aphoriſ. 17. Ubi nutrimentum ultra naturam capitur, morbum facit.* Præſtat igitur tempore peſtis paulo infra ſubſiſtere, quam ultra progredi, & in omnibus nimias repletiones evitare, ut hoc pacto crudorum excrementorum copia, hincque procedens meatuum obſtructio & humorum putredo, declinari poſſit: nam id maximè tuetur corpus à morbis, ſi vacuum ſit excrementis, optimeque perſpitabile.

XIII. Cereviſia ex optima aqua confecta eſſe debet, nam ſi per ſe, vel in ſe corrupta fuerit aqua, vel injectione ſeu influxu ſordium contagioſarum & peſtiferarum infecta, licet coctio ad ejuſdem emendationem multum faciat, tamen totam malignitatem penitus abſumi, vix certo aſſeri poteſt: nam etſi putredo, impuritas, malus ſapor, & ſimilia, coctione multum corrigantur, ſemper tamen venenoſitas ejus omnino auferri & extingui nequit. Huic noſtræ, fortaſſis novæ, opinioni ſtatim occurrunt tres objectiones. *Prima:* ſi peſtilens venenum aëri inhærens expurgari & extingui poſſit per ignem, (ut in annotationibus præcedentis capitis abunde probatum eſt) ergo illud etiam fiet per coctionem, ſi aquæ inhæreat. *Secunda:* ſi quælibet venena per ignem mitigentur, expurgentur, & ſæpe etiam extinguantur, ergo etiam venenum peſtilens quod aquæ immiſtum eſt. *Tertia:* ſi per ſudorifera medicamenta una cum ſanguinis ſero ſimul expellatur venenum peſtilens, ergo per coctionem illud una cum vaporibus ex aqua expellitur. *Reſpondeo ad primam*, non valere conſequentiam, quia quod in aëre extinguitur ab igne venenum, non poteſt ſemper extingui in aqua, quia ſcilicet ignis, propter ſubſtantiæ contrarietatem, non poteſt eodem modo agere ſeu operari in aqua, ſicut in aëre, quia aëris exigua & tenuiſſima humidi-

tas

tas vi ignis ſtatim diſſolvitur in igneam fere ſubtilitatem, & quod ipſi inhæret venenum, illud eadem ignis vi etiam diſſolvitur in minima naturalia, atque ita extinguitur. Contrarium autem fit in aqua, cujus craſſa & maxima humiditas venenum, aliaque in ſe contenta, diu defendit ab illa extrema in minimas particulas diſſolutione per ignem; ac propterea venenum, cum in minima naturalia non redigatur, retinet ſuam venenoſitatis formam, eamque etiam aquæ imprimit ac communicat; quæ aqua ſi uſque ad ſiccitatem excoqueretur, tandem & ultimo non poſſet non etiam extrema diſſolutione extingui venenum: ſed talis aquæ conſumptio non inſervit noſtris uſibus, ut nec cereviſiæ conficiendæ. *Ad ſecundum*: non valere conſequentiam in genere, nam mercurius vivus ignis ſicci calore facilimè reſolvitur ac evaneſcit, in aqua verò coctus non diſſipatur: arſenicum igni injectum exuit venenoſitatem; in aqua coctum, eandem retinet & aquæ imprimit: venenum canis rabidi, quod combuſto cane, aliove rabido animali extinguitur, nulla coctione edomatur, cujus manifeſtum exemplum refert Lycoſthenes, de infido quodam caupone, qui porcum à cane rabido commorſum, ſtatim occidit, coxit, & hoſpitibus ſuis comedendum appoſuit, qui omnes in rabiem acti, ſe invicem miſerrimè dilaniarunt. Similem quoque hiſtoriam refert Fernelius, *lib.* 2. *abdit. cap.* 14. de quibuſdam venatoribus, qui lupum, ipſis neſcientibus rabidum, captum trucidaverant, coxerant, & in varia obſoniorum genera apparaverant, ac comederant, atque omnes rabie correpti fuerunt. Hoc ſi in veneno rabido factum fuerit, quis idem in peſtilenti aliquando fieri dubitet? Non obſtat hic quorumdam diſtinctio, qui illam ſtatuunt differentiam inter venenum rabidum & peſtilens, quod illud craſſius ſit, ac craſſiori & denſiori materiæ inhæreat, ac propterea tardius reſolvatur aut diſſipetur; hoc verò ſit tenuius, acrius, & facile reſolubile ſeu diſſipabile. Quam differentiam licet ſimpliciter non negemus, interim tamen experientia docet in utroque veneno rurſus magnam occurrere differentiam, & neque omne venenum rabidum eſſe lentum, neque omne peſtilens adeo ſubtile ut facile diſſipetur, (prius ex eo patet, quod ſæpe ſolus canis rabidi halitus, vel tenuis ſaliva, cuti, imò veſtibus ſolùm, adhærens, alios inficiat: poſterius, quod ſubtile venenum per multos menſes fomiti inhærere, in eoque integris viribus ſervari non poſſet) imprimis ſi aquæ immiſtum fuerit. Ad hæc, certiſſima rerum magiſtra, experientia multoties docuit, venenum peſtilens ſæpe nulla coctione edomari, expelli, vel extingui; quod hiſtoriis ex Iulio Alexandrino, Fallopio, & Hercule Saxonia citatis, ſupra abunde probavimus, *hujus lib. cap.* 3. *annot.* 12. ut & *lib.* 1. *cap.* 8. *annot.* 1. *problem.* 6. *Ad tertiam dico*: non valere conſequentiam, propter maximam diverſitatem ſubjecti & operationis. In homine venenum continetur in partibus ſentientibus, quæ à veneni injuriis laceſſitæ, illud proprio naturali inſtinctu foras expellunt: in aqua verò venenum continetur in tali re, cui nec vitalis ſenſus, nec venenum percipiendi, nec ſecernendi, nec expellendi facultas ineſt. In homine propellitur, attenuatur, & expellitur venenum vi caloris cordis & corporis, quæ expulſio juvatur per partium ſentientium, moleſtam veneni vellicationem percipientium, irritationem ac contractionem: in aqua verò coquente venenum ſolummodo commovetur ab igne non vivente, in ſubjecto mortuo & non ſentiente:

tiente: atque sicut in homine ad veneni expulsionem nihil prodest magnus ac fervidus calor intus accensus, sed nocet; sic quoque in aqua venenata, solus fervor ignis parum aut nihil facit ad veneni extinctionem. Si in homine calor intensus seu fervor faceret ad veneni expulsionem & extinctionem, ergo euphorbium, piper, aliaque calidissima medicamenta forent optima antidota, imò ipse febrilis ardor veneni pestilentis vires infringeret: contrarium tamen docet usus. Roges fortè, quid faciunt igitur sudorifera? Fermentatione quadam humores à veneno, vel alia quacunque causa nonnihil coagulatos seu condensatos dissolvunt & attenuant, viasque & meatus versus peripheriam aperiunt; & dum attenuatos serosos humores eò depellunt, etiam expultricem partium facultatem adjuvant in expellendo veneno: praeterea imprimis antidotali sua facultate veneni vires suffocant, tollunt, infringunt. Concludimus ergo, aliquod venenum pestilens; nempe quod densiori seu firmiori substantiae firmiter immistum est, aquae inhaerens, non facile posse coctione expurgari, expelli, vel extingui. Dico, *aliquod*, & non omne, quia si in sese fuerit tenuissimae substantiae, & subjecto tenuissimo inhaeserit, instar spiritus cujusdam, coctione citissimè dissolvi, dissipari, & expurgari posse, credibile est. His ita se habentibus, sanè alienum non fuerit, suspectas habere illas cerevisias quae conficiuntur in locis peste multum infectis, praecipuè illis, in quibus cerevisiae coctores non ex aliis quam publicis stagnantibus aquis cerevisiam conficiunt, (sicut fit Lugduni Batavorum, Harlemi, Hagae-Comitis, Delphis, aliisque multis in locis) quae aquae ab injectione excrementorum aegrotantium aliarumque rerum infectarum, corruptione cadaverum bestiarum in illis saepe putrescentium, foetidissimo influvio multarum latrinarum ac cloacarum in illa se exonerantium, omnibus denique, omnium aedium ac platearum putridis, foedissimis, & infectis sordibus in illas defluentibus, corrumpuntur atque inficiuntur. Profectò si insalubres sint illae aquae in quibus linum vel cannabis macerata sunt, (quas Petrus Pena venenatas esse scribit) quanto insalubriores erunt illae, in quas tanta putridarum, foetidissimarum, & infectarum sordium confluentia est?

XIV. Quamvis nonnulli Medici vinum tempore pestis omnino prohibeant, nos tamen ejusdem moderatum usum laudandum existimamus, imprimis hyeme, & in naturis frigidioribus, ut & vino assuetis. Nam vinum putredines aufert & impedit; praeterea alexipharmacam vim habet, ac venenis insigniter resistit, testibus Dioscoride *lib. 5. cap. 11.* & Plinio, *lib. 23. cap. 2.* quo loco hic scribit, illud in peste magnam auxiliandi vim habere. Ad haec vinum partes principes confortat, vires corroborat, easque conservat, &, quod omnium maximè in pestilenti constitutione requiritur, animum exhilarat, tristitiam, metum, terroremque fugat, qui affectus maximè noxii sunt. Si nimius ejus calor metuatur, imprimis aestate, Rhazes illud multa aqua frigida temperare; Cornelius Celsus modo aquam, modo vinum bibere, praecipit. Nos aliquantum succi fructus ribesiorum rubrorum, berberis, aut cerasorum morellorum, vel pomi citrii, aut aurantiorum, cum tantillo sacchari & aquae rosaceae eidem admiscemus, vel pomum citrium in taleolos dissectum, eidem imponimus, atque ita omnem nimii caloris suspicionem amputamus. Plutarchus, *in Caesare*, scribit exercitum Caesaris horrenda hac lue correptum,

in eadem abigenda vini vires egregie persensisse; quippe milites eodem largius hausto, tanti hostis acutissima spicula ita retuderunt, ut pestis brevi tempore planè disparuerit. Sic etiam Toxaris Medicus solo vini odore Athenienses à peste liberasse traditur. Qui has aliasque innumeras vini facultates scire desiderat, illas curiosius descriptas legat apud Canonherium Antwerpiensem, *lib. 2. de vini facult. admir.* & apud Lælium Bisciolam, *tom. 2. Horar. Subcisivar. lib. 5. cap. 3.* Videantur adhuc nonnulla de vino infra, *lib. 3. cap. 2. annot. 5.*

XV. Ebrietas, cum cruditates generet, vitales spiritus incendat, omniumque maximè cerebrum & animales spiritus malè afficiat, valde damnosa habenda est; quod Noviomagi in hac peste plurimos suo damno expertos fuisse novimus: idemque se etiam observasse testatur Mercurialis, *de peste cap. 22*: *Et Patavii*, inquit, *& Venetiis vidimus bibaces plurimos extinctos esse, qui existimabant vinis generosis se propulsaturos esse pestem.* Verum licet Noviomagi ebriosi multi morerentur, attamen ter quaterve vidi copiosiore vini usu pestem, quæ jam invaserat, propulsatam & extinctam fuisse: qua de re exempla dabimus libro quarto; sed illa pro rarissimis habenda sunt: neque debent hujusmodi paucissima exempla contrariæ quotidianæ experientiæ anteponi.

XVI. Solent Medici tempore pestis prohibere balnea, propterea quod corpora rarefaciant & languida reddant, spiritusque dissolvant: imprimis autem fugere jubent publica balnea, ad quæ omnis generis homines accedunt, & procul dubio etiam multi tales qui ex infectis ædibus prodeunt, vel inscii aliquem pestilentis contagii fomitem, vestibus aliisve rebus fortè inhærentem, secum ferunt. Hujusmodi tepida balnea cum Noviomagenses non haberent, solebant multi ex consuetudine, æstivo tempore, in stagnis, vel ipso flumine Vahali natare: quod innumeris malè cessit, idque non sine variis rationibus. *Primo*, quia stagnorum aquæ ob diuturnas siccitates, & intensissimum aëris æstum valde corruptæ, multisque in locis malè olentes erant: fluminis verò aqua infectionis pestilentis suspicione non carebat, propterea quod sursum Germaniam versùs, imò per totam Germaniam usque ad Helvetiam, pleræque urbes ad Rhenum sitæ, unà cum innumeris pagis, eodem tempore gravissima peste infestarentur, quarum omnium fœda illuvies, tam cloacarum, quam latrinarum, domuum, & platearum, una cum infectis ac contagiosis sordibus in flumen dies noctesque effluens, ejusdem aquis permiscebatur, atque sic cum illis deorsum ad Noviomagenses, aliasque inferiores civitates descendebat. *Secundo*, quia illi natatores se nudos radiis Solaribus exponunt, quod, teste Rhaze, tempore pestis valde periculosum. *Tertio*, quia sudantes & valde calentes in aquam frigidam prosiliunt, ex ea paulo post egressi radiis Solaribus nuda corpora exponunt, ut incalescant, calidi rursus aquis se immittunt; quæ mutationes admodum damnosæ existunt. Quidquid sit, multoties observavimus illos natatores, statim post natationem de capitis dolore primò conquestos, & intra paucas horas peste correptos fuisse. Germani Medici, præter balnea, etiam meritò in pestilenti constitutione jubent fugere calorem hypocaustorum, imprimis publicorum (quæ apud ipsos in frequenti usu sunt) quem multis pestem intulisse, à Platero observatum est.

XVII. Vestes laneæ crassiores, pel-

pelliceæ, aliæque similes, tempore pestis rejiciendæ sunt, propterea quod qualibet infectæ sordes, & contagiosi vapores facillimè iis inhæreant, ac fomitem constituant; quod in vestibus sericeis, tenuibus, & lævibus, aliisque in textu commemoratis, tam facile fieri nequit. Quam noxiæ sint vestes laneæ, sæpe docuit experientia. Mercurialis, *lib. de pest. cap.* 22. scribit, Venetiis peste sæviente, plurimos Medicos extinctos fuisse, eo quod in ægris invisendis, uterentur tunicis pelliceis latissimis. Hanc ob causam putat Follinus, *in Amulet. anton. cap.* 8. suo tempore in urbe Sylvæ-Ducensi pestem tam immaniter propagatam fuisse per universam plateam Lanificii, ut vix domus intacta relinqueretur. Rationem hujus rei suppeditat Marsilius, *Antid. epid. cap.* 24. *Vt oleum*, inquit, *ignis, sic nutrimentum hujus veneni est lana: & quidem enutrit hæc lana venenum, ut non modò conservet ipsum, sed & augmentet, simulque fortificet.* Hoc certum est, corpora spongiosa & laxa, quale etiam est lana, promtè suscipere, & diu conservare infectos venenatosque vapores, atque hinc laneas vestes tempore pestis rejiciendas esse. Super his videantur quædam *præcedente cap.* 3. *annot.* 4.

CAP. VII. *De Somno & vigilia, Motu & quiete, ac animi Pathematibus.*

Ad præservationem consului omnibus, ut in somno & vigiliis (1.) modum servarent, atque nec illum ultra consuetos naturæ limites extenderent, nec his præter consuetudinem corpus nimis emaciarent: imprimis autem ut fugerent somnum meridianum, (2.) iis exceptis, qui plus solito vigilaverant, vel à longo tempore tali somno assueti erant. Ad hæc, ut nunquam sub dio, radiis solaribus expositi, vel supra fœnum cubantes (3.) somnum capescerent. Similiter ut corpora moderatè (4.) tantum exercerent, ac majora (5.) exercitia, & graves labores, (6.) quibus corpus vel nimis incalescit, vel delassatur, cane pejus & angue fugerent, omnium verò maximè illi qui talibus exercitiis vel laboribus non erant assueti, utpote qui ab iis gravius lædebantur, quamvis etiam iis assueti hoc pestis tempore inde non rarò pessimè afficerentur. Præterea ut à Venere (7.) abstinerent, vel ea saltem moderatè & rarius uterentur, utpote quæ spiritus excalefaciendo & vires resolvendo, hoc tempore corpora ad pestiferam labem suscipiendam citissimè disponebat, præcipuè in non assuetis; quemadmodum id tristes plurimorum sponsorum exequiæ hoc tempore plus satis testatæ sunt. Denique ut omnes quieto ac tranquillo animo essent, & quoslibet vehementes ac impetuosos animi motus, (8.) atque occasiones ad tales motus, studiosissimè evitarent, imprimis verò iram, metum, & terrorem (9.) qui hoc tempore omnium pessimi ac damnosissimi

fimi erant. Vt intrepidi, hilares (10.) & bene contenti viverent, omnemque mœrorem ac triſtitiam (11.) penitus in exilium ejicerent.

ANNOTATIONES.

I. *Somnus & vigilia*, (inquit Hippocrates, 2. aphor. 3.) *utraque ſi modum exceſſerint, malum.* Nimius enim ſomnus caput ac totum corpus aggravat & pituitoſis excrementis replet, ſenſus quoque torpidos reddit, omniaque viſcera & membra ad munia ſua ignava facit. Immodicæ verò vigiliæ cerebrum exſiccant, ſpiritus diſſipant, coctiones debilitant, cruditates pariunt, totumque corpus labefactant. Ac propterea utriuſque exceſſus evitandus eſt, cum imprimis tempore peſtilenti corpus vegetum ſervare, omneſque morborum occaſiones diligenter evitare conveniat.

II. Somnus meridianus, præcipuè inſuetus, ut & ille qui ſub dio fit, ab omnibus Medicis, tanquam multorum morborum auctor & maximè noxius, ſemper damnatus fuit. Quod tamen abſolute pro generali regula habendum non eſt, neque omnibus hominibus æqualiter applicari poteſt: iis enim, qui gravibus laboribus matutinis ſunt delaſſati, vel ratione ſtudiorum, alteriuſve cujuſcunque cauſæ, matutino tempore ſolito maturius ſurrexerunt, continuiſque ac firmis animi intentionibus occupati fuerunt, & circa meridiem animi corporiſque actiones nonnihil languidas ſentiunt, ad ſpirituum refectionem aliqua quies neceſſaria eſt, & brevis ſomnus meridianus plurimum conducit. Aliis verò, quorum ſpiritus non multum diſſipantur, & qui quietiores vivunt, ſomnus meridianus nocet.

III. Supra fœnum cubare ac dormire, ſæpiſſimè comperti ſumus multis valde exitioſum fuiſſe, imprimis ſi fœnum recens foret. Hinc primò capitis dolores ac febres, & tandem brevi pòſt ipſam quoque peſtem acceſſiſſe, obſervavimus.

IV. Elegantiſſimum eſt illud quod ex Catone citat Aulus Gellius, *lib. 11. cap. 2: Vita*, inquit, *humana prope uti ferrum eſt; ſi exerceas, conteritur; ſi non exerceas, tamen rubigo interficit: itidem homines exercendo videmus conteri: ſi nihil exerceas, inertia atque torpedo plus detrimenti facit, quam exercitatio.* Ab hoc aureo dicto alienum non eſt illud Fulgentii: *Exercitium eſt humanæ vitæ conſervatio, caloris nativi lima, virtutum robur, ſuperfluitatum conſumptio, temporis lucrum, juventutis debitum, & ſenectutis gaudium:* Verum hæc aurea dicta non de aliis quam honeſtis & temperatis exercitiis, convenienti tempore inſtitutis, intelligenda ſunt: quod etiam Ariſtoteles, 2. *Ethicor.* docens, inquit: *Exercitium temperatum conſervat ſanitatem.* Item Avicenna, qui 3. *primi fen. cap.* 3. ait: *Si homines, debito tempore, moderato exercitio ac labore uterentur, carere poſſent multis medicamentis.* Nam hujuſmodi exercitationes omnia viſcera & membra ad naturales functiones melius peragendas excitant; cum è contra inconſueta & gravia exercitia totum corpus debilitent & affligant.

V. Cornelius Celſus in peſtilenti conſtitutione imprimis vitare jubet defatigationes ſeu laſſitudines: idque non ſine ratione, quia ſpiritus incendunt ac diſſipant, poros externos aperiunt, corpus

corpus debilitant, humores acriores ac biliosiores reddunt, &, quod omnium pessimum est, crebriores majoresque respirationes efficiunt, atque ita multi aëris impuri & inquinati inspiratione cordis facultatem maximè lædunt. Hinc etiam Hippocrates, *lib. de nat. hum.* in peste crebras respirationes fugere præcipit: *Verum*, inquit, *cura erit adhibenda, ut quam parcissimè spiritus in corpus influat, sitque maximè familiaris.* Sic etiam Avicenna, 3. *primi, doct.* 5. *cap.* 1. scribit: *Pestis tempore illud studendum, ut fugiatur necessitas attrahendi multi aëris, quod optimè fit quiete & otio.*

VI. Durante hac peste sæpius observavimus, statim post graves exercitationes & magnas defatigationes, multos peste correptos fuisse; cujus rei eventus tandem adeo innotuit omnibus, ut multi etiam vulgares à gravioribus laboribus abstinerent; quin & rustici, tempore messis fœni, suum fœnum metere & colligere nollent, edocti tristibus aliorum exemplis, qui graviter laborantes statim pòst peste correpti fuerant.

VII. Quam ob causam Venus noceat, docuimus *lib.* 1. *cap.* 5. *annot.* 4. Verum sicut nimius Veneris usus corpora debilitando & excalefaciendo ad pestem disponit, ita quoque ejusdem nimiam abstinentiam illud ipsum facere, nonnulli credunt; inter quos est Cornarius, qui *lib.* 1. *de pest. cap.* 13. hanc opinionem ita confirmat: *Ego certè*, inquit, *affirmare possum, in una urbe, in diversis ædibus, & fœminas nuptas, & viduas, & puellas, omnes ad unam peste correptas & absumptas esse, cum mares magna ex parte fugâ sibi consuluissent: nec adhuc scio an alia, quam à viris abstinentia, mortis illarum causa fuisse, putari debeat.*

VIII. Animi emotiones corpora ad pestiferam labem disponere, docuimus *lib.* 1. *cap.* 8. *in textu*, & *annot.* 9.

IX. Nullus est animi motus qui pestilentis dominii limites longius & citius extendit, quam terror, sive ex consternatione funeris visi, vel hominis infecti occurrentis, vel mali nuncii, vel terribilis imaginationis, alteriusve rei, incutiatur. Hunc solum durante maligna hac constitutione, pestem multis advocasse novimus: idemque se anno 1626, in plurimis quoque observasse, refert Sennertus, *lib. de peste cap.* 1: *Memini*, inquit, *peste correptos fuisse, qui currum illum, quo peste extincti ad sepulturam vehuntur, è longinquo extra urbem conspexerant; alios qui domo inclusi eum non viderunt, sed strepitum saltem ejus audiverunt. Imò etiam nobis relatum est, & ex insomniis de peste nonnullos peste correptos fuisse, qui cum nullo peste infecto conversati erant, & quos certum erat per contagium pestem non hausisse.* Sic etiam Euagrius & Nicephorus ex solo aspectu infectarum ædium varios peste infectos fuisse, affirmant. Guido de Chauliaco, 2. *doct. apostem. cap.* 5. scribit, in peste anni 1348, à solo aspectu ægrotorum plurimos pestilens contagium concepisse. Ex sola imaginatione quorundam peste infectorum historias referunt, Scheunemannus, *in Paracelf. de peste, cap.* 15. Erasmus Hedenus, *in quadam Oratione*, & Joannes Matthæus, *in Cent. quæst.* 86. Non possum non mirari opinionem Quercètani, *in Pest. alex. cap.* 2. ubi scribit, per solum visum eodem modo contrahi pestem, sicut à muliere menstruata speculum contrahit maculas, & ab ophthalmico ophthalmia contrahitur. Profectò Quercetanus hic tota errat via, nam visus per se nihil facit ad inductionem pestis, sed qui per hunc sensum incutitur terror, ille est qui inordinato spirituum motu, eorumdemque concentratione circa cor, ad veneni

neni pestilentis contractionem per accidens aliquid facit, ut docuimus *lib.* 1. *cap.* 8. Nisi fortè velit Quercetanus, per inordinatum motum spirituum à fœdi ophthalmici aspectu inductum, sic etiam per accidens gigni ophthalmiam.

X. Animus præsens & imperterritus minimè omnium afficitur, & audaciores minus à peste infestantur, ac, correpti, minus periclitantur: quod exempla multorum vespillonum, aliorumque qui quaslibet ædes infectas audacter frequentant, sæpius docent. Contraria autem timidis evenire, ut jam diximus, experientia certissimum facit, & utrorumque plurima exempla in hac peste vidimus. Causa dependet à spirituum motu, qui in illis fortis & constans procedit, sine ulla cordis alteratione aut læsione: in his verò maxime inordinatus fit, cum summa cordis alteratione ac debilitatione; cujus debilitatis ratione cor pestilens venenum minus à se dispellere valens, ab eo occupatur.

XI. Mœror, tristitia & timor (quos animi motus Pigræus pabulum & nutrimentum pestis appellat) tantum valent in maligna constitutione, ut iis solis de causis pestes maxima incrementa sumere, multi crediderint: ac propterea quoque Veteres adversus has animi affectiones peculiare alexipharmacum excogitaverunt, nempe Musicam, cujus vi olim multos maximosque morbos sanatos fuisse, referunt. Plutarchus, *de Musica*, scribit, à Lacedæmoniis gravi pestilentia infestatis, Pythii Apollinis oraculo, Thaletem Cretensem accitum fuisse, eumque Musica grassantem pestem fugasse: cujus Thaletæ etiam mentionem facit Pausanias *lib.* 1. Sic quoque Homerus, *Iliad.* 1. Græcos pestem cantu depulisse tradit. Vbi per Musicam & Cantum nihil aliud quam animi lætitiam & hilaritatem, duos præcipuos pestis hostes, intelligendum esse, plurimi existimant. Præter Musicam, nos aliud mœrorifugium ac tristitiæ alexipharmacum habemus, nempe vinum, quo tristibus interdum uti licet usque ad hilaritatem, (cavendo tamen ab ebrietate) ut hoc modo curæ & mœrores è corde excutiantur. Tempore itaque pestilenti illud omnibus inculcandum est, ut timorem & tristitiam in totum fugiant, & divini Numinis auxilio ardentibus precibus primum implorato, in Medici sui fidelitate, & alexipharmacorum viribus fiduciam reponant, sicque animo imperterrito ac tranquillo vivant; nam, ut inquit Avicenna, plus interdum prodest ægroti fiducia in Medicum, quam ipsa medicina.

CAP. VIII. *De Prophylaxi Chirurgica.*

ABsolutâ diæteticâ prophylaxi, ad Chirurgicam deveniendum est. Duo tantum media ad præservationem à peste subministrat Chirurgia, nempe venæsectiones, & cauteria. Venæsectiones, (1.) quamvis à multis veteribus & neotericis Medicis summè laudatas, nos tanquam valde periculosas & damnosissimas planè rejecimus. Cauteria (2.) verò, seu fonticulos per ea excitatos, summopere approbavimus, & utilissima fuisse observavimus; per eaque in brachiis, vel ut plurimum in cruribus, fonticulos (quos *fontinellas* vulgò vocant) multis fecimus, atque

que

que illos toto peſtis tempore apertos ſervavimus, per quos multi ſuperflui, acres, noxii, corrupti, ac fœtidi humores paulatim effluxerunt. Tali ratione multi præſervati ſunt, imò vidimus aliquos his præmunitos, qui peſtis invaſionem ſentientes, ſtatim in ipſo principio antidotum ſudoriferum aſſumpſerunt, atque ita citiſſimè liberati ſunt, natura expellente per fonticulos atrum quendam ac venenatum tabum.

ANNOTATIONES.

I. MVlti præclariſſimi, tam veteres, quam neoterici Medicinæ proceres, ad præſervationem, magnis laudibus extollunt venæſectionem, præcipuè in plethoricis, hancque opinionem plurimis egregiis, & ſanè veriſimilibus rationibus confirmant, (has brevitatis gratia hic præteribimus) quibus non tantum calculum ſuum adjecit Quercetanus, ſed reliquis curioſior exiſtere volens, etiam certum venæſectionis tempus definivit, eamque inſtituere jubet circa Lunæ quadraturam, ſed ſtudioſiſſimè cavendum eſſe ait, ne fiat venæſectio cum Luna Marti, Saturno, vel alii cuidam aſtro maligno oppoſita, aut in alio quodam adſpectu ſiniſtro collocata eſt: illud autem tempus obſervari vult, quo benignis quibuſdam Planetis (quales ſunt Iupiter & Venus) Luna conjungitur, vel ſaltem eos benigno reſpiciat, aut ab iiſdem reſpiciatur adſpectu. Verum omne venæſectionis patrocinium evertitur ab experientia: nam in hac peſte Noviomagenſi, neque prædictorum Medicorum rationes, neque Quercetani ſcrupuloſæ temporum obſervationes, unquam impedire potuerunt, quo minus peſtis invaſio brevi poſt venæſectionem ſequeretur: ſemper obſervavimus venæſectiones, etiam in optimè ſanis & plethoricis inſtitutas, fuiſſe damnoſiſſimas: idque abunde docuerunt triſtia plurimorum, etiam plethoricorum, exempla, qui cum præſervationis gratia venam pertundi curaſſent, ſtatim pòſt peſte correpti ſunt. Quapropter nos venæſectionem omnibus prohibuimus. Sic quoque Liddelius & Riverius tempore peſtilenti à venæſectione, etiam in plethoricis, abſtinere, & non niſi magna aliqua neceſſitate urgente (ut plenitudine ad vaſa, vel aliqua ſanguinis ſolita evacuatione ſuppreſſâ) eò devenire jubent. Ratio eſt, quia exhauſto ſanguine & viribus imminutis, cor malignam auram minus potenter à ſe expellit, minuſque eam evincit & extinguit, atque hinc ab inſpirato maligno aëre peſtilens qualitas facilius & gravius ei imprimitur. Hac de re plura videantur *lib.* 3. *cap.* 3. *annot.* 1.

II. Cauteria, ſeu potius fonticulos iis excitatos, ad præſervationem à peſte, Nicolaus Florentinus, Io. Arculanus, Pariſinus, Ingraſſias, Paræus, Antonius Portus, Nicolaus Maſſa, Hercules Saxonia, aliique plurimi inſignes Medici, ſummopere commendant: quorum fonticulorum inſignem utilitatem nos quoque in hac peſte multoties vidimus, non ſolum in euchymis, verum etiam in cacochymis, quos per illa ſæpiſſimè tam inſigniter præſervatos vidimus, ut nullum à peſtilente infectione nocumentum perceperint. Guilhelmus Fabricius Hildanus, *Cent.*4. *obſervat.* 23. ſcribit, anno 1612, in maxima Lauſaniæ peſte, neminem eorum qui fonticulos in brachiis aut cruribus

ribus habebant, præter unum aut alterum summè cacochymum, peste obiisse, ac proinde præsentaneum esse præservativum, tum in aliis, tum in se ipso observasse: quod ipsum rursus confirmat *cent. 6. observat.* 86. Sic etiam Georgius Guarnerus, *lib. de peste, cap.* 9. scribit se affirmare posse, quod anno 1574, peste multos Venetiis interficiente, nullum unquam viderit extinctum qui fontinellam gestasset. Quercetanus, *lib. 2. de peste, cap.* 2. scribit, se multos novisse Chirurgos pestiferorum curationi destinatos, qui sibi cauteriis melius, quam ulla alia cautione, prospexerant. Mercurialis quoque suum de cauteriis seu fonticulis experimentum describit *lib. de peste, cap.* 20: *Dicam*, inquit, *quod ego experientia vidi: possum testari me innumeros hac peste extinctos vidisse, nec unquam vidisse quemquam qui haberet cauterium, præter unum tantum, atque ille erat sacerdos: interrogavi etiam hac de re multos Medicos, qui testati sunt, neminem se vidisse. Quod quidem argumentum esse potest, hoc genus auxilii magnopere conducere: & summa cum ratione, quandoquidem per cauteria, tanquam per cloacas, continuò ichores pravi & putredini obnoxii educuntur.* Nos cum Mercuriali, Guarnero, & Hildano, tantum cauteriorum seu fonticulorum encomium adeo audacter exclamare non auderemus; quandoquidem in hac peste non unum, sed plures etiam cum fonticulis mortuos fuisse novimus, licet pauciores. Platerus, *Prax. tract.* 2. *cap.* 2. scribit, peste anno 1564 Lugduni regnante, monachum quendam non cauteriis aut vesicatoriis, sed alio attractorio usum fuisse: nempe perforabat in viris scrotum, & vulneri imponebat radicem hellebori nigri. sicque viros à peste tutos fore pollicebatur: de quo curationis modo vide plura *lib.* 3. *cap.* 12. *annot.* 3. Nos durante hac pestilenti constitutione vidimus nonnullos qui antiqua ulcera in cruribus habebant, quæ ipsis loco fonticulorum inserviebant, cum æquali præservationis favore. Quod ipsum Forestus, *lib. 6. Observat.* 15. refert se quoque observasse in Chirurgo quodam, qui ægrotos in Nosocomio tractabat. Sic in pestilenti constitutione Galenus, *Method.* 5. *cap.* 12. scribit omnes fere evasisse quibus scatebat corpus ulceribus. Ita quoque Paræus, *lib.* 21. *cap.* 17. refert, se observasse, à peste minus tentatos fuisse eos qui cancros ulceratos habebant, quibus nares fœda ozæna diffluebant, qui lue Venerea, abscessibus & ulceribus fœdis correpti erant, ut & scrophulosos, elephantiacos, leprosos, scabiosos, omnes denique eos quibus ulcera erant in corpore fistulosa & fluentia. Hic quispiam objicere posset, cum fonticuli tantum evacuent excrementitios & noxios humores, pestilentis autem veneni ingressum in corpus impedire, ejusque virulentiam extinguere nequeant, quomodo ad præservationem conducere possint? Respondendum: quod evacuando corruptos humores, viscerumque integritatem conservando, præservant corpus ab aliis morbis, quibus mediantibus ad pestem disponi posset; ut dicemus *proximè sequenti capite, annot.* 1.

Cap. IX. *De prophylaxi Pharmaceutica: & primò de Purgatione.*

PRophylaxis pharmaceutica consistit partim in expurgatione noxiarum superfluitatum, partim in præmunitione corporum adversus venenum pestilens. Cum autem noxiæ superfluitates in corporibus retentæ, variorum morborum causæ existant, per quos morbos corpora præparantur ad pestem, eapropter hic primo dicturi sumus de illarum superfluitatum expurgatione. Tempore pestis in corporum expurgatione (1.) maxima Medici prudentia requiritur, nam impuritates clementer & leniter (2.) subducere, nullis verò catarcticis (3.) vehementer proturbare oportet. Quapropter etiam nos in hac peste nullis catarcticis usi sumus, ipsa ratione, experientiæ copulatâ, satis docente, per fortiora purgantia humoribus violentius agitatis, spiritibusque exhaustis atque etiam confusis, corpora ad pestem præparari ac disponi; quemadmodum hac tempestate catarcticorum assumptione varios hunc crudelissimum tyrannum citissimè ad penetralia sua advocasse vidimus. Si igitur corpora firma occurrerent, in iis quidem alvum liberam, sed non planè fluidam servabamus. Si verò cacochyma forent, eorum cacochymiam corrigere, & paulatim ac clementer subducere annitebamur medicamentis lenientibus (4.) quibus semper etiam talia quædam admiscebamus, quæ pestilenti malignitati resistere possent. Ad has intentiones pauca nobis in usu erant medicamenta. Nonnullis è massa pilularum Ruffi, duas, tres, quatuorve, pisi magnitudinis pilulas semel aut bis in septimana, aliis duas alternis diebus, vel manè, vel vesperi, aliis tantum semel in hebdomada deglutiendas dabamus. Plurimis etiam nostras pilulas magistrales antipestilentiales simili modo exhibuimus, quarum hæc est descriptio:

℞. *Radicum petasitidis,*
carlinæ,
dictamni,
angelicæ,
helenii, ana unc. ſ.
gentianæ drach. j. ſ.
rhabarbari opt. unc. j. ſ.
agarici albissimi unc. ſ.
herbar. scordii,
centaurii minor.
ruthæ, ana unc. ſ.
cardui bened. drach. vj.
florum stœchados drach. j. ſ.
sem. citri,
aurantiorum,
zeduariæ, ana drach. j.

Ex his omnibus fiat pulvis grossus, qui maceretur per biduum vel triduum in vini albi lib. ij. ſ. *vel* iij. *deinde coquatur per horæ quadrantem, fiatque co-*

latura cum forti expressione in torculari, quæ colatura coletur rursus per chartam emporeticam seu bibulam rariorem. In hac colatura tunc dissolve,

aloës optimæ unc. iij. ſ.

myrrhæ claræ in guttis drach. iij. ſ.

Ac in scutella porcelana fiat evaporatio humiditatis, usque dum massa pilularis fieri possit, è qua formentur pilulæ, quas tempore pestis utilissimas esse comperti sumus.

Multis etiam bis terve in ſeptimana vini aloëtici (5.) noſtri hauſtum matutino tempore dabamus, quod tali modo conficiebatur:

℞. *Radic. angelicæ,*
helenii,
petasitidis,
dictamni,
corticum aurantiorum ana drach. j.
aloës lucidæ scrup. vj. ſ.
herb. cardui ben. M. ſ.
centaurii minoris p. ij.
absinthii p. j.

Conscindantur minutim, & ex his concinnetur puppa, suspendenda in vini albi tenuis Rhenani vel Gallici lib. vj. *in quo vino puppa illa remaneat usque dum totum epotum fuerit.*

Hujus vini quatuor aut quinque unciæ aſſumtæ, alvum ſemel, bis, vel ter clementer ſubducunt. Ab illo tamen & ab aliis amaris abſtinebamus in iis quos hæmorrhoïdes affligebant, nec non in mulieribus gravidis, quibus potius rhabarbari & agarici uſum commendabamus. Pauciſſimis aliis medicamentis purgantibus ad præſervationem utebamur.

ANNOTATIONES.

I. GRaviter nobis errare videntur illi, qui venæſectionibus & purgationibus identidem reiteratis, immunitatem à peſte audacter pollicentur, cùm his artibus ſolummodo corpora ab intrinſeca putredine vendicent, non autem à peſte, quæ pura pariter atque impura corpora æqualiter invadit; eo tantum facto diſcrimine, quod impura citius quam pura, levi aliqua de cauſa, febres alioſve morbos putridos non peſtilentes concipiant, qui morbi, ſpirituum & humorum concordiam interrumpendo, corpora ad peſtem citius ſuſcipiendam diſponunt: præterea quod peſtis in corporibus cacochymis graviores putredines aliaque pejora ſymptomata inducat, quam in puris: denique, quod puris corporibus metuenda ſit peſtis ab occulta diſpoſitionis aptitudine quam in ſe habent; cacochymis verò & ab eadem aptitudine quam in ſe habent, & præterea ab illa aptitudine, quam, mediante alio aliquo invadente morbo, habere ſeu nanciſci poſſunt. Quapropter in præſervatione optimum quidem eſt, ſive victu, ſive medicamentis, corpora pura conſervare, ſed in illa puritate ac purificantibus medicamentis veram, totam, certamque peſtis prophylaxin conſtituere, nec ratio, nec experientia patitur. Adde, quod tempore peſtilenti illa corporum puritas non ſine maximo pericu-

lo

lo per venæsectiones & medicamenta purgantia, inprimis catarctica, sæpius repetita, acquiratur, ut latius docebimus *lib.* 3. *in annot. cap.* 3. & 4.

II. In constitutione pestilenti corpus non multum purgandum esse, docet Cornelius Celsus, *lib.* 1. *cap.* 10. *Neque movenda est* (inquit) *alvus, atque etiam, si per se mota fuerit, comprimenda est.* Quia tali tempore humores valde proclives sunt ad fluxum, & si moveantur, facillime damnosissimum alvi fluxum inducunt.

III. Medicamenta catarctica & fortiter purgantia, cùm veneno pestilenti non resistant, neque ejus introitum in corpus prohibeant, neque illud, cum ingressum est, foras proturbare queant, neque etiam cordis & insiti caloris robur tueantur, tempore pestilenti prorsus fugienda sunt. Nam præterquam quod prædictæ virtutes catarcticis concessæ non sint, & quod pleraque nonnihil venenatæ qualitatis participent, etiam pestilentem perniciem, quæ fortè circa ambitum corporis innoxiè adhuc hæret, ad præcordia citissimè, maximo cum damno, advocant & protrahunt. Adde, quod multa etiam frugi materiam cum inutili eripiant, spiritus dissipent ac conturbent, vires dejiciant, & corporis harmoniam dissolvant.

IV. Non quælibet mitia purgantia conveniunt in peste, sed illa præcipuè quæ putredini fortiter resistunt, viscera roborant, eaque ab internis obstructionibus liberant, ac simul etiam proprietate quadam venenatæ pestilenti malignitati resistunt. Tale medicamentum est aloë, præcipuè lota cum succo rosarum. Tales etiam sunt tot seculorum experientiis probatæ pilulæ Ruffi (sic nominatæ ab auctore Ruffo: ab ingredientium verò numero, *pilulæ de tribus*: à communi usu, *pilulæ communes*) quas ipsemet Ruffus Ephesus in peste accommodatissimas fuisse comperit, hancque earum descriptionem posteris reliquit:

℞. *Aloës, ammoniaci thymiamatis, ana part.* ij. *myrrhæ, part.* j.
Misceantur cum vino odorato.

Illam compositionem Arabes sequenti modo immutarunt, & meliorem reddiderunt, quos hac in parte plerique hodierni Medici sequuntur:

℞. *Aloës, part.* iij. *myrrhæ, part.* ij. *croci, part.* j.
Cum vino odorato fiat massa.

Nos quoque illa, hoc modo composita, massa utimur, quamvis istam compositionem varii adhuc variis modis immutaverint, addendo vel ammoniacum, vel mastichen, vel cinnamomum, vel alia quædam, pro singulorum diversis intentionibus. Tales sunt etiam pilulæ nostræ antipestilentiales in textu commemoratæ, quarum in hac peste maximas virtutes ipsa experientia satis demonstravit. Tales sunt etiam pilulæ Alberti, Ducis Bavariæ, à Quercetano in sua Pharmacopæa hoc modo descriptæ:

℞. *Croci, myrrhæ, camphoræ, cornu cervi, spodii, ana drach.* j. *ligni aloës, been candidi, ana unc.* ſ. *terræ sigillatæ, drach.* ij. *florum sulphuris, drach.* j. *corticum & seminum citri, gariophyllorum, zingiberis, ana scrup.* j. *ambræ, sive succini flavi, scrup.* j.
Fragmentorum hyacinthi,
smaragdorum,
granatorum,
bene præparatorum, ana scrup. ſ.
agarici electi, rhabarbari optimi, ana unc. ſ. *aloës è vesica, ad pondus omnium, cum syrupo aut succo limonum, fiat*

fiat massa pilularis. Dosis drach. ſ. *paulo ante cibum.*

Tales ſunt etiam hæ pilulæ peſtilentiales Cratonis:

℞. *Aloes rosatæ unc.* j. *myrrhæ, croci, ana unc.* ſ. *agarici trochiscati drach.* ij. *rhabarbari electi, drach.* j. *boli Armenæ, ſcrup.* ij. *ligni aloës, dictamni albi, margaritarum præparatar. ana ſcrup.* j.

Cum ſucco limonum formentur pilulæ parvæ. Dosis drach. j. *ſingulis ſeptimanis.*

Sunt qui has pilulas laudant:

℞. *Myrrhæ, camphoræ, croci, ana drach.* j. *rad. angelicæ,*
gentianæ,
vincetoxici,
florum ſulphuris, ana ſcrup. ij. *corticum ac ſeminum citri, zingiberis albi, xyloaloës, ana ſcrup.* j. *agarici electi, rhabarbari optimi, ana drach.* iij. *diagridii. drach.* j. *aloës unc.* ſ. *olei ſtillatitii angelicæ ſcrup.* j. *ſyrupi de ſcordio,* q. ſ.

Fiat maſſa pilularis.

Chymici in hoc caſu admodum commendant flores rhabarbari ſulphuratos, quorum talis eſt compoſitio:

℞. *Extracti rhabarbari ad duritiem & friabilem ferę ariditatem exſiccati, unc.* j. *florum ſulphuris ter ſublimatorum unc.* ij. *olei cinnamomi, ſcrup.* j. *olei macis, ſcrup.* ſ. *invicem optimè mista indantur cucurbitæ vitreæ, impositoque alembico cæco, & juncturis undique probe occlusis, lento igne ſublimentur.*

Quod peracta ſublimatione in altum aſcenderit, denuo cum reliqua materia in fundo reſidua miſceatur, & fiat de novo ſecunda vice ſublimatio, eademque etiam tertio repetatur, & ſic non vulgare medicamentum leniter laxans, omnemque putredinem coërcens obtinebis. Dosis in adultioribus ſcrup. j. *ad gr.* XV. *in junioribus gr.* viij *vel* IX.

Qui plura leniter purgantia in peſte convenientia ſcire volet, legat Scriptores Medicos, qui magnam eorundem copiam deſcribunt: nos in noſtra praxi paucioribus uſu probatis acquieſcere potius ſolemus, quam cum magna quaſi eruditionis oſtentatione in incertum per multa divagari.

V. Mirum eſt tam parvum aloës pondus tantæ vini quantitati purgativam aliquam vim conferre poſſe, attamen millies comperi, ſi aliquantum cardui benedicti, centaurii minoris, & abſinthii, cum aloës drachm. *ij.* aut drach. *ij. ſ.* indatur vini lib. *viij.* iſtius vini unicum hauſtum non minus purgare, quam ſi aloës in ſubſtantia drach. *ſ.* aſſumatur. Cauſam adſcribendam arbitramur leptomeriæ ſubſtantiæ vini, qua aloës purgativa qualitas facillime ad viſcera penetrat.

CAP. X. *De antidotis internis.*

PRæmuniuntur corpora adverſus veneni peſtilentis impetum per medicamenta, vel interna, vel externa. Interna (de quibus hoc capite agemus) ſunt antidota (1.) ſeu alexipharmaca, (2.) quæ corpora in naturali ſtatu conſervant, iiſque occultam quandam qualitatem imprimunt, quæ totaliter contraria eſt, & è directe repugnat veneno peſtilenti. Hæc autem magis experientiâ, quam ratione inventa fuerunt, & multa

& multa variaque ſunt, tam ſimplicia, quam compoſita: è quibus nos ad præſervationem tantum pauca (3.) eaque ſelectiora, certiora, & experientiâ comprobata, in uſu habuimus. Inter ſimplicia (quorum ſeriem deſcribimus *lib.* 3. *cap.* 5.) imprimis duo commendavimus: Primum erat tabacum, (4.) nempe illius fumus per tubulum ſeu fiſtulam ore attractus, & poſt paucam retentionem inde rurſus dimiſſus, quemadmodum ordinarie à fumiſuctoribus ſumi ſolet. Illius uſum in hac peſte, tam in me ipſo, quam in plurimis aliis, inſigniter profuiſſe obſervavimus. Alterum erat radix helenii (5.) vel ſicca maſticata, vel in pulvere ſumpta, vel potius ſaccharo condîta: quas radices ita condîtas plurimis ſolas ad præſervationem præſcripſimus, eaſque ſemper maximi fecimus, utpote quas ſolas animadvertimus plus profuiſſe, quam plurima alia medicamenta magno ſumptu & labore præparata. Illas autem acriores eligebamus, non tam ad palatum & ſaporis gratiam, quam ad majorem utilitatem condîtas: nam ad guſtum delicatulorum præparatæ, optima earum vis longa maceratione & coctione ſic extrahitur & diſſipatur, ut tandem vix alium quam ſacchari ſaporem retineant. Harum autem radicum conditarum non unum fruſtulum, ut vulgò ſolent, ſed duo, tria, quatuorve matutino tempore ſumere ſuaſimus. Præter hæc duo primaria ſimplicia, pauperioribus radices angelicæ maſticandas, vel pulverem cardui benedicti, ejuſdemve decoctum aſſumendum; delicatioribus verò cortices aurantiorum vel citri condîtos comedendos, vel aliquot guttulas olei juniperi cum pauxillo vini bibendas, vel ipſum rob juniperinum ad nucis moſcatæ quantitatem, edendum dedimus. Pluribus ſimplicibus uſi non ſumus, cum hæc pauca nobis viderentur ſufficere, & utiliora eſſe reliquis. Multi vulgares hoc tempore allium (6.) crudum maſticabant & comedebant, nec non etiam pani affricabant, & eduliis incoquebant, idque tanti faciebant, ut eo ſolo ſe optimè præſervari poſſe crederent: alii urinam (7.) propriam matutino tempore recenter mictam bibebant, non tantum ad præſervationem, ſed eandem quoque peſte jam correptis exhibebant ad curationem. Verum nos tam allii, quam urinæ uſum, ut inutilem, ſordidum, ac damnoſum, improbavimus. Non pauci etiam aquas vitæ dictas quotidie ad præſervationem mane ſumebant, in quarum nimio exceſſu, ſub præſervationis prætextu inſtituto, ſæpiſſime graviter peccabatur, atque ea ratione aquæ vitæ multis fiebant aquæ mortis. Compoſita præſervativa varia confecimus. Multis cereviſiam quandam medicatam præſcripſimus, de qua bis terve de die hauſtum bibebant, vel eadem, ſi vellent, pro potu ordinario utebantur, eamque ſummis laudibus ubique extollebant, eo quod non eſſet valde ingrati ſaporis; & ſi quid in corpore latebat malignitatis, illud ad cutem propelleret: formula (8.) hæc erat:

℞. *Radicum petasitidis, dictamni, ana unc.* j. *corticum aurantiorum sicc. rad. ostrutii, angelicæ, ana unc.* iij. ſ. *herb. absinthii unc.* j. ſ. *centaurii minoris unc.* j. *cardui ben. unc.* iiij. *conscindantur minutim, & in sacculo setaceo fiat puppa, suspendenda in integro vase (mensuræ nostratis) cerevisiæ melioris.*

Similiter etiam matutino tempore, præcipuè aëre frigidiore exiſtente, in vino aſſuetis approbavimus hauſtum vini abſinthitis (9.) communis, noſtratibus familiaris, quod cum puppa ex cardui benedicti, abſinthii, & centaurei minoris, ana part. æq. adjectis baccis juniperi, confecta, & in vino tenui ſubacidulo ſuſpenſa, parari ſolet. Nonnullis vinum medicatum præſervans (10.) ſequenti modo præſcripſimus:

℞. *Radic. helenii sicc. unc.* j. *rad. angelicæ, dictamni, ostrutii, cortic. aurantiorum, & citri sicc. ana unc.* ſ. *rad. gentianæ drach.* j. *herb. cardui ben. unc.* ſ. *centaurii minoris, absinthii, ana drach.* ij. *ex his conscissis & nonnihil conquassatis fiat puppa in sacculo setaceoso, suspendenda in vini albi tenuis lib.* xx.

Quantum ad alia compoſita, etſi Medici ut plurimum in peſtilenti conſtitutione multis variiſque antidotis utantur, in forma electuariorum, conditorum, pulverum, tabellarum, ſyruporum, &c. (quorum ſæpe multa ad vanam potius ſcientiæ oſtentationem, quam ad aliorum utilitatem commendant) nos tamen pauca (11.) ſolummodo in uſu habuimus. Quolibet anni tempore commendavimus mithridatium minus (12.) ſequenti modo compoſitum:

℞. *Foliorum ruthæ viridis, ficuum, nucum juglandium, ana lib.* j. *Contundantur singula seorsim fortiter cum pistillo ligneo, in mortario lapideo: postea in eodem mortario bene simul misceantur, adjiciendo salis communis unc.* j. *& syrupi de succo limonum q. s. ad faciendam electuarii consistentiam.*

Præter hoc etiam alia, ſequentibus fere formulis, præſcripſimus:

℞. *Pulveris liberantis scrup.* iiij. *rad. helenii condit. cort. aurantiorum cond. ana drach.* vj. *diascordii Fracastorii, drach.* iij. *olei juniperi scrup.* j. *syrupi limonum q. s. misce, fiat conditum.*

℞. *Theriacæ Androm. Mithridatii Democ. ana drach.* j. ſ. *diascordii Fracast. unc.* ſ. *cortic. aurantiorum condit. rob ribesiorum rubr. ana drach.* vj. *olei succini flavi scrup.* ſ. *syrupi de scordio q. s. misce, fiat electuarium.*

℞. *Pulveris Bezoartici Renodei, drach.* j. ſ. *florum sulphuris drach.* j. *conservæ absinthii drach.* iij. *radic. helenii condit. unc.* j. *mithridatii minoris,*

ris, diascordii Fracastorii, ana unc. ſ. *syrupi de succo citri q. s. misce, fiat electuarium.* (13.)

℞. *Conservæ acetosæ, rosarum rubr. corticum aurantiorum condit. rob ribesiorum rubr. rob juniperini, ana unc.* ſ. *pulveris liberantis drach.* j. ſ. *syrupi limonum q. s. misce, fiat conditum.*

Pulveres cornu cervi, terræ sigillatæ, croci, aliosque innumeros admiscere necesse non erat, quia in confectione liberante, pulvere bezoartico, diascordio, &c. hæc omnia ordine maximè laudabili conjunctim habentur. De his & similibus condîtis assumebatur semel aut bis de die frustum magnitudinis nucis moscatæ. Vel etiam una aut altera de his tabellis: (14.)

℞. *Pulveris bezoartici drach.* j. *liberantis drach.* ſ. *rad. helenii sicc. angelicæ, petasitidis, ana scrup.* j. ſ. *florum sulphuris ter sublimatorum drach.* j. *fiat pulvis subtilissimus, è quo cum sacchari albi, aqua cardui benedicti dissoluti unc.* iiij. *fiant s. art. tabellæ.*

Hyeme quoque non paucis solius theriacæ (15.) Andromachi, vel Mithridatii Democ. æstate verò diascordii Fracastorii parvam particulam manè dedimus. In forma liquida etiam pauciora exhibuimus:

℞. *Aquæ nostræ theriacalis unc.* iij. *syrupi limonum unc.* j. *olei vitrioli vel sulphuris scrup.* ſ. *misceantur. Dosis, bis de die cochleare unum aut alterum.* (16.)

℞. *Aquæ nostræ theriacalis unc.* iij. *succi citri recentis, syrupi de scordio, ana unc.* j. *misceantur.*

Pauperioribus etiam consuluimus ut quotidie mane unum, duo, vel tria cochlearia aceti vini optimi ac fortis (17.) biberent, vel sine, vel cum pauxillis granulis salis (18.) supermasticando frustulum panis: atque illud in hac peste animadvertimus fuisse unum ex optimis præservativis, dummodo eo non uterentur asthmatici, tussiculosi, aliive qui aliquod pectoris aut pulmonum vitium habebant. Nonnullis etiam acetum bezoarticum commendavimus, hoc modo confectum:

℞. *Radicum angelicæ, carlinæ, petasitidis, helenii, dictamni, ana unc.* ſ. *zedoariæ drach.* ij. *herbarum cardui ben. scordii, ana drach.* vj. *centaurii minoris, ruthæ, ana unc.* ſ. *florum stœchados drach.* ij. *sem. cardui ben. citri, ana drach.* j. *bac. juniperi drach.* iij. *fiat pulvis grossus; cui affunde aceti fortissimi lib.* v. *vel* vj. *Stent simul in loco radiis solaribus exposito per quatuordecim vel plures dies, postea colentur cum forti expressione. Eidem aceto, si velis, eundem pulverem adhuc semel de novo infundere poteris, tuncque erit multo efficacius.*

Hæc

Hæc & similia ad sanorum præservationem in hac peste præscripsimus, habita semper ratione ætatis, temperamenti, sexus, & anni temporis, pro quorum diversitate etiam medicamenta variavimus, & modò frigidiora, modò calidiora, modò astringentia, &c. modò gratioris, modò minus grati saporis, dedimus. Verum hoc tempore invenimus etiam nonnullos adeo nauseabundos & à medicamentis abhorrentes, ut talibus alexipharmacis quotidie uti non possent. His consuluimus ut tantum singulis quinque vel septem diebus semel matutino tempore, assumptâ theriacâ cum aqua nostra theriacali, aliove sudorifero, in lecto sudores clementer promoverent (19.) & post illos aliquot horis se domi continerent, nec ante prandium se rursus aëri committerent: atque hoc modo nonnulli etiam præservati fuerunt, licet minus tuto quam alii qui quotidie antidotis utebantur.

ANNOTATIONES.

I. Acerrimè disputatur inter Medicos, anne detur in rerum natura certum aliquod specificum medicamentum, quod propria specifica qualitate veneno pestilenti ita repugnet, ut, accedente Divini Numinis favore, omnium cujuscunque conditionis hominum corpora adversus tanti hostis insultus præmunire, atque etiam pestilens venenum, quod corpus jam ingressum est, extinguere vel expellere possit? Multi statuerunt Deum Opt. Max. nullos morbos immittere, quin etiam, secundum immensam suam bonitatem, remedia adversus eosdem concedat; atque ita quoque plurima insignia adversus pestem medicamenta à Deo creata & data esse; idque manifestum esse ex Medicorum praxi, qui remediorum ope multos à peste præservant, & plurimos infectos curant. Huic opinioni quilibet facile suffragium adderet, si, ad illius confirmationem, comitata esset descriptione istius specifici antidoti; aut si unquam scriptum, lectum, vel auditum fuisset, unum saltem mortalium, qui sunt, quique fuerunt, tale specificum pestis alexicacum invenisse, vel scivisse; vel si illi ipsi dictæ opinionis patroni se tale antidotum scire gloriarentur. Quod cum non possint, cadit eorum causa, & melius fecissent, si cum Cratone, Cunrado Gesnero, Scheunemanno, Rudolpho Goclenio, aliisque multis Medicis, simpliciter dixissent, verum pestis antidotum in manu Dei esse, & cum Francisco Vlmo, pestis quidem exitium certum esse, remedium tamen nullum inveniri quod certò servare possit; & licet quædam fortasse juvent, incerta tamen esse omnia. Si quis meam opinionem roget, dicam cum Iulio Palmario, aliquod certum veneni pestilentis antidotum creatum quidem esse, sed illud hactenus in Naturæ sinu occultum latuisse. Causa quod latuerit, duplex est. 1. Quod pestis sit inter pœnas supernaturaliter immissas, quibus hominum peccata singulariter puniuntur, ac propterea non voluit Deus, ut adversus hanc plagam homines invenirent specificum illud antidotum, sed ut ad pœnitentiam & unius Dei auxilium revocarentur, idque specificum ab illo solo peterent.

2. Quod

2. Quod Medici hactenus veram essentiam seu naturam pestilentis veneni non cognoverint: quæ cognitionis ignorantia inde promanavit, quod hactenus omnes suo naturali ingenio morbi supernaturalis essentiam perscrutari & cognoscere voluerint, cujus notitiam ab ipso Deo, vero Medicinæ fonte, petere debuissent; sed maluerunt, Gentilium vestigiis insistentes, eorumque sapientiæ ac suæ propriæ humanæ scientiæ nimium confidentes, suo ipsorum ingenio illam inquirere & percipere, quam cum propriæ ignorantiæ confessione ad Deum confugere, & ab illo Divini morbi naturam & curationem ediscere; ac propterea in sua cœcitate adhuc magis occœcati sunt: nec quempiam etiam maximorum & doctissimorum Philosophorum aut Medicorum hactenus invenias, qui sibi ipsi, nedum aliis, hac in re satisfacere possit. Hinc factum est, quod Medici, nec certam præservationem, nec curationem pestis hactenus sciverint, sed generalem venenorum cognitionem habentes, in incerto multa variaque antidota simul miscuerint, (liquet in theriaca aliisque innumeris compositionibus) ea spe, aliquod inter tam multa casu immistum iri quod pestem sanet: hinc quoque factum, ut,ex multis tentatis, interdum aliqua compositio casu inventa sit, quæ in variis ægris felicem effectum edit; sed quidnam tunc illi compositioni speciatim insit, quod peculiari vi pestilens venenum extinguit, & quidnam etiam insit quod illum optatum effectum in omnibus fieri impediat; illud est quod ignoratur. Attamen multa egregia non contemnenda auxilia contra pestem inventa sunt, quæ licet incerta existant, præstat tamen in desperato morbo, cum spe salutis,uti incerto aliquo remedio, cujus felices successus multoties apparuerunt, quam nullo, & sic ægrum certæ morti relinquere. Hanc quæstionem etiam latius examinant, Vntzerus, *lib. 2. de pest. cap. 7.* & Sennertus, *in Paralipom. ad lib. 5. de febr.*

II. Alexipharmaca antipestilentialia licet omnino certa non sint, inter multa tamen aliqua esse quæ pestilenti malignitati resistunt, docet experientia, etsi quænam illa speciatim sint, & qua vi illud faciant, adhuc ignoretur: (hic ridendos censemus eos qui hoc occultum jam manifestum reddere, & per minimas particulas flexiles, obtusas, rotundas, &c. quibus aculeatæ ac pungentes veneni particulæ retunduntur, involvuntur, atque implicantur, explicare nituntur; dum enim ingenioso figmento aliquid dicere videntur, nihil dicunt quod demonstratione probari possit; nec quæ hominibus velare voluit secreta Deus, acutissimis speculationibus satis patefaciunt, vel unquam patefacere poterunt.) Interim tamen illud compertum est, præter antidota non dari alia medicamenta, quæ majus subsidium adversus hujus infensissimi tyranni impetum promittunt. Hinc etiam Sennertus, *lib. 4. de Febr. cap. 5.* inquit: *Hoc quisque sibi persuasum habeat, post Deum Opt. Max. à nulla re quempiam sibi majorem immunitatem à peste polliceri posse, quam ab alexipharmacis; ea ipsa nimirum quæ pestilentiam curant, ab ea quoque præservant.* Non tantum enim occulta quadam proprietate venenis resistunt, verum etiam dispositiones hominum iis utentium, occulta vi ita immutant, & adversus quælibet venena præmuniunt, ut à nulla venenorum vi affici queant. Exemplo fuit Mithridates, Ponti rex, qui, teste Plinio, *lib. 15. cap. 2.* ob continuum antidotorum usum, talem dispositionem nactus est, ut tandem à

fortissimis venenis offendi non potuerit.

III. Nos in hac peste paucioribus, & experientia maximè probatis, usi fuimus alexipharmacis, flocci facientes multa multorum arrogantium Medicorum inania secreta, & nescio quæ non abstrusa præsidia, quibus, tanquam è deorum concilio prolatis, nimis temere gloriantur se pestis aculeos deflectere & retundere posse; haud secus ac si in manibus eorum esset altissimi Dei iram suis medicamentis sedare & consopire, eamque his quasi fasciis & funibus ita constringere, ut plane impotens reddatur. O superbam vanitatem! ô inanem arrogantiam! Sanè frivolum est in populari morbo, ubique obvio, recurrere ad remedia abstrusa & vix parabilia: stultum est vigente peste totam regionem alere velle carnibus ciconiarum, vel essentiis pretiosorum lapidum, vel auro potabili, aliisque similibus. Cuncta hæc ignaram detegunt arrogantiam, nullam verò solidam sapientiam indicant. Quapropter nos in hac peste irridebamus magnos illos jactatores, imprimis chymicos, nil nisi meras tincturas, essentias, secreta, & nescio quæ non mysteria crepantes, qui splendidissimis promissionibus omnium animos occœcabant, sicque plurimos turpiter seducebant, & non aliorum solummodo, sed etiam suam ipsorum spem plerumque miserè illudebant, quia vix unquam eventus aureis horum Thrasonum promissionibus respondebat: imò vidi quorundam horum gloriatorum vanam ac superbam arrogantiam, non obstantibus validissimis suorum secretorum propugnaculis, à pestilentis veneni levioribus insultibus facile suppressam fuisse, atque illos qui alios certò servare promiserant, se ipsos servare non potuisse.

IV. Iacobus Primirosius, *lib. 4. Error. Medic. cap.* 35. non credit tabacum adversus venenum pestilens quidquam valere. Sic etiam hodie multos novimus, haud parvi nominis, Medicos, qui in peste tabaci usum valde detestantur, & summopere improbant, propterea quod nullum è tabaco commodum se agnoscere posse dicant, atque proinde alia potius præservativa, occultâ qualitate occulto morbo resistentia, danda esse judicant. Verum non quid hi dicant, sed quibus rationibus eorum sermones innitantur, videndum est. Nihil enim absurdius, quam quod tabacum incusantes, ad proprias ignorantias confugiant; & quia ejus vires ipsis incognitæ sunt, inde turpiter concludunt, nullum ex ejus usu commodum sequi posse; haud secus ac si herbarum vires ab eorum scientia vel cognitione procederent, eorumque ignorantia easdem suis viribus spoliaret. Sed aliter hanc rem examinare necesse est. Pestem à veneno oriri, unanimiter sentiunt omnes Medici, cui veneno magna plerumque & maligna putredo adjungitur. Tabacum autem peculiari specifica qualitate venenis (ut testantur Monardus, Dodonæus, & alii) omnique putredini ac corruptioni resistit, deterget, attenuat, siccat, dolores sedat, & validè discutit: quæ ejus facultates oculis conspicuæ sunt, si applicetur antiquis putridis ulceribus, vel carbunculis, vel tumoribus externis, vel partibus scabiosis; eædemque etiam manifestè apparent, si ad affectus internos tabacum foris applicetur: nam ejus folia capiti imposita cephalalgiæ medentur & dolores sedant (nempe discutiendo vapores & humores acres, pravos, superfluos) arthriticos quoque dolores applicata mitigant, &c. Dictæ autem facultates seu vires ad præservationem à peste pluri-

plurimum conducunt, neque propterea, quod occultæ non sunt, pro malis haberi debent; præstat enim cognitis qualitatibus certius huic morbo resistere, quam occultis per incertum fluctuare. Quærat aliquis, anne quoque fumus per tubulum seu fistulam ore attractus, & inde rursus emissus, eadem illa in corporibus nostris operetur? Respondeo, quantum ad affectus internos, fumum tali modo haustum adhuc melius operari. Primò enim, discutit in cerebro quoscunque vapores noxios, humoresque excrementitios ac superfluos educit. Secundò, odor & qualitas tabaci, cum parte vaporum, qui cum inspiratione anhelitus os transeuntis necessario pulmonibus & pectori communicatur, impedit ne aliqua in pectore generetur corruptio, nam detergendo, attenuando, & discutiendo, pulmones à saburra & malis vaporibus, excrementitiisque humoribus liberat, & sanguini per pulmonem ad sinistrum cordis sinum transeunti, qualitatem suam præservativam imprimit. Denique eodem quoque modo operatur in ventriculo aliisque visceribus, quibus hæ tabaci virtutes communicantur per potum qui superbibitur, qui fumos & vapores toti ori inhærentes abluit & deorsum transfert, ut & per salivam, quæ hoc fumo imbuta identidem deglutitur, atque ad inferiores partes descendit, quas absterget, in iisque omnem corruptionem, putredinem, & obstructionem impedit. His jam dictis adhuc duo alia tabaci commoda in pestilenti constitutione accedunt. Primum, quod illi qui tabacum sumpserunt, ob adhærentem continuum ejus odorem, vix ullos alios noxios fœtores percipere possint, à quibus alioqui homines valde exterreri solent. Alterum, quod odor cum qualitate tabaci ori inhærens, in transitu ita corrigat aërem inspiratum, ut interiora viscera nullo damno afficere queat. Prædictas rationes confirmat experientia, quæ in nostra aliisque pestibus satis docuit, plurimos solius tabaci usu à maligna labe fuisse præservatos; imò nonnullos pestem quæ jam invaserat, in ipso principio solius tabaci usu fugasse: (hujus exemplum videatur *lib.* 4. *Histor.* 17.) Ita ut ratione & experientia concludendum sit, tabaci fumum, hodierno modo per fistulam haustum, ad præservationem à peste optimum esse alexicacum. Dico, *fumum*, nam tabacum in substantia, decoctione, vel infusione sumptum, non est æque conveniens, cùm, tali modo datum, corpus nimium conturbet; quamvis etiam isto modo pestem intra paucas horas sanatam viderim, cujus exemplum videatur *lib.* 4. *Histor.* 40. Verum circa hujus fumi usum quatuor notanda occurrunt. 1. Quod non alio quam optimo tabaco sit utendum, ex foliis satis maturis & minimè putridis contortum. 2. Quod illi qui nimis siccos habent pulmones, eundem ferre nequeant, cum eosdem adhuc magis exsiccet. 3. Quod tabaco utentibus abstinendum sit ab aquis vitæ & spiritu vini, nam hæc simul non conveniunt, sed viscera debilitant, & imprimis pulmones nimia exsiccatione lædunt, atque sic aliquos, his simul uti consuetos, asthmate (ita Henrico Zasio & Ioanni ab Hervelt evenit, quibus pulmones post mortem adeo exsiccati inventi sunt, ut amplius aperiri nequeuntes, suos possessores suffocaverint) aliquos phthisi, (sic Isaaco à Langevelt, post venam in pulmone ruptam, ulcus, phthisis, ac denique mors successit) hac sola de causa interemptos vidimus. 4. Quod in usu hujus fumi unusquisque se ipsum noscere, atque etiam modum ser-

servare debeat: nam qui à tabaco facilius afficiuntur, seu alterantur, eo parcius uti debent: qui non facilè afficiuntur, iis liberalior ejusdem usus concedi potest: utrisque tamen mediocritatis limites excedere nefas esto: quos limites quisque suo naturæ modulo metiri oportet.

V. Radicum helenii qualitates duplices sunt, occultæ & manifestæ. Ratione illarum, alexipharmacam vim habent, &, secundum Dioscoridem, Plinium, Dodonæum, aliosque, omni veneno contrariæ sunt, ac venenatorum morsus sanant, imò & pesti quoque fortiter resistunt, ut testantur Crato, Augenius, Swenckfeldius, Hollerius, Iacobus Horstius, Gebelkoverus, Ioannes Vochs, Eustachius Rudius, & plures alii. Ratione harum, calefaciunt, putredines tollunt, easque fieri impediunt, vermes, aliaque è putredine genita animantia è corpore expellunt, urinas movent, coctiones augent, crassos humores incìdunt & attenuant, pectus expurgant. Ita ut non sine ratione primariis antidotis annumerari debeant. Memini doctissimum, & in praxi Medica versatissimum virum D. Schrevelium in Academia Lugduno-Batava Medicinæ Professorem primarium, nobis quondam narrasse, se in magna illa peste, quæ anno 1624 Hagam-Comitis afflixit, helenii radicibus condìtis tam in se ipso, quam in aliis, omnium maximè ad præservationem usum fuisse, atque ex illarum usu se plus commodi percepisse, quam ex aliis antidotis omnibus. Loco helenii, Droëtus, *de peste, cap.* 9. comedendam exhibet radicem petasitidis derasam, & per noctem in vino albo, vel vino absinthite maceratam. Hollerius succum thapsi barbati cum vino expressum magni facit.

VI. Multi existimant tempore pestis utilem esse allii usum, eo quod Galenus, 12. *Method.* allium vocaverit theriacam rusticorum; & Dioscorides dixerit, illud contra viperarum & rabiosorum animalium morsus valere. Sed longè falluntur, quandoquidem id corporibus, imprimis biliosis, valde noxium existit, nam malos & putidos succos generat, cerebrum gravat, somnolentiam inducit, & æstuosos humores facit; ac proinde licet fortissimis quibusdam rusticis, gravibus laboribus assuetis, ciborum crudiorum & durorum concoctionem promovendo, conducat, aliis tamen, nec tantis laboribus, nec tam rudi diætæ assuetis, minimè convenit, sed in iis noxios succos generat. Hinc etiam Galenus, *lib.* 1. *de differ. febr. cap.* 3. allium & cæpas inter cibos pravi succi numerat. Sic quoque Aëtius dicit, allium habere quippiam virosum & mali succi. Cum his etiam consentiunt Simeon Sethi, & Dodonæus, docentes allium nullum dare corpori nutrimentum, sed malum, æstuosum, & acrem succum seu sanguinem generare, ac proinde damnosum esse, imprimis biliosis & calidioribus naturis. Propterea Oribasius à continuo allii usu abstinere præcipit: & Valescus de Taranta, *lib.* 7. *Philon. pharmac. cap.* 16, dicit tempore pestis abstinendum esse ab alliis, cæpis, porris, eruca, & pipere: *Nec audiendi sunt* (inquit) *allia commendantes, quoniam fumos generant, supercalefaciunt, ebullitionem augent, & sanguinem adurunt, unde mortiferi generantur abscessus.* Quam noxios & putridos succos generet allium, docuit Arnulphi Imperatoris mors, quem Crantzius, *lib.* 3. *Histor. Saxon. cap.* 3. narrat, ex allii frequentiore usu in tantam incidisse vermium multitudinem, ut nulla ope medica servari potuerit. Quam

noxius etiam sit ipsius allii odor, liquet ex eo quod Bryerinus, *lib.* 9. *de Re Cibar. cap.* 12. referat, Iacobum Forolivienſem Medicum, ab allii odore, tanquam à re peſtilenti, lædi conſuevisse. Ex eo etiam quod epilepticis ab eodem odore paroxiſmus epilepticus inducatur.

VII. Dioſcorides, Avicenna, Rhazes, Crollius, aliique, ſcribunt urinam humanam præſentaneum antidotum eſſe contra plurima venena, viperarum morſibus auxiliari, & canis rabioſi morſum, virulentorumque animalium puncturas, coërcere ac retundere. Hinc multi concluſerunt, eandem, ſi bibatur, plurimum valere adverſus venenum peſtilens. Sed non video, neque percipio, quam, vel qualem alexipharmacam ſeu præſervativam qualitatem ex urina quiſpiam expiſcari poſſit. Nam etſi aliquantum abſtergat, ſola tamen abſterſio non ſufficit ad præſervationem. Etſi adverſus morſus animalium venenatorum, & venena extrinſecus advenientia, foris tuto adhiberi poſſit, (quod videntur imprimis voluiſſe antedicti Medici) tamen bibita, aliove modo intus aſſumpta, nobis non modo non prodeſſe, ſed multum potius nocere poſſe videtur; propterea quod Natura per urinarias vias ſæpe noxios & corruptos humores urinis permiſtos expellat, ac proinde qui illas bibunt, eaſdem corruptiones, cum manifeſtiſſima noxa, ſibi ipſis rurſus ingerunt & infundunt. Attamen certum eſt illud remedii genus non eſſe planè novum, ſed etiam à Galeno, 10. *ſimpl. med. fac. cap.* 15. propoſitum, ſed tamen minimè laudatum; ſcribit enim, abominandum eſſe urinam deguſtare; interim tamen, cùm Syria peſte affligeretur, multos, qui urinam puerorum ſimul & virorum hauſiſſent, ſe hinc ſervatos crediſiſſe. Henricus Rantzovius, *lib. de tuenda ſanitate*, pueri impuberis, vel propriam urinam epotam maximi facit: cum quo conſentiunt Follinus, *lib.* 2. *amulet. cap.* 9. & Georgius Magirus, *in libello Germanico de Peſte*. Sed quid opus ſordido hoc atque ſuſpecto remedio uti, cum aliorum longè præſtantiorum, certiorum, & gratiorum copia nobis abunde conceſſa ſit?

VIII. Maximè proficuus fuit iſtius cereviſiæ medicatæ uſus. Vidimus hoc tempore multos, quibus, cum per aliquot dies illa cereviſia uſi fuiſſent, puſtulæ, aliis pauciores, aliis plures, aliis infinita copia in cute per totum corpus eruperunt; quibus ſanatis, poſtea optimè valuerunt, neque plures puſtulæ amplius eruperunt, quamvis ejuſdem cereviſiæ uſum continuarent. Imò vidimus aliquos in quibus (adjuvante fortè maligna aëris conſtitutione) variolas produxit. Medici Antwerpienſes, *in Conſil. peſtis anni* 1624, cereviſiam medicatam hac formula præſcribebant:

℞. *Corticum aurantiorum ſicc. lib.* ſ.
herb. cardui bened.
ſcabioſæ,
ſcordii, *ana* M. j.
abſinthii M. ſ.
minutim conſciſſa indantur ſacculo, ſuſpendendo in vaſe cereviſiæ melioris notæ.

IX. Vinum abſinthite, cum cruditates abſumat, ſuperfluos & bilioſos humores abſtergat, coctiones adjuvet, obſtructiones tollat, urinas moveat, & putredini reſiſtat, ad præſervationem non parum convenit. Imò præter alexipharmacam vini vim, ipſum quoque abſinthium adverſus venenum peſtilens magnopere valere, ſcribunt, Tabernamontanus, Ioannes Vochs de Colonia, Keglerus, Sibyllenus, Bartholomæus Hubnerus, & alii. Sed mode-

moderatus illius vini debet esse usus; nam observavimus nonnullos, qui illud aliquamdiu copiosius biberant, appetitum omnino prostravisse, & viribus tandem dejectis adeo debiles evasisse, ut non sine difficultate ad pristinum statum reduci potuerint, cujus rei causam alibi describemus.

X. Mindererus, *de pest. cap.* 20. scribit se tali vino medicato usum fuisse, pro suo ipsius primario præservativo remedio:

℞. *Absinthii vulgaris*, M. j. ſ.
scordii,
cardui bened. ana M. j.
dictamni Cretici, M. ſ.
cortic. citri, *unc.* ſ.
rad. pimpenellæ, *unc.* j. ſ.
incidantur grosso modo, & in syndone fiat puppa, in vino suspendenda, de quo bibatur haustus post sumptum jentaculum.

Medici Dordraceni in peste anni 1636 præscripserunt, in suo Consilio publico, hoc vinum medicatum præservans:

℞. *Summitatum absinthii*, M. iiij.
fol. scordii, M. ij.
rad. enulæ campanæ, *unc.* iiij.
corticum, &
seminum citri, *ana unc.* j.
sem. carui unc. j. ſ.
injiciantur in vasculum continens vini albi lib. xxx *vel* xxxv.

Collegium Medicum Vltrajectinum, in peste anni 1655, in Consilio publico præscripsit hoc vinum medicatum præservans:

℞. *Radic. angelicæ*,
helenii,
petasitidis,
zeduariæ, *ana unc.* ſ.
fol. cardui bened.
absinthii,
melissæ,
ruthæ,
scordii, *ana drach.* ij.
granorum juniperi, *unc.* j.
corticum citri unc. ſ.
fiat sacculus, suspendendus in vini albi lib. xij.

XI. Myrrha in ore retenta & paulatim deglutita, valde laudabilis existimatur ad præservationem; cujus tamen usus, ob ingratitudinem, delicatulis, pueris, mulieribus, aliisque qui palatum magis quam sanitatem curant, displicet. Fallopius, *de bubon. pest. cap.* 13. refert illos qui tunc temporis inserviebant peste correptis, nulla alia re præservasse sua corpora, quam usu zingiberis & zedoariæ, ea ore masticando; manè masticabant zingiber, postea bibebant vinum malvaticum, & tota die habebant zedoariam in ore mandendo. Droëtus, *Consil. de peste cap.* 10. refert nonnullos hujusmodi homines se nulla alia re defendisse à peste, quam nuce juglande, quam ad ignem parum adurebant priusquam comederent. Ioannes Schenckius, *lib.* 6. *Observat. Medic.* refert ex Antonio Maria Parolino, Medico Ferrariensi, duo remedia, quibus venefici quidam nebulones, qui contagio alios inficiebant, se præmuniebant, ne veneficia illis ipsis nocerent. Vnum fuit hoc electuarium:

℞. *Imperatoriæ*,
carlinæ,
gentianæ,
dictamni albi,
dictamni Cretici,
baccarum lauri, *ana part. æq.*
omnia subtiliter pulverisata misceantur cum Mellis despumati q. s.
fiat electuarium.

Alterum fuit hoc unguentum:

℞. *Olei terebinthinæ*,

part.

petrolei,
de jasmino,
lauri,
pinguedinis taxi, *ana unc*. v.
ceræ novæ,
olei commun. ana unc. iij.
bulliant per horæ quadrantem, *postea adjungantur*,
absinthii,
chamedryos,
salviæ,
ruthæ,
anethi, *ana* M. j.
coquantur in B. & fiat unguentum, *quo inungantur tempora*, *arteriæ manuum*, *& cordis regio*.

Alexis Pedemontanus scribit hunc pulverem in maxima quadam Angliæ peste, ab omnibus Medicis probatum esse, & omnes qui de eo quotidie mane aliquantum sumebant, præservatos fuisse:

℞. *Aloës hepaticæ*,
cinnamomi electi,
myrrhæ electæ, *ana drach*. iij.
gariophyllorum,
macis,
ligni aloës,
mastiches,
boli Armenæ, *ana unc*. ſ.
pulverisentur subtilissime.

Dodonæus, *lib*. 1. *Prax*. *cap*. 18. hunc pulverem summopere commendat:

℞. *Radicum tormentillæ*,
carlinæ,
zeduariæ,
angelicæ, *ana unc*. ſ.
herb. scordii, *drach*. iij.
baccarum lauri,
juniperi, *ana drach*. ij. ſ.
cinnamomi,
macis,
croci,
sem. acetosæ. *ana drach*. j
fiat pulvis, *cui per minimas guttas instillandum aliquid aceti*, *atque ita ad usum servandus est*.

Vntzerus scribit hunc pulverem annis 1607, & 1610, in gravissimis pestibus valde salutarem compertum fuisse:

℞. *Florum sulphuris ter sublimatorum*, *drach*. ij. ſ.
cornu cervi præparati drach. j. ſ.
boli Armenæ præparatæ,
terræ Lemniæ veræ, *ana scrup*. ij.
myrrhæ electæ, *drach*. j.
croci, *scrup*. j.
sacchari fini, *ad lubitum*,
fiat pulvis, *dosis* 2. *aut* 3. *cuspides cultri manè jejuno stomacho*.

Gregorius Horstius, *Consil. de peste anni* 1611, hunc suum pulverem extollit:

℞. *Radic. dictamni*,
pimpenellæ,
angelicæ,
tormentillæ, *ana unc*. j.
zeduariæ,
corticum citri,
cornu cervi usti præparati, *ana dra*. vj.
sem. ruthæ,
cardui bened. ana drach. ij.
myrrhæ, *unc*. ſ.
terræ sigillatæ, *unc*. j.
salis absinthii, *drach*. iij.
misce, *fiat pulvis bezoarticus*. *Dosis à scrup*. ij. *ad scrup*. iiij.

XII. Pompejus devicto magno rege Mithridate, dicitur in sanctuariis ejus invenisse hoc electuarium, propria Mithridatis manu descriptum, quod ille Rex confecerat ex duabus nucibus siccis, ficubus totidem, & ruthæ foliis viginti, simul tritis, addito salis grumo: qui hoc jejunus sumeret, nullum venenum ei nociturum illa die, nec pestem incurrere posse. Hoc medicamentum Sirenus, Medicus Poeta, his versibus cecinit:

Bis

Bis denum rutha folium, salis & breve granum,
Iuglandesque duas, totidem cum corpore ficus.
Hac oriente die, pauco conspersa Lyao,
Sumebat, metuens dederat qua pocula mater.

Nos, ut in meliorem formam compositio redigeretur, Forestum imitati, potius singula seorsim contudimus, ac postea miscuimus cum syrupi limonum quantitate sufficiente. Nonnulli Medici huic composito adhuc varia alia admiscent, ut bolum Armenam, crocum, myrrham, cornu cervi, galangam, dictamnum, baccas lauri, &c. atque ita quasi parvam theriacam componunt. Sic D. Stapedius olim pro sua familia hoc compositum præparabat:

℞. *Granorum juniperi, unc.* vj.
caricarum pinguium, XII.
nucleorũ nucum juglandium, unc. viij.
conserva boraginis,
buglossa, ana unc. iiij.
theriaca veteris,
Mithridatii, ana unc. ij.
radic. tormentilla,
gentiana,
pimpenella,
angelica,
zedoaria, ana unc. j.
syrupi limonum q. ſ.
misce, fiat electuarium.

XIII. Ioannes Crato his duobus electuariis se bis in pestilentia præservatum fuisse refert, alternis diebus ad magnitudinem castaneæ de iis sumendo:

℞. *Succi cydoniorum, unc.* iij.
conserva boraginis,
rosarum, ana unc. ij. ſ.
mithridatii opt. unc. ſ.
margaritarum dissolut. drach. j.
hyacinthorum,
specier. elect. de gemmis,
liberantium,
coralli dissoluti, ana scrup. iiij.
extracti cardui benedicti,
Veronica,
scabiosa,
scordii, ana drach. ij.
misceantur, & fiat electuarium.
Æstate dicit se plus conserva rosarum & succi cydoniorum, & interdum aliquid conserva nymphea adjecisse.

Alterum electuarium tale est:

℞. *Maceris unc.* j. *maceretur horis* 24. *in aceto vini fortissimo, vel succo limonum, deinde siccetur, & minutim incidatur, addendo,*
theriaca opt. unc. ſ.
conserva boraginis, unc. ij.
corticum citri condit. unc. j.
sem. citri excortic.
cardui bened. ana drach. j. ſ.
specierum liberantium, drach. j.
xyloaloës, drach. ſ.
misce, fiat electuarium.

Forestus hoc sequens electuarium laudat:

℞. *Conserva fol. acetosa, unc.* iiij.
succi acetosa condensati, unc. ſ.
succi rutha condensati, drach. j.
pulveris scordii, drach. ſ.
theriaca, drach. ij.
sem. citri mundat. drach. iij.
syrupi de limonibus q. ſ.
fiat electuarium.
Dosis drach. ij. *vel drach.* iij.

Idem scribit, se ipsum hoc sequente electuario uti solere, manè jejuno stomacho:

℞. *Confectionis Mithridatica de nucibus, unc.* ij.
theriaca antiqua,
Mithridatii Democ. ana drach. ij.
boli Armena vera,

terra

terræ sigillatæ, ana scrup. j. ſ.
syrupi de limonibus q. ſ.
fiat electuarium.

XIV. Crato has tabellas Maximiliano Secundo, Imperatori, olim præſcripſit, quæ gratæ ſunt, & omni ſexui, ætati, & tempori familiares eſſe poſſunt:

℞. *Bol. Arm. in aqua ſcabioſæ lota. unc.* ſ.
margaritarum præparatarum,
coralli præparat. ana ſcrup. iiij.
ſem. cardui bened.
citri excortic. ana drach. ſ.
hyacinthi præparati, ſcrup. ij.
ſmaragdi præparati,
ſpecierum liberantium,
terræ ſigillatæ,
cornu cervi præparati, ana drach. ij.
folia auri, nº xv.
ambræ, gr. vj.
ſacchari, lib. ſ.
diſſolve in ſ. q. *aquæ roſarum & cinnamomi, additâ paucâ conſervâ roſarum, fiat confectio in tabulis. Doſis drach.* ij. *vel unc.* ſ. *ſuperbibendo hauſtum vini.*

Alii cum extractis hujuſmodi tabellas componunt:

℞. *Extracti angelicæ,*
rad. helenii, ana ſcrup. j. ſ.
zedoariæ, ſcrup. j.
olei corticum citri, gutt. iiij.
cinnamomi, gut. ij.
florum ſulphuris ſcrup. ij.
croci opt. gr. vij.
ſacchari albi, aqua roſarum diſſoluti, q. ſ.
fiant ſ. art. rotulæ.

XV. Paræus in præſervatione theriacam & mithridatium cæteris cardiacis omnibus præponit, ſumendo calidis tempeſtatibus ad theriacæ *unc.* ſ. conſervæ roſarum, vel bugloſſæ, vel violarum *unc.* j. ſ. boli Armenæ, *drach.* iij. miſceantur. Alii admodum extollunt hoc antidotum, quod in Sudore Anglico plurimos præſervaſſe dicitur:

℞. *Menthæ criſpæ,*
abſinthii,
chelidoniæ majoris,
rutha,
omnium recentium, ana M. j.
ex his exprimatur ſuccus: cui adde,
radic. gentianæ,
angelicæ,
tormentillæ,
helenii,
leviter contuſarum,
ana unc. ſ.
vini albi lib. ſ.
digerantur in vitro bene clauſo horis 24.
poſtea admiſceatur
ſpiritus vini lib. ſ.
& ſtent ſimul per tres quatuorve dies, poſtea ſimul exprimantur, eaque expreſſio in vitro clauſo ſervetur. Doſis ad præſervationem cochlearia duo, ſingulis matutinis: ad curationem cochlearia tria, cum provocatione ſudoris.

XVI. Ioannes Hartmannus, *in Praxi Chymiatrica*, tanquam ſingulare præſervativum, commendat hoc ſequens:

℞. *Spiritus ſalis dulcorati* q. v.
ſacchari candi albi pulveriſati q. ſ.
ſaccharum imbibatur cum prædicto ſpiritu ad formam electuarii, cujus doſis omni manè drach. j.

Hoc omnem putredinem arcet, & viſcera in optima conſervat conſtitutione. Dulcificatur ſpiritus ſalis hoc modo: Spiritus ſalis cum ſpiritus vini æquali parte miſcetur, & ſimul ter quaterve diſtillantur, atque ita uniuntur inſeparabiliter, & dulceſcunt.

XVII. Acetum maximæ virtutis eſt adverſus plurima venena, idemque etiam omnes Medici jam à multis ſeculis experientia comperti ſunt fortiter reſiſtere peſtilenti malignitati, nec quem-

quempiam fere Practicum invenias, qui ejus alexipharmacam vim non cognoscat, & aceti usum, tam in præservatione, quam in curatione pestis, summis laudibus non extollat. Rhazes, *lib. de pest. cap.* 5. nec non 4. *de Re Medica, cap.* 25. acetum tanti facit, ut illud omnibus cibis & potibus, multisque medicamentis admiscere, eodemque etiam domus conspergere, & aërem corrigere jusserit. Nos in hac peste vidimus multos pauperes, qui quotidie manè aceti vini cochleare unum aut alterum bibebant, melius fuisse præservatos, quam multos alios qui pretiosissimis antidotis utebantur. Vt aceti alexipharmaca vis augeatur & potentior fiat, Medici varia simplicia, antidotali vi prædita, in illo quandoque macerare solent, quod tunc appellant *acetum bezoarticum seu theriacale*, cujus variæ extant compositiones apud Medicos, & fere quilibet illud componit suo modo: nos nostram compositionem, quam in hac peste admodum efficacem esse usu comperti sumus, in textu describimus. Sennertus, *lib.* 4. *de febr. cap.* 5. duas tresve alias aceti bezoartici formulas proponit. Vntzerus hoc acetum bezoarticum extollit:

℞. *Rad. petasitidis,*
helenii,
pimpenella,
angelica, ana drach. vj.
baccarum juniperi, unc. j. ſ. *corticum citri sicc. unc.* j. *cymarum rutha. dr.* v.
herb. scordii,
valeriana,
scabiosa,
cardui bened. ana M. j.
flor. rosarum,
calendula,
anthos, ana p. j.
camphora, scrup. ij. *croci, drach.* j.
incisa & contusa infundantur in aceti gariophyl. hortensis, lib. iij.
Vas bene clausum quotidie agitur.
Dosis duo vel tria cochlearia.

Notandum tamen ab aceti usu arcendos esse tussiculosos, asthmaticos, calculosos aliove pectoris, renum, aut vesicæ morbis infestatos. De aceti viribus videantur quædam suprà, *hujus libri cap.* 5. *annot.* 7. & *lib.* 3. *cap.* 5. *annot.* 18. & 19.

XVIII. Salem esse antidotum præstantissimum tam ad præservationem, quam ad curationem, scribit Augenius, *lib.* 9. *Epist.* cum quo consentit Iaubertus, *Tract. de peste, cap.* 13. Refert Ioannes Wittichius, *in Halilog.* incolas Miletæ insulæ quotidie ad præservationem à peste parum salis usurpare solere, dicentes hoc esse efficacissimum remedium removendi à se pestiferum contagium. Fidejustus Reineccerus, *lib.* 6. *thes. Chym.* asserit, sal commune in aqua haustum, præservare à lue pestifera. Brudus Lusitanus, *lib.* 3. *de vict. rat. in febr. cap.* 19, & 20, pluribus docet, sal esse efficacissimum præservativum ac curativum in peste, & refert chirurgum quendam in Anglia solitum esse piscibus salitis peste laborantes feliciter nutrire. Vincentius, *in Spect. Alch. cap.* 18, sale trito cum aceto utitur. Sic etiam in nostra peste multi eorum qui aceto utebantur, pauca grana salis ei injiciebant. Chymici spiritum salis in frequenti habent usu, ejusque aliquot guttas cum haustu alicujus liquoris exhibent matutino tempore: vel illum dulcificatum cum saccharo miscent, ut dictum præcedente annotatione 16.

XIX. Paracelsus, *lib. de peste ad Sterzingenses, cap.* 2. inquit: *Præservativum optimum & compendiosissimum est, senis singulis diebus potionis nostra, drach.* j. *cum vino, aut similibus, calide bibere, & in lecto strenuè sudare. Hac potio præservat sex diebus.*

diebus. Hujus potionis descriptionem vide *lib.*3. *cap.*5. *annot.* 18. Verum cum sudorifera semel in septimana assumpta, noxia quidem inquinamenta fortè in corpus recepta, foras expellant, sed intermediis diebus corpus non satis defendant, minus tutò nobis præservari videntur illi qui his utuntur, quam alii qui quotidie antidota sumunt: nam unico & singulis momentis aliquod fortius pestilens venenum corpus subire, pestem inferre, & hominem occidere potest. Propterea in hac peste, tanquam utilius commendavimus, antidotis potius quotidianis corpora adversus hujus tyranni insultus præmunire, quam latentes ejus exploratores rarius per sudorifera expellere.

CAP. XI. *De antidotis externis.*

Medicamenta externa quibus corpora adversus venenum pestilens præmuniuntur, duplicia sunt. Alia quæ foris appensa solâ occultâ qualitate prodesse creduntur, & Medicis *Amuleta* vocantur: alia quæ occulta quidem qualitate veneno pestilenti resistunt, sed simul etiam manifesta qualitate corroborant principalia viscera, aërem corpus ingredientem emendant ac purificant, putredines arcent, omnesque corruptiones impediunt. *Priora* sunt vel venenata seu venena per se, vel non venenata. Nos venenata (1.) tanquam summè noxia, planè rejecimus. Non venenata vel sunt superstitiosa & fictitia, (2.) vel naturalia. Illa, tanquam deliramenta & meras fallacias, non minus quam venenata amuleta, in totum repudiavimus: neque hæc (3.) quoque magni fecimus, quia succinum, ebur, & similia gestata, parum aut nihil profuisse animadvertimus; & quæ forsan prodesse poterant, eorum nobis deerat copia, qualia sunt lapis hyacinthus, (4.) smaragdus, &c. *Posteriora*, multa variaque sunt: nos tamen paucioribus tantum usi sumus, quibus cor & cerebrum roborari, & aëris circumstantis ac corpora subeuntis impuritates corrigi possent. Æstate & calidis temporibus, multis corticem citri extractâ per parvum foramen medullâ cavum, aut pomum eburneum vel argenteum cavum, ac multis foraminibus undequaque pertusum, cui parva spongia aceto (5.) theriacali madefacta erat imposita, naribus objiciendum dedimus, quam spongiam interdum quoque imbuimus hac mixtura:

℞. *Aceti theriacalis, vini Rhenani odoriferi, aquæ rosarum, ana unc.* j. *camphoræ scrup.* j. *vel scrup.* j. ſ. *misceantur.*

Cum eadem mixtura nonnulli ditiores manus & faciem lavabant. Pauperibus solius aceti odorem commendavimus. Tempore hyberno vel subfrigido, multis succini vel ruthæ oleum distillatum, vel theriacæ pauxillum naribus illinendum, dedimus. Curiosioribus interdum tale unguentum

(6.) præſcripſimus, quo nares, tempora, regionem cordis, & pulſus manuum quotidie manè inungebant:

℞. *Theriacæ Andromachi*, *drach.* j. *camphoræ*, *gr.* IX. *olei nucis moſcatæ expreſſi, olei ſcorpionum*, *axungiæ ſerpentum*, *ana ſcrup.* ij. *olei ſuccini*, *ol. rutacei diſtillati*, *ana ſcrup.* ſ. *olei cinnamomi*, *gariophyllorum*, *ana gut.* j. *olei cortic. citri, gutt.* v. *miſceantur.*

Maximopere autem improbavimus epithemata humida, ex ſimplicibus in aqua vel vino decoctis, vel ex aquis ſtillatitiis miſtis confecta, & cordis regioni impoſita: nec non poma illa odorifera factitia, quæ *poma ambræ* vulgo vocantur (qualia delicatuli naribus obtrudere ſolent) omniaque alia ſuaveolentia balſama, præſertim illa quæ moſchum & zibethum redolebant: ſubgraves odores magis laudavimus, propter rationes antea *cap.* 5. allatas. Pluribus externis antidotis in hac peſte uſi non ſumus, cum hæc pauca ſufficere, & plurima alia inutilia eſſe, nobis viderentur.

ANNOTATIONES.

I. Amuleta venenata plurima ſunt, è quibus alii hæc, alii illa ſummis laudibus ad cœlum uſque extollunt, eaque, tanquam è deorum ſcriniis deprompta, commendant. Nonnulli araneum magnum, vivum includunt duobus corticibus nucis juglandis, quibus filo colligatis, illum de collo ſuſpendunt. Alii bufonem exſiccatum, vel combuſtum & in cineres redactum, ac in ſacculo ligatum, eodem modo geſtant. Alii corticem nucis avellanæ, nucleo per exiguum foramen extracto, replent argento vivo, cera obſtruunt, & cum filo ſericeo rubro carmoſino, è collo propendent, idque Droëtus, *de peſt. cap.* 8. ſummopere laudat: cum quo conſentiunt Tabernamontanus, Ioannes Beguinus, Poppius, Martinus Panſa, Goclenius, & Ioubertus: imò Marſilius Ficinus illud mirè juvare, exemplis adhibitis probare nititur. Alii penna ſcriptoria mercurio vivo repleta, & cera ſigillari obſtructa, eodem modo utuntur. Plurimi verò laminam ex arſenico cryſtallino nudam ſupra cordis regionem geſtare jubent, quo remedio etiam Adrianum VI, Pontificem, uſum fuiſſe ſcribunt, putantes fortè auctoritatem vel eminentiam Sedis Pontificalis aliquid conferre ad majorem remedii excellentiam. Mercurialis, ut iſti amuleto majores vires addat, aliis admiſtis, hujuſmodi paſtam componit:

℞. *Arſenici cryſtallini, unc.* ij.
dictamni albi,
croci, ana drach. ij.
camphoræ,
euphorbii, ana drach. j.
Ex his pulveriſatis cum mucilagine ex aqua roſacea & gummi Arabico facta, fiat paſta, è qua conficiantur rotulæ majuſculæ, quæ exſiccatæ geſtentur ſupra cor.

Alii maximi faciunt placentulas ex arſenici cryſtallini part. *ij.* rubei part. *j.* (nonnulli ſumunt cujuſque partes æquales) cum albumine ovi, vel mucilagine tragacanthæ confectas, & tenui ſerico inveſtitas. Quibus placentulis,

in

in servandis sanis, multi Medici Itali nihil illustrius à Deo immortali hominibus concessum esse tradunt, vocantque divinum inventum Dei: imò non pudet multos etiam juramento asserere, neminem peste infectum fuisse, qui illas gestaverit; (quod, inter alios, quoque testari non erubescit Monavius, Medicus Cæsareus, *epist. à Scholtio collect. 225. & 227.*) cum tamen nos in hac peste innumeros, qui illas curiosissimè gestabant, contagionis labe infectos & mortuos fuisse, noverimus. Harum ex arsenico placentularum fastosum encomium describunt, Georgius Agricola, Montuus, Fallopius, Ioannes Pistorius, Ludovicus Mercatus, Lacuna, Saracenus, Petrus Monavius, Ioannes Bickerus, Vidus Vidius, Ioannes Baptista Theodosius, Crollius, David Herlicius, Petrus Paw, Quercetanus, Follinus, Hildanus, aliique plurimi: imò Ioannes Rhenanus, qui omnium perfectissimum amuletum dare voluit, hoc sequens non solum ad pestilens contagium, sed etiam ad alias malignas cœlestes impressiones avertendas, summopere commendat:

℞. *Pulveris bufonum exsiccatorum, unc.* ij.
arsenici crystallini,
citrini, ana unc. ſ.
mercurii sublimati,
farinæ tritici,
radicum dictamni, vel tormentillæ,
ana drach. iij.
croci,
hyacinthi,
smaragdi, ana scrup. j.
Pulverisentur subtilissimè, ac cum mucagine tragacanthæ, aquâ rosaceâ extractâ, fiat massa, è qua formentur pastilli, de collo suspendendi.

Vt huic compositioni adversus cœlestes impressiones major efficacia adsit, jubet ex tenui chalybis lamina formari capsulas cordis figuram referentes, ut istius massæ drach. *j. ſ.* recipere possint: in istis capsulis, ubi Luna caput Draconis attigerit, insculpere jubet signum serpentis instar cochleæ sese in gyrum volventis: in altera parte, Luna in Scorpione existente, formam scorpionis insculpit, & statim, Luna in eodem signo adhuc existente, capsulam illam replet massâ prædictâ, eamque siccatam cordis regioni applicat. Profectò non piget tantum, verum etiam pudet, tot doctissimorum virorum somnia hic in medium proferre, qui omnia venena & venenata tempore pestilenti fugere jubentes, ipsamet omnium pessima venena circumferre jubent ad præservationem, haud secus ac si ex deleteriis venenis, cordi calorique nativo infensissimis, aliquid boni sperandum sit, aut magnetica qualitas iis insit, qua alia venena ad se trahant, nec suas malignissimas qualitates corporibus communicent. Mirari sanè licet, quomodo tot præclarissimi Medici eò non tantum seducti fuerint, sed jam tot seculis isti errori pertinaciter inhæserint, ut venenata illa amuleta homines à pestilenti veneno præservare posse crediderint. Non sine ratione istius opinionis sectatoribus se opponunt, Hercules Saxonia, Erastus, Augenius, Hennemannus Reysing, Martinus Mollerus, Gregorius Horstius, Laurentius Heylandus, Gerardus Columba, aliique plures, qui omnes venena hæc nostræ naturæ esse adversissima, eaque non tantum non à peste præservare, sed maximum damnum inferre posse, docent. Verum ut ipsius rei veritatem clarius perscrutemur, audiendum etiam qua ratione venenata hæc, & pleraque ex arsenico confecta amuleta, prodesse putentur. Iordanus, Antonius Portus, Petrus Salius, aliique, discedunt in Paracelsi sententiam,

qui illa prodesse statuit à veneni similitudine, cujus ratione illa internum pestilens venenum ad se trahunt & dissipant. Alii exsiccativa qualitate illa conducere, & humores pravos ac venenatos siccando absumere credunt. Alii, cum Simone Simoneo, illa venenum pestilens occulta qualitate extinguere tradunt. Alii, cum Theodosio, putant, per talia amuleta cor venenis assuefieri, atque ob illam consuetudinem à veneno pestilenti minus lædi posse. Alii, cum Ioanne Heurnio, existimant illa hac ratione prodesse, quod cor veneni qualitatem persentiscens, sese contrahat, ac proinde ejus systole fortior fiat diastole, atque eo modo validius à se expellat quam attrahat. Alii simpliciter experientiæ hac in parte credendum esse arbitrantur, quæ jam à longo tempore docuit, hujusmodi amuleta conducere ad præservationem. Nos ad omnes has plurimum discrepantes sententias breviter respondemus, nullam earum valere ad dictæ opinionis confirmationem. Nam si amuleti venenum ratione similitudinis ab interioribus partibus ad se foras trahat venenum pestilens, quare non venenum pestilens ob eandem similitudinem introrsum ad cor trahit venenositatem amuleti, præsertim in peste correptis, in quibus pestilens venenum longè efficacius est altero? Si venenata amuleta conducant exsiccatione, tunc araneus, Mercurius vivus, bufo, & similia, nihil saltem proderunt: ad hæc, tunc alia quælibet calida & multum exsiccantia eatenus conducerent, quod tamen negat experientia. Si occulta qualitate extinguant venenum pestilens, quare non æque naribus admoventur, quam pectori? quare non iisdem etiam suffiuntur domus ad aëris correctionem? quare talia per os non exhibentur? Si cor hoc modo venenis assuefiat, ita ut postea à veneno pestilenti minus lædi possit; quare ipsum cor, antequam illam consuetudinem contraxit, ab amuleti veneno non extinguitur? Si cor veneni malignitatem sentiens, se contrahat, & majorem systolem quam diastolem faciat, an non illa operatio satis ostendit, venenatum amuletum cordi esse inimicissimum, & paulatim temporis tractu magnam noxam ipsi inde exspectandam esse? Nihil etiam ad rem facit quorumdam effugium, dicentium, etsi arsenicalia amuleta damnum aliquod inferre posse videantur, nihil tamen mali expectandum esse à Mercurio vivo, araneis, & bufonibus, utpote quæ nullam adurentem qualitatem habent. Dico, nihil etiam boni ab his expectari, sed multa mala metui posse. Nam hydrargyrum non convenit, quia frigidum existens, poros condensando, fuliginum putridarum exhalationem prohibet, quibus in corde accensis excitatur febris, ipsumque cor debilitatur, atque sic minus resistit futuro imminentique veneno. Ab araneis magnum periculum impendere, docet illud quod de araneis in Vasconia refert Scaliger, *Exercit.* 186. qui calcati per calceorum soleas transmittunt venenum. Quanto facilius ergo per crepaturam nucis illud cordi propinquo communicabunt? Adde, quod tanta venenositate præditi sint, ut Nicolaus Florentinus, *Sermon.* 4. *tract.* 4. *cap.* 23. referat, à fumo aranei combusti quendam Leobardum Florentiæ pene occisum fuisse; ibidemque Florentiæ cœnobium monachorum veneno infectum esse, quod araneus niger in ollam decidisset dum jusculа coquerentur: & Mercurialis tradat, in monasterio Eremitanorum multos monachos peremptos fuisse potu vini in quo araneus extinctus fuerat. Bufones quoque suspectos & metuendos esse, ob magnam virulentiam,

tiam, liquet ex historiis variorum. Antonius Mizaldus, *memorab. cent.* 1. *aphor.* 1. *& in Hort. Medic.* nec non Paræus, *de venen. cap.* 24. referunt exempla eorum, qui gustatis tantum herbis à bufone contactis, extincti sunt. Bufones anhelitu alios lædere, auctor est Aetius, *detrab.* 4. *serm.* 1. *cap.* 63. Cannam, cum cujus inferiore parte rubeta transfixa fuerat, superiore parte manibus arreptam, quendam veneno infecisse, scribit Ferdinandus Ponzettus, *de Venen. lib.* 3. *cap.* 12. & simile quoque refert Ardoynus, *lib.* 4. *de Venen. cap.* 7. Si venenum bufonis per baculum usque ad manum transmitti possit, quanto magis, si bufo cordis regioni admoveatur, eidem etiam communicabitur? Ex quibus satis manifestum est, nullis solidis & veris, imò ne quidem verisimilibus rationibus confirmari posse, amuleta venenata ullo modo conducere ad præservationem à peste, & absque periculo gestari posse. Quantum ad experientiam, cui hac in parte fidem adhibendam esse arbitrantur, profectò illa ad defensionem dictæ opinionis nihil facit, sed è contra illam omnino evertit. *Primo* enim illos qui ista amuleta gestant, ab iis præservari, certò dici nequit, quia multi eorum per se, seu ratione nativi temperamenti non habent aptam dispositionem ad pestem, atque etiam non inficerentur, licet illa amuleta non gestarent. *Secundò*, cum plurimi eorum qui amuleta ista de collo pendula ferunt, iis non satis confidant, quotidie variis utuntur antidotis internis, quibus illorum præservatio potius quam amuletis adscribenda est. *Tertiò*, quia non tantum in hac nostra lue, verum etiam in aliis pestibus, sæpe visum fuit amuleta hæc nihil profuisse. Sic testantur, Cornelius Gemma, *de curat. bubon. pest.* & Hercules Saxonia, *lib. de plica*, *cap.* 52. se certò scire, cum in pestilentia Patavina, anno 1576, Hieronymus Capivaccius multis hæc adhibuisset, nihil egregii præstitisse. Nos in nostra peste vidimus indiscriminatim æque mortuos fuisse illos qui ista gestabant, atque alios qui illa contemnebant. *Quartò*, quia non tantum illa non conducere, verum lethales noxas à venenatis amuletis multoties induci, docet usus, idque plurimorum testimoniis constat. Sic Crato, *epist.* 168. *ad Monavium*, inquit: *Vera tibi narro, N. ex gestatione arsenicalis sacculi adeo debilitatum, & in pectore exulceratum fuisse, ut cum magna indignatione sacculum abjecerit.* Ita quoque Massaria, *lib.* 2. *de peste*, refert quendam Iurisconsultum, tempore pestis sacculum ex arsenico gestantem, cum aliquando concitatiore motu incaluisset circa cordis regionem, incidisse in febrem vehementem ac periculosissimam, à qua cum magna difficultate servatus fuit. Sic etiam Franciscus Alphanus, Medicus Salernensis, testatur juvenem quendam amuleto ex arsenico munitum, in sphæristerio pilæ lusu defatigatum corruisse, & confestim occubuisse. Alia varia incommoda à venenatorum amuletorum gestatione inducta, se quoque vidisse testatur Zacutus Lusitanus, *lib.* 3. *Prax. admir. observ.* 45. & *Histor. Medic. lib.* 2. *hist.* 89. His accedat quoque testimonium nostrum, qui in hac peste infelices successus horum amuletorum (quæ ex arsenico parata Gerardus Busæus Pharmacopæus, & Adolphus Fildar Chirurgus, quibuscunque satis magno pretio divendebant) non semel observavimus: quippe in aliquibus ab eorum contactu pustulas nigras dolorificas in pectore excitatas, & quasi cauterio potentiali inustas (quæ non erant à veneno pestilenti foras attracto, ut illi venditores populo persuadebant, sed à corro-

corrodente ac caustica arsenici qualitate) fuisse: in nonnullis illa tantam cordis angustiam & debilitatem induxisse vidimus, ac si venenum per os assumptum fuisset, (inter varios conspectos tales casus, hujus rei duas annotavimus historias libro quarto, historia 44. & 99.) à quibus malis ægri assumptione antidoti, & amuleti abjectione rursus liberati sunt. Cum itaque neque ratio, neque experientia prædictæ opinioni ullo modo faveat, sed utraque damnosum usum venenatorum amuletorum demonstret, explodenda jam tandem erunt tot seculis receptissima quidem, sed maximè fallacia, periculosa, & noxia illa venenata amuleta, atque alia potius alexiteria certiora, non suspecta, sed longo usu probata, in usum vocanda erunt.

II. Multa inania amuleta timor, multa fallacia & superstitiosa excogitavit avaritia. Illa maximè à Medicis timidis inventa sunt, ut hominibus inservirent consolationi, dum ipsi auxiliatores fugitivi essent. Hæc ab avaris quibusdam Medicis & circulatoribus eum in finem maximè concinnata sunt, ut si non venenum pestilens, saltem loculorum nummos evacuarent, quorum talibus major solet esse cura, quam sanitatis aliorum. *Priores*, ut auxilii vanitas magis lateret, amuleta sua investierunt aliqua fucata verisimili ratione, imprimis ab astrorum influxibus desumpta, atque in eum finem iis sigilla, figuras, & certa signa insculpserunt, cum sidera hoc illove modo simul miscentur. Tale est Xenexton Paracelsi, quod ab una parte serpentem in gyrum convolutum, ab altera scorpionem certo quodam tempore insculptum habet: Tale est etiam sigillum id Regum Persarum, cujus meminerunt Petrus Aponensis & Hollerius *lib. de Pest.* & innumera alia, astrologica aliqua verisimilitudine exornata amuleta. *Posteriores*, ut dolum occultarent, alii gestanda nomina ineffabilia, & scripta meris stipata vanitatibus, verbis quoque non significativis polluta, proposuerunt, quibus interdum versiculum aliquem ex Sacris literis adjunxerunt. Alii radices aut herbas ignotas, lapides, animalium longè petitorum particulas, aliaque nonnulla (quæ ex Syria, Ægypto, vel à monte Olivarum, aut à Pirenæi montis cacumine, aliove longinquo & incognito loco deportata esse ferunt) summis ac divinis laudibus extulerunt. Alii figuras, lineas, characteres, verba, numerorum typos, aliaque, sub Pythagoræ, Salomonis, alteriusve nomine commendarunt. Huic posteriorum ordini non male etiam annumerari possunt multi avari sacrificuli & monachi, malè religiosi appellati, qui argenteo magis quam spirituali lucro inhiantes, passim scedulas benedictas, imagines, sanctorum reliquias, aliaque similia hominibus, turpi superstitione effascinatis, ex collo suspenderunt. Verum omnia hæc media infida sunt, nugacia, illicita, ac penitus abominanda, quæ hominum mentes à divina confidentia ad res inanes ac frivolas divertunt.

III. Amuleta naturalia, quamvis plurima exiguas vires emittant, vel saltem non tantas habeant, quantas varii illis adscribunt, quia tamen ratio docet, illas aliquo modo prodesse, nec unquam nocere posse, præter naturales suas quas habent vires, eatenus quoque utilia sunt, quod multis animositatem, spem, & aliqualem fiduciam persuadeant, metumque ac terrorem, in pestilenti constitutione maximè noxium, auferant. Quale hoc modo subinde concinnavimus:

℞. *Rad. angelicæ drach.* ij.
ostrutii,

zedoariæ,
helenii, ana drach. j.
pæoniæ maris drach. j. ſ.
ſuccini flavi drach. iij. ſ.
foliorum lauri drach. j.
ſubtiliter pulveriſata miſceantur cum mucagine tragacanthæ in aqua roſarum extracta, fiatque maſſa, è qua formentur paſtilli magnitudinis daleri imperialis, qui exſiccati de collo ſuſpendantur.

Gregorius Horſtius, *lib.* 2. *part.* 2. *obſerv.* 28. & Io. Capellanus, Regis Franciſci Medicus, *Conſil. de peſte*, hoc ſequens ſimili modo componunt, quod tamen ob ſuaveolentiam (quam noxiam eſſe, *præcedente cap.* 5. *in ipſo text. & annot.* 9. docuimus) minus nobis probatur:

℞. *Benzoini,*
Storacis calam. ana unc. j. ſ.
ladani bene olentis unc. iiij.
cortic. citri drach. ij. *ſcrup.* ij.
ſantali citrini,
majoranæ,
roſmarini, ana drach. j. *ſcrup.* j.
olei cinnamomi gut. XVI.
macis, gut. xxiiij.
Cum mucagine tragacanthæ fiat maſſa, è qua formentur paſtilli drach. iij.

IV. Avicenna, Aloyſius Mundella, & Marſilius, probant ſmaragdum de collo ſuſpenſum, ut nudum pectus contingat. Dodonæus jubet geſtare lapides pretioſos, (quales ſunt rubini, ſapphiri, &c.) ſed imprimis hyacinthum experientia ſibi notum eſſe teſtatur: quem etiam laudant, Lonicerus, Gerardus Bergenſis, Anſelmus Bootius, & Io. Fragoſus. Ioannes Baptiſta ab Helmont, *in Tumulo Peſtis*, ſummopere commendat Sapphirum ſaturato colore cœruleum, & Hyacinthum fulvo colore prægnantem, ſed tamen ſapphirum præfert hyacintho; quia in Sacerdotis pectorali olim ſapphirus, non verò hyacinthus fuiſſe legitur. Idem *ibid.* etiam maximis laudibus extollit ſuccinum præſervationis gratia geſtatum, atque illud multum prodeſſe poſſe, rationibus & experientiâ docet: illud etiam plurimum laudat Bernhardus Croneburgius, *lib. de peſte.*

V. Valleſius, *tract. de epidem. cap.* 19. etiam jubet ſpongiam, vel linteum aceto intinctum ſæpius naribus admovere: quod conſilium quoque probat Iacobus Horſtius, & à nobis quoque comprobatur.

VI. Duncanus Liddelius, *lib.* 3. *de febr. cap.* 5. tale linimentum naribus, temporibus, carpis, & regioni cordis illinendum præſcribit:

℞. *olei nucis moſcatæ expreſſi, drach.* ij.
olei ſem. angelicæ,
ſem. ruthæ,
cort. citri, ana gut. v.
olei cinnamomi, gut. j.
gariophyllorum, gut. ij.
theriacæ drach. j.
moſchi,
ambræ, ana gr. ij.
miſce, fiat balſamum.

Georgius Magirus, *in ſuo Germanico libello de peſt.* hoc unguentum ad eandem intentionem commendat:

℞. *olei nucis moſcatæ expreſſi, drach.* j. ſ.
majoranæ diſtil. gut. vj.
myrrhæ,
ſuccini, ana gut. iij.
theriacæ ſcrup. j.
extracti ligni aloës ſcrup. ſ.
moſchi,
ambræ, ana gr. iiij.
aquæ vitæ q. ſ.
fiat unguentum.

Verum hæc ſuaveolentia nobis diſplicent, propter rationes *cap.* 5. allatas.

Multi tanquam præstantissimum præservativum extollunt operosum illud antidotale oleum Matthioli, quod *in præfatione lib. 6. in Dioscor.* describit, & adversus omnia lethalissima venena (exceptis erodentibus,) ab experientia commendat, si nempe pulsibus temporum, manuum, ac pedum, ut & extimæ cordis parti ad sinistram mammillam illinatur, singulis tribus horis repetita illinitione. Alii maximi faciunt oleum Ludovici de Leonibus, summi Practici Bononiæ, cujus hanc descriptionem, acceptis mille ducatis aureis Vngaricis, Matthiæ, Vngariæ Regi, dedit.

℞. *olei terebinthinæ*,
laurini,
abietis, *ana lib.* ſ.
gummi elemni, *unc.* iij.
hederæ, *unc.* j. ſ.
thuris, *unc.* ij.
opoponacis unc. j.
resinæ pini,
picis navalis, *ana unc.* ſ.
mastiches,
myrrhæ,
ladani,
sagapeni,
castorei, *ana unc.* ij. ſ.
galangæ,
cinnamomi,
gariophyllorum,
nucis moscatæ,
cubebarum,
zedoariæ ana unc. j.
Terantur terenda, *& in vase vitreo ponantur*, *stent per mensem in putrefactione*, *postea lento igne distillentur.*

Hoc oleo non solum cor præservationis gratia inungi præcipit, sed si aliquod pestis signum appareat, ad curationem etiam pulsus temporum, brachiorum, ac pedum. Alii mirè extollunt hoc oleum Brasavolæ:

℞. *olei antiquissimi*, *lib.* v.
terebinthinæ opt. unc. vj.
euphorbii,
castorei, *ana drach.* j.
lumbricorum terrest. M. j.
bulliant in olla plena aqua per sex horas, *deinde exprimantur. Oleo colato ferventi injiciantur*
scorpiones vivi no. 180.
viperæ femellæ, *integræ*, n°. ij.
bulliant in vase duplici per horas septem, *postea insolentur sub canicula in vase vitreo obturato*, *per decem vel plures dies*: *deinde addantur*,
zeduariæ,
tormentillæ,
gentianæ,
dictamni albi,
aristolochiæ rotundæ,
rhabarbari, *ana unc.* j.
florum altheæ,
hyperici,
ebuli,
rosmarini, *ana* M. j.
theriacæ,
mithridatii, *ana unc.* ſ.
Tritis terendis misceantur omnia, *& in clauso vase vitreo in fimo equino recondantur per tres menses*, *deinde fiat colatura*, *quæ ad usum servetur.*

Dicunt hoc oleo pectori & pulsibus temporum, brachiorum, ac pedum inuncto, quendam capite damnatum, cui venenum exhibitum erat, servatum fuisse: qualem experientiam de suo oleo etiam sumptam fuisse, refert Matthiolus.

CAP. XII. *De meo ipsius vivendi modo.*

QVemadmodum *Regis ad exemplum totus componitur orbis*, sic in pestilenti constitutione omnes homines, subitaneam mortem metuentes, oculos in Medicos conjicere, suamque vitam ad illorum vivendi formam instituere desiderant, ut æquali cum ipsis modo præmuniti, horrenda truculentissimi tyranni spicula melius à se deflectere queant. Durante hac peste mirabantur multi, quomodo fieri posset, ut ego, qui quaslibet ædes infectas, & omnes ægrotos indiscriminatim invisebam, à tanta malignitatis & contagii violentia non læderer, ac proinde meum vivendi ordinem plurimi diligentissimè considerabant: qui ut omnibus cognitus esse possit, eundem hoc capite describam. Omnes animi vehementes motus, quantum poteram, inhibebam ac fugiebam, intrepidus planè vivebam, nec pericula, nec mortem, nec aliud quippiam timens: mihi eodem redibat, ædesne infectas, an non infectas adirem, pestiferosne an alios ægrotos inviserem; æque libenter pauperibus gratis, quam divitibus mercede inserviebam. Nec terrori, nec iræ, nec mœrori locum concedebam. Si fortè me ipsum aliquo modo contristatum perciperem (quod tristi illo tempore, quo in toto Noviomago nulla, quod scio, domus à peste immunis remansit, interdum fieri non erat alienum) tunc tribus quatuorve vini haustibus assumptis cor exhilarabam, atque ita citissimè omnem melancholicum luctum fugabam. Quamvis somnum diurnum aliis plerisque dissuaderem, cum tamen mihi ob ægrotorum invisendorum multitudinem ne nocte quidem ad lubitum & necessitatem requiescere permitteretur, & continuis deambulationibus vehementer delassarer, de die, nempe post prandium (quo tempore id optimè licebat propter pauciora negotia) per horam unam necessariò dormire cogebar. In victu utebar cibis euchymis & facilis digestionis, studiosissimè abstinendo ab iis quos aliis noxios fuisse animadverteram, quales erant, carnes porcinæ, haleces, &c. Potus mihi erat cerevisia Noviomagensis ordinaria, ut & vinum album tenue vel mediocre, quo interdum usque ad hilaritatem, nunquam ad ebrietatem utebar. Alvum non fluidam, sed ita liberam servabam, ut eandem semel aut bis de die exonerarem. Cubitum iturus semel aut bis in septimana deglutiebam unam vel alteram pilulam ex antipestilentialibus nostris, quas supra, *cap.* 9. descripsimus. Manè inter horam quartam & quintam ægros invisurus, nihil omnino assumere poteram (quod tamen ipsemet valde improbabam) nec cibi, nec potus, nec medicamenti, sed ad omnia nauseabam, ac proinde præmissis piis precibus, me meamque sanitatem Deo Opt. Max. commendabam, & solum-

modo aliquot grana cardamomi minoris masticando, jejunus primos ægros invisebam usque ad horam sextam, præter propter. Tunc vel theriacæ, vel diascordii pauxillum, vel corticem aurantiorum conditum, vel ut plurimum radicum helenii conditarum tria quatuorve frustula comedebam. Post horam septimam, vel circa octavam frustum panis cum butyro & caseo ovillo viridi jentabam, superbibendo haustum cerevisiæ. Inter octavam & nonam sæpe quidem, sed tamen non quotidie, data occasione, haustum vini absinthitis bibebam. Circa decimam; si per otium liceret, fistulam unam tabaci exsugebam: statim post prandium duas tresve fistulas, nec pauciores post cœnam: sæpe etiam intermediis horis post meridiem, hic illic ubi occasio dabatur, adhuc duas tresve fistulas sumebam. Si verò ab ægrorum vel ædium infectarum fœtore me vel tantillum alteratum sentirem, statim postpositis omnibus negotiis quantumvis necessariis, qualicumque diei hora foret, duarum triumve tabaci fistularum fumum suctione trahebam: nam, ut verum fatear, tabacum pro primario præservativo in peste semper habui, & re vera tale esse, non sola ratione ductus, sed experientia edoctus, comperi; neque aliud melius pro ordinario usu hactenus inventum fuisse existimo, dummodo illud sit melioris notæ, ex maturioribus foliis in funes coactum. Quapropter ego solo tabaco contentus, nullis aliis suffumigiis, morsellis odoratis, similibusve utebar: eaque causa fuit, quod durante hac maligna constitutione, istius nobilissimæ herbæ bonam quantitatem consumpserim, cujus tamen usum postea rursus dereliqui, nolens naturam meam illi nimis assuescere, ne tandem ejus laudabilem usum in detestandum abusum converterem, quemadmodum illud hodie in plerisque fieri animadvertimus.

Atque hæc hactenus de Præservatione.

LIBER TERTIVS.

De Curatione pestis.

Cap. I. *De Curatione in genere.*

PEstis certam medendi formam præscribere haud facile est, propterea quod divini hujus morbi naturam (1.) humani ingenii acumen non satis perspiciat: hæcque causa est, quod in pestis curatione semper plurimum hallucinati fuerint omnes Medici, dubii causarum, dubii remediorum. Hinc etiam, nec à majoribus nostris viris sagacissimis, nec à neotericis quantumvis in arte Medica versatis, hactenus ullum certum antipestiale remedium, ullum proprium venenatæ hujus perniciei alexiterium inventum fuit: semper ad cardiaca, quæ cor tuentur ac roborant, ut & ad communia venenorum alexipharmaca (2.) concursum est: è quibus etiam in hac peste primaria nostra subsidia dimanarunt, additis simul etiam aliis generalibus addi consuetis & necessariis. Post imploratam igitur divinam opem, pestis curationem deprompsimus è triplici Medico fonte, diæta, chirurgia, & pharmacia, de quibus in sequentibus singulatim acturi sumus.

ANNOTATIONES.

I. VErè & bene cecinit Poëta:

Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
Ille metus omnes, & inexorabile fatum,
Subjiciet pedibus, strepitumque Acherontis avari.

Sic etiam, si veneni pestilentis natura unquam verè cognosci potuisset, procul dubio etiam remedium ex opposito ei contrarium inventum fuisset: verum & cognitio naturæ atque essentiæ pestis, & ejusdem certum remedium, summi Dei consilio hactenus mortalibus denegata fuisse videntur: *Fortè non placet Deo* (inquit Gesnerus *lib. 1. Epist. Medic. 64.*) *ut contra flagellum peccatis nostris debitum, ullum certum præsidium habeamus.* Quapropter bene & Christianè loquuntur, qui dicunt verum pestis alexicacum penes illum adhuc latere, qui flagelli hujus immissionem & aversionem sibi soli reservare voluit.

II. Animadverterunt Medici causam pestis esse venenum, atque hinc, ab effectuum aliqua similitudine, alii illud assimilarunt veneno napellino, alii arsenicali, alii aliis venenis; & quamvis incerti essent in quonam consisteret vera essentia istius veneni, tamen, ut pestem certius curarent, plurimorum venenorum antidota simul miscuerunt: atque ea ratione multa egregia ad pestem inventa sunt remedia, etsi verum specificum adhuc lateat. Hinc etiam Gocle-

Goclenius, in Λοιμογραφίᾳ, inquit: *Certum est multa præclara quidem, usuque & experientia comprobata haberi remedia pestifero veneno antipathetica, sed specificum, & quod totius substantia suæ viribus ei advertetur, à nemine adhuc monstratum vidi.* Plura hac de re videantur *lib. 2. cap.* 10. *annot.* 1.

CAP. II. *De diæta pestiferorum.*

QVamvis in curatione pestis, in qua magnum periculum est in mora, pharmacia necessario diætam antecedere debeat, nos tamen hanc illi hic præponemus, ut vulgarem ordinem, qui in curatione aliorum morborum teneri solet, etiam servemus. In cubiculis, in quibus decumbebant ægri, jussimus nitorem servari, & aërem emendari, eo modo quem descripsimus *lib. 2. cap.* 5. Somnum ante promotos sudores in totum prohibuimus, & postea tantum moderatum vel breviorem laudavimus. Motus magnos animi & corporis fugere jussimus. Alvi excretiones non promovimus medicamentis ante morbi declinationem. Quantum ad reliquam victus partem, quæ in assumptis consistit, etsi pestis ut plurimum febrem comitem habeat, quæ febris ratione caloris & siccitatis diætam humectantem (secundum communem Medicorum opinionem) requirere solet; attamen simpliciter humectans diæta nobis in hac peste non admodum convenire videbatur, quia non tam caloris febrilis, quam pestiferæ malignitatis ratio habenda erat; hæc enim ab ipso morbi principio totam curationem ad se trahebat, eâque neglectâ præsens periculum imminebat. Quapropter nos omnibus cibis & potibus etiam talia admiscuimus, quæ simul cor tueri ac roborare, & venenatæ malignitati resistere possent, quamvis illa etiam modicè exsiccarent, dummodo vel leniter refrigerarent, vel saltem in calore non nimis excellerent, atque hoc modo cibariis etiam alexipharmacam aliquam vim indidimus. Prohibitis primò piscibus, omnibusque aliis salsis, acribus, multum calidis, & facile corruptibilibus, ac mali nutrimenti cibis, præscripsimus cibos euchymos & facilis digestionis, ut plurimum liquidos (assatis enim & siccioribus difficulter vescuntur ægri) ex jusculis caponum, pullorum, gallinarum, perdicum, carnis agninæ, vel vervecinæ, aut vitulinæ, quæ cum acetosa, pimpenella, boragine, melissa, radicibus petroselini, fructu ribesiorum rubrorum, cerasis morellis, pomis citriis, aurantiis, cydoniis, aliisque similibus, cocta erant. In condimentis etiam laudavimus succum citri, acetum vini simplex, vel potius rosaceum, sambucinum, vel calendulatum; omnibusque cibis aliquid acidi admiscuimus, ut dejectus ægrorum appetitus magis excitari, & putredo melius coërceri posset. Cibos quidem paulo copiosiores, quam in aliis acutissimis morbis fieri solet, obtu-

obtulimus, ut vires servari possent. Verumtamen primis duobus tribusve diebus ad eosdem assumendos non valde impulimus, & ægros his diebus post cibos assumptos se multò pejus habuisse observavimus, eo quod natura, quæ in principio ad sudores impellenda erat, ciborum coctione impedita, à necessario sudandi opere avocabatur. Sequentibus autem diebus (1.) corde sudoriferorum alexicacorum usu aliquantum allevato, ægris, etiam nolentibus (nempe ter quaterve de die) parum cibi liquidi dedimus, ut vires labascentes reficerentur. Si verò ægrorum debilitas ciborum assumptionem impediret, talia præparavimus quæ exigua quantitate multum nutrire possent. Interdum carnem (2.) vitulinam aut vervecinam, vel capum, aut gallinam carnosam, in veru assatam contundi, ac in torculari fortiter exprimi curavimus, cui succo expresso aliquantum succi citri recentis, una cum alicujus pulveris cardiaci & antidotalis boni saporis tantillo, admiscuimus, ejusque aliquoties de die cohleare unum aut alterum exhibuimus. In eundem usum multoties gelatinam hac fere forma confecimus:

℞. *Gallinam, aut pullum carnosum, vel caponem juvenem, abjectis intraneis bene mundatum, & cum aceto rosaceo vel sambucino lotum, conscindatur una cum ossibus in minutas partes, & imponatur cantharo lapideo vitreato, angustioris orificii, addendo carnis vitulinæ musculosæ, similiter conscissæ, lib.* ſ. *(subinde quoque perdicem, aut passeres, vel alaudas aliquot addidimus) pomum citri (3.) unum (si parva fuerint, sumenda duo) in particulas una cum cortice conscissum, conservæ rosarum rubrarum, unc.* ij. *cinnamomi electi drach.* ij. *vel* iij. *vini Rhenani unc.* v. *vel sex, his immissis cantharus exactissimè firmo operculo obturetur, & coquatur in balneo sex septemve horis: deinde totum effundatur super mappam mundam, ex eoque omnis succus fortiter contorquendo exprimatur, a quo frigefacto postea omnis pinguedo auferatur, & fit gelatina.*

Hujus gelatinæ aliquoties de die dabam pauca cochlearia ad ignem liquefacta, vel sola, vel cum pauxillo alterius jusculi tenuis & succo citri. Hujusmodi autem cibis, neque theriacam, neque aliud quid gustui ingratum admiscuimus, ne hoc modo ægri à cibis nimium absterrerentur. Sitim magnam diu perferre omnino prohibuimus: plerisque pro potu dedimus cerevisiam tenuem (hæc enim est instar decocti hordei fermentati) vel solam, vel admistis aliquot olei sulphuris, aut vitrioli guttulis: aliis decoctum hordei simplex cum succo citri ad gratum saporem: aliis julebos refrigerantes ac malignitati resistentes, ex aquis stillatitiis acetosæ, cardui bened. scabiosæ, cichorei, boraginis, cum succo citri, & syrupo granatorum acidorum, vel de acetositate citri, vel rob ribesiorum rubr. oleo sulphuris,

phuris, aut vitrioli paratos: Aliis aquam fontanam (4.) purissimam solam, vel cum pauco succi citri concessimus: Aliis ex modo dictis coctas potiones gratissimas confici curavimus. (5.) Si magnus ardor non adesset, ægris delicatiusculis valde debilibus, & vino assuetis, etiam vinum (6.) album tenue, cum aqua fontana aut succo citri dilutum, modica quantitate concessimus. Nonnullis hujusmodi potum gratum confecimus:

℞. *Poma citri succo plena* n°. iij. *conscindantur una cum cortice in particulas, ac vitro impositis affundatur aquæ fontanæ, rosarum, ana lib.* ſ. *vini albi tenuis lib.* j. *sacchari albissimi, vel syrupi limonum, parum, ad levem dulcedinem, misceantur pro potu.*

Omnis potus, cui vinum admistum erat, moderatum tantum usum ægris debilibus injunximus. Sitim nimiam sæpe fallere jussimus cum frustulo pomi citri in ore detento, aut masticato; vel cum pulpæ tamarindorum pauxillo; vel cum foliis sedi majoris, quæ detractâ exteriore pelliculâ, & aquæ frigidæ immacerata, linguæ imponebantur. Si lingua valde sicca & arida esset, os sæpissime lavare jussimus cum sola aqua fontana, quæ hoc in casu multum proderat: huic nonnulli addebant acetum, sed minus bene, propterea quod acetum per se exsiccet, & linguam aridiorem faciat, ac paulo, post lotionem, sitim majorem excitet. Alii etiam sero lactis acido os colluebant.

ANNOTATIONES.

I. CVm in peste spiritus vitales admodum corrumpantur & dissipentur, post usum sudoriferorum (quæ omnibus posthabitis, in principio morbi aliquoties sunt exhibenda) liberaliore, euchymo, & cardiaco victu ægri alendi sunt. Sic quoque Avicenna & Rhazes, cibis affatim nutrientibus, acidis omnibus, ne concidat appetentia, peste correptos reficere, imò invitos ad cibum capiendum cogere jubent. Etiam scribit Avicenna, suo tempore à peste tantum evasisse illos, qui viriliter edebant & bibebant: quod ipsum à se quoque observatum scribit Hippocrates, *lib. de attenuante victu in epidemicis.* Refert quoque Galenus, in constitutione quadam maligna eos duntaxat evasisse qui multum cibi sumpserant. Verum huic sententiæ videtur repugnare Hippocrates, 1. *aphoris.* 7. qui in morbis acutis victum tenuem instituere jubet. Dico, eundem Hippocratem, 1. *aphoris.* 9. expressis verbis jubere, ut consideretur, anne æger cum tali victu usque ad vigorem morbi pervenire possit; quod si virium lapsus ante statum futurus animadvertatur, vel metuatur, (quod in peste citissimè fieri solet) ut tunc copiosiore alimento restaurentur. Hac quoque de causa Galenus in accessionibus febrium, si syncope metueretur, cibum porrigebat. De talibus morbis etiam loquitur Hippocrates, 1. *aphoris.* 5. dum inquit: *In tenui victu ægri delinquunt, quo fit ut magis lædantur,*

dantur; quicunque enim error committitur, major in tenui fit, quam in paulo pleniore victu. Item aphorismo præcedenti: *Victus tenuis atque exquisitus, in morbis quidem longis semper, in acutis verò, ubi non convenit, periculosus.* At pestis est morbus acutus, in quo talis victus non convenit.

II. Avenzoar peste laborantibus carnium usum prohibet; quod intelligendum est de ipsa carnium substantia, quam non nisi robustis quibusdam, idque non ante morbi declinationem, tuto dari posse, ipsa ventriculi concoctrix facultas debilitata satis docet. Iusculis autem & succis carnium libere uti licet.

III. Adversus venena pomis citreis maxima alexipharmaca vis inest, quod Athenæus confirmat historia cujusdam hominis in Ægypto, qui morte damnatus, aspidum, serpentum, aliarumve similium venenatarum bestiarum tyrannidi exponendus erat: huic, cum ad supplicium duceretur, muliercula quædam commiseratione ducta, citria poma ad refectionem, & sitim compescendam, obtulit, quibus reus comestis, nihil à lethalibus virulentarum bestiarum ictibus noxæ persensit. Præter Athenæum, omnes etiam Medici unanimiter antidotalem citreorum vim attestantur & extollunt, eaque in peste plurimum prodesse, ab experientia docent, Matthiolus, Daniel Mylius, Augenius, Fumanellus, Montagnana, Mizaldus, Monardes, Mindererus, aliique. Virgilius, 2. *Georg.* antidotalem citrei vim his versibus exprimit:

Media fert tristeis succos, tardumque saporem
Felicis mali, quo non præsentius ullum,
Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.

Omnes autem mali citrei partes antidotalem vim obtinent, nempe succus, semen & cortex, imprimis autem exterior corticis flavedo: ideoque nos tota poma in taleolos dissecta cibis incoquimus, & potibus ordinariis immiscemus, ut iis alexipharmaca vis à tota citri substantia, aciditas & refrigeratio à succo, fragrantia à cortice concilietur.

IV. De aquæ potu litigant Medici, anne tutò peste correptis pro potu concedi possit. Fracastorius judicat aquam simplicem in pestilenti febre non convenire, nisi eadem ardens sit & biliosa. Ejusdem usum quoque damnant, Nicolaus Florentinus, Hercules Saxonia, Montanus, & Mindererus, qui omnes aquam humectando putredinem augere, & per consequens multum nocere existimant. Forestus aquæ potum omnino lethalem esse scribit, idque, *lib. 6. observat.* 23. probat exemplo pagi Schoonderloo, prope Rotterodamum siti, in quo omnes pestiferi, qui ob ingentem febrilem calorem aquam bibissent, intra duos dies mortui sunt. Contra vero Rhazes, *lib. de peste, cap. 7.* aquam frigidam ægris pestiferis porrigit: *Nam frigida*, inquit, *si paulatim absorbeatur, sudorem elicit, & adjuvat foras extrudere superflua ad corporis superficiem.* Hanc quoque laudant, Avicenna, Paulus, Ruffus, Celsus, Aëtius, aliique: imò Mercurialis dicit se expertum esse, hanc multum contulisse. Ad hujus controversiæ decisionem dicimus, Aquæ optimæ usum tutò concedi posse, dummodo non peccetur in nimia quantitate. Dico, *Aquæ optimæ*; id est, claræ, insipidæ, nullo malo sapore vel calore infectæ, qualis est aqua fontana, ex arenaceis vel saxosis montibus erumpens, ut & putealis illa quæ ex simili fundo ascendit. Aquæ verò stagnantes & puteales illæ, quæ è lutosis ac cœnosis puteis emergunt, cum facile, imprimis tempore pestis,

putrescant, corrumpantur, & malignitatem aliquam suscipiant, atque in se contineant, maximè damnosæ sunt; ut & aquæ fluviatiles, in quas tempore pestis omnium urbium in littoribus fluminum sitarum, infecta inquinamenta effluunt & projiciuntur. Atque hujusmodi aquarum stagnantium corruptarum, & fluvialium infectarum usus in causa fuisse potuit, quod in pago Schoonderloo (de quo Forestus loquitur) ubi alias aquas non habent, omnes peste laborantes ab aquæ potu mortui sint; si non violentiæ morbi potius, quam aquæ potui illorum mors adscribenda fuerit. Aquas autem stagnantes facile corrumpi & putrescere, testis est Avenzoar, *lib.* 3. *cap.* 2. ubi sic inquit: *Aquæ mortuæ quæ non moventur, & fæcibus replentur, illæ putrescunt & fœtent, & sunt causa corruptionis aëris & pestilentiæ.* Hinc etiam Ovidius ait:

Et vitium capiunt, ni moveantur, aquæ.

Dico; *Dummodo non peccetur in nimia quantitate:* nam nimia copia, etiam optimæ, aquæ, noxam infert. Quapropter planè rejiciendum est consilium Celsi, Paræi; aliorumque qui frigidam larga manu usque ad satietatem bibere jubent: qui modus, sicut in aliis quibusdam ardentibus utilis, ita in pestiferis damnosissimus existit. Concludimus ergo, moderatum solius aquæ optimæ (qualis Noviomagi est aqua putealis & fontana) usum, peste correptis tutò permitti posse: ac proinde nos in hac peste illam bibere cupientibus, eo modo liberè concessimus, neque ulli unquam nocuisse, observare potuimus; imò contra animadvertimus, alios qualescunque potus ægros sæpe maximè gravasse, iisque anxietates induxisse, cum aquæ simplicis potus nihil tale efficeret, sitim melius extingueret, & ægros alacriores redderet.

V. Duncanus Liddelius, 3. *de febr. cap.* 6. duas potiones gratissimas, hic apprimè convenientes, præscribit, quarum prior hæc est:

℞. *Limaturæ cornu cervi unc.* ß.
santali citrini,
corticum citri,
cinnamomi electi, ana drach. j.
aquæ puræ fontanæ, *lib.* iij.
coquantur lento igne ad tertiæ partis consumptionem, colaturæ admisce,
succi limonum, *unc.* j. ß.
sacchari albi unc. ij. ß.
leviter bulliant, & fiat potio clara.

Posterior sic se habet:

℞. *Aquæ hordei lib.* iij.
aceti vini optimi,
succi acidi citri, ana unc. j. ß.
sacchari unc. iij.
fiat s. art. juleb, cujus aciditas pro voluntate ægri augeri vel imminui potest.

VI. De vini usu, anne conveniat peste correptis, nec ne, acriter disputatur apud Medicos. Multi ob virium dejectionem, syncopen, spirituum oppressionem, aliaque similia mala, concedi debere judicant, quia vinum vires corroborat, spiritus reficit, malignitati, putredini ac corruptioni resistit, & sudorum promotionem adjuvat. Contra alii ob febrem, ejusque ardorem, & inflammationes internas, illud cane pejus & angue fugiendum esse arbitrantur. Ad quæstionis solutionem dicimus, propter magnam debilitatem vel syncopen vini usum permitti posse, dummodo æger non sit valde biliosus, & febris non sit vehementer ardens, neque adsit sopor vel capitis dolor, aut ullum delirii signum, neque visceris alicujus inflammatio: dummodo etiam æger sit vino assuetus, neque sit puer; (nam in his vino curare, non satis tutum, inquit Celsus) dummodo etiam morbus non sit in principio, sed circa statum. Extra hos casus vinum tenue, dilu-

dilutum, & aquosum concedi potest, nam vires citissimè reficit, viscera corroborat, & malignitati resistit. Dicto etiam favet experientia, nam nos multoties vinum in hac peste tali modo tutissimè exhibuimus, non tantum sine damno, verum etiam cum insigni emolumento. Sic quoque Riverius, *lib. de febr. sect. 3. cap. 1.* dicit se peste laborantibus vinum cum felici successu sæpissimè exhibuisse. Et Zacutus Lusitanus, *Prax. admir. lib. 1. observ. 93.* solo vini usu restituit mulierem maligna febre laborantem, & jam fatalem terminum expectantem. De vino adhuc nonnulla videantur, *lib. 2. cap. 6. annot. 14.*

CAP. III. *De auxiliis Chirurgicis.*

AVxilia quæ ad pestis curationem Chirurgia subministrat, varia sunt, præcipuè quando anthraces & bubones curandi occurrunt, de quibus agemus suo loco; hic solummodo dicturi de generalibus chirurgicis auxiliis, nempe Venæsectione, scarificatione, & vesicatoriis. Nos durante hac peste venæsectionem (1.) damnosissimam fuisse animadvertimus, ac proinde venam nullis secuimus, nec sanis, nec ægris, imò vix quidem in aliis morbis, qui venæsectionem exigere videbantur. Illud enim observavimus, si peste correptis vena secaretur, illos ad unum omnes certò & citò obiisse: si aliis morbis laborantibus, his statim post venæsectionem se adjunxisse pestem: si sanis, plurimos eorum, qui illud tentaverant, brevi post peste correptos fuisse. Scarificationibus, (2.) cucurbitulis, & hirudinibus, loco venæsectionis, etiam usi non sumus, sed solis duntaxat vesicatoriis (3.) emunctoriis applicatis.

ANNOTATIONES.

I. IN curatione pestis maximum dubium occurrit de venæsectione, utrum illa conveniat, nec ne: eâque de re maximè discrepantes sunt Medicorum opiniones, & alii hanc, alii illam partem, tanquam pro aris & focis defendunt, ac singuli suam opinionem ita mordicus tenent, validisque rationibus confirmant, ut ne ad unguis quidem latitudinem inde divelli possint: neque his, neque illis gravissimæ auctoritates, & præstantissimorum Medicinæ procerum consentientes sententiæ desunt. Affirmativam partem defendunt, Lud. Mercatus, Trincavellius, Ioannes Costæus, Altomarus, Pereda, Andernacus, Lud. Septalius, Ianus Antonius Saracenus, Nicolaus Massa, Paulus Mongius, Paschalius, Fonseca, Mercurialis, Forestus, Zacutus Lusitanus, aliique plures clarissimi Medici, qui hanc opinionem variis rationibus confirmant.

1. Quia si plethora adsit, necessariò quærendum est citum remedium ad illam solvendam, ut corpus perspirabile reddatur: atqui tale remedium est venæsectio.

2. Quia in febribus putridis venæsectionem convenire, eamque putredines maximè coërcere, notissimum est; atqui illæ adsunt pesti.

3. Quia per venæsectiones citissimè evacuatur venenati ac putridi humoris magna pars, & natura à majore sarcina levata, quod postea reliquum est facilius evincit.

4. Quia per venæsectiones fiunt commodissimæ revulsiones à partibus illis in quas venenatus humor decumbit, nempe bubonibus & carbunculis.

5. Quia Hippocrates, *6. epidem.* in affectionibus pestilentialibus usus fuit venæsectione, eamque etiam approbaverunt, Galenus, Rufus, Paulus, Oribasius, aliique veteres: quorum opinioni quoque subscribens Avicenna, 1. 4. *Tract.* 4. *cap.* 4, sic inquit: *Summa curationis pestilentium febrium est exsiccatio, & illud tum phlebotomia & solutione ventris.*

6. Quia experientia multoties docuit illud remedii genus multum profuisse; & Petrus Bayrus, *lib.* 20. *cap.* 8. illud confirmat manifestissimo exemplo mulieris peste laborantis, venæsectione curatæ.

Hæc sunt præcipua fundamenta quibus affirmativa opinio maximè innititur.

Negativam autem partem doctissimè tuentur, Cardanus, Fernelius, Platerus, Raymundus à Vinario, Petrus Salius, Andreas Chiocchus, Palmarius, Mindererus, Andreas Trevisius, aliique gravissimi viri, cum quibus etiam nos sentimus, in pestis curatione omnino non convenire venæsectionem.

1. Quia pestis non inducitur nec generatur à plethora, obstructione, aut humorum putredine, sed à veneno.

2. Quia venæsectione non potest extrahi aut imminui venenum pestilens, neque evacuari malignitas cordi & spiritibus vitalibus inhærens.

3. Quia majoris causæ major est habenda ratio: ac proinde, quamvis febris (quæ tamen semper non adest) ratione putredinis, venæsectionem poscere videatur, quia tamen venenum ratione suæ malignitatis illam prohibet, & alexipharmaca citissimè poscit, major ratio habenda est veneni, quam putredinis.

4. Quia venæsectione detrahitur vitæ thesaurus sanguis, & vires maximè dejiciuntur, quas in peste omnium maximè conservare oportet, ut furiosissimo morbo Natura fortiter resistere queat.

5. Quia venæsectio, cum trahat à peripheria ad centrum, pervertit laudabiles & necessarias naturæ operationes, quæ fiunt à centro ad peripheriam, per sudores, tumores, & anthraces; quas operationes non impedire, sed promovere oportet.

6. Quia venæsectio spiritus & humores exagitando, eosdem disponit ad venenum pestilens promptius suscipiendum.

7. Quia venenum pestilens, vel foris circa peripheriam, vel intus alicubi in partibus ignobilibus sanguini nondum permistum hærens, inanitis venis, facile illas ingreditur, ac sanguinis massæ permiscetur.

8. Quia Hippocrates in vera peste non fuit usus venæsectione, ut liquet 1. *epidem. in Historia Critonis*, aliisque in locis: imò 6. *epidem. sect. 7. text.* 1. cùm in morbis quibusdam pestilentialibus venæsectiones in multis ægris tentasset, nunquam tamen illas profuisse, ipsemet testatur. Quapropter ipse quoque Galenus, *lib. de cibis boni & mali succi, cap.* 1. laudat illos Medicos, qui in peste paucissimè ausi fuerunt sanguinem mittere; & dicit in ea pestilentia sui temporis venam paucissimis sectam fuisse. Sic. 1. *de differ. febr. cap. de febr. pestil.* phlebotomiam inter pestis remedia non recenset, imò de ea ne verbum quidem facit. Et 9. *simpl. cap. de terra Samia*, scribit nulla alia remedia in peste profuisse,

fuisse, præter bolum Armenam, ergo neque venæsectiones. Ad hæc 4. *de tuenda sanit. cap.* 4. venam secare vetat, humoribus à sanguinis natura multum recedentibus: quod iterum confirmat *lib. adversus Iulian.* & 11. *Methodi, cap.* 14.

9. Quia experientia à multis seculis docuit, venæsectiones in peste semper damnosissimas fuisse: & si fortè uni aut alteri sanguinis missio feliciter cesserit, illud tamen communissimam experientiam evertere nequit; & credendum potius, vel rarissimum quid accidisse talibus ægrotis, vel illos vera peste non laborasse, sed febribus pestilentialibus sine peste, quales sunt petechiales, aliæque similes, in quibus venæsectiones maximè laudabiles habentur. Maximam autem esse experientiam, quæ semper docuit in peste cum infelicissimo successu institutam fuisse venæsectionem, liquet ex Medicorum scriptis. Andernacus, *lib. de pest.* testatur in pestilentia sui temporis venæsectionem magnum damnum dedisse, extinctis omnibus iis qui illam adhibuerant. Fallopius observavit in longa peste, ab anno 1524 ad 1530, omnes extinctos esse quibus vena secta fuerat; multos autem hanc venæsectionem omittentes, servatos fuisse. Illud ipsum in duabus pestibus se quoque observasse, testatur Henricus Florentius, insignis Practicus Leydensis, *in additamento ad cap.* 7. *lib. P. Pau. de peste.* Venæsectionis damna se quoque expertum fuisse, scribit Simonius, *lib.* 2. *de pest.* Dodonæus refert se in peste anni 1602 non vidisse quod sanguinis missio ulli profuerit, sed contra sanguine adhuc fluente, in quibusdam vomitus prorupisse, mortemque subsecutam esse, ut ut adhibitis omnibus cautionibus, ab iis præscriptis qui illam commendant, sectio facta fuisset. Simile etiam testatur Mindererus, *de pest. cap.* 14. observatum fuisse in peste sui temporis. Guil. Fabr. Hildanus, *cent.* 4. *observ.* 23. refert in peste Lausannensi, omnes fere, quibus vena secta fuit, interiisse. Qui celebres pestes annorum 1508, & 1529, describunt, omnes uno ore, se illud quoque comperisse testantur. Paræus, *lib. de pest. cap.* 24, talem historiam refert: *Anno Domini*, inquit, 1565, *qui annus toti fere Galliæ peste pestilentibusque morbis fætus & funestus fuit, ex omnibus urbium, per quas Carolo* IX, *Regi, iter Bayonam erat, Medicis & Chirurgis diligenter ac studiosè sciscitatus sum, quid ægris successisset ex purgatione & phlebotomia: una voce responderunt se sedulo observasse, omnes peste correptos, quibus sanguis detractus fuerat, & corpus purgatum, deterius inde habuisse, tandemque interiisse: reliquos, quibus solis alexiteriis provisum esset, fere curatos evasisse.* Infelicem venæsectionis usum se quoque compertos habere scribunt, Gesnerus, Donzellinus, Dalechampius, Io. Heurnius, Bauhinus, Salustius Sylvianus, Io. Ant. Saracenus, Petrus Salius Diversus, Angelus Balicochus, Montanus, Io. Nævius, Cornelius Gemma, aliique plures insignes Practici. Imò Wierus, *lib. rarar. observat. Med.* meminit pleuritidum & anginarum pestilentium, in quibus venæsectio, quæ maximè profutura putabatur, etiam exitialis fuit. Horum virorum testimoniis adjungatur quoque nostrum, qui in hac peste venæsectionem semper damnosissimam & lethalem fuisse observavimus. Idem illud etiam notasse videntur Medici Antwerpienses, qui proinde *in Consil. de pest. anni* 1624, venæsectiones & purgationes omnino prohibent. Quapropter concludimus, venæsectionem in curatione pestis, tanquam maximè exitialem, semper fugiendam esse, propter jam dictas rationes: quibus & illud incommodum adjungi potest, quod in peste laborantibus interdum per apertam

tam venam effluens sanguis ægrè coërceri, & vix ullis mediis sisti possit. Sic etiam Zacutus Lusitanus, *lib. 3. Prax. obs.* 41. scribit se in peste vidisse, multis sanguinem è cucurbitulis emanantem, nec validis auxiliis, nec ipso cauterio potuisse compesci, sed omnes obiisse. Tandem pro conclusione adjungamus etiam testimonium magni Fernelii, qui, *lib. 2. de abdit. cap.* 12. sic dicit: *In peste, Medici celeberrimi, qui longo artis usu doctrinæ studia compleverunt, prorsus abstinent à venæsectione, experti eos quibus sanguis, sive initio, sive postea esset missus, aut paulo post obiisse, aut in deterius lapsos esse. Non enim (ut quibusdam videri posset) evacuatio hanc perniciem summovet, aut imminuit, aut cohibet, ut quæ non est in humoris vitio posita: neque laborantem ulla ratione levat, sed contrà gravius offendit. Etenim extrinsecus nos circumfundens pernicies, vacuato sanguine, & spiritu, in pulmones, in cor, & in venas facilius penetrat, & ferocia majore invalescit: sanguis etiam phlebotomia concitatus, promptius labem contrahit, quemadmodum aqua cui fellis tantillum injeceris, si agitetur, ocyus quam si consistat, amarescit. Quinetiam vires agitatione imminutæ insilienti perniciei minus obsistunt. Hæ rationes experientia confirmatæ, ut à venæsectione, ita magis à valida purgatione docent abstinendum.*

II. Oribasius, *lib. 7. Collect. cap.* 20. refert Galenum (vel, ut Amatus & alii volunt, Apollonium) cum vehemens pestis Asiam præhendisset, ipsumque attigisset, secunda morbi die, remissione febris factâ, crus scarificasse, duasque fere sanguinis libras detraxisse, hocque modo periculum evitasse. Quam historiam ipse Galenus describit, *lib. de cucurbit. & scarif. cap.* 20. ubi subjungit, quod plerique etiam alii hoc præsidio usi, superstites remanserint. Hinc multi illud auxilium adeo præstans esse scripserunt, ut plerique peste infecti cum eo feliciter evaserint, sicut annotaverunt Claudinus, *de ingress. ad infirm. lib. 2. cap. 6.* Septalius, *de pest. lib. 5. cap.* 19 Donatus Sanctorius, *lib. 1. epist. 2.* Aloysius Toreus, *lib. de febr. punct.* Fracastorius, *de curat. febr. punct. lib. 3. cap. 5.* Ioannes Colle, *lib. de morb. malig. cap. 6.* Io. Cremona, *lib. de pest. cap. 1.* qui omnes citatis locis de causa præstantiæ hujus auxilii latè differunt. Ægyptii & Turcæ solent etiam peste correptis crura panno aspero fricare, & aqua calida fovere, deinde illa infra genu vincire, & ab inferiore parte incipiendo, longiusculas incisiones triginta vel quadraginta facere, atque ita duas tresve sanguinis libras extrahere: cujus curationis historiam describit Mannus, *lib. de malleolor. scarificat.* eamque se Memphis in Ægypto vidisse refert: cujus curationis felix experimentum se quoque fecisse, refert Gavassetius, *in Epist.* Quicquid sit, nos, propter rationes præcedenti annotatione dictas, in hac nostra peste tales scarificationes prorsus improbavimus, atque hinc, ut à me relictæ, sic à nullo alio durante hac constitutione, easdem feliciter institutas fuisse novimus. Quantum ad prædictorum virorum experientiam, credimus illam duntaxat intelligendam esse de febribus petechialibus aliisque pestilentialibus sine peste, in quibus re vera multum prodesse possunt, minimè autem de vera peste.

III. Veteres in curatione pestis maximi faciebant vesicatoria, quæ applicabant brachiis, tribus digitis supra carpum, & parte interiore crurum, paulo supra malleolum. Figura autem vesicatorii erat rotunda, magnitudo circiter latitudinis trium digitorum. Sic Galenus, *1. de humoribus* (ut etiam narrat Rabbi Moyses *in aphorismis*) scribit, ubi humor ad caput aut ventrem fertur, medicinas mordicativas manibus

bus & pedibus appositas, magnopere conferre. Oribasius quoque, 8. *Collect.* *cap.* 19. inter remedia quæ maximè revellunt venenum & pravos humores à partibus nobilioribus, enumerat medicamenta acria artubus apposita. Hos aliosque veteres hac in parte secuti sunt plurimi neoterici. Marsilius Ficinus ante eruptionem anthracum vel bubonum, adhibet vesicatorium paulo supra carpum dextri brachii ab interiore parte, & supra talum interiorem dextri pedis. Jacobus de Partibus, *in com. supra primam quarti Avicennæ, cap. de febr. pest.* inter alia remedia convenientia enumerat vesicatoria, brachiis & cruribus apposita, facta ex lacte vel ficuum, vel tithymali, vel cantharidibus cum fermento. Hercules Saxonia maximi quoque facit revulsionem quæ fit per vesicatoria, qua de re latè disputat *lib. de phœnig.* Credibile est vesicatoria hoc modo applicata multum prodesse posse: nos tamen illum modum secuti non sumus, sed ipsis emunctoriis illa potius applicavimus: rationes infra petantur, *cap.* 12. *annot.* 4. & 6.

CAP. IV. *De Purgantibus & vomitoriis.*

AD curationem pestis è Pharmacia duo remediorum genera peti solent, nempe purgantia, & antidota sudorifera: de his sequenti, de illis verò hoc capite sermonem habebimus. Purgantia (1.) & vomitoria maximè fugienda esse, præter rationem, in hac peste etiam docuit usus. Quapropter nos ante diem septimum nullis, ne quidem cacochymis (2.) aut catarctica, aut lenientia (3.) aut clysteres, aut aliud quippiam quod alvum citare posset, dedimus; & quamvis totis septem diebus alvum non deponerent ægri, nihil tamen movere ausi fuimus: paucissimis enim, qui id tentaverant, feliciter cessit: at fere in omnibus (veneno à peripheria ad centrum revocato) diarrhœa insecuta fuit incurabilis & brevi occîdens. Quo autem magis cacochyma erant corpora, eo citior fluxus, & majus erat periculum. Ac proinde nos illud opus usque ad septimum morbi diem naturæ totaliter commisimus. Post diem autem septimum, tantummodo unam alteramve pilulam, ex nostris antipestilentialibus, aut Ruffi, exhibuimus. Aliis autem purgantibus vix ante diem vigesimum usi sumus, cum etiam in morbi declinatione illa non sine periculo dari animadverteremus, imò non paucis jam à morbo convalescentibus, illa valde noxia fuisse, viriumque recuperationem plurimum impedivisse. Neque etiam alvi constipationem (4.) magnopere metuimus, utpote quam nullis nocuisse animadvertimus. Vomitoria qualiacunque, etiam stibiata (5.) à multis insigniter decantata, minimè probavimus, utpote quorum violentiâ semper corpora nimis vehementer conturbata & exagitata fuisse, atque ægros post illa se multo pejus habuisse, citiusque extinctos esse, observavimus.

ANNOTATIONES.

INter veteres, Averrhoës, Aëtius, Avenzoar, Oribasius, Avicenna, Ægineta, aliique plures, curationem pestis à purgatione auspicantur: quorum vestigiis, inter neotericos, insistunt, Mercurialis, Donatus ab Altomari, Rodericus à Castro, Monardus, Hercules Saxonia, Vallesius, Augenius, Septalius, Iohannes Bravus, Conciliator, Paschalius, Zacutus Lusitanus, aliique plurimi doctissimi viri, qui omnes purgantia in curatione pestis convenire, his rationibus confirmant:

1. Quia Hippocrates, 4. *aphoris.* 10. inquit: *Medicamento purgante utendum in valde acutis, si materia turget, eadem die; tardare enim in talibus, malum.* Atqui pestis est morbus acutus, in quo materia turget, ergo, &c.

2. Quia venenum pestilens cum nullam coctionem recipiat, citissimè est exturbandum, sicut docet Galenus, 4. *de sanitat. tuend. cap.* 3. inquiens: *Quod omnino alienum est, nulla ratione fieri potest, ut id natura sua gratiam recipiat, sed educere id, quamprimum est tentandum.*

3 Quia vomitus biliosi, capitis dolores, cardialgiæ, inquietudines, aliaque multa symptomata, purgationem necessariam esse demonstrant.

4. Quia compertum est purgantia multis ægrotis peste correptis plurimum profuisse.

Verum non obstantibus his validissimis ac verisimilibus rationibus, præclarissimorum veterum & neotericorum Medicorum auctoritate munitis, nos tamen purgantia in pestis curatione plane non convenire dicimus, & sequentibus rationibus probamus.

1. Quia venenum pestilens, cum nullam coctionem recipiat, statim quidem (secundum Hippocratis dogma) exturbandum est; sed illa exturbatio (docente eodem Hippocrate) fieri debet per vias lege naturæ commodas, ad quas natura feliciter vergere animadvertitur: atqui ab omni ævo observatum fuit, ipsam naturam semper feliciter moliri veneni pestilentis expulsionem à centro ad peripheriam, per sudores, tumores & anthraces, & ex hoc motu salutaria signa desumi, sicut lethalia ex omni contrario naturæ motu, qui fit à peripheria ad centrum: ergo cum purgantia perverso motu moveant, per vias lege naturæ incommodas, planè non conveniunt.

2. Quia purgantia cacochymiam quidem corrigunt, & corruptos putridosque humores (à quibus pestilentiæ causa non dependet) expellunt, sed ipsum venenum pestilens cordi ac spiritibus inhærens, educere nequeunt, quia nullum purgans medicamentum (inquit Crato) pestilens seminarium ejicit; quod tamen primò & citissimè extirpare necesse est, antequam ipsius vitalitatis fontem extinguat.

3. Quia catarctica humores & spiritus imminuunt, exagitant, confundunt, & corporis vires dissolvunt; quas hic conservare maximè necessarium est.

4. Quia plurima catarctica, præterquam quod venenis non resistant, venenata ac malefica qualitate prædita sunt.

5. Quia maligni & putridi humores ipsimet per se naturam maximè stimulant; qui si aliquo modo agitentur, & ad intestina trahantur, cum furore eò decumbunt, & validissimas ac perniciosas evacuationes faciunt.

6. Quia experientia hactenus docuit, fere omnes ægros peste laborantes, qui pur-

purgantia sumpserunt, subsequente ut plurimum lethali diarrhœa, vel exitiali virium prostratione, fuisse extinctos: quod etiam Paræus & Ioannes Morellus in praxi se observasse testantur. Ipse Hippocrates, 3 *epidem. text.* 3. de gravissima pestilenti constitutione agens, inquit: *Purgationes multos offendebant, quorum qui sic habebant, subitò multi peribant; multis malum producebatur.* Sic etiam referunt Annalium scriptores, anno 1510, pestem in Gallos sæviisse, & in hujus curatione observatum fuisse, à purgantibus, etsi levioribus, exhibitis, ægros multo citius interiisse. Forestus scribit, anno 1557, in peste Delphensi, omnes qui statim ante tertium vel quartum diem purgabantur, periisse; & quocunque fere tempore purgans medicamentum sumerent, paucos pristinæ sanitati restitutos fuisse. Io. Anton. Saracenus testatur in peste Genevensi, fere omnes eos quibus, sive mox ab initio, sive postea essent humores catarctico medicamento agitati vehementius, vel esset corpus sanguinis missione inanitum, aut non multo post obiisse, aut in deterius lapsos esse. Palmarius refert in peste anni 1565, omnes fere persanatos fuisse, qui neglectis vacuantibus sola antidota sumpserunt. His nostris rationibus favent multorum clarissimorum Medicorum scripta. Rhazes purgationes valde suspectas habet. Galenus, 9 *Simpl.* solam bolum Armenam, non autem purgationes profuisse, scribit. Cornelius Celsus, *lib.* 3. *cap.* 7. dicit, in peste minimè ducendam esse alvum. Fernelius, 2. *abdit. cap.* 12. scribit, in peste abstinendum esse à venæsectione & purgatione, propterea quod causa pestis à venenata qualitate scaturiat, quæ antidotis expugnanda, & per sudores ejicienda est. Christophorus à Vega, *lib.* 3. *prognost. in comment. sent.* 15, & 1. *aphoris.* 23. sic ait: *In febre pestilenti naturæ motus universus est ad cutem, hunc Medicus per ea quæ sudorem eliciunt, juvabit: unicè autem cavebit ne per alvum evacuet, quod is motus naturæ instituto è diametro oppugnet.* Inter reliquos neotericos, purgantia, tanquam damnosissima, quoque rejiciunt doctissimi viri, Hieronymus Carda nus, *lib.* 2. *contrad. tr.* 4. *contrad.* 4. Crato, *lib. de peste:* Gregorius Horstius, *decad.* 10. *probl.* 1. Mundella, *epist.* 16. Pereda, *lib.* 2. *in meth.* Paschal. *in schol. cap.* 9. Ioannes Bokelius *regim. part.* 2, *cap.* 9. Aquapendens, *lib.* 1. *tumor. præternat. cap.* 17. Valleriola, *in append. loc. com. cap.* 2. Leonardus Fuchsius, aliique plures. Hercules Saxonia tamen *Prax. lib.* 8. *cap.* 37. hac in re tali distinctione utitur, nempe, si pestis originem duxerit à causa externa, & invaserit corpus probis humoribus refertum, tunc in curatione probari posse purgationes, nec illas alvi fluxum inducturas, metuendum esse: sin minus, non probari purgationes. Hanc distinctionem ratio non minus quam experientia evertit. *Illa*: quæ docet nulla dari purgantia quæ venenum pestilens extrahant: præterea in corporibus euchymis purgantia, defectu cacochymiæ, non posse non educere humores bonos & laudabiles, atque ita per consequens vires (quarum in peste maxima ratio habenda est) graviter dejicere, nec minus salutari operationi naturæ obesse, eamque contrario motu interturbare. *Hæc*: quæ in ægris innumeris euchymis lethales alvi fluxus purgantium usu inductos fuisse, & nobis & plurimis aliis videndum exhibuit.

II. Quæri posset, si in corpore cacochymo magnam humorum putredinem pesti adjunctam esse animadverteretur, an tunc non liceret in principio curationis per catarctica humorum putridorum copiam, sicque ipsam putre-

dinem, imminuere? Minimè, quia in corporibus cacochymis peste infectis longè gravior & periculosior metuendus est alvi fluxus, quam in euchymis. Præterea, quia curatio incipienda est ab eo quod magis urget & majus periculum minatur, nempe à veneno, (neglectâ tantisper humorum putredine, quæ interim per alexipharmaca, ratione veneni adhibita, simul egregiè coërcetur) eique citissimè resistendum, antequam radices agens vitæ fundamenta subvertat. Illo autem expugnato hoste, reliqua minoris periculi mala (qualia sunt cacochymia, calor in sanguine & spiritibus accensus, humorum putredo, &c.) si naturæ solius vi non evanescant, artis subsidio commodius evincentur.

III. Ad evacuationem corporum peste infectorum alii alia commendant; alii clementioribus, alii fortissimis catarcticis utendum censent. Hercules Saxonia pilulas Ruffi, & serum caprinum cum syrupo rosato solutivo, laudat: quo syrupo solo mavult uti Fracastorius: alii syrupum fumi terræ, alii pomorum solutivum commendant: alii rhabarbarum, senam, agaricum, diacatholicum, & similia, magni faciunt. Multi etiam in peste alvum, si spontè non dejiciat, lenire jubent clystere emolliente, suppositorio, decocto prunorum cum manna, infusione foliorum senæ & rhabarbari, aliisque similibus. Verum licet omnia hæc levia tantum esse videantur, attamen in hac nostra peste ante diem septimum exhibita, præsens periculum inferebant; atque ita, proh dolor! Noviomagenses multi, qui hujus illiusve consilio talia assumpserant, infeliciter perierunt. Sic non semel solum syrupum rosatum solutivum, aut de cichoreo cum rheo, nonnunquam solum prunorum decoctum, ut & ipsam quoque mannam, ac clysmata emollientia, diarrhoeas lethales excitasse, summasque virium prostrationes citò induxisse, visum fuit: de rhabarbaro quoque & foliis senæ plurima tristia extiterunt exempla. Quapropter non possumus non mirari, quod multi celeberrimi Medici, his lenioribus, & tamen periculosis, nondum satis contenti, adhuc ad longe fortiora catarctica confugiant, idque, ut ajunt, secundum regulam: *Ad extremos morbos extrema sunt adhibenda remedia.* Haud secus ac si conveniret in extremis morbis causam morbificam violentis medicamentis agitare per vias lege naturæ incommodas, per quas expelli nequit. Sic legimus Fallopium gloriari se fortibus purgantibus in ægris peste correptis feliciter usum fuisse, & inter cætera, cum Avenzoare, maximè extollere calidissimum illud medicamentum euphorbium: dicere etiam, Iacobum Carpensem, maximi nominis Chirurgum, innumeros tali modo sanasse. Gentilis, 4. *can. fen.* 1. refert suo tempore Medicos scammoneata & validissima purgantia ægrotis pestiferis exhibuisse. Paræus etiam extollit diagridium. Mercurialis in principio curationis, cum Averrhoë, laudat pilulas cochias, ut & euphorbium. Marsilius Ficinus confectionem hamech; Heurnius trypheram Persicam tanquam specificum; alii diaturbith cum rhabarbaro, alii benedictam laxativam commendant. Hollerius hellebori drach. j. pomo includit, quod stuppis aqua rosacea madefactis involutum, sub cineribus assat, idque pomum comedendum offert: sed album ne an nigrum sumat helleborum, non addit. Etiam Capivaccius ad helleborum, nec non euphorbium, scammonium, colocyntidem, trochiscos alhandal confugit. Paracelsistæ exhibent suum turbith minerale, quod ex mercurio præcipitato præparatur; quem mercurium exhibere

hibere audet Guilhelmus Magistrius, eoque medicamento pestilens venenum per alvum & vomitum optimè expelli ait: quod tamen Antonius Valetius (*in Schol. ad Hollerii lib. de peste*) dicit nefas esse imitari. Nos verò experientiâ plus satis edocti, existimamus nefas esse ullum violentum catarcticum, qualecunque fuerit, peste correptis exhibere; imò ipsa quoque lenientia non, nisi maxima aliqua necessitate urgente, exhibenda esse, idque summa cum prudentia: nam in hac peste fere omnes periisse vidimus, quibus ante diem septimum alvus, vel sponte, vel arte commota fuit. Quantum ad prædictorum virorum auctoritates, dicimus illa fortia purgantia in febribus malignis, petechialibus, aliisque morbis pestilentialibus (qui à prædictis viris fortè sub nomine Pestis describuntur) interdum fortassis prodesse posse, minimè autem in vera peste; & si forte aliquibus robustissimis naturis non infeliciter cesserit catarcticorum operatio, tamen inde, tanquam ab experientia, concludi non posse, catarctica (vel etiam venæsectiones) ad curationem pestis semper maximè conducere & necessaria esse; qualem regulam generalem, à paucissimis ægris sibi quondam Nardeni visis, Medicis Practicis libenter inculcaret clarissimus Regius.

IV. Alvi adstrictionem non modo non nocere, sed primis diebus prodesse, sæpius observavimus. Ratio erat, quia hoc pacto unitæ nec aliorsum distractæ Naturæ vires, validiores erant, & in pestilens venenum alacrius insurgebant. Huic nostræ experientiæ etiam favet Iulius Palmarius, qui, *lib. de febr. pest. cap.* 23, sic ait: *Quamdiu xenodochio curandis ægrotantibus præfui, eos quibus per initia alvus adstricta esset, etiamsi nullo alio remedio uterentur, præterquā Mithridatio, magna ex parte convaluisse deprehendi: contra verò, quibus sponte vel arte profluerit, omnes fere occubuisse.*

V. Droëtus, *de pest. cap.* 11. Quercetanus, *in alexic. lib.* 2. *cap.* 7. Matthiolus, *in comment. ad cap.* 59, *lib.* 5. *Dioscoridis*, & cum illis multi alii Chymici ac Empirici, stibium præparatum in pestis curatione summis laudibus extollunt, atque illud, si in morbi principio, viribus adhuc constantibus, exhibeatur, mirabili & occulta quadam proprietate venenatam perniciem una cum noxiis humoribus sursum deorsumque expellere, dictitant. Ex hoc etiam Angelus Sala, *lib. de peste*, tale oxysaccharum vomitivum componit, quod singulari proprietate pesti resistere scribit:

℞. *Vitri antimonii hyacinthini subtilissimè pulverisati, unc.* j.
cinnamomi electi,
zedoariæ,
ligni aloës,
seminis angelicæ, ana drach. ij.
croci orient. drach. ß.
aceti rosacei unc. XVIII.

Omnia mittantur in vitrum subure bene clausum, & digerantur in B. M. horis 24. *postea liquor frigefactus filtretur per chartam emporeticam: deinde cum aqua rosarum tantum sacchari solvatur quantum est pondus liquoris prædicti, quod coquatur ad consistentiam tabellati, & ita calidum cum prædicto liquore pedetentim misceatur, & servetur usui. Dosis drach.* ij. *ad unc.* j.

Verum cum ipsum stibium venenata qualitate præditum sit, cum in hoc morbo motu naturæ contrario moveat, cum vires ægrorum maximè dejiciat, cum pestilentem labem cordi spiritibusque impressam exagitet, & non educat, cùm innumeris Medicorum observationibus constet ejusdem usu plurimos peste laborantes occisos fuisse, ac paucissimos evasisse; quis, quæso, stibium ad curationem pestis sano consilio, salvaq; conscientia adhiberi posse judicabit?

Cap. V. *De Antidotis & Sudoriferis.*

CVm pestilens venenum primariò vitæ hujus asylum, cor, impugnare soleat, in pestis curatione ante omnia regii visceris rationem habere, eique citissimè suppetias ferre oportet, ut hostis truculentissimi injuriis fortius resistere queat. Huic primariæ intentioni seu indicationi ut satisfiat, statim ab ipso principio ad antidota (1) & sudorifera confugiendum est: nam præsentissimum subsidium, quod cordi in his angustiis constituto adferri potest, inest medicamentis alexicacis, præcipuè talibus quæ sudores movent: hæc enim specifica vi cor à venenis tuentur, ac simul etiam pestilentis labis vires infringunt, obtundunt, atque foras expellunt. Sunt autem hæc alexipharmaca multa & varia, è quibus modò hæc, modo illa magis conveniunt, & variis quoque modis miscentur, pro vario malignitatis & auctæ putredinis gradu, (2.) pro varia febris adjunctæ intensione vel remissione, pro vario ægrotantium temperamento, sexu, & ætate, pro regionum & anni temporis varietate, aliisque circumstantiis; quarum decisio ex Medici judicio atque prudentia omnino dependet, neque certis regulis determinari potest. Horum alexipharmacorum plurima nobis in usu fuerunt in curatione hujus pestis, imprimis verò hæc (3.) sequentia. Radices: carlinæ, petasitidis, aristolochiæ, helenii, dictamni, valerianæ, ostrutii, bistortæ, zeduariæ, gentianæ, angelicæ, eryngii, vincetoxici, calami aromatici, tormentillæ, bulbi cæparum. Herbæ: scordium, rutha, carduus benedictus, veronica, tanacetum, pimpenella, scorzonera, absinthium, plantago, abrotanum, rosmarinum, melissa, scabiosa, morsus diaboli, verbena, marubium album, centaurium minus, acetosa, borago, buglossa, betonica, artemisia, hedera terrestris. Flores: stœchados, rosarum, balaustiorum, croci, (4.) nympheæ, calendulæ, sambuci. Fructus: berberis, ribesii rubri, poma cydonia, citrea, aurantia, granata, eorumque cortices & succi. Semina: citri, cardui benedicti, acetosæ, coriandri, quatuor frigida majora: Omphacium, vinum, spiritus vini, acetum vini simplex, vel sambucinum, calendulatum, aut rosaceum. Aquæ distillatæ: cardui benedicti, acetosæ, scabiosæ, boraginis, rosarum, cinnamomi. Nux moscata, macis, gariophylli, cinnamomum, santala omnia, lignum sassefras. Myrrha, camphora, (5.) succinum, margaritæ, lapis bezoar (6.) corallum rubrum, cornu cervi crudum & præparatum, (7.) ebur ustum, oculi cancri, flores sulphuris, (8.) terra sigillata, bolus armena, (9.) Salia; cardui benedicti (10.) absinthii, scordii, ruthæ, prunellæ. Extracta; cardui benedicti, petasitidis, ruthæ, angelicæ. Syrupi; granatorum acido-

acidorum, cydoniorum, ſcordii, de ſucco citri, conſervationis radicum helenii condit. Olea: ſuccini, citri, juniperi, nucis moſcatæ, cinnamomi, vitrioli, (11.) ſulphuris, baccarum lauri, ſcorpionum. Conſervæ: anthos, meliſſæ, abſinthii, roſarum, florum calendulæ, boraginis. Condîta: cortices citri, limonum, aurantiorum, rad. helenii, eryngii, calami aromatici, cydonia condîta, myva cydoniorum, rob ribeſii rubri, berberis, acaciæ, ſaccharum perlatum. Pulveres: liberantis (12.) Bezoarticus Renodei, aromatici roſati, diamargariti frigidi, diatrium ſantalorum, diarrhodonis Abbatis. Trochiſci: de viperis, (13.) de camphora, de terra ſigillata. Electuarium juniperinum, confectio alckermes, & de hyacintho (14.) ſine moſcho, (15.) Theriaca Andromachi (16.) Mithridatium Damocratis, diaſcordium Fracaſtorii. (17.) His aliiſque ſimilibus, interdum ſolis, ſed ut plurimum hac illave forma miſtis, utebamur. In principio hujus peſtilentis conſtitutionis hanc aquam theriacalem ſeu ſudoriferam, nobis inſtar magni ſecreti communicatam, in uſu habuimus:

℞. *Ruthæ viridis, meliſſæ, ana lib.* ſ. *abſinthii ſicci conſciſſi ac nonnihil contuſi, cardui benedicti ſicci, ana lib.* ij. *aquæ communis q. ſ.*
Macerentur & ſtent in infuſione prope ignem per decem vel duodecim dies, quotidie baculo ligneo bis terve agitanto: poſtea diſtillentur. Ex fæcibus autem combuſtis, una cum menſtruo reſiduo prius exſiccatis, extrahatur ſal: cujus ſalis defectu poteſt ſimile ſal compoſitum fieri, ex ſale abſinthii, meliſſæ, cardui, ruthæ, ana part. æq. ſimul miſtis.

Vſus illius aquæ talis erat:

℞. *Aquæ prædictæ unc.* ij.
ſalis dicti drach. ſ.
olei vitrioli gut. 12. *aut* 15.
miſce, fiat hauſtus.

Haud contemnendas quidem hujus aquæ virtutes in principio comperti ſumus, ſed interim morbo magis magiſque ingraveſcente, cum illa nimis debilis nobis videretur, aliam fortiorem ad noſtros uſus parari curavimus, qua deinde ſemper cum feliciſſimo & admirabili ſucceſſu uſi ſumus: compoſitionis (18.) hæc erat forma:

℞. *Radicum; oſtrutii, petaſitidis, angelicæ,*
carlinæ, valerianæ, ana unc. ij. ſ. *enulæ campanæ,*
corticum aurantiorum ſiccat. ana unc. iij.
Herbarum; ſcordii, abſinthii, ana unc. ij.
cardui benedicti, unc. iij.

Florum; rosarum rubrarum unc. ſ.
stœchados, drach. iij.
baccarum juniperi, unc. ij. ſ.
granorum cardamomi minoris, drach. v.
cinnamomi electi, unc. j.

Hæc omnia sumantur sicca, conscindantur simul, & grosso modo contundantur, iisque affundantur in cantharo lapideo,
Vini albi Rhenani, vel Gallici tenuis lib. xxij.
aquæ rosarum lib. ij.

Vase bene obturato, stent in infusione decem diebus: tunc addantur hæ herbæ virides & recentes, conscissæ & aliquantum conquassatæ:
Foliorum ruthæ, M. vj. *tanaceti* M. iiij.
rosmarini, pimpenellæ, ana M. j. ſ.

Maneant simul in infusione adhuc per octo vel decem dies, quotidie baculo commovendo, postea affunde
succi citri lib. ij.

Stent adhuc per tres quatuorve dies, postea super ignem leviter ebulliant, & colentur, ac in torculari fortissimè exprimantur. Colatura expressa distilletur in B. M. aut arena, per alembicum vitreum.

Illud quod post distillationem in fundo cucurbitæ remanet, adjecta aqua cardui benedicti attenuandum, & per chartam emporeticam raram colandum est, quæ colatura lento igne exsiccanda est ad extracti (19.) consistentiam, quod usui servandum. Hoc extractum Magistrale vocavimus. Ex fæcibus & herbis combustis interdum quoque sal extrahi curavimus.

Hac nostra aquâ theriacali interdum solâ, sed ut plurimum aliis medicamentis admistâ utebamur. In usu quoque habuimus acetum bezoarticum (20.) nostrum, *lib.* 2. *cap.* 10. descriptum. Ex his autem, pro necessitatis diversitate, variis formis medicamenta concinnavimus. Vt autem quibus circiter modis antidotalia sudorifera à nobis præscripta fuerint, sciri possit, hîc aliquot formulas subjiciemus:

℞. *Extracti magistralis, salis absinthii, ana scrup.* j.
diascordii Fracastorei drach. j.
aquæ nostræ theriacalis unc. ij.
olei vitrioli gut. x. *aut* xiij.
misce, fiat haustus.

℞. *Salis ruthæ, scrup.* j. ſ. *extracti angelicæ scrup.* j.
aquæ theriacalis unc. ij. *succi citri unc.* ſ.
misce, fiat haustus.

℞. *Extracti cardui ben. ruthæ,*

salis

salis cardui, ana scrup. ſ. *salis scordii scrup.* j.
theriacæ Androm. diascordii Fracast. ana scrup. j. ſ.
aquæ theriacalis, aceti bezoartici, ana unc. j.
misce, fiat haustus.

℞. *Theriacæ Androm. scrup.* iiij.
aquæ theriacalis unc. j. ſ. *aceti bezoartici, unc.* j.
misce, fiat haustus.

℞. *Terræ sigillatæ scrup.* ij.
trochiscorum de viperis scrup. j. ſ.
aceti bezoartici, aquæ theriacalis, ana unc. j.
misceantur pro haustu.

℞. *Boli Armenæ veræ, coralli rubri præparati,*
cornu cervi usti, ana scrup. j.
diascordii Fracast. drach. j. *aquæ theriacalis unc.* ij.
misce, pro haustu.

℞. *Salis cardui ben. scrup.* j. ſ. *aquæ theriacalis unc.* ij.
succi citri unc. ſ.
misce, fiat haustus.

℞. *Theriacæ, mithridatii, ana scrup.* ij.
salis scordii, scrup. j. *aquæ theriacalis unc.* j. ſ.
aceti bezoartici unc. ſ.
fiat haustus.

℞. *Oculorum cancri præparatorum scrup.* ij.
salis absinthii scrup. j. *theriacæ,*
diascordii, ana scrup. ij. *aquæ theriacalis,*
aceti calendulati, fortis, ana unc. j.
misce, fiat haustus.

℞. *Ruthæ viridis recentis,* M. j.
contundatur in mortario, affundendo
aceti bezoartici, vel calendulati unc. ij.
fiat fortis expressio, colaturæ addantur
salis absinthii scrup. j. *vel scrup.* j. ſ.
theriacæ, aut diascordii drach. j. *vel scrup.* iiij.
misceantur pro haustu.

℞. *Rad. petasitidis, angelicæ, helenii, ana drach.* j.
herb. ruthæ, cardui bened. scordii, ana M. ſ.
vini albi q. s. coquantur s. art.

℞. *Istius*

℞. *Istius colaturæ unc.* ij. *vel* iij.
salis scordii, vel cardui scrup. j.
theriacæ scrup. ij.
fiat haustus.

℞. *Rad. dictamni, petasitidis, ostrutii, angelicæ, ana drach.* ij. *herbar. scordii, cardui ben. ruthæ, ana* M. ſ.
coquantur aliquandiu in aceti & vini, part. æq. colatura expressa detur pro haustu.

℞. *Salis communis drach.* j.
aceti (21.) vini fortis unc. ij. *vel* iij.
fiat haustus, pro pauperibus.

℞. *Cæpam aliquantum excavatam, cui impone theriacæ Androm. scrup.* iiij. *& cooperculo suo tectam, ac charta bibula aceto madida involutam, sub cineribus calidis assato. Postea succus in prælo fortiter exprimatur, cui adde aceti simplicis, vel bezoartici unc.* j.
detur pro haustu.

℞. *Theriacæ drach.* j. *aceti vini fortis, vel bezoartici unc.* ij.
olei juniperi scrup. ſ. *vel scrup.* j.
misce, fiat haustus.

Illis qui potiones assumere non poterant, bolos vel pulveres dedimus:

℞. *Theriacæ, diascordii, ana scrup.* j. ſ.
salis scordii scrup. ſ.
olei vitrioli gut. v.
misce, fiat bolus. Cui interdum addebantur aliquot grana lapidis bezoartici orientalis, interdum scrup. j. *confectionis de hyacintho sine moscho: interdum aliud quid simile.*

℞. *Pulveris liberantis scrup.* j. *vel scrup.* j. ſ.
lapidis bezoartici or. scrup. ſ. *camphoræ, gr.* ij. *vel* iij.
fiat pulvis.

℞. *Florum sulphuris, terræ sigillatæ, coralli rubri præparati, pulveris liberantis, lapidis bezoartici or. ana scrup.* ſ. *croci gr.* iij. *fiat pulvis.*

Apozemata quæ ad curationem præscribebamus, hujus fere formæ erant:

℞. *Rad. petasitidis, eryngii, vincetoxici, helenii, carlinæ, corticum aurantiorum sicc. ana. unc.* ſ. *rad. tormentillæ, angelicæ, ana drach.* ij. *herb. cardui ben. scordii, ana* M. j. ſ. *boraginis, ruthæ, scabiosæ, ana* M. ſ.
pomum

pomum citri in frusta dissectum n°. j. *sem.* 4. *frigid. major. ana drach.* j. ſ. *cicerum rubr. unc.* j. *Aquæ commun. q. ſ.*
coquantur ſ. art. ad lib. ij. *Addantur colaturæ, ſyrupi limonum, de ſcordio, ana unc.* j. ſ.
misce, fiat apozema.
Dosis unc. ij. *unc.* iij. *unc.* iiij. *bis, ter, quaterve de die.*

Condita & electuaria quoque variis formis paravimus:

℞. *Pulveris liberantis, drach.* j. ſ. *margaritarum præparat. oculorum cancri, lapidis bezoar orient. ana ſcrup.* j. *confect. de hyacintho ſcrup.* ij. ſ. *conservæ rosarum rubr. boraginis, calendulæ, ana unc.* ſ. *olei cort. citri, gut.* vij. *ſyrupi limonum q. ſ.*
misce, fiat electuarium.

℞. *Pulveris bezoartici Renodei drach.* j. *diaſcordii Fracaſt. drach.* ij. *rad. helenii condit. electuarii juniperini, ana unc.* ſ. *olei juniperi ſcrup.* j. *ſyrupi de ſcordio q. ſ.*
misce, fiat electuarium.

℞. *Theriacæ Androm. drach.* ij. *diaſcordii Fracaſtorii, cortic. aurantiorum cond. rad. helenii condit, ana drach.* iij. *olei juniperini drach.* ſ. *ſyrupi acetoſitatis citri q. ſ.*
fiat conditum.

℞. *Mithridatii Damoc. diaſcordii Fracaſt. ana. drach.* ij. *electuarii de nucibus, juniperini, ana drach.* iij. *pulveris bezoartici, drach.* j. *ſyrupi helenii q. ſ.* *fiat electuarium.*

Hic (22.) fuit præſcriptionum noſtrarum ſtylus, ex quo de reliquis facile judicabit peritus Medicus; nam ſingulatim omnia deſcribere, & impoſſibile, & nimis longum foret. Qui majorem copiam medicamentorum antipeſtilentialium ſcire deſiderat, pluribuſque uti mavult, is alios quoque conſulat Medicos, qui hoc ex profeſſo agunt, ut ſi non optima, ſaltem multa hujuſmodi remedia præſcribant.

ANNOTATIONES.

I. PRimarius ſcopus, in curatione peſtis, à veneno deſumi debet, quod ab ipſo initio totam curationem ad ſe trahit. Huic ſcopo ſeu indicationi imprimis ſatisfit per antidota ſudorifera, quibus venenum peſtilens ab ipſo morbi principio impugnandum, refrenandum, infringendum, & foras expellendum eſt. Venæſectiones autem, purgationes, aliaque hujuſmodi præſidia poſtponenda ſunt, quia putredini, obſtructioni, humorumque vitiis potius medentur, quam peſti, quæ non niſi in deleteria qualitate conſiſtit.

ita ut talibus remediis locus esse non possit, nisi post evictum venenum.

II. In medicamentis semper est habenda ratio morbi, sexus, ætatis, virium, regionis, & temporum. *Morbi:* ut alexipharmacis certioribus & potentioribus citissimum subsidium cordi feratur: nempe calidioribus in subjectis pituitosis, frigidioribus verò in biliosis, & iis quibus febris atrox morbo conjuncta est: vel saltem frigidioribus cum calidis mistis. *Sexus:* ut non eadem dentur mulieri quæ viro, imprimis quæ moschum, ambram, vel zibethum redolent. *Ætatis:* ut infantibus & pueris debiliora, minusque calida & ingrata, quam adultis exhibeantur. *Virium:* ut nimiis sudoribus ægrorum vires non totaliter prosternantur; atque ægris debilibus talia alexipharmaca dentur, quæ simul vires corroborare possunt. *Regionis:* ut longè calidiora & fortiora antidota & sudorifera præscribantur in frigidis, quam in calidis regionibus, & sic de cæteris. *Temporum:* ut in fervore æstatis & quocunque tempore æstuoso, minus calida; hyeme verò ac frigidis tempestatibus, minus frigida offerantur.

III. Maximè insignes ad pestilentis veneni expulsionem & extinctionem sunt omnes radices, herbæ, fructus, semina, aliaque tam simplicia, quam composita medicamenta in textu à nobis descripta, quorum alia tamen sunt fortiora, alia debiliora, nonnulla his, alia aliis convenientiora; quas differentias peritus Medicus ratione facile percipiet, & levissimo usu addiscet. Horum autem omnium eximias virtutes singulatim recensere, non est nostri instituti, pauca tantum scitu necessaria leviter attingemus, ne fortè liber noster, quem brevem volumus, in magnum volumen excrescat. Qui curiosius reliqua scire desiderat, ille légat Dioscoridem, Galenum, Matthiolum, Tragum, Alfonsum, Marescottum, Tarquinium Ocyorum, Snellenbergum, Castorem Durandum, Dodonæum, Lobelium, aliosque Rei Herbariæ Scriptores; ut & nonnullos Medicos, qui de Peste latius scribere volentes, in multitudine verborum gloriam quæsiverunt, inter quos Matthias Vntzerus, magno labore, omnium herbarum, radicum, aliorumque simplicium & compositorum medicamentorum antipestilentialium vires à variis auctoribus descriptas, collegit, *antidotar. pestil. lib. 2.*

IV. Nos in hac peste croco rarius usi sumus, neque magnopere laudabilem effectum adversus contagiosam hanc malignitatem in eo animadvertere potuimus. Adde, quod ejus vires vix satis tutò in peste experiri liceat, cum in hoc morbo exigua duntaxat quantitate exhiberi debeat, propterea quod cerebrum petit; & si majore quantitate detur, vel nimia somnolentia, vel deliria inducantur, quæ utraque extimescenda sunt in peste.

V. Io. Crato, *lib. de pest.* & *Epist. Med. à Scholtio collect.* 103. *&* 234. nec non Goclenius, *in Loimographia*, & Martinus Pansa, 3. *Consil. antipest. quæst.* 21. camphoram in curatione pestis super omnia remedia extollunt: cujus encomium describit Mindererus, *lib. de pest. cap.* 15, his verbis: *Nostris laudibus insigniter meritò celebranda venit camphora, non mirabile modo, sed & forte, & efficax pestis alexiterium: siquidem hæc assumpta, interno nostro calore mox ignita, & in corporis quasi meditullio flagrans, coinquinatos spiritus, eosque tetro miasmate pollutos ac inspiratos, & circum præcordia hærentes, exurit, & sicco planè igneoque calore pervadens, partim dissipat ac expellit, partim combustione absumit, partim verò corrigit & emendat: proinde camphoram inter*

ter

ter fortissima pestis alexiteria merito reposuerim. Idem Mindererus sequentem pulverem camphoratum (quem etiam *Praxeos tract.* 2. describit Platerus) summis laudibus extollit:

℞. *Sacchari candi, drach.* iij.
zingiberis albi, drach. ij.
camphoræ, drach. j.
fiat pulvis. Dosis drach. j. *cum liquore conveniente.*

Hunc maximè commendat in morbis pestilentibus, si modò magni capitis & ventriculi dolores non adsint, eumque plus prodesse asserit, quam pretiosissima quævis medicamenta bezoartica. Eundem pulverem etiam extollit Follinus, *in amuleto, lib.* 2. *cap.* 9.

Mindereri pulverem, propter zingiberis caliditatem, sequenti modo immutat Riverius, eoque se feliciter usum fuisse refert:

℞. *Bezoartici mineralis, drach.* iij.
salis prunellæ, drach. ij.
camphoræ drach. j.
fiat pulvis.
Dosis drach. j. *cum aqua cardui, aliave conveniente.*

Crato legitur usus fuisse electuario camphorato, quod tanquam valde præclarum commendarunt posteri. Descriptio hæc est:

℞. *Scordii, drach.* iij.
tormentillæ,
dictamni albi,
zedoariæ,
gentianæ,
angelicæ,
caryophyllatæ, ana drach. j.
croci,
camphoræ, ana scrup. ij.
subtilissimè pulverisata conspergantur aqua cardui benedicti, in qua dissoluta fuerint theriacæ drach. ij. *& cum syrupo de succo cardui, fiat electuarium.*

Idem hunc pulverem, à pluribus laudatum, componit:

℞. *Rad. tormentillæ, drach.* iij.
dictamni albi, drach. ij.
ossis de corde cervi,
santali rubri, ana drach. j.
camphoræ, scrup. ij.
misce, fiat pulvis. Dosis drach. j. *cum liquore conveniente.*

Gemma etiam conficit electuarium camphoratum, quod experientia patris, ac sua ipsius se efficacissimum vidisse asserit:

℞. *Camphoræ, part.* j.
zingiberis albi, part. ij.
sacchari rosacei, part. iiij.
vini q. s. permisceantur sedulo, & fiat electuarium. Dosis drach. j. *& coopertus æger componatur ad sudorem.*

Paulo generosius est quod sequitur:

℞. *Camphoræ,*
dictamni Cretensis,
scordii,
rad. angelicæ,
zeduariæ,
cinnamomi,
zingiberis, ana drach. j.
nucis myristicæ, drach. ij.
boli arm. drach. ß.
seminis ruthæ,
macis,
croci, ana scrup. j.
moschi, gr. vij.
sacchari albi,
vini odorati, ana q. s.
fiat instar opiatæ.

Ioannes Poppius camphoram in aceto dissolvit, & hujus cochleare unum exhibet contra æstum à pestilenti veneno excitatum. Io. Hartmannus hanc aquam pestilentialem camphoratam in peste anni 1611, plurimis insigniter profuisse refert.

℞. *Spiritus vini opt. lib.* j.
camphoræ selectæ,
tempore æstivo drach. vij. *& scrup.* j.
hyberno verò, drach. x. *& scrup.* ij.
misceantur, incisâ prius camphorâ, &

statim solvetur sine igne: appende in nodulo,

croci orient. scrup. ſ.

hinc spiritus vini fiet aurei coloris. Aqua servetur in vitro capaci, nec pleno, sed quinta vel sexta parte vacuo.

Matthias Vntzerus hunc spiritum theriacalem camphoratum conficit:

℞. *Theriacæ antiquæ, unc.* v.
myrrhæ rubræ, unc. ij. ſ.
croci orient. unc. ſ.
spiritus vini opt. unc. x.

Inditis omnibus cucurbitæ vitreæ, impositoque alembico cæco, in cujus rostro prius sint posita camphoræ drach. ij. *stent in infusione per octiduum in loco calido, deinde fiat in B. M. distillatio, igne lentissimo, & sic habebis spiritum theriacalem subtilissimum.*

Hunc spiritum dicit solum drach. *j. ſ.* vel drach. *ij.* pondere, cum cochleari aquæ cardui benedicti exhibitum, sudorem ad miraculum prolicere, idque se anno 1610, in peste Hallensi, non uno experimento compertum habere. Præterea maximopere commendat Vntzerus sequentem misturam, eamque scribit superare, & longo stadio post se relinquere omnes alias aquas theriacales seu pestilentiales, cæteraque quævis antidota, quocunque etiam nomine appellanda veniant, utpote in qua credit latere omnia requisita ad perfectam absolutamque morborum pestilentium curationem propriè spectantia.

℞. *Prædicti spiritus theriacalis camphorati, drach.* v.
spiritus tartari optimè rectificati super colcothar vitrioli, drach. iij.
spiritus vitrioli opt. drach. j. ſ.

Confusa invicem misceantur. Dosis in adultioribus, drach. j. *ad scrup.* iiij. *cum aqua scordii vel cardui: in junioribus drach.* ſ. *ad scrup.* ij. *plus minusve pro ætatis ratione.*

VI. Lapidem bezoarticum adversus pestem plurimum valere, prædicant, Rhazes, Serapio, Matthiolus, Leonardus Rauwolffius, Martinus Rulandus, Lonicerus, Nicolaus Monardes, Iordanus, Sanctius Ardonius, aliique plurimi, qui magnum illius encomium tanta gravitate describunt, ut illum theriacæ, omnibusque aliis antidotis præferre videantur. Contra verò plurimi alii doctissimi viri ab experientia edocti scribunt, hunc lapidem ad pestis curationem, aut parum; aut nihil conferre. Quorum omnium discrepantes opiniones collegit Casparus Bauhinus, *lib. de lap. bezoar. cap.* 34. *&* 37. Nos arbitramur priores in eo deceptos esse, quod, cum viderent verum lapidem bezoarticum adversus multa venena prodesse, inde concluserint, illum necessario non minorem alexipharmacam vim adversus omnia venena, nec non adversus pestilens venenum, habere. Quam conclusionem magnopere vacillare docet experientia: nam adversus arsenicum, mercurium sublimatum & præcipitatum, hunc lapidem nihil conducere, experti sumus: venenum rabidum in iis, qui à cane rabido commorsi sunt, per hunc lapidem extinctum & superatum fuisse, hactenus inauditum est. Credimus illum fortè prodesse posse adversus venena scorpionum, bufonum, araneorum, viperarum, & multa alia similia: ut & adversus illa venena quæ ex interna humorum corruptione in corporibus nostris generantur; nam aliquoties comperti sumus illum prodesse in febribus malignis & pestilentialibus sine peste, variolis, morbillis, aliisque similibus morbis, quorum venenata malignitas resultat ex interna humorum corruptione. Sed adversus venenum pestilens, quod aërium est, nec intus genitum, sed forinsecus corpus ingreditur, hunc lapidem aut parum, aut nihil

nihil profuisse, in praxi semper observavimus: neque etiam in hac nostra peste ex lapidis bezoartici orientalis, optimi & electissimi, usu, ullum notabile commodum unquam percipere potuimus: utque de ejus viribus certius nobis constaret, aliquoties ægrotis ditioribus dicti lapidis pulverisati semi drachmam, nonnunquam etiam integram drachmam simul exhibuimus, sed absque ullo fructu; movebat aliquo modo exiguum duntaxat sudorem, at nunquam subsequebatur expectatum levamen. Quapropter nos eo postea rarius usi sumus, idque solummodo, aut in iis qui sibi non satisfieri putabant, si aliis medicamentis hic lapis non adjungeretur; aut in iis qui alia medicamenta assumere non poterant. Nam etsi veneni pestilentis virulentiam infringere ac coërcere non possit, tamen aliquo modo prodesse comperti sumus, ratione malignæ corruptionis humorum à veneno pestilenti inductæ. Pessimè autem illos sibi consuluisse observavimus, qui in principio morbi, antequam humores multum corrumperentur, salutem suam huic soli lapidi concrediderunt; nam ipsâ experientiâ sæpissimè edoctus dico, illum in tali casu nihil prodesse; & cum jactura temporis in peste, magnum periculum minetur, sæpe factum fuisse vidimus, ut dum ab exhibito hoc lapide levamen frustra expectaretur, morbum interea radices egisse, nec postea expelli potuisse. Huic nostræ experientiæ etiam respondet Crato, qui, *in epistola ad Thomam Iordanum*, scribit se in praxi animadvertisse, lapidem bezoarticum in peste parum conferre. Sic quoque Hercules Saxonia, *Prax. lib.* 8. *cap.* 3. de hoc lapide loquitur: *Ego*, ait, *ut ingenuè dicam, cum Venetiis practicarer, maximam hujus lapidis copiam consumpsi, nec egregiam operam sensi. Scio plurimos, quibus exhibui, fuisse sanatos, sed non retuli in lapidem; causa, quia reperio apud Scriptores, quod eo sumpto sudor copiosius excitetur, post quem statim sublevantur ægri: ego tamen non vidi sudorem prorumpentem, vel si apparebat, erat sudor imperfectus. Itaque quantum ad me, abjeci omnem spem hujus lapidis in peste.* Idem cum illis innumeri alii quoque testantur. Ita ut tandem concludendum sit, huic lapidi in peste non multum esse confidendum, propter jam dictam experientiam. Cui & illud accedit, quod maxima sit de vero lapide incertitudo, utpote quem mercatores avari, & ipsi quoque Indi tam insigniter adulterare noverunt, ut etiam perspicacissimi Lyncei oculi in ejus cognitione fallantur: cujus adulterationis hoc certum indicium est, quod maximi Indiæ Orientalis mercatores mihi testati sint, quod hic lapis in nostris regionibus multo viliore pretio vendatur, quam in ipsa India, è qua alioqui cum magnis sumptibus huc advehi deberet, imò multo majore copia hic venalis exhibeatur, quam ibi inveniatur. Hac de re legi poterunt, Franciscus Vallesius, *lib.* 4. *Method. cap.* 2. Andreas Baccius, *de gem. cap.* 34. Hildanus, *cent.* 4. *obs.* 24. Iacobus Primirosius, *lib.* 4. *Error. Med. cap.* 36. Garcias ab Horto, aliique auctores.

De unicornu eadem, imò major adhuc incertitudo est, ut apud prædictos auctores etiam invenietur: ac propterea nos hujus usum è praxi penitus ejiciendum arbitramur; cum hoc ipsum animal, quod cornu illud in fronte habere tradunt, nulli unquam mortalium visum aut notum fuerit, nec quibus in terris vivat, ulli constet; & tamen passim in Christianismo, unicornu, tanquam pretiosissimum quid, vendatur, ac præcipuè apud credulos Magnates, aliosque divites, inter thesauros asservetur. Hac de re etiam legendum censeo

Mercurialem, *tom.* 1. *consult.* 94. & *tom.* 2. *consult.* 63. quibus locis hujus cornu incertitudinem & inefficaciam antidotalem latè describit.

VII. Cornu cervi, præcipuè usto, utebamur, imprimis in talibus ægris, quibus intestinorum dolores & murmura, aliave indicia alvi fluxum minari videbantur, vel quibus alvi fluxus jam aderat; nam præterquam quod malignitati aliquantulum resistat, etiam siccando & modicè astringendo, in tali casu multum proderat. Sic quoque Galenus, *simpl. med. fac. lib.* 11. cornu cervi ustum dysentericis, hæmoptoïcis, cœliacis, aliisque similibus convenire scribit. Quantum ad antidotalem ejus vim, illam certum est longè majorem ei adscribi (sive crudo, sive usto) quam in se habet: eam aliqualem quidem in eo lubens concedo, sed non certè tam excellentem, quam ei tribuitur. Haud ignoro multos non parvi nominis Medicos, illius magnum adversus pestem encomium describere; quales sunt Rulandus, *lib. de febr. Vng. c.* 7. *Hist.* 1. Crato, *lib. de peste.* Mercurialis, *tom.* 2. *consult.* 63. Hercules Saxonia, *lib. de plica, cap.* 59. Gregorius Horstius, *problem. decad.* 1. *quæst.* 4. Samuel Closseus, *epist. ad Horstium*, aliique, imprimis illi qui è Chymica schola prodierunt. Verum si quis rem ipsam penitius inspicere velit, & cornu cervi, sive crudi, sive usti, qualitates curiosius inquirere desideret, satis percipiet, fastosum illud cornu cervi encomium nullis solidis rationibus firmari, nulla certa experientia probari posse. Horstius, *citato loco*, scribit, quod insigniter visciditatem humorum incidat, internas viscerum obstructiones aperiat, & vi sua penetrandi putrescentibus humoribus resistat, earumque malignitatem corrigat, &c. Verum hæc omnia præter rationem, præter experientiam proponit. Vel cœcus enim videat cornu cervi crudum viscīditate sua, ustum verò siccitate sua humores incrassare, eorumque fluxum inhibere, & obstructiones potius inducere, quam tollere: docet illud gustus, docet tactus, docet visus, omnis denique ratio illud docet, & experientia comprobat, in fluxibus dysentericis, menstruorum, &c. Si doctus vir tam malè differat de ejus qualitatibus manifestis, quam difficulter probabit ejus occultam antidotalem qualitatem? Hanc tamen qualitatem à sale volatili & fixo (quod ei multum inesse tradunt) procedere, communiter volunt. Verum ego hactenus nullum reperi Chymicum, qui mihi hujus cornu sal volatile demonstrare potuerit, ac ne quidem fixum, nisi fortè cornu cervi usto ad perfectiorem dissolutionem addiderint, vel acetum, vel succum citri, vel vinum citri aliaque similia, quæ in se ipsis multum salis continent, quod post excoctionem relictum credulos illos decipit, qui illud sal à cornu cervi relinqui putant, cum sit à menstruo in quo illud dissolverunt. Nam si cornu illud copiosa quantitate in aqua simplici distillata dissolverint, nihil salis inde extrahent, vel fortè adeo parum & insulsum, ut pene visum subterfugiat, & potius pollen ipsius cornu usti, quam sal esse videatur. Verum ut de viribus melius constet, examinemus, quæso, breviter Chymicas præparationes hujus cornu. Sennertus, *institut. lib.* 5. *part.* 3. *sect.* 3. *cap.* 15. magisterium cornu cervi conficit, dissolvendo cornu cervi crudum in spiritu nitri, quam post colationem, evaporatione separat. Alii illud cum oleo tartari, alii cum aqua regia conficiunt. Quis non videt, si quid virium huic magisterio adsit, illud non tam à cornu cervi, quam à sale fixo ipsius menstrui esse? Spiritum cornu cervi parant, cornu cervi

cervi distillando cum dimidia parte vitrioli Vngarici : quis non statim animadvertat , hunc esse spiritum vitrioli , & non cornu cervi ? Idem sentiendum de ejus extracto , quod cum aqua vitriolata conficitur, ut & de essentia cornu cervi , quam cum spiritu salis conficiunt; nec non de cornu cervi vitriolato, cum spiritus vitrioli cornu cervi usto paulatim affunditur , usque dum inde trochisci confici queant; aliisque similibus chymicis præparationibus , in quibus omnibus talia huic cornu adduntur , quæ sua salsedine & aciditate putredini resistunt, obstructiones aperiunt , & sudores movent ; quorum salibus illam vim adscribendam puto, cum in ipso cornu solo illam nunquam percipere potuerim ; ac proinde huic cornu tantam tamque excellentem antidotalem vim in peste, ut alii fecere, non adscripserim, sed illud in fluxibus , tanquam manifesta qualitate conveniens, adhibuerim , ut modo dictum. Gregorius Horstius sequentem aquam ex cornubus cervorum , tanquam pretiosissimam , & usu sibi compertam, commendat : cujus tamen compositionem si accuratius examinemus , nullam ab ipso cornu cervi, sed totam vim ab iis quæ cum eo distillantur , huic aquæ tribui comperiemus :

℞. *Cornuum cervi recenter limat. lib.* ij.
rosarum rubr. lib. ſ.
Florum buglossæ , boraginis ,
rosmarini , tiliæ ,
herb. majoranæ ,
matrisylvæ , ana unc. iiij.
galangæ , unc. ſ.
nucis moscatæ , macis ,
garyophillorum, ana drach. ij.
croci drach. ſ.
camphoræ scrup. j.
incisis & contusis adde
aquæ rosarum,
boraginis ,
buglossæ,
flor. tiliæ ,
melissæ hortensis & sylvestris,
matrisylvæ ,
betonicæ , ana lib. j.
vini Malvatici , lib. ij.
per dies aliquot digerantur , postea distillentur in B. M. *distillato admisceatur aliquid margaritarum præparatarum, coralli rubri præparati , unicornu raspati, ossis de corde cervi, ligni aloës, moschi , ambræ, visci quercini , auri, & argenti foliati, ana q. v.*
Dosis cochleare j. *vel* ij.

Hæc aliaque similia antidotalem cornu cervi vim non confirmant. Quam cùm experientia etiam non edoceat, pessimè sibi consulere nobis videntur , qui in magno morbo , qualis est pestis, tali medicamento nimium confidunt ; cujus antidotalem virtutem nec Dioscorides descripsit, nec Galenus (curiosissimus facultatum medicamentorum perscrutator) observavit, nec alii Veteres agnoverunt , sed quod, nulla duntaxat comite ratione vel experientia , laudatur ab iis , qui cuilibet transeunti facile aurem præbent, atque hinc etiam facile decipiuntur.

VIII. Sulphur ad veneni pestilentis extinctionem plurimum facere,diximus *lib.* 2. *cap.* 5. *annot.* 12. Ac proinde ejus flores maximè commendant , Severinus , *in Idea cap.* 15. Balduinus Ronsæus , *Epist. Med.* 28. & Ioannes Rhenanus ; *in Antid. pest.* Crollius autem , *in basil. Chym.* his verbis utitur : *Flores sulphuris summum sunt curativum & præservativum in peste , resistunt enim impressioni , & præservant à putredine : cum extracto enulæ campanæ ad miraculum operantur tempore infectionis.* Idem auctor ex floribus sulphuris conficit suum elixir pestilentiale , à plurimis Medicis

Medicis miro encomio celebratum, cujus hæc est compositio:

℞. *Florum sulphuris spagyricè preparatorum, unc.* iij. *affunde olei juniperini è baccis, in balneo rectificati, ad eminentiam trium vel quatuor digitorum. Olei succini, in balneo ter rectificati, quartam partem ad oleum juniperi, stent simul in igne cinerum vel arenæ, sæpius movendo, ut flores sine adustione solvantur & liquescant. Postea,*

℞. *Theriacæ Venetæ lib.* j. *è qua cum spiritu vini optimo tincturam extrahes, quam à spiritu vini separatam seorsim servato. Extrahe eodem spiritu radicum helenii, angelicæ, baccarum juniperi contusarum, ana unc.* iij. *& tincturam à spiritu vini in balneo separatam, misce cum tinctura theriacæ, & affunde oleum juniperi ac succini, floribus sulphuris essensificatum, ac per chartam bibidam prius filtratum, omniaque circula lentissimo cinerum calore per dies quatuordecim. Dosis ad præservationem una vel duæ guttæ in vino vel aceto, quotidie manè: vel singulis septimanis semel octo aut decem guttæ, jejuno ventriculo, expectando sudorem: peste verò correptus statim ab initio assumat à scrup.* j. *ad scrup.* ij. *in vino, aceto rutaceo, aliove conveniente liquore, & sudet.*

Hoc elixir, dicit Crollius, esse secretum, quod in peste & morbis epidemicis, ex Dei benignitate, ad miraculum operari solet. Sic etiam Matthias Vntzerus scribit se in magna peste ab experientia comperisse, hoc elixir esse singularissimum & miraculosum adversus hunc morbum. Sennertus *lib.* 4. *de peste, cap.* 5. describit flores sulphuris compositos adversus pestem efficacissimos. Paracelsus, *de pestil. tract.* 1. dicit sulphur & sal curationem pestis perficere, nec aliis medicamentis opus esse. Ioannes ab Helmont, *in Tumulo Pestis*, scribit Hippocratem olim ad curationem pestis vinum dedisse ægris, quod sequenti modo sulphurabat: *Poculum*, inquit, *stricti colli lychnio ardentis sulphuris sufficiebat, vinum ad tertiam partem affundebat, ac poculum arctè occlusum agitabat, dudum conquassando sursum ac deorsum, donec vinum omnem spiritum sulphuris in se combibisset.*

IX. Bolus Armena ut singulare antidotum describitur à Galeno, *lib.* 9. *de simpl. med. facult. cap. de Terra Samia. In magna hac peste*, inquit, *cujus eadem facies fuit atque ejus quæ Thucydidis memoria grassabatur, quotquot hoc medicamen bibere, celeriter curati sunt. At quibus non profuit, omnes interiere, scilicet cum nec alio quovis medicamento juvarentur. Vnde colligitur, quod iis duntaxat non fuerit auxilio, qui planè erant incurabiles. Cæterum bibitur ex vino albo consistentia tenui, modicè diluto, si aut planè febre careat æger, aut leviter ea teneatur: sin gravius febriat, admodum aqueo.* Sic etiam Fernelius, *lib.* 2. *abdit. cap.* 12. dicit, bolum Armenam, ut & terram Lemniam, non exsiccando, sed totius substantiæ proprietate in venenum pestilens vires habere; quin etiam bolum hac in re peculiari quasi privilegio donatam esse. Galenum magno assensu sequuntur omnes Medici, propterea quod hanc rem videant ab experientia passim confirmari.

X. Nos promiscuè usi fuimus salibus, cardui benedicti, scordii, absinthii, & ruthæ, nec viribus multum à se invicem differre comperti sumus; quamvis alii hunc, alii illum salem magis laudent. Ita salem ruthæ maximi facit Iulius Palmarius: salem artemisiæ Paræus, Conradus, & Swenckfeldius: salem fraxini, Droëtus, Goclenius, Michaël Neander, & Lubbertus Estius. Omnes autem Medici unanimiter extollunt salem cardui benedicti. Salis absinthii mirum encomium

mium scribunt, Daniel Mylius, Codronchius, Io. Matthæus, Io. Wittichius, & Petrus Sibyllenus. Droëtus, *de pest. c.* 12. salem absinthii & scabiosæ in curatione primas partes tenere, scribit, ut qui non solum minima quantitate exhibitus, copiosissimum sudorem conciter, verum etiam huic malignitati potentissimè resistat. Refert idem, Hieronymum Flandrum, Chirurgum, ægris pestiferis solere dare decem vel duodecim grana salis fraxini, cum aqua cardui benedicti vel scabiosæ, atque ita copiosissimo sudore provocato plurimos curasse. Cum muria carnis porcinæ cocta & despumata multos curatos fuisse, refert Hildanus, *Cent.* 2. *observat.* 34. Paræus extollit muriam encrasicholorum (quos nostrates *anchioves* appellant) quam probatissimam, & putredini domandæ ac corrigendæ accommodatissimam esse, prædicat.

XI. Inveniuntur nonnulli, inter quos primarius est Ioannes Sylvaticus, *lib. Controvers. Med.* 48. qui oleum (proprie aqua est) vitrioli in curatione pestis, tanquam summè damnosum, omnino rejiciendum esse existimant. 1. Quia gustum acriter afficit, & acerrimum est, quod adurentem facultatem indicat. 2. Quia Dioscorides & Galenus, vitriolum, erodentem & septicam facultatem habere, vomitum movere, ac molestum medicamentum esse, scribunt. Verùm sciendum, dictos viros loqui de ipso vitriolo, non verò de illius oleo, ipsis ne nomine quidem cognito, quod differt à vitriolo ut candidum à nigro; nam refrigerat, malignitati resistit, exsiccat, putredines tollit, & sudores movet: quæ omnia in pestis curatione maximè necessaria & proficua esse, nemo non novit. Hos effectus non nostra solummodo, sed plurimorum quoque doctissimorum Medicorum experientia jam à longo tempore probavit, eosque attestantur Hercules Saxonia, Euangelista Quatramnus, Mercurialis, Heurnius, Wirsungus, Euonymus, Penotus, Mollerus, Leschius, Fumanellus, Dornæus, Matthiolus, Ioannes Neander, Augenius, Vntzerus, aliique plures. Quantum ad acrimoniam hujus olei, sciendum, Medicos illud nunquam solum exhibere, sed julebis, syrupis, conditis, aliisque medicamentis admiscere, quibus acrimonia illa satis castigatur, ejusque erodens vis infringitur, adeo ut nihil prorsus nocere queat: quam acrimoniam qui in adurente qualitate consistere tradunt, non longè aberrant à via, modò bene distinguant inter hanc qualitatem, quæ ab acribus & acidis salis particulis procedit, & aliam manifestiorem magisque sensibilem adurentem qualitatem à sulphure procedentem, qualis est in febribus ardentibus. Magna enim inter has est differentia & contrarietas: nam si salsarum particularum acida qualitas prævaleat supra sulphuream, tunc hanc extinguit; atque hinc illa medicamenta, in quibus salsarum acidarum particularum prædominium prævalet, dicuntur refrigerare, ut oleum vitrioli & sulphuris, acetum, succus citri, &c. non quod calore prædita non sint, sed quod talem specificum habeant calorem, qui manifestum & acutè sensibilem calorem sulphureum extinguere valet. Taceat igitur Sylvaticus cum suis asseclis; & de vitrioli ac sulphuris olei viribus audiatur Mindererus, qui *lib. de pest. cap.* 15. in hæc verba prorumpit: *Nulla est putredo cujus vires non frangant, nulla infectio quam non superent, nulla humorum depravatio, quæ per ista non superetur: sanè, ut liberrimè loquar, si mihi vitriolatorum medicamentorum usus, vel interdiceretur, vel inhiberetur, ego ad pestis curationem nun-*

 quam,

quam, vel saltem inermis accederem. Notandum tamen in olei vitrioli usu, illud non convenire hæmoptoïcis, phthisicis, tussiculosis, asthmaticis, aliove thoracis vitio infestatis, ut neque iis quorum vesica vel renes laborant.

XII. Innumeri pulveres à Medicis describuntur, & singuli suo modo illos componunt. Inter cæteros maximi nominis est pulvis Foresti, de quo, *lib.* 6. *in scholio Observat.* 16. ita scribit: *Nos hoc pulvere felicissimè usi sumus in hac peste, tam ad præcautionem, quam ad curationem, in multorum salutem: & quamquam hunc pulverem pro maximo secreto habeamus, nefas tamen esse duximus ejusdem descriptionem nobis solis retinere, quin potius volumus omnibus communem facere, ut quivis junior Medicus, tum alii omnes, ad mortalium utilitatem eo rectè uti possint. Est hæc descriptio:*

℞. *Rad. dictamni,*
tormentillæ,
boli Arm. in aq. scabiosæ lotæ,
terræ sigillatæ, ana drach. vj.
rad. gentianæ,
petasitidis,
betonicæ, ana drach. ij.
santali rubri, drach. j.
rasuræ eboris,
cortic. citri,
coralli rubri,
ossis de corde cervi,
rad. zedoariæ; ana drach. ſ.
margaritarum purissimarum, been utriusque, ana scrup. ij. *fragmentorum quinque lapidum pretiosorum, ana scrup.* j.
Succini,
ramentorum unicornu veri, ana scr. ſ.
foliorum auri,
argenti, ana n°. iij.
fiat pulvis tenuissimus. Dosis ad præservationem, à scrup. ij. *ad drach.* j.
ad curationem, à dr. j. *ad scr.* iiij, *vel* v. *cum liquore idoneo.*

Idem Forestus alios duos huic non multum absimiles pulveres describit eodem libro, in Scholio Observat. 27. Ioannes Moibanus, Crato, Gesnerus, aliique celebrant hunc pulverem, quem Saxoniæ Elector à rustico acceperat:

℞. *Rad. valerianæ,*
hirundinariæ,
urticarum minorum, ana unc. ſ.
polypodii quercini,
angelicæ sativæ,
sylvestris, ana unc. ij.
althææ, unc. j.
cort. rad. laureolæ, unc. j. ſ.
Radices hæ effodiendæ sunt inter Augusti diem 14, *& Septembris* 8. *Incisæ imponantur ollæ vitreatæ, affundendo aceti tantum ut duobus digitis excedat: bulliant ad lentum ignem: deinde radicibus siccatis ac pulverisatis, adde acinos herbæ paridis n°.* 26. *fiat pulvis.*

Platerus scribit se anno 1593, in peste hoc pulvere usum fuisse:

℞. *Boli Arm. præparatæ, unc.* ſ.
coralli rubri drach. ij.
succini drach. j. ſ.
rasuræ eboris, &
cornu cervi, ana drach. ſ.
rad. tormentillæ drach. j. ſ.
dictamni,
carlinæ,
pimpenellæ,
angelicæ,
imperatoriæ,
myrrhidis, ana drach. j.
corticum limonum,
gariophyllorum,
zedoariæ, ana drach. ſ.
cinnamomi, drach. ij. ſ.
sem. acetosæ, drach. j. ſ.
sem. cardui bened.
angelicæ,
ocymi,
coriandri, ana drach. ſ.
medullæ sem. citri, scrup. j.
croci, scrup. ſ.
rosarum rubr.
fol. verbenæ,

fol.

fol. rutha,
cardui ben.
scordii, ana drach. ſ.
galanga drach. j.
specier. diamargariti drach. j.
fiat pulvis.

Si camphora scrup. j. *vel drach.* ſ. *vel drach.* j. *addatur, tunc vis ejus erit efficacior, sed minus conveniet pueris & gravidis.*

Sennertus hunc pulverem bezoarticum componit, ejuſque ſcrup. ij. ad drach. j. exhibet:

℞. *Cornu cervi uſti drach.* j. ſ.
oculorum cancri praparat.
terra sigillata,
succini,
margaritarum praparat.
coralli rubri, ana scrup. j.
offis de corde cervi,
smaragdi,
rubini,
hyacinthi praparat. ana scrup. ſ.
lap. bezoartici orient. scrup. j.
folia auri n°. iij.
fiat pulvis.

Cornelius Gemma hunc pulverem pro ſummo ſecreto à Rege Hiſpaniæ haberi ſcribit:

℞. *Myrrha electa,*
mastiches,
boli. Arm.
terra sigillata,
ligni aloës,
gariophyllorum,
macis,
croci, ana part. aq.
fiat pulvis.

XIII. Medici Monſpelienſes & multi Itali in peſte, tanquam utiliſſimo alexipharmaco, utuntur trochiſcis viperinis, qui ad confectionem theriacæ concinnari ſolent, eoſque exhibent à drach. ſ. ad drach. j. cum aquis cordialibus. Nos in hac noſtra peſte iiſdem aliquoties uſi ſumus, ſed abſque magno fructu, fortaſſe quia eoſdem non ſatis recentes habuimus, vel quia non tantopere valent adverſus venenum peſtilens, quantum adverſus alia venena: ſaltem ego in peſte nullum commodum ex iis percipere potui, atque hinc omnem apud me fidem perdiderunt. Loco horum trochiſcorum apud Germanos primo excogitatus, in uſum venit pulvis ſerpentum, ex colubrorum carne lota & exſiccata confectus, quem adverſus venenum peſtilens plurimum valere prædicant, Cunradus Cunradi, 2. *part. medul. distil. tract.* 27. Angelus Baldus, *lib. de vip.* Crollius, *in Basil. Chym.* Quercetanus, *lib.* 2. *alex. cap.* 5. nec non *in Pharmacop.* aliique plures, imprimis qui è Schola Paracelſica prodierunt, mirabilium myſteriorum jactatores, qui faſtoſo hujus pulveris ſerpentum encomio, jam plurimis annis Magnatum non minus, quam civium infimæque plebeculæ mentes miris modis effaſcinarunt. Rationes quibus ſerpentini pulveris fundamentum innititur, hæ ſunt: 1. Quod Galenus, 6. *epidem. sect.* 6. *text.* 5. dicat vinum viperinum multum valere adverſus venena: quod ipſum quoque docent Rabbi Moyſes, & Nicolaus Florentinus, *lib. de venen.* 2. Quod Galenus, *lib.* 11. *simpl.* & *lib. de antid.* referat, duos leproſos vino viperino fuiſſe ſanatos. 3. Quod trochiſci de viperis adverſus omnia venena valere, jam ab Andromachi tempore, vel diutius, creditum, & ab omnibus pro indubitato habitum fuerit, qui eapropter theriacæ compoſitionem ingrediuntur. Hæ rationes & auctoritates tantum valuerunt apud multos, ut ſolas ſerpentum ac viperarum carnes ad venenum peſtilens fugandum, retundendum, & extinguendum ſufficere exiſtimaverint; ita ut inter cæteros Erneſtus Burggravius, *in Lampad. vita & mort.* Stentorea voce exclamet: *Pulvere ser-*

serpentino si quis utatur, extra omnium venenorum, qualiacumque illa sint, ac pestilentia aleam ac periculum tutus erit. Ex altera parte multi celeberrimi Medici carnes serpentinas & viperinas adversus venena nihil prodesse, credunt, easque tanquam inutiles & fallaces, ab agyrtis aliisque bursarum castratoribus primò in usum productas, rejiciunt, aliosque Medicos, qui illas laudant, temeritatis & inscitiæ arguunt. Si meam opinionem quispiam roget, ego utrosque errare dicam: *illos*, quod prædictas rationes & Galenicas auctoritates nimis longè extendant: *hos*, quod easdem nimis temere in totum rejiciant. Nam carnes viperinas & serpentinas adversus aliqua venena eximiam antidotalem vim obtinere, adeo notum est, ut absolutè negari non possit; idque non tantum liquet ex prædictis Galeni testimoniis, verum etiam ex quotidiana experientia. Sic Hartmannus scribit se propriis oculis vidisse, à quodam experto Medico tribus diebus continuis gravissima quædam venena assumpta, eademque paulo post sine ulla noxa, ab exhibito pulvere, cum adstantium admiratione iterum expulsa fuisse. Ita etiam refert Vntzerus, se vidisse quosdam qui araneos vivos devorarunt, vel arsenicum aut simile toxicum potarunt, corpore eorum salutari hoc alexiterio præmunito. Idem in adolescente quodam se vidisse testatur Cunradus; qui insuper narrat historiam cujusdam rei Pragæ morti damnati, in quo hujus pulveris experimentum factum est, & compertum eundem arsenici sublimati virulentiam edomasse. His adde, quod carnes viperinæ lepram etiam hodie interdum sanent. Verum qui hanc antidotalem vim ad omnia venena extendere velet, longissimè errabit, nam multa inveniuntur adversus quæ carnes viperinæ vel serpentinæ non magis proderunt, quam saccharum adversus arsenicum. Venena enim quadruplicia fere sunt. 1. *Vegetabilia*, quæ nonnullis herbis, radicibus, fructibus, &c. insunt. 2. *Mineralia*, omnibus satis nota. 3. *Humoralia*, quæ insunt animalibus viventibus, vel sanis, vel ægrotis, & in *illis* ex certa quadam naturali humorum dispositione resultant, qualia sunt venena scorpionum, bufonum, aranearum, &c. in *his* verò ex certa quadam humorum in corpore corruptione præternaturali generantur, ut sunt venenum rabidum, venereum, epilepticum, & illud à quo variolæ, multæque malignæ febres generantur. 4. *Aërea*, è quibus generatur pestis, quorum essentiam & naturam nemo hactenus bene cognovit. Adversus multa ex tribus prioribus venenis carnes serpentum multum valere, certum est, sed non tamen adversus omnia: nam rabidum, venereum, aut epilepticum venenum per illas extinctum & expulsum, dictosve morbos sanatos fuisse, nondum (quod scio) compertum est. Verum adversus quartum venenum, nempe aëreum, illas specificè prodesse, nulla certa experientia hactenus demonstravit: imò contra multoties compertum est, illas adversus pestilens venenum nihil omnino profuisse. Sic testatur Vntzerus, anno 1610, quo gravissima pestis grassabatur, maximam eorum partem, qui hoc pulvere usi fuerant, interiisse. Ita quoque Libavius, *tom. 2. Syntag. Alch. Pharm. cap.* 14. inquit: *Falsum est, non interire peste omnem eum qui pulvere serpentino est præcinctus; imò tam fortiter experientia refutavit illud mendacium, ut magnum pondus detractum sit isti omni.* Illud ipsum ab experientia edocti testantur Casparus Bauhinus, *in append. ad lib. de lap. bezoar*, & Rulandus, *in præfatione Latina Loimogog. sui Germanici.* His adde, quod nec divinus Senex, nec Galenus, diligentissimus

tissimus facultatum medicamentorum indagator, cui carnium viperinarum vires satis notæ erant; nec Avicenna, nec ullus veterum Medicorum, sive Arabum, sive Græcorum, viperinas vel serpentinas carnes, tanquam specificum adversus pestem, exhibuisse legatur; quibus tamen sagacissimis viris non potuisset non cognita esse talis antipestilentialis vis, in medicamento ipsis multo magis, quam nobis, usuali & cognito. Quidquid sit, saltem nos in hac peste ex trochiscis viperinis nullum laudabilem effectum comperire potuimus: unde illos pessimè sibi consulere existimamus, qui tempore pestis in carnibus vel trochiscis viperinis aut serpentinis solis nimium confidunt.

XIV. Ex fragmentis pretiosorum lapidum, præter confectionem de hyacintho, varia alia antidota concinnantur, quorum tamen vires multi irrident, alii easdem suspiciunt. Inter alios lapides, Avenzoar, 2. *theisir. tract.* 1. *cap.* 5. magnam & excellentem vim tribuit Smaragdo, adversus morbos venenatos, & refert, se ipsum ex veneno laborantem, hoc solo remedio fuisse curatum. Sic etiam Mindererus, *lib. de pest. cap.* 15. narrat se mulieri febre pestilenti correptæ, quæ omnia remedia aversabatur, pulverem sequentem exhibuisse, quem sine odore vel sapore transglutire poterat, eoque assumpto, abactis sævorum symptomatum seditionibus, & in salutem protinus converso morbo, evasisse.

℞. *Smaragdi præparati,*
lapid. bezoar Orient. ana gr. vij.
hyacinthi, gr. iij.
fiat pulvis.

Eandem Smaragdi vim refert se expertum fuisse Zacutus Lusitanus, *Prax. Admir. lib.* 3. *observ.* 87. in Nobili Lusitano, alvi diuturno fluxu ex veneno assumpto laborante, à quo nulla medicamentorum ope liberari potuerat, quod malum tandem solo smaragdi usu curatum fuit. Crato, *tract. de pest.* inquit: *Omnes pene Medici, post theriacam & Mithridatium, Smaragdum laudant; datur ad gr.* vj. *cum mithridatio.* Smaragdum ad gr. 10. exhibitum cum aliquo liquore appropriato, magnopere laudant, Eustachius Rudius, *lib.* 3. *Pract. cap.* 30. Fumanellus, *de peste, cap.* 6. Quatramnus, *de pest. cap.* 4. Sapphirum potum aut exhibitum commendat Augenius, *lib.* 3. *de pest. cap.* 8. Hyacinthum extollunt Crato, *tract. de pest.* & Io. Fragosus. Succinum exhibent Georgius Agricola, *de pest. lib.* 2. Cunradus Cunradi, *part.* 1. *medul. distil. tract.* 9. Libavius, *part.* 3. *singular. de succino, cap.* 28. Ex his aliisque pretiosis lapidibus Chymici multa præparant magisteria, essentias, liquores, olea, & nescio quæ non chymica Extracta, quorum nonnulla quidem insignia sunt, sed nimis fastoso encomio semper comitata. Erastus, *disput.* 4. *contra Paracelsum*, multis argumentis probat lapides pretiosos nullam cardiacam vim exerere, inter quæ illud primarium est, quod medicamenta quæ debent agere in corpus, debeant actuari & dissolvi; lapides autem illi non dissolvantur, sed eodem pondere, & tales quales assumpti sunt, rursus excernantur. Quo argumento in eandem quoque opinionem pertractus fuit Hercules Saxonia, *Prax. lib.* 8. *cap.* 37. Verum Erasti argumentationem nullius momenti esse, præter plurimorum gravissimorum Medicorum experientiam, etiam multorum lapidum, non occultæ modò, sed manifestissimæ operationes docent. Nam lapis aëtites femori alligatus partum promovet, ut testantur Arabes, Erotes, Nicolaus Rocheus, aliique innumeri, & ipsa quoque experientia: magnes trahit

trahit ferrum: & sic plurimi alii lapides varias edunt operationes oculis conspicuas, qui tamen lapides, nec dissolvuntur, nec in pondere aut forma quippiam immutantur: sic etiam vitri antimonii frustum in vino depositum, quamvis ejusdem formæ, qualitatis, ac ponderis, absque substantiæ dissolutione inde rursus extrahatur, tamen isti vino maximam vomitivam vim impressit. Si magnes, lapis aëtites, lapis hæpatites, aliique, si vitrum antimonii, absque substantiæ, ponderis, viriumque imminutione, vires suas exerere possint; quare non etiam nonnulli alii lapides pretiosi, in corpore humano macerati ac cocti, cardiacam & alexipharmacam suam vim absque substantiæ ponderisque immutatione cordi communicare possent? Scio quidem magnos hac in parte errores apud multos committi, qui, dum quælibet sua effata ex Apollinis tripode deprompta putant, speculationibus suis absque fundamento abrepti, ex variis lapidibus tales volunt extorquere vires, quibus nunquam præditi fuerunt, nec sunt, nec erunt. Verum hæc interim talium hominum vanitas non debet derogare fidem & auctoritatem iis lapidibus, quos experientia à longo tempore demonstravit antidotalibus facultatibus esse præditos.

XV. Moscum hoc tempore ægrotos omnes, viros æque atque mulieres, ægerrimè tulisse, & post ejus usum se multo pejus habuisse, observavimus, ac propterea confectionem de hyacintho, ut & alchermes, sine moscho parari jussimus. Etiam Valescus de Taranta, *Philon. pharmac. lib. 7, cap. 16*, moschum in peste fugiendum esse tradit. De moscho aliisque fragrantibus remediis videantur adhuc quædam *lib. 2. cap. 5. in text. & annot. 9.*

XVI. Theriaca & Mithridatium duo nobilissima & antiquissima sunt antidota, quorum adversus venena & pestilentem luem excellentissimas virtutes, jam à multis seculis experientia probavit, eaque in peste aliisque malignis ac contagiosis morbis plus profuisse semper compertum est, quam innumera alia magnis titulis decantata alexipharmaca. Hinc est quod ubique in Rebuspublicis bene constitutis eximia curiositate confecta, & in celeberrimo usu per totum terrarum orbem, absque ulla compositionis immutatione, semper habita fuerint. Neque id sine ratione, nam calorem nativum suscitant, facultatem vitalem recreant, cor adversus venena & omnis generis malignitates firmant ac defendunt, easque procul à vitæ fonte per poros cutis expellunt. Imprimis autem theriaca, non neotericis solum cognita, sed ab ipsis quoque veteribus summopere laudata existit: ut ab Aëtio, *Tetrab. 4. serm. 1. cap. 96.* Paulo Ægineta, *lib. 2. cap. 36.* Nicolao Myrepso, aliisque: imò Galenus (vel alius quiscumque auctor) *lib. de Theriaca ad Pison. c. 16*, in hæc verba prorumpit: *Deprehensa est mihi sola theriaca in pestilenti constitutione languentibus posse succurrere, cum nullum aliud præsidium tam magno malo, ac ipsa resistere valeat, &c.* Paulo post addit: *Theriacam tanquam ignem purificantem esse comperi: illos quidem qui adhuc sani illam prabiberunt, non permittere ut pestilentia prorsus capiantur: illos autem qui jam ægrotassent, sanare posse, tum aëris inspirati malignitatem immutando, tum corporis temperaturam corrumpi non sinendo.* Post Galenum fere omnes maximi nominis Medici theriacam Andromachi, tam ad præservationem, quam ad curationem pestilentiæ, summis laudibus extulerunt. Taceant hic Capivaccius, Trincavellius, Iulius Alexandrinus, aliique varii, qui celeberrimi ac divini hu-

jus

jus medicamenti usum frivolis & distortis quibusdam argumentis è praxi Medica exterminare nituntur, incusantes nescio quæ non incommoda, & imprimis magnum ejus calorem, qui in febribus extimescendus est; quasi verò ille admistis frigidis non posset attemperari, & sic tutius non foret calido medicamento malignitatem extinguere, quam solo frigido calorem edomando, malignitatem relinquere, ejusque continuo ac citissimo, maximeque damnoso incremento nullis mediis obviam ire. Procul dubio hi de theriaca malè loquuntur, non ut humano generi melius consulant, sed ut alio novo quodam ab ipsis excogitato antidoto magnum sibi nomen conquirant, atque se plus, quam antiquos, sapere monstrent; cum tamen præstaret bene inventis ac probatis uti, quam novarum compositionum vires cum plurimorum periculo inquirere, idque in hoc perniciosissimo morbo, in quo medicamenti periculum sine periculo facere non licet; *quia exitiales morbi* (inquit Galenus) *ne levissimum quidem errorem ferunt*: addo ego, quod neque temporis jacturam patiantur. Eapropter etiam nos in hac peste nullis novis theriacis (quales sunt, theriaca Londinensis, Arnaldi de Villa nova, Tabernamontani, Germanorum Monavii, Antidotus Matthioli, ut & Guidonis de Chauliaco, electuarium de ovo Imperatoris, aliæque similes compositiones, ab Andrea Gallo, Langio, Angenio, Platero, aliisque pluribus Medicis collectæ) usi sumus; cum theriaca Andromachi & Mithridatium Damocratis alias neotericorum theriacas, & in compositionis forma, & in simplicium exquisito selectu, & in singulari effectu, longis parasangis antecellere nobis videretur. Non quod aliorum Medicorum præclara inventa contemptui haberemus, sed quod illa antiquorum sapientissimè compositis antidotis minimè præferenda esse judicaremus. Præterea, quod theriaca Andromachi & Mithridatium Damocratis aliquot annorum, semper ad usum parata haberemus, cum aliæ theriacæ non nisi de novo, & proinde nimis recenter, & minus aptè compositæ haberi possent. Adde, quod in nostris Belgii Inferioris regionibus, ad quas omnium rerum, atque etiam medicamentorum abundans copia ex totius mundi partibus undequaque advehitur, selectissima simplicia ad theriacæ Andromachi confectionem necessaria haberi possint, (quæ selecta copia in multis aliis regionibus desideratur) ac proinde theriaca Andr. curiosissimè conficiatur, & non sine prævio accuratissimo doctissimorum Medicorum examine confici debeat; (si fortè per mercatorum quorundam avaram fraudulentiam hic illic non satis exacta præparetur, hoc maximè per incuriam aut inscitiam quorundam Pharmacopœorum contingit, iis in locis ubi isti confectioni nulli eximii Medici præsides examinatores à Magistratu sunt constituti;) cum aliorum theriacæ ex variis simplicibus, sæpe non debito tempore collectis, nec satis convenienter siccatis, aut bene servatis (quorum interdum nonnulla quoque deficiunt) confici debeant.

Inter recentiorum antidota, tria sunt maximi nominis: nempe, electuarium de ovo Maximiliani Imperatoris, theriaca Germanorum Monavii, & antidotus Matthioli, quorum descriptiones, omissis innumeris aliis, tanquam nobiliores, hic subjungemus:

Electuarium de ovo hoc modo describit Quercetanus, *de peste, cap.* 5.

℞. *Ovum gallinæ recens, à quo albumen è foramine in acumine facto extrahatur: tunc croco orientali, quicquid in*

in eo vacuum erit, repleatur, & foramen sedulo occludatur, ne quid exhalet: deinde ad ignem lentum, vel in furno assetur, donec superficies nigredinem concipiat, cavendo tamen ne crocus comburatur: postea abjectâ testâ ovum totum exsiccetur & pulverisetur, atque hic sequentia addantur:

℞. *Pulv. rad. tormentillæ,*
dictamni, ana drach. ij.
cornu cervi,
myrrhæ,
nucis vomicæ, ana drach. j.
rad. angelicæ,
pimpenellæ,
zedoariæ,
granorum juniperi,
camphoræ, ana unc. ſ.

Omnia in mortario simul misceantur, addendo theriacæ ad pondus omnium, fiat s. art. electuarium.

Platerus, ne crocus aduratur, illud electuarium tali modo componit:

℞. *Vitellum ovi cocti ad duritiem, cui adde croci contriti æquale pondus, agitenturque probè simul, addendo deinde*
Pulv. rad. tormentillæ,
dictamni, ana unc. ſ.
angelicæ, unc. j.
vincetoxici,
succisæ,
zeduariæ, ana drach. ij.
sem. erucæ, drach. j.
myrrhæ, scrup. j.
theriacæ,
mithridatii, ana q. s. ad formandam massam satis duram.
Dosis drach. j. *cum aquis distillatis, vino, vel aceto.*

Monavius de sua theriaca ad Cratonem ita scribit: *Composui hic, dum proxima contagio nobis metum injiceret, theriacam quandam, quam Germanorum nuncupavi, cujus libras jam multas Pharmacopœus meus divendidit. Constat ex iis potissimum quæ apud nos pura & syncera reperiri possunt, nec minorem vim in venenis extinguendis possident, quam exotica ab extremis Indiis huc importata.*

℞. *Rad. angelicæ,*
gentianæ,
zeduariæ,
tormentillæ,
dictamni,
pimpenellæ,
valerianæ,
ostrutii,
morsus diaboli,
aristolochiæ rotundæ,
asari,
serpentariæ,
levistici,
cardo pat.
pentaphylli, ana drach. iij.
herbar. scordii,
chamedryos,
betonicæ,
ruthæ,
cardui benedicti,
centaurii, ana unc. ſ.
florum calendulæ,
lavendulæ,
anthos,
Seminum citri,
acetosæ,
napi,
ammi,
baccarum lauri, ana drach. iij.
boli Arm. præparat.
terræ sigillatæ,
cornu cervi usti, ana unc. j.
croci,
macis,
macropiperis,
mastiches,
thuris,
santalorum omnium, ana drach. ij. ſ.
myrrhæ electæ,
florum sulphuris,
camphoræ, ana drach. vj.
opii Thebaici, scrup. iiij.

casto-

castorii,
euphorbii, ana drach. j.
rhapontici veri, unc. j.
cinnamomi electi,
corticum citri,
aurantiorum, ana unc. ſ.
nucum jugland. excortic.
ficuum per cribrum transmiſſ. ana unc. iij.
ſucci cardui bened.
ſcordii,
ſcabioſæ,
veronicæ,
ruthæ,
ſalviæ,
acetoſæ,
botryos,
meliſſæ, ana unc. ij.
olei vitrioli, unc. j.
ſpecier. diamargariti frigidi, calidi,
è gemmis frig. & calidi, ana drach. j. ſ.
cordialium temperat. drach. ij.
diambræ,
diamoſchi, ana drach. j.
theriacæ Andromachi unc. iiij.
mithridatii,
elect. de ovo, ana unc. ij.
diaſcordii, unc. j. ſ.
extracti angelicæ, unc. ſ.
ſalis abſinthii, drach. ij.
vini odoriferi, lib. ij. ſ.
mellis deſpumati, lib. xij.
Exquiſitè commiſceantur omnia ad formam opiatæ.

Matthiolus in præfatione *lib. 6. in Dioscoridem*, de ſua theriaca ita ſcribit: *Licet hac ætate rari admodum habeantur Medici, qui ſua arcana pandere velint, ſi quod nacti ſint pulchrum & ſingulare auxilium; tamen cum mihi conſilium ab initio fuerit, meâ operâ, quantulacunque ſit, omnibus generatim prodeſſe; alienum quidem inhumanumque foret, ſi modo vel invidiâ, vel avaritiâ compulſus, aliquid ſilentio involverem, quod in arte Medica uſui futurum putem. Igitur antidotum, cujus admirandas in venena vires ſæpius expertus ſum, hoc modo conficitur:*

℞. *Rhabarbari*,
rhapontici ex Ponto advecti,
rad. phu acori (quem falſò calamum aromaticum vocant)
cyperi,
quinquefolii,
tormentillæ,
ariſtolochiæ rotundæ,
pœoniæ,
helenii,
coſti,
iridis Illyricæ,
chamelæontis albi, ana drach. iij.
galangæ,
imperatoriæ,
dictamni albi,
angelicæ,
millefolii,
filipendulæ,
doronici,
zeduariæ,
zingiberis, ana drach. ij.
agarici, drach. iij.
libanotidis maris,
morſus diaboli,
gentianæ, ana drach. ij. ſ.
Seminum mali citrii,
viticis,
cocci infectorii,
oxalidis,
fraxini,
paſtinacæ ſylveſtris,
napi,
nigellæ,
pœoniæ,
ocymi,
irionis,
thlaſpios,
fœniculi,
ammi, ana drach. ij.
baccarum lauri,
juniperi,
hederæ,

baccarum smilacis asperæ,
cubebarum, ana drach. j. ſ.
foliorum ſcordii,
chamedryos,
chamepytheos,
centaurii minoris,
ſtœchados,
nardi Celticæ,
calamenthæ,
ruthæ,
menthæ,
betonicæ,
verbenæ,
ſcabioſæ,
cardui benedicti,
meliſſophyli, ana drach. j. ſ.
dictamni Cretenſis, drach. iij.
ſampſuchi,
hyperici,
junci odorati,
marubii,
galangæ,
ſabinæ,
pimpenellæ, ana drach. ij.
caricarum,
nucum juglandium,
piſtaciorum, ana unc. iij.
myrobalanorum embelic. drach. iiij.
florum utriuſque bugloſſi,
roſarum,
lavendulæ,
roſmarini coronarii, ana ſcrup. iiij.
croci, drach. iij.
caſſiæ odoratæ, ſeu cinnamomi, drach. x.
gariophyllorum,
nucis myriſticæ,
macis, ana drach. ij. ſ.
piperis longi, ac nigri,
ſantalorum omnium,
agallochi, ana drach. j. ſ.
cornu cervi crudi, drach. iiij.
unicornu, drach. j.
oſſis cordis cervini,
ramentorum eboris,
virgæ cervinæ,
caſtorii, ana ſcrup. iiij.
terræ Lemniæ, drach. iij.
opii, drach. j. ſ.
margaritarum orientalium,
ramentorum ſmaragdi,
hyacinthi,
coralli rubri, ana drach. j. ſ.
camphoræ, drach. ij.
maſtiches,
thuris,
ſtyracis,
myrrhæ,
gummi Arabici,
reſinæ terebinthinæ,
ſagapeni,
opoponacis,
laſerpitii, ana drach. ij. ſ.
moſchi odorati,
ambræ, ana drach. j.
olei vitrioli, unc. ſ.
pulveris cordialis temperati,
diamargariti,
diamoſchi,
diambræ,
elect. de gemmis,
paſtillorum saphuræ,
ſcyllæ, ana drach. ij. ſ.
paſtillorum viperæ, unc. ij.
ſucci oxalidis,
ſonchi,
ſcordii,
echii,
meliſſophyli,
bugloſſæ, ana lib. ſ.
hypoſiſtidis, drach. ij.
theriacæ,
mithridatii opt. ana unc. vj.
vini veteris albi odorati lib. iij.
ſacchari è Madera inſula, vel
mellis optimi lib. viij. *& unc.* vj.

Ex his ſumma diligentia inquiſitis fiat electuarium eo modo quo theriaca & mithridatis antidotus conficiuntur.

Matthiolus exhibet hujus electuarii drach. j. *ad drach.* iij. *pro ætate & conſtitutione patientis, idque tanquam præſentiſſimum antidotum*

dotum adversus pestem & omnia venena commendat.

Hæc est famosa illa antidotus, magna illa congeries plurimorum simplicium sine ordine, sine methodo, sine ulla ratione simul congestorum ac conjunctorum in unam compositionem, quam, tanquam è deorum scriniis prolatum remedium, admirantur Itali, extollunt Germani, laudant imperiti & novarum rerum potius, quam meliorum studiosi; cujus descriptionem huic nostro libro inserere volui, partim ut satisfacerem iis, qui novitatis & longitudinis amantes, eam ambabus ulnis amplectuntur: partim ut illam doctiorum & saniorum quorumcunque judicio exponerem.

Præter hæc jam dicta maximi nominis antidota, innumera alia ab auctoribus describuntur. Ioannes Wierus refert Canonicum quendam Lotharingium, hoc sequenti electuario tanquam summo secreto, apud Principes quæstum non vulgarem fecisse:

℞. *Specierum lætitiæ Galeni,*
terræ sigillatæ, ana drach. j.
boli Arm. præparatæ, unc. ſ.
theriacæ Androm. unc. iij.
conservæ rosarum,
boraginis,
buglossæ, ana unc. j.
syrupi violacei, q. s.
fiat electuarium.

Platerus, *Prax. tract.* 2. describit suum electuarium, quo anno 1582 feliciter usus fuit. Plures hujusmodi compositiones passim inveniuntur apud auctores qui de Peste agunt.

XVII. Diascordio usi sumus secundum ipsius Fracastorii descriptionem, nobis ab eo relictam *lib.* 3. *de morb. contagios. cap.* 7. quæ, inter alia, recipit opii drach. .j ſ. Video ab aliis malè augeri opii quantitatem ad dr. ij. vel drach. iij. imò à nonnullis ad dr. iiii. vel drach. v. atque ita bonum medicamentum per adauctum opium, fieri nimis soporiferum & noxium, imò maximè periculosum. Fracastorius illud quibuslibet summopere commendat, atque etiam fere jam desperatis hoc modo exhibet:

℞. *Succi acetosellæ, unc.* ij.
succi citri, unc. j.
diascordii, drach. j.
specierum cordial. è gemmis, scrup. ij.
aceti, unc. j.
misceantur, & fiat haustus.

Sunt qui loco diascordii Fracastorii, summopere commendant diascordium Gemmæ, cujus hæc est descriptio:

℞. *Scordii recens collecti & in umbra siccati, drach.* x.
dictamni Cretici,
summitat. absinthii Pontici,
epithymi Cret. ana unc. ſ.
florum rosarum Damasc.
calendulæ,
buglossæ, ana drach. ij.
sem. plantaginis scrup. ij.
melonum,
cucumeris,
cucurbitæ excortic. ana drach. j. ſ.
cornu cervi usti, drach. iij.
rad. gentianæ,
angelicæ,
zedoariæ,
dictamni albi, ana scrup. v.
nucis moscatæ,
macis,
croci orient.
piperis albi,
boli Arm.
mastichis, ana scrup. iij.
camphoræ, scrup. ij. ſ.
cinnamomi,
corallinæ,
rhabarbari,
ligni aloës,
ligni rhodii,
asæ dulcis, ana drach. j.

cardamomi,
spica Indica,
santali albi,
corticum citri,
rasura eboris, ana scrup. iij. ſ.
ossis de corde cervi,
moschi, ana scrup. j.
Subtilissimè levigata cum sacchari albissimi, aqua rosarum ac vino Cretico despumati q. s. fiat electuarium, cui sub finem adde,
extracti tormentilla
veronica,
salsaparilla, ana drach. j.
juniperini, drach. ij.
olei calcanthi rectificati, drach. j. ſ.
olei citri scrup. j.
fiat opiata.

XVIII. Maximarum virtutum eſt illa noſtra aqua theriacalis, quæ non tantum veneno peſtilenti potenter reſiſtit, cor à malignitate defendit, & ſudores movet, verum etiam in debilibus jam labaſcentes vires miro modo corroborat. Mirum dictu quam inſignes ejuſdem effectus in hac peſte aliiſque febribus malignis comperti fuerimus.

Innumeræ conficiuntur aquæ theriacales, & quilibet fere Medicus novam quandam ad ſuos uſus excogitat. Inter cæteras autem maximè celebratæ ſunt Aqua bezoartica Langii, & aqua theriacalis Banderoni. Langii hæc eſt deſcriptio:

℞. *Chelidonia maj. cum radicibus* M. iij. ſ.
rutha, M. j.
scordii, M. ij.
dictamni Cretici,
cardui benedicti, ana M. j. ſ.
zeduaria,
angelica, ana drach. iij.
corticum citri,
limonum, ana drach. ij. ſ.
florum tunica,
boraginis, ana drach. ij.
cinnamomi opt. drach. ij. ſ.
gariophyllorum, drach. iij.
Incisis incidendis, & contusis contundendis, fiat infusio in Vini sublimati ter distillati lib. viij.
vini malvatici,
aceti scordii, ana lib. j.
Macerentur per biduum, postea lento igne in organis vitreis distillentur. Huic distillato liquori adde,
Theriaca, unc. iij.
mithridatii, unc. j. ſ.
camphora, scrup. ij.
macis drach. j. ſ.
cinnamomi, drach. iij.
ligni aloës scrup. ij.
santali citrini,
gariophyllorum, ana drach. ij. ſ.
conserva florum tunica, unc. ij.
cardui benedicti, unc. j.
cornu cervi praparati, drach. j. ſ.
specierum liberantium, scrup. v.
Macerentur in priore distillatione, & ita serventur ad usum.

Deſcriptio aquæ Banderoni hæc eſt:

℞. *Theriaca opt. media atatis, unc.* iij.
Rad. tormentilla,
angelica,
scorzonera,
dictamni Cretici,
ligni sassafras, ana unc. ij.
boli orientalis, unc. j.
granorum juniperi,
sem. citri mundat.
cardui bened.
acetosa,
portulaca, ana unc. ſ.
herb. betonica,
calendula,
melissophyli,
scordii,
boraginis, ana M. j.
cinnamomi,
macis, ana drach. ij.
Incisis & contusis affunde, aceti vini rosacei, succi citri, omphacii, ana lib. ſ. *seu unc.* vj.

Fiat

Fiat in vase vitreo tepida maceratio per biduum: deinde distillentur. Dosis ad praecautionem, unc. j. *ad curationem, unc.* ij.

Hanc descriptionem posteritati reliquit Bauderonus, in appendice ad suam Pharmacopœam. In qua mihi omnino displicet liquoris affusi nimis parva quantitas: nam respectu tot simplicium aliorumque ingredientium, ad minimum affusus liquor adjectione duarum triumve librarum vini, aceti, alteriusve liquidi augeri deberet, ut commoda infusio & distillatio fieri possit.

Sequenti aqua usus fuit Sennertus, descripta *Paralipom. ad lib. de febr.* 5.

℞. *Radicum tormentillæ,*
bardanæ, seu lappæ majoris,
pimpenellæ,
succisæ,
valerianæ, ana unc. iiij.
imperatoriæ,
angelicæ,
gentianæ,
serpentariæ, ana unc. j.
nucum recentium nondum planè maturarum, lib. j.
foliorum ruthæ cum floribus,
acetosæ,
calendulæ,
cardui benedicti,
scordii,
verbenæ, ana M. ij.
camphoræ in spiritu vini dissolutæ, drach. j.
theriacæ,
mithridatii, ana unc. j. ß.
diascordii Fracast. unc. j.
aceti rosacei,
vini albi præstantissimi, ana part. aq.
distillentur.

Antehac Leydæ usualis esse solet hæc aqua theriacalis:

℞. *Rad. angelicæ,*
zedoariæ, ana unc. j.
galangæ,
zingiberis,
gentianæ, ana drach. iij.
corticum aurantiorum,
citri, ana unc. ß.
gariophyllorum,
cinnamomi,
nucis moscatæ,
cubebarum,
piperis albi & nigri, ana drach. ij.
baccar. juniperi, unc. vj.
lauri, unc. iiij.
herbarum melissæ,
ruthæ,
scordii,
salviæ,
cardui benedicti,
menthæ, ana unc. j. ß.
rosmarini,
pulegii,
sabinæ, ana unc. j.
majoranæ,
artemisiæ,
calamenthæ, ana unc. ß.
seminum dauci,
anisi, ana unc. ij.
carui,
fœniculi, ana unc. j.
florum chamomillæ,
meliloti, ana unc. ß.
myrrhæ, unc. ij.
theriacæ veteris, unc. vj.
spiritus vini opt. lib. xv.
Macerentur per duodecim dies, postea distillentur in B. M.

Crollius suum spiritum theriacalem camphoratum egregiè sudorem ciere, ac pestilenti veneno fortiter resistere scribit:

℞. *Theriacæ Andr. unc.* v.
myrrhæ rubræ, unc. ij. ß.
croci orient. unc. ß.
camphoræ, drach. ij.
mixtis superfunde spiritus vini rectificati, unc. x. *stent loco tepido, vase bene clauso, per dies* 24. *postea lento calore distilla in B. M. Dosis, drach.* j.

 Her-

Hercules Saxonia, *l.8. de febr. cap.37*, describit, multumque laudat suam aquam cordialem distillatam. Platerus, *Prax. tract.2.* describit tres quatuorve insigniores aquas theriacales distillatas, quibus ipse in peste feliciter usus fuit.

Sunt qui aquas illas theriacales per infusionem potius conficiunt quam per distillationem, atque ita illas efficaciores esse judicant, propterea quod multorum simplicium virtutes in distillatione non transcendant, quæ in infusionibus integræ haberi possunt. Talis est aqua Iohannis Cratonis, quam, tanquam utilissimam, commendat:

℞. *Carlinæ,*
zeduariæ,
gentianæ,
angelicæ,
tormentillæ,
boli Arm. ana unc. ij.
trium santalorum, unc. j.
camphoræ, scrup. ij.
moschi, scrup. j.
theriacæ,
mithridatii, ana unc. iij.
spiritus vini, lib. iij.

Fiat insolatio, vel tepida maceratio per mensem: postea colentur per triplicem pannum lineum.

Alii hanc infusionem laudant:

℞. *Boli Arm.*
terræ sigillatæ, ana unc. vj.
rad. tormentillæ,
dictamni albi,
pimpenellæ,
valerianæ,
zedoariæ,
gentianæ, ana unc. ij.
angelicæ, unc. iiij.
florum veronicæ,
herb. scabiosæ,
cardui bened. ana M. ij.

Infundantur in vini distillati & aceti, ana lib. vj.
Huic infusioni per chartam bibulam colatæ adde, theriacæ lib. j.
Dosis, unc. j. ſ. *ad unc.* ij.

Nonnulli hanc sequentem pluris faciunt:

℞. *Aceti vini fortissimi destilli cum seminibus rutha,*
vini Rhenani albi,
malvatici, ana lib. ij.
theriacæ Androm.
mithridatii Damoc. ana lib. j.

Misceantur, & stent per aliquot dies, quotidie bis terve agitando, postea colentur primò per manicam, deinde per chartam bibulam.

Matthiolus summis laudibus extollit suam quintam essentiam per infusionem paratam, quam *in præfatione lib.6. Dioscoridis* ita describit:

℞. *Antidoti nostri (vide descriptionem paulo ante, annotat.* 16.)
syrupi è cortice citri. ana lib. j.
aquæ vitæ ad quintam essentiam distillatæ lib. v.

Omnia in vas vitreum injiciantur duplæ à rebus inditis capacitatis, postea vasis ore ita obturato ut nullus spirandi meatus relinquatur, magna cum dexteritate aqua in vase cum electuario tam diu agitetur, donec totum dissolvatur; atque tunc vasis ore cera vel pice obducto, per mensem integrum reponatur, & bis in hebdomada bene agitetur. Post mensem clara aureoque colore nitens aqua quæ supernatat, in aliud vitrum paulatim effundatur, quod bene obturetur.

Istam aquam dicit Matthiolus se millies expertum fuisse tanta virtute pollere, ut quatuor drachmarum pondere pota, vel per se, vel cum pari quantitate vini odoriferi, alteriusve stillatitii cordialis liquoris, illos qui à quocunque venenato animali demorsi sunt, & jam vocem, visum, & reliquos sensus amiserunt, instar miraculi, quasi à longo somno excitet.

Paracelsus, *lib. de peste ad Sterz.* sequen-

quentem infusionem valde celebrat:

℞. *Vini sublimati rectificati mensuram unam,*
theriacæ opt. unc. vj.
myrrhæ, unc. ij.
radic. tussilaginis, unc. iij.
spermatis ceti,
terræ sigillatæ, ana unc. ſ.
rad. asclepiadis, unc. j.
dictamni albi,
pimpenellæ,
valerianæ, ana drach. ij.
camphoræ, drach. j.

Mista omnia in purum vitrum conjiciantur, ac in ipso bene obturato ad Solem stent per octiduum.

Hanc aquam jubet exhibere quantitate dimidii vel integri cochlearis, pro ratione ægri, & sudorem expectare. Illius etiam virtutes augeri dicit, si tartarum bonum purumque subtiliter tritum, per alembicum vitreum bis distilletur, & hujus aquæ dimidia quantitas priori aquæ affundatur, simulque probe misceantur.

Nonnulli hoc decoctum magni faciunt, cujus etiam nos felices aliquot successus in peste vidimus:

℞. *Radicum calendulæ,*
helenii,
fol. ruthæ,
nepethæ,
nasturtii aquatici, ana unc. j. ſ.
rad. aristolochiæ fabaceæ, unc. j.
oculorum cancri unc. j. ſ.
aceti vini lib. viij.

Coquantur ad mediæ partis consumptionem: adde colaturæ, theriacæ unc. j. ſ. *misceantur. Detur bonus haustus, & sudet æger ante somnum.*

XIX. Similia extracta variis modis confici, & aliis additis efficaciora reddi possunt: aut,

℞. *Rad. petasitidis,*
dictamni,
zedoariæ,
angelicæ,
carlinæ, ana unc. j.
helenii, drach. x.
cortic. citri, unc. j.
aurantiorum, unc. ſ.
herb. ruthæ,
scordii,
dictamni,
cardui bened. ana M. j.
baccarum lauri, drach. iij.
juniperi, unc. j. ſ.
sem. cardui ben.
citri, ana drach. ij.
spiritus vini opt. q. s.

fiat s. art. extractio in B. M. Liquor abstrahatur ad consistentiam mellis, cui admisceantur pulveres cardiaci & antidotales, ut,

℞. *Hujus extracti unc.* iij.
magisterii perlarum, corallorum, ana drach. j. ſ.
essentiæ camphoræ, & croci, ana scrup. j. ſ.
florum sulphuris, scrup. iiij.
misceantur.

XX. Aceta bezoartica quilibet fere Medicus suo modo componit, prout alius hæc, alius illa ei admista magis convenire arbitratur. Multi laudant illud Matthioli:

℞. *Granorum juniperi, unc.* j.
ruthæ,
scordii, ana unc. ſ.
santali citrini,
rad. angelicæ,
valerianæ,
aristolochiæ,
zeduariæ, ana drach. j. ſ.
myrrhæ, drach. j. ſ.

Pulverisentur grosso modo, & infundantur in aceti vini lib. iij. ſ.

Schroderus in sua Pharmacopæa, tanquam maximarum virium, extollit hoc acetum bezoarticum D. D. de Spina:

℞. *Radic. enulæ camp. unc.* ij.
angelicæ,

Rad.

Rad. ostrutii,
valeriana,
vincetoxici,
chelidonia,
pimpenella, ana drach. vj.
gentiana,
dictamni albi,
aristolochia rotunda,
tormentilla,
scabiosa,
succisa,
petasitidis,
zedoaria, ana unc. ſ.
baccar. juniperi, M. iiij.
myrrha electa, unc. ſ.
fol. rutha,
chelidonia majoris,
scordii,
cardui bened.
chamedryos, ana M. ij.
Incisis & contusis affunde, aceti vini acerrimi lib. viij.
spiritus vini, lib. iij.
theriaca Androm. unc. ij.
spiritus tartari, unc. ſ.
camphora, drach. ij.
Digerantur per dies aliquot, deinde exprimantur, filtrenturque per chartam.

Ab hoc aceto non multum differt ſequens acetum prophylacticum Iohannis Ernesti, ab ipſo, *tract. de Oleis*, ſic deſcriptum:

℞. *Rad. angelica,*
imperatoria,
pimpenella,
vincetoxici,
valeriana,
dictamni,
petasitidis,
zeduaria,
tormentilla,
gentiana, ana unc. j.
baccar. juniperi, M. ij.
fol. rutha, M. iij.
sem. citri,
acetosa,
cortic. citri, ana drach. vj.
theriaca Androm. unc. j. ſ.
florum sulphuris, drach. iij.
ossis de corde cervi, drach. ꝑ
myrrha, drach. iij.
spiritus vini opt. lib. ij.
aceti distillati, lib. vj.
spiritus vitrioli, drach. j.
Digerantur loco calido & serventur ad usum.

Guilhelmus Magiſtrius refert empiricum quendam ipſi familiarem, hoc potu innumeros à peſte aliiſque febribus liberaſſe:

℞. *Micam unius panis triticei, recenter è furno extracti, & aceto acerrimo intinctam, ac omnino madentem alembico ad distillandum impone. Istius liquoris stillatitii exhibebat unc.* iiij. *& stragulis bene coopertos sudare faciebat, idque tribus matutinis reiterabat.*

XXI. Acetum in peſtis curatione plurimum valere, multoties obſervavimus: imò varios novimus qui peſte correpti, bonum hauſtum aceti vini fortiſſimi, cum pauxillo ſalis communis, in ipſo principio bibentes, ilico in copioſiſſimum ſudorem profuſi, atque ab imminenti periculo citiſſimè liberati fuerunt. Foreſtus, *lib.* 6. *in schol. observat.* 19. ſcribit; Noſocomii Chirurgum tunc temporis theriacam cum aceto ſambucino, pro liberante & ſudorifero medicamento, peſtiferis omnibus ex æquo ſtatim dediſſe. Neque id malè, quia *Acetum*, inquit Lev. Lemnius, 2. *Occult. cap.* 36, *venenis resistit, ac pestilentia morbi contagia repellit, dissipat vitiosum aërem; & si quid in corpus haustum est, humores infici ac putrescere prohibet.* De aceto plura diximus *lib.* 2, *cap.* 5, *annot.* 7. & *cap.* 10, *annot.* 16.

XXII. Non poſſum non his corollarii loco ſubjungere Guilhelmi Magiſtrii ſecretum, quod *in Isagoge Therapeut. sect.* 2. his verbis deſcribit: *Neque etiam pra-*

præterire volui, quod certò scio omnibus adhuc intactum, nescio an incognitum fuisse, experientiam quam de bufone habeo, qui si è collo hominis in sacculo lineo vivus suspendatur, hominem peste contaminatum paucis horis liberat. Paracelsus, *de pestil. tract.* 1. non de solo bufone, sed etiam de plurimis aliis idem asserit. *Rana*, inquit, *bufo, tinca, anguilla, murena, passer, gallus, pavo, cornix, corvus, pestiferum venenum ex homine extrahunt & eliciunt. Quæ enim conditio ac natura digestionis in animali est, quod venena digerit in materiam non venenatam; per eandem naturam eandem quoque materiam idem animal, seu vivum, seu mortuum sit, per integram hominis cutem exsugit & extrahit. Videtis enim merulam araneas & venenosos vermes digerere, velut & gallinam gallumque; & in aquis lucium & ciconiam, cum aliis animalibus pluribus: & cur hæc vobis non exemplo & documento sunt, quod hæc animalia conceptum venenum ab homine prolectent & extrahant?*

Cap. VI. *De Curationis methodo.*

CVrationem peste laborantium sequenti modo instituimus: Cubicula, in quibus decumbebant ægroti, nitida servari, & primis tribus quatuorve diebus diligenter (1.) clausa teneri (ne ab aëris frigidioris introitu obstiparentur corporis pori) jussimus; nisi forte enormis vomitus vel diarrhœa morbo conjungeretur, tunc enim ægro bene contecto, ad maximi fœtoris dissipationem, fenestram aliquam, Septentrionem vel Orientem versus spectantem, per horæ quadrantem semel aut bis de die aperire necesse erat. Præterea tempore hyberno & frigidiore ignem continuum luculentum in cubiculis illis accendi curavimus: tempore minus frigido non tam magnum; æstate verò & aëre fervido existente, nullum; tuncque potius rosas, folia nympheæ, pimpenellæ, salicis, pampinos, aliasque herbas refrigerantes, aceto vel oxycrato gelido immersas, per cubicula sparsimus. Ad hæc, ter quaterve de die aërem suffumigiis alteravimus, de quibus sat dictum *lib.* 2. *cap.* 5. Interea dum hæc fiebant, statim (2.) ægris (quocunque tempore advocati essemus, sive in ipso morbi principio, sive secunda tertiave die) potiunculam sudoriferam (3.) exhibuimus, iisque bene stragulis contectis, sudores copiosos per duas, tres, pluresve horas (habita semper virium (4.) ratione) promovimus; qui si difficilius prodirent, arenam calefactam siccam lineis saccis infusam (5.) pedibus, axillis, & inguinibus apposuimus. Si primum medicamentum vomitu rejicerent ægri, idem statim secundo, & urgente necessitate, etiam tertio repetitum fuit. Peracto sudore, sub ipso quidem tegmine cum mappa calefacta ipsis ægris sudores aliquantum detergere, sed indusia (6.) reliquaque linteamina vix ante diem septimum renovari permisimus. Si verò fœtorem sudoris (quem nulli ægro nocuisse vidimus, ut dictum *lib.* 2. *cap.* 3. *annot.* 6.) molestè ferrent, indusia

dusia sordida, quæ ab aliis quibusdam, à sanis, vel ab ipsis ægris ante morbum, gestata fuerant, induebantur; idemque etiam fiebat de reliquis linteaminibus: unicè cavendo ne recenter lota, aut quæ diu in arcis vel cistis conclusa fuerant, darentur. Si à primo sudore non levarentur ægri, sed febris reliquaque symptomata increscerent, post paucas horas exhibito rursus (7.) alexipharmaco hydrotico, sudor de novo repetebatur. Interea gratæ aliquæ antidotales misturæ, ad virium corroborationem, & julebi resistentes malignitati, pro sedanda siti, porrigebantur. Si post secundum sudorem febris cum aliis symptomatibus adhuc increscerer, nec quidquam levarentur ægri, pessimum erat indicium; sicut è contra post primum vel secundum sudorem allevari ægros & imminui symptomata, magnam salutis spem dabat. Post decem vel duodecim horas, & sequentibus diebus adhuc quater vel quinquies (pro ut necessitas exigere videbatur) sudorifera reïteravimus. Intermediis autem horis varia antidota ad veneni violentiam extinguendam, ut & condita corroborantia ac putredini resistentia, vel apozemata convenientia, aliaque quæ malignitatem à centro ad peripheriam quoque pellebant, nec non cibos quosdam liquidos facilis digestionis, & antidotali condimentorum qualitate alteratos, exhibuimus. Symptomatum quoque morbo conjunctorum diligentem rationem habuimus, de quibus in sequentibus dicemus. (8.)

ANNOTATIONES.

I. MVlti præclari Medici tempore pestis cubiculum lucidum & bene perflatum requirunt, cujus fenestræ Septentrionem vel Orientem spectent, quas paulo post Solis exortum, & ante ejusdem occasum aperiri jubent, ut perflatione aëris liberioris ac purioris, cubiculi nidores expurgentur. Verum, sicut hujusmodi cubiculum maximè laudandum est in præservatione sanorum, ita minimè probandum est in curatione ægrotorum, (iis exceptis, quorum pessimi halitus & plurimorum excrementorum fœtores, aëris perflationem necessariò exigunt) utpote in qua, præcipuè duobus vel tribus primis diebus, cubicula clausa & tepida servare præstat: nam hac ratione corporis spiracula laxa & patentia servantur, atque ita malignæ perniciei, per sudores & insensibilem transpirationem commodior exitus datur.

II. Dico, me statim exhibuisse sudoriferum, id est, quam citissimè fieri potuit: nam in hoc morbo curationis occasionem amittit, qui remediorum usum differt: occasio enim præceps, & hic cunctari, est ægrum in grave periculum, aut mortem, præcipitare. Hinc etiam Celsus, *lib. 3. cap. 7.* inquit: *Quo celerius ejusmodi tempestates corripiunt, eo maturius auxilia, etiam cum quadam temeritate, rapienda sunt.* Ratio est, quia citissimè augetur hic morbus, & nisi in ipso principio suppetiæ ferantur, sæpe fit ut propter summam virium dejectionem postea magnis & præcipuis remediis locus non sit.

III. Sudores in perniciosissimo hoc morbo alexiteriis provocatos, citissimum

mum & omnium præstantissimum auxilium adferre, multorum seculorum experientia plus satis edocuit. Huic tamen Thomas Minadous, aliique nonnulli se opponere non erubescunt, dum sudorifera in principio non convenire docent, præcipuè si febris adsit. 1. Quia Hippocrates, Galenus, aliique veteres, studiosissimè monent ne quidquam moveatur ante coctionem. 2. Quia sudores, in febrium principio medicamentis excitati, corpus nimis exsiccant, spiritus dissipant, vires dejiciunt, ardores aliaque symptomata exasperant. 3. Quia materia morbifica ante coctionem excludi nequit. 4. Quia pleraque sudorifera nimis calida existunt. Ad has distortas rationes breviter respondendum, cruda non esse movenda in febribus putridis, aliisque morbis ex putredine vel corruptione humorum, aut viarum obstructione ortis, nisi (ut 1. *aphoris.* 22. addit Hippocrates) materia turgeat, tunc enim in ipso principio cruda movere licet: eos verò qui in talibus morbis, non turgente materia, in principio cruda movent, imprimis per sudores aut purgationes, symptomata omnia exasperare, nec ipsam materiam morbificam expellere posse, concedimus. Verum hæ rationes locum non habent in morbis qui à venenis inducuntur, ut nec in vera peste, cujus causa non consistit in obstructione, vel humorum putredine, sed in venenata ac perniciosa labe cordi & spiritibus maximè impressa: quæ labes cruda dici nequit, quia nullam unquam coctionem admittit: crudum enim dicitur de iis tantum quæ coctionem recipere apta sunt. Si verò pesti humorum putredo fortè adjungatur, illa tantum est secundaria, non autem primaria morbi causa; quod ex eo liquet, quia multos pestis citissimè invadit absque humorum putredine, & quæ putredo etiam in nonnullis ægris vix ulla toto morbi decursu apparet, ut indicio sunt urinæ coctæ sanorum urinis similes, & calor minimè mordax. Cum itaque neque obstructio, neque humorum putredo, sed maligna venenata labes pestis causa existat, ejusdem curationem non protrahendam, frustra expectando coctionem, sed, ut naturæ, dum vires habet, citissimæ suppetiæ ferantur, ilico incipiendam esse, ipsa ratio docet. Nam illud venenum cum nullam admittat coctionem, quo citius, eò melius expellitur, dummodo illa expulsio fiat per vias lege naturæ commodas: atqui natura in tumoribus, anthracibus, & spontaneis sudoribus, monstrat materiam morbificam à centro ad peripheriam esse pellendam; ergo cum hæc illac salubriter vergat, ipsam ducem sequi, & per talia sudorifera quæ venenatæ malignitati resistunt, damnosissimam labem quam citissimè foras expellere oportet: nam talia sudorifera adversus venena & venenatos morbos, imprimis autem adversus pestilentem luem, nec non malignam humorum putredinem, summopere conducere, non nostra duntaxat, verum etiam tot seculorum experientia hactenus comprobavit; ut hac de re nullum dubium superesse possit. Non est etiam quod sudoriferorum calor multum metuatur, nam præterquam quod multa sint quæ nullo calore eximio excellunt, etiam ipsa calidiora frigidis admistis temperari possunt. Verum hìc aliquis objiciat, propterea non convenire sudorifera, quia experientiâ constat omnes pestiferos per illa non sanari. Respondeo: primò, morbum hunc in ipsissimo principio curationem requirere, antequam arcis vitalis fundamenta eruantur; sæpe autem Medicos non satis tempestive advocari, vel medicamenta sat citò præparari,

haberi, aut exhiberi non posse. 2. Imaginationem peste jam correptorum & mortis metum, sæpissimè tantam spirituum & humorum perturbationem inducere, ut nulla naturalia subsidia prodesse queant. 3. Latere in hoc morbo aliquid divini, quod Deo sic volente, sæpe omnium medicamentorum naturalium vim illudit, atque propterea non esse in Medico semper relevetur ut æger: nam,

Ni Deus adfuerit, viresque infuderit herbis,
Quid, rogo, dictamnus, quid panacea juvent?

4. Sudorifera alexicaca & antidota aliis medicamentis tamen esse præferenda; quia certum, & longâ experientiâ infinitisque exemplis comprobatum est, cum aliis paucissimos, aut fere nullos, cum illis plurimos felicissimè curatos & sanatos fuisse.

IV. Hoc unice cavendum, ne per sudores omnino prosternantur ægri vires: fortius quidem & sæpius in hoc morbo promovendi sunt sudores, sed tamen habita semper virium ratione. Hunc in finem, & inter sudandum, & tempore quietis, ægri sæpius reficiendi sunt cardiacis non ingratis, corroborandi, & simul malignitati resistendi vim habentibus, ut:

℞. *Aquæ melissæ,*
cardui ben.
vini Rhenani, ana unc. iiij.
confectionis alchermes sine moscho,
de hyacintho, ana scrup. ij. ʃ.
aquæ cinnamomi drach. vj.
syrupi morellorum, unc. j. ʃ.
olei vitrioli q. s.
misce, fiat julep.

℞. *Corticum aurantiorum condit.*
myvæ cydoniorum,
rob de ribesiis rubr. ana drach. v.
pulveris liberantis drach. j.
magisterii perlarum,
confect. de hyacintho, ana scrup. ij.
syrupi limonum q. s.
fiat conditum.

Alia quædam similia præscribuntur *sequenti cap.* 9.

V. Cum ægri ad sudorem componuntur, jubet Petrus Paschalis, ut panis recens è furno extractus, & adhuc calens, aliquantum excavetur, & drachmis duabus theriacæ impositis umbilico imponatur: hoc ait venenum elicere, & sudores movere. Illud ipsum etiam laudat Ioannes Morellus. Alii, ut ægri melius & commodius sudare queant, summopere laudant præmissas corporis frictiones cum linteis asperis, & præcipue si in toto corpore fiant cum hoc linimento Aëtii:

℞. *Olei sabinæ,*
aquæ fontis, ana unc. iij.
salis nitri, drach. ij.
bulliant ad aquæ consumptionem.

Manibus hoc oleo inunctis totum corpus calidè perfricetur. Hoc linimentum cutis poros aperire prædicant, ut natura venenatos vapores commodius per illos exspirare queat. Baptista Montanus & Hercules Saxonia, loco olei sabinæ, quod calidius est, substituunt oleum amygdalarum dulcium vel chamemelinum. Nobis tamen hic apparatus in vehementissimi incrementi morbo nimis longus & periculosus videtur; & Georgius Melichius, *comm. de Medic. componend. rat.* scribit, tales frictiones in Andrea Marino, febre pestilenti correpto, infelicissimè & cum morte ægri factas fuisse. Alii, ut sudores melius profluant, saniore consilio, pedes, inguina, axillas, & latera, cum spongiis sequenti decocto intinctis, fovent:

℞. *Radic. angelicæ,*
gentianæ, ana unc. ij.
folior. betonicæ,
majoranæ,

folior.

folior. scabiosæ ,
scordii,
melissæ, ana M. j.
centaurii minoris,
cardui bened. ana M. j. ſ.
florum anethi,
chamomillæ,
meliloti,
stœchados,
calendulæ, ana M. j.
baccarum lauri,
juniperi,
sem. cardui bened. ana unc. j.
fiat decoctio in aqua communi , addendo sub finem parum vini albi.

VI. Platerus,multique insignes Medici , volunt ut indusia aliaque linteamina sæpius permutentur ; quam permutationem nos maximè noxiam fuisse observavimus : de qua pluribus egimus *lib.* 2, *cap.* 3, *annot.* 6.

VII. Si à primo sudore non levetur æger , propterea statim desistendum non est , neque etiam cunctandum , sed rursus ad antidota confugiendum , eaque sæpius & majore quantitate exhibenda sunt, usque dum inde levamen percipiatur. Hoc ipsum, de theriaca & mithridatio agens , Galenus , *lib.* 1. *de antid.* asserit his verbis : *Mithridatica antidotus , itemque theriaca , non eam vim habent post venena accepta , quam ante sumpta habuissent : nam portio antidoti quæ prius semel hausta tutum à morte quempiam præstitisset , ea venenum subsecuta , nisi ad quadruplum quintuplumve aucta , non juvabit ; neque id semel tantum , sed bis singulis diebus hausta faciet.*

VIII. Non possum non his etiam adjungere inauditum quendam & alienissimum medendi modum,quo Sacerdos quidam Sylvæducensis fere omnes peste correptos sanare dicebatur. Primò hujusmodi pulverem componebat sine ullo ordine : ℞. nuces moscatas integras & bonas , nº. iiij, radicum angelicæ, galangæ, aristolochiæ fabaceæ,ana duodecim frusta magnitudinis articuli digiti (nullum pondus nominabat) pulverisentur simul : huic pulveri adde salis communis assati , M. iiij. butyri veteris assati , olei raparum , aceti vini fortissimi , ana lib. ſ. theriacæ unc. ſ. cerevisiæ veteris optimæ lib. iiij. Hæc omnia misceantur & simul calefiant , fiatque potus pro quatuor dosibus,quarum unica unus æger tantum opus habet ; (profectò nos ægrotis nostris vix haustum trium unciarum exhibere poteramus, nedum potum adeo ingratum & tantæ quantitatis.) Cum aliquis se peste infectum sentiret , huic talem dosim exhibebat , utque melius retineretur,scrobiculo gutturis ovum aliquamdiu imponebat. Ægrum autem oportebat hunc haustum stando assumere,& si solus stare non posset , à duobus viris robustis sustinebatur : deinde apponebatur luculento igni , è lignis quercinis exstructo, atque ibi sudabat, & cum linteis à corde , deorsum versus , duriter, quantum ferre poterat, fricabatur, quacunque diei vel noctis hora foret , eodem redibat. Cum sudor jam copiosus prorumpere inciperet , offerebatur ægro aquæ frigidæ quantum bibere posset , imò etiam invitus eandem bibere cogebatur , atque ita interdum sex, interdum octo pluresve aquæ cantharos, interdum situlam plenam ægro infundebat,donec rursus evomeret : qui adstabant sibi bene cavere debebant ab eo quod evomebatur , ne illud contingerent , eoque inficerentur. Cum bene evomuisset æger , rursus aqua porrigebatur,ut ante. Post secundum tertiumve aquæ vomitum, cerevisia optima calefacta, cui butyrum assatum immistum erat , dabatur. Atque ita stans sustinebatur æger ante magnum ignem , adeo calidum ac ferre posset, in continuo sudore , sine ullo somno. Postea sudor

linteis calefactis abstergebatur, sed indusium non permutabatur. Prohibebat quoque ægris usum panis albi, ut & sacchari, quod calorem sursum pellere ajebat. Post hunc exhibitum potum, cutem in femore, sub glandula inguinali (sive tumor adesset, sive non) acu acuta perforabat, eandemque novaculâ super cutem discindebat: postea radicem hellebori nigri sylvestris (helleboraftrum vocamus) recenter effossam per medium conscindebat, atque illud quod in medio album erat, inde extrahebat, atque vulneri imponebat, superponendo folium brassicæ rubræ butyro recenti inunctum. Hinc brevi tempore cum acerrimo dolore magnus tumor excitabatur, circumcirca lividus, cui circulo livido imponebat medullam junci, quam dicebat cutem perdere: atque ita carbo excidere, & æger sanari debebat. (Talem curationem per helleborum nigrum etiam Angelus Sala maximi facit, eaque sola pestem curari posse, credit: qua de re dicemus infra, *cap.* 12. *annot.* 3.) Hunc Sacrificulum in magna quadam peste Sylvæducis seu Buscoduci mirabilia peregisse, plurimorum testimoniis affirmabatur. Idem ille, durante hac nostra peste, Noviomagum venit, atque extra civitatem in diversorio ante portam Gallinaceam (cum propter religionis ecclesiasticum munus urbem intrare ipsi non liceret) per aliquot dies commoratus fuit, ibique varios peste infectos, qui ad ipsum venerunt, persanasse dicitur, idque cum maxima creduli & ignari vulgi admiratione, nec minus cum mea, propterea quod primo exhiberet ægris potum, quem ne equus quidem assumere potuisset; deinde situlam plenam, imò nonnullis plus, aquæ frigidæ putealis bibendum daret, eamque etiam invitis infunderet, & illa rejecta iterum novam, & tandem adhuc cerevisiam cum butyro offerret, atque ita vomitum aliquoties irritaret: nec non insuper crudelissimis doloribus per helleborum inductis, ægros mirum in modum excruciaret. Profectò ego in tota hac peste nunquam habui ægros adeo fortes ac patientes, qui tanto certamini se exponere voluissent; imò plurimi ob summam debilitatem, quæ pestis comes existit, id ferre non potuissent. Illum tamen fere omnes sanare, & vix centesimum suorum ægrorum mori ajebant. Attamen Medicinæ planè ignarus erat, neque de constitutione hominis, neque de viribus suorum medicamentorum, neque de suo curandi modo, ullam rationem reddere poterat, ut ipsemet confitebatur. Pontificii, quibus facilis est superstitio, hanc scientiam ipsi divinitus datam esse asserebant, ejusque operationes valde admirabantur, vitam ejus non inspicientes, quæ satis profana, dissoluta & impia erat. Verum solent plerumque scioli & rudes hujusmodi errones majorem apud multos, imprimis plebejos, fidem mereri, quam alii doctissimi Medici; & si fortè sex vel octo ægros casu sanent, illud à vulgo tanquam magnum miraculum annotatur & proclamatur: at si ducentos alios suâ ignorantiâ occidant, illos errores prætereunt & terra contegunt. Illud etiam huic Sacrificulo contigisse comperi; non paucos tantum robustissimos viros, à veneno pestilenti minus graviter afflictos, ab illo sanatos esse; plurimos autem alios discessisse incuratos, & mortuos fuisse, novimus, quorum mortem eo excusabat, quod nimis serò ad ipsum venissent. E contrario autem se res habere solet cum Medicis, qui si aliquem ægrum à morbo periculoso liberent, illud fato adscribitur, quia (inquiunt vulgò) hora ejus nondum venerat: si verò aliquis æger fatalem diem attigerit,

rit, & mortuus fuerit, illud Medico & adhibito remedio imputatur. Prædictum medicamentum Sacrificulus ille, tanquam magnum secretum, celavit, nec ulli patefacere voluit: attamen è monasterio quodam Buscoducensi (cui illud pro magno secreto, divinitus ipsi dato, communicaverat, & scripto, tanquam testamentum, in perpetuam sui memoriam dedicaverat) illud nobis à singulari amico communicatum fuit. Verum ego omnibus auctor esse velim, ut sibi diligenter caveant ab hujusmodi ineptissimis impostoribus, inter quos (proh dolor) multi sacrificuli, monachi, aliique religiosi appellati, etiam inveniuntur, qui ad tantam avaritiam & superbiam pervenerunt, ut licet Medicinæ maximè sint ignari, quidvis tamen tentare non erubescant, quo nummos & nomen sibi comparent; atque ita sæpe in perniciem hominum hoc illudve medicamentum, tanquam divina inspiratione datum, maximè commendant, & magno divendunt, cujus infelices effectus postea hoc uno demulcent: *Sic erat in fatis.*

CAP. VII. *De symptomatum pesti conjunctorum, & primò de Febris curatione.*

QVemadmodum magni Tyranni magno exitioso famulitio stipati procedunt, ita etiam magnus hic morbus multis diris & horrendis symptomatis comitatus, humani corporis penetralia subire consuevit, quorum in curatione sæpe non minor quam primarii morbi habenda est ratio: nam qui symptomatis planè neglectis, ipsam pestem, horum dominam ac ducem, evincere atque expellere nititur, illud ipsi facile eveniet quod civibus, qui magnum atque infensum Tyrannum, neglecto ejus comitatu, interimere atque extra urbem ejicere conantur, quem antequam evincere possint, à famulitio ejus tota urbs undique flagranti incendio comburitur. Quapropter in curatione pestis non minus particularibus remediis adversus principalia & vehementiora symptomata, quam contra causam malignam pugnandum est. Inter symptomata autem quæ pestem comitantur, communissimum est febris maligna pestilens, quæ, ut plurimum, gravis & periculosa existit. Hanc nos, durante hac constitutione, eodem fere modo, sicut ipsam pestem, tractavimus, & (1.) sudorifera atque antidota ad illius curationem maximè profuisse, observavimus, dummodo abstineremus à calidioribus, vel, si iisdem uti placeret, alia frigida, ut acetum, succum citri, &c. admisceremus. Purgationes autem & venæsectiones (2.) ad hujus febris curationem maximè noxias fuisse animadvertimus; imò paucissimos, qui vel alterutram, vel utramque administrassent, evasisse, sed fere omnes, superveniente magno alvi profluvio & cordis summa anxietate, viriumque extrema dejectione, extinctos fuisse notavimus.

ANNOTATIONES.

I. FEbris hæc, quia malignam humorum putredinem, à veneno pestilenti inductam, sequebatur, duos curationis scopos exigebat. Primum, veneni pestilentis (à quo maligna illa putredo oriebatur) exstinctionem: secundum, ipsius putredinis sublationem. Vtrique autem scopo satisfiebat per antidota & sudorifera, utpote quæ veneno pestilenti simul, & omni putredini potenter resistebant.

II. Quare medicamenta purgantia & venæsectiones in hujus pestilentis febris curatione non conveniant, docuimus *lib.* 2, *cap.* 8, *annot.* 1. & *cap.* 9, *annot.* 1, 2, 3. & *hujus lib. cap.* 3, *annot.* 1. & *cap.* 4. *annot.* 1, 2, 3, 4, 5.

CAP. VIII. *De curatione capitis doloris, delirii, vigiliarum, & nimii soporis.*

ÆGri peste correpti sæpe de magnis capitis doloribus conquerebantur, ad quorum curationem paucissima remedia peculiaria adhibuimus, utpote qui exhibitis sudoriferis & antidotis, ante quartum vel septimum diem paulatim spontè evanescebant. Si tamen necessitas ad aliquid faciendum impelleret, tunc sola topica aliquantum anodyna præscripsimus, ex unguento alabastrino & populeo, cum pauxillo olei nucis moscatæ confecta, quibus interdum croci, interdum camphoræ nonnihil admiscebatur. Interdum tale frontale capiti adhibuimus:

℞. *Conservæ rosarum rubr. unguenti alabastrini, populi, ana drach.* iij. *olei nucis moscatæ expressi scrup.* j. ß. *croci scrup.* ß. *vel scrup.* j. *misceantur, & excipiantur stupa.*

Interdum etiam suppedanea (1.) revulsoria pedibus applicavimus, imprimis si facies insigni rubore excandesceret.

℞. *Foliorum petasidis, ruthæ, ana* M. j. *contundantur minutim in mortario, addendo stercoris columbini, fermenti panis acidi, ana unc.* j. ß. *salis communis, drach.* iij. *aceti rosacei vel sambucini, q. s. Fiat suppedaneum.*

His & similibus etiam in deliriis usi sumus, neque in hoc illove affectu amygdalata exhibuimus, (quæ tamen à Medicis laudari solent) quia experientia nos edocuit, amygdalata pestiferis exhibita, (sive in deliriis, sive in capitis doloribus, vigiliis, diarrhœa, aliave quacunque occasione,) non tantum non profuisse, sed semper plurimum nocuisse; nam in ventriculis ægrorum statim corrumpebantur, atque ita febris alimentum fiebant, subsequentibus etiam molestissimis vomitionibus, anxietatibus, aliisque gravibus symptomatibus. Neque etiam oxyrrhodina, (2.) aliaque frigida capiti admovimus, quia hæc causam mali tunicis cerebri firmius

firmius affigebant, & talium usum plurimis infeliciter cessisse animadvertimus. Si planè dormire non possent ægri, & continuis vigiliis (3.) torquerentur, solummodo tempora inunximus oleo nucis moscatæ expresso, vel unguento alabastrino, populeo, aliove simili: medicamentis autem soporiferis per os exhibitis somnum numquam provocavimus. Si in ipso morbi principio ad somnum (4.) nimis proclives essent ægri, (quod admodum familiare erat) illos prima die à somno studiosissimè prohibuimus, usque dum alexipharmaco assumpto prius bene sudassent. Quapropter ut adstantes ipsos perpetuo alloquerentur, contrectarent, & commoverent, sicque vigiles detinerent, jussimus. Sequentibus autem tribus quatuorve diebus parciorem tantum somnum trium quatuorve horarum permisimus, eumque non nisi præassumpto antidoto capesci voluimus.

ANNOTATIONES.

I. SVppedanea materiam morbificam deorsum revellendo, aliquantum prodesse, & tutò adhiberi poterant. Quibus etiam Forestus scribit suo tempore usum fuisse nosocomii chirurgum, qui tantummodo fimum columbinum cum aceto sambucino subactum, in folio caulis pedibus supponebat; atque illud remedium plus profuisse refert, quam columbas, aut gallinas nigras dissectas, aliave quæ pedibus supponi solent. Crato summopere laudat cataplasma ex raphanis: *Raphanus*, inquit, *quia magnam vim habet attrahendi malignitatem materiæ, utile est scobem ejus pedibus, sale & aceto prius mundatis, alligare.* Alii raphanum cum rutha, sale, & aceto contundunt, atque ita pedum plantis supponunt. Riverius in febre pestilenti magis laudat hoc cataplasma:

℞. *Rasuræ raphani,*
bryoniæ, ana unc. ij.
sem. nasturtii hortensis, unc. j.
granorum paradisi, unc. ſ.
salis marini drach. iij.
Mista, irrorentur aceto fortissimo, & excipiantur sufficiente quantitate saponis liquidi, fiat veluti cataplasma, applicandum plantis pedum cum stupa, calidè, hora somni.

II. Paucissima topica capiti adhibuimus, propterea quod quorumcumque usus in venenato hoc morbo non omnino tutus esset: interdum quæ adhibuimus aliquantum, sæpe nihil proderant, multoties nocebant. Omnino evitavimus oxycratum, oxyrrhodinum, aliaque frigida, utpote quæ venenatos vapores membranis cerebri firmius affigebant: actu calida vel tepida vapores in cerebro suscitabant, sed eos non satis discutiebant: narcotica & soporifera cerebri vires stupefaciendo debilitabant: ita ut qualiacunque topica adhiberentur, vix tamen absque periculo id fieri posset.

III. Vigilias in peste non magnopere metuendas esse, docuit experientia; nam molestæ quidem erant, sed earum ratione neminem se pejus habuisse, observare potuimus. Ac propterea diligenter cavendum esse arbitrati sumus, ne, secundum præscriptum Rondeletii, Plateri, Angeli Salæ, Mindereri, aliorumque, opiatis aliisque per os exhibitis medicamentis soporiferis, quamvis levioribus, somnus pro-

vocaretur, cum id tutò fieri in hoc morbo non posse, ratio una cum experientia doceret. Vidimus tamen nasutum quendam Chirurgum, unicâ experientiâ non contentum, multoties opiatis aliisque soporiferis infelicissimè usum fuisse.

IV. Sopor in principio pestis maximè damnosus & mali ominis erat, imprimis si eidem se committerent ægri ante antidoti sudoriferi assumptionem: nam ea ratione pestilens venenum firmius cordi infigebatur, & sopore obruti cerebri vires fatiscebant. Contingebant autem, quia cerebrum à malignis vaporibus debilitatum tam paucos generabat spiritus animales, qui non sufficiebant ad actiones animales peragendas, atque hinc ab istorum defectu, in organis animalibus actionibus dicatis quies contingebat, qui erat sopor. Ad hæc debilitatum cerebrum se multo debilius movebat, sicque per consequens etiam spiritus multò minus agitabat & propellebat, hincque dictorum organorum actiones etiam lentè & graviter procedebant. Quapropter nos, ut spiritus animales melius agitarentur ac moverentur, sopores omni modo impedivimus, ne per admissam quietem tandem omnino immobiles sisterentur spiritus. Ad soporem impediendum multi varia præscribunt topica. Alii acetum solum: alii acetum camphoratum naribus odorandum objiciunt: alii in eodem angelicam, zeduariam, baccas lauri, betonicam, rosmarinum, rutham, castoreum, & similia coquunt, tuncque illud naribus admovent, eodemque etiam tempora fricant. Paracelsus, *lib. de pest. ad Stertz.* hoc sequens commendat:

℞. Betonicæ,
majoranæ,
salviæ,
rosarum sylvestrium,
florum sambuci, ana M. j.
vini,
aceti rosacei, ana part. aq.
Coquantur aliquantum, postea herbæ exprimantur, & calidè capiti imponantur.

Hoc remedio dicit Paracelsus somnum lethiferum mitescere & naturalem fieri, dummodo sæpius reiteretur, & herbæ frigefactæ eidem liquori calido immersæ, identidem rursus calefiant. Alii linimenta quædam ex oleis stillatitiis, succini, ruthæ, majoranæ, rosmarini, & similibus conficiunt. Verum totus hic labor non admodum necessarius, saltem ad curationem soporis non primarius videtur; nam sublatâ causâ soporis, nempe vaporibus malignis ad cerebrum ascendentibus, tollitur effectus: illa autem per sola topica auferri nequit. Vno modo optimè aufertur, nempe per antidota sudorifera exhibita, quæ malignitatem non tantum coërcent, sed noxios vapores etiam à nobilioribus visceribus optimè divertunt, atque per cutis spiracula expellunt & discutiunt. Quapropter his præcipuè toties & tam diu utendum est, quousque hunc adscensum malignorum vaporum ad cerebrum cessare, effectus demonstrabit. Si interim prædicta quoque topica adhibere quis velit, non malè id fiet, dummodo ab iis solis sanatio non expectetur.

CAP. IX. *De curatione anxietatis, debilitatis, vomitus, linguæ ſiccitatis, & ſingultus.*

IN hac peſte ſumma debilitas & anxietas ſudoriferorum medicamentorum aſſumptionem, & enormis vomitus (1.) eorumdem retentionem ſæpe omnino impediebat, ita ut vix cochleare unum medicamenti neceſſarii paulo ingratioris exhiberi & retineri poſſet. His malis præcipuè duobus tribulve remediis obviam ivimus, quæ ad anxietatem, virium debilitatem, (2.) & vomitum (3.) miraculoſe profuerunt. Primum erat hæc mixtura, de qua ſæpius de die cochleare unum exhibuimus:

℞. *Conſervæ roſarum rubrarum*, *unc.* j. ſ. *diaſcordii Fracaſtorii*, *drach.* iij. *vel* iiij. *aquæ noſtræ theriacalis*, *unc.* iiij. *ſucci limonum recentis*, *aquæ cinnamomi, ana unc.* j. ſ. *miſceantur ſimul, & ſtent per horam unam aut alteram: deinde per linteum colentur. Adde colaturæ, confectionis de hyacintho ſine moſcho drach.* j. *miſce.*

Secundum erat hoc linimentum:

℞. *Olei nucis moſcatæ expreſſi*, *olei ſcorpionum vel laurini*, *theriacæ Androm. ana drach.* j. *olei juniperini ſcrup.* ſ. *ſuccini ſcrup.* j. *gariophyllorum vel cinnamomi, gut.* iij. *Miſce, fiat linimentum.*

Hujus linimenti parum in cochleari tepefactum ſcrobiculo cordis ſeu ſtomachi regioni, locisque circumvicinis ad latitudinem palmæ manus inungebatur, idque bis terve de die, ſuperponendo hanc paſtam ad ignem calefactam:

℞. *Radic. calami aromatici*, *nucis moſcatæ*, *ana drach.* j. *garyophyllorum*, *benzoini*, *ana drach.* ſ. *fol. menthæ*, *drach.* ij. *Subtiliter pulveriſatis adde*, *micæ panis ſecalini unc.* iij. *vel* iiij. *aceti roſacei q. ſ. Fiat paſta molliuſcula, quæ in linteo extendatur, atque ita ad ignem calefiat, & ventriculi regioni imponatur.*

Interdum etiam talem nodulum naribus odorandum objecimus:

℞. *Corticum citri drach.* iij. *cinnamomi, gariophyllorum*, *granorum cardamomi minoris, ana drach.* j. *macis ſcrup.* ij. *Contundantur aliquantum, & fiat nodulus, ſequenti liquori immergendus:*

℞. *Aquæ roſarum*, *vini Rhenani generoſi*, *aceti ſambucini, vel aquæ cinnamomi, ana unc.* j.
miſceantur.

Talis nodulus deficientes ſpiritus inſigniter recreabat. Præter hæc, nullo alio topico (4.) in hoc caſu uſi ſumus, cum his ſolis vomitum & anxie-

tatem ut plurimum breviſſimo tempore ſedari animadverteremus. His autem paucis medicamentis, licet non videantur eſſe magni momenti, multis multum profuimus, magnamque laudem nobis conciliavimus. Sedato vomitu ſudoriferum dedimus. Si verò morbus inciperet prolongari, & magna debilitas ſine vomitu adeſſet, ad virium reſtaurationem varia præſcripſimus, & præter medicamenta, etiam alimenta multum corroborantia obtulimus, de quibus ſupra dictum *cap.* 2. Sæpe quoque apozemata antidotalia malignitati reſiſtentia, interdum condita, aliaque, pro morbi & ægri conditione, præſcripſimus. Nonnunquam in magnis ardoribus etiam ſuppedanea (de quibus dictum præcedente capite) pedum plantis ſuppoſuimus. Si ardor internus magnam linguæ ſiccitatem & nigredinem induceret, in principio hujus peſtis os variis collutionibus ablui curavimus; ſed temporis progreſſu animadvertimus, ſolam aquam ſimplicem in hoc caſu plus profuiſſe, quam omnes alias collutiones, cui nonnulli acetum adjiciebant; quod etſi linguæ gratius eſſe videretur, illud tamen incommodi ab eo ſequebatur, quod ſtatim poſt ablutionem longè major ſitis ac linguæ ſiccitas ſuccederet. Si lingua obduceretur nigra cruſta, quæ ſæpe loquelam & deglutitionem impediebat, tunc multoties de die butyri (5.) recentis inſulſi, in aqua ſimplici vel roſacea loti, fruſtulum magnitudinis fabæ vel parvæ avellanæ, ſolum, aut ſaccharo involutum, in ore dedimus, quo plerumque brevi tempore ſeparata cruſta à lingua decidebat, & loquela citiſſimè reſtituebatur. Si ſingultus morbo adjungeretur, multa huic remedia adhibere neceſſe non erat, nam tales ægri omnes citò moriebantur; neque ullum ſingultientem, medicamentis, etiam plurimis diligentiſſimè adhibitis, ſervari potuiſſe vidimus: ratio erat, quia cauſa ejus tolli non poterat, de qua vide *lib.* 2. *cap.* 13.

ANNOTATIONES.

I. Cornelius Celſus, Rondeletius, multique alii Medici, vomitum in peſte judicant non eſſe ſupprimendum & ſiſtendum, ſed potius vomitoriis exhibitis continuandum, & naturam hoc modo adjuvandam eſſe, ut noxiam malignitatem citius & facilius excludat, ſecundum 1. *aphoriſ.* 21. *Quo natura vergit, eo ducere oportet.* Verum hic aphoriſmus non convenit huic loco, niſi altera ejus pars addatur, nempe: *Si vergat per vias lege naturæ commodas.* Atqui evacuatio quæ fit in peſte per vomitum, non fit per vias lege naturæ commodas, ergo per illas non eſt ducendum. Probatur minor, quia evacuationes per commodas vias fiunt cum levamine, ſed vomitus in peſte fit ſine levamine, imò ut plurimum in ægrotorum perniciem. Ad hæc natura ipſa docet alio ducendum eſſe, nempe à centro ad peripheriam, eumque motum fieri cum levamine, docet experientia; exemplo ſunt ſudores, bubones, & anthraces. Dicendum ergo, vomitum vomitoriis optimè ſedari & curari

curari posse, cum producitur ab humorum putredine, vel acrimonia, vel copia: in peste autem vomitoria non prodesse, sed noxia esse, quia ille vomitus non oritur à talibus causis, sed potius à venenata pernicie naturæ robur dissolvente, & non in ventriculi cavitate contenta, sed cordi firmissimè affixa, quod cor ob viciniam ventriculum etiam in consensum trahens & inficiens, vomitum inducit. Cum verò per hunc vomitum, quantumvis evacuatis excrementitiis humoribus, illa maligna pernicies à corde detrahi nequeat, ex tali vomitu non modo nullum levamen, sed maxima virium dejectio sequi, & quo magis ille urget, tanto majus periculum impendere necessario debet. Quapropter citissimè medicamentis supprimendus est, antequam prostratis viribus una cum excrementis ipsa quoque anima evomatur. Naturæ enim, non morbi minister debet esse Medicus: atqui cum illæ vomitiones sint symptomaticæ, fiantque non naturæ, sed morbi vi, ergo illas non magis promovere, sed in sistendo naturæ opem ferre debet. Hac de re plura videantur infra, *cap.* II. *annot.* I.

II. Vntzerus, *lib.* 3. *de lue pest. cap.* 10. ad syncopen & debilitatem laudat oleum seu quintam essentiam perlarum, cujus descriptionem etiam addit, & dicit, post aurum potabile, ad naturam humani corporis confortandam, nullum hactenus repertum esse elegantius ac præstantius medicamentum. Anselmus Bootius, *lib.* 2. *de gemmis*, *cap.* 154, scribit se, cùm febre pestilenti extremè laborasset, cum crebris animi deliquiis, ac de sua salute omnes desperassent, tincturæ veræ corallorum gut. vj. assumptis, extemplo & quasi miraculosè fuisse liberatum, cordis spiritibus ita recreatis, ut ilico quasi luce depulsis tenebris, morbi vim medicaminis efficacia abigi perceperit. Mindererus, *de pest. cap.* 16. ad vires post promotos sudores reficiendas, magno encomio hoc sequens extollit, quo se passim felicissimè usum fuisse scribit:

℞. *Aquæ rosarum odoratissimæ*,
acetosæ, *ana unc.* viij.
aceti de rubo idæo,
rosacei, *ana unc.* vj.
vini albi odoriferi, *lib.* j.
syrupi limonum,
julebii rosati, *ana unc.* ij.
corticum citri recentium & extimorum minutim incisorum, *unc.* j. ß.

Omnia simul mixta stent in vitro, ut odorem corticum citri in se proliciant. Dosis hujus mixturæ rubellæ, subacidæ, & odoratæ, unc. v. *vel* vj.

III. Riverius, *tract.* 3. *de febr. cap.* I. de vomitu in peste agens, sequens remedium ab experientia commendat: *Huic*, inquit, *symptomati gravissimo statim medetur, quasi miraculo, sal absinthii ad drach.* j. *in succi limonum recentis cochleari uno exhibitum, ut experientiâ didici.* Mindererus, *de pest. cap.* 17. ad cohibendum vomitum præscribit hunc fotum:

℞. *Rosarum rubrarum*,
absinthii, *ana* M. ij.
menthæ,
origani,
anethi,
balaustiorum, *ana* M. ß.
nardi Celticæ, p. j.
granorum juniperi,
rad. gariophyllatæ,
pistolochiæ,
acori, *ana drach.* ij.
cyperi,
zedoariæ, *ana drach.* j.

Incisa grosso modo, indantur duobus sacculis, qui coquantur in vini, aceti, & aquæ chalybeatæ æquis partibus, & alternatim expressi ventriculo imponantur,

tur, cavendo ne unquam refrigerentur. Vel madefiat ex horum decocto spongia, qua ventriculus foveatur.

Post hunc fotum aliquamdiu adhibitum, applicat hanc pulticulam:

℞. *Micæ panis siligineæ tostæ, unc.* iij.
mastichis, drach. j.
nucis moscatæ,
santali citrini,
labdani,
coriandri præparati,
calami aromatici, ana scrup. j.
macis, scrup. ſ.

Contundantur simul fortiter in mortario, addendo,
olei cydoniorum,
vini rubelli,
aceti rosacei, ana part. æq.

Redigantur in pulticulam, quæ calefacta extendatur super pannum, & ventriculi regioni applicetur.

IV. Ad virium lapsum multi commendant epithemata cordialia, ex herbis aliisque simplicibus cordialibus in vino coctis confecta: quorum tamen usus nobis displicet, quia liquida & humida facillimè refrigerantur, eaque ratione plus damni quam utilitatis adferunt.

V. Mindererus loco butyri simplicis, sumit butyri recentis aqua rosacea loti unc. ij. salis prunellæ drach. ſ. eaque mista in aqua frigida servari jubet. Alii ad eundem usum lac dulce calens gargarizare jubent, quod dolorem lenit, inflammationem temperat, linguam & fauces humectat, & venenum attrahere putatur. Alii præferunt usum seri lactis: alii lac ebutyratum acidum, alii ejusdem serum commendant.

CAP. X. *De curatione hæmorrhagiæ narium & menstruorum, nec non sputi cruenti.*

HÆmorrhagiæ qualescunque in hac nostra peste admodum periculosæ, & necessariò quam citissimè sistendæ (1.) erant. In narium hæmorrhagia statim topica refrigerantia & astringentia fronti & cervici applicavimus: petias crassas pulveribus & aquis astringentibus imbutas in nares immisimus: ægros, quantum fieri poterat, erectos posuimus, extremas partes fricavimus & ligavimus; scapulis, dorso, & pedibus cucurbitulas siccas sine scarificatione imposuimus. His tamen omnibus non obstantibus, sæpe sanguinis fluxus sisti (2.) non poterat, atque tunc in desperata re ad desperatum auxilium interdum concurrebatur, nempe ad venæsectionem, per quam tamen neminem servatum vidimus. In nimiis & intempestivis menstruorum profluviis, statim ad antidota astringentia, bolum Armenam, terram sigillatam, corallum rubrum, cornu cervi ustum, & similia concurrendum erat, quibus fluxus ille sæpe sistebatur, imprimis si ab ipso fluxus principio talia adhiberentur. Ad sputa cruenta (3.) medicamentis opus non erat, nam hæc ægros brevi occidebant, nec ulla remedia huic malo inveniri poterant, cum quo unum solum in tota hac peste servatum novimus.

ANNOTATIONES.

I. MUlti præclari Medici existimant hæmorrhagias pesti supervenientes, esse criticas, ac propterea easdem non esse cohibendas, sed potius promovendas. Sed errant: nam bona crisis fit vi naturæ, & in salutem ægri, hæ autem hæmorrhagiæ non naturæ, sed morbi vi producuntur, & fiunt in perniciem ægri; easque in hac peste adeo perniciosas fuisse observavimus, ut si in principio non satis tempestivè sisterentur, postea nullis mediis sisti possent. Ratio erat, quia dum natura debilis per hanc perversam viam venenum pestilens, cordi & spiritibus vitalibus maximè inhærens, frustraneo conatu deponere annitebatur, boni & laudabilis sanguinis tantam quantitatem expellebat, ut simul virium, vitæ, & morbi finem faceret. Huic nostræ observationi contrariari videtur illud, quod Medici Galli scribunt anno 1568 febres pestilentes, fluente è naribus sanguine copiosissimo, eoque fere florido, magna ex parte fuisse judicatas; & ex iis quibus ad lipothymiam usque sanguis profluebat, paucos evasisse, quibus ad revulsionem vena in brachio secta fuit; eos verò, qui totum negotium naturæ committebant, & alimentis ac medicamentis cardiacis prostratas vires resarciebant, omnes fere sanatos fuisse, quamvis vehementes & graves viderentur animi defectiones. Dicimus hanc observationem non esse nostræ contrariam: nam hæ febres pestilentes, procul dubio, ortæ fuerunt à venenata qualitate ex humorum insigni putredine vel corruptione resultante, non autem à veneno aëreo forinsecus corpus intrante, à quo vera pestis inducitur, quod venenum nulla sanguinis evacuatione expelli posse, supra *cap.* 3. *annot.* 1. satis probavimus. Illam autem venenatam qualitatem quæ ex gravi humorum corruptione resultat, tam arte per venæsectiones, quam naturæ vi per criticas hæmorrhagias expelli, imminui, detrahi, & extingui posse, præter rationem, etiam docet experientia. Nam venæsectiones in febribus petechialibus primarium remedium & verum alexipharmacum esse, scribunt Medici; idque etiam multo usu edoctus testatur Ioannes Morellus. Nos anno 1635, in vehementissima pestilenti epidemia febre, (quæ primo Noviomagum & Geldriæ Provinciam crudelissimè infestavit, atque hinc toti fere Belgio communicata est) illud ipsum quoque manifestissimè comperti sumus: nam in his venæsectiones ter quaterve, imò quinquies sexiesve repetitæ, ut & hæmorrhagiæ spontaneæ criticæ morbum optimè solvebant, qui alioqui vix ullis medicamentis edomari poterat. Non evertit etiam nostrum propositum historia Paræi, *lib.* 21. *cap.* 26. descripta, de Domino Fontano, Equite Torquato, qui sanguine è naribus per biduum continuum spontè copiosè effluente, à peste liberatus fuit. Nam unica hirundo non facit ver, & pluries contingit ut ab acutissimis morbis cum lethalibus symptomatibus unus aut alter mirabiliter evadat: præterea etiam dubitari posset, utrum ille D. Fontanus vera peste, an verò febri pestilentiali absque peste laboraverit.

II. Ad hæmorrhagias sive narium, sive menstruorum sistendas, maximè commendari solet lapis hæmatitis, quem in manibus detentum, donec incalescat, sæpissimè periculosissimas hæmorrhagias, nullis aliis remediis curabiles, stitisse referunt. Alii eundem lapidem

pidem ex collo suspendunt, ut nudam cutem attingat. Retulit nobis quondam Domina de Walta, mulier fide dignissima, se habuisse lapidem hæmatitem rubrum, politum, coloris corallii rubri, magnitudinis unguis pollicis, exiguo aureo annulo circumdatum, cum quo lapide ex collo suspenso dicebat se millies desperatissimas menstruorum & narium hæmorrhagias intra semi horam miraculi instar stitisse, neque unquam fefellisse eventum. Nos lapidem hæmatitem in pharmacopoliis venalem eodem modo etiam multis ex collo suspendimus, sed nunquam optatum effectum inde videre potuimus, fortè propterea quod verum lapidem non habuerimus. Anselmus Booth, *lib.2. de gemm. & lap.cap.*102, dicit jaspidem (credo lapidem Dominæ de Walta fuisse jaspidem rubri coloris) de collo suspensam, ut nudam cutem contingat, arcana quadam virtute hæmorrhagias desperatissimas sistere; idque memorabilibus aliquot historiis & exemplis demonstrat. Ejusdem lapidis hac in parte virtutes magno encomio celebrat & decantat Hildanus, *cent.* 3. *observat.* 2. Si nobis hoc tempore hujus lapidis copia fuisset, etiam mirabiles ejus effectus experiri potuissemus. Nonnulli quoque dicunt bufonem exsiccatum, & syndone involutum, si manibus detineatur donec incalescat, quemlibet sanguinis fluxum, incantamenti instar, supprimere & restringere.

III. Sputa cruenta, quamvis in multis visa fuerint, tamen valde communia non erant, sicut illa tempore Mart. anno 1348, maximè communia fuisse, ac diris furiis totis quinque annis peragrantia, ingentem mortalium stragem dedisse, refert Fracastorius, *in Syphilide lib.* 1. his versibus:

Bis centum fluxere anni, cum flammea Marte
Lumina Saturno tristi immiscente, per omnes
Aurora populos, per quæ rigat æquora Ganges,
Insolita exarsit febris, quæ pectore anhelo,
Sanguineum sputum exagitans (miserabile visu!)
Quarta luce frequens fato perdebat acerbo.
Illa eadem Assyriæ gentes, & perfidus, & quæ
Euphratem Tigrimque bibunt, mollemque Canopem,
Inde Phrygas, inde & miserum trans æquora vecta,
Infecit Latium, atque Europâ sæviit omni.

Hæc pestilens sputatio tunc temporis non minus incurabilis fuit, quam in hac nostra peste, ut liquet ex eo quod Andreas Gallus, *lib.* 4. *fascic. de pest.* ita dicat: *Tanta fuit hujus miserabilis belluæ immanitas, ut ab Oriente usque ad Occasum mortalium decimam partem vix superstitem reliquerit; quotquot rapiebat, tot necabat.*

CAP. XI. *De curatione alvi fluxus, & lumbricorum.*

ALvi fluxus ægris peste correptis superveniens, (1.) semper ingens periculum minabatur. Ac proinde non expectandum, (quod tamen multi opinantur) neque solis amygdalatis (quæ in hoc casu semper maximè noxia fuisse observavimus) dolores sedandos, sed statim, si ægri ullo modo quidquam assumere possent, fluxum medicamentis sedandum esse, præter rationem, etiam docuit usus. Quem in finem usi

usi sumus sudoriferis astringentibus (2.) aliquoties repetitis, nec non pulveribus antidotalibus, & condîtis quoque astringentibus ac malignitati resistentibus, quorum omnium copiam descripsimus supra, *cap.* 5. Atque talibus medicamentis interdum in principio sistebatur ille fluxus, cum alioqui transgresso principio nullis remediis (3.) sisti posset, sed ægros secundo flumine ad æternitatis habitacula deferret. Natura enim totam malignitatem qua data porta expellere nitebatur, hinc bonis æque atque putridis humoribus fermentatione effervescentibus, sicque effluentibus, maligna interim labe cordi aliisque visceribus firmius infixa manente, vires ad extremam debilitatem brevi concidebant; unde tandem ipsa quoque retentrix facultas adeo sui impotens evadebat, ut naturæ impellenti resistere nequiens, nihil amplius retineret, imò laxatis vasorum interiorum extremis osculis, etiam sanguinem per alvum & urinam effluere sineret, quem fluxum mors brevi sequebatur, neque ullus in tota hac peste evasit, cui sanguis per has vias effluxit. Quantum ad alvi lumbricos, qui in multis pestiferis etiam apparebant, maximæque putredinis adjunctæ indicium erant, illorum curationi particulatim incumbere necessum non erat, nam pleraque omnia antidota, aliaque medicamenta diaphoretica & putredini resistentia, quibus ratione veneni pestilentis utebamur, etiam lumbricos satis enecabant & expellebant, eorumque generationem impediebant.

ANNOTATIONES.

I. QVæ de vomitu mota fuit quæstio, eadem etiam hic movetur, nempe: *Quo natura vergit, eo ducere oportet, per loca lege naturæ commoda.* Ergo evacuatio quæ fit per intestina, cum fiat per loca commoda, & natura eo vergat, non erit sistenda aut impedienda, sed potius adjuvanda & magis promovenda. Præter solutionem super hoc dubio datam supra *cap.* 9. *annot.* 1. dicimus nos prædicto aphorismo opponere *sect.* 4. *aphorismum* 2. *Talia educenda è corpore, qualia sponte prodeuntia utilia: quæ verò contrario modo prodeunt, cohibenda.* Nam in curatione ægrorum, præter cætera, semper habenda est ratio morbi & causæ morbi; ex qua observatione facile liquebit, non omnem spontaneam evacuationem per intestina omnibus morbis esse convenientem, nec per eam semper talia evacuari qualia decet evacuari, (nempe primariam morbi causam;) istam quoque viam in multis morbis (variolis, morbillis, peste, &c.) lege naturæ non esse commodam, sed ipsam naturam, vel nimis debilitatam, vel à materiæ morbificæ copia nimis gravatam, vel à materiæ venenositate, aliave prava qualitate, acriter stimulatam, interdum ad perversum motum impelli, & per inconvenientes vias evacuare humores quos non convenit evacuari, idque magis in ægri exitium, quam morbi exitium. Vt autem certo cognosci possit, anne in morbis excernantur qualia decet, per vias lege naturæ commodas, jubet Hippocrates, 1. *aphoris.* 2. non à

copia & numero metiri excretiones, sed pro ut conferunt, & ægri ferunt ex facili. In peste autem excretiones per alvum difficulter ferunt ægri, cum summa, citissima, & periculosissima virium dejectione, ergo non evacuantur qualia decet, neque fit ista evacuatio per loca lege naturæ commoda. Quod ipsum Hippocrates, 4 *aphoris.* 47. agens de alvi & urinarum excretionibus, apertissimè explicat, inquiens: *Si verò nihil quod allevationem adfert, per ea loca excludatur, calamitosum.* Contra quæ per sudores, anthraces, & bubones contingunt evacuationes, illæ fiunt cum salute ægrorum, & facile feruntur, ergo evacuantur qualia decet per vias commodas. Concludimus igitur, in peste non esse indulgendum alvi fluxui, (quicquid hic obganniant nonnulli, qui lupum in stabulo concludendum non esse clamitant) sed eidem quam citissimè resistendum, & naturam impellendam esse ad debitas excretiones per vias in tali morbo convenientes, quales viæ sunt illæ quæ ducunt à centro ad peripheriam. Neque credendum est tali modo lupum in stabulo concludi, sed eundem, qui antea perversa via exitum quærens, stabuli parietes perfodiebat, hoc modo per rectam portam citissimè expelli.

II. In peste alvi fluxus per sudorifera & antidota astringentia est cohibendus: non enim quælibet sudorifera & astringentia hic conveniunt, sed talia quæ speciatim pestilenti venenositati resistunt, eamque aliorsum per commodas vias à centro ad peripheriam educunt. Sic etiam Riverius scribit se observasse in febribus pestilentibus alvi fluxus perniciosos, cum quibus ægri ad interitum ruere videbantur, potentioribus diaphoreticis magna dosi exhibitis, quasi in momento cohibitos fuisse, fugato scilicet veneno, quod intestina aliaque viscera vellicando fluxum illum syntecticum efficiebat. Paræus *lib.* 21. *cap.* 40. ad hos fluxus unicè commendat sequens remedium, quod dicit se habere ex Capellano, Regis Medico primario, qui id à patre acceptum magni secreti loco habebat, & ægris felici admodum successu præscribere solebat:

℞. *Boli Arm.*
terræ sigillatæ,
lapidis hæmatitis, ana, drach. j.
picis navalis, drach. j. ʃ.
coralli rubri,
margaritarum præparatarum, *cornu cervi usti & loti in aqua plantag. ana scrup.* j.
sacchari rosacei unc. j.
Fiat pulvis.

Hujus pulveris exhibet ægro cochleare unum ante cibum, vel cum vitello ovi. Angelus Sala, *lib. de peste*, reliquis non juvantibus, tale enema parare jubet:

℞. *Caput ovillum recens & crudum, secetur in duas partes, & abscissâ linguâ, coquatur una cum cerebro in aqua q. s. donec caro ab ossibus separetur: postea coletur brodium, cui mox infunde summitatum hypericonis duos vel tres manipulos, radicum tormentillæ grosso modo contusar. unc.* j. *ponantur ad cineres calidos per tres aut quatuor horas, postea fiat colatura, quæ sine rebus additis in forma clysteris ægro injiciatur manè vesperique.*

Hujus clysteris, inquit, *effectum invenies mirabilem, quia liquor iste superat alia omnia, quo ad fluxiones desperatas.*

III. Illud sæpissimè observavimus, si alvi pestilens fluxus in ipso principio non sisteretur, postea planè incurabilem in omnibus fuisse; & quibus principium sine contrariorum medicamentorum assumptione transierat, illos omnes citò obiisse.

CAP. XII. *De curatione bubonum pestilentialium.*

BVbonum pestilentium curatio peragitur medicamentis (1.) partim internis (de quibus in præcedentibus sat dictum) partim externis sive topicis: per quæ tribus modis curari possunt; nempe per discussionem, (2.) diversionem, (3.) vel suppurationem. Nos in hac peste, relictis duobus prioribus modis, tanquam incertis & magis periculosis, per solum suppurationis modum bubones omnes curare tentavimus. Quamprimum igitur ægri, sive in ipso morbi principio, sive in progressu (4.) duritiem aliquam cum dolore sentirent pone aures, in collo, sub axillis, vel in inguinibus, huic plerumque ad citiorem tumoris provocationem & maligni ichoris extractionem, vesicatorium (5.) in inferiore ejusdem parte applicavimus, ita ut vesicatorium ipsam duritiem (6.) attingeret: eoque per octo vel decem horas inhærente vesicam mediocrem excitavimus, quâ, unicâ vice, totâ ablatâ, folium brassicæ rubræ vel betæ, butyro veteri vel oleo raparum inunctum, imposuimus, ut hoc modo locus apertus teneri, & damnosi ichores melius effluere possent. Formula vesicatorii (7.) hæc erat:

℞. *Radic. pyrethri, sem. sinapi albi, ana drach.* ſ. *cantharidum scrup.* j. ſ. *vel scrup.* ij. *mellis drach.* j. *fermenti panis acidi drach.* j. ſ. *vel drach.* ij. *aceti rosacei, q. s. Fiat pasta vesicatoria.*

Vel talis erat:

℞. *Sem. sinapi albi, euphorbii, ana drach.* j.
rad. pyrethri, drach. ſ. *cantharidum drach.* ij.
resinæ pini, ceræ, ana q. s.
Fiat ceratum.

Cucurbitulas (8.) nec infra bubones, nec ipsis bubonibus apposuimus, earumque usum in multis, qui id tentaverant, damnosissimum fuisse observavimus. Secunda die, ut noxia materia ad bubones attrahi, ibique digeri ac suppurari posset, toti tumori cataplasmata attrahentia, & emollientia, ac suppurantia imposuimus, quibus præter alia etiam cæpe, stercus columbinum, (9.) fermentum panis acidum, & similia (10.) admista erant: hac fere forma:

℞. *Rad. liliorum albor. unc.* ij. *herb. ruthæ,*
malvæ, althææ, ana M. j. *scabiosæ (11.)* M. j. ſ.
flor. chamomil. M. ſ. *ficus (12.) ping.* no. ix.
aquæ comm. q. s.

Coquantur s. art. & in mortario minutissimè pistentur, addendo tres quatuorve bulbos cæparum, prius chartâ bibulâ aceto madidâ involutos, ac sub cineribus aliquantum assatos,

pulv. rad. altheæ, unc. ß. *stercoris columbini unc.* ij. ß.
fermenti panis acidi, unc. j. ß. *farinæ tritici drach.* iij.

His affunde colaturam prædictorum, & omnia simul mista coquantur ad formam cataplasmatis, cui postea admisceantur,

mellis unc. j. *unguenti basilici unc.* ß. *axungiæ anatis, vel olei scorpionum (13.) vel butyri unc.* j. ß. *Pro ditioribus interdum etiam theriacæ Andromachi; pro pauperioribus theriacæ rusticorum nonnihil admiscebatur.*

Nonnullis etiam solas cæpas (14.) sub cineribus aliquantum assatas, & deinde contusas, pauco theriacæ (15.) & butyri insulsi admixto, cataplasmatis forma primo biduo vel triduo imposuimus (16.) Horum cataplasmatum usu aliquot diebus continuato, cum tumorem jam satis magnum esse, atque ad maturationem tendere videremus, tunc attrahentia (stercus columbinum, fermentum, &c.) amplius non addidimus, sed solis maturantibus usi sumus, ut tumores citius ad suppurationem perduci possent. Sæpe ab ipso principio usque ad perfectam suppurationem, hoc solum emplastrum (17.) imposuimus, quod omnibus intentionibus satisfaciebat, eoque solo tumores non rarò ad integram sanationem perveniebant:

℞. *Gummi galbani aceto dissoluti, emplastri oxycrocei, diachyli cum gummis, ana unc.* j.
misceantur.

Notandum tamen nos quibuslibet tumoribus non imposuisse fortiora attrahentia, sed tantummodo iis qui sub axillis & in inguinibus oriebantur. Tumoribus autem qui prope aures vel in collo prodibant, talia non conveniebant; nam talium usu eosdem, cum maximo suffocationis periculo, imò cum multorum exitio, sæpe paucis horis enormiter accrevisse observavimus: quapropter sola emollientia, vel leviter tantum attrahentia, his imponebantur. Tumores maturefacti, propter cutis duritiem & firmitatem plerumque longas moras trahebant antequam sponte aperirentur; quapropter, ne tetri vapores inde sursum elati cor affligerent, Chirurgi ope citiorem puri exitum paravimus, utque pus liberius effluere posset, tumores in declivi parte scalpello pertundi curavimus. Cauterio autem potentiali (quamvis id venenatam materiam consumere credatur) propter longiorem escaræ moram, nunquam usi sumus. Hanc autem tumorum apertionem non moliebamur, nisi cum jam fere ad perfectam matura-

turationem pervenissent; quibus enim citius aperiebantur, iis id malè cedebat, nam plerumque immensi dolores sequebantur, inflammatio accedebat, febris augebatur, & sæpe etiam ulcus malignum ac difficilis curationis reddebatur. Tumoribus apertis & pure expurgato, ad ulceris emundationem hoc digestivum (quod insigniter hic proderat) primis diebus imponebatur:

℞. *Scordii subtilissimè pulverisati drach.* ij. *vitellum unius ovi, terebinthinæ Venetæ, mellis, unguenti apostolorum, ana unc.* ſ.
misceantur.

Postea ulcera aliorum ulcerum modo percurabantur, cavendo ne nimis citò occluderentur.

ANNOTATIONES.

I. Utrum in curatione bubonis pestilentis conveniant venæsectiones & purgationes, satis exactè à nobis examinatum est supra cap. 3. annot. 1. & cap. 4. annot. 1.

II. Curationem tumorum pestilentialium omnium tutissimè & jucundissimè per discutientia peragi posse, nonnulli haud parvi nominis Medici judicant, quam discussionem sequenti modo instituunt: Deorsum versus recta linea sub ipsis tumoribus duas tresvè cucurbitulas, unam infra aliam, cum multa flamma affigunt, easque ter quaterve reiterant. Deinde inferioris cucurbitulæ loco vesicatorium confestim applicant, atque ita vesicam excitant, qua disrupta noxiam saniem extrahunt. Interim ipsis tumoribus fomentationes digerentes & discutientes calidè admovent cum spongia aut pannis laneis vel lineis: vel stupam cannabinam in pulvinar justæ magnitudinis consuunt, hocque immergunt decocto betonicæ, hyssopi, malvæ, meliloti, anethi, chamemeli, & seminum cumini ac fœniculi, & expressum tumori calidè applicant, idque singulis horis vel semihoris immutant. Præterea subinde quoque cataplasmata digerentia & discutientia imponunt, ut his modis venenatos humores in tumoribus contentos discutiant. Tali modo ad septimum usque diem procedunt, quo temporis intervallo si non planè discutiantur tumores, tunc primum ad suppurantia deveniunt, quæ citius adhibere vetant, metuentes ne per illa obstructis poris impediretur venenatorum halituum ac vaporum exspiratio, qui vapor non sine periculo ad cor regurgitare posset. Hanc medendi formam (quia venenati humoris multum dissipat, nec febres auget, nec acerbos dolores inducit) multi, tanquam valde insignem, summis laudibus ad cœlum usque extollunt. Verum etsi ratio dictet tumores pestilentiales hoc modo etiam compendiosè curari posse, nobis tamen tutior ac certior videtur illa curatio quæ fit per suppurationem, quam tot secula, tanquam meliorem, & ipsa experientia magis probatam, hactenus receperunt, cujus etiam in hac nostra peste optimos effectus & eventus experti sumus. Quantum ad pericula quæ illi metuunt ex suppurantium usu, illa admistione medicamentorum attrahentium & usu vesicatoriorum facile præveniuntur.

III. Nonnulli scribunt per diversionem, pestem & bubones non tantum optimè, citissimè, & tutissimè curari, sed tumorum quoque proventum præveniri, & prodeuntium materiam statim aliorsum diverti posse. Hunc modum describit Guilhelmus Magistrius, *Isag. Therap. sect.* 3. In partibus extremis longeque à corde remotis, ac minimè periculosis, præcipuè in medio femore, exiguam faciunt incisionem cutis, quam implent exiguo frusto radicis pseudohellebori, aut verati nigri, cortice abraso: postea emplastrum tenax superponunt, & viginti quatuor horis ægrum manibus pedibusque devinctum (nam præ summo dolore propemodum insaniunt ægri) custodiunt: illo finito tempore, totum pestilens virus hellebori vi ad illum locum attractum, & ægrum ab omni periculo liberatum esse tradunt. Eundem curationis modum miris modis celebrat Angelus Sala, *lib. de Peste*, & dicit experientia se edoctum illud laudis tribuere helleboro nigro, quod inter omnia simplicia & composita nullum noverit, quod hujusmodi magnetica & attractiva qualitate præditum sit, pro facienda revulsione peccantis alicujus humoris, atque se cum ista radice miracula præstitisse, omnes curas ordinarias aliaque medicamenta superando. Hac radice utebatur etiam Sacrificulus ille Buscoducensis, cujus meminimus supra *cap. 6. annot.* 8. Hollerius verò hac radice non utitur ad diversionem faciendam, sed aliud habet experimentum longè facilius. *Ostrea viva*, inquit, *pestiferos bubones loco transferunt, & virus omne ad se trahunt. Sunt autem agglutinanda brachio, quà axillaris decurrit, si quidem bubo in alis fuerit: si verò inguen obsidetur, lineamentis femoris, quà vena cruris describit.* Idem cum Hollerio etiam sentit Paracelsus, *lib de pestil. tract.* 1, quo loco omnibus cochleis pluribusque animalibus illam vim adscribit: *Pestis*, inquit, *remedia sunt ranæ, & testudines, & cochleæ omnes alligatæ: etiam bufo, tinca, anguilla, muræna, passer, gallus, pavo, cornix, corvus, pestiferum venenum ex homine extrahunt.*

IV. Sunt qui attractiva medicamenta in ipso morbi principio, nullis tumorum signis uspiam adhuc apparentibus, inguinum emunctoriis applicanda, atque hac ratione pestilens venenum eo protrahendum esse, judicant. Verum ille curandi modus nobis valde incertus esse videtur, propterea quod sciri nequeat an natura eò vergat, & venenum pestilens versus illam partem expulsura sit. Nam attractivo remedio isti loco imposito, si natura materiam morbificam fortè aliorsum, ad capitis vel axillarum glandulas deponere velit, per illud medicamentum impedietur, & turbabitur in sua operatione. Propterea nos magis tutum esse arbitramur, expectare donec aliquo modo animadvertatur quorsum natura vergat, atque tunc illam omnibus modis in operatione sua adjuvare, & istis locis, ad quæ materia morbifica vergere percipitur, medicamenta attrahentia applicare.

V. Vesicatoria in hac peste plurimum profuisse, millies observavimus; non tantum enim malignos ichores attrahebant & extrahebant, verum etiam impediebant ne facile retrogrado gradu ad cor, vitæ fontem, remearent. Sæpe etiam virus pestilens per illa tam insigniter evacuatum fuisse novimus, ut cum salute ægrorum tumores postea planè evanuerint. Sunt qui vesicatoriorum usum rejiciunt, dicentes, quod impediant naturæ motum & coctionem; præterea quod calorem febrilem augeant, &c. Quas objectiones ab Hercule Saxonia fusissimè refutatas, hic refellere, inutile & nimis longum arbitramur.

VI. Multi

VI. Multi Medici jubent veſicatoria longè à tumoribus applicare; ut, ſi poſt aures vel in collo tumores fuerint, humero vel ſcapulæ ejuſdem lateris; ſi ſub axillis, medio brachio; ſi in inguinibus, medio femori. Qui modus etiam Ægyptiis communis eſſe videtur, nam illos ſolere peſte infectorum cruribus & brachiis veſicatoria applicare, teſtis eſt Proſper Alpinus, *de Medic. Ægypt. lib.* 4. *cap.* 15. Verum cùm hac ratione natura in ſuo opere interturbetur, & noxia illa materia quam ad emunctoria tranſmittebat, ad alias partes carnoſas, firmiores, & ſenſibiliores, cum ægri malo trahatur, non videtur approbandus hic curandi modus. Noſtra opinione præſtat applicare veſicatoria infernæ bubonum parti, ut recta ac declivi via fluxio promoveatur ad talia loca, ad quæ ipſa natura ducendum eſſe docet; quæ loca cum ſint glandulæ, vulgò emunctoria appellatæ, partes verè ignobiles, excrementitiis humoribus tempore neceſſitatis excipiendis dicatæ, fas eſt, natura duce, peſtilentem malignitatem ad illas protrahere.

VII. Mercurialis tali veſicatorio utitur:

℞. *Cantharidum præparat. drach.* iij.
fermenti, unc. ſ.
aceti acerrimi parum, miſceantur.

Paræus *lib.* 21. *cap.* 31. hoc ſequens tanquam divinum commendat;

℞. *Cantharidum,*
piperis,
euphorbii,
pyrethri, ana drach. ſ.
fermenti acris, drach. ij.
ſem. ſinapi, drach. j.
aceti parum, miſceantur.

Chirurgus quidam ſaponem nigrum cum ſale torrefacto ſubigebat, cui aliquantum pulveris cantharidum adjiciebat, eoque veſicatorio utebatur. Hieronymus Fabr. ab Aquapendente omnium maximè laudat flammulam, quia admodum attrahit & veſicas excitat, per quas venenum expurgatur. Vulgares in hac peſte multoties ranunculum herbam in mortario contuſam tumoribus imponebant, atque ita magna veſica excitabatur, quâ poſtea detractâ, folium braſſicæ rubræ vel betæ, oleo raparum inunctum, imponebant.

VIII. Galenus, Aetius, Paulus, aliique graviſſimi Medici, in bubonum curatione cucurbitularum uſum commendant, à quibus ille ad neotericos dimanavit. Chalmeteus partibus buboni vicinis cucurbitulas imponere ſuadet: quod etiam laudat Zacutus Luſitanus, *lib.* 3. *Prax. Admir. obſ.* 3. Plurimi tamen alii ipſis bubonibus in principio cucurbitulas cum multa flamma aliquoties imponunt, ut hoc modo venenum peſtilens à corde citius & melius detrahatur. Verum etſi ipſa ratio hoc remedii genus approbare videatur, nulli tamen in hac peſte, in qua id pluries tentatum fuit, illud feliciter ceſſiſſe obſervavimus: ſemper enim poſt adhibitas cucurbitulas, cruciatus immanes, febres acerbiores, inquietudines & anxietates majores ſequebantur, nec ullum levamen inde conſecutum fuiſſe, unquam vidimus, ita ut tandem earumdem uſum in hac peſte omnino relinquere neceſſe fuerit. Fortaſſe propterea non profuerunt cucurbitulæ, vel quod vicinos humores indifferenter attraherent, non autem venenum: vel quod vicinos humores in cumulum durum contrahendo, viam ad glandulas obſtruerent vel occluderent, atque ita impedirent ne venenata materia eò pervenire poſſet: vel quod dolores, & per hos febres acutiores reddendo, plus noxæ quam utilitatis inferrent.

IX. Rulandus, *cap.* 8. *de febr. Ung. quæſt.* 78. & Burggravius, *in Achille*, tradunt

tradunt bufoni exsiccato magneticam quandam virtutem inesse, qua buboni vel anthraci pestilenti impositus, venenum pestilens mirabiliter ad se trahat, eumque adeo fortiter illud venenum attrahere asserunt, ut inde totus intumescat, atque tunc illo abjecto alium siccum de novo imponere jubent. Quod remedii genus etiam magnis laudibus extollunt, Libavius, *part.* 4. *singular. lib.* 2. *batrach. cap.* 20. Michaël Papa, *in alexic. venen.* Gabelchoverus, *in Iatrio part.* 3. Caspar Keglerus, *in regim. pest.* Mizaldus, *cent.* 6. *distinct.* 34. Crollius, Daniel Mylius, Io. Hartmannus, aliique plures. Monent autem ut in exsiccatione bufonis caveatur, ne venter ejus lædatur, tunc enim venenum non attrahere ajunt. Illam autem bufonis aridi à veneni pestilenti attractione intumescentiam, se experientiâ falsam comperisse, refert Ioannes Baptista ab Helmont: attamen dicit se illos aqua tepida aliquantum maceratos apposuisse bubonibus & anthracibus, tam in pectore, capite, mammillis, quam alibi, tam in viris, quam in mulieribus, non sine prompto levamine & doloris mitigatione. Weckerus, *in Secret.* pulverem rubetæ aridæ buboni inspergit. Alii oleum bufonum inunctum ad veneni extractionem mirabiliter extollunt, quod sic paratur:

℞. *Olei olivarum lib.* ſ. *ebulliat in sartagine, postea sume bufones ligno per caput transfossos, & aliquamdiu suspensos, donec exsiccati fuerint, n°.* viij. *vel* IX. *projice in oleum bulliens, atque ita aliquamdiu relinque; postea refrigeratum cola & serva.*

Bufonibus magnam vim inesse ad pestilens venenum extrahendum, testatur etiam Paracelsus, *lib. de pest. ad Sterzing.* Verum statuere videtur illos non in omni peste æque efficaces esse; nam ut est in aliis novorum dogmatum introductor studiosissimus, sic etiam in hoc morbo aliquid novi scribere volens, docet, *lib. de pestil. tract.* 1. quatuor esse pestis differentias: scilicet, aliam esse igneam, aliam aëream, aliam aqueam, aliam terream: & pro hac varietate dicit varianda esse topica, cum unaquæque pestis habeat sua appropriata. *Quæ pestis*, inquit, *cum ingenti ardore & inflammatione corripit, & post aures glandulas tumefacit, in qua ægri tamen non sitiunt, ea pestis ignis censenda est: in hac extrahendi veneni (quod recta ad cor penetrat, & mortem invehit) cura est tereniabin, manna, saccharum, allium, porrum, cæpe. In qua autem peste sitis vehemens, brevis aut nullus somnus, utriusque inguinis bubones apparent, ea aqua est: huic adhibe pisces, ranas, bufones, & quæcunque in aquis degunt, & præcipuè ciconiæ & anatis carnes impositas. In qua bubones sub alis sunt, & difficilis anhelitus urget, & compressio vel angustia pectoris incumbit, & dolor capitis cum delirio infestat, ista est pestis aëris: applica passeres, merulas, carnes gallinarum, perdicum, pavonum, urogallorum. In qua tandem somnus profundus seu narcoticus est, tumores ac bubones nulli certi in corpore, licet istorum ægrorum cutis plerumque varia & livida sit, tumoribusque sanguine suffusis conferta, ea pestis terra est: huic adhibe adipem viperinum, melinum, carnes talpæ, vulpis, lupi, cati. Nam hæc omnia conferre, usus & experientia dictitat.* Verum scire oportet, Paracelsum multa sibi somnia finxisse, eaque plerumque tanquam Apollinis oracula descripsisse, & magno titulo lectoribus obtrusisse. Sicut de bufone multi mirabilia scribunt, ita etiam nonnulli ranas simili encomio extollunt. Forestus *lib.* 19. *obs.* 35. refert ex Grado, historiam rustici, qui suo tempore, dum pestis grassaretur, ranas viventes scissas & non scissas, venenosis apostematibus applicabat, felici successu. Similiter etiam Crato, Gesnerus,

rus, Fumanellus, Vlstadius, Mizaldus, Io. Dan. Mylius, & Libavius, magnam vim ranis adscribunt in attrahendo veneno pestilenti, easque vivas bubonibus imponunt, & cum una moritur, mox aliam vivam admovent, idque toties, donec una viva maneat, atque tunc venenum penitus extractum esse, idque à multis experientiis constare, tradunt. Nonnulli, ut venenum magis foras trahatur, cum Hollerio, tumoribus à principio imponunt ostrea viva: & cum tumores jam mediocriter intumuerunt, tunc cæpas sub cineribus assatas cum theriaca adhibent.

X. Vt venenata materia versus tumores melius attrahatur, suadent nonnulli Medici calide iis imponere gallinas vel columbas vivas dissectas. Verum cum hæ dolores quidem sedare, minimè verò pestilens venenum attrahere queant, videntur prodesse non posse: si enim vis attractiva illis inesset, qua materiam morbificam attraherent, tunc cum maximo damno in phreneticis capiti imponerentur, materiamque morbificam versus caput magis attraherent, in quibus tamen tanquam laudatissimum & ab experientia probatum remedium, à clarissimis quibusque Medicis commendantur.

XI. Scabiosam Germani sua lingua appellant *Apostemen kraut*, propterea quod plurimis tumoribus curandis conveniat, & in pestiferis bubonibus etiam singularis existat. De scabiosæ facultatibus in peste mirabilia narrant, Arnoldus Villanovanus, Guainerius, Manardus, Hollerius, Savonarola, Matthiolus, Gerardus Bergensis, Massaria, Quatramnus, Tabernamontanus, aliique multi Medici. Droëtus admodum probat radicem cynoglossæ, cujus singularem suppurandi bubones vim, dicit sibi à multa experientia constare.

XII. Nonnulli hoc tempore solas ficus coctas & pistatas, cum pauxillo butyri veteris & theriacæ mistas, tumoribus imponebant; idque multis feliciter cessit. Sic propheta Isaias, ex Dei præcepto, Ezechiæ Regi emplastrum de ficubus imposuit, quo ille sanatus fuit, ut videre est, 4 *Regum, cap.* 20. *& Isaiæ cap.* 38.

XIII. Palmarius, *cap.* 18, scribit, oleum scorpionum arteriis illitum, & vicino buboni loco inunctum, præsentem opem adferre. Alii hujus olei vires etiam ad præservationem & curationem pestis admodum extollunt. Petrus Salius, *lib. de Pestil. cap.* 23, sic inquit: *Oleum scorpionum, & in veneno assumpto, & in pestilentialibus affectibus mirabiles edit effectus, semimortuos patientes reviviscere faciens, si eo oleo cordis regio & arteriarum loci inungantur.* Alexander Massaria, *lib. 2. de Peste*, dicit, oleum ex scorpionibus, pulsantibus temporum, manuum, ac pedum arteriis, cordisque regioni inunctum, non modo peste affectos juvare, sed & sanos præservare. Illud ipsum etiam asserunt Manardus, Rulandus, Croneburgius, Rudius, Droëtus, Goclenius, Hollerius, aliique multi. Nos tamen in hac peste oleo isto rarius usi sumus, quia cum propter defectum scorpionum illud oleum apud nos confici non posset, & de eo quod aliunde è longinquis regionibus adferri dicebatur, admodum incerti essemus, anne esset verum oleum scorpionum ritè paratum, huic remedio non multum confidere potuimus.

XIV. In hac peste vulgares communiter tumoribus & anthracibus imposuerunt sola folia brassicæ rubræ oleo raparum inuncta, atque in eorum usu continuabant usque ad abscessuum maturationem; eoque modo innumeri feliciter curati fuerunt. Multi bulbum cæpe crudum per medium dissectum

tumoribus imponebant, & cum nigresceret, renovabant, idque toties reiterabant, donec amplius non nigresceret, atque tunc totam malignitatem extractam esse credebant. Alii saniore consilio cæpas magnas aliquantum excavatas theriaca implebant, & sub cineribus calidis assabant, deinde in cataplasmatis formam contundebant, & admiscendo axungiam suillam, tumoribus imponebant, cum felici successu: quod ipsum etiam nos non semel pro pauperibus felicissimè tentavimus, sed theriacam non admiscebamus nisi post assationem cæparum, quia illius virtutes assatione multum imminui necesse est. Notandum etiam, cæpas non esse diu assandas, nam si ad perfectam mollitiem assando perveniant, optima earum vis calore ignis dispellitur. Forestus, *lib. 6. in scholio obs.* 19, scribit, Chirurgum, qui tunc nosocomio præerat, bubonibus præcipue applicasse cæpas coctas & contritas cum sinapi albo recenter molito; quod si sinapi album deesset, ejus loco sumebat theriacam, eamque cum cæpis contundebat ac miscebat, nec alio attractivo medicamento utebatur; quo remedio sæpe intra tres dies bubo & abscessus maturabantur, aut ad summum quarto die.

XV. Sunt qui solam theriacam bubonibus imponunt, cujus tamen usus multis valde suspectus est, ac propterea Valescus de Taranta, *lib.7. Philon. pharmac. cap.* 16. jubet applicare theriacam inter regionem cordis & abscessum: *Quoniam*, inquit, *venenum ante se expellit, ideo errant qui illam illinunt abscessui.* Multi tamen aliter sentiunt. Hanc quæstionem fusè tractat Nicolaus Florentinus, *lib. de venen.* nec non Gentilis, & alii.

XVI. Nonnulli Chirurgi tumorum pestilentialium curationem cum mercurio vivo aggredi non extimescunt: in quem errorem etiam quondam Simonium, doctum Lutetiæ Medicum, protractum fuisse scribunt, qui hoc remedio in se ipso usus ad dirigendum pestilentem inguinis bubonem, ilico vires prostratas sensit, brevique delitescente bubone, occubuit. Huic damnosissimo errori etiam graviter intricatus fuisse videtur Paræus, qui *lib.* 21. *cap.* 29. inunctiones mercuriatas ad pestis curationem magnopere extollit, haud secus ac si æque necesse foret venenum pestilens, quod aëreum & subtilissimum est, eodem modo & remedio attenuare, fundere, ac resolvere, quo venenum crassum ac tenacissimum attenuatur & resolvitur. Quare autem mercurius ad pestis & pestilentis bubonis curationem non conveniat, notum esse potest ex eo quod Palmarius, *lib. de peste, cap.* 24. scribit: *Sunt*, inquit, *qui unguento ex hydrargyro corpus inungunt, ignari frigidum & humidum hydrargyrum calamitosam veneni labem cum humore intro regerere, mortemque inferre, contaminatis visceribus; quod multis usu venisse, animadverti.*

XVII. Ad bubonis pestilentis curationem mirificè laudatur hoc emplastrum Paracelsi:

℞. *Gummi opoponacis, unc.* ij.
Serapini, unc. iiij.
bdellii, drach. iij.
galbani, unc. j.
olibani, drach. ij.
dissolvantur in aceto, & colentur, addendo pulverem unius bufonis, ac etiam ranæ exsiccatæ,
sulphuris vivi, unc. j.
camphoræ, drach. j.
Fiat emplastrum, imponendum tumori, & singulis sex horis renovandum.

Idem Paracelsus etiam solo opoponaco aceto dissoluto emplastri forma utitur. Ad citam verò maturationem opoponacem cum oleo laterino miscet, atque

que ita expeditè maturare & malum tollere dicit. Gregorius Horstius *de morb. contagios.* magni facit hoc sequens emplastrum pestilentiale Angeli Salæ, quod magno encomio describit:

℞. *Gummi Sagapeni*,
ammoniaci,
galbani, ana unc. iij.
terebinthinæ coctæ,
ceræ virgineæ, ana unc. iiij. ſ.
magnetis arsenicalis subtiliter pulverisati, unc. ij.
terræ vitriolatæ, unc. j.
olei succini, unc. ij.
radic. aronis pulv. unc. j.

Gummi depurentur cum aceto squillitico, & ad consistentiam emplastri decoquantur, deinde cum rebus aliis fiat emplastrum lege artis, quod excellentissimum atque specificum est ad extrahendum virus pestiferum ex profunditate ad extra, præcavendo ne vicissim ad interiora regurgitet, & cor ipsum suffocet, ut credam inter omnia topica simile remedium non inveniri. Hoc emplastro si carbunculus obducatur, paucis horis venenum extrahet. Præparatio magnetis arsenicalis antedicti, hæc est:

℞. *Arsenici crystallini*,
sulphuris vivi,
antimonii crudi, ana part. æq.

Hæc tria in mortario ferreo pulverisentur, in vase fortissimo vitreo ponantur ad ignem arenæ, donec vitrum optimè incalescat, & prædicta solvantur atque liquentur instar picis: tunc rupto vitro, eximenda materia, & in unam massam cogenda, quæ erit dictus magnes; cujus maximum encomium videndum apud Angelum Salam, anatom. vitriol. tract. 2. *cap.* 10.

Ad bubonum & carbunculorum curationem ab aliis magnopere commendatur hæc mixtura de fuligine:

℞. *Fuliginis camini, drach.* x.
fermenti,
terebinthinæ,
butyri, ana unc. j.
saponis Veneti, unc. j. ſ.
mellis rosacei, drach. vj.
salis communis, unc. ſ.
vitella ovorum n°. ij.
theriacæ,
mithridatii, ana drach. ij.
Misceantur.

Cùm anno 1655 pestis Ultrajecti nonnihil grassaretur, pro nosocomii aliisque pauperibus ægris in Collegio Medico præscriptum fuit hoc cataplasma bubonibus applicandum:

℞. *Radic. liliorum alb.*
caparum sub cineribus assat. ana unc. j.
fol. malvæ,
althεæ,
scabiosæ,
flor. chamomill.
meliloti, ana M. j.
ficuum, paria x.
Coctis & contusis adde,
farinæ sem. lini,
fœnugræci, ana unc. j.
stercoris columbini, unc. ij.
olei chamemelini,
ung. althεæ, ana unc. j. ſ.
fiat s. art. cataplasma.

Experientissimus Paulus Barbette, præclarus Amsterodami Practicus, in suo libello Belgico quem de Peste edidit, ad curationem bubonis pestilentis admodum extollit Emplastrum magneticum arsenicale, cum eoque bubones non ad suppurationem deduci, sed eorum venenositatem, felicissimo successu, foras evocari, scribit. Quia autem in perniciosissimo hoc morbo impium foret quippiam celare quod communi commodo inservire posset, ille satis liberaliter hanc suam medendi methodum adscribit, & publici juris facit: quæ quia imprimis notatu digna est, ipsius Auctoris verba Latinitate donata hic adscribi merentur: *Bubonis*, inquit,

quit, *curationem hoc modo instituere consuevi: Quamprimum impono vesicatorium, etsi vix quidquam intumuerit, non præmittendo cucurbitulas, quoniam illæ mihi non placent, quia dolores & febres excitant, bonos pravosque humores æqualiter attrahunt, totumque sanguinem magis turbant. Post septem, octo, pluresve horas, vesicam excitatam incidi curo, & impono emplastrum magneticum arsenicale, quod inter omnia alia quæ unquam vidi, aut nominari audivi, præclarissimos maximosque effectus edit, quemadmodum quilibet, qui eo utitur, comperiet. Ejus descriptio invenitur apud Hartmannum & Agricolam, estque hæc:*

℞. *Antimonii crudi,*
sulphuris flavi,
arsenici albi, ana unc. ij.

Subtilissimè pulverisata sepeliantur in phiala in arena, subministretur ignis donec colliquescant, & colorem rubeum subobscurum induant. Vase refrigerato exime materiam, quæ Magnes arsenicalis vocatur, & venenata amplius non est, ut in canibus cuilibet id experiri licet. Postea,

℞. *Gummi serapini,*
ammoniaci,
galbani,
magnetis arsenicalis, ana drach. iij.
terebinthinæ Laricea,
ceræ, ana unc. ſ.
olei succini, drach. ij.
terræ vitrioli dulcificatæ, drach. j.

Gummata dissolvantur in aceto vini forti, & per pannum linteum expressa, bulliendo iterum inspissentur ad priorem consistentiam. Deinde seorsim eliqua ceram & terebinthinam, & extra ignem agita, donec in spissitudinem unguenti redigantur. Adde porro supradicta gummata, & magnetem arsenicalem, cum terra vitrioli & oleo succini, & habebis emplastrum ad extrahenda omnis generis venena efficacissimum.

Hoc emplastrum, inquit, *ejus naturæ esse comperi, quod si cuti crassæ duræque imponatur, tunc ne minimam quidem crustam faciat, & nihilominus malignos humores tam potenter extrahat, ut magnitudinis nucis tumor interdum quatuor aut sex dierum spatio penitus evanescat: sed hoc non semper tam citò facit; atque hinc sæpe urget necessitas subitæ evacuationis, ut primò vesica vesicatorio excitetur: & tamen in nonnullis validis corporibus crustam non facit, nisi impositum vesicatorium non solum cuticulam, verum etiam cutem ipsam nonnihil corroserit. Sed in junioribus ac tenellis corporibus, etiam sine præmisso vesicatorio, crustam satis commode inducere potest. In hac crusta propriè subsistit seu continetur foras extractum venenum, & propterea mediocrem habet crassitiem, cum interim subjecta cutis vix sit exesa; quod notatu dignum est: nam hanc causam esse arbitror, quod longè facilius, quam aliæ arte factæ crustæ, dissolvi possit: quippe 24 aut 36 horarum spatio, sine præmissa scarificatione, illa radicitus spatulâ eximi potest, cum minimo aut nullo patientis dolore; si modo aliquantum unguenti basilici cum theriaca mixtum, sub communi emplastro aliquo pestilentiali imposueris. Alioqui ad crustæ separationem & casũ, hoc sequens valde convenit:*

℞. *Mellis virginei,*
axungiæ anatis, ana unc. j.
fuliginis camini, drach. vj.
terebinthinæ Argentinensis, unc. j.
vitell. ovor. N°. ij.
theriacæ, drach. iij.
olei scorpionum, q. s.
misce, fiat unguentum.

Si tumor, post primam ablatam crustam, non satis evanuerit, excitabis aliam secundam, aut tertiam per antedictum emplastrum arsenicale magneticum, & tractabis ut ante. Denique ulcus remanens iterum sanabitur cum emplastro de minio, albo cocto, diapompholygos, aliisve siccantibus & cicatrizantibus medicamentis. Sed non nimium festinandum in sanatione & occlusione ulceris, ne forte mali aliquæ reliquiæ intus superstites manentes, morbi recidivam & mortem inducant.

CAP.

CAP. XIII. *De curatione Carbunculorum, & exanthematum.*

IN hac peste carbunculorum curationem (1.) præter (2.) sudorifera antidota, aliaque interna medicamenta, etiam topicis sequenti modo instituimus: Sæpe prima & secunda die (2.) imposuimus folium brassicæ rubræ oleo raparum inunctum, quod in frequentissimo usu erat apud vulgares. Postea statim, imò ut plurimum ab ipso principio, per suppurantia dolores mitigavimus, & suppurando carbunculum à vicina carne separare annixi sumus. Illum in finem hujusmodi medicamentum topicum, carbunculis applicandum, paravimus:

℞. *Radicum consolidæ majoris sicc.*
herb. scordii sic. ana drach. ij.
rad. altheæ sicc. farinæ sem.
lini cribratæ, pollinis farinæ tritici, ana unc. ſ.
Fiat pulvis subtilis, cui affunde,
aquæ communis, *q. s.*
Coquantur aliquantum, ut mucilagines solvantur, & compositio ad pulticulæ crassioris formam deveniat, cui adde,
mellis, terebinthinæ,
unguenti apostolorum, ana drach. iij.
picis liquidæ, ung. basilici, ana drach. ij.
vitellum unius ovi, croci scrup. j.
misceantur.
Interdum etiam addebantur theriacæ drach. ij.

Hanc pulticulam (4.) ob eximium commodum quod inde percepimus, in frequenti usu habuimus, & ex multis (5.) tentatis, nihil invenimus cum quo carbunculorum separatio & curatio citius ac melius perageretur. Illius aliquantum in linteo pinguius extensum anthraci imponebatur, idque bis terve de die renovabatur. Emplastra minus proderant, atque hinc rarius à nobis fuerunt imposita; & si iisdem uti cogeremur, ubi alia topica ad manum non essent, solum emplastrum diachylum cum gummis, vel basilicum, vel emplastrum ex galbano, diachylo & oxycroceo mistum; vel etiam in vulgaribus picem navalem liquefactam, ac tunc cum picis liquidæ æquali parte mistam, emplastri forma applicavimus: qua sola pice sæpius vidimus anthraces citissimè separatos, & dolores optimè sedatos fuisse. Acria (6.) & attrahentia topica plus damni quam commodi attulisse, & sic altas ac dolorosas scarificationes (7.) plurimum nocuisse,

& carbunculos, quo mitius tractarentur, eo melius & citius curatos fuisse, millies observavimus. Carbone separato & extracto, primò ulcus mundabatur digestivo, præcedente capite descripto; ac postea instar aliorum ulcerum percurabatur. Quantum ad curationem exanthematum, illam instituere necessum non fuit, quia hæc mortis instantis præsagia erant, neque curationi tempus dabant, quam si admisissent, per sudorifera & alexipharmaca curari debuissent.

ANNOTATIONES.

I. GAlenus, *lib.* 14. *method. med. cap.* 10. in carbunculi curatione venæsectionem ad lipothymiam convenire docet, ut sanguis ebulliens, à quo dicit generari carbunculum, magna copia educatur. Ejusdem sententiæ quoque sunt Paulus Ægineta, *lib.* 4. *cap.* 25. Oribasius, *de curat. morb. lib.* 3. *cap.* 27. & Actuarius, *lib.* 4. *method. med. cap.* 16. Hos veteres sequuntur Leonardus Fuchsius, Ioannes Cornarius, Zacutus Lusitanus, aliique multi neoterici. De hujus opinionis veritate hîc multum disserere necesse non est, cum illam satis examinaverimus supra, *cap.* 3, *annot.* 1. Illud unum tantum addemus, experientiam in hac peste adeo repugnasse huic curationis modo, ut ex omnibus illis, quibus ratione carbunculi vena secta fuit, nullum evasisse viderimus: in omnibus enim illis statim post venæsectionem, veneno ad centrum retracto, & cordis viribus prostratis, exaruerunt carbunculi, & mors brevi subsecuta fuit. Nos cum Galeno & aliis etiam probaremus venæsectionem, si verum foret illud quod tanquam verissimum præsupponitur, nempe carbunculos fieri à sanguinis ebullitione: sed quantum illa hypothesis absit à vero, docuimus *lib.* 1. *cap.* 14, *in textu, & annot.* 1, 4, 5, 6.

II. De purgatione, anne conveniat, alii aliter sentiunt. Averrhoës, *lib.* 3. *collect. cap.* 31. in febre pestilente cum carbunculo, dicit, non sufficere medicinam unum tantum humorem purgantem, sed omnes, sicut sunt pilulæ cochiæ. Galenus in malignis exanthematibus etiam probat purgationem, *lib.* 6. *epid. sect.* 2. *cap.* 29. In apostemate pestilenti purgantia exhibet Avenzoar, *lib.* 3. *theisir. tract.* 3. *cap.* 1. Purgationes quoque in hoc casu præscribunt Monardus, Ficinus, Zacutus, & alii. Contra verò experientia, & plurimorum aliorum illustrium Medicorum dogmata & auctoritates demonstrant, purgationes hîc cane pejus & angue fugiendas esse. Hanc quæstionem latius agitavimus supra, *cap.* 4. *annot.* 1.

III. Ioannes Hartmannus jubet ut carbunculus in principio circumrotetur Sapphiro eleganti, donec circumferentia aliquoties à Sapphiro ducta livere videatur. Hartmannus illud habet ex Paracelso, qui præcipit, ut spatio quadrantis horæ illa Sapphiri circumductio fiat, donec circulus appareat niger. Quam circumductionem cum Sapphiro plurimum prodesse, & carbunculi separationem citius promovere, testes quoque sunt Crollius, Villanovanus, Albertus Magnus, Franciscus Ruëus, Sennertus, Iacobus Horstius, aliique. Imò Wolffangus Gabelchoverus, *in schol. cap.* 7. *lib. de gem. Andr. Bacii*, de hoc lapide ita scribit: *Sapphirus anthraces tempore pestis nasci vetat, &, quod majus est, super anthracem posita, non*

aliter

aliter eum ac aqua ignem extinguit, ut sæpius se expertum fuisse Antonius Guainerius testatur: nam ejus malitiam ac venenositatem reprimit, & ne venenatus ejus fumus ad cor ascendat, ac spiritus inficiat, impedit. Nobis in hac peste Sapphiri copia nunquam fuit, ac proinde de virtutibus illius experimentum facere non licuit. Hujus tamen defectu jubet Paracelsus sumere crystallum instar Solis radiantem, eumque circumductum, eundem, quem de Sapphiro diximus, effectum edere tradit.

IV. Ioannes Tagaultius, *Chirurgiæ lib.* 1, *cap.* 7. in eundem finem simile medicamentum facit, ex melle, sale, farina triticea, & ovorum luteis, cui ad citiorem carbunculi casum, interdum addit butyrum & axungiam suillam. Adjungit etiam, quod consolida major inter duos lapides contrita, divino quodam miraculo, anthraces sanet, & ex toto intra diem unum interimat. Iacobus Horstius, *Consil. de pest.* scribit anthraces tritico à sanis masticato & imposito, egregiè mitigari. Alii hoc sequens valde commendant:

℞. *Mellis, unc.* j. ſ.
saponis Hispanici, unc. ſ.
fuliginis camini, drach. j. ſ.
terebinthinæ,
butyri,
fermenti, ana drach. ij.
salis communis,
theriacæ Androm. ana drach. j.
vitellum unius ovi,
misceantur.

V. Avicenna & Paulus Ægineta ad carbunculum radicitus evellendum, commendant, ut malum Punicum acidum in aceto coquatur, & ubi intabuerit, in lævorem conteratur, linteoque illitum imponatur, siccatum verò rursus aceto humectetur. Alii hoc cataplasma laudant:

℞. *ficuum ping.*
passularum mundat.
nucleorum nucis juglandis, ana unc. ij.
Coquantur aliquamdiu in vini albi q. s. deinde optimè pistentur in cataplasmatis formam, cui admisce vitella duorum ovorum.

Marcellus magni facit emplastrum dictamnos vocatum, quod describit *operis cap.* 7. Nicolaus Myrepsus, *sect.* 38. *cap.* 182, inquit: *Carnem bubulam diligenter contusam carbunculis imponito, solve post tres dies, & cum radice ascendit carbo: postquam deciderit, ut cavum ulcus curato: est probatum.* Paræus, *lib.* 21, *cap.* 34, scribit se tali remedio sæpe feliciter usum fuisse ad carbunculorum ardores doloresque sedandos, & promovendam suppurationem:

℞. *Fuliginis camini, unc.* iiij.
salis communis, unc. ij.
redigantur in pollinem, adjectisque duorum ovorum vitellis, agitentur simul, quoad pultis consistentiam adeptum fuerit medicamentum, quod tepidum imponatur.

VI. Varii sunt qui vesicatoria etiam ipsis anthracibus imponunt, atque ita eorum separationem citius promoveri asserunt. Verum quamvis in hac peste illud non semel à Chirurgis tentatum fuerit, nunquam tamen laudabilem effectum inde videre potuimus. Nonnulli alii carbunculos à principio aqua forti illinunt, alii ferro candenti eosdem aliquantum inurunt, ut veneni magnam partem absumant, ejusque malignitatem coërceant. Verum cum ab inducta crusta venenati humoris exhalatio seu transpiratio impediatur, hanc curationem plus damni, quam commodi inferre, verisimile est.

Ita ut hujusmodi acria remedia in peste Noviomagensi non modo nihil, aut parum profuisse, sed multoties nocuisse, à nobis observatum sit. Verum anno 1655, cum pestis Vltrajectum multas-

multasque alias urbes invasisset, inventum est aliud, acerrimum quidem, sed aureum certè remedium, quo carbunculi mox cohibentur, ut ulterius non proserpant, & in vicinas partes limites non extendant, sed quam citissimè à sanis separentur & excidant. Illud est oleum seu butyrum antimonii, quod, cum carbunculus jam sedem fixit, cum pluma circumferentiæ ejus leviter illinitur: mirum profectò quam citò emortuæ partis à sana circumstante separationem faciat, ita ut postea curatio emplastris facile peragatur. Hujus butyri compositionem describit Schroderus, in sua Pharmacopœa Medicochymica, *lib.* 3. *cap.* 15:

℞. *Antimonii purissimi,*
mercurii sublimati, ana part. aq.
misceantur exactè in mortario lapideo, hinc vitreæ retortæ indantur, & in cella vinaria per triduum deponantur, ut liquescant, tunc per retortam istam distillentur in arena igne mediocri, vel igne aperto sensim & successivè aucto: sic liquor seu butyrum antimonii instar glaciei egreditur; qui si concrescat in collo, ne id obstruat, admove cautè ignitum carbonem, ut liquescat. Liquorem egressum rectifica per retortam vitream. Vel hoc oleum cinnabari sua ante rectificationem impragnetur. Nimirum cinnabarim tritam adde dicto oleo, stentque in digestione horis 24. vitro clauso, in cinere, sic fiet unitio, hinc rectifica per retortam.

Hoc oleum seu butyrum in carbunculis, & quibuslibet sphacelatis ac emortuis partibus à sanis separandis, mirabilia præstat.

VII. Rhazes, Oribasius, Paulus Ægineta, Hollerius, Platerus, aliique plurimi magni nominis Medici, anthraces altè scarificare, vel eosdem, cum maximis ægrorum doloribus, novacula usque ad radices conscindere jubent. Verum hæc curatio duabus de causis rejicienda videtur: Primò, quia ob ingentes cruciatus venenatorum humorum magnus impetus fit in partem affectam, à quibus partes sanæ, carbunculo proximè adstantes, novacula incisæ ac valde jam dolentes, inficiuntur, & pars carbunculi fiunt: ad hæc febres exacerbantur, & vigiliæ inducuntur. Secundò, quia in hac nostra peste millies docuit experientia, hujusmodi altas scarificationes & excisiones infelicissimè successisse, & semper carbunculos, quo mitius tractabantur, eo citius curatos fuisse.

DE PESTE, LIBER QVARTVS.

PROOEMIVM.

Vamvis illa, quæ præcedentibus libris de Pestiferæ Luis diagnosi, præcautione & curatione ex nostris aliorumque observationibus curiosissime conscripsimus, ad historiæ Pestis totalem cognitionem abundè sufficere posse viderentur, tamen ad majorem rei elucidationem, utile nobis visum fuit prædictorum confirmationem practicis exemplis stabilire; atque in eum finem ex innumeris in hac Noviomagensi peste à nobis annotatis ægrorum historiis, pauciores quasdam simul in unum librum congerere, eumque prioribus tribus adjungere, ut hoc pacto simul & diri morbi mores, & nostræ curationis methodus, multaque quæ in utrisque observanda occurrerunt, lectori Medico melius & clarius innotescere possent. Non tamen hic, alicujus ostentationis gratia, innumerabilium ægrorum, à nobis curatorum & sanatorum, historias simul colligere, (illud enim nimis longum, imò etiam inutile fuisset cum mea curandi methodus ex paucis abundè satis innotescere possit) sed tales duntaxat exhibere volui, in quibus plerumque aliquid singulare, vel ad curationem, vel ad diagnosin, vel ad prognosin, considerandum occurrit; aut insolitum quid in excretionibus aliisve symptomatibus, item in contagio & morbi tempore, vel more, observatum fuit.

HISTORIA I.

ANcilla Antonii Vos, Mercatoris vini, anno 1635, 6 Novembris ægrotare cœpit; circa vesperam ad illam vocatus fui. Inveni ipsam magna cordis anxietate pressam, & febricitantem, cum capitis gravativo dolore, ac pulsu parvo, crebro & aliquantum inæquali: vires tamen non multum dejectæ erant. Duas parvas pustulas magnitudi-

 nis

nis seminis anisi, rubicundas & dolentes, alteram in mamma dextra, alteram in medio ossis sterni habebat, quæ anthraces erant incipientes, certa pestis indicia. Præscripsi hunc haustum sudoriferum, à quo bene, & totâ fere nocte sudavit, cum magno levamine:

℞. *Extracti cardui benedicti, salis absinthii, ana scrup.* j. *salis cardui scrup.* ſ. *theriacæ androm. drach.* j. *aquæ theriacalis, & cardui bened. ana unc.* j. *olei vitrioli gut.* xv.
Misce, fiat haustus.

Postridie vidimus prædictas pustulas ad unguis pollicis latitudinem increvisse, & jam perfectos esse carbunculos nigricantes, in superficie vesiculam habentes, quâ pertusâ & ablatâ effluxit ichor niger ac venenatus, & sub illa vesicula latens carbunculus denudatus est, cui imposuimus unguentum ex apostolorum & basilici ana part. æq. superinjecto emplastro diachylo cum gummis. Ad sitim hoc julabium præscripsi:

℞. *Aquæ cardui benedicti, lib.* j. *scabiosæ, & acetosæ, ana lib.* ſ. *syrupi de succo citri, unc.* ij. *olei vitrioli q. ſ. ad gratum acorem,*
Misce, fiat juleb.

Statim post meridiem reïteratus fuit prior haustus sudoriferus, à quo cum rursus optime sudasset, anthrax qui in medio ossis sterni erat, se extendit ad latitudinem semi daleri imperialis. Tunc pulticulam nostram ad carbunculos (lib. 3, cap. 13, descriptam) quam interea præparari curaveram, anthracibus imponere, & ter de die renovare jussi. 8. Novembris, hoc conditum præscripsi, de quo ter quaterve de die ab apice cultri particulam magnitudinis avellanæ comêdit:

℞. *Specierum liberantium drach.* j. *radicum helenii condit. cortic. aurantiorum cond. ana unc.* ſ. *diascordii Fracastorii, drach.* ij. *syrupi acetositatis citri q. ſ.*
Misce, fiat conditum.

Reïteratum quoque fuit antedictum julabium: 12 Novembris anthraces à vicinis partibus separati sunt; quibus extractis, unguentum mundificativum de apio cum unguento apostolorum mistum, ter quaterve impositum fuit, deinde cum unguento aureo cavitatibus carne repletis, & emplastris ad cicatrizationem perductis, ægra convaluit. Toto morbi tempore alvus satis respondit, & præter anxietatem (quæ post secundum sudorem una cum febre cessavit) alia valde gravia symptomata non supervenerunt.

Annotatio.

ANno 1635, æstas erat calidissima & siccissima, eo nomine clara, quod tunc temporis duo potentissimi (nempe Regis Galliarum & Hollandorum) exercitus simul conjuncti in Brabantia Lovanium obsederant. Hac æstate circiter Iunio mense febris quædam maligna & pestilens Noviomagi passim

passim grassari cœpit, quæ postea adventu utriusque dicti exercitus plurimum adaucta, maximam stragem edidit. Hujus febris curatio in principio propter mali novitatem difficilior visa fuit; sed non diu post compertum est, venæsectiones ter quaterve, & interdum pluries reiteratas, ad hujus morbi curationem primarium subsidium attulisse, aliorumque lenientium, refrigerantium, sudoriferorum & alexicacorum medicamentorum usu accedente, à maximi illius hostis injuriis plurimos fuisse liberatos. Circa finem Septembris febris hæc valde imminuta est, ita ut multo pauciores ægrotarent; sed in multis eorum quos tunc morbus tenebat, maculæ exiguæ rubræ & purpureæ in corporibus apparuerunt, certa indicia febris illius pestilentis quam purpuream, petechialem, peticularem, vel lenticularem appellant Medici. Circa medium Octobris varii absque his maculis febri cum summa anxietate correpti, subito intra biduum vel triduum interierunt, & venæsectiones antea valde utiles, tunc inutiles, imo noxias evasisse, compertum est. In principio Novembris certissima pestis signa in ægrotis apparere cœperunt, atque exinde dira labes paulatim per urbem dispersa fuit.

HISTORIA II.

PEtrus Vervoort, cujus ædibus Regina Angliæ pro insigni erat, vir robustus, 24 Ianuarii, anno 1636, peste correptus fuit. In ipso principio meum consilium imploravit. Vomebat, valde anxius erat, cum pulsu celeri & inæquali, capite dolebat, & durum in altero inguine sentiebat tumorem. Tale sudoriferum statim præscripsi, quod circa vesperam assumpsit:

℞. *Confectionis de hyacintho, salis scordii, ana scrup.* j.
salis cardui bened. scrup. ſ. *theriacæ Androm.*
diascordii Fracast. ana scr. ij. *aquæ theriac. & cardui bened. ana unc.* j.
olei vitrioli gut. xij.
Misce, fiat haustus.

Tota nocte vehementer sudavit, idque vigil, nam primis octo horis à somno abstinere jusseram. Omnia prædicta symptomata hoc unico sudore cessarunt; ipse quoque tumor in inguine evanuit, atque æger sequenti die mediocriter valuit. Deinde per aliquot dies quotidie bis terve particulam hujus conditi sumpsit:

℞. *Pulveris bezoartici drach.* j. *radic. helenii condit.*
cortic. aurantiorum cond. ana drach. iij. *theriacæ drach.* j.
diascordii drach. ij. *syrupi de scordio q. s.*
Fiat conditum.

2. Februarii, cum se jam plane sanatum esse sentiret, & alvum tamen per aliquot dies non deposuisset, exhibui pilularum nostrarum antipestilentialium drach. ſ. unde bis terve alvum dejecit, nec pluribus medicamentis opus habuit.

Annotatio.

IN velocissimo hoc morbo semper periculum est in mora, & sæpe animadvertimus illos, qui in ipso principio citissime medicamenta assumebant, cito & facile curatos fuisse; principio autem neglecto summum periculum ægris impendisse. Quod ipsum in sua Praxi observavit quoque Sennertus, nam lib. 4. de febr. cap. 6, sic ait: *Existimo tot homines peste interire, quod plerique tardius alexipharmaca usurpant; multosque posse servari, si ea citius, & antequam venenum humores corrumpere incipit, assumerent. Aliquoties enim observavi in pestilentibus constitutionibus, quosdam cum se infectos sensissent, statim sumptis alexipharmacis ad sudorem se composuisse, & postea nihil mali amplius passos esse, sed postridie ad consueta negotia rediisse. Contra si curatio protrahatur, & hora octo vel duodecim jam elapsa sint antequam medicamentum aliquod propinatur, centesimus vix evadit.*

HISTORIA III.

GErardus Lucas, cerevisiarius in platea Hesia habitans, peste cum gravissima febre affectus fuit: adfuerunt summa anxietas, capitis dolor, ardor internus, linguæ ariditas, sitis, & dolor sub axilla absque tumore. Duo assumpsit alexipharmaca, à quibus copiose sudavit; sed post secundum sudorem loco tumoris sub axilla magnus carbunculus visus fuit, è quo signo mortem prædixi, quæ tertia morbi die præsagium nostrum verificavit.

Annotatio.

PAucissimis loco tumorum in emunctoriis carbunculi nascebantur; sed quibus id contingebat, illi moriebantur omnes.

HISTORIA IV.

IAcobus vander Mijl, eques robustus & plethoricus, se peste correptum sentiens cum dolore sub axilla absque tumore, statim suo ipsius consilio Chirurgum adiit, & lateris affecti venam in brachio sibi pertundi curavit. Extractis aliquot sanguinis unciis domum recessit: ilico magno horrore correptus est; accessit vomitus enormis, cum summa cordis anxietate & virium prostratione. Tunc ad me concursum est. Exhibui statim haustum sudoriferum, quem cum evomuisset, statim alterum alexipharmacum dedi, quod quidem retinuit, verum sudare non potuit. Sequenti nocte febris multum adaucta est, valde sitiit æger, omnemque assumptum potum revomuit: deliravit usque ad horam septimam matutinam: tunc iterum mentis compos factus, de maxima debilitate, ac dolore sub axilla conquestus est: circa meridiem obiit.

Annotatio.

FOrestus in Peste Delphensi ad ægros in ipso morbi principio vocatus, iis statim venam incidit: & addit, omnes illos quibus post duodecim horas, vel diem naturalem, vena aperta fuisset, mortuos esse, vel admodum paucos ex iis evasisse. Nos in hac Peste Noviomagensi ne in ipso quidem principio venæsectiones unquam feliciter administratas fuisse observavimus, sed omnibus quibus sanguis quocunque morbi tempore detractus esset, mortem multo celerius advenisse.

HISTORIA V.

IOannes Dubbert magna angustia cum febre correptus, intra biduum mortuus est, nullo externo pestis indicio uspiam apparente, ita ut illum non peste, sed alio quodam morbo extinctum esse crederent domestici. Verum cum corpus jam duodecim horis emortuum cistæ ferali imponeretur, viderunt in cadavere post mortem multa exanthemata nigra erupisse, vera pestis indicia.

Annotatio.

INterdum à fortiore pestilenti veneno citius extinguebantur ægri, quam natura malignitatis aliquod signum foras propellere posset, atque tunc interdum etiam post mortem aliquod occulti veneni indicium foras prodibat. Quod etiam annotavit Forestus lib. 6. in scholio observationis 12: *His* (inquit) *ob virtutem debilem neque petechiæ ab Italis dictæ, neque maculæ, neque bubones vel anthraces apparent, sed multis post mortem magna quidem macula nigra circa dorsum spectatur, ut si quis fustibus cæsus esset, vel ab alto cecidisset; quod præter Montanum etiam nos aliquando observavimus.* Propterea bene monent Medici, ut tempore grassantis pestilentiæ, absentibus externis pestis indiciis, statim non temere judicetur morbum non esse pestilentem; nam sæpe aut obruitur natura priusquam illa signa prodeant; aut propter virtutis debilitatem, aliave aliqua de causa impeditur, ut illa expellere non possit. Sicut variis in hac peste contigit, inter quos etiam fuit hospitis mei filiolus, qui absque ullo externo pestis signo quarta morbi die obiit; nec etiam post mortem ulla signa prodierunt; & tamen ipsum peste laborasse & mortuum esse, inde satis constare poterat, quod eodem circiter tempore adhuc alii duo ejusdem hospitis liberi una cum ancilla peste morerentur. Tale exemplum se quoque vidisse refert Alexander Benedictus lib. de Peste, cap. 12, in quodam Patricio Veneto, qui peste absque ullo externo signo mortuus est. Cui non absimile quoque describit Benivenius *lib. Abditor.* 54. Videantur hac de re quædam supra, *lib.* 1. *cap.* 7. *annot.* 1.

HISTORIA VI.

MVlier quædam lotrix nomine Belia (quæ in noſtris aliorumque multorum ædibus linteamina lavabat) inſerviebat Gertrudæ, ancillæ Dimmeri de Raet, quæ peſte laborabat, & in horto decumbebat. Cum huic ancillæ varia exhibuiſſem medicamenta, & carbunculo ſeparato illa jam propemodum ſanitati reſtituta foret, atque hinc domeſtici Dimmeri de Raet valde lætarentur, vidi tamen mulierem hanc valde triſtem ſæpius alta ſuſpiria ducere, ſæpius lachrymare. Quodam tempore ab ipſa ſeorſim inquiſivi triſtitiæ hujus cauſam. Primo quidem nihil ab ipſa ſcire potui, ſed tandem bonis verbis magnâ importunitate ipſam eo detorſi, ut promitteret ſe triſtitiæ ſuæ cauſam ſecretam mihi indicaturam, ſi juramento aſſerere vellem me nulli de ea quippiam dicturum ante rei eventum. Promiſi quod petiit. Tunc illa cum fletu dicebat, ſciebam ſatis hanc ancillam non morituram, ſed morietur uxor Dimmeri de Raet, quæ me valde amat, ac propterea adeo triſtis ſum. Quærebam unde illud ſciret, cum illa tunc peregre verſaretur? vidi, inquiebat, ſuper tabulatum in domo illius ad portam magni cubiculi anterioris ſpiritum ejus ſine capite, optimis veſtibus indutum, & clavem portæ haud aliter manu tenentem quam ſi januam aperire voluiſſet; quæ ſpirituum viſio mihi familiaris & moleſtiſſima eſt; quorumcunque vero ſpiritus ſine capite video, illi omnes intra paucos menſes moriuntur, cujus rei certum eventum videbis in hac fœmina. Gaudebam occaſionem mihi datam eſſe videndi, anne hæc ſpirituum viſio, de qua multi multa nugantur, aliquid certi contineret. Dimmerus de Raet una cum uxore tunc temporis Vltrajecti degebat, quò propter peſtis metum diu ante confugerat. Injunxi ſororibus illius ut ipſi ſcriberent, ne domum reverteretur ante hyemem. Quid fit? poſt aliquot ſeptimanas uxor Dimmeri de Raet in urbe illa, in qua fere nulla peſtis vigebat, & in domo nulla labe infecta, peſte corripitur, & intra paucos dies moritur.

Annotatio.

SOcrates quondam de ſe ipſo teſtatus eſt, ſe dæmonium habere, non ſemel viſum, ſed toto vitæ ſuæ tempore ipſi familiarem, qui ſemper eum dehortaretur, hortaretur nunquam. Hoc fundamento innixus Plato, qui Socratem virum veraciſſimum eſſe, & pro vita ſervanda nec mentiri, nec turpe quid committere velle ſciebat, docuit ab experientiâ illâ dari dæmones, eamque doctrinam multis veriſimilibus rationibus confirmavit. Poſtea ſuper hac re à multis multum nugatum eſt: alii dæmones immortales, alii mortales, alii tantum malos, alii etiam bonos, alii debiles, alii potentes, alii ſentientes, alii inſenſiles eſſe, alii illos etiam coïre & generare, alii illos ex duobus

duobus vel tribus elementis conflatos, alii meras tantum species ab objectis separatas & in aëre hærentes, alii intelligentias esse, & multo plura hujusmodi somnia tradiderunt, quibus etiam magni Philosophi multas chartas satis inutiliter commacularunt: qua de re in Cardani *de Rerum varietate lib.* 16. *cap.* 93, legi potest Pselli mirabilis & satis jejuna opinio, cui non sine ratione ipsius quoque Cardani de dæmoniis opinio, *loco citato*, *& lib.* 18. *de Subtilitate* descripta, atque à Scaligero *Subtil. Exercit.* 355, curiosius examinata, adjungi potest. Profecto falli nobis videntur omnes, quotquot spirituum non naturalium naturam naturali ingenio comprehendere volunt. Præstat sane hac in parte Litteris Sacris simpliciter fidem adhibere, quam talium spirituum substantiam, quantitatem, qualitatem, formam, actiones, aliaque similia, terrestri cerebro comprehendere, metiri & indagare velle. Sacra pagina docet Sanctis viris sæpius Angelos aliosque spiritus apparuisse; Prophetas etiam modo has, modo illas visiones vidisse, eaque omnia divinitus facta fuisse credimus: nonne ergo impium & Christiano homini indecens foret, inquirere velle ex qua materia illi spiritus confecti fuerint? quam longitudinem vel gravitatem habuerint? quomodo ad suas actiones impulsi, & visibiles facti sint? quibus mediis, & per quam viam ab æthere descenderint? Sic rursus diabolicas illusiones sæpissime quoque factas fuisse, eadem Sacra Pagina testatur. Ita diabolus in forma serpentis locutus fuit cum totius humani generis prima matre Eva, eamque miserabili totius posteritatis lapsu decepit. Sic etiam Satan in forma Samuelis Prophetæ apparuit regi Saul, eique infortunium suum prædixit. Sic Magi Ægyptii plurimis diabolicis artibus Pharaonis omniumque Ægyptiorum oculos mire effascinarunt. Præter Sacrarum Litterarum testimonia, notissimæ quoque sunt historiæ quæ de incubis & succubis, ut & illæ quæ de plurimis spiritibus, qui multis apparuerunt, & cum illis locuti sunt, passim leguntur. Notissimum quoque est Sagas etiam hodiernas, hominibus quaslibet spirituum formas in speculis & vitris aqua plenis videndas exhibere; ut, si furem, vel habituram amasiam, vel futurum maritum, vel alium videre quispiam desideret, in speculo ejusdem imaginem integramque formam per apparitionem spiritus spectandam offerant; idque testimoniis plurimorum fide dignissimorum, qui illa spectra viderunt, magis constat, quam ut de eo dubitari possit. Quis horum spirituum non naturalium naturam naturali ingenio comprehendat? qui illud tentare volet, facilius intra naturalium terminos manens, ventorum gravitatem ponderare, ignis calorem ulna metiri, aquarum guttulas montiumque arenulas dinumerare poterit. Diabolum plurimis illusionibus, spectris, vocibus, multorum hominum mentes seducere, exterrere, perturbare, atque à vero Divino cultu divertere, certum est; utque magis irretiantur ipsius retibus, solet sæpe vel verbis, vel spectris res præteritas ad hominum petitionem cum magna omnium admiratione demonstrare. Sic quondam narravit nobis strenuissimus vir D. Morgant, legionis Præfectus, se militem habuisse, qui per dæmonem sibi familiarem cujuslibet formæ spiritus videndos exhiberet; cumque D. Morgant, his diabolicis apparitionibus nullam fidem adhiberet, aliquod experimentum sumere placuit in præsentia plurium Nobilium: petiit igitur à milite ut videndos exhiberet hos qua-

quatuor Heroës, Hectorem, Achillem, Alexandrum Magnum, & Iulium Cæsarem: miles rursus petiit ne durante visione quispiam verbum mutiret; cumque facto cum creta in pavimento, circulo rotundo, variis characteribus abstrusis inscripto, se in medio ejus stitisset, & obscuro susurro quippiam secum mussitasset, statim magna vi aperta fuit cœnaculi (in quo erant) porta, & cum omnium horrore intrarunt quatuor dicti Heroes, unus post alium, tali forma & magnitudine quali vixisse dicuntur; cumque ad alterum cœnaculi finem pervenissent, eadem viâ lento gradu reversi per portam denuo exierunt, & janua post ipsos magnâ violentiâ sponte rursus occlusa est. Hæc nobis narravit D. Morgant, qui propter has diabolicas artes istum militem è cohorte sua abegit. Multoties etiam diaboli per spirituum apparitiones futura prænunciant, ut hoc modo nonnullos præsciendi & prædicendi cupidine captos alliciant & irretiant: atque tales sunt illæ spirituum visiones, cujus exemplum in prædicta historia recensuimus. Verum satius esse arbitramur, ardentibus precibus Deum orare ne nos inducat in tentationem; & omnia talia spectra pro diabolicis illusionibus simpliciter habere, quam talium spirituum formam, substantiam, generationem, & causam naturalem cum multis Philosophis frustra inquirere. Sufficiat nobis certum esse, hujusmodi spectra à quibusdam videri.

HISTORIA VII.

Petrus de Wildt, qui in platea cervina habitabat, uxorem suam peste jam correptam, & bubonem habentem in inguine (quod tamen malum ipsa celabat) inivit, atque ab ipsa statim pestem contraxit. Advocatus fuit chirurgus Egmundus Anglus, qui utrique vomitorium ex vino stibiato exhibuit; à quo enormiter vomuerunt, & multos etiam secessus habuerunt. Circa vesperam ad me concursum est. Inveni ægros adeo delassatos & debilitatos ut se vix commovere, imo vix loqui possent: pulsus erat titubans, & adeo exilis ut vix sentiretur. Vomendi irriti conatus adhuc graviter ipsos torquebant: alvus etiam subinde adhuc aquosa quædam excernebat. Præmisso mortis præsagio, utrique talem haustum calide exhibui:

℞. *Theriacæ androm. scrup.* ij. *aquæ theriacalis, unc.* j.
aquæ cinnamomi, unc. ſ.
Misce, fiat haustus.

Hinc vomitus quidem cessavit, verum supervenientibus crebris animi deliquiis, sequenti nocte ambo extincti sunt.

Annotatio.

Forestus *lib. 6. observat.* 20. refert historiam mulieris, quæ peste cum bubone correpta, cum marito hujus rei ignaro concubuit, qui ab illa statim pestem furiosam contraxit, illa verò à peste in totum liberata fuit, & bubo statim evanuit, ita ut maritus, quasi cum spongia, venenum uxoris detersisse, & sibi

sibi servasse videretur. Credo illam felicitatem paucissimis mulieribus à Veneris usu contingere, ut vitæ suæ periculum in maritum transmittant: saltem prædicta nostra ægra, præterquam quod per Venerem à morbo liberata non fuerit, illud etiam infortunium incurrit, quod unà cum marito per nasuti Chirurgi stoliditatem perverso modo curata fuerit vomitoriis stibiatis; quæ quidem à Matthiolo, Quercetano, multisque Chymicis ad pestis curationem tanquam singulare præsidium commendantur, sed quorum tamen felices effectus in hac peste videre non potuimus; nam si forte uni aut alteri robustissimo homini non nocuerint, rursus aliis quinquaginta certissimam mortem induxerunt. Neque id sine ratione, nam venenatâ qualitate prædita sunt, & humores, non venenum aëreum, educunt: præterea corpus graviter perturbant, & vires, quibus ad veneni resistentiam hic maxime opus est, citissime prosternunt, ac naturam intestino hosti resistere impotentem reddunt.

HISTORIA VIII.

VIce-Capitaneus Biscot, 26 Aprilis post meridiem cœpit male habere: circa vesperam summa anxietate pressus est: totam noctem cum maxima inquietudine transegit. Sequenti mane, cum ipsum inviserem, vires adhuc mediocriter constabant: æger autem de nullo alio malo, quam de cordis maxima anxietate conquerebatur, præter quam neque ardor, neque capitis dolor, neque vomitus, aliudve malum symptoma aderat; imo nec pulsus (qui creber & parvus erat) ullam inæqualitatem percipere potui: æger dicebat sibi cor tanquam in torculari comprimi & disrumpi. Exhibui hoc alexipharmacum:

℞. *Theriacæ androm. diascordii Fracastorii, confectionis de hyacintho, salis scordii, ana drach.* ſ. *aquæ theriacalis, unc.* ij. *olei vitrioli gut.* xj.
Misceantur pro haustu.

Hinc fortiter quidem sudavit, sed absque ulla morbi immutatione. Tota die sæpius cochleare hujus misturæ sumpsit:

℞. *Conservæ rosarum rubr. unc.* ſ. *theriacæ androm. drach.* j. ſ.
diascordii Fracast. drach. ij. *aquæ theriacalis, unc.* iij. *succi citri, aquæ cinnamomi, ana unc.* j.
Misceantur, & post horam unam colentur, adde colaturæ confectionis de hyacintho, drach. j. ſ.
Misce.

Circa vesperam tale alexipharmacum dedi:

℞. *Rad. petasitidis, & carlinæ, ana drach.* ij. *rad. dictamni, drach.* j. ſ.
foliorum cardui bened. scordii, & ruthæ, ana M. ſ.
cortic. citri, drach. iij. *sem. cardui, & citri, ana drach.* j.
aquæ communis, q. ſ. *coquantur,* ſ. *art. ad unc.* iiij.

℞. *Colaturæ, unc.* iij. *theriacæ, scrup.* ij. *extracti angelicæ, scrup.* j. ſ. *ſalis abſinthii, ſcrup.* j.

Miſce, fiat hauſtus.

Illa nocte aliquantum ſudavit, ſed abſque levamine. Tertia morbi die reïterata fuit miſtura pridie præſcripta, & mane ſumpſit hunc pulverem cum pauco illius miſturæ diſſolutum:

℞. *Lapidis bezoar orient. gr.* xv. *pulv. Liberantis, ſcrup.* j. *croci or. gr.* iij.

Fiat pulvis.

Veſperi prodierunt pauca exanthemata purpurea. Sequenti nocte obiit.

Annotatio.

TOto morbi decurſu nullum febrile ſymptoma in hoc ægro animadverſum fuit, nec ſitis, nec linguæ ariditas, nec ardor, nec urinæ mala diſpoſitio: aliudve ſimile: cor tamen graviſſime affligebatur, non quidem ab humorum putredine, ſed à maligna veneni peſtilentis qualitate, quod ſe ſolius cordis ſubſtantiæ firmiſſime inſinuaſſe videbatur. Sic in pluribus aliis etiam obſervavimus, maximas illas & fixas cordis anxietates, à principio morbi incipientes, plerumque mali ominis fuiſſe, imprimis ſi à primo vel ſecundo alexipharmaco nihil imminuerentur.

HISTORIA IX.

ANcillæ Chriſtophori de Four (cujus ædibus Amſterodamum pro inſigni erat) 7 Aprilis tumor peſtilentialis durus, magnitudinis ovi gallinacei, ſub axilla ſiniſtra protuberavit. Ipſa tamen nec febricitavit, nec præter hunc tumorem ullum incommodum in toto corpore ſenſit: omnia ſolita munia obivit ſatis alacriter, excepto quod præ dolore brachium ſiniſtrum ad lubitum movere non poſſet. Nulla voluit aſſumere medicamenta. Tumori impoſuit emplaſtrum diachylum ſimplex, quo poſt paucos dies maturatio facta, & apoſtema diſruptum fuit, multumque puris effluxit, atque ita hoc malum abſque ullo incommodo ſanatum eſt.

Annotatio.

MVlti ſtatuunt peſtem eſſe febrem pernicioſam, & febrem ita eſſe de eſſentia peſtis, ut ſine febre peſtis nunquam ſit, nec eſſe poſſit. Verum ex definitionis hujus reciprocatione cum definito, ſequeretur, omnem febrem pernicioſam eſſe peſtem, quod abſurdum eſſe, præter rationem docet experientia. Quandoquidem in humano corpore naſcitur multoties pernicioſa febris ſine peſte, & non raro etiam peſtis febre incomitata invadit, quod manifeſtiſſime liquet ex iis, qui citiſſime, quaſi in momento, peſte correpti exſpirant. Interdum etiam cor adeo robuſtum eſt, ut pernicioſam malignitatem ſtatim excutiat ad emunctoria, idque ſine ulla febre, quemadmodum

dum illud apparet ex prædicta historia, cujusmodi exempla, durante hac peste, plura vidimus. Sic etiam Mercurialis *lib. de Peste, cap.* 6, refert in Peste Veneta multis inguina atque alas subtus intumuisse, nec non varia tubercula sponte prorupisse, sine ullo insigni detrimento. Hac de re plura videantur *lib.* 1, *cap.* 12, *annotat.* 2.

HISTORIA X.

VXor Iacobi Baersvelt, mulier fortis circiter triginta annorum, peste correpta, carbunculum habuit in latere dextro supra costas spurias: aderat etiam febris cum maxima anxietate & inquietudine. Sumpsit varia sudorifera & antidota, quibus non obstantibus morbus in eodem statu continuavit usque ad diem quartum, tuncque menstruorum fluxus copiosior accessit extra ordinarium periodi tempus. Quod cum mihi indicasset, statim tale sudoriferum exhibui:

℞. *Coralli rubri præparati, terræ sigillatæ, cornu cervi usti, ana scrup.* j.
diascordii Fracastorii, drach. j. *aquæ theriacalis,*
aceti vini rubri, ana unc. j.
Misceantur pro haustu.

Iussi etiam ut sæpius de die comederet particulam hujus conditi:

℞. *Specierum diatrium santalorum, scrup.* ij.
trochiscorum de terra sigillata, scrup. j. ſ. *florum sulphuris, scrup.* j.
conservæ anthos, drach. iij. *& rosarum rubr. drach.* vij.
diascordii Fracast. drach. ij. ſ. *syrupi granatorum acid. q. s.*
Fiat electuarium.

His duobus medicamentis fluxus ille paulatim rursus imminutus est, sed tamen ante diem quintum non omnino substitit. Carbunculus impositione pulticulæ nostræ ad anthraces brevi separatus, & ægra pristinæ sanitati restituta est.

Annotatio.

IN hac peste menstruorum fluxus criticus (qui alioqui salutaris esse solet) periculosus erat; nam multoties observavimus, si in ipso principio antidotis astringentibus paulatim non cohiberetur, quod postea ut plurimum nullis remediis coërceri posset, sed ægras dejectis viribus citissime occideret. Eapropter in hoc casu non videtur sequendum consilium eorum, qui hunc fluxum criticâ die apparentem, non cohibere, sed aperientibus medicamentis adjuvare suadent. Vide hac de re *lib.* 3. *cap.* 10, *annot.* 1.

HISTORIA XI.

CHirurgus quidam castrensis, ante Schenckii Munimentum in castris peste correptus, & statim è regione Noviomagi ad pagum Lent delatus, atque ibidem in exiguo conducto cubiculo à sociis militibus depositus est. Hunc 12 Aprilis post meridiem invisens, febricitantem & valde debilem atque anxium inveni, cum pulsu inæquali, crebro & duro, ac lingua nigricante crustâ obducta. Præscripsi hoc alexipharmacum:

℞. *Theriacæ androm. scrup.* ij. *Diascordii Fracast. salis absinthii, ana drach.* ſ. *aquæ theriacalis, aceti bezoartici, ana unc.* j.
Misce, fiat haustus.

Sudavit multum, cum magno levamine, & bubo in inguine prorupit, cujus adventum ex dolore antea prædixeram. Postridie multo melius se habuit, & eodem sudorifero reiterato, bubo mediocriter increvit. Tunc æger ille nasutus (quales plerique solent esse chirurgi) me nesciente, suo ipsius consilio, unguentum mercuriatum (quod forte ad tophos venereos compositum in pixide habebat) buboni inunxit. Hinc bubo sequenti nocte plane disparuit, febris recruduit, maxima anxietas & vomitus enormis accesserunt, atque vires illâ unâ nocte adeo dejectæ sunt, ut æger sequenti die se vix amplius commovere posset. Tunc mihi confessus est se illud unguentum inunxisse, & sperasse bubonem mercurii vi feliciter curatum iri, sed jam se videre lethalem suum errorem. Adhuc unum alexipharmacum exhibitum est, quod cum ilico evomuisset, apparuerunt statim exanthemata purpurea; cum quibus post tres horas mortuus est.

Annotatio.

MErcurii vivi usum ad curationem bubonis pestilentis minime convenire, & Paræum, qui *lib.* 21, *cap.* 29, inunctiones mercuriatas in hoc morbo summopere extollit, gravissime errare, præter hujus historiæ experientiam, ipsa quoque ratio demonstrat, quæ mercurium sua frigiditate & humiditate pestilens venenum cum humore intus repellere docet, ut latius demonstravimus, *lib.* 3, *cap.* 12, *annot.* 16.

HISTORIA XII.

RVdolphus de Swart, eques Capitanei Wilmouth, vir animosus & mediocriter fortis, se peste correptum sentiens, statim ad me venit, consilium petens. Dicebat hanc labem cum parvo horrore ipsum invasisse, & se jam magnâ cordis anxietate ac quasi compressione quadam, cum nauseâ torqueri, simulque dolorem in inguine, sed absque

absque tumore, sentire. Iussi ut hoc alexipharmaco calide assumpto statim cubitum discederet, & stragulis bene coopertus fortiter sudaret:

℞. *Theriacæ, scrup.* iiij. *diascordii, salis absinthii, ana drach.* ſ.
aquæ theriacalis, aceti vini fortis, ana unc. j. ſ.
Misce, fiat haustus.

Postridie bene sanus ad me rediens, dicebat se per sex septemve horas copiosissime sudasse, eoque sudore omnia prædicta mala in totum evanuisse, nec quicquam incommodi se amplius sentire.

Annotatio.

SI in ullo morbo, certe in peste verus & valde considerabilis est ille versiculus:

Principiis obsta, serò medicina paratur,
Cum mala per longas invaluère moras.

Nam cum morbus hic morâ citissime invalescat, solet in principio unicum alexipharmacum sæpe plus prodesse, quam in morbi incremento multa.

HISTORIA XIII.

DOminus Colberry, Nobilis Anglus, qui voluntarius exercitum comitabatur, cum è nostris castris, quibus Schenckii Munimentum tunc temporis obsidebatur, 14 Aprilis Noviomagum venisset, simul ac urbem ingrederetur, insolitum quendam fœtorem percepit, à quo ipsi nausea facta fuit, & caput doluit. Postridie manè è somno expergefactus, valde nauseabundus fuit, & dolorem cum dura tensione in parotide post aurem sensit. Ipse pestem metuens, summo mane ex massa pilularum Ruffi, quam semper secum portabat, quatuor pilulas confecit, easque deglutivit: à quibus post sex horas alvus ter quaterve dejecit, & simul etiam cessavit dolor post aurem. Meridie tamen prandere non potuit. Circa vesperam rursus tres quatuorve spontaneos secessus habuit, quos magna cordis anxietas cum debilitate insecuta est. Sequenti nocte magnus alvi fluxus una cum febre supervenit. 16 Aprilis mane consilium meum expetiit. Vidi excreta esse turbida, oleosa, colliquativa, maxime fœtentia: adjuncta tamen febris non videbatur valde magna. Exhibui hoc sudoriferum hora sexta matutina:

℞. *Terræ sigillatæ, boli Armenæ, coralli rubri præparati,*
cornu cervi usti, ana scrup. j. *extracti ruthæ, scrup.* j. ſ.
salis scordii, scrup. j. *theriacæ, diascordii, ana scrup.* ij.
aquæ theriacalis, unc. ij.
Misce, fiat haustus.

Hinc per tres quatuorve horas fortiter sudavit cum levamine, & alvi fluxus usque ad meridiem substitit. Statim post meridiem alvus rursus emo-

ta est. Tunc eundem haustum rursus assumpsit, & multoties illa die ac sequenti nocte particulam hujus conditi comêdit:

℞. *Trochiscorum de terra sigillata, florum sulphuris, cornu cervi usti, ana scrup.* j. *specier. dia trium santalorum, scrup.* ij. *diascordii Fracastorii, conservæ rosarum rubr. Myvæ cydoniorum, ana drach.* iiij. *syrupi granatorum acid. q. s.*
Misce, fiat conditum.

Ad sitim usus est hoc julabio:

℞. *Aquæ cardui bened. lib.* j. *& scabiosæ, lib.* ſ. *conservæ rosarum rubr. unc.* j. ſ. *rob. acaciæ, drach.* ij. *olei vitrioli q. s. ad gratum acorem.*
Misceantur, & post horam colentur per linteum, fit julebus.

Verum his nihil imminutus est alvi fluxus. 17 Aprilis sudoriferum tali modo præparatum est:

℞. *Radicum tormentillæ, unc.* ſ. *rasuræ santali rubri, drach.* j. ſ. *corticum granatorum, drach.* j. *herb. pimpenellæ viridis,* M. ſ. *& ruthæ, herb. cardui bened. & scordii sicc. ana* p. j. *sem. cardui, & plantaginis, ana drach.* j. *florum balaustiorum, & rosarum rub. ana drach.* j. ſ. *aquæ communis q. s.*
Fiat s. art. decoctio ad lib. j.

℞. *Hujus decocti, unc.* iij. *trochiscorum de terra sigillata, scrup.* ſ. *cornu cervi usti, scrup.* j. *theriacæ, drach.* j. *diascordii, drach.* ſ.
Misce, fiat haustus.

Hoc assumpto iterum fortiter sudavit, dolorem etiam in parotide rursus sensit, & alvei fluxus aliquantum imminui visus est, qui tamen statim post sudorem æque magnus rediit; atque tunc primò sanguinolentæ dejectiones, postea sanguis purus absque dolore defluxit, hinc viribus totaliter prostratis, ipsius animæ effluvium insecutum est.

Annotatio.

HIeronymus Mercurialis, Ioannes Manardus, aliique magni Medici, ex decreto Avicennæ 1. 4. *tract.* 4. *cap.* 4. pestis curationem à purgatione incipiendam esse statuunt, eamque opinionem acriter plurimis innixus auctoritatibus defendere nititur Zacutus Lusitanus, *Prax. Admir. lib.* 3. *observat.* 119. Verum minime recipiendum est illud consilium, neque soli magnorum Medicorum auctoritati hac in parte insistendum est, imprimis cum & ratio, & experientia contrarium doceant. *Ratio*, quæ salutarem naturæ motum hoc pacto interturbari, ac vires maxime dejici: *experientia*, quæ purgationes nullis pestiferis prodesse, demonstrat: qua de re pluribus egimus *lib.* 3, *cap.* 4, *annot.* 1, 2, 3. Si parva pilularum Ruffi quantitas in prædicto ægro natu-

ræ motum adeo interturbaverit, ut ad veneni expulsionem per commodas vias reduci non potuerit, quæ non mala à purgationibus fortioribus metuenda sunt?

HISTORIA XIV.

ANcilla Domini Schayck Capitanei, per aliquot septimanas male valuerat, & de siti ac cordis aliqua anxietate conquesta fuerat. Tandem summis debilitatibus correpta, sæpius animo linquebatur: ultimò successit vomitus adeo violentus, ut dejectis viribus instar moribundæ, quasi jam jam exspiratura jaceret. Cum ad ipsam vocatus essem, eamque adeo debilem cum pulsu exili & crebro invenirem, tale sudoriferum exhibui:

℞. *Cornu cervi usti, scrup.* j. *salis absinthii, scrup.* j. ſ. *theriacæ, drach.* j. *aquæ theriacalis, unc.* j. ſ. *olei vitrioli, gut.* IX.

Misce, fiat haustus.

Hoc assumpto maximum dolorem in stomacho sensit, atque post horæ quadrantem magno ac violento vomitu ejecit medicamentum, una cum lumbrico valde longo, rotundo, crasso & albicante. Quo facto à dictis symptomatis liberata fuit, & assumptâ drachmâ unâ theriaces cum haustu vini calefacti, obdormivit, expergefacta rursus optime valuit.

Annotatio.

DEcepti fuimus in hac ægra, quam peste laborare judicavimus, cum tamen gravia illa symptomata ab isto lumbrico ventriculo innatante excitata fuerint: qui lumbricus ejectus admodum vivax erat, & sesquipedalem longitudinem aliquantum excedebat, ac casu assumptione antidoti lumbricis quoque contrarii expulsus fuit. Fortasse maligna aëris constitutio hujus lumbrici generationem etiam induxit, nempe quod venenum pestilens, propter dispositionis occultam contrarietatem, aliter hanc ægram afficere non potuerit, quam inductione alicujus putredinis in humoribus excrementitiis ventriculo aut intestinis inhærentibus.

HISTORIA XV.

AD militem quendam peste laborantem una cum Adolpho Fildar chirurgo vocatus fui, huncque carbunculos quatuor habentem, & gravissimis symptomatis infestatum invenimus, nempe summa anxietate & inquietudine, magna virium dejectione cum crebris deliquiis, & vomitu violento; qui jam per aliquot horas duraverat. Præsagio mortis facto, tamen antidotum exhibuimus, quod cum revomuisset, paulo post animam Creatori reddidit. Inter me & Chirurgum incidit sermo de causa vomitus pestilentis, cumque ego inter cætera statuerem

tuerem illum plerumque induci à veneno pestifero ventriculi tunicis, & imprimis ipsius orificio superiori firmius infixo, eique magis quam aliis partibus communicato propter cordis viciniam, &c. Dixit ille, hunc vomitum plerumque induci à carbunculis in ventriculi tunicis enatis, idque se ab experientia scire: nam ut illius vomitus causam certius cognosceret, se aliquando cadaver peste cum vomitu emortuum ac jam refrigeratum dissecuisse, & in ventriculo à latere orificii superioris invenisse locum quendam longiusculum, circiter magnitudinis articuli pollicis, qui nigricabat instar carbunculi, quæ nigredo tunicas ventriculi transiens, æque foris quam intus conspiciebatur. Etiam si vellem, se quoque in prædicto mortuo milite illud demonstraturum promisit. Verum nobis non placuit irritare crabrones, & apertâ abdominis cavitate contagii periculis nos exponere: illud credere, quam videre maluimus.

Annotatio.

VErisimile est carbunculos interdum ventriculi tunicis non minus quam aliis visceribus innasci, ac multoties lethalem vomitum inducere: verum ab hac tamen causa vomitum pestilentem semper non dependere, vel inde liquet, quod multi cum vomitu evadant, quod fieri non posset si à carbunculis semper induceretur. Quicquid sit, neminem Medicorum hactenus tales carbunculos annotasse scio; solus inter novissimos Ioannes ab Helmont in Tumulo Pestis, scribit se illud ipsum quoque observasse, & in cadavere peste cum violentissimo vomitu emortuo ac dissecto, stomachum triplici escarâ jam perfectâ pertusum invenisse. Quod illud ab aliis observatum non fuerit, metum contagii in causa fuisse reor; nam paucissimi Rondeletio credunt, qui cadavera pestiferorum contagiosa non esse, asserit.

HISTORIA XVI.

EDuardus Grien Anglus, & Melchior Rouwert Germanus (ambo equites strenuissimi Capitanei Thomæ Lucas) fortes & bene valentes, mense Majo præservationis gratia sibi venam in brachio pertundi, & sanguinis circiter libram extrahi curarunt. Parvo tempore post venæsectionem insolito quodam horrore & gravi somnolentiâ correpti pestem metuerunt, utque hanc imaginationem animis suis melius excuterent, alter vini absinthitis libras duas, alter verò spiritus vini juniperini uncias duas ebibit, quo facto simul ambulatum prodierunt. Circa meridiem domum venientes prandere non potuerunt, sed non aliter quam media hyeme frigescentes, ad lectum se contulerunt, ubi stragulis bene cooperti, per aliquot horas alto somno obdormiverunt: tandem evigilantes se pessime habuerunt, uterque summis anxietatibus pressus fuit, alter enormiter vomuit, de vertigine & intensissimis capitis doloribus conquerebatur

rebatur

rebatur alter. Petitum à me fuit ut illos inviserem. Percepi in utroque febrem fortem, cum pulsu parvo, crebro & inæquali: maxima sitis aderat, tantaque virium dejectio, ac si longo tempore ægrotassent. Ipsimet ante meum adventum assumpserant theriacæ drach. j. cum aceti vini fortis unc. ij. & olei juniperini scrup. ſ. à quo medicamento aliquantum sudaverunt, sed absque ullo levamine. Eduardo duo exiles carbunculi in pectore, alteri unus in manu apparuit. Circa vesperam adeo debiles fuerunt, ut amplius ullum medicamentum sumere nec possent, nec vellent. Ad immensam sitim sola aqua simplici urebantur, omnem alium potum renuebant. Die tertia post meridiem exspiravit Eduardus: Melchior vero usque ad diem quintum in tali statu permansit, atque tunc media nocte etiam ipse è vivis excessit.

Annotatio.

MAgnus hoc tempore à Chirurgis in eo commissus fuit error, quod propter exiguum lucrum cuilibet tempore Veris venæsectionem tanquam optimum præservativum commendarent; hocque modo multis morbi & mortis causa fuerunt. Vix ullum novi cui non venæsectio præservationis gratiâ instituta maximum damnum intulerit: & qui post tales venæsectiones peste corripiebantur, multo magis periclitabantur, quam alii, in quibus talis occasio præmissa non fuerat.

HISTORIA XVII.

CVm N. Straeten, Notarius publicus in angiportu prope Scholam tripudiariam habitans, peste cum alvi fluxu laboraret, ad ipsum invisendum vocatus fui. Simulac cubiculum ejus intrarem, statim pessimum excrementorum fœtorem naribus percepi, à quo graviter affectus fui. Post brevissimam visitationem domo rursus egressus, ilico me vertigine, nauseâ, & cordis anxietate affectum sensi, ita ut pestilens contagium me concepisse non dubitarem. Quapropter postpositis omnibus negotiis (erát namque circiter hora decima antemeridiana) statim me domum contuli, atque tabaci optimi quinque sexve fistulas fumisuctione exhausi; cujus usu omnia prædicta symptomata ita penitus evanuerunt, ut ne minimum quidem mali amplius sentirem. Tunc rursus foras prodire & reliquos ægros invisere volens, theriacæ Andromachi drachmam præsumpsi, atque ita deinceps optime valui.

Annotatio.

ILlud ipsum durante hac pestilenti constitutione mihi ter quaterve accidit, ut statim, simulac me aliquam contagionis labem concepisse arbitrarer, eodem modo ad copiosiorem tabaci usum confugiens, liberatus fuerim. Ex-

cepta unica vice, cum horâ nonâ matutinâ pistorem quendam in platea Nonnea decumbentem, ac pestilenti diarrhœa unà cum uxore laborantem invisissem, atque ab ejusdem fœtore graviter alteratus essem, tunc ob longiorem moram quam trahebam, antequam ad tabaci usum me conferrem, tam cito liberatus non fui, sed post assumptas aliquot tabaci fistulas, tanto sopore tantaque anxietate obrutus fui, ut volens nolens ad lectum me conferre cogerer, ubi præsumpto antidoto per tres horas dormivi. Deinde à famulo expergefactus, & ad visitationem plurimorum ægrorum (qui meum adventum avidissime expectabant) adhortatus, propter vertiginosam capitis gravitatem me vix sustentare potui: multum quoque cum summa molestia vomui. Tandem tamen surrexi, & famuli humero aliquantum innixus ad focum perveni, ubi rursus tabaci usum arripui; cumque duas tresve fistulas hausissem, capitis gravitas, vertigo & nausea evanuerunt, manente adhuc aliqua cordis anxietate. Tunc mihi ipsi rursus animum addens, omnemque metum excutiens, theriacæ sesqui drachmam assumpsi, & bonum haustum vini calefacti cum pauxillo cinnamomi & nucis moscatæ superbibi, atque ita me rursus aëri commisi, & inter ambulandum fortissime sudavi; in quo ambulatorio sudore continuavi usque ad horam decimam vespertinam, quâ horâ absque ulla cordis anxietate aliove incommodo bene sanus domum redii, & satis famelicus ad cœnam accessi, cui pro clausula tabacum rursus adjunxi. Tabacum pro insigni præservativo remedio semper habui, ejusque fumum in ipso conceptæ luis principio mihi aliquoties insigniter profuisse comperi: qui felix effectus etsi omnibus non contingat, in multis tamen militibus peste jam correptis eundem quoque non semel observatum fuisse, à Capitaneis fide dignis nobis narratum est. Referunt etiam quondam Londini in Anglia ab horribili peste illic sæviente immunes fuisse omnes illas domus in quibus tabacum vendebatur. Verum Noviomagi illa felicitas omnibus tabaci mercatoribus non contigit, nam aliquos ex iis peste correptos fuisse novimus. In ædibus tamen primarii tabaci mercatoris, Thomæ Pieters Angli, qui numerosam liberorum, famulorum & ancillarum familiam alit, neminem, quod scio, pestis invasit, præter unam ancillam, quæ & ipsa brevi convaluit.

HISTORIA XVIII.

OTto de Linnich, vir robustus, pestilentem carbunculum in brachio, & profundum tumorem in inguine sentiens, cum somnolentia ac capitis gravitate, chirurgi consilio, theriacæ drach. j. cum aceti vini, unc. j. & olei juniperi gut. xij. assumpsit, atque ita stragulis coopertus statim dormivit, & mediocriter sudavit. Post aliquot horas expergefactus, de intolerabili capitis dolore conquestus est. Tunc ego secunda morbi die advocatus, rursus alexipharmacum exhibui, à quo quidem multum sudavit, sed capitis dolor nihil imminutus est. Tertia die cœpit æger sine magna intermissione crebro sternutare, quam sternutationem nec lacte tepido in nares attracto, nec aliis mediis impedire potui-

potuimus, atque ita æger, postquam plus quam trecenties sternutasset, deficientibus viribus obiit.

Annotatio.

HVjusmodi lethales sternutationes adhuc in duobus tribusve aliis pestiferis observavimus. Quamvis sternutamenta in aliis morbis cerebri & naturæ robur denotent, in peste tamen exitialia plerumque sunt, & pestiferum venenum membranis cerebri firmissime infixum esse, easque aliqua parte mortificare, significant; unde illud venenum non magis sternutatione, quam ventriculi carbunculus vomitu vel singultu ejici potest. Cardanus quoque meminit pestis, in qua ægri multum sternutantes statim mortui sunt.

HISTORIA XIX.

COgnatus Ioannis de Goldt, post nosocomium habitans, juvenis robustus, bubonem pestilentem in inguine sentiens, morbum celavit, cumque magno capitis dolore torqueretur, pilulas capitales à Gerardo Buys Pharmacopœo parari curavit, qui ex massæ pilularum cochiarum drach. j. pilulas novem concinnavit. His assumptis alvus primo cum levamine deturbari visa fuit, sed paulò post magnum ventris profluvium insecutum est. Evanuit bubo, & vires spatio viginti horarum ad extremum prostratæ sunt. Cum ego advocatus nullis sudoriferis nec antidotis astringentibus fluxum sistere, huncque perversum naturæ motum invertere possem, tertia morbi die occubuit.

Annotatio.

AD pestis curationem medicamenta purgantia maxime perniciosa esse, non hujus tantum, sed plurimorum aliorum ægrorum experientia docuit. Quapropter mirari licet, quod Averrhoës *lib. 3. collect. 31.* scribat, in curatione pestis non sufficere medicinam unum tantùm humorem purgantem, sed omnes, sicuti sunt pilulæ cochiæ. Quæ pilulæ quam utiles in peste sint, ex prædicta historia satis liquet. Nos neque harum pilularum, neque aliorum purgantium usum in tota hac peste unquam ægrotis feliciter ante diem septimum administratum fuisse, certò novimus. Sic quoque Palmarius *de febr. Pest. cap. 7*, inquit: *Vix centesimus quisque evadit ex iis, qui incipiente morbo cathartico utuntur, vel spontaneo alvi profluvio corripiuntur.*

HISTORIA XX.

STephanus à Sevener, qui post templum D. Ioannis habitabat, nescio qua de re cum aliis quibusdam contendens, magnâ irâ incanduit. Domum veniens inhorruit, ac statim ardenti febre correptus fuit, cum maxima siti, anxietate & inquietudine, paulo post etiam accessit linguæ nigredo. In pectore duo carbunculi prodierunt. Antidota varia exhibita

hibita sunt, sed propter vomitum pauca retinuit, iisque nihil proficientibus, & viribus ad extremum dejectis, circa finem secundæ diei simul cum vita morbum finivit.

Annotatio.

IRam multorum corpora ad pestem dispoſuiſſe, notavimus, & qui hac præcedente in morbum incidebant, febribus longe gravioribus, aliisque multo pejoribus & periculosioribus symptomatis corripiebantur, quam alii quibus absque illo duce morbus introducebatur.

HISTORIA XXI.

MArgarita de Tienen, quæ in horto Capitanei Haeften decumbebat, se peste correptam sentiens, bis propriam urinam bibit. Secunda die meo consilio sudoriferum sumpsit. Post copiosum sudorem retro aurem sinistram magnus & mollis tumor protuberavit, qui intra viginti quatuor horas in tantam molem excrevit, ut affecti lateris collum antrorsum versus totum occuparet. Quarta die apparentibus exanthematibus purpureis, extincta est.

Annotatio.

QVibus duri tumores in colli glandulis oriebantur, qui lentius increscerent, eorum multi sanabantur; at cum tumoribus mollibus instar tumoris flatulenti vel aquosi, qui cito multum increscebant, nullum evasisse novimus.

HISTORIA XXII.

PEtrus Buys, juvenis fortis, 7 Aprilis peste correptus est, cum febre exigua, tumore sub axilla, & maxima cordis anxietate. Neque à primo, neque à secundo alexipharmaco quicquam allevatus est. Febris per biduum magis magisque increvit, tanta fuit virium dejectio & à medicamentis nausea, ut post secundam diem vix quicquam amplius exhiberi potuerit. 10 Aprilis tanta cordis anxietate premebatur, ut illud tanquam in torculari confringi diceret, atque summa illa angustia ipsam animam è corpore expressit.

Annotatio.

PEstilens venenum ipsius cordis substantiæ firmius infixum, ejusque calorem innatum extinguens, huic ægro vitam finivit: quod quidem venenum etiam humorum aliquam putredinem, hincque febrem simul produxit; verum hæc tamen tanta non erat, quæ periculum per se causare potuisset.

HI-

HISTORIA XXIII.

AGneta Wilhelmi, cerevisiarii ancilla, robusta, plethorica, bene valens, mense Majo ex annua consuetudine sex aut octo cucurbitulas cum scarificatione pedibus imponi curavit. Sanguinis sex aut octo unciis extractis horrore quodam correpta est. Post paucas horas tanta accessit somnolentia, ut per duas horas dormire cogeretur. E somno excitata maximam cordis anxietatem sensit, quam non diu post insecutus est gravis vomitus. Inveni ipsam febricitantem, cum pulsu parvo, crebro & inæquali: urina sanorum urinæ similis erat. Exhibui circa meridiem hoc alexipharmacum:

℞. *Theriacæ Androm. diascordii Fracast. ana scrup.* ij. *salis scordii, scrup.* j. ſ. *aquæ theriacalis, unc.* j. ſ. *succi citri, unc.* ſ.
Misceantur pro haustu.

Hinc egregie sudavit, & dolorem aliquem in inguine percepit, sed absque tumore. Anxietas parum aut nihil imminuta fuit. Statim post sudorem rediit horror: quapropter post tres horas idem sudoriferum reïteratum fuit, à quo cum sequenti nocte bene sudasset, postridie paulo melius habere visa est, & tumor durus in inguine dextro apparuit. Illa die nullum medicamentum assumere voluit, imò se meo consilio amplius non indigere putavit: comêdit aliquantum lactis pressi cum pane cocti, & consilio matrisfamilias imposuit tumori folium brassicæ rubræ oleo raparum inunctum. Die tertia febris cum magnâ vehementiâ recruduit, (quæ tamen secunda die non omnino intermiserat, sed multo remissior fuerat) cum capitis dolore, maxima siti, & enormi vomitu: evanuit etiam inguinis tumor. Tunc iterum ad me concursum est. Exhibui duo sudorifera, quæ utraque statim revomuit: julebos cordiales aliaque nonnulla præscripsi, sed omnia frustra, propter vomitum. Tandem hujus mixturæ subinde cochleare unum exhibui:

℞. *Conservæ rosarum rubrarum drach.* vj. *diascordii Fracast. drach.* ij. *aquæ theriacalis, unc.* iij. *succi limonum, aquæ cinnamomi, ana unc.* j.
Misceantur, & stent per horam, postea colentur per linteum.

Ad hæc Theriacam Andromachi chartæ bibulæ illitam, ac prope ignem calefactam ventriculi regioni imposui. His duobus substitit vomitus. Tunc circa noctem tale sudoriferum dedi:

℞. *Salis absinthii, & scordii, ana scrup.* j. *extracti angelicæ, drach.* ſ. *aquæ theriacalis, unc.* ij. *olei vitrioli gut.* xiij.
Misce, fiat haustus.

Hinc mediocriter sudavit, & febris aliquantum imminui visa fuit, quæ ta-

men postridie iterum recruduit, & magno cum furore usque ad vesperam continuavit, quo tempore extra debitum periodi tempus menses fluere cœperunt enormiter. Sequenti die febris quidem aliquanto mitior esse videbatur, sed vires maxime prostratæ erant. Sitim sedabat cum cervisia tenui, cui aliquot olei vitrioli guttulæ immistæ erant. Ad mensium suppressionem hunc bolum exhibui, & ex sequenti condito sæpius de die particulam assumere jussi:

℞. *Coralli rubri præparati, cornu cervi usti, terræ sigillatæ,*
Lapidis bezoar orient. ana scrup. ſ. *diascordii Fracastorii scrup.* j.
cum syrupi granatorum acidor. q. s.
Fiat bolus.

℞. *Specierum diatrium santalorum, scrup.* ij. *coralli rubri, terræ sigillatæ,*
cornu cervi usti, ana scrup. j. *diascordii Fracast. drach.* iij.
conservæ rosarum rubr. drach. v. *rob. acaciæ, drach.* j. ſ.
syrupi granatorum acid. q. s.
Fiat conditum.

Die sexta menstruorum fluxu magis adaucto, & viribus deficientibus, circa vesperam exspiravit.

Annotatio.

DVrante hac pestilenti constitutione, damnosissimas semper fuisse sanguinis detractiones, etiam in sanis, experientia toties docuit, ut venæsectio, quæ antea præservationis gratia communiter instituebatur à vulgaribus, postea adeo horribilis evaserit, ut vel solum venæsectionis nomen cuilibet terrorem incuteret. Nam quocunque tempore, & quantacunque adhibitâ cautione sanguis extraheretur, etiam in plethoricis & maxime sanis corporibus, fere semper tamen pestis hanc evacuationem insequebatur, ita ut sanguine evacuatæ venæ protinus pestilenti hosti locum facere, ejusque introitum sponte invitare viderentur.

HISTORIA XXIV.

IOdocus Rutgeri, rusticus fortis, magnam cordis anxietatem cum capitis gravitate & nausea sentiens, petiit à Chirurgo medicamentum fortiter purgans, qui ipsi haustum vini stibiati exhibuit. A quo enormiter vomuit, multosque pravos humores excrevit, ad hæc duodecim per alvum secessus habuit. Hinc adeo debilitatus est, ut ipsum moriturum arbitrarentur, quapropter ut ipsum inviserem petierunt. Vidi ægrum irritis vomendi conatibus adhuc graviter delassari, hinc jussi ut domestici statim vini albi lib. j. calefacerent, eique pulveris canellæ & nucis moscatæ aliquantum injicerent, idque calidissime exhiberent, atque bene coopertum ægrum

ægrum dormire finerent. Hoc facto cessavit vomitus, & æger fere tota nocte dormivit. Postridie evigilans optime valuit, & adeo famelicus fuit, ut vix duplici prandio famem sedare posset.

Annotatio.

HOc tempore paucissimis bene cesserunt vomitoria; imo vix ex centum uni, quæ huic robustissimo ac temerario homini, contigit felicitas.

HISTORIA XXV.

ANtonius Knuyt, corii mercator in foro habitans, vir mediocriter fortis, 29 Maji circa vesperam male habere cœpit. Postridie dolorem sub axilla sentiens, meum consilium petiit. Pulsus ipsi erat inæqualis, & creber, vires pro morbi principio satis dejectæ, calor corporis non admodum præter naturam excellens, urina sanorum urinis similis: anxius erat, somniculosus & capite gravis, interdum ad vomitum proclivis, sed nihil tamen evomuit. Exhibui statim hoc alexipharmacum:

℞. *Theriacæ, scrup.* ij. *diascordii, drach.* ſ. *salis absinthii,*
oculorum cancri præparat. ana scrup. j. *aquæ theriacalis, unc.* j. ſ.
succi citri, unc. ſ.
Misce, fiat haustus.

Hoc assumpto valde sudavit cum levamine, & sub axilla magnus durus tumor protuberavit, cui hoc cataplasma bis de die impositum fuit:

℞. *Radicum liliorum albor. unc.* ij. *& helenii recentium, unc.* j.
herb. malvæ, althææ, florum chamomillæ, ana M. j.
ficuum ping. N°. ix. *aquæ communis, q. s.*
Coquantur s. art. & pistentur, addendo
fermenti acidi, farinæ seminis lini, ana unc. j. *fimi columbini, unc.* j. ſ.
mellis, axungiæ porci, ana drach. vj.
Fiat s. art. cataplasma.

31 Maji mane & meridie hujus apozematis uncias quatuor bibit:

℞. *Radic. angelicæ, petasitidis, ana drach.* vj. *& tormentillæ,*
corticum citri sicc. ana unc. ſ. *rad. ostrutii, drach.* ij. *herb. scabiosæ,*
taraxici, melissæ, scordii recent. ana M. j. *cardui bened.* M. j. ſ.
pimpenellæ viridis, & ruthæ recent. ana M. ſ. *sem. cardui bened.*
& 4. frigid. major. ana drach. j. ſ. *cicerum rub. unc.* j. ſ.
aquæ communis, q. s.
Coquantur s. art. ad lib. ij. *adde colaturæ*
syrupi de scordio, & de succo citri, ana unc. j.
Misce, fiat apozema.

Circa

Circa vesperam hunc haustum dedi:

℞. *Theriacæ androm. diascordii Fracast. salis absinthii, ana drach.* ſ.
aquæ theriacalis, aceti bezoartici, ana unc. j.
Misce, fiat haustus.

Hinc bene sudavit cum magno levamine. 1. Iunii nauseabundus & ad vomitum proclivis erat, qui ut præveniretur, hanc misturam præscripsi, de qua ter quaterve de die cochleare plenum sumpsit:

℞. *Conservæ rosarum rubr. drach.* vj. *theriacæ and. scrup.* ij.
diascordii, drach. j. ſ. *aquæ theriacalis, unc.* iij. *rosarum, unc.* ſ.
& cinnamomi, drach. vj. *succi citri, unc.* j.
Misceantur, & stent per duas horas, deinde colentur, adde colaturæ confectionis de hyacintho, scrup. ij. *& de alkermes, scrup.* ij.
Misce.

Eadem die etiam duos haustus prædicti apozematis bibit. Circa vesperam hunc bolum cum prædicta mistura dissolutum exhibui:

℞. *Mithridatii Democ. scrup.* j. ſ. *diascordii, scrup.* j. *salis absinthii, confect. de hyacintho, ana scrup.* ſ. *olei vitrioli gut.* iiij.
Misce, fiat bolus.

2 Iunii præter jam dictam misturam, etiam ex hoc condito interdum particulam sumpsit:

℞. *Pulveris Liberantis, drach.* j. *cortic. aurantiorum condit. rad. helenii cond. ana drach.* iij. *conservæ rosarum rubr. diascordii Fracast. ana drach.* ij. *confectionis de hyacintho, scrup.* ij.
syrupi de limonibus, q. s.
Misce, fiat conditum.

Sequenti die iisdem eodem modo usus fuit medicamentis. 4 Iunii, qui erat dies à morbi principio septimus, valde debilis & anxius fuit, nec præter sequentem bolum cum prædicta mistura solutum, quippiam assumere potuit:

℞. *Confectionis de hyacintho, theriacæ, ana scrup.* j.
lapidis bezoar or. gr. xv.
Fiat bolus.

Circa vesperam sponte vehementer sudavit, tumor sub axilla multum increvit, & morbus hoc critico sudore solutus est: anxietas, capitis dolor, reliquaque symptomata cessarunt. Postea etiam tumor sub axilla sine maturatione paulatim dissipatus evanuit. Omnibus his diebus æger alvum non exoneraverat, quapropter ipsi 6 Iunii massæ pilularum antipestilentialium scrup. j. exhibui, unde bis terve alvum deposuit: atque ita per summi Dei clementiam integræ sanitati restitutus fuit.

Annotatio.

HOc tempore paucissimis morbus critice solutus fuit perfecte, & præter crisim per sudores (quæ & ipsa multoties imperfecta erat) omnes aliæ erant periculosæ. In hoc ægro tumor sub axilla paulatim dissipatus fuit; & sic quoque in multis aliis tumores post febris solutionem salubriter evanuisse vidimus. Quod ipsum quoque observavit Palmarius, *de febr. Pest. cap.* 24. ubi inquit: *Quamplurimos persanatos vidi citra bubonum suppurationem, veneno paulatim antidotis devicto, resolutaque bubonis materia.* Secus autem se res habet cum bubones evanescunt ante morbi solutionem, nam illud maxime periculosum est. Alvum in dicto ægro movere non voluimus ante morbi solutionem, quia nunquam ex diuturniore alvi constipatione in ægris pestiferis ullum damnum animadvertere potuimus; verum è contra alvi proritationes per clysteres, lenientia, aliave medicamenta, semper cum maximo periculo ante diem septimum factas fuisse, observavimus.

HISTORIA XXVI.

VXor Gerardi de Stolck, puerpera, postquam filium bene sanum peperisset, tertia die peste correpta est, & duo carbunculi in pectore prodierunt: anxietas autem valde gravis non erat, ut nec febris: lochia quoque non substiterunt, quæ omnia magnam sanationis spem dabant. Infans à lacte matris pestem contrahens, cito extinctus est, antequam ipsamet se peste laborare certo sciret. Infante mortuo quæsitæ sunt caniculæ juniores, quæ mammas copioso lacte abundantes exsugerent: quatuor inventæ sunt, quarum duæ cum per biduum mammas suxissent, mortuæ sunt; reliquæ duæ usque ad quintum diem vixerunt, atque tunc priores secutæ sunt. Interea variis antidotis usa fuit ægra, quibus non obstantibus paulatim cum anxietate adaucta est febris, & tandem viribus omnino prostratis, sexto morbi die vitam cum morte commutavit: Eamque non diu post maritus una cum altera prole, ejusdem morbi violentia oppressus, insecutus est.

Annotatio.

PLeræque puerperæ, propter magnam quam à puerperio subibant alterationem, peste corripiebantur & moriebantur; etiam infantes, nisi tempestive aliis nutricibus committerentur, plerumque cum matre interibant, sicut ex prædicta historia illud non tantum in infante, verum etiam in caniculis liquit, quibus hoc tempore communiter in puerperis peste correptis utebamur, (cum nemo alius propter contagii metum illarum mammas exsugere vellet) nam egregie sugebant; sed illas fere semper post secundum vel tertium diem, interdum primo die mortuas fuisse observavimus. Rarissimum est illud quod ex Ioachimo Camerario refert Ioannes Schenckius *Observat. Medic.* l.6. de infante quodam qui duabus nutricibus fuit lactatus, quæ ambæ hac lue sunt extinctæ, infante in vivis & optimæ valetudinis permanente.

HISTORIA XXVII.

VXor generosissimi equitum Capitanei D. Douglas, Scoti, 16 Maji pestilenti febre correpta fuit. Valde debilis erat in ipso morbi principio, summa anxietate premebatur, & capite aliquantum dolebat: urina turbida erat, pulsus creber & inæqualis: calor tamen non multum excellebat, neque ulla extrinsecus in corpore pestis signa apparebant. Primo statim hoc alexipharmacum exhibui, à quo optime sudavit:

℞. *Theriacæ androm. diascordii Fracast. ana drach.* ſ.
salis absinthii, scrup. j. *oculorum cancri præparat. scrup.* j. ſ.
aquæ theriacalis, unc. j. *succi limonum, aceti calendulæ, ana unc.* ſ.
Misce, fiat haustus.

Post sudorem, interdum hujus misturæ cochleare assumpsit:

℞. *Conservæ rosarum rubr. unc.* ſ. *diascordii Fracast. drach.* ij.
aquæ cardui bened. & theriacalis, ana unc. ij.
succi limonum recent. unc. j. *aquæ cinnamomi, unc.* j. ſ.
Misceantur simul & stent per sesquihoram, postea colentur: adde colaturæ confect. de hyacintho sine moscho, drach. j.
Misce.

17 Maji, morbo in eodem statu permanente, hesternum sudoriferum mane reiteratum fuit. Circa meridiem præscripsi apozema, de quo ter quaterve de die haustum biberet:

℞. *Radicum carlinæ, petasitidis, dictamni, helenii, angelicæ, ana unc.* ſ. *& ostrutii, drach.* ij.
cortic. aurantiorum sicc. unc. ſ.
herb. scordii, cardui bened. ana M. j. ſ. *cichorei, acetosæ, ana* M. j.
melissæ, pimpenellæ, & ruthæ, ana M. ſ.
sem. 4. *frigid. major. ana drach.* j. *cicerum rubr. unc.* j.
Coquantur in aquæ communis q. s. ad lib. ij. *adde colaturæ syrupi de succo citri, & de scordio, ana unc.* j.
Fiat apozema.

18 Maji reiterata fuit mistura ante præscripta, ut & sudoriferum, cui addidimus extracti cardui bened. scrup. j. ſ. Interdum etiam comedit particulam hujus conditi:

℞. *Pul. Liberantis, drach.* j. *diascordii Fracast. drach.* ij.
cortic. aurantiorum condit. conservæ rosarum rubr. ana drach. iij.
theriacæ, drach. j. *confect. de hyacintho sine moscho, scrup.* iiij.
syrupi acetositatis citri, q. s.
Fiat conditum.

Eadem

Eadem die etiam duos hauſtus apozematis bibit, ut & ſequenti nocte. 19 Maji ad extremam fere debilitatem devenerat, ita ut vix quicquam aſſumere poſſet: tamen hunc bolum exhibui, à quo licet valde parum ſudaret, aliquod tamen levamen ſenſit:

℞. *Theriacæ, confect. de hyacintho, lapidis bezoar orient. ana ſcrup.* j.
Fiat bolus, involvendus folio auri.

Hactenus nulla externa peſtis indicia apparuerunt, & febris (quæ tamen non admodum violenta videbatur) abſque ulla intermiſſione continuavit. 20 Maji cum rurſus medicamenta aſſumere poſſet, prædictum apozema reiteratum eſt, quod iſta & ſequenti die totum ebibit; idemque 22 Maji rurſus paratum fuit, addendo foliorum Ruthæ, M. j. 24 Maji, qui erat nonus à principio morbi dies, criſis facta eſt per vehementem ſudorem ſpontaneum, poſt quem totum corpus à malignitate foras prodeunte, parvis puſtulis rubicundis, magnitudinis milii ſeminis, undique obſeſſum fuit, cum magno pruritu: in inguine etiam bubo ovi columbini magnitudine protuberavit, atque ſic ægra à gravi anxietate aliiſque ſymptomatis ſimul liberata, & morbus critice ſolutus fuit. Ne tamen recidiva ſequeretur, ultimum apozema adhuc ſemel reiteravimus, ut & conditum 18 Maji præſcriptum. Buboni quoque cataplaſma attrahens aliquot diebus, & poſtea emplaſtrum impoſitum eſt, ſed tamen abſque maturatione paulatim evanuit, atque ægra ſummi Numinis favore à periculoſiſſimo morbo feliciter evaſit. Primis morbi diebus nihil edere poterat, & poſtea tantum tenui victu utebatur, ex juſculis carnium, cum acetoſa, boragine, pomis citreis, aurantiis, & ſimilibus paratis ac coctis. Potus erat cerviſia tenuis, quam amabat, à julebis abhorrebat. Primis ſeptem diebus alvum tantum ſemel depoſuerat, nec ego ante criſin per has vias moveri volui: biduo poſt criſin exhibui pilularum Ruffi, ſcrup. j. à quibus bis terve dejecit.

Annotatio.

ERat hæc ægra valde obediens ac verè patiens, quæ nihil ſine meo conſilio agebat, cujuſmodi obedientes ægri rarius inveniuntur. Cum poſt primum ſudorem non levaretur, ipſam in continuo calore & parvo ſudore continui uſque ad diem quartum, ſperans naturam interea forinſecus per tumores vel anthraces aliquam maligni veneni partem expulſuram. Verum die quarto valde debilis fuit, nec ulla mutatio ſecuta eſt: cumque hic dies ſine criſi præteriiſſet, eoque ſe multo pejus habuiſſet, criſin ſine dubio die ſeptima futuram exiſtimavi: propterea admonui ægram ut bono ac forti animo eſſet, & in parvo illo ſudore patienter continuaret uſque ad diem ſeptimum, tunc enim morbum mutatum iri. Ipſa ſatis obediens, quamvis in mediis anguſtiis conſtituta, exacte tamen ad meum præſcriptum vixit, & ſudores continuos à primo uſque ad ſeptimum morbi diem patienter (de quo ipſomet mirabar)

rabar) tulit, idque in medio fœtore; nulla enim toto tempore linteamina recentia dabantur: nam sæpius animadverteram hujusmodi mutationem plurimis valde nocuisse, fœtorem verò sudoris nulli damnum intulisse. Cum autem septima die se rursus multo pejus haberet, nec ulla sequeretur critica morbi mutatio, in eodem sudore patienter continuandum fuit usque ad diem nonum, (ad quem usque diem febris eodem fere tenore sine ulla intermissione duravit, sine ullis etiam externis pestis indiciis) quo morbus critice solutus est, ut dictum.

Si hoc pestilenti tempore febris aliqua quempiam invaderet, eam publicæ malignitatis participem esse judicare oportebat, etiamsi nulla pestis indicia præ se ferre videretur: nam licet interdum (quod tamen rarissimum erat,) in principio nullius perniciei particeps esset, celerrime tamen intra paucas horas communi aëris vitio pestifera lues ei adjungebatur. Sicut etiam cum Montano testatur Forestus, tempore pestilenti infinitas videri febres continuas, tertianas, vel similes, quæ statim convertuntur in pestilentes. Nobis igitur præstabilius videbatur, in ipso morbi principio omnes hujusmodi febres, tanquam verè pestilentes, convenientibus antidotis oppugnare, quam expectare dum viribus dejectis & salute deploratâ, certis & indubitatis notis pestilens malignitas se proderet; nam si protraheretur hujusmodi curatio, tandem venenum altioribus radicibus cordi infixum, omnia præsidia aspernebat. Nec etiam ab oppugnatione hujus hostis desistendum erat, antequam penitus è cuniculis & latebris suis expulsus, totusque expugnatus & profligatus foret. Quemadmodum nos illud etiam in prædicta ægra fecimus; in qua illud rarum & notatu dignum occurrit, quod externa pestis signa tam sero, nec ante crisin apparuerint. Eapropter quamvis raro detur pestis, in qua non bubones, exanthemata vel anthraces in principio vel paulo post appareant, attamen iis non apparentibus statim cum vulgo concludendum non est, ægrum peste non laborare: sæpe enim pestilens venenum diutius in corpore latere posse, antequam se prodat, docuimus *lib.* 1. *cap.* 10. *annot.* 8. sæpe etiam à veneni virulentia ægros extingui antequam talia signa prodeant, omnibus notissimum est; in quibus talia indicia sæpe post mortem primo apparent: non raro quoque virtus adeo debilitata & oppressa est, ut nullam veneni expulsionem ad exteriores partes moliri queat.

HISTORIA XXVIII.

GOsuinus Dijckwoldt, vir fortis, 3 Maji de gravativo capitis dolore & cordis anxietate conquestus est, atque adeo somniculosus fuit, ut se vix sustentare posset. Circa vesperam ad ipsum vocatus, hoc alexipharmacum exhibui:

℞. *Extracti magistralis, salis absinthii, ana scrup.* j. ß. *theriacæ, scrup.* ij. *aquæ theriacalis, unc.* j. ß. *aceti bezoartici, unc.* j.
Misceantur, pro haustu.

Iussi ut astantes ipsum continuo alloquerentur, ac omnibus modis somnum impedirent, usque dum per quatuor vel quinque horas egregie sudasset.

dasset. Æger ab assumpto medicamento vehementer sudavit; post sudorem etiam plane cessavit anxietas cum somnolentia, ita ut sequenti mane multo melius se haberet: atque tunc duo satis magni carbunculi, alter in brachio, alter in femore apparuerunt. Cum autem propter ægrorum multitudinem illo mane non satis tempestive hunc ægrum inviserem, statim nasutus quidam chirurgus advocatus fuit, qui meum adventum non expectans, suo consilio venam brachii incidit, & sanguinis circiter uncias decem extraxit; & mihi in via obviam factus, tanquam re bene gesta, factum narravit. Post tres à sanguinis missione horas ægrum simul invisimus, quem ille à sanguinis detractione multum allevatum fore existimabat: sed longe aliter se res habuit, nam varia desperata signa in ipso animadvertimus: carbunculi non tumidi, nec in circumferentia multum inflammati, sed exiles, depressi & quasi aridi visi sunt; febris vehementissima accesserat cum maxima anxietate, quam tanta comitabatur virium debilitas, quà, intra paucas horas æger deficiens, fatalem diem clausit.

Annotatio.

QVamvis cum Galeno multi Medici in pestis, & præcipue in carbunculorum curatione, venæsectiones instituendas esse doceant, nos tamen in hac peste illas nunquam feliciter administratas fuisse novimus, nec quemquam evasisse scimus, cui sanguis venæsectione detractus fuit. Sic ipse quoque Hippocrates 6 *epidem. sect.* 7. testatur se in pestilentibus morbis infeliciter usum fuisse venæsectione & purgatione: *His* (inquit) *neque per medicamenta, quæ humores suis sedibus submovent, ullum effatu dignum auxilium allatum est; neque alvi perturbatio, neque venæsectio juvit, quæ ipse tentavi.*

HISTORIA XXIX.

VXor Domini Wiljems, nobilis Angli, mulier delicatula, juvenis, & mediocriter fortis, peste cum magna anxietate correpta fuit, cumque alexipharmaco à nobis assumpto fortiter sudasset, protuberavit in inguine bubo, & anthrax in altero brachio erupit, ac magnum levamen sensit. Postridie mane ab eodem reiterato alexipharmaco rursus egregie sudavit, & bubo multum adauctus est, febris quoque plane recessit, ita ut periculum jam evasisse videretur. Cum autem fœtorem sudoris ægrius perferret, rogavit ut lecti linteamina ipsi mutare liceret; quod omnino prohibui, (sicut in omnibus id curiose prohibere solebam) & adhuc per duos tresve dies expectandum esse dixi. Illa tamen post meum discessum fœtoris pertæsa, indusium nitidum prope ignem bene calefactum, abjecto priore madido, calidissime induit. Deinde post horas duas horrore cum magna anxietate correpta est; vehementissima febris, cum maxima siti, nausea & debilitate accessit, ac caput doluit. Præscripsi

ſcripſi duo alexipharmaca, quæ ſtatim revomuit, nec julebos etiam, nec alia convenientia medicamenta retinere potuit: bubo quoque disparuit. Circa mediam noctem alvus ſponte turbata eſt, & exanthemata pauca hic illic in cute apparuerunt. Sequenti mane obiit.

Annotatio.

RENovationem linteaminum ante diem ſeptimum, periculoſiſſimam fuiſſe, ſemper obſervavimus; & quantumvis calidiſſime illa mutatio fieret, nulli tamen feliciter ceſſit: omnibus enim paulo pòſt febres, anxietates, inquietudines, aliaque ſymptomata graviter recruduerunt. Cauſam fuiſſe animadvertimus fœtorem ſaponis, quem recens lota & nitida linteamina plus minuſve retinent: qua de re fuſius egimus *lib.* 2. *cap.* 3. *annotat.* 6.

HISTORIA XXX.

FIlius bipenniferi Capitanei Veer, puellus circiter ſex annorum, peſte correptus, magnum carbunculum in media mala, juxta ſupra maxillam ſuperiorem, habuit, qui ab exili puſtula initio ducto, intra biduum horribiliter accrevit, & totam genæ ſubſtantiam penetrans, mortificationem gingivarum, & tandem etiam palati induxit, atque octava die ægrum occidit.

Annotatio.

SImilem caſum adhuc ſemel vidi in alio quodam pauperculo puello, cui non tantum gingivæ, ſed magna quoque naſi pars à peſtilentis veneni malignitate ante mortem ſphacelata fuit, cum teterrimo fœtore: ſed hujuſmodi exempla in hac peſte rariora fuerunt. Foreſtus *lib.* 6. *obſervat.* 12. refert ſe vidiſſe puellam, anthracem ſub labro intus habentem, è quo peſtiferus, & ob membri mollitiem putridiſſimus vapor exhalans totam domum infecit. Et *obſervat.* 25, narrat hiſtoriam puelli, cui carbunculus labia, mentum, genas, maxillas & naſum invaſit.

HISTORIA XXXI.

FIlia Engelberti de Man Procuratoris, juvencula circiter viginti annorum, viſo aliquo ægroto peſtilenti febre cum phrenitide correpto, & horribili aſpectu vociferante, adeo exterrita fuit, ut inde peſtem ſtatim conceperit. Febris aderat mitior, anxietas vero maxima, cum ſumma virium debilitate: bubo protuberavit ſub axilla, & carbunculus in brachio erupit. Varia ſumpſit alexipharmaca: ſatis fortiter aliquoties ſudavit, ſed nihil imminuta eſt anxietas, cum qua die ſexta è vivis exceſſit.

Annotatio.

MVltis à terrore peſtem inductam fuiſſe obſervavimus; idemque etiam ab Hiſtoricis & Medicis, qui in tractandis ægris peſtiferis curioſiores fuerunt, annotatum fuiſſe legimus; quorum aliquot teſtimonia citavimus *lib.* 2. *cap.* 7. *annotat.* 9.

HISTORIA XXXII.

DIdricus Petterd, miles Anglus, robuſtus, menſe Majo peſte correptus, carbunculum in manu habuit. Ad hunc tertia morbi die vocatus eſt magiſter Cornelius chirurgus, ut ex charitate ægrum pauperem inviſeret. Ipſe in platea Regularia ante ædes in quibus decumbebat æger, mihi caſu obviam factus, rogabat ut una cum ipſo intrarem. Invenimus ægrum jam morti propinquum, corpore plurimis exanthematibus purpureis obſito, quapropter ipſum Deo commiſimus. Poſt diſceſſum diſputatio inter nos orta eſt de cauſis, origine & forma exanthematum. Ego inter alia cum Fernelio ſtatuebam, illa non eſſe ſolius cutis maculas, ſed etiam partium ſubjectarum. Alter id negabat, & diſſectione unius aut alterius exanthematis ſe id facile demonſtrare poſſe dicebat. Convenit inter nos ut in cadavere prædicti militis (qui intra ſemi horam à noſtro diſceſſu moriebatur) refrigerato, poſtera die levem inciſionem experiundi gratia faceremus. Ipſe in femore levem tantum in cute fecit diſſectionem, credens ſubjectas carnes maculatas non eſſe; verùm ſe plane deceptum videns, altiore facta inciſione iſtarum macularum progreſſum inquiſivit, ac Fernelium vera dixiſſe confeſſus eſt: nam invenimus maculas illas ab ipſo perioſtio initium ducere, & latiore baſi pyramidis inſtar per medios muſculos recta ſurſum uſque ad cutem aſcendere, atque ibi in conum terminari. Chirurgus hac experientia nondum contentus, in brachio ſupra cubitum alià factà inciſione, idem illud adhuc ſemel inquiſivit: ubi invenimus baſin duorum exanthematum (quorum progreſſum quærebamus) adeo profunde ſitam non eſſe, neque ad perioſtium uſque pertingere, ſed à duro tendone cujuſdam muſculi originem ſumere.

Annotatio.

TRadunt Iacobum Bontium, Medicum Lugduno-Batavum, quondam ejuſdem rei periculum feciſſe, & inveniſſe quod exanthemata ab ipſis oſſibus initium ducerent. Procul dubio etiam Fernelius ejuſdem rei oculatum experimentum ſumpſit, nam *lib. de febr. cap.* 18. inquit: *Exanthemata ut corporis ſumma, ita & interiora viſcera, muſculos, nervos cæteraſque partes ſolidas obſident, ex hiſque primam ducunt originem.* Sic etiam Ioannes Morellus ſcribit non tantum exteriorem corporis habitum, ſed & interiora viſcera atque muſculos ejuſmodi papulis obſideri, non ſecus ac per variolas & morbillos.

Anne

Anne hepar, lien, pulmo, aliaque interna viscera hujusmodi pestilentialibus exanthematibus etiam infestentur, de eo ocularem experientiam non habeo, propterea quod licet contagium à dissectione musculorum parvi faciam, illud tamen, ex apertione cavitatum abdominis & pectoris, furiosius in astantes irruere posse credam.

HISTORIA XXXIII.

LAmbertus Stoffels pestilenti febre absque ullo externo pestis signo correptus est, cum summa anxietate, siti, & capitis dolore. Mox in ipso principio advocatus fuit Adrianus chirurgus in Magna platea habitans, qui statim venæsectionem suasit, ac brachii vena pertusa, sanguinis aliquot uncias extraxit. Æger inter chirurgi manus animi deliquio correptus est, quod cum diutius perduraret, meum consilium petitum fuit. Inveni ægrum sudore frigido perfusum, cum pulsu adeo parvo ut vix sentiri posset. Prædixi mortem. Attamen ne quicquam intentatum relinqueretur, aliquantillum aquæ vitæ Matthioli cum aqua cinnamomi ori infudimus, eademque nares & tempora fricavimus, acetum quoque rosaceum naribus objecimus; verum his non obstantibus intra horæ quadrantem exspiravit.

Annotatio.

FOrestus scribit in Peste Delphensi venæsectiones semper noxias fuisse, excepto si administrarentur in ipso morbi principio, antequam duodecim vel viginti horæ exspirassent, tunc enim profuisse. Nos verò in hac peste omnes venæsectiones, etiam in ipso morbi principio factas, valde noxias fuisse, non tantum in prædicto ægro, sed in pluribus etiam aliis observavimus.

HISTORIA XXXIV.

MEnse Majo circa vesperam casu transibam prope portum Noviomagensem, atque ibi civem quendam (non nominandum) fide dignissimum vidi quasi attonitum stare, & intensissimos oculos in certum quendam portus locum fixos habere. Rogavi quidnam ageret? ipse quasi è somno evigilans, respondit se nihil agere, sed maxima alteratione perculsum esse propter visionem quandam quam ibi viderat. Cumque curiosius quidnam vidisset inquirerem, primo quidem nihil dicere voluit, sed tandem sub fide silentii narravit se in portu navem vidisse, è qua funus efferebatur ad sepulturam, quod funus plurimi milites inversis ac terram verrentibus armis præcedebant: juxta ante funus vexillum (inquit) portabatur, & vir quidam thorace ferreo ac galea indutus nudum gladium manu tenebat, alius arma clypearia portabat: proxime post funus pauci pullati, & post hos varii viri absque palliis & famulis

mulis comitati, hoſque rurſus multi pullati ſequebantur. Aliàs etiam (dicebat) ſed rarius talia ſpectra vidi, eaque ſemper alicujus mortem præſagierunt. Cum hæc aliaque pauca cum ipſo locutus fuiſſem, diſceſſi. Menſe autem Iulio iſtius ſpectri effectus viſus eſt, nam cadaver nobilis Capitanei Iodoci ab Haeſten (qui tunc temporis ſupra Longeweerdam mortuus fuerat) navi in portum Noviomagenſem delatum, atque è navi plane eodem modo, quemadmodum civis ille diu ante in ſpectro ſe vidiſſe narraverat, ad ſepulturam delatum fuit, ita ut nihil eorum quæ in viſione viſa fuerant, deeſſet.

Annotatio.

HOc tempore mulier quædam epileptica, quam vulgò Ioannam cum mammis vocant, dicebat ſe eorum qui morituri erant ſpiritus, atque feretra funeralia ante ædes illas è quibus mortui efferendi forent, aliaque multa ſpectra videre; cujus dicta multoties ab eventu confirmata fuerunt: verum poſtea cum ſæpe etiam multa mendacia viſionibus ſuis affingeret, ejus verbis parva aut nulla fides adhibita fuit. Attamen nonnunquam hujuſmodi ſpectra cum infelici præſagio videri, ex narratione prædicti fide digniſſimi civis, vel inde certò conſtare poterat, quod mihi rem illi ipſi incognitam, & quæ non niſi diu poſt effectu cognita facta fuit, eo ordine ſe vidiſſe narraret, ſicut poſtea peracta eſt. Sic etiam hoſpes meus Bartholomæus de Claer nobis narravit, ſe quodam tempore ſerius domum venientem, vidiſſe in foro è magno illo diverſorio cui Cygnus pro inſigni eſt, elatum funus, cui arma clypearia præferebantur, & quod multi tubicines præcedebant; cujus ſpectri effectus poſt aliquot à viſione menſes manifeſtatus eſt in equitum quodam Capitaneo ægro ad illud diverſorium delato, atque ibidem mortuo, & prædicto modo ad ſepulturam delato. Memini etiam mulierem quandam mihi ſanguine proxime junctam, quondam nobis præſentibus circa horam ſextam poſt meridianam narraſſe, ſe videre tria funera è vicini noſtri ædibus efferri, multoſque pullatos funera ſequi: effectus poſt duos ab inde menſes liquit, nam in iiſdem ædibus octidui ſpatio tres liberi variolis laborantes mortui ſunt. Multa & mirabilia exempla ſpirituum, qui nonnullis apparuerunt, recenſet Cardanus *lib.* 16, *de Rerum varietate, cap.* 93. Quamvis autem hujuſmodi hiſtoriæ innumeris fabulis etiam inveſtiri plerumque ſoleant, omnino tamen pro fabulis habendas non eſſe, ſed Deo ſic permittente diabolum multis ludibriis hominum quorundam mentes exagitare, pro certo credendum eſſe arbitramur.

HISTORIA XXXV.

VXor Otthonis à Wyler, mulier fortis & florentis ætatis, ſe magna cordis anxietate premi, atque exilem quendam tumorem cum dolore ſub axilla ſentiens, celavit malum: cumque per aliquot dies alvum non depoſuiſſet, ſuo ipſius conſilio foliorum ſenæ unc. ſ. cum ſe-

 minis

minis anisi drach. j. & aliquot prunis Damascenis in cervisia decoxit, atque illam colaturam bibit, & pruna comedit. Post duas horas maxima debilitate correpta fuit, ita ut ab animi deliquio parum abesset: huic debilitati adjuncta sunt maxima intestinorum tormina, ac tandem secutæ sunt alvi dejectiones, quæ primo aliquod levamen inducere visæ sunt, sed paulo post exitiales evaserunt, nam in alvi continuum fluxum mutatæ sunt. Evanuit tumor qui sub axilla latuerat, & invasit febris vehemens, cum maxima siti viriumque dejectione. Tunc meum consilium petitum est. Inveni vires summe languidas, cum pulsu crebro ac titubante. Excreta quæ per alvum dejiciebantur fœtidissimum fœtorem redolebant, neque erant stercora aliive humores excrementitii, quales in aliis fluxibus dejiciuntur, sed erant quasi oleosa, turbida, cineracea, instar colliquationum. Præmisso igitur mortis præsagio, ne nostrâ negligentiâ perire videretur ægra, tale alexipharmacum exhibui:

℞. *Terræ sigillatæ, scrup.* j. ſ. *coralli rubri præparati, scrup.* ſ.
cornu cervi usti, scrup. j. *theriacæ, diascordii, ana drach.* ſ.
aquæ theriacalis, unc. ij.
Misce, fiat haustus.

Non potuit sudare, nec quicquam imminutus est alvi fluxus. Post quatuor horas rursus aliud antidotum astringens assumpsit, à quo quidem aliquantum sudavit, sed absque levamine. Postridie viribus deficientibus simul morbi vitæque finem imposuit.

Annotatio.

EXitialia in hac peste fuerunt omnia medicamenta quæ alvum ducunt, etiam maxime levia, præcipue ante morbi perfectam declinationem assumpta; nam semper alvi fluxum fere omnibus lethalem induxerunt, non eo quod violentam operationem exercerent, sed quod naturam in suo opere interturbarent, & materiam morbificam, quam natura per commodas vias & cum salute ægrorum à centro ad peripheriam movebat, in ægrorum perniciem ab externis partibus ad interiora viscera retraherent, atque eandem per incommodas vias versus intestina diverterent, per quæ tamen perfecte expelli non poterat: interea enim dum natura, ad hanc perversam viam jam seducta, venenum pestilens frustraneo conatu expellere annitebatur, cum viribus citius vita deficiebat quam morbus.

HISTORIA XXXVI.

EMetus Batbergen, cum peste propemodum absque febre correptus sudoriferum à me sumpsisset, conquestus est se in media lingua dolorem cum alicujus particulæ insensibilitate percipere. Cum locum inspicerem, vidi parvum nigricantem anthracem in media lingua enatum esse.

esse. Ad reliquam veneni expulsionem adhuc duobus sudoriferis usus est, cum optato levamine. Ne autem anthrax in fungosa parte se nimis cito & late extenderet, jussi ut os sæpe collueret cum sequenti decocto:

℞. *Corticum granatorum, drach.* vj. *glycyrrhizæ rasæ, drach.* iij.
herb. betonicæ, melissæ, violariæ, pimpenellæ, foliorum bellidis, & herb. rubi, ana M. ſ. *flor. balaustiorum, & rosarum rubr. ana drach.* j. ſ.
aquæ communis q. s.
Coquantur ad lib. j. ſ. *colaturæ admisce*
syrupi diamori, mellis rosſ. ana unc. j.

Cùm hac collutione per biduum usus fuisset, ad citiorem escaræ separationem, aliam præscripsi:

℞. *Hordei mundat. drach.* v. *radic. altheæ sicc. glycyrrhizæ rasæ, ana dr.* iij.
herb. malvæ, pimpenellæ, altheæ, & violariæ, ana M. j.
ficuum ping. nº. v. *passularum, unc.* ij. *aquæ communis q. s.*
Coquantur s. art. ad lib. j. ſ. *addendo colaturæ*
mellis rosſ. syrupi diamori, ana unc. j.
Fiat decoctum pro collutione.

Idem postea adhuc bis reïteratum est. Octava morbi die parva escara separata excidit, magnum linguæ dolorem relinquens, qui collutionibus & vulneris sanatione paulatim evanuit. Ita æger hic restitutus fuit, retinens post sanationem in lingua parvam cavitatem, eo in loco ubi anthrax fuerat.

Annotatio.

CArbunculos in lingua rarissime oboriri, hinc credibile est, quod in tota hac furiosissima peste hunc casum tantum bis videre nobis contigerit. Chirurgi qui pestiferos tractabant, se eundem casum tantum bis terve quoque vidisse, referebant.

HISTORIA XXXVII.

EQues notissimus Schabhals, homo fortis, audax, & maxime temerarius, peste cum magna febre ac debilitate correptus, bubonem in inguine, & tres anthraces in corpore habuit. A quibus omnibus malis cum optimè summi Dei auxilio sanatus esset, & jam rursus foras prodiret, nullas Deo gratias egit, sed satis impie gloriatus fuit, se ipsa peste nequiorem & fortiorem esse, atque nec pestis, nec diaboli spicula ipsum quicquam afficere posse, imo se neque pestem neque diabolum curare. Audivit Altissimus impia impiissimi hominis verba. Quid fit? Postquam cum reliquis equitibus hostilia castra aliquoties explorasset, (nam famosissimus erat conductor, quem vulgo Guide, alii Gidse appellant) tandem circiter quintâ post perfectam sanationem hebdomadâ, rursus de novo peste correptus est, & ante diem sextum victrici pesti duram subjecit cervicem.

Annotatio.

DIsputatur inter Medicos, an illi qui à peste semel evaserunt, rursus peste corripi possint. Negativam partem sectatur Guilhelmus Magistrius, qui *de Pest. sect.* 1. scribit, eos qui semel peste laborarunt, eodem toto anno ab illa lue immunes evadere, atque etiam totâ vitâ minus periclitari. Sic quoque Massaria inquit, neminem bis pestilentiam incurrere, sed eos qui semel peste laborarunt, imposterum à peste tutos esse: eamque causam esse arbitratur, quod vespillones illi, qui ægris pestiferis inserviunt, à contagio non lædantur, quia plerique semel peste laborarunt. Matthias Vntzerus dicit eos qui semel peste tentati fuerunt, eodem pestilenti tempore vix, ac ne vix quidem in eandem relabi. Subjungit has rationes: Quia humor ille pestifero veneno fomitem substernens habilem, totus in illo morbo evacuatus & dissipatus fuit, ut non facile contagionis labem suscipere queat; vel quia cor antidotis in prima peste munitum, porro qualitate alexiteria perfruitur, qua venenum pestis longe à se propulsare valeat: vel quod cor pugnæ priori cum pestilenti veneno assuetum, nunc iteratos crudelis tyranni insultus eludat, minasque despiciat. Verum omnes has auctoritates & rationes ipsa experientia facillime evertit: nam varios novimus qui ante aliquot annos peste laboraverant, & propterea tamen in hac constitutione non magis à lue immunes fuerunt, quam alii. Eodem autem anno eundem hominem bis peste corripi posse, liquet ex prædicta historia, ut & ex historia 45. Sic etiam Marsilius *lib. epidem. cap.* 24. scribit, ter unum ex Florentinis luem hanc invasisse, qui etiam secundò perfecte liberatus, tertiò mortem evadere non potuit. Angelus Bellicochus, *tract. de Peste*, refert, in illa peste Veneta nonnullos ab hoc gravissimo malo liberatos, per aliquot menses se rursum satis bene habuisse, & postea iterum in morbum hunc incidisse, à quo tamen nonnulli fuere restituti.

Sic etiam Follinus, *Amulet. cap.* 20. *problem.* 2. dicit, se in peste Sylvæducensi vidisse, qui ter hoc morbo laboraverunt; & nonnullos fuisse defunctos, qui novena morbi pugna succubuere. Verum etsi hæc ita se habeant, tamen docet experientia, illos, qui semel hoc malo afflicti fuerunt, tutius degere, & minus periclitari aliis, qui nunquam eo detenti fuere. Quod etiam in gravissima sui temporis peste notat Historicus Thucydides, *lib.* 2: *Verum ii*, inquit, *præcipuè morientium laborantiumque miserabantur, qui ipsi evaserant, quippe id jam antea experti, ac de se securi: neque enim bis eundem morbus corripiebat, ut extingueret.* Verum in nostra peste Noviomagensi, etsi qui semel pestem experti essent, rarò secunda vice in illam inciderent, quibusdam tamen hoc contigisse novi, eorumque nonnullos evasisse, nonnullos mortuos fuisse.

HISTORIA XXXVIII.

RObertus Wendel cum peste una cum vehementi febre correptus esset, nec à primo alexipharmaco ullum levamen perciperet, secunda die acutissimum dolorem pleuriticum sensit in latere dextro,

tro, qui statim anhelitus libertatem impediit, atque ægrum intra duas horas jugulavit. Cadavere vix refrigerato, totum dextrum pectoris latus nigerrimo colore, instar carbonis, infectum est.

Annotatio.

DOlores pleuritici qui pesti superveniebant, semper erant lethales, & ægros cito occidebant, propterea quod non solum ab inflammatione membranæ pleuræ, sed à pestilenti veneno isti membranæ vicinisque partibus infixo producerentur; quod venenum non solam inflammationem, sed partis mortificationem inducebat, quæ nec venæsectione, nec ullis aliis mediis curari poterat. Hæc pleuritis pestilens admodum familiaris non erat. Wierus autem *lib. rarar. observat.* describit pleuritides, peripneumonias & anginas pestilentes epidemias, quæ per totam Inferiorem Germaniam gravissime dominabantur, nec venæsectione aliisque remediis cedentes, maximam hominum stragem ediderunt.

HISTORIA XXXIX.

VIdua Ioannis Rodenburch, mulier fortis, peste correpta statim carbunculum in femore habuit: febris aderat vehementior, cum magna siti, anxietate, & inquietudine. Hoc alexipharmaco assumpto egregie sudavit:

℞. *Extracti ruthæ, & cardui, ana scrup.* j. *salis scordii, scrup.* j. ſ.
diascordii Fracast. drach. j. *aquæ theriacalis, unc.* j.
aceti bezoartici, unc. ſ.
Misce, fiat haustus.

Secunda die tumorem sub axilla percepit: tunc alterum sudoriferum exhibitum est, quod statim evomuit. Hoc julebo ad sitim utebatur:

℞. *Aquæ cardui bened. lib.* j. *scabiosæ, & acetosæ, ana lib.* ſ.
syrupi de succo citri, & granatorum acid. ana unc. j.
olei sulphuris q. s. ad gratum acorem.
Misce, fiat juleb.

Nihil aliud illa die assumere potuit. Postridie morbo in eodem statu permanente, nec tumore sub axilla magis increscente, meo persuasu hunc bolum deglutivit:

℞. *Extracti magistralis, scrup.* j. *& angelicæ, scrup.* j. ſ.
lapidis bezoar Orient. gr. vij. *mithridatii democ. scrup.* j.
Fiat bolus.

Circa vesperam de ventris dolore conqueri cœpit, intestinorum quoque murmura accesserunt. Sequenti nocte vehementius febricitavit. Die quarta mane alvus liquida dimisit: paulo post colliquativus fluxus secutus est, cum quo fœtidissima, turbata, confusa, cinerei coloris dejiciebantur;

bantur; quem fluxum nullis aſtringentibus nec antidotis ſudoriferis (quamvis ægra mortem metuens, tunc quidlibet aſſumeret) ſiſtere potuimus. Poſt ſexdecim à principio fluxus horas etiam ſanguis defluxit, & ægra ſequenti nocte obiit.

Annotatio.

ALvi fluxus peſti ſuperveniens plerumque lethalis fuit, & cum illo vix centeſimus quiſque evaſit. Sic etiam Galenus ſcribit in peſte ſui temporis omnes prope periiſſe quibus alvi fluxus superveniebat. Ita quoque Nicolaus Florentinus, Gallus Tridentinus, Foreſtus, & alii obſervarunt in peſte, maxima ex parte mortuos fuiſſe illos, quibus alvi fluxus acceſſit, imprimis ſi anhelitus fœtens adjungeretur. Errant omnes qui hunc fluxum critico die incidentem, morbi ſalutarem eventum prænunciare arbitrantur: errant nempe in eo, quod fluxum hunc criticum eſſe, & à victrice natura produci judicent, cum re vera ſit ſymptomaticus & morbi vi inductus.

HISTORIA XL.

NIcolaus ab Elten, eques generoſiſſimi Capitanei Coenjers, vir robuſtus ac temerarius, peſte jam correptus & bubonem in inguine ſentiens, ſtatim pro duobus aſſibus tabacum minutim conſciſſum emit, idque in cervisia aliquantum decoxit, poſtea colavit, expreſſit, ac colaturam ebibit. Hinc non diu poſt tanta anxietate & debilitate correptus eſt, ut animo totus linqueretur, ac jam mori videretur: paulo poſt rurſus ad ſe reverſus, adeo enormiter ſurſum deorſum purgatus eſt, ut in mediis excrementis inſtar porci provolutus jacens, vix quiſpiam ipſum contingere auderet propter contagii metum. Tandem à domeſticis ex illuvie illa extractus, mundatus & in lectum depoſitus eſt, adeo debilis exiſtens ut ſe commovere non poſſet, inguinis quoque bubone plane disparente. Tunc petiit Vice-Capitaneus Couper ut ipſum inviſerem. Cum autem illum adeo debilem & toto corpore turbatum invenirem, ad eluendam tabaci qualitatem bis terve cerviſiam offerri juſſi, quam ſtatim cum violentia revomuit. Denique vini Gallici generoſi lib. j. ad ignem calefecimus, eique (ut ſolent equites) aliquantum nucis moſcatæ, canellæ & zingiberis immiſcuimus; quem potum calidiſſime aſſumptum retinuit, & ſtragulis bene coopertus in ſomnum incidit, atque inter dormiendum valde ſudavit. Poſt aliquot horas è ſomno evigilans, tale vinum adhuc ſemel à domeſticis paratum ebibit, & rurſus ad dormiendum & ſudandum ſe compoſuit. Sequenti die optime valuit, & cum ſatis magna voracitate rurſus comedit. Tunc paſſim gloriabatur ſe quendam diabolum ipſa peſte nequiorem (nempe tabacum) inveniſſe, qui corpus ſubintrans ſtatim ipſam peſtem ejiceret.

Anno-

Annotatio.

SÆpe (inquit Celsus) *quos ratio non restituit, temeritas adjuvat.* Liquit illud in prædicto equite, cujus temeritatem cum alii duo ejusdem cohortis equites peste correpti (alter cum inguinis bubone, alter cum tumore sub axilla) sequi vellent, infeliciter perierunt: prior intra duas horas ipsam animam evomuit; alter vero deficientibus viribus sequenti nocte è vivis excessit. Nobis etiam narratum est, nonnullos alios milites, consilio & experientià prædicti equitis dementatos, illud ipsum quoque infelicissime tentasse, eorumque animas tabaci adventu citissime è corporibus fuisse fugatas. Quamvis ad pestis præservationem tabaci fumus ore attractus valde insignis sit, attamen ipsum tabacum, vel ejus extractum, aut decoctum intus in corpore assumptum, ad pestis curationem noxium est, propterea quod violentissima sua operatione corpus, jam à pestilenti veneno infestatum & debilitatum, gravissime exagitet & conturbet, imo residuas vires ad veneni resistentiam maxime necessarias in totum dejiciat. Ita ut quamvis tabacum qualitatem aliquam veneno pestilenti contrariam obtineat, quia tamen isti antidotali qualitati alia vehementer conturbatoria conjuncta est, qua vires plane dejiciuntur, harum conservandarum gratia, ab ejus interno usu abstinendum est. Nam curationis pestis duæ primariæ sunt intentiones, Veneno resistere, & Vires conservare. Harum autem intentionem prior nequit bene perfici sine posteriore; natura enim succumbens neque veneno resistere, neque antidota in actum promovere potest. Nec etiam posterior sine priore perficitur, cum venenum, cui non resistitur, invalescens, vires quantumvis conservatas obruat. Quapropter ad curationem pestis talibus medicamentis utendum, quæ his duabus intentionibus simul satisfaciant, veneno resistant, & vires, quantum fieri potest, conservent. Quæ verò medicamenta in alterutro peccant, rejicienda sunt. Tale est tabacum, cujus usus si forte uni alicui fortissimo salutaris existat, rursus mille alios occidet. Hujus tamen fumo per fistulam attracto, & rursus foras dimisso, innoxie, imo cum magna utilitate (imprimis ad præservationem) uti possunt illi, qui ejus usui assueti sunt; nam in talibus vires non dejicit, nec corpus conturbat, partim propter consuetudinem, partim quod manifestà quantitate non ingrediatur corporis interiora.

HISTORIA XLI.

MEnse Iunio casu transivi, Adolpho Fildar Chirurgo comite, plateam vulgo Bloemerstraet appellatam, atque ibi puerulos quosdam colludentes vidimus, & inter hos filiolum militis cujusdam, circiter sex annorum, qui exanthematibus obscure purpureis & rotundis totus scatebat. Mirati sumus puellum hunc non ægrotare. Interim dum illum cum admiratione aspiceremus, accurrit mater, quæ nobis filii crura, ventrem, clunes reliquumque corpus detexit, quod totum exanthematibus non minus obsitum erat quam manus & facies. Mater dicebat puellum per quatuordecim dies has maculas habuisse, & vix unquam ægro-

ægrotasse, solummodo unica die aliquantum de capitis dolore conquestum fuisse, nec bene edere potuisse; ea tamen de causa ipsum domi manere noluisse, sed cum sodalibus suis in plateis adhuc collusisse: ista autem insequente nocte ipsum in somno multum sudasse, ac postridie exanthematibus adeo scatentem inventum fuisse, neque ipsum postea male valuisse, licet illa & vicini omnes mortem puelli quotidie expectassent. Ego post tres deinde septimanas curiositatis ergo puellum rursus invisi, eumque optime valere, & exanthemata fere omnia paulatim insensibiliter evanuisse vidi.

Annotatio.

PRocul dubio natura fortis & cor robustum in hoc puello non tantum unico sudore venenum pestilens totum foras expulit, verum etiam spiritus vitales ab ejus contagio jam corruptos extra arteriarum cavitates simul protrusit, atque ita ægrum à gemino malo, nempe tam à pestilenti veneno, quam à spirituosa arteriosi sanguinis parte, per veneni virulentiam jam corruptà, simul & in totum liberavit. Quod exemplum hac tempestate pro rarissimo habendum erat, nam in tota hac tam furiosa peste, præter hunc puellum, nullum unquam vidi evasisse, cui exanthemata purpurea aut nigricantia apparerent; sed quo plura & majora prodirent, eo citius ægros semper interiisse: reliqui etiam qui peste infectos tractabant, se id nusquam amplius vidisse affirmabant. Exanthemata rubra, parva & non multa, licet plurimis essent lethalia, cum his tamen pauci adhuc evadebant; cum purpureis aut nigricantibus, nullus. Ac propterea quod maculæ illæ instantem mortem certissimè prænunciarent, vulgus illas appellabat *Maculas mortis*, iisdemque apparentibus omnem de ægris spem abjiciebat. Ioannes Morellus *lib. de febr. purp. & Pest. cap.* 2. satis longo sermone contendit exanthemata pestilentialia dari vel existere non posse sine febre. Verum cum Hippocrates *in epidem.* testetur bubones & carbones pestilentes sine febre multoties visos esse; cum ipsa quoque pestis sine febre esse possit, ut docuimus *lib.* 1. *cap.* 12. *annotat.* 2. cum etiam Gemma se illud sæpius vidisse testetur; cum experientia quoque in prædicta historia satis demonstret, exanthemata purpurea copiosa sine febre enata fuisse, non est quod Morelli opinionem pluribus refutemus.

HISTORIA XLII.

ROutherus Wanhans, Germanus fortis, peste correptus vomuit, capite doluit, ingenti sopore & cordis anxietate pressus est, nullum tamen externum pestis signum percepit. Vrina sanorum urinæ similis, pulsus creber erat atque inæqualis. Quia morbus, cum ipsum primo inviserem, erat in ipso principio, magnam salutis spem dedi, atque hunc haustum statim exhibui:

℞. *Theriacæ, drach.* j. *salis communis, scrup.* ij. *aceti vini fortis, unc.* iij. *Misce, fiat haustus.*

Ab

Ab hoc assumpto per sex septemve horas vigilare jussi. Vehementer sudavit, simulque bubo in inguine dextro erupit. Postridie eodem haustu reïterato, iterum copiosissime sudavit, atque ab anxietate & capitis dolore in totum liberatus fuit: duo carbunculi satis magni sinistrum femur invaserunt, quibus à chirurgo s. art. tractatis, æger brevi convaluit, tumore inguinis sponte evanescente.

Annotatio.

EOdem modo cum felicissimo successu multis pauperioribus in ipso morbi principio exhibui solius aceti fortissimi unc.iij. vel iiij. cum salis marini pugillo, & optime sæpius profuit; interdum etiam Theriacæ drach. j. admiscui. Si illud removerent ægri, paulo post rursus offerebatur. Notandum autem non omnibus promiscue acetum esse exhibendum, sed ab ejusdem usu arcendos esse illos qui in pectore aliquod vitium habent, puta asthmaticos, tussiculosos, & similes, qui ab aceto pessime afficiuntur. Ita quendam novi civem, qui cum me acetum nonnullis præscripsisse vidisset, etiam uxori suæ peste correptæ (quæ naturâ erat asthmatica & tussiculosa) idem exhibuit, à quo tanta tussi & suffocatione obruta fuit, ut non sine magna molestia aceti acrimonia & pectoris asperitas mitigari, ipsaque à præsenti suffocationis periculo liberari potuerit.

HISTORIA XLIII.

IOannes Guilhelmi, famulus fabri lignarii, nuncium recepit parentes ejus prope Tielam habitantes, peste mortuos esse; à quo tristi nuncio tantopere conturbatus & perterritus est, ut etiam ipse inde statim pestem conceperit, à qua, non obstantibus variis adhibitis remediis, ante quartum diem obiit.

Annotatio.

SI ex solo nuncio hic æger peste correptus fuerit, quis mirabitur de eo quod Nicephorus scribit, ex solo aspectu infectarum ædium nonnullos peste infectos fuisse: & de eo quod Sennertus refert, ab aspectu currus in quo mortui ad sepulturam vehuntur, nonnullos contagium concepisse; imo nonnullos ex insomniis de peste, dirâ labe contaminatos fuisse.

HISTORIA XLIV.

NObiles quidam Galli cum mense Iunio graviore equitatione exercitii gratia se valde defatigassent, hincque multum sudarent, inter illos unus subito maxima anxietate & debilitate correptus est, ita ut se vix diutius supra equum sustentare posset. A sociis ad diversorium deductus & lecto impositus fuit: interea me advocarunt. Inveni pulsum crebrum, celerem & parvum. Narrabant socii quomodo ab

exercitio incaluisset & valde sudasset, atque tunc subitaneo illo languore correptus esset: addebat æger se in pectore aliquas pustulas dolorificas sentire, & credere se peste correptum esse. Vt illas pustulas inspiceremus anne carbunculi essent, thoracem aperuimus, & denudato pectore vidimus ægrum supra pectus amuletum aliquod tenuissimo serico investitum, & à sudore jam valde madidum, gestare, sub quo pars multum inflammata, & multæ exiles nigricantes pustulæ enatæ erant. Cum hoc amuletum detracto serico examinarem, vidi esse commune illud ex arsenico rubro & albo confectum. Interea dum hæc agimus, æger animo linquebatur, vino dato & ad se reversus, conquerebatur se suffocativam quandam anxietatem, cum summo cordis ardore sentire. Tunc statim abjecto amuleto hoc alexipharmacum præscripsi:

℞. *Extracti Angelicæ, & ruthæ, ana scrup.* j.
theriacæ, scrup. iiij. *aquæ theriacalis, unc.* j. *aceti bezoartici, unc.* ſ.
Misce, fiat haustus.

Cùm hoc assumpto per tres continuas horas fortiter sudasset, à prædictis symptomatibus liber evasit, ac postridie rursus bene valuit. Ad latentis tamen veneni reliquias penitus absumendas, hoc condito per aliquot dies usus fuit:

℞. *Specier. liberantium, drach.* j. *radic. helenii condit. cortic. citri condit. rob. ribesii rubri, diascordii Fracastorii, ana drach.* iij.
syrupi de scordio q. s. olei juniperi, scrup. j.
Fiat conditum.

Pustulis oleum scorpionum & laurinum inunximus, atque ita citissime sanatæ sunt. Consului ne unquam amplius talia venenata amuleta gestaret.

Annotatio.

ETsi Niddanus, Simonius, Theodosius, Mercurialis, aliique clarissimi Medici, amuleta ex arsenico & sublimato confecta, tanquam divinum remedium ad pestis præservationem extollant, nos tamen in hac peste nemini illa profuisse animadvertimus. Gerardus Busæus Pharmacopæus illa satis magno pretio omnibus vendebat; ut & Adolphus Fildar Chirurgus, qui illa tanquam è deorum scriniis prolatum donum commendabat: verùm per illa nullos, imo nec ipsos venditores præservatos fuisse vidimus:

— *in ipsos sæva medentes Irrupit clades.*

Nam Busæus una cum tribus liberis; Fildar vero cum uxore & liberis peste extinctus est, quamvis omnes hæc amuleta longo tempore curiosissime gestassent. Quapropter cum neque ratio, neque experientia (ut latius docuimus *lib.* 2. *cap.* 11. *annotat.* 1.) amuletorum arsenicalium usum probet, rejicienda sunt, imprimis cum sæpius etiam maxime noxia esse possint, ut liquit in prædicto ægro, qui à suo amuleto paulo minus quam si venenum per os assumpsisset, læsus fuit; & nisi illud tempestive amotum, abjectum, & antidoto exhibito provisum esset, forte ab ejusdem

dem virulentia enecatus fuisset. Similia damna ab hujusmodi amuletis illata, se quoque vidisse, refert Zacutus Lusitanus, *Prax. Admir. lib. 3. observat. 45. In pestilenti* (inquit) *lue febribusque pestiferis sæpius sum expertus, plures hoc auxilio usos, subito peste correptos occubuisse: alii inflammatione oborta in leva thoracis externa parte, febribus sunt apprehensi, quæ ex admoto sublimato ortæ sunt, qui summo labore deinceps convaluere: quidam inflammato corde incensisque spiritibus in palpitationem incidêre.*

HISTORIA XLV.

CHristophorus de Four, Mercator ferrarius, mense Majo peste correptus fuit, ac quarta morbi die obiit. Ipsi autem animam agenti duo filii cum ancilla ante lectum adstabant, qui tres, simul ac æger extremum spiritum efflaret, eodem momento simul contagio infecti sunt. Ancilla cum filio juniore ob contagii vehementiam statim animo linquebatur; deinde magna febri simul omnes obruti fuerunt. Filii intra biduum vel triduum occubuerunt. Ancillæ autem ingens tumor sub axilla dextra protuberavit, ut & bubo in inguine, quibus tumoribus maturefactis atque disruptis, sanata, & ab imminenti periculo etiam hac secunda vice liberata fuit; nam hæc erat eadem illa ancilla quam antea adhuc semel peste laborasse, diximus historia nona.

Annotatio.

QVotidiana praxis docet adhuc fortiter spirantibus ægris multo minus contagii periculum adesse, quam iisdem morientibus: eaque de causa multi non sine ratione putant, se tutius invisere posse decem languentes, quam unico morienti, vel statim mortuo, adesse. Quod tamen alienum videtur, cum viventium longe major sit exhalatio, totumque corpus apertum caloris vi majorem putredinis partem foras transmittere posse videatur. Quæritur igitur quænam sit ratio? haud alia est ac si quis accensam lampadem extinctæ comparet: ipse enim ignis tantisper dum excandescit, exhalat tenue ac fuliginosum quippiam, sed minus malignum, utpote quod ab ignis calore prius discutitur, quam intermedium aërem inficere possit: at sublato igne, exsudat adhuc ab elychnio crassus & tetricus vapor, quem magis pestiferum & pertinacius inhærentem esse, tum color & odor, tum tota substantiæ ratio satis ostendunt.

HISTORIA XLVI.

GEnerosus vir D. Wiljems, nobilis Anglus (de cujus uxore mentionem fecimus supra hist. 29.) homo fortis, 16 Iunii mane è somno evigilans; nondum tamen ægrotans, anthracem in brachio dextro percepit: quo pestis signo viso, statim meum consilium petiit. Exhibui hoc alexipharmacum, de quo bene sudavit:

℞. *Extracti magistralis, & angelicæ, ana scrup.* j.
salis scordii, scrup. j. ſ. *theriacæ, scrup.* ij. *aquæ theriacalis,*
aceti bezoartici, ana unc. j.
Misce, fiat haustus.

Circa vesperam vehementi febre correptus est, cum magna siti, anxietate, & inquietudine. Tale antidotum rursus sumpsit:

℞. *Extracti cardui ben. scrup.* j. ſ. *& angelicæ, scrup.* j.
salis absinthii, scrup. j. ſ. *diascordii Fracast. scrup.* ij.
aquæ theriacalis, unc. j. *succi citri unc.* ſ.
Misce, fiat haustus.

Ad sitim hic julebus præscriptus est:

℞. *Aquæ cardui bened. lib.* j. *scabiosæ, acetosæ, ana lib.* ſ.
& rosarum, unc. ij. *syrupi de scordio, & granatorum acid. ana. unc.* j.
succi citri, q. s. ad gratum acorem.
Misce, fiat juleb.

Noctem illam admodum gravem habuit. Postridie mane duo alii anthraces apparuerunt, alter in femore, alter in crure. Ab ultimo diaphoretico reiterato rursus illo mane multum sudavit: bis reiteratum quoque est julabium: febris eàdem vehementià continuavit, & vires ad extremam debilitatem dejectæ fuerunt. Hujus misturæ sæpius illa die cochleare plenum sumpsit:

℞. *Conservæ rosarum rubr. drach.* v. *aquæ theriacalis, unc.* j. ſ.
aquæ cinnamomi, drach. vj. *succi citri, unc.* j.
Misceantur, & colentur, adde colaturæ,
confectionis de hyacintho, scrup. ij. *& de alkermes, scrup.* j. ſ.
Misce.

Tertia die per vias urinarias sanguinem purum ter quaterve magna quantitate reddidit: circa horam vespertinam obiit.

Annotatio.

QVi sanguinem mingebant, omnes moriebantur: quod lethale symptoma hoc tempore satis commune erat, & à vulgo *pestis sanguinea* appellabatur. Etiam lethalis alvi sanguineus fluxus pesti multoties adjungebatur. Sudorem autem pestilentem sanguineum nusquam vidimus, quem tamen se vidisse testantur, Agricola *lib.* 2. *de Pest.* Lycosthenes, *de prodig.* & Zacutus Lusitanus, *Prax. Admir. lib.* 3. *observ.*40.

HISTORIA XLVII.

HEnricus ter Coelen, pistor, qui prope Wijmel portam habitabat, à pestis invasione maximas habuit debilitates, cum multis animi deliquiis: de cordis etiam anxietate conquestus est: gravis tamen

men febris non aderat. Varia sumpsit alexipharmaca, satis copiose sudavit, eruperunt duo carbunculi, cum tumore sub axilla. Morbus usque ad diem sextum in eodem statu permansit: tunc gutturis raucedinem in ipso percepimus, è quo solo signo certam & citam mortem prædixi. Sequenti nocte eruperunt pauca exanthemata: & circa diluculum æger vitæ hujus miserias effugit.

Annotatio.

LAboraverat hic æger anno præcedente per tres menses febre purpurata, cum plurimis punctulis rubris ac purpureis, & ter quaterve cum summo vitæ periculo recidivam passus fuerat. A quo morbo quamvis Dei, & medicamentorum nostro consilio adhibitorũ, ope feliciter sanatus, & optime valens, ex pistore jam pharmacopola factus esset, lethalia tamen pestiferæ luis spicula effugere nequivit. Quæ lues primâ fronte symptomatum parvitate multo minus periculum quam prædicta febris minari videbatur, verum tandem raucedine gutturis infelicem morbi eventum præsignificavit; qua raucedine quotquot tenebantur, illi omnes certo moriebantur, etsi alia signa salutarem morbi eventum promittere viderentur.

HISTORIA XLVIII.

ELisabetham Petri sutoris filiam, ætatis circiter viginti annorum, pestis una cum maximo vomitu, summa anxietate & debilitate corripuit, nec potum, nec aliud quid retinere potuit. Post duodecim ab invasione horas evomuit duos vermes vivos, breves, rubros & crassos, qui circiter longitudinem ac crassitiem minimi digiti habebant, & instar sanguinis rubescebant, atque per pelvim vivi volutabant. Hos cum ejecisset, intra horæ quadrantis spatium mortua est.

Annotatio.

VEhemens fuisse debuit illud venenum, quod tam paucis horis tantam & talem humorum putredinem inducere potuerit, è qua hujusmodi vermes tam cito generati fuerint. Nec mirum est ægram cito obiisse, nam cum tanto veneno, tamque perniciosa humorum putredine neminem diu supervivere posse, credibile est. Anno 1576, in peste Veneta vermes quoque observatos fuisse, refert Angelus Bellicochus: *Multi* (inquit) *hoc tempore per os & intestina vermes excreverunt, qui propter insignem humorum putredinem difficilius, quam alii, fuere curati.*

HISTORIA XLIX.

VIce-Capitaneus nobilissimi viri D. de Sterckenburch, legionis Groeningensis Præfecti, peste correptus post varia assumpta medicamenta, & maturatum ac disruptum bubonem rursus convaluit.

Toto morbi decursu nimis vigil fuerat, sed tamen absque molestia, quæ vigiliæ, morbo jam penitus sanato, (postquam æger rursus per octiduum foras prodiisset) adhuc perdurabant, ita ut singulis noctibus vix per sesqui horam dormire posset. Tandem ab illo pseudochirurgo, qui bubonem ejus tractaverat, aliquod medicamentum adversus has vigilias petiit: qui illi cubitum ituro circa horam decimam vespertinam potiunculam narcoticam exhibuit, à qua tam egregie dormivit, ut vigiliarum & vitæ plane oblitus fuerit, nam intra quindecim horas, nunquam rursus evigilaturus, extremum somnum absolvit.

Annotatio.

ECce quam egregie rebus suis consulunt, qui nimis avaritiosi (qualis erat hic æger) talium homicidarum potius, quam peritorum Medicorum consilia petunt? quam egregie Magistratus Reipublicæ commodo studet, qui in genere omnibus Chirurgis ultra crepidam sapiendi, & in medicina quidlibet cum ignorantia temere audendi, liberam potestatem permittit? quam egregie civium & incolarum salus curatur, cum nonnullis ignaris pseudochirurgis, veris homicidis, pestiferorum curandorum, vel pro libitu impune necandorum, provincia à Magistratu imponitur?

HISTORIA L.

STrenuissimus Capitaneus Iodocus ab Haesten, pestem fugiens civitatem dereliquerat, ac cum tota familia ad pagum Oosterhaut (qui unico milliari à Noviomago distat) in castellum ibidem situm migravit. Postquam per tres menses ibidem habitasset, uxor illius 13 Iunii peste correpta est, ad quam sequenti die post meridiem vocatus fui. Inveni ægram leviter quidem, ut videbatur, febricitantem, sed tamen debilem, capite dolentem, & summa anxietate pressam. Vrina erat turbida, pulsus parvus, creber & inæqualis, lingua tumida, calor corporis non admodum vehemens, nec vultus color multum immutatus. Nullum in externis dolorem sentiebat, præterquam in inguine sinistro, ubi parvus & durus tumor sub cute adhuc latens sentiebatur. Appetitus plane prostratus erat: sitis non multum vexabat. Istâ vesperâ hoc alexipharmacum exhibui:

℞. *Diascordii Fracast. drach.* j. *salis absinthii*, *coralli rubri præparati*, *extracti cardui*, *pulveris liberantis, ana scrup.* ℈j.
aquæ theriacalis, unc. j. ſ. *olei vitrioli gut.* xj.
Misce, fiat haustus.

Illa nocte bene sudavit. 15 Iunii diarrhœa pestilens supervenit: dejectiones erant turbidæ, cineraceæ, fœtidissimæ. Inguinis tumor plane disparuit, vires quoque valde prostratæ sunt, ita ut de vita ejus desperarem. Hoc sudoriferum matutino tempore dedi:

℞. *Trochiscorum de terra sigillata*, *coralli rubri præparati, ana scrup.* j.

diascor-

*diascordii Fracast. drach.*j. *aquæ theriacalis, unc.*j. *& cardui bened.unc.*ſ.
Misce, fiat haustus.

Hoc assumpto mediocriter sudavit, sed morbus tamen in eodem statu permansit. Circa vesperam, ipsa ægra & marito illud unice petentibus, tale amygdalatum præscripsi:

℞. *Amygdalarum dulc. depil. drach.* v. *sem. lactucæ,*
& papaveris albi, ana drach. iij. *decocti hordei, q. s.*
Fiat emulsio ad unc. vj. *cui admisce*
syrupi cydoniorum, unc. ſ.

Hoc emulsum illa nocte duabus vicibus totum sumpsit, verum plus nocuit quam profuit,(quod amygdalata in hac peste semper faciebant) multo enim majore anxietate tota nocte pressa fuit ægra; amygdalatum instar casei coagulatum partim cum summa molestia evomebatur, partim cum infernis excretis dejiciebatur, nec quicquam imminutus est alvi fluxus. 16 Iunii mane postremum sudoriferum reiteratum fuit, à quo bene sudavit, cum aliquali levamento, sed alvi fluxus in eodem statu permansit. Post meridiem de magno dolore sub cartilagine ensiformi conquesta fuit, qui inunctione sequentis unguenti cito cessavit:

℞. *Olei distillati nucis moscatæ, macis, ana scrup.* j. *& juniperi, scrup.* ſ.
theriacæ andromachi, olei scorpionum, ana drach. j.
Misceantur pro linimento, bis terve de die inungendo.

Ad fluxum ventris sæpius de die hujus conditi frustulum comedit:

℞. *Trochiscorum de terra sigillata, cornu cervi usti, ana scrup.* j. ſ.
specier. diatrium santalorum, scrup. ij. *diascordii Fracast. drach.* ij.
conservæ rosarum rubr. drach. vij. *syrupi granatorum acid. q. s.*
Misce, fiat conditum.

Lingua hoc tempore nigricans erat & tumida, ac propterea decoctio facta est, ex plantagine, foliis bellidis, acetosa, pimpenella, & fructu ribesiorum rubr. ad os colluendum & gargarizandum, post collutionem lingendo parum syrupi granatorum vel de succo citri. 17 Iunii videbatur quidem alvi fluxus aliquantum imminui, verumtamen circa vesperam ægra extreme debilis fuit, quapropter hoc alexipharmacum dedi:

℞. *Theriacæ, mithridatii, ana scrup.* j. ſ.
confect. de hyacintho sine moscho, scrup. j. *lapidis bezoar orient. scrup.* ſ.
aquæ theriacalis, unc. j. ſ.
Misce, fiat haustus.

Inter sudandum aliquantum dormiverat, ac postea nonnihil levata videbatur: fluxus quoque alvi aliquantum imminutus fuit. 18 Iunii mane idem haustus reiteratus est: tota quoque die continuavit in usu conditi, ut & 19 Iunii, quo rursus circa vesperam assumpsit ultimum sudoriferum.

20 Iunii

20 Iunii nauſeabunda & extreme debilis fuit: tunc hæc miſtura parata eſt:

℞. *Conſervæ roſarum rubr. unc.* j. *diaſcordii Fracaſt. drach.* ij.
aquæ theriacalis, *cardui benedicti, ana unc.* ij. ſ.
& cinnamomi, unc. j. ſ.
Stent ſimul miſta per horam, deinde colentur cum levi expreſſione, adde colaturæ confect. de hyacintho ſine moſcho, drach. j.
Miſce.

Hujus miſturæ aliquoties de die cochleare unum aut alterum poſt uſum prædicti conditi bibit, atque in iis continuavit uſque ad 23 Iunii, quo ultimum ſudoriferum reiteratum fuit. A 24 ad 28 Iunii prædicta miſtura cum ſequenti condito uſa eſt:

℞. *Specier. Liberantium*, *cornu cervi uſti*, *coralli rubr.*
margaritarum præparat. *boli arm. veræ, ana ſcrup.* j.
ſpecier. diatrium ſantalor. ſcrup. ij. *diaſcordii Fracaſt. drach.* ij.
myvæ cydoniorum, *conſervæ roſar. rubr. ana unc.* ſ.
rob. acaciæ, drach. j. ſ. *confect. de hyacintho, drach.* j.
ſyrupi granatorum acid. q. ſ.
Miſce, fiat conditum.

His diebus cordis anxietas, capitis dolor, & linguæ nigredo multum imminuebantur. 30 Iunii, cum diarrhœa nondum plane ceſſaret, ultimum ſudoriferum rurſus exhibitum eſt. Hinc poſt valde copioſum ſudorem ſenſit dolorem in inguine, cum tumore magnitudinis ovi columbini, qui poſtea increvit ad magnitudinem ſemi ovi gallinacei. Fluxus quoque alvi adeo imminutus fuit, ut tantum bis terve de die dejiceret; ſed dejectiones adhuc erant turbidæ & valde fœtentes. Hactenus appetitum plane dejectum habuerat, ſed nunc rurſus aliquantum comedere cœpit. Toto morbi decurſu oblati ſunt cibi euchymi & facilis digeſtionis, liquidi quidem, ſed tamen nonnihil aſtringentes: pro potu utebatur cereviſiâ tenui, cum olei vitrioli pauculis guttulis acidulâ factâ, nam à julebis abhorrebat. Interea tumori per ſex dies impoſitum fuit cataplaſma attrahens & maturans. 2 Iulii ultimum diaphoreticum rurſus exhibui, (nam hujuſmodi diarrhœæ peſtilentiales per ſudorifera optime curantur) à quo cum bene ſudaſſet, excrementa alvi naturalem colorem & craſſitiem receperunt: tumor quoque in inguine aliquantum increvit. 3 Iulii ceſſavit alvi fluxus, & ægra mediocriter valuit. 6 Iulii, cum tumor amplius non increſceret, & ægra propter incommoditatem cataplaſma abjiceret, hoc emplaſtrum impoſitum eſt:

℞. *Gummi galbani aceto diſſolut.* *emplaſtri diachyli cum gummis*,
& oxycrocei, ana drach. ij.
Miſceantur.

8 Iulii,

8 Iulii, cum ægra propter morbi præcedentis violentiam debilis esset, nec cibos bene digereret, hoc tabellatum (quod ipsi etiam extra hunc morbum alias præscripseram, & quo jam sæpius uti consueverat) confectum fuit:

℞. *Radic. calami aromatici, cinnamomi electi, ana scrup.* j. ß.
zingiberis albi gr. v. *specier. aromatici rosati, scrup.*ij.
sacchari cum aqua melissæ dissoluti, unc. iij.
Fiat s. art. tabellatum.

Hoc tabellatum magnis laudibus extulit, ejusque subinde frustulum comedit. Bubo in inguine circiter adhuc per decem dies in eodem statu permansit, postea sine maturatione paulatim evanuit, & ægra summi Dei auxilio sanitati restituta fuit.

Annotatio.

TAntæ molis erat naturam versus incommodas vias declinantem, ad vias commodas reducere. Vix centesimus pestiferorum evadebat, quibus bubones in principio morbi intus remeantes disparebant: præterea rarissimum quoque erat vel sola diarrhœa correptum evadere videre, plerisque enim morbus cum vita effluxit. Prædicta tamen ægra (cujus historiam tanquam rarissimam hic asscripsimus) cum utroque lethali indicio præter expectationem in vita servata fuit.

HISTORIA LI.

VXore Capitanei I. ab Haesten jam à peste (ut præcedente historiâ diximus) sanatâ, ipse maritus (qui ad Lougewardam in principio morbi uxoris confugerat) eandem ad se vocavit, ac cum illa concubuit. Sed proh dolor; fuit illa brevis & damnosa voluptas, nam secunda die post lætum adventum uxoris, illum ipsum pestis invasit. Ad præservationem amuletum ex arsenico paratum magna curiositate semper gestaverat: fonticulum in brachio sinistro habebat, loca infecta maxime fugerat, variis præservativis internis usus fuerat, sed tamen his omnibus non obstantibus, ab illo, quem metuerat, hoste obrutus est. In ipso morbi principio ipsum invisi, eumque inveni febricitantem, jactabundum, somniculosum, capite dolentem, & adeo anxium, ut quo se verteret, nesciret. In inguine dolorem absque tumore sentiebat. Fonticulus in brachio totus exsiccatus apparuit, qui tamen antea copiosam fœtentem humiditatem projicere solitus erat; è quo signo ipsum brevi moriturum prædixi. Ne tamen quicquam intentatum relinqueretur, exhibui alexipharmacum, à quo satis copiose sudavit, sed absque ullo levamine. Post aliquot horas idem illud reiteratum est, verum sine fructu.

Ad sitim dedi julabium ex aquis scabiosæ, cardui, theriacali, cum syrupo de limonibus & oleo vitrioli concinnatum. Postridie per cubiculum solus aliquamdiu deambulavit; tandem ambulando defessus se ad lectum contulit, in quo cum se vix deposuisset, & cum astantibus fortiter adhuc colloqueretur, pallida mors ex improviso medios sermones interrupit.

Annotatio.

IN hac peste semper lethale signum erat si fonticuli exsiccarentur, nec ullus, quod scio, evasit, in quo exsiccatio hæc visa fuit. Amuletum arsenicale, quod tanto tempore circumtulerat æger, ipsum à peste præservare non potuit, ut nec mille alios qui illa gestabant. Multi tamen inveniuntur qui sine talibus amuletis se præservari non posse, satis stulte sibi imaginantur; atque hic error apud multos, præsertim ditiores, tam altas radices egit, ut vix ullis machinis rursus eradicari possit. Illam tamen unam utilitatem ex his amuletis, per se noxiis, habent, quod dum se optime præservatos credunt, pestem minus timeant, ita ut quamvis per illa nullam immunitatem à peste adipiscantur, saltem à timore magis liberi sint, qui alioqui corpora ad pestilentem labem potenter disponere solet.

HISTORIA LII.

D. vande Krents, qui in Campanarum monte decumbebat, contagio infectus, gravissimâ febre & summâ anxietate pressus fuit. A primo alexipharmaco fortiter sudavit, & duo carbunculi prodierunt, cum obscuro inguinis tumore: à secundo sudare non potuit propter inquietudinem & intolerabilem sitim. Secunda die enormis vomitus accessit, quem nullis mediis sedare potuimus, qui etiam tertia die continuavit per intervalla, atque illa die post meridiem per vomitum ejecit plus quam sexaginta vermiculos parvos & instar sanguinis rubentes, formâ & magnitudine non multum differentes ab iis vermiculis qui in cadaveribus sub sole putrescentibus nascuntur. His ejectis prodierunt pauca exanthemata purpurea, & æger paulo post extremæ necessitati satisfecit.

Annotatio.

HUjusmodi parvos & copiosos vermiculos in nullis aliis vidimus, qui tamen maximæ & lethalis putredinis indices erant.

HISTORIA LIII.

THeodorus Wesemer, cum aviam peste laborantem invisisset, contagio infectus est, atque è domo ejus exiens, se graviter alteratum sensit, magnumque gravativum ac vertiginosum capitis dolorem per-

percepit. Vocavit Chirurgum, qui ipsi statim alexipharmacum aliquod exhibuit, à quo multum sudavit, & tumor durus cum magno dolore retro aurem apparuit. Tunc Chirurgus venæsectionem suasit, atque ex affecti lateris brachio sanguinis uncias decem extraxit. Æger inter Chirurgi manus syncope correptus, ac pro moribundo impositus est lecto. Paulo post ad se rediens, de summa debilitate & cordis anxietate conquestus fuit. Non diu post, horrore primò ac frigore præcedente, vehemens febris subsecuta est. Tunc meum consilium petitum fuit. Inveni hominem adeo debilem ut vix loqui posset: disparuerat tumor durus retro aures: pulsus crebrer & inæqualis erat, atque adeo parvus ut vix sentiri posset. Prædixi mortem, nec ullum medicamentum exhibere volui, ne nasutus Chirurgus ægri mortem, suo errore inductam, meo medicamento imputaret. Post paucas horas diuturniore deliquio superveniente æger è vivis excessit.

Annotatio.

VEnæsectionis exitiale damnum, & nasutissimi chirurgi temerariam stoliditatem, cum multis aliis, etiam hic æger expertus est, in quo ipsa natura robusta venenum pestilens jam ad emunctorium expellebat, ac salutarem morbi eventum promittebat; cujus tamen laudabilis operatio sanguinis detractione interturbata fuit: præterea etiam hoc modo vires ægri adeo prostratæ sunt, ut pestifero veneno chirurgi pestifera temeritate ad interiora retracto planè resistere non potuerint. Liquet ex eo verum dixisse Palmarium, *de Pest. cap.7.* vix centesimum quemque evadere ex iis, qui sectâ venâ spiritu & sanguine privantur.

HISTORIA LIV.

DOmicella Martens, quæ in Sartorum platea decumbebat, contagio infecta, exiguam febrem cum tumore in inguine habuit. Exhibui tale alexipharmacum, à quo cum bene sudasset, magnum levamen percepit:

℞ *Salis absinthii*, *extracti angelicæ, ana scrup.* j. ſ. *theriacæ*, *diascordii, ana scrup.* ij. *aquæ theriacalis, unc.* j. *aceti bezoartici.unc.* ſ.
Misce, fiat haustus.

Sequenti die idem sudoriferum reiteratum est, post cujus usum multo melius valuit, & è lecto assurgens foco assedit, medicamentorum usum rejecit, nec ullis persuasionibus ad antidotorum continuationem induci potuit. In tali statu biduum transegit. Tertia autem die gravissima febris derepente ingruit, cum summa anxietate & inquietudine, siti inexhausta, interno ardore, lingua sicca, dura & crustosa, & parvo maximeque doloroso tumore in inguine. Exhibui duo sudorifera in forma liquida, sed utrum-

utrumque evomuit: tertium in forma boli dedi, à quo sudare non potuit, propterea quod propter intolerabilem sitim identidem bibere cogeretur, & propter anxietatem maxime inquieta foret. In illo statu perduravit morbus circiter per 26, aut 28, horas, quibus exactis, prodierunt exanthemata purpurea, & paulo post collapsas à morbo vires mors penitus prostravit.

Annotatio.

Bene observavit Paræus, *lib.* 21, *cap.* 17, nonnunquam contingere ut sævientium paulo ante symptomatum subita fiat remissio, ægrique melius habere videantur, imò omnino bellè, qui tamen postea subito intereunt; idque etiam contigisse refert Mariæ, pedissequæ Reginæ Galliæ. Illud ipsum ex prædicta historia etiam liquet, nam nostra ægra propter symptomatum remissionem putabat se amplius non ægrotare, ac propterea medicamentorum usum nimis temere & citò rejecit, antequam venenum pestilens plane evictum esset. Cum quo veneno plane eodem modo sicut cum fortissimo ac callidissimo hoste pugnandum est; huic enim jam delassato ac propemodum evicto nulla requies permittenda est, ne durante quiete majores vires recolligat, & ovantem triumphatorem ex improviso obruens, vita simul & triumpho spoliet.

HISTORIA LV.

N. Appeltern, cervisiarius notissimus, civis verè civilis, qui pestem valde timebat, se magna cordis anxietate pressum, & dolore atque exiguo profundo tumore infestatum sentiens, malum celavit, & statim in ipso principio assumptis aliquot sociis, ad diversorium illud, cui Mons vinaceus pro insigni est, se contulit, ut vini copiosioris usu, & gratis sociorum colloquiis jam conceptum timorem, & simul ipsius pestis principium dispelleret. Ibi inter pocula præter solitum maxime hilaris fuit, atque à copiosiore vino multum incaluit: tandem tanta vini copia præter consuetudinem se ingurgitavit, ut maximo vomitu ventriculum rursus evacuare coactus fuerit. Quo facto, frustulum panis cum sale & zingibere comedit, atque rursus, ut ante, cum sociis ad vinum & jocos se contulit, ita ut tandem circa mediam noctem bene potus & hilaris domum discederet, ubi exutis vestibus ad lectum se conferens statim obdormivit, atque inter dormiendum copiose sudavit. Sequenti mane expergefactus optime valuit, evanuerat inguinis tumor, atque à peste immunis fuit.

Anno-

Annotatio.

PLurimis hoc tempore illud commune erat, ut ſimulac ſe peſte correptos ſentirent, ſtatim ad diverſoria ſe conferrent, ut vini copioſioris potatione jam conceptam peſtem, hilari ebrietate rurſus profligarent. Qui error tantum valuit, imprimis apud vulgares, ut vix ullis rationibus apud multos eradicari potuerit; quamvis etiam plurimi ſuo interitu ejus infelicem eventum aliis conſpiciendum exhiberent. Nam etſi vinum modice ſumptum alexipharmacam vim habeat, & terrorem, in peſtilenti conſtitutione maxime noxium, dispellat, vires quoque in debilibus corroboret; ebrietas tamen & nimia vini copia ad peſtis jam conceptæ extinctionem plane damnoſa eſt. Vini enim paulo copioſior uſus magis conveniens eſt ad præſervationem, quam ad curationem: nam,

——— *data tempore proſunt,*
Et data non apto tempore vina nocent.

Ad curationem potentiora requiruntur antidota, quæ venenatam qualitatem ab internis viſceribus ad peripheriā citiſſime expellant, nec ulla viſcera offendant, ſicut facit copioſus vini uſus, qui ebrietate graviter offendit ipſum cerebrum & totum nervoſum genus, à qua offenſione etiam aliis quibuſque partibus, quibus nervi communicantur, & quarum ſenſus, motus & operationes à nervis magna ex parte procedunt, ſumma debilitas inducitur per aliquod tempus, nempe uſque dum diſſipatis narcoticis ſpiritibus, rurſus ad priorem ſtatum redeant cum cerebro nervi. Cum autem debilitatæ & narcoſi quadam obfuſcatæ partes interno hoſti minus reſiſtant, atque in coctione & discuſſione ſpirituum narcoticorum totæ occupatæ ſint, peſtilens venenum durante illo tempore tam altas plerumque radices agit, ut poſtea nullis mediis expelli vel extingui queat. Quapropter longe conſultius fuerit, ſimulac hujus diri tyranni ſpicula ſentiuntur, ſtatim ad fortiſſima antidotalia arma concurrere, quàm ſola ebria hilaritate munita viſcera, inermia & debilia tanti hoſtis invaſioni opponere: facilius enim erit hoſti ingredienti armatâ manu reſiſtere, quam eundem penetralia jam ingreſſum & focos occupantem expellere. Quantum ad prædictum cereviſiarium, (cujus hiſtoriam tanquam raram hic aſſcribimus) ſciendum illud, quod ipſe cum felici eventu tentavit, innumeris aliis infeliciſſime ceſſiſſe: imo pauciſſimos novimus, qui peſte jam correpti, ebrietatem antidotis præmittentes, non fuerint extincti: nullis enim alexipharmacis venenum durante ebrietate altius infixum, poſtea expelli potuit: plurimos hujuſmodi ægros tractavimus, ſed vix centeſimum evaſiſſe vidimus. Quapropter dictam hiſtoriam tanquam raram, ſed non imitandam habere oportet.

HISTORIA LVI.

FIlia N. de Steenwijck, ſcholæ Gallicæ Ludimagiſtri, juvencula circiter viginti annorum, 13 Iulii peſte correpta eſt, cum ſumma anxietate, debilitate, febre, inquietudine, ſiti, & capitis gravitate. Exhibui circa veſperam hoc alexipharmacum:

℞. *Extracti cardui bened.* *ſalis ſcordii, ana ſcrup.* j. ſ.

aquæ theriacalis, unc. j. ſ. *ſucci citri, unc.* ſ.

Miſce, fiat hauſtus.

Hinc egregie illa nocte ſudavit, ſed abſque levamine, quapropter ſequenti mane idem medicamentum reiteratum eſt. Sed neque poſt ſecundum ſudorem levamine ſubſequente, poſt meridiem talis hauſtus exhibitus eſt:

℞. *Diaſcordii Fracaſt. ſcrup.* ij. *extracti magiſtralis,*
cardui bened. & angelicæ, ana ſcrup. j. *ſalis abſinthii, ſcrup.* j. ſ.
aquæ theriacalis, aceti bezoartici, ana unc. j.

Miſce, fiat hauſtus.

Ab hoc cum rurſus vehementer ſudaſſet, magnum levamen percepit, & tumorem durum in inguine ſenſit; cujus inferiori parti ſtatim hoc veſicatorium impoſuimus:

℞. *Radic. pyrethri, ſem. ſinapi albi, euphorbii, ana ſcrup.* j.
cantharidum, ſcrup. j. ſ. *fermenti acidi, drach.* ij.
mellis, drach. j. *aceti roſacei, q. ſ.*

Fiat paſta.

Hinc veſica magna excitata eſt, qua pertuſa & detracta, folium braſſicæ rubræ butyro veteri inunctum impoſuimus. Pro potu tali julebo utebatur:

℞. *Aquæ cardui bened. & ſcabioſæ, ana lib.* j.
ſyrupi de ſucco citri, unc. ij. ſ. *olei ſulphuris q. ſ. ad gratum acorem.*

Miſce, fiat juleb.

Circa noctem hunc bolum præſcripſi:

℞. *Confect. de hyacintho ſine moſcho, extracti cardui, ana ſcrup.* j.
lapidis bezoar orient. ſcrup. ſ.

Miſce, fiat bolus.

Illa nocte aliquantum dormivit, & febris remiſſior fuit. 15 Iulii detracto braſſicæ folio, maximam ichoris aquoſi copiam è veſicato loco effluxiſſe, omniaque impoſita linteamina humectaſſe, & tumorem in eodem ſtatu permanſiſſe, vidimus: quapropter folium braſſicæ rurſus impoſuimus, & ſequens cataplaſma ſuperapplicavimus:

℞. *Radic. liliorum recent. unc.* ij. *& altheæ, unc.* j.
herb. malvæ, & altheæ, florum chamomillæ, ana M. j.
ficuum ping. n°. vij.

Coquantur in aqua communi & piſtentur, adde bulborum cæpe ſub cineribus parum aſſatorum, n°. iij. *fermenti acidi, fimi columbini, ana unc.* j. ſ.
mellis, olei chamomillini, ana unc. j.

Fiat cataplaſma.

Illa die juſculi pulli, cum acetoſa, boragine & fructu ribeſii rubri cocti, ali-

aliquantulum ſorbſit, & quater particulam hujus conditi comedit:

℞. *Specier. liberantium, drach.* j. *diaſcordii Fracaſtorii, drach.* ij.
corticum citri condit. & aurantiorum condit.
conſervæ roſarum rubr. ana dr. iij. *confectionis de hyac. ſine moſcho, dr.* j.
ſyrupi acetoſitatis citri q. ſ.
Miſce, fiat conditum.

Circa veſperam febris recruduit, tuncque ultimus hauſtus diaphoreticus reiteratus eſt. Sequenti die adeo debilis fuit ut vix loqui poſſet: tumor in eodem ſtatu permanſit. Continuatum eſt in uſu conditi & cataplaſmatis. Hujus etiam miſturæ nonnunquam cochleare exhibitum eſt:

℞. *Conſervæ roſarum rubr. rob ribeſii rubr. ana unc.* ſ.
diaſcordii Fracaſt. drach. ij. *aquæ theriacalis, unc.* iij.
aquæ cinnamomi, unc. ſ. *ſucci citri, unc.* j.
Miſceantur, & poſt horam colentur, adde confect. de hyacintho ſine moſcho, drach. j.

16 & 17 Iulii, cum morbus in eodem ſtatu permaneret, & virium ſumma debilitas aliorum medicamentorum uſum prohiberet, in iiſdem continuatum eſt. 18 Iulii, cum locus veſicatus jam pridie occluſus fuiſſet, aliud veſicatorium de novo impoſuimus à latere prioris veſicati loci, unde magna veſica rurſus excitata, è qua poſtea multi ichores effluxerunt. 20 Iulii, febre nonnihil remittente, hoc alexipharmacum dedi, à quo pro viribus egregie ſudavit:

℞. *Extracti cardui, & angelicæ, confect. de hyacintho,*
ſalis ſcordii, ana ſcrup. j. *aquæ theriacalis, unc.* j. *olei vitrioli gut.* vij.
Miſce, fiat hauſtus.

21 & 22 Iulii multo melius ſe habuit, & febris paulatim evanuit: quibus diebus ſolo condito aliquoties de die uſus fuit. Præterea juſcula quædam cum pauxillo panis albi ſorbere cœpit. 23 Iulii, exſiccato rurſus veſicato loco, & bubone detumeſcente, loco cataplaſmatis, ſolum emplaſtrum diachylum cum gummis impoſitum eſt, ſub quo intra paucos dies tumor disparuit. Toto morbi decurſu tantum ſemel alvum exoneraverat, quapropter 26 Iulii aſſumpſit pilularum antipeſtilentialium noſtrarum, drach. ſ. unde tres quatuorve ſedes habuit: atque ita ſummi Dei auxilio integræ ſanitati reſtituta fuit.

Annotatio.

VEſicatoria in principio apparentibus bubonibus applicata, ſemper præſtantiſſimum ſubſidium attuliſſe, non in prædicta tantum ægra, verum etiam in mille aliis comperti ſumus: damnoſos ac venenatos ichores extrahebant, venenum peſtilens verſus emunctorium trahebant, ejuſque recurſum

ad

ad interiora impediebant. Observavimus, si satis tempestive applicarentur, extractis venenosis aquis, tumores pestilentes sæpissime absque ulla suppuratione dissipatos evanuisse.

HISTORIA LVII.

SYmon Noorman peste correptus hoc sudoriferum sumpsit:

℞. *Extracti cardui, salis scordii, ana scrup.* j. ſ. *theriacæ, dr.* j.
aquæ theriacalis, unc. j. ſ. *aceti bezoartici, unc.* ſ.
Misce, fiat haustus.

Postridie exiguum tumorem in inguine sensit, qui cum paulo post rursus delitesceret, idem sudoriferum reiteratum est, à quo mediocriter quidem sudavit, verum absque levamine. Febris non admodum vehemens, sed continua in eodem statu permansit, cum summa anxietate, inquietudine & debilitate. A tertio sudorifero circa vesperam exhibito rursus sudavit. Die tertia in pectore & reliquo corpore nonnulla exanthemata purpurea & nigricantia vidimus, atque tunc æger se multo melius valere sibi visus est, & fortiter cum astantibus colloquebatur. Dixi uxori ut quæcunque peteret, ipsi darentur, mortem enim brevi affuturam. Præsagium confirmavit eventus, nam post sesqui horam extinctus est.

Annotatio.

EXanthemata purpurea, livida, nigra & violacea, certissima erant mortis jam jam instantis præsagia; & quamvis multi ægri his apparentibus, se primò multo melius habere viderentur, omnes tamen moriebantur: atque in hac tam furiosa peste, qua Noviomagum decem hominum millia terræ reddidit, unicum tantum puellum cum purpureis exanthematibus evasisse novimus; quem casum descripsimus paulo ante historia 41.

HISTORIA LVIII.

ARentius Capell, cum in aprico aëre tota die in secandis lignis occupatus fuisset, & se multum defatigasset, vesperi domum veniens capite doluit, & valde somniculosus fuit; cumque cœnare non posset, cubitum discessit, ac statim obdormivit. Media nocte expergefactus, se magna anxietate pressum sensit, hinc pestem timens propriam urinam bibit; à qua non diu post vomere cœpit, qui vomitus diu perduravit. Sequenti mane ego accitus, tale alexipharmacum exhibui:

℞. *Extracti magistralis, salis absinthii, & scordii, ana scrup.* j.
extracti angelicæ, scrup. j. ſ. *aquæ theriacalis, aceti bezoartici, ana unc.* j.
Misce, fiat haustus.

Ad vomitum compescendum ventriculi regioni imposuimus hanc pastam linteo inunctam & prope ignem calefactam:

℞. Ga-

℞. *Gariophyllorum, nucis moscatæ, cinnamomi, benzoini, masliches, ana scrup.* ij. *pulverisatis adde fermenti acidi, unc.* j. ſ. *conservæ rosarum rubrarum, unc.* ſ. *aceti rosacei q. s.*
Fiat pasta molliuscula.

Cùm hæc per semihoram imposita fuisset, & vomitus jam cessaret, prædictum haustum assumpsit, eumque retinuit, atque inde egregie sudavit. Interea etiam prodierunt duo carbunculi, alter in femore, alter in latere dextro; magnum tamen levamen secutum non est, sed tribus horis post finitum sudorem gravissima febris, cum magna siti, anxietate & interno ardore ægrum invasit. Tunc prius alexipharmacum reïteratum est, à quo cum fortiter sudasset, magnum levamen percepit, & tumor durus ac tensus cum summo dolore in inguine protuberavit, cujus inferiori parti statim imposuimus vesicatorium, quo postea cum vesicula detracto, folium brassicæ rubræ oleo raparum inunctum applicavimus. Pro potu maxime desiderabat æger aquam simplicem fontanam, cujus moderatum usum ipsi concessimus. Circa horam decimam nocturnam hunc pulverem dedimus:

℞. *Camphoræ gr.* iiij. *florum sulphuris, specier. liberantis, ana scrup.* j.
Fiat pulvis.

Totam illam noctem cum magna inquietudine transegit, maxime propter intensissimum bubonis dolorem. Secunda die primum sudoriferum reïteratum est, addendo diascordii drach. j. post quod cum fortiter sudasset, magna violentiæ febrilis pars remisit, & simul etiam anxietas multum imminuta est. Buboni cataplasma attrahens simul & emolliens, carbunculis vero nostram pulticulam imponi curavimus. Vesperi prædictum pulverem rursus sumpsit. Postridie propter dolorem bubonis, qui jam in majorem molem excreverat, febris aliquantum recruduit, quæ ultimi sudoriferi usu iterum remisit. Hujus conditi sæpius de die particulam edere jussimus:

℞. *Specier. liberantium, drach.* j. & *diamargariti frigidi, drach.* ſ. *diascordii Fracast. drach.* iij. *cortic. aurantiorum condit. rob. ribesiorum rubr. ana unc.* ſ. *olei succini, scrup.* ſ. *syrupi de scordio q. s.*
Fiat conditum.

Cum æger se jam melius haberet, per triduum in usu conditi & topicorum continuatum est. Die septima tantum maturans cataplasma buboni impositum fuit. Die decima, separatis carbunculis & bubone maturato ac disrupto, omnibusque symptomatibus cessantibus, convaluit æger, & ulcera paulatim Chirurgi ope consolidata sunt. Quia autem toto morbi decursu tantum bis alvum excreverat, jam post ruptum bubonem assumpta pilularum Ruffi, drach. ſ. alvus bis terve citata fuit.

Annotatio.

IN hac pestilenti constitutione observavimus valde periculosum esse, gravibus exercitiis corpus delassare, præcipue in aperto aëre radiis solaribus exposito: nam delassata & vehementius calefacta corpora venenum pestilens facillime suscipiebant.

HISTORIA LIX.

RIkerus Wilcher, Iuliacensis, vir fortis, mense Augusto peste correptus fuit; cui quatuor anthraces satis magni in cute eruperunt. Febris aderat gravis, quæ non tam immenso ardore, quam summa malignitate vires ad extremum dejiciebat. Assumptis alexipharmacis primo biduo ter sudavit. Tertia die de ventris levi dolore cum murmure conquerebatur, qua de causa ob metum diarrhœæ statim sudoriferum astringens (cui bolus arm terra sigillata, cornu cervi ustum, & corallum rubrum immista erant) exhibui, & electuarium antidotale astringens dedi. Verum his non obstantibus, sequenti nocte diarrhœa accessit, sine magno dolore, qua excrementa turbida fœtidissima dejiciebantur. Quarta die sanguis, primo fæcibus permistus, postea purus & solus defluxit: media nocte cum hoc fluxu secundo flumine æger ad Acherontinum flumen delatus, in ejusdem scopulos impulit, ac vitæ naufragium fecit.

Annotatio.

NVllus in tota hac peste evasit, cui sanguis per inferiora defluxit.

HISTORIA LX.

MEnse Iunio in angiportu Vaginæfactorio, in domo quadam prope puteum sita (in qua tunc temporis nemo habitabat) à vicinis & transeuntibus noctu auditus fuit strepitus quidam, haud aliter sonans ac si quis cistam feralem clavis ferreis malleo obseraret, sicut fieri solet antequam cadavera ad sepulturam efferuntur. Mirabantur quod talis strepitus in illa domo audiretur, in qua nemo habitabat, qui alioqui in aliis domibus ab hominibus inhabitatis auditus, solet (ut ajebant) alicujus mortem præsagire. Illud tamen præsagium in illa domo etiam non fefellit, nam 2 Augusti peste correptus est secundus (priore antea mortuo) Vice-capitaneus Domini Starckenburch, qui ut à sanis separaretur, & ad majorem quoque sui ipsius commoditatem, ab hospite suo ad illam domum, cum lecto omnibusque rebus necessariis delatus est, in qua 6 Augusti obiit, & biduo vel triduo post ex illa ad sepulchrum delatus est.

Anno-

Annotatio.

HVjusmodi strepitus durante hac peste multis in locis auditi sunt, & semper alicujus mortem prænunciarunt, nunquam fallente præsagio. Sic etiam anno 1643, mense Octobri, Noviomagi quatuor vicini nostri duabus noctibus continuis circa noctis medium audiverunt similem sonum ac si cista feralis cum malleo clavis ferreis occluderetur; dubitabant autem anne in meis, an verò in proximè vicinis ædibus illum strepitum audivissent; sed imaginabantur sibi in meis ædibus illum auditum fuisse, & uxorem meam, quæ gravida ac mense Decembri paritura erat, morituram: ne tamen uxorem animo consternarent, tacuerunt & celarunt auditum omen, usque dum uxor mea feliciter peperisset, & puerperium jam egressa esset, tunc simul narrabant quantopere de uxoris meæ vita anxii fuissent, propter illum auditum strepitum. Anno sequenti mense Martio gener proximè vicini nostri Ioannis Tros, Tylæ mortuus, & Noviomagum ad ædes dicti vicini delatus, atque inde ad sepulchrum elatus est. Eadem æstate etiam ipse Ioannes Tros obiit: atque ita diu antea à vicinis auditum infelix omen in vicini mei ædibus duorum funerum certus prænuncius fuit. Hujusmodi alia similia fere funerum præsagia ab aliis interdum audita fuisse novimus. Elisabetha Ioannis, Montfortii quondam nostra vicina, cum media nocte audivisset quasi magnum saccum arena vel sale plenum in tabulatum decidens, eadem nocte unus ex proximis consanguineis mortuus est. Novi etiam sartorem quendam, qui nobis multoties narravit, se & liberos aliosque domesticos sæpius media nocte in officina sua talem sonitum seu strepitum audivisse, ac si quis forfice sartorio pannos nigros ad vestimenta lugubria conficienda conscinderet; atque illum sonum semper indubiè significasse brevi aliquem alicubi moriturum, pro cujus proximis consanguineis vestimenta lugubria in ejus officina ab ipso conscinderentur & conficerentur. Cardanus *lib.* 15. *de rerum varietate, cap.* 84. scribit se audivisse in suo cubiculo tres validos ictus mallei, qui mortem Galeazei de Rubeis fabri armorum indicarunt: atque eodem loco etiam alios ab ipso aliisque auditos infelicis præsagii sonitus enarrat. Quidnam sint hi sonitus, & quomodo fiant, alii aliter judicant: saltem illos interdum fieri, audiri, & mortem alicujus præsagire, certum est. Philosophi existimant illos excitari à Dæmonibus (qualem Socratem sibi familiarem habuisse, diximus in annotatione ad histor. 6.) quos Dæmones Plotinus Philosophus, teste Nicolao Perotto, scribit esse animas hominum, easque, pro ut ex bonis vel malis hominibus exierint, bonum vel malum hominibus facere ac prænunciare, arbitratur: atque hinc etiam horum dæmoniorum tres statuit differentias: si nempe sint animæ quæ exierint è bonis hominibus, illos dæmones appellat *Lares*: si è malis, illos *Larvas* nominat: si è talibus qui nec boni nec mali fuerint, illos *Manes* esse dicit. Paracelsus prædictos sonitus nocturnos & auditas voces ab invisibilibus necromanticis astris moveri contendit. Alii aliter hac de re fabulantur. Nos illos à diabolis plerumque excitari credimus: hi enim dum iram & vindictam Dei præsentiunt, & de futuro hominum excidio mirifice gaudent, sæpe solent inconditis qui-

busdam vocibus ac sonitibus, vel spectris, aliisque illusionibus imbecillium animos perterrefacere, vel iisdem aliorum imbecillium exitium & interitum prænuntiare.

HISTORIA LXI.

CLara Guilhelmi, fabri lignarii filia, ætatis circiter viginti annorum, peste una cum magna febre, anxietate, & debilitate correpta est. Prima die unum, secunda duo sudorifera exhibita sunt, à quibus bene sudavit, & bubo sub axilla protuberavit, febris tamen nihil remisit, sed in eodem vigore usque ad diem quartum continuavit, qua die menstruorum fluxus prorupit, qui intra sesquihoram valde copiosus evasit, unde vires tam cito prostratæ fuerunt, ut post sex horas ipsa quoque vita effluxerit.

Annotatio.

HOc menstruorum profluvium etsi die critico incideret, salutare tamen non fuit, sed ægram citissime occidit. Sic etiam multas alias mulieres cum menstruorum fluxu, etsi critico die erumpente, mortuas fuisse novimus. Ita ut multum à vero aberrent illi, qui tales crises tanquam salutiferas laudant, quas usu comperti sumus incertissimas esse, & cum iis multo plures mortuas, quam à morbo sanatas fuisse.

HISTORIA LXII.

GOsuinus à Burick, miles, cum alio milite pugnans, gladio punctim vulneratus fuit in læva thoracis parte, vulnere pectoris cavum non penetrante, sed supra costas tantum transeunte. Secunda die febricitavit, & vulnus valde intumuit, qui tumor post copiosum sudorem ab exhibito alexipharmaco promotum, rursus aliquantum subsedit. Tertia die cum jam aliqua vulneris suppuratio expectaretur, ipsum vulneris orificium in anthracem mutatum visum fuit, qui anthrax procul dubio etiam vulneris interiora obsedit, nam æger protinus dejectis viribus, quarta ab inflicto vulnere die obiit, Paulo post mortem thorax circumcirca vulnus, ad latitudinem integræ manus, instar carbonis nigricavit.

Annotatio.

NOn mirum est hunc vulneratum peste correptum fuisse, nam præterquam quod ira multum faceret ad pestis inductionem, etiam omnibus aliis morbis, qui durante hac pestilenti constitutione invadebant, statim pestis adjungebatur, ita ut pestis, tanquam omnium calamitatum summa ac pessima, etiam in reliquos morbos dominium exercere, omnesque suo imperio subjicere videretur.

HISTORIA LXIII.

VXor Isaaci Verloo, pestem cum tumore in inguine percipiens, ut summam, qua torquebatur, anxietatem aliquantum imminueret, mannæ unciam unam cum cerevisia calida dissolutam assumpsit; quo remedio in puerperio interdum uti solita erat. Hinc post aliquot horas alvus enormiter turbari cœpit, & simul disparuit bubo. Tunc ad me concursum est. Exhibui duo alexipharmaca astringentia, sed utrumque evomuit. Postea pulverem astringentem dedi, quem retinuit. Ad virium corroborationem nonnulla alia præscripsi, sed omnia nihil profuerunt, nam cum fluxus circiter per sexdecim horas perdurasset, ægra cum morbo vitam finivit.

Annotatio.

TAceant qui pestis curationem à purgatione incipiendam esse, cum Avicenna aliisque magnis Medicis sentiunt: nam neque fortia cathartica, neque mediocria, neque sola lenientia in hac peste unquam tuto & cum utilitate exhibita fuisse, sed è contra ægros semper in maximum periculum præcipitasse, observavimus.

HISTORIA LXIV.

PAter Tiburtius Sacerdos, Ordinis Franciscanorum Monachus missionarius, vir eruditione, humanitate, & vitæ probitate excellens, peste cum bubone in inguine correptus, varia alexipharmaca assumpsit; & inter alia bis illi exhibui lapidis bezoartici Orientalis electissimi pulverisati integram drachmam, & tertia vice scrupulos quatuor: à cujus lapidis usu levis quidem sudor sequebatur, sed omnino nihil levaminis inde consecutus est æger: alia alexipharmaca ex theriaca, salibus, aqua theriacali, aliisque similibus confecta, quamvis morbum non sanarent, copiosos tamen sudores cum aliquo levamine movebant. Interim omnibus remediis frustra adhibitis, cum febrem ingravescere, aliaque mala symptomata augeri perciperem, prædixi mortem procul dubio morbum finituram. Quod nuncium æger cum maximo & incredibili gaudio excipiens, intra paucas horas, tanquam ad nuptias iturus, lætus obiit.

Annotatio.

ADversus venenum pestilens lapidis bezoartici vires non multum prodesse, in variis ægris experti sumus. N. Dermell febre pestilenti laborans, ejusdem lapidis prima vice integram drachmam, secundâ scrupulos quatuor absque ullo levamine assumpsit. Idem quoque frustra tentatum est in Domino Verspieck, Noviomagi Consule, in cognata viduæ de Triest, in Petro Buys,

in Gerardo Buys Pharmacopœo, in vidua Petri Nooteboom, aliisque plurimis, qui ipsimet, etiam me invito, lapidis bezoartici usum exposcebant. In nullo manifestam felicem operationem adversus pestem ab illo lapide vidimus; quapropter nos etiam postea rarius eo usi sumus, idque tantum in iis qui vel ejus usum sponte postulabant, vel ob summam debilitatem alia medicamenta assumere non poterant. Hinc etiam magno isti encomio, quo à multis clarissimis Medicis decantatur, tantam, ut antea, fidem non adhibemus. Nec est quod quispiam existimet nos veros lapides non habuisse, nam certo credimus, si uspiam veri extant, in quibus omnia veri lapidis bezoartici signa concurrunt & conspiciuntur, nos tales elegisse, iisque usos fuisse.

HISTORIA LXV.

NObilissimus Dominus Nulant (qui in castello de Valburgh, Bataviæ superioris pago, habitabat) mense Iulio peste correptus est, cum summa anxietate & parva febricula. Secunda morbi die deliravit: tertia phreneticus evasit, indusium aliaque linteamina dilaceravit, & in adstantes, si propius lecto adstarent, violentas manus inferebat. Sequenti nocte eruperunt in cute plurima exanthemata purpurea, & phrenitis perduravit. In tali statu constitit morbus per quinque dies, ita ut toto illo tempore vix aliqua mutatio animadverteretur. Propter insaniam nulla medicamenta neque alimenta exhiberi poterant. Nona morbi die circa vesperam subito extinctus est.

Annotatio.

IN nemine alio exanthemata tanto tempore mortem præcedebant, sed semper iis prodeuntibus mors in propinquo erat.

HISTORIA LXVI.

GVilhelmo Beems (qui in molarum platea decumbebat) peste cum febre & maxima anxietate correpto, post primum à nobis exhibitum alexipharmacum quatuor carbunculi, duo in femoribus, & duo in pectore, eruperunt. Sequenti nocte adhuc duo in abdomine prodierunt. Secunda die, antidoto rursus assumpto, tres alii circa scapulas visi sunt; & sequenti nocte adhuc duo, unus in latere dextro versus lumbos, alter in brachio apparuit: ita ut ab undecim carbunculis corpus obsideretur. Febris, aliaque prava symptomata magis magisque adaucta sunt. Omnia exhibita antidota non majus levamen induxerunt quam si saccharum candium exhibitum fuisset. Tertia die circa noctem vitam cum morte commutavit.

Anno-

Annotatio.

IN hoc ægro nulli bubones, ſed tantum multi carbunculi viſi ſunt, quod indicium erat naturam à veneni copia & maligna qualitate adeo obrutam fuiſſe, ut nihil ad emunctoria expellere potuerit, atque hinc totum venenum venas ingreſſum, ſanguinis maſſam dupliciter corrupiſſe, partim putredine malignâ, unde febris; partim mortificatione, unde tot carbunculi. Sæpius autem in hac peſte, imo ſemper falſum eſſe comperti ſumus, illud quod nonnulli magni Medici ſtatuunt, nempe plures carbunculos paucioribus eſſe tutiores, & quanto majore copia erumpunt, tanto melius eſſe. Nos ſemper obſervavimus plurimos eorum quibus multi carbunculi eruperant, interiiſſe; quibus vero pauciores, melius evaſiſſe. Ratio liquet ex iis quæ diximus, nempe quamvis plures carbunculi naturæ robur in expellendo veneno denotent, quod tamen maximi ac copioſiſſimi veneni ſanguinis maſſam corrumpentis indices ſint; quod antequam natura totum expellere poſſit, ſuccumbit.

HISTORIA LXVII.

RVtgerus ab Oxſteyn, eques Capitanei Douglas, cum veſperi bene ſanus cubitum diſceſſiſſet, media nocte ſomniavit ſe ab homine peſtifero nudo ac furibundo in terram proſterni, & cum eodem fortiter colluctari, tandem peſtiferum divaricatis cruribus ipſius corpori inſidentem, ſuam peſtem in illius os evomuiſſe. Ex illo ſomno cum maximo terrore expergefactus, credidit ſe peſte cito moriturum, quam imaginationem adeo fortiter concepit, ut nullis rationibus ex animo illius excuti potuerit. Tertia poſt ſomnium die correptus eſt peſte, cum maxima anxietate & febre, nec quicquam proficientibus medicamentis, quarta morbi die mortuus eſt.

Annotatio.

QVod huic ægro, illud etiam ſuo tempore nonnullis contigiſſe, refert Sennertus, ut à ſolis inſomniis peſte corriperentur. Sciendum tamen ſomnia per ſe non inferre contagium peſtilenſve venenum, ſed terrorem, qui inde contrahitur, poſſe humores & ſpiritus diſponere ad receptionem veneni peſtilentis: dum enim ſpiritus intus ad cor confugiunt, ſi aliqua venenata aura forte foris cuti adhæreat, illam facillime per poros & arteriarum extremitates intus ad cor trahunt, quod à concentratis in ſe ſpiritibus impeditum, iſti maligno veneno etiam minus reſiſtit. Huc quoque multum facit triſtis imaginatio, qua venenum licet exiguum, non tantum ad cordis penetralia deducitur, verum attentiore de peſte cogitatione & metu in actum excitatur: præterea etiam abſque veneni præſentia ſolet imaginatio, metui ac terrori conjuncta, augere diſpoſitionis corporum ad peſtem aptitudinem.

HISTORIA LXVIII.

Regnerum Beeckman, Quæstorem, florentis ætatis virum, 24 Iulii pestis corripuit. Simulac se male habere sentiret, hoc sudoriferum (quo vulgares passim utebantur, & quod multis quoque proderat) suo ipsius consilio statim assumpsit:

℞. *Theriacæ androm. drach.* j. *aceti calendulæ, unc.* ij.
olei juniperi gut. vij.
Misce, fiat haustus.

Hinc bene sudavit, & tumorem parvum ac durum in inguine dextro percepit. Postera die circa meridiem ad illum invisendum vocatus fui. Inveni ipsum adeo debilem ut vix loqui posset, caput grave erat cum proclivitate ad somnum, pulsus parvus, creber & aliquantum inæqualis, urina turbida, calor corporis non præter modum intensus, febris non vehemens, nec faciei color multum mutatus, lingua tamen sicca & aspera cum aliqua siti. Propter summam debilitatem vix quicquam assumere poterat, quapropter cum ad omnia nausearet, hanc missuram ad vires aliquantum reficiendas præscripsi, de qua primo singulis semihoris, postea singulis horis cochleare plenum exhibitum fuit:

℞. *Conservæ rosarum rubr. drach.* vj. *diascordii Fracast. drach.* iij.
aquæ theriacalis, unc. iiij. *aquæ cinnamomi,*
succi citri recentis, ana unc. j.
Misceantur, post horam colentur cum levi expressione, colaturæ admisce,
confect. de hyacintho, drach. j. ſ.

Ad sitim hunc julebum præscripsi:

℞. *Aquæ acetosæ, cardui, ana lib.* j. *& rosarum,*
succi citri recentis, aquæ theriacalis, ana unc. j. ſ.
syrupi de limonibus, unc. ij. *olei sulphuris, q. s.*
Misce, fiat juleb.

Ne bubo introrsum regrederetur, hoc vesicatorium inferiori bubonis parti applicui:

℞. *Cantharidum pulverisat. scrup.* j. *euphorbii, scrup.* ſ.
fermenti acidi, drach. j. *mellis, scrup.* ij. *aceti rosacei parum.*
Fiat placentula.

Hac post aliquot horas rursus ablata, & vesica pertusa atque abscissa, folium brassicæ rubræ oleo raparum inunctum impositum est. 26 Iunii mane, cum jam paulo fortior esse videretur, hoc alexipharmacum sumpsit:

℞. *Extracti magistralis, & cardui ben. salis scordii, ana scrup.* j. ſ.
theriacæ, diascordii, ana scrup. ij. *aquæ theriacalis, unc.* j.
succi citri recentis, unc. ſ.
Misce, fiat haustus.

Bene

Bene sudavit, & bubo multum increvit. Reiteratum quoque fuit julabium hesternum. Circa vesperam hunc bolum dedi:

℞. *Lapidis bezoar orient. scrup.* ſ. *theriacæ, diascordii, ana scrup.* j.
confect. de hyacintho, scrup. ſ.
Fiat bolus in folio auri.

Quia autem valde anxius erat, & cor haud aliter torqueri diceret quam si in prælo comprimeretur, hoc linimentum bis terve de die œsophagi & cordis regioni calide inunctum fuit:

℞. *Olei nucis moscatæ expressi, laurini, & scorpionum, ana scrup.* ij.
theriacæ androm. drach. j. *olei juniperi, scrup.* ſ. *succini, scrup.* j.
cinnamomi, citri, ana gut. iij. *& gariophyllorum gut.* j.
Misceantur pro linimento.

27 Iunii murmura in abdomine percepit, & fæces quoque liquidiores dejecit, quapropter alvi fluxum accessurum metui; qui ut melius præveniretur, hunc pulverem cum aqua theriacali mane exhibui:

℞. *Florum sulphuris, terræ sigillatæ, cornu cervi usti,*
margaritarum præparat. coralli rubri, ana scrup. ſ. *croci or. gr.* iij.
Fiat pulvis.

Etiam sæpius de die hujus conditi particulam edere jussi:

℞. *Specier. diatrium santalor. scrup.* ij. *& liberant. scrup.* j. ſ.
cornu cervi usti, trochisc. de terra sigillata, ana scrup. j.
diascordii Fracast. drach. ij. *rob acaciæ, drach.* j. ſ.
conservæ rosarum rubr. unc. ſ. *conservæ florum calendulæ,*
myvæ cydoniorum, ana drach. iij. *syrupi granatorum, q. s.*
Misce, fiat s. art. conditum.

Reiterata quoque fuit mistura 25 Iulii præscripta. Post meridiem æger summè debilis fuit, quapropter confectionis de hyacintho & lapidis Bezoar ana scrup. j. cum pauxillo aquæ theriacalis in cochleari miscui & exhibui. Circa vesperam idem illud reiteratum est. Etiam hoc cataplasma buboni imponendum præscripsi:

℞. *Bulborum cæpe sub cineribus parum assatorum n°.* iij.
radic. altheæ pulverisat. farinæ sem. lini, & tritici, ana unc. ſ.
fermenti acidi, fimi columbini, ana drach. vj.
aquæ communis, q. s.
Coquantur leviter, adde
axungiæ anatis, ung. basilici, ana unc. ſ. *mellis, unc.* j.
Fiat s. art. cataplasma molle.

28 Iulii hunc bolum dedi, nihil enim aliud ob summam debilitatem assumere poterat:

℞. *Lapidis bezoar orient. confect. de hyacintho,*

mithridatii, ana scrup. j. *olei cinnamomi, gut.* j.

Fiat bolus in folio auri.

29 Iulii, cum rursus paulo fortior esse videretur, summo mane tale sudoriferum sumpsit:

℞. *Extracti angelicæ, & magistralis, confect. de hyacintho, ana scrup.* j. *theriacæ, diascordii, ana scrup.* j. ſ. *aquæ theriacalis, unc.* j. ſ.

Misce, fiat haustus.

Copiosissime sudavit, & post sudorem se paulo melius habere cœpit. Illa die utebatur subinde de condito & mistura antedicta. Etiam jusculi pulli cum herbis cardiacis cocti aliquantum sorpsit. 30 Iulii iterum pejus se habuit, & febris vehementior fuit quam unquam antea. Exhibui hunc bolum cum dicta mistura dissolutum:

℞. *Lapidis bezoar orient. gr.* xv. *salis absinthii, confect. de hyacintho, diascordii, ana scrup.* j. *olei sulphuris, gut.* iij.

Misceantur.

Circa vesperam sponte sudavit copiosissime, à quo critico sudore (nam erat morbi dies septimus) morbus solutus est. 1 Augusti ipsum diætæ commisimus, cum tam propter debilitatem, quam propter nauseam plura medicamenta assumere non posset, neque etiam necessitas multum urgeret. 2 Augusti ad citiorem bubonis maturationem, cataplasma hoc modo immutavimus:

℞. *Radic. liliorum alb. unc.* ij. *& altheæ recentis, unc.* j. *herb. altheæ recentis,* M. j. *flor. chamomillæ,* M. ſ. *ficuum ping. n°.* xj.

Coquantur in aq. communis q. s. pistatis adde farinæ sem. lini, pollinis farinæ tritici, ana unc. ſ. *mellis, unc.* j. *axungiæ porci, ung. basilici, ana, unc.* ſ.

Fiat cataplasma.

5 Augusti tumor jam maturus scalpello apertus fuit, atque ulcus deinde instar aliorum ulcerum mundatum & consolidatum est; & æger, qui jam jam hiantis Cerberi præda futurus putabatur, integræ sanitati restitutus fuit.

Annotatio.

SVmma virium debilitas, ut & alvi commotio in hoc ægro summum periculum minabantur; quod tamen continuo antidotorum usu feliciter præventum fuit.

HISTORIA LXIX.

FRidericus Willenburch, juvenis fortis, circiter triginta annorum, ſponſus, cum Agnetam de Souſt menſe Auguſto ſibi uxorem duxiſſet, Venereum agrum nimis ſtrenue (ut ſolent multi ſponſi) coluerat. Hinc tertia nuptiarum die peſte correptus eſt, cum maxima anxietate & ſumma virium dejectione: febris autem exigua erat. Nihil profuerunt alexipharmaca, nec ullis modis collapſæ vires reſtaurari potuerunt. Circa finem ſecundæ diei ad campos Elyſios delatus eſt.

Annotatio.

SPonſi plurimi hoc tempore inter ipſas nuptias peſte correpti ſunt, & pauciſſimi à morbo evaſerunt. Eodem illo tempore mulier quædam Noviomagenſis ſpatio ſex ſeptimanarum tres maritos peſte extinctos habuit: vix primo ſepulto ſtatim alteri nupſit, & ſic etiam tertio; certè mulier non amore, ſed libidinoſo ardore flagrans, profectò flagris vel ignis ardore magis quam amore digna. Liberalior Veneris uſus virorum corpora debilitando ad peſtem disponebat, quæ cùm propter debilitatem à ſeminis profuſione inductam, peſti minus reſiſtere poſſent, facile & cito deficiebant.

HISTORIA LXX.

SOror Ioannis Rouckus, civitatis Noviomagi Procuratoris, peſte cum vehementi febre & anxietate correpta fuit, quibus acceſſit obſcurus tumor in inguine. Ab ipſo morbi principio vires admodum proſtratæ erant. Secunda die vomitus ſequebatur, qui tertia die valde violentus evaſit, vireſque adhuc multo magis dejecit, quo multa fœtidiſſima, turbida & varii coloris ejecit. Quarta die multo moleſtior & fere continuus evaſit vomitus: tandem cum difficillimo conatu inter alia excrementa evomuit animalculum quoddam parvum inſtar draconis vivi, quo ejecto non diu poſt obiit. Mater ægræ illud animalculum Franciſco Patien Chirurgo ſpectandum obtulit,(cum ego forte ad manus non eſſem) qui mihi retulit, fuiſſe beſtiolam vivam, horribilem viſu, oblongam, ſed parvam, circiter longitudinis minimi digiti, quadrupedem, lacertæ non multum abſimilem, excepto quod ſanguinei coloris eſſet, & caudam tenuiorem ac parvas auriculas haberet.

Annotatio.

QVis non miretur violentiſſimos effectus peſtilentiæ? quæ tantam & tam venenatam putredinem paucis diebus inducere potuerit, ut breviſſimo tempore animal venenatum, naturæ humanæ maxime contrarium, in medio corpore ex ea generatum fuerit? Mater ægræ narravit mihi beſtiam hanc

 aliquam-

aliquamdiu in pelvi vixiſſe, quam Chirurgus Patien liquore aliquo affuſo libenter occidiſſet, atque in perpetuam memoriam exſiccaſſet ac ſervaſſet, niſi contagii metus & ægræ morientis veſtigia, ipſum deterruiſſent. Durante hac peſte lumbricos breves, craſſos, rotundos & rubros, interdum vomitu ejectos, interdum per alvum deturbatos vidi, ſed præter hanc ægram, nullum unquam talem draconem ejeciſſe, nec vidi, nec audivi.

HISTORIA LXXI.

DOminus Welting, Nobilis Anglus, qui urbem videndi gratia Noviomagum venerat, 8 Auguſti matutino tempore foras prodiens, capitis aliquam vertiginem, & non diu poſt maximam anxietatem ſenſit, ita ut ſe ad lectum conferre cogeretur. Vocatus Chirurgus ſudoriferum exhibuit, & copioſos ſudores promovit, à quibus nonnihil allevatus fuit æger, & bubo ſub axilla dextra erupit. Chirurgus poſt ſudores venæſectionem in brachio dextro inſtituit, promittens ſe ægrum hac ratione citiſſime curaturum. Ex aperta vena ſanguis floridus magna vi erupit, cumque jam aliquot unciæ effluxiſſent, Chirurgus nullis compreſſis, nullis ligaturis fluxum ſanguinis cohibere, & venæ inciſionem obturare potuit. Interim ægri vires in totum collapſæ ſunt, & qui ſub axilla eruperat tumor diſparuit: anxietatibus adauctis etiam ſyncope acceſſit. Cum circiter per ſeſquihoram in obturanda vena fruſtra laboraſſet Chirurgus, tandem meum conſilium etiam imploratum fuit. Inveni vulnuſculo fungum illum, quo ad ſiſtendum ſanguinem utuntur Chirurgi, impoſitum, eique craſſum compreſſum cum ligatura ſatis arcta injectum. Iuſſi caput mortuum vitrioli imponere, ſed nihil profuit. Cum autem æger crebris animi deliquiis identidem deficeret, in re deſperata ad extremum remedium (ſed nimis ſero) devenire neceſſe fuit, nempe ad uſtionem, qua ferro ignito leviter impoſito vulnuſculum occluſum fuit, atque ita ſanguis quidem ſubſtitit, ſed æger non obſtantibus variis exhibitis corroborantibus, poſt ſemihoram exſpiravit, atque ita ſecundum Chirurgi promiſſum morbus citiſſime curatus fuit, idque tam egregie, ut recidivam metuere neceſſe non fuerit.

Annotatio.

QVamvis rariſſime eveniat ut aperta vena rurſus occludi nequeat, tamen vel eo ſaltem nomine in peſte metuenda eſt venæſectio, cum illud quod aliquando fit, pluries fieri poſſe, credibile ſit. Tantum bis mihi hunc caſum videre contigit, ſemel in prædicto ægro, & menſe Iunio adhuc ſemel in uxore militis cujuſdam Friſii, quæ cum ſibi venam in peſtilenti febre pertundi curaſſet, Chirurgus factam inciſionem nullis mediis obturare potuit, quam ego quidem impoſitâ petiâ oleo vitrioli intinctâ reſtrinxi, ſed tamen

men ægra intra horæ spatium vitæ naufragium fecit. Zacutus Lusitanus, *Prax. Admir. lib. 3. observat. 41.* similem casum in cucurbitulis observavit: *Multis* (inquit) *in peste sanguis è cucurbitulis emanans, nec validis auxiliis, nec cauterio ipso potuit compesci; omnes obiere: nam facultas retentrix à venefica qualitate prorsus erat extincta.*

HISTORIA LXXII.

GErardus Buys Pharmacopœus, vir fortis, qui amuleto arsenicali munitus semper incedebat, pustulam rubram inflammatam sine dolore, cum levi pruritu in collo percepit, quæ mihi aliquid mali ominari visa fuit, ac propterea ad tempestivum antidotorum usum ipsum exhortabar. Verum ille rem flocci faciebat, & toto corpore optime valens, consueta munia peragebat, bene edebat, bibebat, ridebat, & hilaris erat, nec quicquam mali suspicabatur; imo etiam me irridebat quod de periculo aliquo locutus fuissem. In tali statu circiter per tres septimanas vixit. Tunc demum capitis gravitate, cordis anxietate, nausea, & debilitate infestari cœpit. Assumpto alexipharmaco (cui præter cætera lapidis bezoar orientalis integra drachma admista erat) cum copiosius sudasset, nihil quidem allevatus fuit, sed prædicta pustula in perfectum carbunculum transivit. Postridie febris vehementior evasit, vires admodum dejectæ sunt, denique morbi violentiâ omnium antidotorum vim superante, post triduum è vivis excessit.

Annotatio.

DIsputant Medici, utrumne pestilens venenum in corpore aliquamdiu occultum latere possit, antequam gravibus symptomatibus se prodat: quam quæstionem agitavimus *lib. 1. cap. 10.* Mercurialis, Andreas Cæsalpinus, Vntzerus, aliique gravissimi Medici, negativam tenent: è contra verò Roboretus, Platerus, Sennertus, & alii, affirmativam defendunt: quam posteriorem opinionem etiam confirmat experientia, ut liquet ex prædicta historia, ut & ex sequenti historia 103. Affirmativæ etiam astipulari videtur Fernelius, nam Pathologiæ *lib. 4. cap. 18.* inquit: *Interdum carbunculi initium multo ante tempore conspicuum, quam febris est.*

HISTORIA LXXIII.

IAcobus Verhorst & Casparus Nitteler, socii milites, animi gratia exutis vestibus in flumine aliquamdiu nataverant, atque ita modo aquis, modo calidissimis solaribus radiis nuda corpora exposuerant. Peracta natatione, ambo dolorem capitis gravativum senserunt, cum inclinatione ad somnum. Ad hospitium reversi lecto se imposuerunt & dormiverunt. Post aliquot horas evigilantes, præter capitis dolorem,

etiam anxietatem maximam cum nausea senserunt, cui non diu post magna quoque febris adjuncta est. Exhibui utrique alexipharmacum, à quo cum propter summam inquietudinem sudare non potuissent, post aliquot horas alterum sumpserunt, quod rursus evomuerunt, nec deinceps quicquam amplius assumere voluerunt. Inextinguibili siti ambo torquebantur. Iacobus magnum dolorem sub axilla, sed absque manifesto tumore habuit, & circa finem secundæ diei obiit. Casparo autem parvus dolorosus tumor in parotide erupit, & morbum protraxit usque ad quartum diem, quem una cum vita finivit.

Annotatio.

HVjusmodi infelices casus in pluribus aliis natatoribus etiam observavimus, ac proinde illas natationes curiosissime prohibere solebam: partim quod periculosum foret fervidis radiis solaribus nudum corpus exponere: partim quod etiam periculosa foret illa mutatio, qua modò à sole corpora calefiunt, modò ab aqua refrigerantur: denique quod ipsa fluminis aqua valde suspecta esset, quia Germaniam versus plurimæ urbes, & innumeri pagi in Rheni littoribus siti, gravissima peste affligebantur; quorum omnium locorum contagiosa inquinamenta in flumen effluebant, & aquam illam, Noviomagum versus descendentem, ratione contagii haud parum suspectam reddebant.

HISTORIA LXXIV.

ANcilla Iacobi Leeuwens, Mercatoris vini, quæ in horto ejus decumbebat, secunda morbi die urinas oleaginosas copiosas reddidit, ita ut oleum crassum & turbidum repræsentarent. Carbunculum habuit in altera mamma. Assumptis alexipharmacis & sudoriferis omnia gravia symptomata unà cum febre cessarunt, & ipsa præter opinionem à morbo convaluit.

Annotatio.

CVm talibus urinis oleaginosis tantum duos tresve evasisse novi: omnes reliqui, quotquot tales urinas reddebant, citissime mortui sunt.

HISTORIA LXXV.

ADolphus Fildar, Chirurgus non imperitus, qui amuleto arsenicali curiosè semper munitus erat, 11 Iulii peste correptus, sibi ipsi sudoriferum aliquod præparavit, à quo cum copiose sudasset, buboni (qui in inguine apparebat) cucurbitam magnam cum multa flamma imposuit, eamque bis terve reiteravit. Hinc pars affecta valde intumuit, & tam horribili dolore ægrum affecit, ut quo se verteret, nesciret.

sciret. Magnum istum dolorem violentissima febris, & hanc summa debilitas viriumque dejectio insecuta est. Tunc meum quoque consilium expetivit. Exhibui varia sudorifera & antidota: parti quoque affectæ, tam ad intensissimi doloris sedationem, quam ad veneni extractionem, varia topica admovi. Verum his omnibus cum nec febris, nec dolores imminuerentur, æger deficientibus viribus morbo victoriam concessit.

Annotatio.

ANimadvertimus in plurimis ægris, quibus cucurbitulæ bubonibus impositæ fuerant, illud remedii genus fere semper infeliciter cessisse; & dolores adeo acres hoc modo parti affectæ fuisse inductos, ut inde acerrima febris excitaretur: cujus violentia antequam sedari posset, plerumque virium defectu extinctos fuisse ægros. Quapropter licet in pestis hujus exordio etiam nobis illud auxilium arrideret, partim quia veteres, multique clarissimi Medici illud commendarent; partim quia ipsa ratio illud etiam approbare videretur, tamen postea in totum ab illo abstinuimus, & usu edocti sumus, bubones tutius ac melius tractari cum vesicatoriis & cataplasmatibus attrahentibus ac emollientibus, quam cum violenta cucurbitularum suctione, qua non ipsum venenum pestilens, (quod hoc modo extrahi nequit) sed tantum sanguis vicinique humores supra glandulas in durum cumulum contracti, vel glandulas comprimunt, earumque extensionem ac venenati ichoris receptionem impediunt; vel vias quæ ab internis vasis ad glandulas tendunt, obstruunt, atque ita in causa sunt quod natura sæpe laudabilem veneni expulsionem ad emunctoria perficere nequeat.

HISTORIA LXXVI.

CHristianus ab Vmmerson, vini Mercator, magna inappetentia laborabat, cui etiam aliqualis nausea aderat: valde debilis erat, quia per multos dies vix quicquam comedere potuerat. Ipse pestilenti contagio se infectum esse arbitrabatur: sed male, nam causa mali inde proveniebat, quod bonus ille vir præservationis gratia quotidie matutino tempore vino absinthite majore copia uteretur. Quod cum ilico animadverterem, hujus vini usum plane prohibui, ac diætâ conveniente præscriptâ, hunc bolum exhibui:

℞. *Rhabarbari pulverisati, scrup.* ij. *cremoris tartari, scrup.* j.
pulpæ tamarindorum, unc. I. *syrupi de limonibus parum.*
Fiat bolus.

Hinc ter ista die alvum exoneravit. Postridie tale conditum præscripsi:

℞. *Calami aromatici, nucis moscatæ, macis, florum sulphuris, ana scr.* j.ſ.
cremoris tartari, unc. j. *cinnamomi, scrup.* j. *gariophyllorum, scrup.* ſ.
Pulverisentur subtilissime, deinde addantur

radic.

radic. helenii cond. drach. vj. *conservæ anthos, unc.* ſ.
zingiberis condit. drach. vj. *olei vitrioli gut.* xv. *ſyrupi de limonibus q.ſ.*
Fiat conditum.

Hujus conditi mane & veſperi, interdum etiam meridie, particulam edebat, à vini abſinthitis uſu abſtinendo. Hinc brevi rediit appetitus. Ex illo tempore conditum hoc tanti fecit, ut illud poſtea per aliquot annos multoties à Pharmacopœo confici curaret, ad appetitum & ſanitatem (ut ajebat) conſervandam.

Annotatio.

QVamvis abſinthium, quocunque modo moderate ſumptum, adverſus venenum peſtilens egregium ſit præſervativum, & ventriculum detergeat, atque appetitum excitet: immoderatum tamen ejuſdem uſum multoties animadverti inducere debilitatem, & cibi inappetentiam. Sic N. Heymerick à nimio vini abſinthitis uſu (quo ſe per annum peſſime aſſueverat, ut peſtis contagium evitaret) adeo dejectum appetitum habuit, ut poſtea nullis mediis reſtaurari potuerit; atque ea de cauſa debilitatis internis viſceribus, tandem vitam cum morte commutaverit. Ita quoque Antonius de Tricht Pharmacopœus, vini abſinthitis matutino potui nimis deditus, per aliquot annos adeo inappetens fuit, ut vix quicquam comedere potuerit, cumque illius vini matutinum uſum, vel potius abuſum, intermittere nollet, tandem epilepticus factus miſere obiit. Quapropter in uſu abſinthii, ſicut in omnibus aliis rebus, modus ſervandus eſt: nam etiam optima quæque, vel medicamenta, vel nutrimenta, immoderate ſumpta, nocent.

HISTORIA LXXVII.

PAter Felicianus Sacerdos, Ordinis Franciſcanorum Monachus miſſionarius, vir doctus & humaniſſimus, peſte correptus eſt, cui vix ulla manifeſta febris adjuncta erat, ut nec alia gravia ſymptomata, præter ſolam & ſummam anxietatem, qua cor tanquam in prælo comprimi dicebat. Poſt ſudorem copioſum alexipharmaco provocatum, duo exiles carbunculi in femore eruperunt, etiam dolor in inguine perceptus eſt cum obſcuro quodam tumore. Exhibui tria quatuorve ſudorifera, & alia quoque antidota intermedio tempore dedi, verum his omnibus neque inguinis tumor adauctus, neque anxietas quicquam imminuta eſt. Interea tamen vires egregie conſtabant, ac valde parum dejectæ erant. Quarta morbi die cum ipſum inviſerem, totus veſtitus erat, & circiter horæ quadrantis ſpatio mecum per cubiculum deambulavit, (non titubante gradu, ſed fortiter) ac de confidentia in Deo, de non extimeſcenda morte, de maximo & flagrantiſſimo ſuo hinc ad ſalutarem patriam migrandi deſiderio, multa notatu digniſſima loquebatur. Poſtea inter ambulandum monſtra-

ſtrabat mihi etiam ſex ſeptemve exanthemata purpurea, quæ in pectore & brachio eruperant, & rogabat qualesnam eſſent, & quidnam indicarent hæ maculæ? Reſpondi eſſe mortis advenientis prænuncias. Quo nuncio intellecto, bonus ille vir non minus gaviſus eſt, quam gratiſſimo aliquo dono accepto, & ſtatim cum gaudio in hæc verba erupit: Iam liberabis ſervum tuum Domine, & videbunt oculi mei ſalutare tuum facie ad faciem: fiat voluntas tua; & ſit nomen tuum benedictum in ſæcula. Tunc ego ipſi in æternum valedixi, atque diſceſſi. Poſtea retulerunt mihi aſtantes qui illi inſerviebant, quod ſtatim poſt meum diſceſſum diceret: Sentio me ab ambulatione aliquantum delaſſari; & cum dicto lecti margini ſe impoſuiſſet ſedendo, atque ilico quaſi in momento retrorſum ſupra lectum cadens exſpiraſſet.

Annotatio.

QVod in hoc ægro, illud in nonnullis aliis etiam animadvertimus, nempe in quibuſdam peſte laborantibus tantam corporis fortitudinem uſque ad mortem fuiſſe, ut ambulantes, nec quicquam minus quam mortem metuentes, ſubito conciderint. Verum in pauciſſimis tantam animi fortitudinem, tantam in morte conſtantiam, tantum vitæ æternæ ex intimo corde procedens deſiderium obſervavimus, quantum in prædicto D. Feliciano, & ſocio ejus Tiburtio, nec non Patre Gregorio, ejuſdem quoque Ordinis Monacho, qui tres ſummo cum gaudio mortui ſunt, totumque mortis metum læta ſpe melioris vitæ omnino extinxiſſe videbantur. Non omnes qui vitæ æternæ gaudia prædicant, ad illa feſtinant, ſed extrema neceſſitate ingruente plerique diverticula quærunt, & his illiſve mediis extremam illam horam differre nituntur. Sic Pater de Bruyn, Ieſuita doctus, cùm peſte correptus eſſet, maximo mortis metu perculſus fuit, & tam altum terrorem concepit, ut exhibita remedia plane nihil operarentur ad ſalutem: tandem omnibus nihil proficientibus, cum ab exanthematum eruptione mortem ipſi prædicerem, tres quatuorve exiguas pyxides (in quibus imagines, reliquiæ ſanctorum, ſchedæ benedictæ, & ſimilia continebantur) de collo pendulas manu prehendens, ac cum indignatione irridens, dicebat: *O inania fulcra, in quibus confiſus ſum! quid jam mihi prodeſtis?* & paulo poſt cum magna deſperatione obiit, immemor verſiculi:

Fer facilis quod fata ferunt; ſi ferre recuſas,
Ipſum te crucias, nec minus illa trahent.

HISTORIA LXXVIII.

CAſparus de Swart, cum à Molarum platea ad plateam Cervinam properaret, brevioris viæ gratia tranſivit vicum quendam rariſſime frequentatum, juxta templum B. Mariæ ſitum, in quem ex plurimis infectis ædibus ſordes, ſtramina lecticarum, vetuſta ac detrita veſtimenta, ægrotorum fæces & excrementa, aliaque ſimilia tunc temporis

 pro-

projiciebantur. Ipse in transitu à contagioso harum rerum fœtore gravissime affectus, & tanto contagio infectus fuit, ut domum veniens statim conciderit, vomuerit, capitis dolore & maxima cordis anxietate pressus fuerit, in utroque crure carbunculum habuerit, atque intra viginti horas vitam finiverit.

Annotatio.

NOn sine ratione curiosiores Rerumpublicarum Gubernatores edicto jubere solent, ut omnes res contagii ratione suspectæ comburantur, neque in publicum projiciantur: atque ita in nonnullis Italiæ locis interdum integras domos cum tota supellectili Magistratus jussu combustas fuisse, legimus. Verum Magistratus Noviomagensis, & belli turbis, & morbi furiis intricatus, multarum hujusmodi necessariarum rerum negligentiorem curam habuit: quæ etiam causa fuit, quod contagii semina plurimum disseminata fuerint.

HISTORIA XXXIX.

MEnse Augusto Domicellam quandam nobilem, (quæ in cubiculo prope arcem Noviomagensem ad ejus curationem à me conducto commorabatur) lue Venereâ graviter infestatam, tractabam: cui cum post præmissa generalia, jam per quatuor dies quotidie bis sudores Guajacino decocto provocassem, pestis illarum ædium domesticos invasit, è quibus intra sex dies quatuor mortui sunt; unica vetula superstes remansit, quæ huic Domicellæ inserviebat. Domicella pestem magis quam luem Veneream timens, libenter aliò migrasset; verum quia in tota civitate paucissimæ domus erant in quibus contagium non dominaretur; ad hæc quia verebar mutatione domicilii & ipsam & morbum ejus ab aliis cognitum iri, suasi ut illic maneret, & nihil periculi metueret, propterea quod à peste omnino immunis futura esset, quo usque curationi luis Venereæ vacaret. Meum consilium secuta remansit, & continuatis quotidianis sudoribus, aliisque remediis ad luis Venereæ curationem necessariis, & suffumigiis ad aëris emendationem in cubiculo etiam excitatis, nullum pestis aculeum sensit, sed post tertiam septimanam bene sana & pulcherrima discessit, quæ horribili ac turpi Venerea scabie fœdata ad nos venerat.

Annotatio.

CVm in morbi Gallici curatione medicamentis talibus plerumque utamur, quibus Venereum virus à centro ad peripheriam propellitur, non facile tales ægri, quousque huic curationi se submittunt, peste corripiuntur; quamvis etiam inter pestiferos versentur, ut ex prædicta historia liquet; quam etiam ratio

ratio approbat: nam quousque natura occupata est in expulsione veneni Venerei à centro ad corporis circumferentiam, non facile potest recipere, & à circumferentia ad centrum attrahere venenum pestilens; vel si illud forte receperit, statim per apertos pororum meatus illud rursus foras expellit. Sic ob eandem pene rationem dicit Paræus, *lib.* 21, *cap.* 21, quartanarios à peste magis tutos & liberos esse, quia tertio quoque die vehementer sudare solent: quod ipsum quoque affirmat Sennertus, *de Peste, cap.* 1.

HISTORIA LXXX.

MAchtilda de Bie, juvencula circiter viginti annorum, 3 Septembris peste correpta fuit, cum anxietate, febre & anthrace in brachio. Sudorifera aliaque convenientia antidota ab ipso morbi principio satis curiose exhibita fuerunt. Eodem tenore continuavit febris usque ad diem quartum, quo hæmorrhagia narium supervenit, qua sanguis, non quidem affatim, sed paulatim, diu & magna quantitate effluxit. Vt hanc hæmorrhagiam sisteremus, omnes modos adhibuimus; per Chirurgum extremas partes arctius ligari, oxycratum actu frigidum cervici, fronti & pudendo admoveri, cucurbitulas cum multa flamma pedibus applicari, pulveres astringentes cum petiis naribus immitti, aliaque multa fieri curavimus; quibus omnibus non juvantibus, tandem etiam inviti ad venæsectiones brachiorum pervenire coacti fuimus: sed omnia frustra tentata sunt, nec sanguinis è naribus effluxum sistere potuimus, qui cum circiter per triginta horas perdurasset, ægra deficientibus viribus animam æternitati consecravit.

Annotatio.

MInime audiendi sunt illi, qui in peste hæmorrhagias die critico incidentes, in principio non modo non cohibendas, verum etiam, si tardiores fuerint, magis promovendas esse, judicant. Falluntur toto cœlo, nam licet natura hoc modo se à gravante malignitate levare nitatur, frustra tamen per illam viam id facere laborat, per quam pestiferum venenum cordi maxime impressum, aut parum, aut nihil imminui potest: vel dato, aliquantum imminui, certum tamen est profusione multorum spirituum & copiosi ac boni sanguinis, citius viribus collapsis morituros ægros, quam tota malignitas excerni possit. Hinc etiam Saxonia, *Praxeos lib.* 8. *cap.* 37. scribit, evacuationem sanguinis per nares in pestiferis nunquam esse salutarem, & magna ex parte compesci non posse; atque in hoc differre pestem ab aliis acutis, quod hæ per sanguinis narium copiosam excretionem feliciter judicentur, illa vero infeliciter. Dictum comprobat experientia, qua in hac peste edocti sumus, periculosissimas & plurimis lethales fuisse crises illas, quæ per hæmorrhagias, sive uteri, sive narium, sive menstruorum, fiebant, easque rarissime sponte substitisse; ut plurimum autem si in ipso principio arte non sisterentur, postea plane nullis mediis sisti potuisse; imo sæpe etiam maximâ diligentiâ

gentiâ adhibitâ sisti nequivisse. Hujusmodi lethalis hæmorrhagiæ exemplum quoque refert Schenckius *in suis Observationibus.* Forestus in Peste Delphensi etiam observavit, plurimos, quibus sanguis è naribus fluebat; fuisse mortuos.

HISTORIA LXXXI.

VXor Ioannis Pallemer, Cerevisiarii, peste correpta, unum carbunculum in sinistra manu inter minimum & annularem digitum habuit, alterum vero in primi digiti medio. Nec vehemens febris, nec, præter magnam anxietatem, alia sæva videbantur adesse symptomata. Sudorifera aliaque alexipharmaca ab ipso morbi principio diligentissime exhibita sunt, quibus omnibus non obstantibus, tamen paulatim magis magisque defecerunt vires, ac die morbi septima vitæ hujus miserias exuit.

Annotatio.

IN hac peste observavimus plerumque sinistri ominis fuisse anthraces in digitis prodeuntes; & ex innumeris ægris, quibus id contingebat, paucissimos evasisse.

HISTORIA LXXXII.

HErmannus Thomas, pistor, cum militem quendam peste correptum & phreneticum horribili vultu foras excurrentem & vociferantem casu conspexisset, tanto terrore perculsus est, ut inde statim & ipse pestem conceperit. Exhibui sudorifera, aliaque varia antidota: prodierunt duo carbunculi cum obscuro tumore sub axilla, sed absque levamine. Nullis modis, nec verbis, nec rationibus ab animo illius excuti potuit conceptus terror. Omnibus frustra tentatis, quinta die visa sunt exanthemata purpurea; & sequenti nocte obiit.

Annotatio.

TErrorem ad pestis inductionem plurimum facere, non tantum nos in hac peste animadvertimus, sed illud ipsum quoque in aliis pestibus multoties observatum fuisse, testes sunt Euagrius, Nicephorus, Erasmus Hedenus, Scheunemannus, Ioannes Matthæus, Sennertus, & alii. Semper etiam notavimus, rarius evasisse illos qui ex alto concepto terrore, peste corripiebantur, quam alios, quos absque hoc præcursore invadebat.

HISTORIA LXXXIII.

IAcobus ab Hamburch, eques Capitanei Thomæ Lucas, vir fortis, audax & temerarius, 12 Octobris peste cum febre violenta & bubone in inguine correptus, post varia assumpta alexipharmaca, quarta morbi die fortiter tussire, sexta autem sanguinem tussiendo rejicere cœpit copiosius, è quo signo illum moriturum judicavi. Attamen ne mea incuria perire videretur, ut sanguinis sputum aliquantum cohiberi & imminui posset, 18 Octobris circa vesperam hunc pulverem præscripsi, quem illa nocte duabus vicibus cum pauxillo aquæ theriacalis assumpsit:

℞. *Boli arm. cornu cervi usti, ana scrup.* j. *florum sulphuris, scrup.* j. ſ.
specier. diatrium santalorum, scrup. j. *croci or. scrup.* ſ.
sacchari candi albi, drach. j. ſ.
Fiat pulvis subtilis, qui dividatur in duas doses.

19 Octobris febris remissior fuit. Tunc sæpius de die sequentis electuarii particulam edere jussi:

℞. *Specier. diatrium santalorum, cornu cervi usti, ana scrup.* j. ſ.
coralli rubri, spodii usti, terræ sigillatæ, croci orient. ana scrup. j.
florum sulphuris, scrup. ij.
Fiat pulvis subtilissimus, cui adde
diascordii Fracastorii, drach. iij. *conservæ rosarum rubr. unc.* ſ.
syrupi de scordio, & de rosis siccis, ana q. s.
Fiat electuarium.

Hoc die bubo, qui topicorum usu ad maturationem pervenerat, à Chirurgo pertusus est. 20 Octobris omnino febris expers fuit, sanguinis tamen sputo remanente. Cum appetitu aliquantum comedere cœpit æger. Continuatum est in usu electuarii. Quia vero durante morbo tantum bis alvum excreverat, circa vesperam ex pilulis Ruffi tres pisi magnitudinis pilulas deglutivit, à quibus sequenti mane duos secessus habuit. Hoc facto ad electuarii usum rediit. 21 Octobris dicebat se magna vi tussiendo frustula quædam pulmonis cum multo sanguine rejecisse. 22. & 23 Octobris sputum sanguinis multum imminutum est: quapropter illum diætæ commisi, & ab omnibus rebus noxiis abstinere jussi. Anno sequenti, mense Martio, rursus ad me venit, valde emaciatus & debilis, ac conquerebatur se post sanationem pestis aliquamdiu mediocriter valuisse, verum sanguinis sputum nunquam in totum substitisse: in magno autem gelu mensis Februarii ipsum adeo afflictum esse, ut per aliquot septimanas lecto incumbere coactus fuisset. Animadverti hominem ex ulcere pulmonis tabem jam contraxisse, nam præter sanguinem etiam verum pus rejiciebat, quapropter illum eodem modo, quo varios alios verè phthisi-

cos aliàs ſanavi, curare aggreſſus ſum, atque ita circiter trium menſium ſpatio priſtinæ ſanitati omnino reſtitutus fuit.

Annotatio.

HÆc hiſtoria tanquam rariſſima notanda eſt: nam in tota hac truculentiſſima peſte, præter hunc unum ſolum equitem, cum ſputo cruento (quod à carbunculis in pulmone excitatis plerumque inducitur) neminem evaſiſſe ſcio: rogavi etiam Chirurgos illos, quibus peſtiferorum curatio demandata erat, anne illud uſpiam vidiſſent, qui teſtabantur ſe obſervaſſe omnes illos quibus ſputum cruentum ſuperveniebat, breviſſimo tempore mortuos fuiſſe.

HISTORIA LXXXIV.

DVo filii Domini Gatien, Galli, Verbi divini Miniſtri, peſte cum violentiſſima febre correpti intra triduum occubuerunt. Cadavera tertio poſt mortem die horribiliter immutata, valde tumida, & inſtar carbonis vel atramenti tota nigricantia viſa ſunt: ita ut Pater, qui ex Hollandia poſt mortem filiorum advenerat, ipſorumque cadavera adhuc videre deſideraverat, primo viſo, adeo abhorruerit, ut ſtatim effugiens ſecundum videre auſus non fuerit.

Annotatio.

CAdaverum citiſſima & maligniſſima corruptio maximi veneni index fuit. Sciendum tamen in hac conſtitutione omnia peſtiferorum cadavera, tam cito & tam horribiliter putrefacta non fuiſſe: nam multa non minus quam ab aliis morbis emortua corpora, per aliquot dies abſque manifeſta putredine ſervari potuerunt, nempe illa, quæ abſque magna febre enecata fuerant: quibus vero ægris peſtiferis gravis febris adfuerat, eorum cadavera propter malignam humorum putredinem cito computruerunt; & quanto humorum putredo cum febre, morbo durante, gravior fuerat, tanto poſt mortem citior & malignior, magiſque horribilis cadaverum putredo ſequebatur.

HISTORIA LXXXV.

PEtrus Parvus (inde Parvus cognominatus, quod eſſet brevioris ſtaturæ) ruſticus notiſſimus in pago Bemmel, unico milliari à Noviomago diſtante, peſte correptus fuit, cum violenta febre, aliiſque gravibus ſymptomatibus, à qua tertia die mortuus eſt, ut putabatur. Conſanguinei, qui illi inſerviebant, amiculo ferali corpus induerunt, idque à lecto in pavimentum ſuper ſtramina depoſuerunt. Etiam hæredes veſtimenta ejus aliamque ſupellectilem inter ſe diviſerunt, atque ita metu furum ſpoliarunt domum omni ſupellectile. Interea etiam curarunt ut ciſta feralis à fabro lignario conficeretur, atque ad exequias ſequenti die per-

peragendas omnia præpararunt. Postridie omnibus jam paratis, sola cista feralis (sine qua nostrates mortuos non sepeliunt) deerat, quam faber lignarius propter plurima negotia tam citò conficere non potuerat: quapropter exequiæ usque in tertium diem necessario differendæ erant. Sequenti die cistâ ferali jam paratâ, cum ad funeris elationem festinaretur, viderunt mortuum efferendum reviviscere, & brachia ac pectus commovere, (postquam quinquaginta duabus horis in tali statu tanquam verè mortuus jacuisset) qui etiam intra horæ quadrantem surgebat, vociferabatur, indusium aliaque linteamina totus maniacus dilacerabat, imò quoque in proxime astantes violentas manus inferebat; ita ut illum vi continere, & fasciis brachia ligare ac constringere necesse fuerit. Duravit illa maniaca passio circiter per quinquaginta quatuor horas (ut ipsemet mihi narravit) ac postea cessavit, & æger plane ad se rediit, atque consanguineos nonnullos suis vestibus indutos, aliamque supellectilem inter hæredes divisam vidit, quam ipse redivivus possessor repetiit. Intra paucos dies vires deperditas recuperavit, & à morbo convaluit cum maxima omnium admiratione. Nono jam anno (quo historias has in ordinem redigo) bene sanus vivit, & inservit etiamnum hodie Nobilissimo viro Ioanni de Bronckhorst, Bataviæ superioris Majori, in eodem pago habitanti, ejusque opera rustica peragit.

Annotatio.

IN peste aliisque contagiosis morbis corpora mortua ratione contagii citissime inhumari solent; quæ ultra biduum, præsertim æstivo tempore, asservanda non esse, alibi docuimus. Verum semper diligentissime animadvertendum, anne verè mortua sint: nam multoties observatum est, ægris pestiferis talia animi deliquia supervenisse, ut pro mortuis habiti, imo nonnulli etiam vivi inter mortuos sepulti fuerint: quod etiam prædicto Petro Parvo accidisset, si cista feralis pridie parata fuisset, nam illum certissime mortuum esse, omnes putaverant. Hinc verisimile est, in illis locis ubi peste extinctos intra paucas horas sepeliunt, plurimos hujusmodi errores committi. Qualem historiam refert Alexander Benedictus, *lib. de Peste, cap.* 1. de nobili Matrona, quæ tali modo viva inter mortuos deposita fuit. Lycosthenes quoque, *lib. de prodig. & ostent.* duas memorabiles refert historias eorum qui peste mortui putabantur, & quibus exequiæ jam parabantur, qui antequam sepelirentur, revixerunt. Hildanus, *centur.* 2. *observat.* 95. tria clarissima exempla pestiferorum enarrat, quorum primi corpus jam loculo imponebatur ad sepulchrum efferendum: secundi jam sepultum fuit, & postea, casu à furibus aperto sepulchro, ad se rediit: tertii à Ioanne Wiero Medico deprehensum fuit non esse mortuum. Ioannes Iacobus Crafftius, *in epistola ad Hildanum*, varia hujusmodi exempla recenset. Hæc cum in peste accidere posse, notissimum sit, cujusque officii est mortuos suos non statim à vespillonibus temere ad sepulchrum efferri curare, sed prudenter prospicere, ne, temerariæ festinationis errore, homicidium committa-

mittatur. Extra pestem in aliis morbis talia non semel quoque evenisse, & nonnullos apoplexiâ, lethargo, comitiali morbo, vel uteri strangulatione oppressos, ita suffocatos fuisse, ut pro mortuis habiti, & nonnulli etiam inter mortuos sepulti fuerint, testes sunt Plinius *Natural. Hist. lib. 7. cap.* 52. Lemnius. *de occult. rerum mirac. lib.* 2. *cap.* 3. & Georgius Pictorinus, *Sermon. Convival. lib.* 1. *cap.* 10. nec non Paræus, Forestus, Albertus Bottonicus, Schenckius, Amatus Lusitanus, & alii. Idemque etiam mihi semel videre contigit in quodam nautæ puello quatuor annorum, qui anno 1641, media hyeme prope portum Noviomagensem in aquam incidens, suffocatus ac pro mortuo domum delatus est, ubi à vicinis & matre vestibus detractis amiculo ferali indutus, & in pavimento super stramina collocatus fuit, interea dum cista feralis pararetur: postquam summæ aëris frigidissimi violentiæ puer ibidem per decem horas expositus jacuisset, nec corpus obriguisset, me vocarunt, ut unde illud fieret scire possent: ego manibus utrimque tempora puelli constrinxi, atque obscurum quendam arteriarum temporalium motum sensi, quem deinde etiam in carpo brachii deprehendi: quapropter jussi statim puellum igni luculento admoveri, totum pectus, ventrem, tempora ac faciem cum spiritu vini calefacto, calidis manibus fricari; quod cum aliquamdiu factitatum fuisset, cœpit puellus brachia & crura leviter movere, anhelitum etiam manifestius ducere; verumtamen non rediit ad se, sed cum in tali statu adhuc per sesquihoram vixisset, obiit: fortasse si in principio prope ignem bene calefactus, & immenso isti frigori (nam asperrimum erat gelu) tot horis nudus expositus non fuisset, in vita servatus esset.

HISTORIA LXXXVI.

VXor Domini Verspieck, civitatis Noviomagi Consulis, peste cum gravi anxietate correpta, statim conquesta est de dolore secundi digiti pedis dextri: explorato loco, in extremo articulo vesiculam, & sub ea parvum carbunculum deprehendi, è quo infelicem morbi eventum præjudicavi. Varia sudorifera exhibui, à quibus optime sudavit: alia etiam dedi antidota, tam ad virium sustentationem, (quæ admodum vehemens non erat) & veneni extinctionem: verum hæc omnia nihil profuerunt, vires defecerunt, & quarta morbi die è medio sublata est.

Annotatio.

EXperientia multoties in hac peste edocuit, veritati minus consentaneum esse illud, quod nonnulli magni Medici pro certo statuunt, carbunculos quo longius à corde dissiti sunt, tanto melioris indicii esse. Nos fere semper observavimus, anthraces in pedum digitis prodeuntes, infelicem morbi eventum prænunciasse. Sic etiam Hippocrates *epid. lib.* 1. *sect.* 3. *histor.* 9. scribit, Critonem pustulis nigris ad pollicem & talum erumpentibus, secunda morbi die mortuum fuisse. Sic Silenus *eodem lib. sect.* 3. cum extremorum negritie obiit.

HISTORIA LXXXVII.

VXor Wichmanni Buys, cùm per aliquot dies peste cum exigua febre & summa anxietate laborasset, ac carbunculum cum tumore in inguine haberet, omniaque exhibita sudorifera, alexipharmaca, & alia præsidia nihil omnino profuissent, tandem in utraque manu nonnullæ maculæ nigræ atramento simillimæ apparuerunt, sine dolore, oblongæ, haud alterius formæ ac si calamo scriptorio latioris crenæ super cutim raptim inductæ fuissent; atque adeo perfecte hanc formam referebant, ut ego ipsemet in eo deceptus fuerim, quod illas calamo scriptorio cum atramento inductas esse arbitrarer. Verum cum ægræ paululum astarem, vidi illas rursus plane evanescere, ita ut earum ne minimum quidem vestigium amplius appareret: paulo post alias similes alibi rursus emergere vidi, sed tamen non exacte eandem formam & magnitudinem habere: idque dum astarem me præsente bis terve factum fuit. Ex his maculis (etsi præter anxietatem, ægra aliis valde gravibus symptomatibus infestari non videretur) mortem prædixi, quæ post paucas horas præsagium eventu confirmavit.

Annotatio.

NVnquam durante tota hac peste hujus formæ maculas amplius vidimus, quas à spirituum subtilissimorum pestilenti veneno infectorum, è finibus arteriarum exhalantium, & sub duriore cuticula paulisper subsistentium, malignitate inductas fuisse certum est.

HISTORIA LXXXVIII.

RVtgerus Pontman, miles, cum muskettam explodere vellet, nescio quo infortunio disrupta machina, in frusta dissiliens, pollicem dextræ manus amputavit. Miser ille à terrore & dolore statim pestilenti febre correptus est. Post deligatum vulnus exhibui sudoriferum, à quo fortiter sudavit, & sub axilla brachii vulnerati acutissimum dolorem sensit. Circa noctem idem sudoriferum reiteratum est. Postridie dolorem sub axilla evanuisse dicebat, sed intolerabili totius manus dolore se tota nocte vexatum fuisse. Interea febris magnâ vehementiâ continuabat. Cum vulnus à chirurgo dissolveretur, vidimus totam manum nigricare, multasque lividas pustulas undique enatas esse, adhæc scarificationes altas in manu factas vix sentiri, & partem à veneni pestilentis malignitate, eò expulsâ, jam propemodum emortuam esse. Spiritum vini cum linteaminibus manui circumposuimus. Plura topica adhibere necesse non fuit, nam paulo post prodierunt exanthemata purpurea, & subrepens mors vulneris curationem & vitæ cursum interrupit.

Annotatio.

QVi peste correpti partem aliquam corporis graviter affectam habebant, ad illam partem venenum pestilens sæpissimè exitialiter propulsum fuisse, vidimus.

HISTORIA LXXXIX.

PEtrus à Deutecom peste, cum sopore, anxietate, & carbunculo in crure, correptus, theriacæ drach. j. cum aceti calendulati unc. ij. & olei juniperi scrup. ſ. assumpsit, atque ita stragulis bene coopertus ad sudorem se composuit, & dormivit: at sudare non potuit. Media nocte expergefactus se maxima anxietate pressum sensit: accessit febris cum maxima siti, & denique vomitus violentus. Mane ego accitus ægrum valde debilem inveni. Præscripsi sudoriferum, quod cum statim evomeret, secundum datum est, quod post tantillum temporis etiam rejecit. Cum autem viderem illum nihil retinere posse, primò vomitum sedare annixus sum, in quem finem hanc mistur am præscripsi, de qua sæpius de die cochleare plenum ægro exhibere jussi:

℞. *Conservæ rosarum rubr. drach.* vj. *diascordii Fracast. drach.* ij.
aquæ theriacalis, unc. ij. & *cinnamomi drach.* vj. *succi citri, unc.* j.
misceantur, & colentur, adde colaturæ confect. de hyacintho, drach. j.
Misce.

Præterea ter quaterve hujus linimenti aliquantulum in cochleari calefactum, & regioni orificii ventriculi circa scrobiculum cordis ad palmæ manus latitudinem inunctum est:

℞. *Olei nucis moscatæ expressi, scrup.* ij. *theriacæ androm.*
olei scorpionum, ana drach. j. *olei succini scrup.* j. & *cinnamomi gut.* iij.
Misceantur pro linimento.

Horum duorum usu vomitus intra duarum horarum spatium plane suppressus est. Tunc hujusmodi alexipharmacum dedi:

℞. *Salis scordii, & absinthii, extracti ruthæ, & cardui bened. ana scrup.* j.
diascordii Fracast. scrup. ij. *aquæ theriacalis, unc.* j. ſ. *succi citri unc.* ſ.
Misce, fiat haustus.

Hinc copiosissime sudavit, & inter sudandum de prædicta mistura aliquoties cochleare exhibitum fuit. Erupit dolorosus tumor sub axilla sinistra. Anthraci imponi curavi pulticulam nostram ad carbunculos. Circa horam octavam vespertinam idem sudoriferum reiteratum est, à quo tota fere nocte sudavit. Sequenti mane se valde allevatum sensit, febris reliquaque symptomata multum remiserunt, & tumor sub axilla increvit, cui hoc cataplasma applicatum est:

℞. Cæpa-

℞. *Cæparum sub cineribus assatarum nº.* iij. *fermenti acidi,*
fimi columbini, ana unc. j. *farinæ sem. lini, hordei,*
& tritici, ana drach. vj. *aquæ communis q. s. coquantur paulisper, adde*
mellis, axungiæ porci, ana unc. j.
Fiat s. art. cataplasma.

Illo mane hunc pulverem cum pauco aquæ theriacalis sumpsit:

℞. *Pulv. liberantis, scrup.* j. ß. *camphoræ gr.* v. *florum sulphuris, scrup.* ß.
Fiat pulvis.

Pro potu utebatur cerevisia tenui cum pauco olei vitrioli acidulâ factâ. Meridie aliquantum jusculi pulli cum pomo citreo parati sorpsit. Circa vesperam cum febris recrudescere videretur, reiteratum est prius sudoriferum, à quo rursus multum sudavit cum magno levamine. Quarta morbi die, præcedentibus alvi torminibus, liquida dejicere cœpit, quapropter statim sudoriferum astringens dedi:

℞. *Boli arm. cornu cervi usti, coralli rubri, ana scrup.* j.
diascordii Fracastorii, drach. j. *aquæ theriacalis,*
aceti bezoartici, ana unc. j.
Misce, fiat haustus.

Sæpe quoque de die hujus conditi particulam comedit:

℞. *Specier. diatrium santalorum, & liberantium, cornu cervi usti,*
terræ sigillatæ, ana scrup. j. *diascordii Fracastorii, drach.* ij.
conservæ rosarum rubr. myvæ cydoniorum, ana unc. ß.
syrupi granatorum, acid. q. s.
Misce, fiat conditum.

Vesperi hic pulvis exhibitus est:

℞. *Coralli rubri præparati, cornu cervi usti, ana scrup.* j.
lapidis bezoar. orient. scrup. ß. *croci or. gr.* iiij.
Fiat pulvis.

His remediis, postquam sex septemve turbidos & liquidos secessus habuisset, substitit alvi fluxus. Quinta die febris aliaque symptomata multum imminuta erant, & tumor sub axilla aliquantum increverat. Continuatum est in usu conditi, & circa vesperam hunc bolum deglutivit:

℞. *Diascordii Fracast. theriacæ Andr. confect. de hyacintho, ana scrup.* j.
Fiat bolus in folio auri.

Sexta die morbus in eodem statu permansit: bis illa die aliquantulum jusculi bibit, & circa noctem prædictum bolum assumpsit. Septima die febris cum anxietate totaliter evanuit, & æger cum majore appetitu comedere cœpit. Etiam carbunculus à sana carne separatus fuit, tumor autem subaxillaris paulatim disparuit, atque ita hic æger, qui jam jam de naulo rationem cum Charonte initurus putabatur, pristinæ sanitati restitutus fuit.

 Anno-

Annotatio.

ET Scyllam & Charybdin, periculosissimos scopulos, (vomitum puta & alvi fluxum) absque naufragio feliciter transivit hic æger; quæ felicitas paucioribus contigit: nam multi in alterutrum tantum scopulum impingentes, vitæ naufragium fecerunt. Ad vomitum compescendum prædictâ misturâ, interdum hoc illove modo aliquantulum immutatâ, unà cum adjuncto linimento sæpissime fœliciter usus sum; ac multoties observavi, si his duobus remediis non sisteretur vomitus, eundem plerumque lethalem fuisse, nec ullis aliis mediis cohiberi potuisse.

HISTORIA XC.

CAtharina Guilhelmi, mulier robusta, potatrix, imperterrita, quæ passim ægrotis peste laborantibus (maxime inter milites) inserviebat, mense Septembri, cum pestiferum quendam inviserem cui ipsa aderat, monstravit se carbunculum in brachio, non longe supra carpum, habere; verum alioqui se reliquo corpore bene valere, dicebat. Jussi ut hunc bolum cum haustu vini assumeret:

℞. *Florum sulphuris, scrup.* j. ſ. *camphoræ gr.* iiij. *theriacæ, scrup.* iiij. *Misce, fiat bolus.*

Hunc sumpsit circa vesperam, & cùm illâ nocte bene sudasset, nihil mali amplius sensit, & sequenti mane tantum spiritus vini rursus bibit, ut illam ebriam invenirem. Carbunculum solis foliis brassicæ rubræ oleo raparum inunctis percuravit.

Annotatio.

IN principio hujus pestis varios ex iis qui ægrotis pestiferis inserviebant, contagio infectos, & multos etiam mortuos fuisse, vidimus: postea verò cum morbus incrementa sumeret, pauciores; cùm verò maximo furore debaccharetur, fere nullos infectos, vel saltem mortuos, & qui inficiebantur, minus læsos fuisse observavimus. Hujus rei causa triplex esse potest. 1. Quod in principio pestis plurimi quæstus gratia illud munus facile suscipiant, inter quos multi sunt qui propter dispositionis aptitudinem facile contagio inficiuntur & moriuntur: quibus sublatis, postea tantum superstites remanent tales qui non habent illam dispositionis aptitudinem; qui propterea à peste vel plane non, vel minus graviter afficiuntur. 2. Quod tales homines plerumque audaces & temerarii sint, nec ullo periculi metu terreantur: præsentem autem animum in præservatione à peste plurimum valere, ipsa experientia docet. 3. Quod horum hominum natura, licet forte in principio ad pestem suscipiendam complexionis ratione aliquantum disposita sit, tamen longa consuetudine veneno pestilenti sic paulatim assuescat, ut ab eodem postea minus affici queat. Illud impossibile non esse, docent alia venena, quibus natura paulatim ita assuescere potest, ut tandem nihil noceant. Sic Galenus *lib.* 3. *de simpl. medic. facult. cap.* 18. refert anum quandam Atheniensem ab exigua cicu-

tæ potione auſpicatam, poſtea nullo detrimento ad magnam copiam progreſſam fuiſſe. Nota quoque eſt hiſtoria (quam ex Ruffi teſtimonio deſcribit Avicenna) de elegantis formæ puella, quæ venenis nutrita Alexandro Magno dono miſſa fuit. Ita Cœlius Rhodiginus *lib.*11. *Lect. Antiq. cap.*15, narrat Coloniæ Agrippinæ puellam fuiſſe quæ araneas ſine damno devorabat: etiam nos novimus juvenem qui ab ipſa pueritia araneas comedere aſſuetus eſt, idque ſine ulla noxa. Hæc conſuetudo, imprimis accedente aliqua diſpoſitionis aptitudine, tantum valet, ut nonnulla corpora à veneno peſtilenti inſuperabilia eſſe videantur; quod liquit ex hiſtoria iſtius execrandi veſpillonis, qui cadaver virginis peſte mortuæ horribili ſcelere inivit, nulla inde noxa contracta; cujus mentionem fecimus *lib.* 3. *cap.* 3. *annot.* 22.

HISTORIA XCI.

MIchaël N. ſartor primarius, in Arcis platea habitans, 26 Octobris peſtilenti contagio infectus eſt, cum tumore in inguine, anthrace in brachio, parva febricula, & maxima anxietate. A primo ſudorifero nullum levamen ſecutum, nec bubo adauctus eſt. Neque à ſecundo alexipharmaco, quod circa veſperam aſſumpſit, mutatus eſt morbus. Buboni impoſitum eſt veſicatorium, anthraci vero pulticula noſtra ad carbunculos. 27 Octobris febricula in febrem vehementem tranſiit, cum magna ſiti, & maximo delirio: æger vociferabatur, per cubiculum diſcurrebat, (nam vires adhuc conſtabant) multas res non præſentes ſe in cubiculo videre ſibi imaginabatur, aliaque ſimilia delirantium acta agebat. Rurſus ſumpſit alexipharmacum, ſed propter inquietudinem ſudare non potuit: topica tumori & anthraci impoſita abjecit: etiam bubo rurſus diſparuit. Sequenti die delirium in furorem verſum eſt. 29 Octobris prodierunt exanthemata purpurea, victoris morbi trophæa, & mortis advenientis præcones.

Annotatio.

MAlum ſignum erat, à primis duobus alexipharmacis non allevari ægrum: pejus, febrem augeri, & delirium continuum accedere; (quæ duorum principalium, nempe vitalis & animalis, facultatum graviſſimam afflictionem indicabant;) peſſimum, bubonem evaneſcere & exanthemata prodire.

HISTORIA XCII.

FIliolus Domini Benthem, Iuriſconſulti & Collegii Deputatorum Secretarii, peſte correptus, eandem contagio matri, quæ illum lactabat, communicavit: quæ, cum inde primò carbunculum in mamma contraxiſſet, ſtatim aſſumpto alexipharmaco fortiter ſudavit, & à ſudore tumor in parotide poſt aurem ſiniſtram prodiit, qui brevi tempore

magnitudine pugni intumuit, non tamen durus fuit, ſed mollis, inſtar tumoris flatulenti vel aquoſi. Sequenti die cum tumor ille adhuc plurimum increviſſet, ſervando iſtam mollitiem, & jam totum fere collum occuparet, nec à ſecundo ſudorifero quicquam mutaretur morbus, inſtantis mali præſagium feci, quamvis adjuncta febris non admodum vehemens eſſe videretur. Dictum confirmavit mors.

Annotatio.

OBſervavimus quoslibet tumores molles ſubito, inſtar tumoris flatulenti, in magnam molem excreſcentes, ſemper exitiales & ſiniſtri ominis fuiſſe: tumores vero duros qui lentius increſcebant, & duritiem illam aliquamdiu ſervabant, melioris judicii extitiſſe.

HISTORIA XCIII.

IOannes Pauli, Senatus Noviomagenſis Scabinus, peſte cum bubone correptus, cum varia exhibita alexipharmaca nihil profuiſſent, tandem die quarto de raucedine quadam ac levi gutturis interni dolore (qui abſque ullo tumore erat) conqueſtus eſt; è quo ſigno, quamvis alia valde gravia ſymptomata morbo non adeſſent, illum brevi moriturum prædixi; quod præſagium eventus probavit.

Annotatio.

IN hac peſte omnes illi, quibus talis gutturis interioris dolor abſque tumore ſuperveniebat, mortui ſunt.

HISTORIA XCIV.

DOminus Schievelberch, Verbi divini Miniſter, vir ſolide doctus ac pius, ſed valde meticuloſus, qui peſtem diu metuerat, tandem contagioſa labe infectus fuit, cui ſe adjunxit febris una cum ſumma anxietate. Prima die circa veſperam hoc alexipharmacum exhibui, à quo optime ſudavit, & bubo in inguine prorupit:

℞. *Extracti angelicæ, & ruthæ, ana ſcrup.* j. *ſalis abſinthii, ſcrup.* j. ſ.
theriacæ, diaſcordii, ana drach. ſ. *aquæ theriacalis,*
aceti bezoartici, ana unc. j.
Miſce, fiat potio.

Poſtridie mane idem ſudoriferum reiteratum eſt, à quo rurſus fortiter ſudavit, ſed abſque levamine. Buboni impoſitum fuit veſicatorium, & detractâ veſicâ folium braſſicæ rubræ oleo raparum inunctum. Pro potu utebatur hoc julebo:

℞. *Aquæ cardui ben. lib.* j. *ſcabioſæ, & acetoſæ, ana lib.* ſ.
ſucci citri recentis, unc. j. ſ. *ſyrupi de limon. unc.* ij. *olei ſulphuris, q. ſ.*
Fiat juleb.

Sæpius

Sæpius de die particulam hujus conditi comedit:

℞. *Pulveris liberantis, drach.* j. *diascordii Fracastorii, drach.* ij.
cortic. aurantiorum condit. & *citri condit.* *rob ribesii rubri, ana drach.* iij.
confect. de hyacintho, drach. j. *syrupi acetositatis citri, q. s.*
Fiat conditum.

Vesperi hunc pulverem præscripsi, cum pauco julebi miscendum & assumendum:

℞. *Lapidis bezoar orient. scrup.* ij. *florum sulphuris, scrup.* ſ.
croci or. gr. iiij.
Fiat pulvis.

Tertia die cum febrem magis ingravescere, & bubonem nihil in altum attolli animadverterem, tale sudoriferum parari curavi:

℞. *Radic. angelicæ, dictamni, petasitidis,* & *helenii, ana drach.* j.
herbar. ruthæ recentis & *viridis, scordii,* & *cardui bened. sicci, ana* M. ſ.
cortic. citri, & *aurantiorum sic. ana drach.* j. *sem. cardui,*
acetosæ, & *citri, ana scrup.* ij. *aquæ communis, q. s.*
Fiat decoctio ad lib. ſ.

℞. *Colaturæ, unc.* ij. ſ. *theriacæ, diascordii, ana scrup.* ij.
salis cardui, scrup. j. ſ.
Misce, fiat haustus.

Hinc copiosissime sudavit cum manifesto levamine. Tota die usus fuit de suo condito. Etiam aliquantum jusculi sorpsit. Buboni impositum fuit hoc cataplasma:

℞. *Rad. liliorum albor. unc.* ij. *herb. altheæ, flor. chamomillæ, ana* M. j.
ficuum ping. n°. ix.
Coquantur in aquæ communis q. s. pistentur in mortario, tunc adde
fimi columbini, unc. j. ſ. *fermenti acidi, unc.* j.
farinæ tritici, drach. vj. & *lini, unc.* ſ. *mellis, unc.* j.
axungiæ anatis, olei anethini, ana drach. vj.
Fiat s. art. cataplasma.

Vesperi reiteratus fuit præcedens pulvis. Die quarta, morbo in eodem statu permanente, eadem acta sunt quæ pridie. Die quinta mane, cum post assumptum ultimum sudoriferum rursus copiosissime sudasset, magnum levamen percepit, febris remissior fuit, neque anxietas adeo gravis ut ante, bubo etiam multum increvit. Tunc petiit ut sordida & sudore madentia linteamina ipsi mutare liceret, quod curiosissime prohibui. Ille tamen post meum discessum fœtoris sudorem pertæsus, indusium nitidum bene calefactum abjecto sordido induit. Hæc mutatio paulo post maximam quoque morbi mutationem induxit, scilicet in pejus, nam febris recruduit, & tanta anxietate oppressus fuit æger, ut quo se verteret, nesciret;

nesciret; & quamvis vires hactenus mediocriter constitissent, tamen hoc grave febris incrementum brevissimo tempore illas penitus dejecit, & ægrum tantopere afflixit, ut die sexta vitæ satur mortis imperio se subjecerit.

Annotatio.

HVjus ægri curatio feliciter pro tempore cedebat: & nisi hac indusii mutatione peccatum fuisset, procul dubio à morbo cito evasisset: tantum potuit hic parvus error, de quo alibi latius egimus.

HISTORIA XCV.

N. Majus, Scholæ trivialis Conrector, peste cum summa anxietate correptus est, cui magna febris statim comes accessit. 6 Septembris hoc sudoriferum exhibui:

℞. *Extracti cardui*, *salis absinthii, ana scrup.* j.
diascordii Fracast. drach. j. *confect. de hyacintho, scrup.* j.
camphoræ, gr. iij. *aquæ theriacalis*, *aceti calendulati, ana drach.* vj.
Misce, fiat haustus.

Hinc fortiter sudavit cum aliquo levamine, & bubo in inguine prodiit, cum duobus carbunculis, altero in femore, altero in brachio. Sæpe de die cochleare hujus misturæ sumpsit:

℞. *Conservæ rosarum rubr.* *rob ribesii rubr. ana unc.* ß.
diascordii, drach. ij. *aquæ theriacalis, unc.* iij. ß.
succci limonum, unc. j. *aquæ cinnamomi, drach.* iij.
Misceantur, & colentur, adde colaturæ
confect. de hyacintho, drach. j.
Misce.

Ad sitim utebatur cerevisia tenui cum pauco olei sulphuris acidulata. Circa vesperam febris multum exacerbata fuit. Reiteratum est prius sudoriferum: sudavit absque levamine: totam noctem cum maxima anxietate & inquietudine transegit. Postridie vires ad extremum prostratæ erant, & lingua nigricabat. Datum est alexipharmacum, quod evomuit: interdum aliquantum de prædicta mistura bibit; alia medicamenta assumere non potuit. Febris eadem vehementia usque ad sequentem diem continuavit, nec quicquam increvit bubo: post meridiem in cute visa sunt exanthemata purpurea, & paulo post mortuus est.

Annotatio.

QVibus febris magnâ vehementiâ primo biduo perdurabat, nec primis alexipharmacis imminuebatur, illi plerique moriebantur, & ut plurimum mortis prænuncia in talibus præcedebat linguæ nigredo.

HI-

HISTORIA XCVI.

MIchael Krieckman, peste cum diarrhœa lethali laborabat, cumque ipsum brevi moriturum prædixissem, cognatus ejus Bernhardus Suyderdijck, eques fortis, avunculum suum ante mortem adhuc semel invisere voluit, horâ circiter decimâ matutinâ: quapropter cum adhuc jejunus esset, prius jentaculum sumpsit, & haustum cerevisiæ superbibit, atque ita bene sanus, & contra pestem egregie (ut putabat) munitus, avunculi ædes ingressus est: ægri autem cubiculum intrare volens, casu ipsi occurrit ancilla pelvim ferens in qua æger alvum exoneraverat. Ille statim à maligno & contagioso istorum excrementorum fœtore adeo perculsus fuit, ut subito instar apoplectici in terram conciderit, atque intra horæ quadrantem exspiraverit.

Annotatio.

VAlde venenatus & malignus debuit fuisse ille excrementorum vapor, qui hominem robustum tam cito dejecit, atque è medio sustulit. Fortassis præter dispositionis peculiarem aptitudinem, illud etiam ad subitam hanc infectionem fecit, quod tetricis illis vaporibus minus assuetus fuerit, atque ea de causa hæc venenata spicula ipsum magis ferierint, quæ tamen iis assuetos, qui ægris pestiferis inserviunt, minus lædunt. Hujusmodi subitas mortes se etiam vidisse testantur, Valleriola, Salius, Gemma, & alii. vide *lib.* 1. *cap.* 12. *annot.* 1. Zacutus Lusitanus, *Prax. Admir. lib* 3. *observat.* 43. refert se cuidam pestifero venam secari jussisse, è quâ apertâ sanguis horrendum in modum fœtens effluxit, quo fœtore tres ministri propius astantes infecti, & veluti siderati subito occubuerunt, atque animam efflarunt. Hujusmodi observationes satis docent pestem absque febre hominem enecare posse: quæ difficultas graviter torquet illos qui febrem à peste inseparabilem, & de pestis essentia esse statuunt: ac propterea videntes nonnullos citissime exspirare, antequam inflammationi & putredini faciendæ tempus detur, ut nodum hunc dissolvant, dicunt, illud fieri quia putredo non est in ipso corde, sed extra vasa. Atque ita putant se insigniter nodum hunc extricasse, cum tamen hoc modo in totum concedant, pestem fieri, esse, & occidere posse sine febre, scilicet cum putredo est extra vasa: quasi verò venenum pestilens extra vasa remanens, neque cor attingens, hominem tam cito extinguere possit.

HISTORIA XCVII.

IOannes ab Haeften, qui in Molarum platea decumbebat, 1 Septembris peste correptus, propriam urinam bibit. Postridie ipsum invisi. Febricitabat, dolorem absque tumore in inguine sentiebat, & summâ anxietate torquebatur. Exhibui hoc alexipharmacum:

℞. *Diascordii Fracast. drach.* j. *confect. de hyacintho,*
salis absinthii, ana scrup. j. *extracti cardui bened. scrup.* j. ß.

aquæ cardui bened. & theriacalis, ana drach. vj.
olei vitrioli gut. xj.
Misce, fiat haustus.

Hinc fortiter sudavit cum maximo levamine, cumque post sudorem mediocriter valeret, toto biduo nullum medicamentum assumere voluit. 5 Septembris vehementissima febris rursus invasit, cum summa anxietate, siti, & atrocissimo capitis dolore. Tunc prius sudoriferum reiteratum est, à quo cum rursus magno cum levamine (bubone tamen nondum prodeunte) sudasset, rursus medicamentorum usum continuare noluit. 7 Septembris summo mane febris iterum magnâ violentiâ recruduit. A primo sudorifero rursus copiosissime sudavit, verum absque levamine. Circa meridiem enormis vomitus accessit, quem aliquo modo sedavimus sequenti topico ventriculi regioni inuncto:

℞. *Theriacæ androm. drach.* j. *olei nucis moscatæ, scorpionum, ana scrup.* ij.
juniperi, succini, ana scrup. ſ. *& gariophyllorum, gut.* ij.
Misceantur.

Post meridiem tali alexipharmaco usus est:

℞. *Confect. de hyacintho, salis scordii, extracti cardui,*
& ruthæ, ana scrup. j. *salis absinthii, scrup.* ſ. *mithridatii,*
diascordii, ana scrup. ij. *aquæ theriacalis, aceti bezoartici, ana unc.* j.
Misceantur pro haustu.

Hunc quidem retinuit, sed vix sudare potuit. Vires hoc die valde collapsæ sunt. Circa noctem hunc bolum deglutivit, cum propter debilitatem nihil aliud assumere posset:

℞. *Lapidis bezoar orient. extracti angelicæ, & cardui, ana scrup.* ſ.
confect. de hyacintho, theriacæ, ana scrup. j.
Fiat bolus involvendus folio auri.

8 Septembris mane, cum rursus paulo alacrior esse videretur, tale sudoriferum præscripsi:

℞. *Theriacæ, diascordii, ana scrup.* ij. *trochiscorum viperinorum, scrup.* j. ſ.
salis absinthii, extracti cardui, ana scrup. j. *aquæ theriacalis, unc.* j.
succi citri, unc. ſ.
Misce, fiat haustus.

Sudavit, sed nihil imminuta est febris. Etiam obscurus in inguine tumor perceptus est, cui statim vesicatorium imponi curavi. Ad virium corroborationem sæpius de die cochleare hujus misturæ sumpsit:

℞. *Rob. ribesii rub. conservæ rosarum rubr. ana unc.* ſ.
aquæ theriacalis, unc. iij. *acetosæ, scabiosæ, & rosarum, ana unc.* ſ.
succi citri recentis, aquæ cinnamomi, ana unc. j.
Misceantur & colentur, adde colaturæ

confect.

confect. de hyacintho, drach. j. & *alchermes, drach.* ſ.
Miſce.

Pro potu ordinario utebatur cerviſiâ tenui cum oleo ſulphuris acidulatâ. Circa veſperam hic bolus præſcriptus eſt:

℞. *Lapidis bezoar orient. gr.* xiij. *croci orient. gr.* iiij.
confect. de hyacintho, theriacæ, ana ſcrup. j.
Fiat bolus in folio auri.

His non obſtantibus febris, anxietas & capitis dolor, magis ingravata ſunt. Poſtridie lingua tumida & nigricans viſa eſt; dolor quoque in gutture adfuit. Circa meridiem exanthemata purpurea mortis inſtantis nuncium tulerunt.

Annotatio.

PEſſime & cum ſuo exitio hic æger alexipharmacorum uſum bis intermiſit; à quo in curatione peſtis non ante deſiſtendum, quam venenatus hoſtis plane evictus vel expulſus fuerit: neque illi fidendum cum inducias concedit; nam etiam tunc graviores ſtruit inſidias, ut collectis viribus, ex improviſo, majore inſultu vitalitatis arcem invadere & obruere poſſit.

HISTORIA XCVIII.

PEtrus de Cranenburch, famulus ruſtici in Cervina platea habitantis, graviter peſte laborans, carbunculum ſub mento, & bubonem in inguine habuit, aderatque ſimul febris cum maxima anxietate & debilitate. Poſt multa aſſumpta alexipharmaca febris quidem multum remiſit, ſed tamen æger in ſummæ debilitatis ſtatu per quatuordecim dies remanſit, quo temporis intervallo etiam ad virium reſtaurationem vix ullis cibis uti potuit. Interea cataplaſmatibus attrahentibus & maturantibus bubo ad maturationem perductus, atque à Chirurgo inciſione apertus fuit. Verum anthrax ſub mento maximam moleſtiam induxit, non obſtantibus enim quibuslibet optimis præſidiis à nobis adhibitis, quotidie magis magiſque limites ſuos in vicinas partes extendit, atque inſtar ſphaceli deorſum verſus pectus ſerpendo, integræ manus expanſæ latitudinem acquiſivit: atque tunc demum circulo facto, ejus ſeparatio in vicinis partibus incepta eſt, quæ topicorum auxilio multum adjuta fuit; ac tandem adeo magna mortificatæ carnis pars excidit, ut totum mentum ſubtus, & magna quoque aſperæ arteriæ pars plane nuda conſpiceretur. Vlcus poſtea inſtar aliorum ulcerum paulatim percuratum fuit, & æger, de cujus vita diu deſperaveramus, poſt ſextam ſeptimanam integræ ſanitati reſtitutus rurſus foras prodiit.

Annotatio.

MEnſe Aprili alium magnæ molis carbunculum in collo cujuſdam militis, uſque ad claviculam ſe extendentem vidimus, à quo aſpera arteria etiam denudata fuit, ſed nunquam animadvertere potuimus carbunculos ipſius aſperæ arteriæ ſubſtantiam invaſiſſe. Carbunculorum etiam in aliis partibus interdum horrendam magnitudinem conſpeximus. In uxore cujuſdam Signiferi anthracem vidimus, qui femoris interioris circiter tertiam partem occuparet, atque inde uſque ad interfeminium & medium clunem ſe extenderet, à quo tamen ſanata fuit. Filio Lubberti Wolff bipenniferi carbunculus totam fere ſcapulam dextram occupaverat. Ancillæ piſtoris cujuſdam prope portam molarem habitantis, anthrax inferioris ventris quartam circiter partem obſederat, & uſque ad pudendi labia ſe extenderat. In Cornelio Chirurgo lethalis carbunculus à coſtis ſpuriis deorſum verſus per totos lumbos deſcenderat. Palmarius refert ſe quoque tantæ molis carbunculos vidiſſe, qui ſolo intuitu Medicos terrerent. Paræus *lib.* 21. *cap.* 23, teſtatur ſe etiam hujuſmodi maximos carbunculos non ſemel vidiſſe: *Animadverti* (inquit) *carbunculos qui eſcara ſua medium fere dorſum occuparent: alios qui claviculas ſurſum gulam verſus ſpectantes, ſubtenſam ipſis carnem adeo excederent, ut trachea arteria nuda conſpiceretur. Mihi obortus aliquando carbunculus medium epigaſtrium occupabat, adeo ut delapſâ eſcarâ peritonæum nudum oculis ſe videndum præberet, relicta cicatrix manus palmam æquat.* Similes horrendæ magnitudinis carbunculos etiam vidit Foreſtus, *lib.* 6. *obſervat.* 12, 13, & 25.

HISTORIA XCIX.

VIdua nobilis viri Daps, cum ſe multa deambulatione fatigaſſet, & hinc multo ſudore perflueret, internum quendam ardorem ac cordis anxietatem ſenſit, quâ intra parvum tempus multum adauctâ, aliquoties animi deliquium paſſa fuit, & acrem dolorem externum in medio pectore ſenſit, eo nempe loco, quo amuletum arſenicale nudo pectori impoſitum gerebat: cum autem denudato pectore locum inſpexiſſet, ibidem nonnullas exiguas nigricantes puſtulas animadvertit, unde ſe peſte laborare exiſtimans, meum conſilium ſtatim expetiit. Vidi ab acrimonia & virulentia amuleti, ſudore madentis, in media oſſis ſterni regione puſtulas illas ſummæ cuti inuſtas eſſe, atque ab eadem quoque cauſa magnam debilitatem, internum ardorem, cordiſque anxietatem productam fuiſſe. Quapropter abjecto amuleto hoc antidotum exhibui, à quo egregie ſudavit:

℞. *Extracti rutha, & angelicæ, ſalis ſcordii, ana ſcrup.* j.
theriacæ, drach. j. *aquæ theriacalis, unc.* j. ſ.
Miſce, fiat hauſtus.

Puſtulæ hoc unguento ter quaterve de die inunctæ, intra biduum ſanatæ ſunt:

℞. *The-*

℞. *Theriacæ androm. drach.* j. ſ. *olei ſcorpionum, & laurini, unguenti alabaſtrini, ana drach.* ij.
Miſceantur.

Poſt copioſum ſudorem prædicta ſymptomata maxima ex parte evanuerunt: ut tamen veneni reliquiæ penitus extinguerentur, per aliquot dies mane, meridie, & veſperi particulam hujus antidoti ſumpſit:

℞. *Pulveris liberantis, drach.* j. *theriacæ, diaſcordii, ana drach.* j. ſ. *confect. de hyacintho, ſcrup.* ij. *corticum aurantiorum condit. & citri condit. rob. ribeſii rubri, ana drach.* iij.
ſyrupi de limonibus, q. ſ.
Fiat conditum.

His paucis remediis ab imminenti periculo liberata fuit.

Annotatio.

QVi amuleta ex arſenico, ſublimato, aliiſve venenis confecta ad præſervationem circumferunt, haud melius ſibi conſulunt, quam cives imprudentes, qui ut magnum aliquem hoſtem ab urbe repellant, alium non minus pernicioſum in auxilium vocant, qui dum ipſi mœniorum defenſio committitur, datâ aliquâ occaſione urbis penetralia ex improviſo occupat, & auxiliandos cives auxiliaturus miſerrime ſupprimit. Quod ex prædicta hiſtoria manifeſte liquit, nam à ſudore aliquantum diſſolutâ amuleti venenatâ ſubſtantiâ, & à calore apertis corporis poris, ſtatim hac oblatâ occaſione defenſivum amuletum offenſivos ac virulentos aculeos intus ad cor, vitæ fontem, transmiſit. Quam periculoſa igitur ſint hujuſmodi amuleta, ſatis apparet, non tantum ex hac hiſtoria, verum etiam ex illa quam refert Franciſcus Alphanus, de juvene amuleto arſenicali munito, qui cum in ſphæriſterio pilæ luſu defatigatus multum ſudaſſet, ſubito corruit, & confeſtim extinctus eſt. Huic quoque non multum abſimilem hiſtoriam refert Maſſaria, *lib.* 2. *de Peſte*: qualem etiam nos ſupra deſcripſimus, *hiſtoria* 44. Taceant igitur quotquot talia fallacia & pernicioſa amuleta tanquam deorum dona commendant, hominibus obtrudunt, ac magno ære divendunt.

HISTORIA C.

VXor Lamberti de Schermbeeck, peſte correpta cum febre & magna anxietate, nullum externum peſtis ſignum habuit. Die morbi quarto (poſtquam quatuor ſudorifera jam ante exhibita, & ſudores feliciter promoti eſſent) totum corpus phlegmonoſo quodam rubore ſuffuſum, & exiguis puſtulis, non majoris quam milii ſeminis magnitudinis, obſitum fuit. Hinc anxietatem multum levatam fuiſſe ſenſit. Verum ægra ſudoris fœtorem faſtidiens, me neſciente induſium mutavit, & ſordido abjecto aliud nitidum induit, quod tamen prohibueram. Hinc protinus evanuit tota illa corporis rubedo, & puſtulæ quaſi exſiccatæ ſub-

ſubſederunt: febris acutiſſima cum maximis anxietatibus & capitis doloribus acceſſit, quæ ægram intra ſex horas jugulavit.

Annotatio.

RArius peſtilens febris tali modo critice ſolvebatur; quibus verò id contingebat, illi evadebant, dummodo ſibi ipſis non obeſſent, ſicut fecit hæc ægra, quæ materiam morbificam à centro ad cutem laudabiliter expulſam ſuâ culpâ (intempeſtivâ nempe induſii mutatione & aëris frigidi admiſſione) rurſus introrſum ad nobilia viſcera exitialiter repulit. Similem criſin etiam vidimus in filia N. ab Vden, cerviſiarii in fabrorum ferrariorum platea habitantis, cui poſt factam criſin adhuc duo ſudorifera dedimus, eamque in continuo calore & levi ſudore per aliquot dies continuimus, atque ita paulatim evanuit inflammatorius ille cutis rubor, ac puſtulæ exſiccatæ ſunt, & ægra totius corporis cuticulam mutavit, & præter omnium opinionem è maximo periculo evaſit.

HISTORIA CI.

THomas à Kalckberch, Colonienſis, peſte cum magna febre correptus, à primo ſudorifero carbunculum in pectore ſub mammilla dextra, & obſcurum tumorem in inguine percepit, qui tumor à tribus ſequentibus ſudoriferis nihil adauctus eſt. Tertia morbi die æger de murmure in inteſtinis & aliquo ventris dolore conqueſtus eſt, quem non diu poſt diarrhœa lethalis inſecuta fuit, cum qua ſtatim evanuit bubo, & æger intra octo horas obiit.

Annotatio.

QVibus alvi fluxus in peſte ſuperveniebat, illi maxime periclitabantur, & eorum pauciſſimi evadebant. Illud ipſum quoque olim ab Hippocrate obſervatum fuiſſe legimus, nam *lib.* 3. *epidem. text.* 57. agens de Peſte, inquit: *Qui longis morbis vel acutis tenebantur, ventris vitio omnes præcipue mortui ſunt, cunctos namque venter ſuſtulit.* Vbi per *ventris vitium*, alvi fluxum intelligendum eſſe, patet ex commentario Galeni ad eundem locum: *Et peſtis quoque illa longiſſima*, (inquit) *quæ noſtra ætate vulgata eſt, ex iis quæ per alvum evacuabantur, & omnes prope peremit: quæ evacuabantur erat colliquatio.*

HISTORIA CII.

PEtrus ab Aſperen, vitriarii famulus, cum bubonem jam incipientem in inguine ſentiret, malum celavit, & ſtatim ad me veniens aliquid conſilii petiit. Iuſſi ut hunc bolum deglutiret, vel cum pauxillo vini calidi miſtum biberet, & hauſtum vini calefacti ſuperbiberet, atque ita ſe ad ſudandum componeret:

℞. *Theriacæ androm. ſcrup.* iiij. *florum ſulphuris, ſcrup.* j.

cam-

camphoræ, gr. iiij. *olei juniperi, & succini, ana gut.* v.
Misceantur pro bolo.

Postridie ad me reversus, dicebat se fere per totam noctem sudasse, atque bubonem plane evanuisse, nec quicquam mali se amplius sentire.

Annotatio.

Non omnibus illa, quæ huic ægro, contigit felicitas, ut unico medicamento pestilens venenum tam cito extingueretur & expelleretur, quod in plurimis aliis vix ullo antidotorum auxilio evinci potuit. Hujus varietatis triplex causa statui potest. 1. Diversa quantitatis & qualitatis veneni magnitudo. 2. Dispositionum varietas. 3. Imprimis tempestivus vel serus medicamentorum usus. Morbi enim malignitas nullas dat inducias, ac proinde exiguum venenum, etiam in corpore non valde disposito, paulatim vires acquirit, nisi tempestivo medicamentorum usu coërceatur. Illud etiam in Peste Delphica observavit Forestus: *Frustra* (inquit) *fere semper omnia auxilia adhibebantur, si malum, diem naturalem fuisset transgressum; id quod experientia, proh dolor, vidimus, & pro compertissimo habuimus; nisi fortasse in quibusdam corporibus tam levis fuisset facta impressio, aut tam fortis esset virium facultas, ut etiam post illud tempus quidam, sed valde pauci, sanati fuerint.*

HISTORIA CIII.

Nobilissimus vir Didricus à Welderen, Dominus de Leeuwenburgh, fratre suo una cum sorore peste extincto, venenatum contagium etiam hausit, quod circiter per tres menses circumtulit, antequam manifestis indiciis se proderet: quibus mensibus modo de gravativo capitis dolore, modo de totius corporis lassitudine, modo de debilitate corporis, modo de inappetentia, aliisque similibus malis, & toto fere tempore de cordis anxietate conquestus est. Vt sanitati suæ melius consuleret, meo consilio statim post mortem sororis suæ (uxoris nobilissimi ac strenuissimi viri D. de Wijnbergen, legionis Præfecti) aërem mutavit, & relictis omnibus rebus suspectis, extra urbem ad pagum Bemmel in castellum Domini de Wolfferen se contulit. Vbi cum circiter per decem hebdomadas vixisset, continuum antidotorum præservantium usum nunquam intermittens, & tamen prædicta symptomata paulatim magis magisque increscerent, imprimis vero anxietas & virium debilitas, tandem Noviomagum consilium meum petiturus reverti coactus est. Hic cum ob mali venenati suspicionem alexipharmacum sudoriferum unum aut alterum ipsi exhibuissem, prodiit in inguine bubo pestilens, verus diu latitantis hostis nuncius, qui primo biduo aliquantum adauctus est, & deinde post exhibita adhuc aliquot convenientia antidota, impositione solius emplastri tacamactici nostri magistralis, paulatim absque maturatione evanuit,

nuit, atque ita æger ab interno illo venenato hoste feliciter liberatus fuit; à cujus tamen diuturniore contubernio ventriculum debilitatum diu retinuit, quem post aliquot deinde menses, exhibitis duobus vomitoriis, aliisque calefacientibus, detergentibus & corroborantibus medicamentis, ad consuetum sanitatis statum reduximus. Notandum etiam hunc prædictum Dominum toto illo tempore quo venenum pestilens in corpore ipsius latuerat, usque ad perfectam sanationem, nulla manifesta febre correptum fuisse.

Annotatio.

HAnc historiam tanquam rarissimam hic annotare placuit; nam vix unquam creditum fuisse arbitror, venenum pestilens tanto tempore in corpore humano latere posse antequam gravioribus indiciis se prodat. Plurimi magni Medici illud duntaxat per aliquot horas, vel ad summum per sex septemve dies in corpore occultum latere posse sentiunt: ejusque rei exempla se in praxi vidisse testantur, Octavianus Roboretus, *de febre petic. cap.* 19. Felix Platerus, *praxeos tract.* 2. *cap.* 2. Daniel Sennertus, *praxeos lib.* 6. *part.* 3. *cap.* 3. *ut & lib.* 4. *de febrib. cap.* 3. Guilh. Fabr. Hildanus, *centur.* 2. *observat.* 34. Verum nullus hactenus illud per menses latuisse, ante nos (quod scio) observavit. Hujus rei rationes fusius inquisivimus *lib.* 1, *cap.* 10, *annotat.* 8.

HISTORIA CIV.

CVm N. van de Wart, telonarius, peste mortuus esset, uxor ejus maxima tristitia affecta fuit, atque longo tempore mariti mortem planxit, nec ullo modo cordolium illud à se rejicere potuit: cui tristitiæ etiam propriæ mortis imaginatio accessit, quam adeo firmiter animo suo impressit, ut se peste brevi tempore morituram, certò imaginaretur. Ea de causa testamentum conscripsit, & de omnibus quæ post mortem fieri vellet, pro beneplacito suo disposuit. His aliisque hujusmodi rebus aliquot dierum spatio peractis, tandem mihi & proximis suis consanguineis dixit se jam brevi morituram, & præeuntem maritum secuturam. Hanc tristem & firmissimam imaginationem paulo post insecuta est pestis, quæ, cùm nullo remediorum genere (etsi satis multa adhiberentur) mitigaretur, quarta morbi die præsagium ægræ mortifero sigillo subsignavit.

Annotatio.

TRistitiam multum facere ad pestis inductionem, hoc tristi tempore tristia multorum exempla satis docuerunt. Verum hoc mirabile fuit in prædicta ægra, quod animus illius & pestem, & mortem, & circiter tempus utriusque præsagiret, ita ut paulatim agenda sua commode peragere, & tandem dicere posset, *jam brevi moriar*. Veteres lætitiam & hilaritatem (magnos pesti-

pestilentiæ hostes) imprimis in pestilenti constitutione tristitiæ opponere, eamque musicâ & cantu depellere solebant; quibus non male, nostro judicio, addi posset moderatus vini usus, juxta dictum: *Vt smaragdus in auro, sic musica in vino.*

HISTORIA CV.

PAter Antonius Iesuita, cùm peste correptus bubonem in inguine sentiret, majoris commoditatis gratia, ex illis in quibus commorabatur ædibus ad hortum quendam satis longe inde dissitum deambulavit, atque ibidem decubuit. Illic cum varia medicamenta sudorifera, alexipharmaca, aliaque à me præscripta assumpsisset, dereliquit ipsum febris, & bubo in inguine detumuit, atque æger cum appetitu rursus comedit. Cum per paucos dies mediocriter valuisset, allatum est nuncium milites aliquos ipsius adventum rescivisse, atque de illo captivo abducendo jam consilium inire. Hinc ille perterritus se nimis intempestive aëri commisit, atque ex illo horto ad aliud hospitium longius inde situm clanculum migravit. Ab illo terrore, nec non præpropera aëris mutatione rursus gravissimam febrem pestilentialem, cum summa anxietate viriumque dejectione concepit, quæ nullis remediis cedens, ipsi intra biduum vitæ finem imposuit.

Annotatio.

IAm à morbo evasisse, omneque periculum transiisse videbatur hic æger, cui tamen à novo terrore & repentina aëris mutatione morbus lethaliter recruduit; exemplum exhibens aliis, ne ante perfectam sanationem se nimis cito aëri committerent.

HISTORIA CVI.

HEnricus Petri, qui in pago Lent in ædibus Secretarii Seldens decumbebat, bene sanus ad campos deambulatum exiens, & aliquo modo fatigatus domum rediens, super cumulum fœni recentis requievit, atque ibidem per duas horas obdormivit. Expergefactus inhorruit, ac se febricitare, & capitis gravitate ac cordis anxietate affici sensit, non diu post vomuit, atque ad lectum discedens, cum magna inquietudine noctem illam transegit. Postridie ex meo præscripto alexipharmacum sumpsit, à quo cum copiose, sed absque levamine, sudasset, eruperunt tres anthraces. Postea adhuc tribus quatuorve sudoriferis aliisque antidotis frustra usus fuit, & morbus quotidie magis ingravescens, die quinta vitam finivit.

Annotatio.

SVpra fœnum, imprimis recens, cubare, maxime noxium esse, in multis rusticis comperti sumus, idque non tantum in peste, verum etiam in aliis variis morbis.

HISTORIA CVII.

FRrancifcus Lanckfort, vir fortis, è somno evigilans magna cordis anxietate pressus fuit: hinc pestem metuens, statim aceti vini calefacti bonum haustum ebibit, atque ita ad sudorem se composuit; qui sudor cum per tres quatuorve horas durasset, omnis illa anxietas evanuit, & manifestum tumorem cum magno dolore sensit in inguine sinistro, reliquo corpore rursus optime valens. Tumori prima die imposuit folium brassicæ rubræ oleo raparum inunctum: cum autem secunda die multum increvisset, adeo ut præ dolore nec incedere, nec crus ad lubitum movere posset, advocavit unum ex illis pseudochirurgis, qui ægrotis pestiferis inserviebant. Hic ad citiorem curationem, & febris regressum (ut ajebat) impediendum, sanguinis semilibram è brachio dextro extraxit. Sed quo eventu? paulo post æger inhorruit, & gravi animi deliquio correptus est: statim violenta febris insecuta est, cum vomitu, siti & capitis dolore: etiam brevi spatio disparuit bubo. Postera die meum consilium imploratum est: cum autem ægrum invenirem gravissime febricitantem, cum pulsu parvo, crebro & intermittente, linguam etiam nigricare, ac vires maxime prostratas esse perciperem, ipsum brevi moriturum prædixi, quod præsagium post paucas horas mors confirmavit.

Annotatio.

MVlti gravissimi Medici in curatione bubonis pestilentis venæsectiones laudant: verum cum hæ malignum virus jam extra venarum & arteriarum limites in emunctoria ejectum, ad interiora revocent, nescio quo nomine laudari possint. Quantum ad auctoritates Galeni, Avicennæ, Avenzoaris, aliorumque qui illas suadent, illis opponimus auctoritatem Hippocratis, qui 6. *epidem. sect. 7. text.* 1. testatur venæsectiones in tali casu ab ipso institutas nunquam quicquam juvisse. Forte dices, in dicto ægro propterea exitialem fuisse venæsectionem, quod in brachio instituta fuerit, quæ in pede fieri debuisset. Respondeo, in eo quidem, secundum multorum opinionem, graviter ab illo stolido Chirurgo erratum fuisse; sed tamen nos experientia multoties edoctos esse, in inguinis bubone etiam nunquam sanguinem feliciter è pede extractum fuisse, sed omnes illos obiisse, quibus in peste sanguis quacunque de causa quacunque de parte missus fuit.

HISTORIA CVIII.

EDuardus Moulets, miles Anglus, in angiportu Vaginæfactorio decumbens, peste cum violenta febre correptus, carbunculum satis magnum in ventre inferiore habuit: post aliquot horas vehementer vomere cœpit: subinde animi deliquia accesserunt. In tali statu cum maxima inquietudine, anxietate, & debilitate, totam noctem transegit. Sequenti die vomitum commodis remediis cohibere frustra tentavi. Tandem circa vesperam, viribus jam omnino prostratis, vomitu ejecit vermem nigrum, longum, & vivum, hirudini non multum absimilem. Paulo post obiit.

Annotatio.

PRæter hunc ægrum, nemo (quod scio) hujus formæ vermes nigros ejecit.

HISTORIA CIX.

LAmbertus de Wyburch, peste cum obscuro tumore subaxillari, violenta febre, & maxima anxietate correptus fuit. 20 Septembris exhibui hoc alexipharmacum:

℞. *Trochiscorum de viperis, salis scordii, extracti angelicæ, ana scrup.* j. *diascordii Fracast. drach.* j. *aquæ theriacalis, aceti bezoartici, ana unc.* j.
Misce, fiat haustus.

Hinc fortiter sudavit cum aliquo levamine. Lingua valde sicca, & sitis immensa erat: petiit ut ipsi aquæ simplicis potum permitterem: concessi illius moderatum usum, & os eadem sæpe quoque colluere jussi. Sequenti die aliquantum deliravit: tunc idem sudoriferum reiteratum est, post cujus usum adauctus est tumor sub axilla, cui vesicatorium applicavi. Febris tamen non multum imminuta est. Vesperi hunc bolum dedi:

℞. *Camphoræ, croci or. ana gr.* iij. *pulv. liberantis, confect. de hyacintho, ana scrup.* j. *syrupi de limon. q. s.*
Fiat bolus in folio auri.

22 Septembris minus deliravit. Reïteratio facta est mane sudoriferi, & vesperi boli: etiam cataplasma attrahens buboni impositum est. Illa die febris aliquantum remisit, & circa vesperam absque delirio fuit. Quia autem lingua siccissima, & nigricante crusta obducta erat, ita ut æger vix amplius loqui posset, butyrum recens cum aqua rosacea lavari, & post lotionem aquæ simplici frigidissimæ imponi, atque illius butyri aliquoties de die particulam fabæ magnitudinis linguæ imponi, in eaque liquescere jussi; cujus usu intra biduum linguæ crusta omnino à lingua separata decidit. 23 Septembris febris aliquanto mitior fuit, & tumor paulo magis adauctus

est. Tale apozema præscripsi, atque de illo quater de die haustum trium quatuorve unciarum bibere, & corpus bene calidum in leni sudore continere, jussi.

℞. *Corticum citri, & aurantiorum sicc. radicum petasitidis, helenii, angelicæ, dictamni, & eryngii, ana unc.* ſ. *herb. cardui bened. acetosæ, scordii, boraginis, scabiosæ, centaurii minoris, ana* M. j. *& pimpenellæ,* M. ſ. *sem. acetosæ, cardui, citri, & bardanæ, ana drach.* j. *aquæ communis, q. s.*
Coquantur s. art. ad lib. ij. *adde colaturæ syrupi de limonibus, & de scordio, ana unc.* j. ſ.
Misce, fiat apozema.

Hac die alvum prima vice exoneravit, & parum lactis pressi acidi cum pane cocti comedit. 24 & 25 Septembris in usu apozematis continuatum est. 26 Septemb. mane hoc sudoriferum præscripsi:

℞. *Extracti ruthæ, cardui, & angelicæ, salis scordii, ana scrup.* ſ. *theriacæ, diascordii, ana scrup.* j. ſ. *aquæ theriacalis, unc.* j. *succi citri, unc.* ſ.
Misceantur pro haustu.

Hinc cum fortissime sudasset, disparuit febris una cum anxietate, & æger postea mediocriter valuit. Ad majorem tamen curationis certitudinem præcedens apozema adhuc semel parari, atque de eo per aliquot dies quotidie bis haustum bibere jussi. Loco cataplasmatis attrahentis tumori aliud maturans imposui, verum eo non obstante, tumor intra paucos dies absque suppuratione dissipatus est. Post exhaustum apozema ægrum purgavi cum pilulis nostris antipestilentialibus, atque ita feliciter à periculosissimo morbo liberatus est.

Annotatio.

AQuæ simplicis fontanæ vel putealis (nempe Noviomagensis, nam illa clarissima & optima est, ac plurimorum locorum putealem aquam puritate & bonitate longe superat) usum ad sitim sedandam ægris facile permittebam, dummodo eâ moderate uterentur: nec illius aquæ potum illi unquam nocuisse, imo multis plus profuisse, quam julebos aliasve arte confectas potiones, multoties animadverti. De butyro illud etiam notatu dignum, quod præstantissimum sit remedium ad linguam humectandam, ejusque crustas emolliendas: abstinendum tamen à nimia ejusdem copia, qua alvus forte nimis emolliri posset.

HISTORIA CX.

JOachimus Nauta, qui præservationis gratia in crure sinistro fonticulum in principio Veris sibi fieri curaverat, mense Novembri quendam ex suis consanguineis peste cum diarrhoea laborantem circa vesperam invi-

invisens, contagio infectus est. Sensit primo vertiginem & capitis gravitatem, ac paulo post magnam anxietatem cum nausea. Statim meo consilio assumpsit hoc alexipharmacum:

℞. *Theriacæ androm. scrup.* iiij. *salis cardui bened. scrup.* j. ſ.
aquæ theriacalis, *aceti bezoartici, ana unc.* j.
Misce, fiat potio.

Hinc tota fere nocte sudavit, cum tanto levamine, ut omnia symptomata evanuerint. Postridie de magno fonticuli cruris dolore conquestus est, è quo vidi ichorem quendam nigricantem effluxisse, ipsumque fonticulum in circumferentia nigricantem colorem contraxisse: hujus fonticuli margines à topicis convenientibus impositis, instar carbunculi, separati fuerunt, & æger deinceps optime valuit.

Annotatio.

FOnticulos ad præservationem à peste inter præstantissima subsidia semper habuimus, & multoties observavimus, si quid veneni jam intus conceptum esset, illud per eosdem vel sponte naturæ, vel medicamentorum ope insigniter & cito evacuatum fuisse; quod ex prædicta historia manifeste liquet. Illud ipsum de fonticulis ab experientia testantur etiam, Mercurialis, Hercules Saxonia, Georgius Garnerus, Hildanus, Ioannes Arculanus, aliique magni Practici.

HISTORIA CXI.

IAcobus Moulin, Gallus, bubonem in inguine sentiens, statim chirurgum quendam castrensem consuluit, qui ipsi haustum vini stibiati exhibuit, quo epoto æger domum discessit; nam adeo fortis adhuc erat ut ipsemet chirurgum adiret. Non diu post maximo animi deliquio obrutus fuit. Ego advocatus, cum quidnam assumpsisset ignorarem, & pulsum jam pene deficientem sentirem, ipsum brevi moriturum prædixi. Cum ab illo discederem, obviam mihi venit dictus chirurgus, qui ex hospitio ægri me exeuntem videns, rogabat quomodo valeret Iacobus Moulin? quærebam, unde sciret ipsum ægrotare? jam ante horam, respondit, aut circiter, ad me veniens, conquestus fuit se exiguum quendam tumorem valde dolorificum in inguine sentire, utque gravius malum præveniri posset, exhibui uncias duas vini vomitivi, quo in plurimis morbis cum maximo fructu uti solemus inter milites. Egregie vero (inquiebam) rem egisti, jam invise ægrum, & vide cum quanto fructu etiam huic illud vinum exhibueris. Ipse audacter ægrum accessit, & astantibus dixit nihil periculi metuendum esse, se tale medicamentum ægro exhibuisse, quo solo unica die morbus pestilens in totum sanaretur. Interea dum lecto adstat, æger aliquantum ad se rediens, bis terve vomuit. Iam (inquiebat chirur-

 gus)

gus) & morbus evictus, & omne periculum superatum est. Nec de morbo fefellit præsagium, nam paulo post inter vomendum æger ipsam quoque animam evomuit, morbo scilicet tam egregie superato, ut nullum periculum foret illum unquam rediturum. Pudibundus chirurgus non sine astantium calumniis & dicteriis discessit.

Annotatio.

QVam egregie Capitanei consulunt militum rebus, quando talibus ineptissimis & nasutis bardis, seu potius homicidis, eorum curandorum provinciam imponunt; qui ne in pauperiorum militum curatione diutius detineantur, quælibet periculosissima medicamenta ipsis exhibere non erubescunt, cum hoc dicto: *hinc aut cita mors venit, aut victoria læta.* Profecto si vires dicti ægri in principio conservatæ fuissent, simulque venenum pestilens (quod à robusta natura jam foras pelli incipiebat) ab interioribus visceribus per convenientia antidota & sudorifera expulsum esset, procul dubio magna sanationis spes affulsisset; cum nunc è contra, per vomitorii violentiam & stibii venenositatem, jam à pestilenti veneno gravata viscera obrui & deficere necessario debuerint. Quapropter nunquam eorum consilium audiendum arbitramur, qui ut perniciosum hostem expellant, alium non minus exitiosum in auxilium assumunt, & intra mœnia sua admittunt, qui duo, dum alter in alterius perniciem laborat, facile durante pugna ipsam urbem incendio consumunt.

HISTORIA CXII.

IN ædibus generosissimi viri Domini de Nassau, equitum Capitanei, mense Iunio quatuor ex famulitio peste laboraverant, quorum duo mortui fuerant. Domus bis terve ista æstate expurgata est. Domina tamen de Nassau (quæ cum tota familia Hagam-Comitis confugerat, interea dum maritus cum cohorte castra sequeretur) his expurgationibus nondum satis contenta, mense Novembri duas tresve Hollandicas purgatrices Hagâ-Comitis Noviomagum misit, quæ jam post quintum ab ultimo ægroto mensem totam domum adhuc semel more Hollandico curiosissime expurgarent. Hæ omnia linteamina, aliasque res quæ commode lavari poterant, lavarunt, reliquam omnem supellectilem Soli & aperto aëri exposuerunt, atque eventilarunt, omnem immunditiem curiose detergentes: domum denique totam à summi tecti cacumine usque ad imum, non tantum scopis simpliciter expurgarunt, sed etiam aqua undique abluerunt, & muros nova calce induxerunt seu dealbarunt. Postea sordes expurgatas in fumarium projecerunt. Ex his sordibus gallinæ forte aliquid nutrimenti quæsiverunt, iisque se immerserunt & involverunt, atque hinc omnes contagium contraxerunt, & peste correptæ mortuæ sunt; aliis autem in pectore & dorso carbunculi eruperunt, aliis sub alis tumo-

tumores protuberarunt, atque ita omnes gallinæ, circiter viginti numero, peste interierunt.

Annotatio.

Multoties aranearum telis, aliisve ædium sordibus pestilens venenum diu inhærere, & maxime necessariam esse domuum peste infectarum curiosissimam expurgationem, ex prædicta historia satis liquet. Hæc autem expurgatio ut melius peragatur, sequenti modo instituenda est: Primò apertis undique (præcipue versus Aquilonem & Orientem) fenestris, tota domus à summo ad imum scopis diligenter est mundanda, omnesque aranearum telæ ac reliquæ sordes (ne caminis quidem prætermissis) curiosissimè expurgandæ, atque una cum lecticarum straminibus in unum cumulum omnia illa longius extra domum projicienda, & igne comburenda sunt. Deinde rursus tota domus (imprimis verò lecticæ omnesque anguli secretiores) aquâ abluenda, & per aliquot dies rursus eventilanda est. Postea luculenti ignes in singulis cubiculis strui possunt. Tertiò omnes parietes calce nova obducendi sunt, & tabulata omniaque pavimenta, item lecticæ, scrinia, cistæ, abaci, mensæ, scamna, aliaque lignea supellex aceto & aqua simul mistis abluenda est. Deinde suffumigia (qualia *lib.* 2. *cap.* 5. descripsimus) in cubiculis & cœnaculis bis terve accendere oportet. Circa vestes, aliaque similia quæ fomitis rationem habent, major expurgationis cura requiritur, cum in iis negligentius expurgatis venenum pestilens sæpe diu latere possit, quod præter quotidianam experientiam, manifesto exemplo docet Forestus *lib.* 6. *in scholio ad observat.* 22. de muliere quæ ex Zeelandia è domo peste infectâ quædam vestimenta Alckmariam attulerat, eaque ibidem Soli exposuerat, in quibus septem pueri colludentes, omnes peste infecti & mortui fuerunt. Quapropter ut hujusmodi pericula evitentur, oportet ut omnia linteamina, etiam illa quæ diu in arcis nitida conclusa fuerunt, convenienti modo cum lixivio laventur, etiam stragulæ & lectorum tegmina, imprimis illa quibus ægri usi fuerunt, omnesque laneæ vestes quæ absque damno lavari possunt. Quæ verò commode lavari nequeunt, ut tapeta, vestes sericeæ, holosericæ, lecti, chartæ, libri, aliaque similia, illa multis diebus Soli & ventis aquilonaribus exponenda, & diligenter agitanda, concutienda, fustiganda, & abstergenda sunt; nam à ventis perflatus & multum agitatus pestifer vapor, illis rebus forte inhærens, non potest non imminui ac dispelli; unde Mercurialis laudat Marsilium Ficinum, quod libro de Peste doceat, pannos atque parietes spatio viginti dierum, si perflentur & emundentur, ab omni contagio mundari. Denique post illarum rerum longiores eventilationes, singula convenientibus suffumigiis persumiganda sunt: etiam particulatim in singulis cistis suffumigium aliquod accendendum est, antequam supellex in iis deponatur. His omnibus ita peractis, & singulis rebus suis locis repositis, domum ab omni venenata pestilenti labe satis emundatam esse, credibile est. Vt autem certo sciri possit an pestilens contagium satis expurgatum sit, nonnulli hoc experimento utuntur: Panes recentes è furno extractos, & adhuc calentes, in duas partes dividunt, eosque in medio cubiculi viginti quatuor horis deponunt; si venenum adhuc in conclavi latuerit, eo tem-

temporis spatio illum panem mucescere & putrescere dicunt, ac propterea postea caute vel aquis immergendum, vel alte sepeliendum esse. Alii ova recentia concutiunt, eaque in patella aperta in conclavi viginti quatuor horis relinquunt, si quid veneni superfuerit, intra illud tempus ova corrumpentur, summumque fœtorem contrahent. Verum nos talia experimenta flocci facimus, nec quicquam certi continere arbitramur: nam panem atque ova in cubiculo non infecto, nonnunquam ratione alterius non venenatæ causæ, posse corrumpi, & in cubiculo infecto interdum absque corruptione per aliquod tempus manere posse, credimus. Quantum ad gallinas quæ à sordibus contagium contraxerant, illud in tota hac peste nusquam alibi vidimus, præterquam in illa sola domo. Aves tamen interdum etiam peste corripi, liquet ex eo quod Forestus & Sennertus referunt ex Ioachimi Schylleri libro de Peste Britannica, aves sub arboribus peste correptas & interemptas passim repertas fuisse, & abscessus sub alis ciceris instar habuisse.

HISTORIA CXIII.

Filia Petri de Botsel, juvencula circiter viginti annorum, bubonem pestilentem in inguine percepit, præter quem nullum aliud magni momenti malum in corpore sensit. Ipsa morbum celare cupiens, tacitè Matthiam Aquisgranensem (qui ex professo cucurbitularum encheiresi vacabat) adiit, & sex vel octo cucurbitulas cum scarificatione pedibus imponi curavit. Extractis paucis sanguinis unciis, animo deficiens concidit: ad se rediens de maxima cordis anxietate conquesta fuit. Statim à duobus viris robustis domum delata & in lectum deposita est, ubi tantis & tam crebris animi deliquiis corripiebatur, ut parentes, ipsam jam jam morituram existimantes, me vocarent. Iussi ut acetum cum spiritu vini naribus odorandum offerrent, & hujus misturæ subinde cum cochleari aliquantum exhiberent:

℞. *Aquæ cinnamomi, & theriacalis, vini albi,*
syrupi de limonibus, ana unc. j.
Misceantur.

Hujus usu aliquantum ad se rediit, & confessa est se bubonem sensisse, ac propterea cucurbitulas pedibus imponi curasse, eumque bubonem jam fere totum evanuisse. Tunc manu imposita locum ipsemet exploravi, sed nihil aliud quam exiguam quandam & profundam duritiem deprehendere potui. Præscripsi sudoriferum statim calide exhibendum, à quo quidem mediocriter sudavit, sed absque ullo levamine. Sequenti die maximâ cordis anxietate pressa est, & animi deliquia subinde revertebantur. Iussi ut pulli decoctum, quod casu paratum habebant, pauco vini & succi citri admisto, exhiberent: sumpsit tria quatuorve cochlearia, eaque statim revomuit. Tunc prioris misturæ interdum cum cochleari aliquantum datum est, sed frustra, nam illo die circa vesperam in diuturniore deliquio exspiravit.

Anno-

Annotatio.

MVltum intereſt in curatione peſtis, ut ægri vires in quam maxima fieri poteſt integritate conſerventur, & venenum peſtilens foras protrudatur: cum autem à ſanguinis detractione vires citiſſime dejiciantur, ſimulque venenum quod extra vaſa eſt introrſum in vaſa trahatur, ab illa neceſſario abſtinendum eſt: nam quantacunque curioſitate illa detractio peragatur, illam tamen nunquam in peſte profuiſſe, ab experientia teſtantur Paræus, Fallopius, Geſnerus, Dodonæus, aliique magni Practici. Sic etiam in hac noſtra peſte ſanguinem plurimis infeliciſſime detractum fuiſſe vidimus. Quapropter Zacutum Luſitanum alioſque audiendos non eſſe exiſtimamus, qui hac in parte rationem & quotidianam experientiam ſola quorundam veterum auctoritate evertere nituntur, haud ſecus ac ſi veteres, dii, & non homines fuiſſent, & propterea quod multa inſignia ſcripta ediderint, in nullis errare potuiſſent. Plus nobis ſapere videntur illi, qui doctiſſimorum Medicorum monumenta prudenter perlegunt, atque inde eorum experientiam quidem addiſcunt, ſed interea tamen magis propriis oculis, quam aliorum ſcriptis confidunt, & oculati ſpeculatores aliorum errores corrigere malunt, quam ſequi.

HISTORIA CXIV.

PAter Auguſtinus, monachus, peſte correptus fortiter vomuit, quem vomitum medicamentis convenientibus ſedavi. Poſtea exhibui tria ſudorifera, aliaque nonnulla alexipharmaca, à quibus nullum levamen ſecutum eſt. Quinta morbi die purum ſanguinem minxit, & paulo poſt extinctus eſt.

Annotatio.

SIc etiam adhuc alium Sacerdotem eodem fere tempore cum ſanguinis mictu vitam finiiſſe vidimus. Erat illa ſanguinis mictio certiſſimum mortis præſagium, idque malum nullis medicamentorum auxiliis curari poterat; in cujus peſſimi ſymptomatis medicatione in principio hujus peſtis multoties fruſtra laboravimus; cum autem neque ægrorum vires, neque temporis brevitatem unquam curationem admittere animadverteremus, poſtea hoc ſymptomate apparente, ægris nulla medicamenta dedimus, ſed eoſdem Deo commiſimus, nullum enim evadere vidimus.

HISTORIA CXV.

GErardus ab Hattem, famulus piſtoris, menſe Decembri peſte correptus anthracem habuit in ſura cruris ſiniſtri: febricula aderat nec ardore, nec aliis ſymptomatibus gravis: urina ſanorum urinæ plane ſimilis: æger tamen abjecto animo erat, alta ſuſpiria ſæpiſſime ducebat, & de recuperanda ſanitate omnino deſperabat: quietus jacebat, & tacebat fere ſemper, qui alioqui ſatis loquax eſſe ſolebat. Exhibui

tria alexipharmaca, à quibus mediocriter ſudavit, ſed abſque levamine. Carbunculus majorem molem acquiſivit, ſed nullo circulo rubro circumſcriptus eſt, quod ſignum mihi plane diſplicuit. Poſtea adhuc variis aliis antidotis uſus eſt, ſed omnibus fruſtra. Die morbi ſexta, cum pulſum explorarem, qui exilis, creber & inæqualis erat, nervorum quendam tremorem ſenſi: urina tamen in eodem ſtatu laudabilis, cum bona hypoſtaſi erat. Prædixi mortem, quæ ſequenti nocte poſt eruptionem exanthematum præſagii veritatem confirmavit.

Annotatio.

Valde fallaces erant illæ febriculæ peſtilentes quæ ſine gravibus ſymptomatibus invadebant; nam poſtquam ægros fallaci ſpe per aliquot dies aluiſſent, eoſdem tandem præter expectationem trucidabant. Cauſam fuiſſe arbitror, quod venenum peſtilens in ipſius cordis ſubſtantiam magis, quam in humores violentiam ſuam exerceret, & cordis humidum radicale magis depopularetur, quam aliorum humorum putredinem induceret. Quod in prædicto ægro ipſa urina docuit, quæ toto morbi decurſu adeo laudabilis fuit, ut nulla putredinis indicia in illa conſpicerentur, cum tamen exilis, creber & inæqualis pulſus cordis graviter affecti indicium exhiberent.

HISTORIA CXVI.

Famulus Domini Couper, Vice-Capitanei equitum, juvenis robuſtus, cum ſe peſte correptum ſentiret, & jam in brachio carbunculum haberet, ut malum celaret, chirurgo Egmundo Anglo rem clanculum indicavit, qui ipſi ad citiorem curationem pulveris paſſavant drachmam unam cum hauſtu cerviſiæ exhibuit. Hinc poſt ſeſquihoram alvi enormis deturbatio, & deinceps continua fluxio ſecuta eſt, ægrique vires intra viginti horas adeò dejectæ ſunt, ut vix loqui poſſet. Poſtridie ad ipſum inviſendum vocatus ſum una cum dicto chirurgo, qui ſe ex præſtantiſſimorum Medicorum decreto curationem à purgatione bene incepiſſe arbitrabatur. In extremitate illa conſtituto ægro, hanc potionem exhibui:

℞. *Trochiſc. de terra ſigillata, ſcrup.* j. ſ. *cornu cervi uſti, ſcrup.* j. *theriacæ, ſcrup.* iiij. *aquæ theriacalis, unc.* ij.
Miſceantur pro hauſtu.

Hunc quidem aſſumpſit, ſed poſt horæ quadrantem rurſus evomuit. Idem medicamentum reiteratum eſt, ſed abſque emolumento, nam ingraveſcente colliquativo alvi fluxu, circa veſperam ſanguis dejiciebatur, & æger ſequenti nocte cum illo fluxu è turbulenti mundi fluctibus ad tranquillitatis portum delatus eſt.

Anno-

Annotatio.

INnumeros hujusmodi errores commiserunt varii Chirurgi, qui licet ineptissimi sint & medicinæ maxime ignari, sibi ipsis tamen & populo multum persuadent, seque fere solos sapere existimant, (quæ opinio non Noviomagensibus, sed etiam plurimis Belgii aliarumque regionum Chirurgis familiaris est) & unica fidelia omnes parietes dealbare soliti, etiam unico medicamento omnium morborum, & uno unguento omnium fere vulnerum atque ulcerum curationem peragere tentant. Sic etiam dictus ille Egmundus Anglus pestiferos curaturus, aliis pulverem passavant, aliis vinum stibiatum exhibebat, multis quoque sanguinem detrahebat; idemque cum illo nonnulli alii Chirurgi satis imprudenter & impudenter faciebant: quare? quia illorum nasutorum scientiæ limites ulterius non extendebantur; morbi causas, ægroti dispositionem, tempestatis rationem, commoda medicamenta, aliaque ad curationem scitu necessaria ignorabant, neque illa scire studebant, sed ægrorum nummis potius quam eorum sanitati & propriæ scientiæ inhiantes, quidvis temere audebant. Verum si mortui durante hac peste horum bardonum avarâ temeritate occisi, adhuc vociferari possent, credo totum Noviomagum tanto clangore repletum iri, ut & incolæ obsurdescerent, & aves præ terrore urbem longius fugerent. Fortasse nonnullis laudandus videbitur ille curationis ordo, qui à purgatione principium ducit, propterea quod Avicenna, Avenzoar, Oribasius, Mercurialis, aliique magni Medici illud ipsum quoque suadeant: verum oportet ut auctoritates illorum Medicorum (qui etiam homines fuerunt, & non dii; & quamvis doctissimi, interdum tamen errare, & aliquid scribere potuerunt quod experientiæ contrariatur) rationi & experientiæ postponantur: qua de re pluribus egimus *lib.* 3, *cap.* 4, *annotat.* 1.

HISTORIA CXVII.

PEtrus Schram, peste correptus carbunculum in scroto habuit, qui circiter per dimidiam scroti partem se extendit, & tandem post varia exhibita & imposita medicamenta anthrace ad separationem deducto, magna scroti pars excidit, ita ut testiculus in sua vagina pendens nudus conspiceretur: quod scroti foramen commodorum topicorum usu postea rursus coaluit.

Annotatio.

DVrante hac peste ter quaterve carbunculos in labiis pudendi muliebris, sed rarissime in virorum scroto enatos vidimus; quod tamen olim in crudelissima Atheniensi peste sæpius contigisse, liquet ex eo quod Thucydides refert, nonnullos genitalibus exsectis, oculis excavatis, manibus pedibusque truncatis vitam redemisse.

HISTORIA CXVIII.

VXor Severini de Kuyck, 14 Decembris maxima debilitate correpta est, ita ut sæpius animo linqueretur: aderat parva febricula, absque aliis symptomatibus pestisve indiciis: urina sanorum urinæ similis cum laudabili hypostasi, pulsus creber & parvus erat cum inæqualitate. Exhibitis aliquot alexipharmacis sudoriferis, aliisque vires corroborantibus medicamentis, nullum levamen secutum est: morbus toto quatriduo in eodem statu permansit. Postea tandem carbunculum in mediis lumbis percepimus, sed circulo rubro non circumscriptum; cui topicum conveniens bis de die renovandum imponi curavimus. Die septimo ægra paulo melius habere visa est, pulsus etiam aliquanto fortior fuit: cœpit parum jusculi sorbere. Die undecima ad priorem debilitatis statum relapsa est. Interea carbunculus magnam molem acquisivit. Vtebatur ægra quotidie, modo his, modo illis antidotis, modo jusculis ad virium restaurationem. Verum his omnibus non obstantibus eodem fere modo (ut nunc paulo melius, nunc pejus se haberet) continuavit morbus usque ad diem vigesimum sextum, qua die, nempe 9 Ianuarii anno 1637, miseriarum finem imposuit. Carbunculus ad tantam molem excreverat, ut integræ manus latitudinem multum excederet.

Annotatio.

RArissime febres pestilentes ad tantum tempus producebantur, illud tamen in nonnullis factum fuisse vidimus: de quibus febribus agens Galenus 3. *de crisibus*, *cap.* 4. inquit: *Debiles & parvæ febres quandoque valde malignæ sunt.* Causa est, quod venenum pestilens vel debili qualitate, vel exigua quantitate firmiter se insinuet ipsius cordis substantiæ, atque ibidem hærens humorum graves putredines (à quibus molestissima symptomata procedunt) non inducat: accedente quoque eo, quod humores in nonnullis ita dispositi sint, ut ad putrescendum vel venenum pestilens recipiendum minus apti existant. Atque tunc venenum solius cordis calidum nativum paulatim corrumpens, hominem lente occidit, eodem modo sicut Galenus dicit venena, quæ debili qualitate, vel exigua quantitate exhibentur, interdum lente, & non nisi post aliquod tempus occidere.

HISTORIA CXIX.

FAmulus Antonii de Tricht, Pharmacopœi, mense Iulio peste laborans in horto decumbebat, in domuncula incurvis quidem lateribus sursum contecta, sed absque parietibus, & undique circumcirca aperta, quam tamen velis tunc undique investierant. Ægro sanato lectus, vela, reliquaque supellex inde rursus ablata fuit. Anno sequenti mense

menſe Martio ipſe Pharmacopœus inſtrumentum aliquod hortulanum in eadem domuncula caſu quærens, cum ſtramen, cui ægri quondam lectus impoſitus fuerat (quod ibi adhuc relictum, & autumno totaque hyeme vento, pluviis, nivibus ac frigori expoſitum fuerat) dextro pede ab uno ſaltem in alterum latus dimoveret, ſtatim ſituoſum quendam fœtorem naribus percepit, & paulo poſt acrem ac pungentem dolorem in inferiore cruris parte prope pedem ſenſit, haud ſecus ac ſi aquâ fervidâ ſe combuſſiſſet. Sequenti die magna veſica ibidem excitata viſa fuit, quâ pertuſâ effluxit aliquantum aquæ nigricantis, & ſub illa veſica carbunculus peſtilens latens inventus eſt, qui vix duabus ſeptimanis poſtea ſanari potuit. Patiens tamen nec febricitavit, nec reliquo corpore male valuit.

Annotatio.

HVjuſmodi plura exempla Noviomagi viſa ſunt, quod ſcilicet peſtilens inquinamentum per aliquot menſes fomiti inhærens, poſtea aliquibus adhuc communicatum ſit. Sed obſervandum quod ab illo contagio ſilente alioqui peſte inducto, nulla illius ulterior alicujus momenti propagatio facta fuerit. Interim hoc exemplo Medicorum doctrina de contagio in fomite latente ſatis confirmatur. Mirum tamen eſt, hoc contagium tanto tempore in prædicto ſtramine potuiſſe ſubſiſtere, utpote quod tota hyeme ventis & pluviis expoſitum fuiſſet. Concordans enim eſt Marſilii Ficini, Mercurialis, aliorumque variorum Medicorum opinio, fomitem ſpatio viginti vel plurium dierum, à ventis perflatum, durare non poſſe, ſed imminui & deleri neceſſe eſſe: attamen contrarium interdum contingere ex prædicta hiſtoria liquet. Fomitem verò concluſum, aliove modo quietum manentem, diutiſſimè peſtilentem vaporem continere, & integris viribus ſervare poſſe, communis eſt opinio. Sic Foreſtus, *lib. 6. obſervat.* 22. refert exemplum contagii peſtilentis in tela aranei diu aſſervati. Alexander Benedictus ſcribit, in urbe Veneta culcitram quandam multis annis peſtiferam malignitatem retinuiſſe, eâque tandem excuſſâ, ſervos adſtantes protinus ſubita peſte correptos fuiſſe. Sennertus, *lib.* 4. *de febr. cap.* 3. refert, anno 1542, ſpatio viginti duarum ſeptimanarum Vratiſlaviæ 5900 homines peſte mortuos fuiſſe, ab eoque tempore peſtilens contagium in linteo circiter annis quatuordecim concluſum hæſiſſe, quo tandem anno 1555, Laubani explicato, peſtis excitata fuit, quæ per contagium vicinis etiam urbibus & locis communicata eſt. Verum quia hæc ſunt præter noſtras obſervationes, nec quidquam conveniunt cum noſtra experientia, etiam ſuperant noſtram fidem: quid autem hac de re ſentiendum ſit, diximus *lib.* 1. *cap.* 8. *annot.* 1. *probl.* 1. *& ejuſdem lib. cap.* 10, *annot.* 10.

HISTORIA CXX.

CApitaneus Brauwer anno 1638, menſe Auguſto, cum nuſquam in tota Geldria peſtis communiter graſſaretur, hac lue correptus decubuit in pago Bemmel. Varios carbunculos habuit, & reme-

diis ſerius adhibitis, tandem obiit. Ego cum hunc ægrum prima vice inviſiſſem, ſtatim ab ipſo contagium contraxi, & ingens carbunculus cum maximo dolore in manu ſiniſtra mihi obortus eſt, quem commodorum topicorum applicatione poſtea feliciter ſanavi; neque à principio uſque ad finem mali reliquo corpore male valui, nec febrem, nec ullum malum ſymptoma ſenſi, nec alio antidoto uſus ſum quam tabaci fumo. Ab eodem illo Capitaneo etiam contagione infectus fuit miles quidam qui ipſi inſerviebat, cui etiam, ut mihi, in manu ſiniſtra carbunculus prorupit, quem poſtea topicis etiam curavimus: cumque etiam hic reliquo corpore non ægrotaret, & ex conſuetudine tabaco ſatis copioſe uteretur, huic quoque alia antidota non dedimus.

Annotatio.

GRaviſſime errare illos, qui peſtem ſine febre non dari, arbitrantur, meo ipſius exemplo ſatis edoctus ſum; nam etſi in aliis ægrotis exigua aliqua febricula forte judicium Medici ſubterfugere poſſet, in me ipſo tamen febriculam etiam minimam facile percepiſſem. Idem in ſe ipſo quoque expertus fuit Platerus, nam *prax. tract.* 2, *cap.* 2. refert ſibi ipſi in manibus, & ſocero Chirurgo in pedibus puſtulam peſtilentialem citra febrem vel aliam noxam natam fuiſſe: quod ipſum repetit, *cap.* 17. *& Obſervationum lib.* 2. Sic quoque Foreſtus *lib.* 6. *Obſervat.* 10, inquit: *Vidimus, ſed pauciſſimos, anthracem in membris ignobilioribus habentes, ſine febre, qui facillime ab initio reſtituebantur.* Ex prædicta hiſtoria etiam liquet error Plateri aliorumque, qui negant peſtis communis cauſam de novo à Deo immitti, ſed à contagio initio ſumpto propagari: nam ſi ſolum contagium peſtem generalem facere poſſet, quare non ab hoc ægro talis peſtis inducta eſt? qui me quidem & militem contagio infecit, ſed nos nullos alios.

FINIS.

IN-

INDEX RERVM.

A.

B.

Boli

Contagium

D.

E.

F.

Miasma-

N.

O.

P.

Som-

T.

V.

ERRATA.

Pag. 29. col. 1. lin. 26. cum, *lege*, non. p. 48. col. 1. l. 32. pestis, l. pestem. p. 65. col. 1. l. 16. aqua, l. aliqua. p. 96. col. 1. l. 39. venenum, l. venarum. p. 111. l. 15. l. nundinas.

Si fortè, præter hæc, alia pauca irrepserint errata, illa æquus Lector vel ferat, vel auferat.